

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.931>

<https://orcid.org/0009-0007-9844-5057>

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Rūta Miškinytė

Elgetos, elgetavimas ir visuomenė XVIII a. Vilniuje

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
istorija ir archeologija (H 005)

VILNIUS 2026

Disertacija rengta 2021–2025 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas – doc. dr. Martynas Jakulis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Gynimo taryba:

Pirmininkas – doc. dr. Liudas Jovaiša (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Nariai:

prof. dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005),

dr. Mindaugas Klovas (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005),

dr. Jolita Sarcevičienė (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005),

prof. dr. Rita Regina Trimonienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2026 m. birželio mėn. 16 d. 15 val. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto 211 auditorijoje.

Adresas: Universiteto g. 7, Vilnius, Lietuva, tel. +3702687280; el. paštas: if@if.vu.lt.

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.931>

<https://orcid.org/0009-0007-9844-5057>

VILNIUS UNIVERSITY
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Rūta Miškinytė

Beggars, begging and Society in the 18th Century Vilnius

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
History and Archaeology (H 005)

VILNIUS 2026

The dissertation was prepared between 2021 and 2025 at Vilnius University.

Academic Supervisor – Assoc. Prof. Dr. Martynas Jakulis (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology, H 005).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Assoc. Prof. Dr. Liudas Jovaiša (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology, H 005).

Members:

Prof. Dr. Vaida Kamuntavičienė (Vytautas Magnus University, Humanities, History and Archaeology, H 005),

Dr. Mindaugas Klovas (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology, H 005),

Dr. Jolita Sarcevičienė (Lithuanian Institute of History, Humanities, History and Archaeology, H 005),

Prof. Dr. Rita Regina Trimonienė (Vilnius University, Humanities, History and Archaeology, H 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 3 P. M. on 16 June 2026 in the meeting room 211 of the Faculty of History, Vilnius University.

Address: Universiteto g. 7, Vilnius, Lithuania, Tel. +3702687280; e-mail: if@if.vu.lt.

TURINYS

ĮVADAS	9
1. VALDŽIA IR ELGETOS	38
1.1. Vargšai ir vargšės bei „laisvieji“ žmonės valstybės teisėje iki XVIII a. vidurio	39
1.2. Miesto teisė.....	47
1.2.1. 1636 m. privilegija miesto elgetoms.....	49
1.2.2. Privilegijos papildymas	53
1.3. Pokyčiai XVIII a. antrojoje pusėje	56
1.3.1. 1775 m. Policijos departamento projektas ir 1786 m. valdovo universalas	57
1.3.2. Vilniaus špitolių deputacija.....	61
1.3.3. Lietuvos špitolių komisija	65
2. VILNIAUS VISUOMENĖ IR ELGETOS	72
2.1. Išmalda	73
2.1.1. Progos ir sezoniškumas	76
2.1.2. Sistemiškumas, biudžetas ir sumos	80
2.1.3. Gavėjų kategorijos.....	85
2.2. Perėjimo ritualai	91
2.2.1. Krikštas.....	92
2.2.1.1. Informacijos atranka ir darbo metodika.....	95
2.2.1.2. Krikštą tėviai ir krikštą motės bei kiti	102
2.2.2. Santuoka	110
2.2.3. Laidotuvės	117
2.3. Elgetos ir didžiosios religinės šventės	124
2.4. Viešojo opinio ir diskursas	128
3. VILNIAUS ELGETŲ ORGANIZACIJA.....	143
3.1. Privilegijoje įrašytos institucijos ir organizacijos priežiūra.....	144
3.1.1. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė	145

3.1.2. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia	150
3.1.2.1. „Elgetų“ altorius	150
3.1.2.2. Mišios	152
3.1.3. Atsakomybė už Vilniaus elgetas	155
3.2. Organizacijos struktūra.....	157
3.2.1. Vyresnieji	158
3.2.2. Raštininkai.....	164
3.2.3. Botagininkai	166
3.2.4. Varpininkai ir „bažnytiniai“ vyresnieji	168
3.3. Organizacijos išdas.....	170
3.3.1. Išdo pildymo būdai.....	171
3.3.2. Organizacijos išlaidos.....	178
3.3.3. Organizacijos išdo saugojimo vieta ir jo likimas XVIII a. pabaigoje.....	182
3.4. Organizacijos narių sueigos.....	183
3.4.1. Susirinkimai XVII a. pirmoje pusėje: eiga, turinys, dalyviai ...	184
3.4.2. „Elgetų brolijos“ smuklė	188
3.5. Elgetų organizacijos nariai ir narės.....	191
4. VILNIAUS ELGETOS.....	196
4.1. Skurdo priežastys.....	197
4.2. Lytis	205
4.3. Amžius.....	211
4.4. Šeiminė padėtis.....	217
4.5. Kilmės vieta.....	225
4.6. Išmaldos rinkimo ir gyvenamosios lokacijos	229
4.6.1. Išmaldos rinkimo vietos.....	230
4.6.2. Gyvenamosios vietos.....	234
4.7. Mirtis	240
4.8. Dislokacija, arba „uždarymo“ grimasos	245
IŠVADOS	257

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	263
PRIEDŲ SĄRAŠAS.....	289
PRIEDAI	291
SUMMARY.....	358
CURRICULUM VITAE.....	366
PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS	367

IVADAS

Problema ir aktualumas. 1745 m. Sandomire publikuotame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Mykolo Servacijaus Kaributo Višnioveckio laidotuvių pamoksle, kritikuodamas ydingas labdaros praktikas jėzuitas Antonis Marcinas Biejkowski rašė: „tie, kurie elgetaujantiems vienuolynus stato, bet lupikaudami tiek daug žmonių tėvynėje elgetauti privertė, kunigams arnotus patarnavimams prie altoriaus parūpina, bet tokiai gausybei vargšų beveik odą nudyre, špitoles stato, bet tiek daug žmonių į skurdą nuvarė, kad atrodo, jog vietoje kalkių miesto sienose daugiau žmogaus kraujo, mieste ašarų daugiau nei vandens [...] Visa tai, tokius išmaldininkus, velnias susirinks“¹. Šiomis eilutėmis Biejkowski ne tik pareiškė nuomonę apie kai kurių geradarių dviveidiškumą – aprašydamas krauju įmirkusius mūrus ir ašarų potvynį, XVIII a. pamokslininkas skurdą bei elgetavimą Abiejų Tautų Respublikoje labai aiškiai susiejo su miesto erdve. Po kiek daugiau nei pusės amžiaus Vilniaus karitatyvinių institucijų tinklo reviziją ir pertvarką vykdžiusios Lietuvos špitolių komisijos nariai iš dalies atitarė Biejkowskiui. Anot jų, Vilniuje „nuo senų laikų nusistovėję elgetavimo papročiai lėmė, kad į šį miestą suplūsdavę vargšai iš visos provincijos ir visas gatves pripildydavę netylančių aimanų“². Istoriografijoje dėmesio sulaukė tiek Vilniaus valdantysis elitas, tiek miestiečiai ir miestietės, kasdienybės istorija, architektūra, miesto plėtra bei aibė kitų ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniaus istorijos fragmentų, tačiau Komisijos minėtų mieste „nuo senų laikų nusistovėjusių elgetavimo papročių“ iki šiol tarp jų nebuvo³.

¹ Antoni Marcin Biejkowski, *Ostatnia Usługa Kaznodzieyska pełnym wdzięczności sercem, y usty Ostatniemu z Domu Xiążąt Wiśniowieckich Jasnie Oswieconemu Xiążęciu IMci Michałowi Serwacemu Korybuthowi Wiśniowieckiemu, Na Dolsku, Dąbrowicy, Brahiniu, y Komarnie &c. Hrabi Woiewodzie Wilenskiemu Hetmanowi Wielkiemu W. X. Litewskiego Gliniańskiemu, Tucholskiemu, Wołkowiskiemu, Wilkiskiemu, Wilkowskiemu, Kirśnieńskiemu, Simnieńskiemu, Metelskiemu, Mereckiemu, &c. Staroscie Fundatorowi Swoiemu Pogrzebowym Kazaniem Oświadczona, Przez X. Antoniego Biejkowskiego, Societatis Iesu. W Wiśniowcu w Kościele OO. Karmelitow Bossych. Roku 1745. Dnia 7. Pazdziernika, Sandomierz, post 1745 10 07, l. Iv.*

² Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 309, ap. 135, b. 4, l. 87r.

³ Pvz., čia: Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius, 2013 (toliau – *Dinges*); Jolanta Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius, 2005 (toliau – *Moteris*); Józef Morzy, „Geneza i rozwój cechów wileńskich do końca XVII w.“, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Historia*, 1959, zesz. 4 (toliau – „Geneza“); Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002 (toliau – *Vilniaus miestas*); Agnius Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 m.*, Vilnius, 2005 (toliau – *Vilniaus*), ir t. t.

Vakarų Europoje viduramžiais elgetos ir apskritai vargšai bei vargšės laikytos reikalingomis kitiems giliai tikinčios krikščioniškos visuomenės nariams ir narėms. Viena vertus, elgetavę asmenys suteikė galimybę patogiai atlikti gerus darbus, kurie Katalikų bažnyčioje laikomi būtina sąlyga išganymui, kita vertus, maldomis už savo geradarius ar geradares jie ir jos turėjo užtikrinti sklandesnę pastarųjų patekimą į dangų. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais elgetų padėtis ėmė keistis. Mainantis požiūriui į žmogaus gerovę, valstybės vaidmenį šią užtikrinant, viešąją tvarką ir apskritai klostantis kapitalizmui, nepritekliuje gyvenę asmenys šiuos pokyčius patyrė savo kailiu. Elgetavimas daug kur buvo kriminalizuotas, pradėtos vykdyti įvairios nepageidaujamų asmenų šalinimo iš viešųjų erdvių iniciatyvos, juos ir jas stumiant iš miestų centrų į šių periferijas. Procesas, kurį XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje filosofas Michelis Foucault pavadino „didžiuoju uždarymu“, prasidėjo XVII a. antroje pusėje ir tradiciškai yra siejamas su Apšvietos periodu bei idėjomis⁴. Nepaisant to, kad šis dinamiškas reiškinys bei laikotarpis sulaukė tyrėjų dėmesio visame pasaulyje, lietuviška istoriografija vis dar stokoja nuoseklių elgetavimo fenomenų ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėje skirtų tyrimų.

Įvairiose atminties institucijose saugomi šaltiniai, suteikiantys galimybę žvilgtelėti į kadaise skurde gyvenusius asmenis, išliko dėka pastarųjų sąlyčio su įvairiomis galios struktūromis⁵ – ar tai būtų policinės įstaigos, ar teismai, ar Bažnyčia. Neretai tokiuose šaltiniuose esanti informacija suprasti tų pačių struktūrų veikimą ar interesus leidžia geriau, nei konkrečiu savo gyvenimo momentu prie šių prisilietusius žmones, tad nenuostabu, kad tyrėjai ir tyrėjos, kurių akiratyje atsidūrė elgetavimas ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje, daugiausiai dėmesio skyrė institucinei šio reiškinio istorijai. Mokslinink(i)ų atspirties tašku tapo Vilniaus elgetų organizacija, XVII a. pirmoje pusėje miesto magistrato iniciatyva įkurta korporacija, turėjusi tapti pagrindine su jokiais Vilniaus bendruomenėmis nesusisaisčiusių, iš išmaldos gyvenusių vargš(i)ų priežiūros ir kontrolės priemone. Tam įtakos neabejotinai turėjo pačios organizacijos egzotiškumas ir komfortiška prieiga prie jos steigimą ir veiklą liudijančio šaltinio – 1636 m. municipalinės valdžios surašytų veiklos nuostatų, kuriuos Vladislovas Vaza tais pačiais metais privilegija patvirtino miesto elgetoms, – 1879 m. šis pasirodė dešimtajame Vilniaus archeografijos

⁴ Michel Foucault, *Madness and Civilization. A History of Insanity in the age of Reason*, New York, 1988 (toliau – *Madness*).

⁵ Michel Foucault, „Lives of Infamous Men“, in: *Power. The Essential Works of Foucault, 1954–1984*, Vol. 3, ed. by James D. Faubion, New York, 2001 (toliau – „Lives of“), p. 163.

komisijos aktų tome⁶. Išskirtinis susidomėjimas elgetų organizacijos privilegija lėmė tyrimų, skirtų patiems mieste elgetavimu besivertusiems žmonėms, stoką. Dėmesio iki šiol nesulaukė tokie klausimai, kaip, pvz., Vilniaus elgetų teisinio statuso ir elgetavimo reglamentavimo pokyčiai ankstyvaisiais naujaisiais laikais, čia elgetavusių asmenų ir kitų visuomenės grupių atstov(i)ų tarpusavio santykiai, elgetų mobilumas, gyvenamosios vietos ar šeiminė padėtis.

Tiesa, yra ir kitokiomis aplinkybėmis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrėjų darbus „patekusių“ elgetų, tačiau įprastai tokiais atvejais mokslinink(i)ų dėmesio centre būdavo kažkas kita. Elgetos vis sušmėžuoja kažkur fone, pvz., mirties ar diduomenės atstov(i)ų įvaizdžių tyrimuose, pristatant įvairias religines bendruomenes ar bažnyčias⁷. Jie ir jos tampa kitam, „didesniam“ reiškiniui, asmeniui ar įvykiui pristatyti skirtu kontekstu, jo aplinkybėmis, bet ne savarankiškais veikėjais ar veikėjomis. Tai anaip tol nereiškia, kad apie juos ir jas nėra ką pasakoti. Fokuso inversija bei elgetavusių asmenų perkėlimas iš dėmesio periferijos į centrą gali reikšmingai praturtinti mūsų įsivaizdavimą apie ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenę, įgalinti į kitus, gana neblogai žinomus ir pažįstamus reiškinius ar žmones pažvelgti iš visai naujos perspektyvos. XVIII a. Vilniaus elgetų ir elgetavimo studija, kurioje mėginama peržengti vietos istoriografijoje nusistovėjusias rašymo apie elgetas tradicijas, ne tik užpildytų dalį socialinės istorijos tyrimų lauko Lietuvoje spragų, bet ir leistų geriau suprasti Vilniaus miesto kasdienybę bei šio gyventojų „ekosistemą“ ikimoderniais laikais, pagaliau ir reikšmingai praplėstų žinias tiek apie Vilnių, tiek apie visą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

Galiausiai tokio tyrimo aktualumą Lietuvos kontekste liudija platesnėje visuomenėje jaučiamas žinių apie elgetas ir skurdo istoriją alkis. Geriausias to indikatorius – pastaruoju metu aiškiai matomos atminties institucijų pastangos įtraukti Vilniaus elgetas į miesto pasakojimą. Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijų namuose 2022 m. pabaigoje Vilniaus 700 metų jubiliejaus proga duris atvėrusioje parodoje „Aš esu vilnietis“ pristatyta penkiasdešimt nuo XIV a. iki šių dienų mieste gyvenusių asmenų. Tarp jų atsirado siužetas ir apie Vilniaus

⁶ *Акты издаваемые виленскою археографическою комиссией* (toliau – *АБАК*), т. 10: *Акты виленскаго магистрата и магдебургии*, Вильна, 1879 (toliau – т. 10), p. 159–170.

⁷ Pvz., čia: Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997 (toliau – *Vilniaus Šv. Jono*), p. 172; Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos didikės proginėje literatūroje: portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius, 2005 (toliau – *Lietuvos*), p. 167, 175.

elgetų organizacijos narį „Neregį Jasinskį“⁸. Miestas čia parodytas kaip etnokonfesinės, kultūrinės ar socialinės įvairovės erdvė, tad elgeta jame atsidūrė neatsitiktinai⁹. Panašių pavyzdžių yra ir daugiau. Štai Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus bilietų kasose bei internetinėje parduotuvėje galima įsigyti tais pačiais 2022 m. pasirodžiusią suvenyrinę knygelę „Spalvink Vilnių. Miestiečiai“. Šiame veikiausiai jaunesnio amžiaus muziejaus lankytojams bei lankytojoms skirtame leidinyje pristatyti ir nepritekliuje gyvenę žmonės. Publikuotas Kazimiero Bachmatavičiaus, Levo Belousovo ir Ignacy Szczodrowskio XIX a. kūrinių kopijas lydinčiame tekste „Varguolių dalia“ trumpai aprašytos į nepriteklių pastūmėti galėjusios priežastys, Vilniaus špitolės, šaričių veikla, elgetų organizacija¹⁰. Kiek išsiskiria 2024 m. Vilniaus muziejuje duris atvėrusi paroda „Nepatogus Vilnius“. Jos kuratorės siekė pristatyti „prietarais ir stereotipais apipintus miesto gyventojus, kurių [...] dažnai vengiame“¹¹. Viena iš parodos dalių buvo skirta skurdui, joje dėmesio sulaukė ir ankstyvųjų naujųjų laikų miesto elgetos¹². Pasakojimais apie Vilniuje ankstyvaisiais naujaisiais laikais elgetavusius asmenis atminties institucijos neabejotinai siekia ne tik gilinti lankytojų žinias, bet ir ugdyti savo auditorijos socialinį jautrumą. Vilniaus elgetoms skirtas tyrimas gali suteikti taip reikalingos, tačiau stokojamos informacijos, kurią šios įstaigos galėtų panaudoti bei pasitelkti ateityje, kurdamos savo naratyvus.

Tyrimo **objektu** tapo elgetos ir elgetavimas XVIII a. Vilniuje. Pačia bendriausia prasme elgetas galima suvokti kaip nepritekliuje gyvenusius žmones, kurių pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu ir išgyvenimo strategija buvo asmeniškai surinkta išmalda, tačiau toks apibrėžimas yra problemiškas dėl kelių tarpusavyje glaudžiai susijusių priežasčių. Visų pirma, toli gražu ne visais atvejais įmanoma patikrinti ir verifikuoti, ar šaltiniuose minimi asmenys

⁸ Paroda „Aš esu vilnietis“ Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijų namuose veikė 2022 12 14–2023 08 27, ją kuravo Evelina Bukauskaitė ir Diana Streikuvienė. „Neregys Jasinskis“, in: *Aš esu vilnietis*, sud. Evelina Bukauskaitė, Diana Streikuvienė, Vilnius, 2002, p. 100–101.

⁹ Čia eksponuota XVII a. viduryje Visų šventųjų bažnyčiai vargšu pasivadinusio Kasparo Miskelevičiaus (*Kasper Miskielewicz ubogi*) padovanota paaukuota sidabrinė taurė, saugoma Bažnytinio paveldo muziejaus rinkiniuose. Bažnytinio paveldo muziejus, inventorinis objekto numeris: BP-1088. Šį eksponatą galima išvysti ir Vilniaus vienuolijoms skirtoje muziejaus ekspozicijoje „Dangaus miestas. Vilniaus vienuolijų palikimas Bažnytinio paveldo muziejaus rinkiniuose“. Parodos „Dangaus miestas“ audiogidas [interaktyvus], in: <https://gidas.bpmuziejus.lt/produktai/turai/dangaus-miestas/> (2026 02 03).

¹⁰ *Spalvink Vilnių. Miestiečiai*, sud. Laima Bačkienė, Dalia Sirgedaitė, Vilnius, 2022.

¹¹ Paroda „Nepatogus Vilnius“ Vilniaus muziejuje (dab. Vokiečių 6) veikė 2024 07 26–2024 12 31, ją kuravo Rasa Antanavičiūtė, Živilė Miežytė, Agnė Šimkūnaitė.

¹² Prie parodos „Nepatogus Vilnius“ man teko prisidėti konsultuojant jos rengėjas.

realybėje iš tiesų atitiko šiuos kriterijus, pvz., ar pagrindinę jų pajamų dalį iš tiesų sudarė išmalda, ar jie ir jos visuomet išmalda rinkdavo patys bei ar negaudavo paramos iš kurios nors mieste veikusios labdaros institucijos. Antra, šaltiniai visuomet yra subjektyvūs, o jų sudarytojai ar sudarytojos tuos pačius asmenis galėjo matyti iš labai skirtingų žiūros kampų ir fiksuoti tik tai, kas pasirodydavo aktualu. Dėl šios priežasties tų pačių žmonių aprašymai ar skirtinguose šaltiniuose jiems įvardinti naudoti terminai galėjo net labai skirtis, o įvairiuose kontekstuose jiems priskirtos savybės nebūtinai derėdavo tarpusavyje.

Pagrindiniai elgetavusiems asmenims skirtinguose šaltiniuose įvardinti naudojami terminai yra *žebrak* ir *mendicus*, lenkų ir lotynų kalbose tiesiogiai reiškiantys elgetas, bei *ubogi* ir *pauper*, atitinkamose kalbose reiškiantys vargšą. Deja, jie vartoti nenuosekliai, o tas pats terminas skirtinguose šaltiniuose galėjo reikšti visiškai skirtingus dalykus. Štai Vilniaus elgetoms 1636 m. suteiktoje privilegijoje jiems ir joms įvardinti pasitelkiamas terminas *ubogi*, *ubodzy*, tuo tarpu XVIII a. Šnipiškių kahalo korespondencijoje su Vilniaus vaivada terminas *ubogi* reiškia ne skurdą, bet visų pirma besikreipiančiųjų nusižeminimą prašant pagalbos ir protekcijos¹³. Šaltiniuose pasitaiko ir elgetavusių asmenų įvardinimų *dziad* ar *baba*, atitinkamai reiškiančiais nebejaunus vyrą ir moterį, tačiau dažniausiai taip vadinti vyresnio amžiaus špitolių globotiniai ir globotinės ar prie bažnyčių besiglaudę vargšai ar vargšės¹⁴. XVIII a. pabaigos šaltiniuose elgetavusiems asmenims apibūdinti vis dažniau pasitelkti terminai *hultaj* ar *włoczęga*, reiškiantys visai ne elgetą, o valkatą ar dykūną¹⁵. Iš čia pristatytų elgetų įvardinimų šaltiniuose mažiausiai problemišku laikytinas lenkiškasis *žebrak*, tačiau jis dažniausiai sutinkamas XVIII a. antrosios pusės ir pabaigos šaltiniuose, kuriuose sinonimiškai elgetoms apibūdinti taip pat kartais vartotas ir *ubogi*.

XIX a. Lietuvoje visuomenės paribių žmonės tyrusi Rima Praspaliauskienė atkreipė dėmesį, kad tuo metu daugmaž 13 proc. valkatavusių asmenų „vienaip ar kitaip buvo susiję su elgetavimu“¹⁶. Ir iš tiesų, kaip reikėtų vertinti ir įvardinti sezoniniais darbais besivertusį asmenį, kuris tarp užsiėmimų būdavo priverstas elgetauti? Elgeta, valkata, padieniu

¹³ Pvz., čia: *ABAK*, t. 10, p. 160; Archiwum Główne Akt Dawnych (toliau – AGAD), Archiwum Radziwiłłów (toliau – AR), dz. XVIII, Nr. 265, p. 109.

¹⁴ Pvz., čia: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 5, b. F-32487, l. 63r.

¹⁵ Pvz., čia: LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 31v.

¹⁶ Rima Praspaliauskienė, *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius, 2000 (toliau – *Nereikalingi*), p. 74.

darbininku ar darbininke? Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo konteksto, kuriame toks asmuo sutinkamas, bei šaltinių skaitančio(s) tyrėjo(s). Šaltiniai neabejotinai diktuoja tyrimo sąlygas ir kartais bandant suprasti tiriamojo laikotarpio realybę šiuos permatyti gali būti sudėtinga, o juose naudojamą terminologiją interpretuojant pernelyg formaliai kyla rizika tą kompleksinę tikrovę supaprastinti. Šios disertacijos pagrindinius veikėjus ir veikėjas vienijančiu vardikliu taip pat laikoma išmalda. Elgetomis čia laikomi žmonės, kuriuos galima numanyti besivertus išmaldos rinkimu ar kurie buvo (ar galėjo būti) susiję su Vilniaus elgetų organizacija. Visgi į elgetavusius asmenis tyrime stengiamasi pasižiūrėti iš skirtingų pusių, mėginant įvertinti, kaip juos ir jas įvardino, matė ir galimybes veikti nustatė arba bandė riboti teisė, kaip jie ir jos dalyvavo kitų visuomenės narių gyvenimuose, kas gi buvo Vilniaus elgetos ir, pagaliau, kaip jie ir jos galėjo patirti XVIII a. pabaigoje užsitęsusias Vilniaus labdaros tinklo reformas.

Monumentalios skurdo istorijai Europoje skirtos studijos autorius Bronisławas Geremekas atkreipė dėmesį, kad dėl gyventojų tankumo ir skaičiaus bei socialinės ir ekonominės sanklodų specifikos kaimo ir kitų mažiau urbanizuotų vietovių bendruomenėse skurdas, labdaros praktikos ir išgyvenimo strategijos atrodė visai kitaip nei miestuose¹⁷. Turint tai omenyje, šioje disertacijoje apsiribojama miesto erdve. Vilnius mano akiratyje atsidūrė natūraliai – būtent šis miestas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo išskirtinis tiek savo statusu, tiek dydžiu, būtent čia XVII a. pirmoje pusėje buvo reglamentuotas elgetavimas ir, atitinkamai, Lietuvos ankstyvųjų naujųjų laikų istorijos tyrėjai ir tyrėjos daugiausiai dėmesio skyrė būtent Vilniaus elgetoms. Vilniumi šiame tyrime laikoma ne tik miesto sienos supta erdvė, bet ir artimiausi istoriniai miesto priemiesčiai.

Pristatant tyrimo objektą būtina atkreipti dėmesį ir į jo ribas. Tiek istoriografijoje, tiek populiariojoje kultūroje pastaraisiais dešimtmečiais nusistovėjo Vilniaus kaip miesto, istorijos eigoje sutalpinusio gausybės skirtingų kultūrų istorijas ir pasakojimus, vaizdiny. Nepaisant to, kad šiandien Vilniaus „gimtadieniu“ įprasta laikyti 1323 m., tokiu būdu miesto ištakas pririšant prie kunigaikščio Gedimino diplomatinės veiklos, archeologiniai duomenys byloja, kad skirtingų bendruomenių atstovai čia koegzistuoti galėjo bent puse amžiaus anksčiau, dar XIII a.¹⁸ Daugiau nei septynis šimtmečius Vilniaus veidą kūrė ir perkūrė įvairiausi įvykiai, kurių

¹⁷ Bronisław Geremek, *Poverty. A History*, Cambridge, 1997 (toliau – *Poverty*), p. 62–63.

¹⁸ Rytis Jonaitis, „Orthodox Churches in the *Civitas Rutenica* Area of Vilnius: the Question of Location“, in: *Archaeologia Baltica: Settlements and towns*, 2011, Vol. 16, p. 110.

dėka miestas tapo namais žmonėms, save siejusiems ar kitų sietiems su skirtingomis bendruomenėmis: pagonims, stačiatikiams, katalikams, vėliau – protestantams (liuteronams ir reformatams) bei unitams, totoriams ir žydams, neskaičiuojant kitų, ne tokių skaitlingų ar sėklių mažumų atstov(i)ų. Šiame tyrime daugiausiai dėmesio skiriama būtent krikščionims, visų pirma – Romos katalikams ir katalikėms bei pastarųjų santykiui su elgetomis. Tai nulėmė kelios priežastys. Pirmoji – pačių katalik(i)ų požiūris į skurdą ir elgetavimą, patyręs daug pokyčių jau po Rytų ir Vakarų Bažnyčių schizmos. Vienu iš tokių pokyčių pavyzdžių galima laikyti viduramžių Europoje XII–XIII a. atgarsio sulaukusią ir elgetaujančių vienuolių atsiradimo akstinu tapusią savanoriško neturto idėją¹⁹. Jau minėta, kad išmalda bei pagalba skurde gyvenusiems ir elgetavusiems asmenims dalies visuomenės narių buvo laikoma patogia priemone išganymui reikalingam geram darbui atlikti. Tai lėmė didesnę dėmesį elgetoms būtent katalikiškų institucijų sudarytuose šaltiniuose. Antroji priežastis – iki XVIII a. susiklostę glaudūs miesto elgetų organizacijos ryšiai su miesto katalikų parapine bažnyčia²⁰. Kitų religinių Vilniaus ir jo priemiesčių bendruomenių, kaip antai žydų ir totorių, santykis su išmalda kliautis turėjusiais šių atstovais ar atstovėmis bei jų labdaros praktikos čia netiriami.

Disertacijos **tikslas** – ištirti elgetavimą kaip kompleksinį reiškinių ir jo bruožus bei asmenis, kurie XVIII a. Vilniuje vertėsi elgetavimu. Tikslui įgyvendinti pasitelkti šie uždaviniai:

1. Remiantis normatyviniais šaltiniais nustatyti, kaip XVI–XVIII a. Vilniuje keitėsi elgetavimo teisinis reglamentavimas ir kokiomis institucinėmis priemonėmis siekta kontroliuoti miesto elgetas.
2. Išnagrinėti Vilniuje elgetavusių asmenų dalyvavimo miesto visuomenės gyvenime galimybes bei praktikas, tikėtinus elgetų ir kitų XVIII a. Vilniaus gyventojų tarpusavio ryšius.
3. Atskleisti elgetų organizacijos veiklos ir kaitos XVIII a. bruožus.
4. Ištirti, kas tokie ir tokios buvo Vilniaus elgetos XVIII a.: (a) išnagrinėti mieste elgetavusių asmenų skurdo priežastis, (b) nustatyti elgetavimo ir lyties, amžiaus, šeiminės padėties tarpusavio ryšius, (c) ištirti elgetų mirties ir laidojimo aplinkybes.

¹⁹ Pvz., čia: Michel Mollat, *The Poor in the Middle Ages. An Essay in Social History*, New Haven, 1986 (toliau – *The Poor*), p. 4.

²⁰ Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dvasininkų reikšmė miesto elgetų gyvenime XVIII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2022, Nr. 50 (toliau – „Vilniaus Šv. Jono“), p. 74–88.

5. Išanalizuoti Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietas bei nustatyti, kur jie ir jos gyveno bei rinkdavo išmaldą.

6. Nustatyti, kokią įtaką Vilniuje elgetavusiems asmenims galėjo daryti XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje labdaros tinklo reformas mieste vykdytųjų institucijos.

Siekiant įgyvendinti išsikeltus uždavinius, šioje disertacijoje derinami skirtingi **darbo metodai**. Visame tekste naudojami tradiciniai (*istorinės analizės* ir *sintezės* metodai: gretinant įvairiuose šaltiniuose randamą informaciją bei detales ir jų įkontekstinimui pasitelkiant įvairias istoriografines pozicijas dėliojama mozaika, kurioje išryškėja elgetavimo Vilniuje XVIII a. siužetai ir elgetų padėties mieste bruožai. Tiriant elgetų organizacijos veiklą, kuri atsispindi daugiausiai XVIII a. 3–4 deš. sandūroje sudarytuose šaltiniuose, nebuvo apsieita ir be *retrospektyvinio* metodo. Rengiant disertaciją taikyta ir *statistinė* prieiga, o kiekybinė informacija ypač pasitarnavo tiriant išmaldos dalinimo tendencijas, Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietas bei jų amžių.

Anksčiau paminėti metodai ar prieigos būdingos daugumai istorinių tyrimų, tačiau dviejų metodų variacijos leido prakalbinti į tylą linkusius šaltinius ir atliekant tyrimą tapo ypač svarbios. Pirmasis – pastaruoju metu socialinės istorijos tyrėjų Lietuvoje vis dažniau praktikuojamas vardų susiejimo metodas (angl. *nominal record linkage*)²¹. Tų pačių vardų paieška ir saistymas skirtinguose šaltiniuose ar kontekstuose įgalina tyrėją sekti konkrečių žmonių pėdsakais bei geriau suprasti jų gyvenimų trajektorijas. Šis metodas buvo ypač reikšmingas tiriant elgetų santykius su kitais Vilniaus gyventojais ir gyventojomis, ieškant informacijos apie jų gyvenimiškas situacijas bei patirtis XVIII a. 10 deš. vykusią labdaros sistemos reformų įkarštyje. Deja, šis metodas ne visais atvejais davė apčiuopiamų rezultatų. Kartais skirtinguose šaltiniuose tie patys asmenys būdavo įvardinami skirtingai, arba priešingai – beveik nieko bendro tarpusavyje neturėję asmenys tuo pačiu laikotarpiu galėjo būti vadinami taip pat. Susidūrus su tokiomis problemomis bei iškilus rizikai supainioti skirtingus žmones, atitinkamose teksto vietose į tai visada atkreipiamas dėmesys. Dirbdama su šaltiniais laikiausi ypatingos atidos ir, kiek tik įmanoma, stengiausi patikrinti bei verifikuoti konkrečius asmenis. Su vardų susiejimu labai glaudžiai susijęs

²¹ Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje: labdara, gydymas ir skurdas XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2019 (toliau – *Špitolės*), p. 15; Ugnė Jonaitytė, *Nesantuokiniai vaikai Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2025 (toliau – *Nesantuokiniai*), p. 17; Richard Gorski, „A Methodological Holy Grail: Nominal Record Linkage in a Medieval Context“, in: *Medieval Prosopography*, 1996, Vol. 17, No. 2, p. 145–179.

antrasis metodas, vadinamoji „prozopografija iš apačios“ (angl. *prosopography from below*), t. y. ne tik elito atstovams, bet ir platesnėms socialinėms grupėms pritaikytas kokybinis prozopografijos variantas, kurį pasitelkus informacija apie žmonių grupę renkama, vėlgį, „sekant“ jų vardais²². Tokiu būdu surinkta informacija nugulė priede Nr. 6 ir tapo atspirtimi rengiant poskyrius 2.3 ir 3.5.

Skirtingų metodų pritaikymo galimybes istoriniuose tyrimuose visuomet diktuoja šaltiniai bei medžiaga, kuria disponuoja tyrėjas. Ši disertacija – anokia išimtis, tad patogumo dėlei kai kurių metodų taikymas konkrečiais atvejais pristatytas būtent tose teksto dalyse, kuriose aptariami ir jais naudojantis gauti rezultatai, pvz., poskyryje 2.3.

Disertacijos **chronologija** apima visą XVIII a. Šis laikotarpis pasirinktas tiek dėl santykinės šaltinių gausos, tiek ir dėl galimybės ištirti elgetų padėties Vilniuje transformacijas bei pokyčius amžiaus pradžioje ir pabaigoje, Apšvietos kontekste modernėjant visuomenei²³. Atrasti konkrečios datos ar XVII–XVIII a. sandūros įvykio, kuris dėl savo išskirtinės reikšmės Vilniaus elgetoms būtų galėjęs tapti šio tyrimo riboženklis, nepavyko, o tokio išradinėti taip pat nesinorėjo. Iš dalies tokiu slenksčiu lyg ir galima būtų laikyti 1692 m., mat tais metais pradėta pildyti viena iš čia panaudotų parapinės Vilniaus Šv. Jono bažnyčios – apie kurios reikšmę Vilniaus elgetoms jau užsiminiau – krikšto metrikų knygų²⁴. Šiame šaltinyje esantys įrašai sudarė sąlygas nustatyti dalį XVIII a. pradžioje mieste elgetavusių asmenų vardų ir įgalino pritaikyti „prozopografijos iš apačios“ metodo variaciją. Visgi toks pasirinkimas būtų dirbtinis ir nominalus, kadangi siekiant suprasti Vilniaus elgetų organizacijos steigimo aplinkybes ar elgetavimo teisinio reglamentavimo pokyčius bei raidą, net ir ši riba atskirose teksto dalyse yra peržengiama. Tuo tarpu nustatyti ir pagrįsti konkrečią tyrimo pabaigos ribą yra kur kas paprasčiau. Ja tapo 1800 m., vieneri metai nuo generalinės špitolės Lukiškėse veiklos pradžios. Toks pasirinkimas leidžia suprasti, kokį poveikį ši institucija savo veiklos pradžioje darė daliai anksčiau elgetavimu mieste besivertusių žmonių. Svarstant apie tai, kur derėtų dėti tašką ir baigti tyrimą, man pasirodė reikalingiau remtis ne valstybingumo istorijai svarbiomis lūžinėmis datomis, pvz., 1795 m. Abiejų

²² Carlo Ginzburg, Carlo Poni, „The Name and the Game: Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace“, in: *Microhistory and the Lost Peoples of Europe: Selections from Quaderni Storici*, ed. by E. Muir, G. Ruggiero, Baltimore, 1991 (toliau – „The Name“), p. 7.

²³ Lina Balaišytė, „Vilniaus pasaulietinės iškilmės ir jų apipavidalinimas XVIII a. viduryje“, in: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 122.

²⁴ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5.

Tautų Respublikos trečiuoju padalijimu, o konkretiems Vilniuje skurdusiems asmenims ir jų istorijai reikšmingu įvykiu.

Tyrimų būklė. Nepaisant to, kad ši disertacija yra pirmasis mėginimas nuosekliai ištirti elgetavimo reiškinių ir jo bruožus XVIII a. Vilniuje, tema žmones masina ir istoriografiijoje cirkuliuoja jau beveik porą šimtmečių. Nenuostabu, kad daugiausiai dėmesio sulaukė Vilniaus elgetų organizacija – XVIII a. pabaigoje formaliai egzistuoti nustojusi bendrija, regis, į užmarštį niekada taip ir nebuvo nugrimzdusi. Vilniaus Labdarybės draugijos periodiniame leidinyje *Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej* 1821 m. pasirodė pirmoji Vladislavo Vazos organizacijai suteiktos privilegijos publikacija²⁵. Nors dokumentas pristatytas trumpai, o turinys išsamiau nekomentuotas, į šį šaltinį greitai nukrypo ir ankstyvųjų Vilniaus istorijos tyrėjų bei entuziastų žvilgsnis. Po dviejų dešimtmečių dienos šviesą išvydusiame trečiajame Ignacy Józefo Kraszewskio Vilniaus istorijos tome „brolija“ bei kitos mieste veikusios karitatyvinės institucijos aprašytos miesto ūkio istorijai skirtame skyriuje. Tekste detalai atpasakojamas ir 1636 m. patvirtintos privilegijos, ir 1728 m. ją papildžiusių punktų turinys²⁶. Šis aprašymas šiek tiek primena XVIII a. paskutinį dešimtmetį veikusių Vilniaus špitolių deputacijos ir Lietuvos špitolių komisijos sudarytus labdaringą veiklą Vilniuje vykdžiusių įstaigų registrus²⁷, į kuriuos buvo įtraukta ir organizacija. Tikėtina, kad Kraszewskis galėjo jais bent iš dalies remtis. Po daugiau nei pusės amžiaus sekdamas Kraszewskio pėdomis Vilniaus vyskupijai skirtame veikalė elgetų organizaciją analogiškai aprašė Bažnyčios istorikas Janas Kurczewskis²⁸. Jis šią taip pat pristatė kitų mieste veikusių karitatyvinių institucijų kontekste, pasitelkdamas žirklių ir klijų metodą aprašė jos veiklos gaires ir gausiai pacitavo 1636 m. privilegijos ištraukas, tačiau jų niekaip nekonceptualizavo.

Kiek kitaip elgetų organizaciją 1856 m. publikuotuose *Pasivaikščiojimuose po Vilnių ir jo apylinkes* aptarė Kraszewskio amžininkas, Vilniaus istorijos entuziastas ir populiarintojas Adamas Honory Kirkoras. Viena iš septintojo pasivaikščiojimo stotelių tapo Labdarybės draugijos namai

²⁵ *Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jey służącemi*, R. 2, Nr. 23, Listopad 1821, Wilno, p. 2167–2176.

²⁶ Juzefas Ignacas Kraševskis, *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 metų*, t. III, Vilnius, 2020, p. 227–229.

²⁷ Pvz., čia: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 43, b. 3641, 3642.

²⁸ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie: od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno, 1912 (toliau – *Biskupstwo*), p. 364–366.

(dab. Vilniaus g. 22). Pasakodamas apie šį objektą autorius pristatė ne tik draugijos veiklą, bet ir pagrindinę problemą, su kuria, jo manymu, ši susidurdavo – „į pagundą piktnaudžiauti“ pastūmėtų vargš(i)ų srautus mieste. Pernelyg neišsiplėsdamas Kirkoras pastebėjo, kad elgetų Vilniuje būta „nuo neatmenamų laikų“ – tai liudija Vladislovo Vazos XVII a. pirmoje pusėje suteikta privilegija, kuria tvarkytis su „dykūnais“ anuomet buvo įpareigoti botagininkai²⁹. Kirkorui elgetų organizacija parūpo ne tik kaip įdomybė iš miesto praeities – „Pasivaikščiojimuose“ ji panaudota kaip savotiška XIX a. vidurio Vilniaus sunkumų iliustracija ir kai kurių miesto gyvenimo grimasų tęstinumo bei viršlaikiškumo liudijimas.

Nors tarpukariu Vilniaus elgetų istorija naujai permąstyta nebuvo, nebuvo ji ir pamiršta. Štai 1933 m., minint Jono Sobieskio pergalės prie Vienos 250-ąjį jubiliejų, *Kuryer Wileński* pasirodė slapyvardžiu *Diaulos* pasirašinęsio publicisto Lucjano Uzięblos tekstas, kuriuo Vilniuje siekta aktualizuoti šį Abiejų Tautų Respublikos valdovą ir jo valdymo metus. Aptariant valdovo ryšius su miestu bei įvairias vėlesnes atminties praktikas, dėmesio sulaukė ir Vilniaus elgetų organizacija, mat Sobieskis 1688 m. pakartotinai patvirtino Vladislovo Vazos suteiktą privilegiją³⁰. Straipsnyje trumpai pristatytos organizacijos steigimo aplinkybės, veiklos principai ir gairės, kai kurios narių pareigybės. Tai, kad iš visų Vilniaus bendrijų, kurių dokumentus tvirtino valdovas, Sobieskiui skirtoje publikacijoje pasirinkta būtent elgetų organizacija, leidžia manyti, kad kitaip, nei Kirkoras, teksto autorius šią laikė egzotiška, nuo dabarties reikšmingai nutolusia senojo Vilniaus praeities realija. Tą iš dalies liudija ir Vilniaus tarpukario menininkų akiratyje atsидūrę elgetų istorijos siužetai. Net kelių žinomo Vilniaus tapytojo ir grafiko Jerzy Hoppeno kūrinių „veikėjais“ tapo miesto elgetos, o viename iš jų prie Šv. Jurgio bažnyčios pavaizduoti negailestingai rimbais kitus elgetas pliekiantys organizacijos botagininkai³¹. Aptariant tarpukario istoriografiją reikia pažymėti ir tai, kad 4 deš. sudarydamas Vilniaus cechų dokumentų sąvadą, Henrykas Łowmiański įtraukė nuorodą į elgetų organizacijos įkūrimo

²⁹ Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius, 1991, p. 119.

³⁰ Diaulos, „Nowe do sobieścianów wileńskich przyczynki“, in: *Kurjer Wileński*, 24 września 1933, R. 10, Nr. 256, p. 2.

³¹ Dailės istorikė Giedrė Jankevičiūtė teigia, kad būtent šis Hoppeno kūrinys vaikystėje jai paliko gilų įspūdį. Giedrė Jankevičiūtė, „Vilniaus dailės žemėlapis: nuo Lukiškių iki Žvėryno“, in: *Vilniečių albumas. 20 esė ir 150 vaizdų Vilniui*, sud. Algė Andriulytė, Rasa Antanavičiūtė, Arūnas Gelūnas, Giedrė Mickūnaitė, Vilnius, 2023. Už nuorodą dėkoju dr. Rasai Antanavičiūtei.

privilegiją³². Beveik neabejotina, kad tokį žingsnį paskatino Vilniaus archeografijos komisijos sprendimas elgetų organizacijos privilegiją publikuoti kartu su Vilniuje veikusiems amatininkų cechams valdovų patvirtintomis privilegijomis ir kitais šių veiklą reglamentavusiais šaltiniais³³. Panašu, kad būtent tai galėjo tapti akstinu elgetų organizacijos kaip „cecho“ vaizdiniiui įsitvirtinti tiek tarp istorik(i)ų, tiek platesnėje visuomenėje³⁴.

Sovietmečiu elgetų ir elgetavimo Vilniuje ankstyvaisiais naujaisiais laikais tyrimai taip pat nepasistūmėjo į priekį, istoriografijoje ir toliau kartotas 1636 m. privilegijos turinys³⁵, tačiau įvyko keli pokyčiai, į kuriuos derėtų atkreipti dėmesį. Pirmasis – apie elgetų organizaciją pradėta rašyti lietuvių kalba, antrasis – lietuviškai organizacija buvo pavadinta „cechu“ ir šis pavadinimas prilipo ilgam³⁶. Galiausiai būtent sovietmečio istoriografijoje pasirodė ir pirmieji grubūs bei ideologizuoti bandymai konceptualizuoti skurdo bei elgetavimo Vilniuje istoriją. Pavyzdžiui, 1968 m. pasirodžiusioje Juozo Jurginio, Vytauto Merkio ir Adolfo Tautavičiaus *Vilniaus miesto istorijoje* elgetavimas pavadintas „verslu“, o katalikų ir protestantų idėjos apie tai, kaip derėtų skurdą „pašalinti“, tarpusavyje supriešintos: esą pirmieji skurdą mėgino įveikti labdara, o antrieji „kėlė turto bendrumo idėją“³⁷. Aptardami skurdą ir organizacijos istoriją autoriai ne tik pademonstravo negatyvų požiūrį į elgetavimą, vadindami jį „verslu“ ir, atitinkamai, laikydami ne kraštutiniu, o pasirinkimu³⁸, bet ir tendencingai bei supaprastintai pristatė skirtingą katalikų ir protestantų santykį su skurdu, įterpdami savotišką „klasių kovos“ siužetą.

³² *Akty cechów wileńskich 1495–1795*, cz. 1–2, zebrał i przygotował do druku Henryk Łowmiański przy współudziale Marii Łowmiańskiej i Stanisława Kościakowskiego, przedmowę i skorowidzami opatrzył Jan Jurkiewicz, Poznań, 2006, p. 206.

³³ *ABAK*, t. 10.

³⁴ Į tai dėmesį atkreipė ir Aivas Ragauskas. Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto socialinio žemėlapiio XVII a. pirmojoje pusėje–XVIII a.: elgetų organizacijos pobūdis“, in: *Istorija*, 2007, t. 67, (toliau – „Iš Vilniaus miesto“), p. 11.

³⁵ Zigmąs Balevičius, „Vilniaus ubagų cechas“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1962, Nr. 5, p. 44–45 (toliau – „Vilniaus ubagų“); Juozas Jurginis, Vytautas Merkys, Adolfas Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968 (toliau – *Vilniaus miesto istorija nuo*), p. 156–157.

³⁶ Pvz., Vilniaus miesto istorijoje kelių puslapių pasaže organizacija „cechu“ pavadinta vienuolika kartų, „mielaširdystės brolija“ – vieną. *Vilniaus miesto istorija nuo*, p. 156–157.

³⁷ *Ibid.*, p. 156.

³⁸ Panašų požiūrį galima matyti ir sovietmečiu parašytuose literatūros kūriniuose. Vytautas Misevičius, „Ubagų cecho bizūnininkas. Senovinės Vilniaus istorijos“, in: *Literatūra ir menas*, 1988 rugpjūčio 27, Nr. 35(2180), p. 8–9.

Daugmaž šiuo laikotarpiu kitoje Geležinės uždangos pusėje ne tik įsisiūbavo įvairūs žmogaus teisių judėjimai, bet ir įvyko reikšmingų pokyčių apmąstant nepritekliaus istoriją. Pradėti kelti klausimai apie galią ir jos prigimtį, skirtingų bendruomenių ar asmenų (ne)lygias padėtis bei tokios (ne)lygybės priežastis, turėję reikšmingos įtakos besiklostančiam socialinės istorijos tyrimų laukui. Turbūt labiausiai skurdo ir marginalizuotų žmonių istorijos tyrimus paveikė prancūzų filosofo Michelio Foucault idėjos apie valdžios ir jėgos struktūrų santykį su galios neturėjusiais žmonėmis bei jos įtaką istorinių šaltinių atsiradimo aplinkybėms ir šių turiniui³⁹. Jei XX a. 7–8 deš. Foucault pasiūlyti mąstymo apie galią būdai paveikė turbūt visas be išimties socialinių ir humanitarinių mokslų disciplinas, tai tuo metu pasirodė ir kelios iki šiandienos aktualumo konkrečiai istorikams ir istorikėms neprarandančios pozicijos, kuriose skurdo istorija Europoje pristatyta ilgojo laiko perspektyvoje, pvz., Michelio Mollat ar Bronisława Geremeko veikalai⁴⁰. Elgetavimo, nepritekliaus bei istorijos paraštėse ilgą laiką buvusių asmenų tyrimams reikšmingą paspartį suteikė „istorijos iš apačios“ (angl. *history from below*) prieigos iškilimas, įgalinęs pakeisti tyrimo fokusą ir atsisigręžti į paprastų kadaise gyvenusius žmonių patirtis, veiklą bei dalyvavimą visuomenės gyvenime⁴¹. Per kelis dešimtmečius radosi gausybė studijų, kurių autorių akiratyje atsидūrė patys įvairiausi skurdo ir vargš(i)ų tyrimams aktualūs klausimai, pvz., elgetų ir biurokratinio aparato santykis XVIII a. Prancūzijoje ar valkatavimo bei vargš(i)ų mobilumo kaip problemos atsiradimas XVI–XVII a. Anglijoje⁴² ir t. t. Tai, kaip sparčiai ir kaip toli per kelis dešimtmečius pasistūmėjo skurdo istorijos studijos, liudija 1994 m. pasirodžiusi Roberto Jüttes sintezė, kurioje apibendrintai pristatyti įvairių su nepritekliaus istorija ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje susijusių tyrimų ir atvejų studijų rezultatai⁴³. Visgi dauguma šių poslinkių jokios įtakos Lietuvos istoriografijai ilgą laiką neturėjo.

Tiek Vilniaus elgetų, tiek skurdo istorijos tyrimų situacija ėmė lėtai keistis tik po 1990 m., Lietuvai atgavus Nepriklausomybę. Pirmąją kokybės prasme naujoviška skurdo istorijos studija vietos istoriografijoje galima laikyti

³⁹ Michel Foucault, *Madness*; Michel Foucault, „Lives of“.

⁴⁰ Bronisław Geremek, *Poverty*; Michel Mollat, *The Poor*.

⁴¹ Edward Palmer Thompson, *The Making of the English Working Class*, London, 1963.

⁴² Augustus Lee (Leon) Beier, *Masterless Men. The vagrancy problem in England 1560–1640*, London, 1985; Thomas McStay Adams, *Bureaucrats and Beggars*, Oxford, 1990 (toliau – *Bureaucrats*).

⁴³ Robert Jütte, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge, 1994 (toliau – *Poverty and Deviance*).

2000 m. Rimos Praspaliauskienės monografiją apie XVIII–XIX a. sandūros elgetas, valkatas ir plėšikus⁴⁴. Nors Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiui čia skirta nedaug dėmesio, o teritorinė tyrimo apibrėžtis yra kur kas platesnė nei šios disertacijos, Lietuvos istoriografijos kontekste autorė pirmą kartą pabandė kompleksiskai pasižiūrėti į dalį visuomenės parašėse atsidūrusių asmenų, o Vilniaus elgetų organizacija ir XVIII a. pabaigos labdaros institucijų reformos istoriografijoje tapo integralia nepritekliaus ir marginalizuotų žmonių istorijos dalimi. Neilgai trukus, 2003 m., pasirodė pirmasis mokslinis straipsnis, skirtas būtent Vilniaus elgetų organizacijai. Jo autorius, Bažnyčios istorikas Tadeusz Kasabula, ne tik pristatė 1636 m. privilegijos nuostatus, bet ir pamėgino Vilniaus elgetų organizaciją aptarti kitų religinių brolių kontekste, ją siedamas, nors ir ne visiškai sėkmingai, su kadaise Petro Skargos įsteigta Gailestingumo brolija⁴⁵. „Cechu“ organizaciją vadinęs Kasabula nekėlė klausimo dėl šio termino pasirinkimo ir naudojimo – polemizuodamas su juo tai padarė Aivas Ragauskas⁴⁶. Istorikas pamėgino apčiuopti organizacijos pobūdį ir apibendrinti istoriografijoje lig tol apie Vilniaus elgetas cirkuliavusią informaciją. Remdamasis daugiausia žinomais normatyviniais šaltiniais Ragauskas daug naujos empirikos nepristatė, tačiau svarbiais derėtų laikyti jo pastebėjimus, kad organizacija buvo savitas institutas, skyręsis tiek nuo ano meto cechų, tiek brolių, ir kad organizacijos ištakų nereikėtų sieti su Petro Skargos veikla.

Šviežią Vilniaus elgetų organizacijos veiklos interpretaciją veikale, skirtame XVII a. vilniečių socialiniams ryšiams, 2013 m. pristatė Davidas Frickas. Tyrėjas į organizaciją pasižiūrėjo iš savotiškos distancijos bei šią įvertino kaip visai to laikmečio Europai būdingo reiškinių, t. y. elgetų kontrolės mechanizmo paieškų, vietinį variantą⁴⁷. Pagaliau reikia paminėti ir Martyno Jakulio Vilniaus špitolėms, vargšams ir vargšėms bei labdaros praktikoms skirtus tyrimus⁴⁸. Svarbiausia iš jų – monografija, pristatanti miesto špitolių veiklą ir raidą, kurioje greta minėtų institucijų itin daug

⁴⁴ Rima Praspaliauskienė, *Nereikalingi*.

⁴⁵ Tadeusz Kasabula, „Cech ubogich czyli Bractwo Miłosierdzia w Wilnie“, in: *Studia Teologiczne*, 2002, Nr. 20 (toliau – „Cech ubogich“), p. 363–375.

⁴⁶ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 15–23.

⁴⁷ David Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca and London, 2013 (toliau – *Kith*), p. 322–326.

⁴⁸ Čia paminėti vos keli iš jų: Martynas Jakulis, „Advenit, et susceptus est ad nostram infirmariam: Vilniaus bonifratrų špitolės ligoniai XVIII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, Nr. 34 (toliau – „Advenit“), p. 48–61; Martynas Jakulis, „Našlaičiams vaikams reikalinga pagalba: pamestinukų žindytės Vilniuje XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, in: *Moteris prie istorijos šaltinio*, sud. Eugenijus Saviščevas, Vilnius, 2024, p. 356–374.

dėmesio sulaukė ir šių globaliniai bei globalinės⁴⁹. Dėmesys, kurį autorius skyrė konkretiems nepritekliuje gyvenusiems asmenims, lietuviškoje historiografijoje neturėjo precedento, tad nenuostabu, kad pro akis jam nepraslydo ir miesto elgetos.

Čia būtina stabtelėti ir pažymėti, kad elgetavimas bei įvairūs su juo susiję reiškiniai ir skurdas kitose Abiejų Tautų Respublikos vietovėse anaip tol nėra naujiena ir užsienio, visų pirma, lenkiškoje historiografijoje. Nuo XX a. vidurio dėmesio sulaukė tiek elgetos, tiek išmaldos dalinimo formos, tiek apskritai įvairūs skurdo pavidalai ar labdaros praktikos⁵⁰. Nekeliu tikslo pristatyti viso plataus skurdo ir elgetavimo Abiejų Tautų Respublikoje istorijai skirtų tyrimų lauko – tai galėtų tapti atskiru ir savarankišku tyrimu, tačiau noriu išskirti porą man aktualių pozicijų. Pirmoji – Andrzejus Karpiński studija, skirta Varšuvos varguomenei XVI–XVII a. Istorikas kompleksiskai pasižiūrėjo į skurdą ir ištyrė visą spektrą nepritekliuje gyvenusių asmenų – nuo nekvalifikuotų darbinink(i)ų iki absoliutų skurdą kentusių elgetų, pristatė skurdo priežastis bei įvairias mieste praktikuotas labdaros formas⁵¹. Antroji – Monikos Małudzińskiej tyrimai, skirti elgetavimui Varšuvoje XVIII a. antroje pusėje, Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo laikais. Istorikės dėmesį patraukė ne tik elgetų padėties pokyčiai švietėjiškų reformų kontekste, bet ir su tuo susijusios retorikos bei diskurso metamorfozės⁵². Šios pozicijos rengiant disertaciją man buvo svarbios todėl, kad jose pristatoma Varšuva skirtingais laikotarpiais, o Varšuvos, kaip Karūnos sostinės, kontekstas leidžia

⁴⁹ Martynas Jakulis, *Špitolės*.

⁵⁰ Pvz., čia: Ben Dew, „Conceptions of Polish and Russian poverty in the British Enlightenment“, in: *Ideas of Poverty in the Age of Enlightenment*, ed. by Niall O’Flaherty and R. J. W. Mills, Manchester, 2024, p. 168–187; Mirosław Frančič, *Ludzie luźni w osiemnastowiecznym Krakowie*, *Studia z historii społeczno-gospodarczej Małopolski*, Vol. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1967 (toliau – *Ludzie*); Andrzej Karpiński, „Wileńska skrzynka św. Mikołaja z XVII wieku i jej podopieczne“, in: *Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok, 2004 (toliau – „Wileńska“), p. 219–228; Marian Surdacki, „Rodzaje i formy jałmużny w Polsce przedrozbiorowej“, in: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 2016, Nr. 105, p. 275–301.

⁵¹ Andrzej Karpiński, *Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku*, Warszawa, 1983 (toliau – *Pauperes*).

⁵² Monika Małudzińska, *Żebracy i włóczędzy w stanisławowskiej Warszawie*, Warszawa, 2014 (toliau – *Żebracy*); Monika Małudzińska, *Kraj jest nieszczęśliwy, że ma ludzi próżnujących. Walka z ubóstwem w Warszawie na tle sytuacji społeczno-gospodarczej Rzeczypospolitej w dyskursie publicystycznym drugiej połowy XVIII wieku*, Warszawa, 2015.

geriau suprasti Vilniuje, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinėje, vykčius procesus.

Jau minėta, kad skurdo ir elgetavimo kontrolės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje temos pateko ir į kai kurių tyrėjų dėmesio periferiją, t. y. figūruoja kitiems objektams ar reiškiniams skirtuose tyrimuose. Štai jau minėtas Kasaba užsiminė apie Vilniaus vyskupo Ignato Jokūbo Masalskio politiką elgetavimo atžvilgiu ir bene pirmą kartą istoriografijoje pristatė 1786 m. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalą, kuriuo siekta pažaboti elgetų mobilumą⁵³, elgetos sušmėžavo ir keliuose XVIII a. pabaigos institucijų ir miestų istoriją tiriančio Liudo Glemžos⁵⁴, taip pat – Vaidos Kamuntavičienės⁵⁵, Dariaus Vilimo⁵⁶ ir kitų istorik(i)ų tekstuose. Būtina paminėti ir etnolog(i)ų bei tautosakos tyrėjų darbus, pvz., Jono Mardosos⁵⁷ ar Vitos Džekčioriūtės-Medeišienės⁵⁸ elgetų vaizdiniui liaudies kultūroje skirtus tekstus. Kaip liudija istoriografijos apžvalga, tyrėjų dėmesys tik su pavienėmis išimtimis buvo sutelktas į elgetų organizaciją, bet ne į patį elgetavimo reiškinį, įtraukiant ir kitus su juo susijusius aspektus.

Čia trumpai pristatyta būtent Vilniaus elgetų tyrimams skirta istoriografija, inkorporuojant ir kai kurias konkrečiai šiam tyrimui aktualias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrėjų skurdo istorijai skirtas pozicijas, tačiau Lietuvos mokslinink(i)ų dėmesys skirtingais laikais kitų visuomenės narių į paraštes nustumtiems žmonėms tolydžio auga. Štai Giedrė Sabaitytė disertacijoje pamėgino ištirti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės „užribio

⁵³ Vyskupo ganytojiškų laiškų turinį prieš beveik šimtą metų pristatė ir Kurczewski, bet jis tai darė lakoniškai ir nedetalizavo informacijos. Jan Kurczewski, *Biskupstwo*, p. 145; Tadeusz Kasaba, „*Proces do Dyecezyi i względem ubogich biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego z dnia 17 XII 1786 roku*“, in: *Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej*, 2000, Nr. 1(116), p. 193–196; Tadeusz Kasaba, *Ignacy Massalski: biskup wileński*, Lublin, 1998.

⁵⁴ Liudas Glemža, „Policinių institucijų raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1775–1794 m.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2011, 2012*, Nr. 2, (toliau – „Policinių“), p. 31–49; Liudas Glemža, „Socialinių grupių susidūrimai LDK miestuose“, in: *Darbai ir dienos*, 2001, Nr. 28, (toliau – „Socialinių“), p. 33–50.

⁵⁵ Vaida Kamuntavičienė, „Punsko parapijos sielovada XVII a. antrojoje pusėje“, in: *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2012, Nr. 42, p. 86.

⁵⁶ Darius Vilimas, „Bylininkų įgaliotiniai Žemaitijos teismuose XVII a. pradžioje“, in: *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 2(132) (toliau – „Bylininkų“), p. 99.

⁵⁷ Jonas Mardosa, „Elgetos ir elgetavimas XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Seredžius*, sud. Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius, 2003, p. 847–856.

⁵⁸ Vita Džekčioriūtė, „Elgeta XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės Lietuvoje“, in: *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 5, (toliau – „Elgeta“), p. 76–87.

žmonės“⁵⁹, Ugnės Jonaitytės akiratyje atsidūrė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų pamestinukai XVIII a.⁶⁰, į elgetavusių asmenų klausimo politizavimą XIX a.–XX a. pirmoje pusėje dėmesį atkreipė Andrea Griffante⁶¹, į mėginimus spręsti nedarbo ir, atitinkamai, elgetavimo problemą tarpukariu – Norbertas Černiauskas⁶², derėtų paminėti ir Tomo Vaisetos bei Ievos Balčiūnės sovietmečio visuomenei skirtus tyrimus⁶³. Galiausiai, tyrėjų dėmesys žadina kitų žmonių smalsumą, kuris įvairiomis formomis reiškiasi ir populiariojoje kultūroje⁶⁴.

Šiam tyrimui reikalingi **šaltiniai** yra saugomi įvairiose Lietuvos ir Lenkijos atminties institucijose. Juos galima skirstyti į šešis blokus. Pirmasis – normatyviniai arba įvairių valdžios institucijų sudaryti dokumentai (1). Tiesiogiai elgetavimą ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje reglamentavusių šaltinių yra vos keli: 1636 m. Vladislovo Vazos privilegija, kuria įkurta elgetų organizacija, 1728 m. sudaryti šią papildyti turėję punktai⁶⁵ bei 1786 m. Stanislovo Augusto Poniatovskio universalas dėl elgetavimo, skirtas visai Abiejų Tautų Respublikai⁶⁶. 1636 m. privilegijos originalas laikomas

⁵⁹ Giedrė Sabaitytė, „Užribio žmonės“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje, daktaro disertacija, Kaunas, 2010.

⁶⁰ Ugnė Jonaitytė, *Nesantuokiniai*.

⁶¹ Andrea Griffante, „Lazy or diseased? Changing conceptions of beggars and vagrants in the Lithuanian discourse from the end of the nineteenth century to 1940“, in: *Journal of Baltic Studies*, 2020, Vol. 51, No. 1, p. 1–15.

⁶² Norbertas Černiauskas, *Nedarbas Lietuvoje 1918–1940 metais*, daktaro disertacija, Vilnius, 2014.

⁶³ Tomas Vaiseta, *Vasarnamis. Vilniaus psichiatrijos ligoninės socialinė istorija 1944–1990*, Vilnius, 2018; Ieva Balčiūnė, *Augintiniai. Atsikratymas vaikais sovietmečio Lietuvoje*, Vilnius, 2024.

⁶⁴ Vienas iš 2020 m. pasirodžiusio rašytojos Ginos Viliūnės istorinio detektyvo „Žmogždytė batišuvio dirbtuvėje“, kurio veiksmas vyksta XVI a. Vilniuje, veikėjų yra elgeta Nikodemas. Besikalbėdamas su pagrindiniu romano herojumi, budelio mokiniu Adu, Nikodemas jam papasakojo šį bei tą apie elgetų „broliją“: „– [...] Aš sukūriau savo globotiniams taisykles ir stebiu, kaip jų laikomasi. Dauguma jų ne tik neraštingi, bet ir neprotingi, todėl reikalingi paprotinimo, pasergėjimo. O jie už tai mane gerbia ir myli, štai, karaliumi net pavadino. Dar yra trys mano pavaduotojai, nes aš vienas nespėju visų Vilniaus elgetų sužiūrėti. Vakare visi susirenka, visas miesto naujienas man suneša. / – Oho! – šūktelėjo susižavėjęs Adas. – Jūsų elgetų brolija veikia lyg koks amatininkų cechasis. Trūksta tik altoriaus miesto bažnyčioje. / – Viskam savas laikas, – gudriai nusišypsojo Nikodemas. – Kada nors, paminėsi mano žodį, bus Vilniaus miesto bažnyčioje elgetų altorius“. Gina Viliūnė, *Žmogždytė batišuvio dirbtuvėje*, Vilnius, 2020, p. 163.

⁶⁵ *ABAK*, t. 10, p. 159–170.

⁶⁶ Universalso turinys buvo perspausdintas tų pačių metų Vilniaus vyskupo Ignato Jokūbo Masalskio ganytojiškame laiške. VUB RS, f. 328, b. 207.

dingusiu⁶⁷, tyrėjams šaltinio turinys žinomas iš vėlesnio aktavimo Vilniaus magistrato knygoje⁶⁸ bei archeografijos komisijos parengtos publikacijos. Šaltinio nuorašas taip pat saugomas ir Kunigaikščių Čartoriskų bibliotekoje⁶⁹. Privilegija 150 metų buvo pagrindinis elgetavimą mieste reglamentavęs teisinis dokumentas. Ja ne tik nustatytos elgetavimo Vilniuje taisyklės – kaip, kada, kur ir kas galėjo tai daryti, bet ir įsteigta miesto elgetų kontrolę bei minėtų taisyklių laikymąsi užtikrinti turėjusi organizacija. Teisinės miesto elgetų padėties pokyčius signalizavo XVIII a. antroje pusėje patvirtintas visai valstybei skirtas valdovo universalas, kuriuo siekta unifikuoti elgetavusių asmenų mobilumo kontrolę visoje valstybėje.

Informacijos apie elgetavimo ir įvairių su juo susijusių reiškinių reglamentavimą suteikė valstybės bei miesto teisių sąvadai. Rašydama disertaciją remiausi Irenos Valikonytės, Stanislovo Lazutkos ir Edvardo Gudavičiaus parengtomis Pirmojo Lietuvos Statuto publikacijomis⁷⁰, 1786 m. pasirodžiusiu Trečiojo Lietuvos Statuto leidimu⁷¹ bei XVI a. Lenkijos teisininkų Bartłomiejaus Groickio ir Paweło Szczerbico parengtais miesto teisės sąvadais bei vertimais į lenkų kalbą⁷². Pomirtinius Vilniaus miestiečių

⁶⁷ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 11.

⁶⁸ Pvz., čia: LVIA, f. 23, ap. 1, b. 27, l. 138r–139v.

⁶⁹ Šioje vietoje reikia patikslinti informaciją, kurią prieš kelerius metus paskelbiau *Lietuvos istorijos studijose* publikuotame straipsnyje, esą tai – privilegijos originalas. Deja, panašu, kad šis pergamentas taip pat tėra kopija, mat ant jo nėra antspaudų. Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie, Fundacja XX Czartoryskich, 1236 Perg.; Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono“, p. 77.

⁷⁰ *Pirmasis Lietuvos Statutas*, sud. Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius, 2001 (toliau – *Pirmasis Lietuvos Statutas*); *Первый Литовский Статут (1529 г.)*, sud. Станиславас Лазутка, Ирена Валиконите, Эдвардас Гудавичюс, Vilnius, 2004 (toliau – *Первый Литовский Статут*).

⁷¹ *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego, naprzód, za najjasniejszego hospodara Zygmunta III, w Krakowie w roku 1588. Drugi raz w Wilnie, w Roku 1619 z pokazaniem zgody i różnice Statutow Koronnych i W. X. L. Trzeci raz, za najjasniejszego Władysława IV w Warszawie, w Roku 1648 z przydaniem Konstytucji od Roku 1550 do 1647. Czwarty raz, za najjasniejszego Jana Trzeciego w Wilnie w Roku 1698 z przyłożeniem pod Artykuły Konstytucji Swymowych od Seymu Roku 1550 aż do Seymu Roku 1690 Obojgu Narodom służących. (textu samego w niwczym nie naruszając). Piąty raz za najjasniejszego Augusta Trzeciego. Teraz zas za najjasniejszego krola Stanisława Augusta Szczęśliwie Nam Panującego, Powtórnie z przydatkiem Summaryuszow, Praw i Konstytucji od roku 1764 do roku 1786 Przedrukowany*, Wilno, 1786 (toliau – *Statut*).

⁷² Bartłomiej Groicki, *Tytuły prawa majdeburskiego*, op. Arkadiusz Piskorz, Weronika Barabasz, Kraków, 2022 (toliau – *Tytuły*); Paweł Szczerbic, *Ius municipale, to jest prawo miejskie maideburskie, nowo z lacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wydał Grzegorz M. Kowalski, Kraków, 2011 (toliau – *Ius municipale*); Paweł Szczerbic, *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i*

turto inventorius tyrinėjusi Jolita Sarcevičienė nustatė, kad XVIII a. Vilniaus miestiečių privačiose bibliotekose ir knygų rinkiniuose pasitaikydavo ir Szczerbico publikacijų, tad labai tikėtina, jog XVIII a. Vilniuje teisiniais klausimais naudotasi būtent šiais veikalais⁷³.

Ypatingos reikšmės tyrimui turėjo pačioje XVIII a. pabaigoje valdžios institucijų sudaryti šaltiniai: (a) reformuoti miesto labdaros sistemą turėjusių institucijų veiklos dokumentacija bei (b) 1795–1796 m. reviziniai Vilniaus gyventojų sąrašai. Prie pirmosios kategorijos (a) galima priskirti Vilniaus špitolių deputacijos, Vilniaus vaivadijos špitolių komisijos bei Lietuvos špitolių komisijos sesijų protokolus⁷⁴, 1792 m. Deputacijos sudarytus Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių registrus⁷⁵, taip pat – 1798–1799 m. Komisijos intendanto Zacharijo Serebrenikovo (*Zachar Sie[rie]br[ie]nikow*)⁷⁶ veiklą liudijančius šaltinius⁷⁷. Šie Lietuvos ir Lenkijos archyvuose saugomi dokumentai suteikė informacijos ne tik apie minėtų institucijų pastangas, sėkmes ir nesėkmes „šalinant“ elgetavimą iš viešųjų erdvių, bet ir minėtų institucijų akiratyje atsidūrusius Vilniuje elgetavusius asmenis.

Antrajai kategorijai (b) priskirtini reviziniai gyventojų sąrašai, imperinės valdžios sudaryti jau po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo. Revizijos metu registruoti Lietuvos kilmingieji ir kilmingosios, valstiečiai ir valstietės, miestų ir miestelių posesoriai bei posesorės, amatininkai ir pirkliai, dvasininkai, vienuoliai ir vienuolės, atskirai žymėti žydų ir totorių tautybės

majdeburskie, porządkiem obiedadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone, wydał Grzegorz M. Kowalski (toliau – *Speculum Saxonum*), t. 1–2, Kraków, 2016.

⁷³ Jolita Sarcevičienė, „Knygos vilniečių namuose XVII a. paskutiniame ketvirtyje: nuo paaukuotos Biblijos iki herbariumo“, in: *Vilnius ir jo bendruomenės. Žvilgsnis į 700 metų miesto istoriją*, sud. Mindaugas Klovas, Jolita Sarcevičienė, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, 2025, Vilnius, p. 419.

⁷⁴ Vilniaus špitolių komisijos sesijų protokolai: AGAD, Archiwum Królestwa Polskiego (toliau – AKP), Nr. 315; Lietuvos špitolių deputacijos sesijų protokolai: LVIA, f. 8, ap. 1, b. 893; f. 390, ap. 135, b. 2 (1798), 3 (1798–1799), 4 (1800).

⁷⁵ Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolės globotinių registras: LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891; Švč. Trejybės špitolės globotinių registras: LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo prieglaudos (špitolės) varguolių sąrašas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius, 2001 (toliau – „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“), p. 509–513. Rengiant disertacijos tekstą remtasi Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolės globotinių registro publikacija, originalas pasitelktas norint pasitikslinti dėl asmenvardžių rašybos. Išnašose nurodyta, kuriuo šaltinio variantu naudotasi.

⁷⁶ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 32r.

⁷⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 20458.

asmenys ir t. t. Šiame tyrime remiamasi tik Vilniaus miesto bei artimiausių priemiesčių surašymais, o aktualios bylos saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyvo Vilniaus miesto magistrato ir Vilniaus gubernijos išdo rūmų fonduose (f. 458, 515). Dauguma įrašų šiuose šaltiniuose buvo sudaryti 1795 m. pabaigoje, tačiau pasitaiko ir 1796 m. datuojamų įrašų, tad čia ir toliau rašoma, jog Vilniaus gyventojų revizija vyko 1795–1796 m.⁷⁸ Rengiant disertaciją naudotasi miesto jurisdikcijoje buvusių posesijų ir jų savinink(i)ų, bajorų ir miestiečių, pirklių, amatininkų, dvasininkijos ir Antakalnio parapijos sąrašais⁷⁹. Tamara Bairašauskaitė atkreipė dėmesį, kad nors šis šaltinių blokas ir nėra pilnas, jo vertė Vilniaus tyrėjams bei tyrėjoms yra didžiulė⁸⁰. Iš tiesų, revizijos metu surinktos informacijos potencialas yra milžiniškas ir dar toli gražu neišnaudotas. Jos dėka į lūžiniu laikotarpiu gyvenusius asmenis galima pažvelgti iš labai arti, mat fiksuota pati įvairiausia informacija tiek apie nekilnojamojo turto mieste bei jo priemiesčiuose turėjusius asmenis – statusas, kilmės vieta, šeiminė padėtis, kitos turimos posesijos, veikla, – tiek apie šių posesijose gyvenusius žmones, įskaitant ir elgetas. Reviziniuose sąrašuose kartais žymėti ir vienoje ar kitoje posesijoje gyvenusių asmenų šeiminiai ryšiai. Jei sąrašuose bent vienas iš sutuoktinių, mažamečių arba fizinę negalią turėjusių asmenų tėvų buvo įvardintas, kaip elgeta, šio tyrimo apimtyje elgetomis laikomi ir kiti šeimos nariai⁸¹.

Pagaliau prie valdžios institucijų sudarytų dokumentų taip pat galima priskirti kontekstinius, t. y. netiesiogiai su elgetavusiais asmenimis susijusius dokumentus, kuriuose tyrimui aktualios informacijos, nors nebūtinai daug, tačiau taip pat pasitaikė. Tai – Vilniaus miesto tarybos sesijų protokolai⁸²,

⁷⁸ Pvz., čia: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 253r.

⁷⁹ Magistrato posesorių revizinėse bylose, saugomose LVIA 458 fonde, esanti informacija persidengia, dauguma įrašų yra beveik identiški, tačiau ieškant Vilniuje elgetavusių žmonių šiam tyrimui buvo naudotasi abiem šaltiniais. Miestiečių reviziniai sąrašai: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374; Vilniaus amatininkų sąrašas: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 380; Vilniaus bajorų ir miestiečių revizinis sąrašas: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 1; Vilniaus pirklių revizinis sąrašas: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 2; Vilniaus miesto bajorų revizinis sąrašas: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a; Vilniaus amatininkų, pirklių ir chirurgų revizinis sąrašas: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 4; Vilniaus dvasininkijos ir vienuolių revizinis sąrašas: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5; Antakalnio ir Bagaslaviškio gyventojų revizinis sąrašas: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 9.

⁸⁰ Tamara Bairašauskaitė, „Ludność Wilna w świetle spisu mieszkalców z 1795 r.“, in: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań XVI–XVIII wiek*, red. Tomasz Cieselski i Anna Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole, 2008, p. 233.

⁸¹ Tokių atvejų nėra daug, jie pasitelkti rašant poskyrį 4.4.

⁸² LVIA, f. 1199, ap. 1, b. 5 (1766–1790).

seimų konstitucijos⁸³, Vilniaus amatininkų cechų privilegijos⁸⁴ ar 1690 m. vykdytas Vilniaus posesijų surašymas⁸⁵.

Antrasis šaltinių blokas, suteikęs reikšmingos informacijos apie Vilniaus elgetas ir jų santykius su kitais miesto gyventojais, gyventojomis, svečiais ir viešniomis, buvo šaltiniai, susiję su finansine įvairių institucijų ir asmenų veikla bei turto redistribucija (2). Plačiausią tokių dokumentų spektrą aprėpia išlaidų arba išlaidų ir pajamų knygos. Šiam tyrimui daugiausiai informacijos suteikė Vilniaus vienuolynų išlaidų registrai⁸⁶. Dėl santykinai didelės chronologinės aprėpties svarbiausi ir aktualiausi tyrimui yra Lukiškių dominikonų išlaidų registrai, su keliais pertrūkiais padengiantys beveik visą XVIII a., leidžiantys atskleisti tendencijas ilgalaikėje perspektyvoje ir suteikiantys galimybę įvertinti ne tik momentinę ar fragmentišką situaciją. Atminties institucijose saugoma kur kas daugiau tyrimui reikšmingų šaltinių iš antrosios amžiaus pusės – išlikę ir išsamūs, kelis dešimtmečius pildyti dominikonų Šv. Dvasios vienuolyno išlaidų registrai, prie unitų Švč. Trejybės bažnyčios veikusio bazilijonų, ir ne tokie nuoseklūs, prie Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų bažnyčios veikusio pranciškonų konventualų vienuolynų registrai – pirmasis pildytas 1758–1763 m., taigi dar iki Baro konfederacijos bei Abiejų Tautų Respublikos pirmojo padalijimo, antrasis pildytas 1779–1785 m., įvairiems neramumams valstybėje šiek tiek apribus. Tyrimui svarbios ir amžiaus pabaigoje bernardinų registruotos išlaidos. Visi šie vienuolynai buvo vyrų, vienintelis moterų vienuolynas, su kurio išlaidomis pavyko susipažinti, yra Vilniaus vizičių vienuolynas prie Švč. Jėzaus Širdies bažnyčios. Reikia pastebėti, kad šiuose šaltiniuose vienuolių dalinta išmalda žymėta nenuosekliai, retkarčiais tuose pačiuose šaltiniuose ji fiksuota nesistemiškai, išmaldos registravimo preciziškumas priklausydavo nuo registruojančių asmenų, kurie laikui bėgant keisdavosi. Nepaisant to, būtent

⁸³ Aktualios informacijos ieškota *Volumina Legum* publikacijose: *Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów, W Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego* (toliau – *Volumina Legum*), t. II, Petersburg, 1859; t. t. III, Petersburg, 1859; t. V, Petersburg, 1860.

⁸⁴ *ABAK*, t. 10.

⁸⁵ *ABAK*, t. 20: *Акты касающиеся города Вильны, Вильна*, 1893 (toliau – t. 20), p. 470–480.

⁸⁶ Lukiškių dominikonų: VUB RS, f. 5, b. F-32487 (1726–1733), F-32488 (1735–1752), F-33023 (1773–1797), f. 4, b. A2502 (1752–1773); Šv. Dvasios dominikonų: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56 (1770–1796); bazilijonų: LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1 (1765–1781); pranciškonų konventualų: VUB RS, f. 4, b. A3822 (1758–1763), f. 5, b. F-32413 (1779–1785); bernardinų: LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1307 (1790–1794); vizičių: Archiwum SS. Benedyktynek w Żarnowcu (toliau – Archiwum SS. Benedyktynek), b. D46 (1735–1741). Už galimybę pasinaudoti vizičių išlaidų registru dėkoju dr. Martynui Jakuliui ir dr. Liudui Jovaišai.

šiuose šaltiniuose rastos informacijos tyrimas suteikė reikšmingų žinių tiek apie išmaldos dalinimo tendencijas XVIII a. Vilniuje, tiek apie jos gavėjų kategorijas, mieste elgetavusių asmenų lytį ar jų „vertumą“ gauti pagalbą kitų miesto gyventojų akimis.

Čia reikia paminėti ir Vilniaus magistrato pajamų bei išlaidų registrus, saugomus Lietuvos valstybės istorijos archyve (f. 458). Nors jie aprėpia beveik visą XVIII a., magistrato finansinę veiklą liudijantys šaltiniai toli gražu nėra tokie išsamūs ar detalūs kaip vienuolynų. Juose esanti informacija apie Vilniaus vargšus ar vargšes yra labai ribota ir fragmentiška, toli gražu ne visuose išlaidų registruose pasitaikė šiam tyrimui aktualios informacijos⁸⁷, tačiau ji vertinga savaip, mat byloja apie įvairias, niekur kitur neatsispindinčias elgetavusių arba nepriteklyje gyvenusių asmenų dalyvavimo miesto gyvenime aplinkybes⁸⁸. Tiriant elgetų organizacijos veiklą pravertė ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas 1780–1798 m. pildytas Šv. Onos arkibrolijos išlaidų registras⁸⁹, įgalinęs palyginti skirtingų bendruomenių išmaldos rinkimo principus, bei ten pat esantis 1759–1761 m. vykusios Polocko vaivados Aleksandro Mykolo Sapiegos kelionės metu pildytas išlaidų registras⁹⁰, kuriame kartu su kitomis finansinėmis transakcijomis registruota ir skirtingose vietovėse bei miestuose pavieniams asmenims išdalinta išmalda.

Prie šio bloko galima priskirti ir testamentus bei laidotuvių išlaidų registrus. Pastarieji suteikė reikšmingos kokybinės informacijos apie elgetų dalyvavimo Vilniuje vykusiose kitų asmenų laidotuvėse formas. Tuo pačiu principu bei tikslu buvo panaudoti ir testamentai. Iš viso tyrimui pasitelkti 53 Vilniaus miesto magistrato aktų knygos 1695–1799 m. aktuoti testamentai ir 16 pomirtinių turto inventorių, kuriuose esančiuose laidotuvių išlaidų registruose minimi vargšai ar vargšės (*ubogim, pauperom*)⁹¹. Naudotasi ir

⁸⁷ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 168 (1747), 174 (1748), 180 (1749), 307 (1788).

⁸⁸ Vienas iš tokių pavyzdžių – sumos, susijusios su neįvardintam asmeniui 1747 m. įvykdyta mirties bausme. Magistratas sumokėjo už karstą, kastuvus, budeliui už darbą, bei padengė įvairias laidotuvių išlaidas, tarp kurių buvo ir „išmalda vargšams“. LVIA, f. 453, ap. 1, b. 168, l. 22v.

⁸⁹ VUB RS, f. 5, b. F-32358.

⁹⁰ VUB RS, f. 4, b. A1189.

⁹¹ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 21 (1695–1701), 22 (1700–1704), 23 (1705–1711), 24 (1712–1718), 25 (1719–1724), 26 (1725–1727), 27 (1728–1736), 28 (1737–1741), 29 (1742–1745), 30 (1746–1749), 32 (1752–1753), 33 (1754), 34 (1755), 36 (1757), 37 (1758), 38 (1759), 39 (1760), 40 (1761), 41 (1762), 45 (1774–1779), 46 (1780–1785), 47 (1786–1789), 48 (1790–1792) 51 (1792–1793), 53 (1794–1795), 54 (1796), 55 (1797–1799).

Merkinės seniūno Antano Kazimieros Sapiegos dienoraštyje esančiu Polocko kašteliono Kristupo Konstantino Paco laidotuvių išlaidų registru⁹².

Trečiąjį šaltinių bloką sudaro krikšto, santuokos ir mirties metrikų knygos (3), kurios buvo ypač vertingos ieškant tiek iš tikrųjų elgetų organizacijai priklausiusių, tiek ir galimai jos nariais ir narėmis buvusių vargš(i)ų vardų bei tiriant elgetavusių asmenų santykį su kitais miesto gyventojais ir gyventojomis, pačių elgetų tarpusavio ryšius. Nors ši disertacija toli gražu ne pirmas tyrimas, kuriame naudojamos krikšto metrikų knygos, tiriant elgetavimo reiškinių ankstyvosios modernybės Vilniuje jomis iki šiol nesinaudota. Ypač svarbi buvo Šv. Jono bažnyčios medžiaga dėl šių maldos namų ryšio su miesto elgetomis⁹³. Pastarųjų paiešką įgalino kai kurių įrašų detalumas bei krikštateviams ar krikštamotėms taikomi epitetai ir įvardinimai „vargšais“. Parapinės miesto bažnyčios krikšto metrikų knygos ne tik suteikė informacijos apie elgetas visą XVIII a., bet ir suteikė galimybę tyrimui pasitelkti tos pačios bažnyčios santuokos metrikų knygas⁹⁴. Priemiestyje stovėjusios Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčios krikšto metrikų knygos tapo nepamainomomis toliau renkant informaciją apie iš kitų šaltinių žinomus elgetas ar vargšus ir vargšes⁹⁵. Darbo su konkrečiomis krikšto ir santuokos metrikų knygomis metodika bei panauda išsamiai pristatyta bei detalizuota poskyryje 2.2.

Vertingos buvo ir mirties metrikų knygos. Daugiausiai žinių apie vargš(i)ų laidojimą suteikė 1711–1799 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčios mirties metrikų knyga⁹⁶. Nors knygoje esančių įrašų sudarymo principas laikui bėgant keitėsi, šaltinyje esanti informacija leido geriau suprasti elgetavusių ir nepritekliuje gyvenusių asmenų laidojimo

⁹² *Merkinės seniūno Antano Kazimieros Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis*, sud. Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2021 (toliau – *Merkinės seniūno*), p. 131–139.

⁹³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5 (1792–1700), 6 (1700–1747), 9 (1747–1775), 13 (1775–1792), 19 (1792–1805). Paskutinės, 1792–1805 m. pildytos knygos (b. 9) įrašais naudotasi tik iki 1800 m.

⁹⁴ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5 (1692–1736), 8 (1737–1796), 20 (1796–1805). Paskutinės, 1796–1805 m. pildytos knygos (b. 20) įrašais naudotasi tik iki 1800 m.

⁹⁵ LMAVB RS, f. 318, b. 12549 (1711–1733), 15002 (1734–1789), 1369 (1761–1780), 9832 (1780–1796).

⁹⁶ LMAVB RS, f. 318, b. 3109. Panašu, kad tai – XIX a. nuorašas, mat 1711–1767 m. knygos originalas saugomas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – LNMMB RKRS). Nuorašo ir originalo turinys šiek tiek skiriasi, pvz., originale aprašomos 1737 m. gaisro pasekmės Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės globotiniams, tad naudojamosi abiem variantais. Už pasidalinimą savo atradimu dėkoju nacionalinėje bibliotekoje saugomus rankraščius tyrinėjančiam Povilui Andriui Stepavičiui. LNMMB RKRS, f. 190, b. 2935.

tendencijas. Kontekstinių žinių suteikė ir 1783–1799 m. pildyta Šv. Stepono bažnyčios mirties metrikų knyga⁹⁷.

Ketvirtasis, apimties prasme kukliausias šaltinių blokas yra itin svarbus dėl pastarųjų turinio. Tai – su elgetų organizacijos veikla tiesiogiai susiję šaltiniai (4). Reikšmingiausi tokie šaltiniai neabejotinai yra jau minėta 1636 m. privilegija ir 1728 m. šią papildę punktai. Visgi kelios Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomos kitų tyrėjų dėmesio nesulaukusios bylos suteikė galimybę žvilgtelėti į tai, kaip normatyviniuose dokumentuose esančios nuostatos galėjo būti įgyvendintos realybėje. Tai – (a) organizacijos vyresniųjų skundas Šv. Jono bažnyčios klebonui dėl švaistomų išdo pinigų bei 1730 m. klebono sprendimas šio nesutarimo atžvilgiu⁹⁸; (b) 1732 m. vykusios organizacijos narių sueigos protokolas⁹⁹; (c) 1776 ir 1778 m. Šv. Jono bažnyčios klebono Vilniaus elgetoms išduoti leidimai vykti bylinėtis į Gardiną dėl neatgautų skolų¹⁰⁰; (d) 1787 ir 1797 m. organizacijos turto bei Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus turto inventoriai¹⁰¹; (e) Šv. Jono bažnyčios klebono susirašinėjimas su Lietuvos špitolių komisija dėl organizacijai tariamai priklausiusio nekilnojamojo turto¹⁰². Kaip galima suprasti, žinių tam tikrais klausimais suteikiantys šaltiniai byloja tik apie konkrečius momentus, pvz., dauguma turimos informacijos apie elgetų organizacijos vyresniųjų veiklą yra iš XVIII a. 3–4 deš. sandūros. Nepaisant fragmentiškumo, čia minėtuose šaltiniuose esanti informacija buvo ypač vertinga rengiant trečiąją disertacijos skyrių.

Tyrimui reikšmingi buvo ir kiti bažnytinių institucijų ar dvasininkų sudaryti šaltiniai (5). Šį labai platų šaltinių bloką galima skirstyti į (a) oficialius Vilniaus vyskupijos dokumentus ar leidinius ir (b) nenormatyvinius šaltinius. Į pirmąją kategoriją (a) patenka informacijos apie elgetų padėtį kanonų ir pasaulietinėje teisėse bei žinių apie elgetas ir elgetavimą Vilniuje bei kitose vyskupijos parapijose suteikę Vilniaus vyskupijos konsistorijos

⁹⁷ LVIA, f. 1681, ap. 1, b. 3.

⁹⁸ Elgetų skundas Šv. Jono bažnyčios klebonui: VUB RS, f. 57, b. 55-4/6; 1730 m. nesutarimo tarp elgetų organizacijos narių sprendimas: VUB RS, f. 57, b. 55-4/7.

⁹⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8.

¹⁰⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-2/201 (1776), 55-2/200 (1778).

¹⁰¹ VUB RS, f. 57, b. 54-341 (1787), 55-4/9 (1797).

¹⁰² VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c.

dokumentai¹⁰³, vyskupų Ignoto Jokūbo Masalskio¹⁰⁴ bei Jono Nepomuko Kosakovskio ganytojiški laiškai ir aplinkraščiai¹⁰⁵, 1775 m. vyskupijos parapijų vizitavimo medžiaga¹⁰⁶ ir 1776 m. Vilniuje išleistas jubiliejinių Bažnyčios metų minėjimo programinis leidinys¹⁰⁷. Antrajai šaltinių kategorijai galima priskirti įvairiomis progomis sakytų pamokslų publikacijas¹⁰⁸ ir *ars moriendi* žanro leidinius¹⁰⁹. Tokio pobūdžio tekstai

¹⁰³ Vilniaus vyskupijos konsistorijos teismo protokolų knygos: LVIA, f. 604, ap. 3, b. 131 (1772–1774), 132 (1774–1777); Vilniaus vyskupijos konsistorijos teismo bylų registras: LVIA, f. 604, ap. 3, b. 121 (1739–1743).

¹⁰⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 3630; VUB RS, f. 328, b. 207; Ignacy Jakub Massalski, *List (otwarty dla zebrania jałmużny)*, in: Biblioteka Narodowa w Warszawie (toliau – BN), Magazyn Mikroform (toliau – MM), mf. 78748.

¹⁰⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 3633.

¹⁰⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3465.

¹⁰⁷ *Książka jubileuszowa na diecezję wileńską z rozkazu Jasnie Oświeconego Pasterza roku 1776*, Wilno, 1776 (Toliau – *Książka jubileuszowa*). Už nukreipimą dėkoju dr. Martynui Jakuliui.

¹⁰⁸ Antoni Marcin Biejkowski, *Kazanie na Pogrzebie Jasnie Oświeconego Xiążęcia Jmci Pawła Karola Lubartowicza Sanguszka, Marszałka Wielkiego W. X. Lit: Miane w Lublinie Dnia 26. Maja, Roku Pańskiego 1751*, Lublin, post 1751 05 26 (toliau – *Kazanie*); Juwenalis Charkiewicz, *Kazanie na pogrzebie w Bogu zeszcley J. W. J. M. Pani Anny z Tyszkiewiczów Kociółłowy Oszmianskiej Sądowej y Markowskiej Starosciny Petyhorskiej Woysk W. X. L. Znaku J. K. M. Pułkownikowy, miane w Bienicy Przez X. Juwenalisa Charkiewicza Exprowincyala i Kustosza Prowincyi Litewskich Z. O. S. Franciszka Braci Mniejszych Regularnej Obserwancji*, Wilno, 1772 (toliau – *Kazanie*); Michał Franciszek Karpowicz, *Na Pogrzebie Świętej Pamięci Antoniego Na Łohoysku y Berdyczewie Hrabę Tyszkiewicza Generała Leytenanta w Woysku, Komendanta Jazdy Narodowej, Kawaleryi Brygady Ussarskiej Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kazanie X. Michała Karpowicza Dnia 22. Marca 1779. W Minsku. W Koscie Imienia Maryi Po Jezuickim*, Wilno, post 1779 03 31 (toliau – *Na Pogrzebie*); Jakub Olszewski, *Kazanie na Pogrzebie Prześwieconego y Przewielebnego w Christuśie Oyca y Pana I. M. X. Ewstachego Wołowicza Biskupa Wilenskiego, prymasa W. X. Litews. Mianem Kościele Kathedralnym Wileńskim 7 dnia Lutego Roku Pańskiego 1630*, Wilno, 1630 (toliau – *Kazanie*); Szymon (X. Łukasz od S. Franciszka) Rosołecki, *Kazanie Przy solennym z Merecza do Wiśniowca wyprowadzeniu Ciała, Świętej pamięci Jasnieoswieconego Xiążęcia Na Zbarażu y Wiśniowcu Michała Serwacego Korybuta Wisniowieckiego. Hrabiego na Dolsku, Dąbrowicy, Brahiniu y Komarnie, Woiewody Wileńskiego, Hrabiego na Dolsku, Dąbrowicy, Brahiniu y Komarnie, Woiewody Wileńskiego, Hetmana Wielkiego W. X. L. Gliniańskiego, Tucholskiego, Wilkowiskiego Wilkiskiego, Wilkowskiego, Kirśnińskiego, Simnieńskiego, Metelskiego Mereckiego &c. &c. Starosty. Roku 1744. dnia 28. Wrzesnia Miane Przez Xiędza Łukasza od Świętego Franciszka Scholarum Piarum Assystenta Prowincyi Litewskiej*, Warszawa, post 1745 03 17 (toliau – *Kazanie*) ir t. t.

¹⁰⁹ Mikołaj Olszewskis, *Broma atwerta Ing wiecznasti, par atminima paskutiniu dayktu. Su spasabays Disponawojma mirszanciu, and ściesliwa smercia. Su spasabays ratawojma dusiu Ciściu kientanciu. Teypogi apie kitus Artykułus Wiero*

leidžia įsivaizduoti, ką apie elgetas ir skurdą galėjo galvoti tiriamojo laikotarpio sielovadininkai bei kaip jie stengėsi formuoti tikinčiųjų nuomones atitinkamais klausimais. Čia paminėtini ir Šv. Jono bažnyčios bei jėzuitų kolegijos dienoraščiai¹¹⁰. Ypač svarbus buvo Šv. Jono bažnyčios klebono Antano Konstantino Kosakovskio (*Antoni Konstanty Korwin Kossakowski*) 1721–1723 m. rašytas papapildęs bažnyčios dienoraštis, mat jame dvasininkas paliko vertingos informacijos apie miesto elgetas ir jų organizacijos veiklą¹¹¹. Reikalingų žinių apie Vilniuje elgetavusius asmenis suteikė ir mieste veikusių špitolių globotinių registrai¹¹² bei Šv. Jono bažnyčioje aukotų mišių registras (1733–1776)¹¹³.

Rengiant disertaciją naudingi buvo ir kiti šaltiniai (6) – amžininkų dienoraščiai ir atsiminimai¹¹⁴, XVIII a. antrosios pusės Vilniaus periodika¹¹⁵,

Szwełtos, su trumpays pamokslays, ir przykloday, isz pawożniu Authoriu iszrinktays, Wilniuy, 1753 (toliau – Broma); Giovanni Pietro Pinamonti, Droga do nieba wprzód od przeszkód uprzátniona, a podym przez cnoty teologiczne y moralne prosto do chwały wieczney prowadząca, opizsana przez X. Jana Poszakowskiego, Wilno, 1756 (toliau – Droga do nieba).

¹¹⁰ *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai*, sud. Eugenija Ulčinaitė, vert. Irena Katilienė, Vilnius, 2005 (toliau – *Vilniaus jėzuitų kolegijos*); *Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie. Część druga: Dyjariusz albo notacyje roku całego, to jest 1742*, opracowanie i wstęp Bernadetta Manyś, Poznań, 2018 (toliau – *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część druga*).

¹¹¹ *Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie. Część pierwsza: Diarius actorum parochiae Vilnensis*, opracowanie i wstęp Bernadetta Manyś, Poznań, 2018 (toliau – *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*).

¹¹² Bonifratrų špitolės ligonių knygos: VUB RS, f. 5, b. F-32428 (1709–1748); f. 4, b. A3827 (1747–1785), A3828 (1785–1826). Taip pat naudotasi 1795–1796 m. reviziniais gyventojų sąrašais, kuriuose suregistruoti šių Vilniaus špitolių globotiniai bei globotinės: Švč. Trejybės, Spaso (Išganytojo), liuteronų, Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo, šaričių, Vaikelio Jėzaus, Šv. Marijos Magdalenos ir Šv. Petro.

¹¹³ VUB RS, f. 57, b. 55-5/54.

¹¹⁴ Jono Nepomuko Kosakovskio dienoraščio nuorašas: Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie (toliau – PAN Archiwum w Warszawie), zes. 29, sygn. 1; Jan Nepomucen Kossakowski, *Pamiętnik życia mojego zaczęty w Rzymie roku 1782*, wyd. J. Weyssenhoff, „Biblioteka Warszawska“, t. 2, Warszawa, 1895 (toliau – *Pamiętnik*); Wilhelm Kaliński, *Dziennik 1787–1788*, op. Łukasz Kurdybacha, Wrocław, 1968 (toliau – *Dziennik*); Liudvyka Byševska, *1786 metų kelionės į Vilnių dienoraštis*, parengė Piotras Jacekas Jamskis, Vilnius, 2008 (toliau – *1786 metų*).

¹¹⁵ *Gazety Wileńskie*, Wilno, 1761–1792.

didaktiniai leidiniai¹¹⁶, vizualiniai šaltiniai¹¹⁷ bei kiti įvairūs liudijimai iš miesto gyvenimo¹¹⁸. Į šiam tyrimui aktualios medžiagos pristatymą neįtraukiau nemažos dalies rengiant disertaciją peržiūrėtų šaltinių, kuriuose naudingos informacijos arba nebuvo, arba man pasirodė esant per mažai. Pagaliau reikia pabrėžti ir tai, kad, klasifikuojant šaltinius į kategorijas svarbiausiais kriterijais man tapo jų sudarytojų perspektyva bei sudarymo tikslas. Dėl šios priežasties 1636 m. privilegiją įtraukiau prie normatyvinių šaltinių, o ne prie elgetų organizacijos veiklą liudijančių dokumentų; pastarieji buvo atskirti nuo, pvz., klebono Kosakovskio XVIII a. 3 deš. pradžioje rašyto Šv. Jono bažnyčios dienoraščio, ir t. t.

Struktūra. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašai bei priedai. Ši disertacija nėra chronologiškai nuoseklus pasakojimas. Jos struktūrą galima palyginti su svogūnu, o rašymą ar skaitymą – su šio lupimu po vieną sluoksnį: kiekvienoje teksto dalyje fokusas vis keičiamas, palaipsniui stengiantis kiek tik įmanoma priartėti prie realių, kadaise gyvenusių žmonių ir jų potyrių. Pirmojo skyriaus turinys tam tikra prasme yra labiausiai nutolęs nuo pačių elgetų. Čia pristatomas skirtingų valdžių santykis su elgetavusiais asmenimis – nuo elgetavimo reglamentavimo tiek valstybės, tiek miesto, tiek bažnytinėje teisėse, iki institucinių elgetų padėties pokyčių Vilniuje tiriamuoju laikotarpiu. Antrajame skyriuje patys ir pačios elgetos matomi ir matomos šiek tiek ryškiau, pristatomas jų dalyvavimas visuomenės gyvenime iš kitų visuomenės narių perspektyvos: išmaldos dalinimas, elgetavusių asmenų dalyvavimas kitiems ir kitoms reikšminguose gyvenimo įvykiuose bei pastarųjų perėjimo ritualuose, elgetų vaidmuo didžiosiose religinėse šventėse ir viešosios opinijos apie Vilniuje elgetavusius asmenis fragmentai bei slinktys. Trečiasis skyrius skirtas Vilniaus elgetų organizacijos funkcionavimui: kaip privilegijoje įrašytos nuostatos buvo (ne)įgyvendinamos realybėje, kaip klostėsi ir mainėsi organizacijos vyresniųjų pareigybės, kokiomis priemonėmis buvo pildomas organizacijos iždas, kokį turtą sukaupė Vilniaus elgetos ir koks likimas šį ištiko organizacijai baigus veiklą. Nors organizacijos veikloje dalyvavo patys elgetos, šios sumanytojai ir veiklos gairių autoriai buvo miesto valdžios atstovai, tad prie pagrindinių šio tyrimo veikėjų, miesto elgetų, pagaliau

¹¹⁶ *Elementarz dla małych dzieł nowym sposobem y użytecznym osobliwie dla szkół parafialnych ułożony Za dozwoleństwem Zwierzchności*, Wilno: W Drukarni J. K. Mci Akademickiej, 1791 (toliau – *Elementarz*).

¹¹⁷ Žr. priedus Nr. 17–21.

¹¹⁸ Pvz., čia: Povilas Andrius Stepavičius, „Gyvenimo Puškarnioje taisyklės iš XVII amžiaus“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2025, Nr. 55 (toliau – „Gyvenimo“), p. 157–166.

priartėjama ketvirtajame disertacijos skyriuje. Aštuoniuose poskyriuose pristatomos skurdo priežastys, elgetų lytis ir jos reikšmė materialinei padėčiai, elgetavusių asmenų amžius, šeiminė padėtis, kilmės vietos, išmaldos rinkimo ir gyvenamosios lokacijos mieste, mirties aplinkybės bei tai, kaip bandymai keisti Vilniaus labdaros sistemą XVIII a. paskutiniajame dešimtmetyje veikė skurde gyvenusius ir elgetauti pragyvenimui turėjusius miesto gyventojus bei gyventojas.

Galiausiai, manau esant reikalinga pristatyti kelis principus bei asmenines pozicijas, kurių stengiausi laikytis rengdama disertacijos tekstą. Man buvo svarbu įvardinti žmones, apie kuriuos ir kurias rašau, ir, jei tik įmanoma, nepalikti jų anonimais ir anonimėmis. Nors skaitytojų patogumui naudojau sulietuvintus vardų ir pavardžių rašymo variantus, norėjau savo tyrimo herojus ir herojes pristatyti būtent tokiais pavidalais, kokiais juos ir jas sutikau šaltiniuose bei kokiais jie ir jos buvo įrašyti į istoriją, tad pirmą kartą minėdama tokius asmenis skliausteliuose stengiausi nurodyti ir originalius vardų bei pavardžių rašymo variantus. Šios taisyklės netaikiau tiems žmonėms, kurių asmenvardžių rašymas istoriografijoje giliai įsišaknijęs, pvz., valdovams ar vyskupams. Nusprendžiau nelietuvinti lenkiškų istorik(i)ų vardų ir pavardžių bei amžinink(i)ų, jei jie ar jos buvo ne Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, o Lenkijos gyventojai ir gyvenamuoju laikotarpiu su Kunigaikštyste neturėjo ar beveik neturėjo nieko bendro (pvz., Paweł Szczerbico). Tais atvejais, kai to paties asmens vardo bei pavardės užrašymas šaltiniuose varijavo, naudojau dažniausiai pasitaikantį vardo ir pavardės variantą¹¹⁹ arba variantą, naudojamą konkrečioje teksto vietoje cituojamame šaltinyje. Lietuvindama moteriškas pavardes kreipiau dėmesį į jų santuokinį statusą, tačiau ne visuomet pavykdavo jį identifikuoti – tokiais atvejais pavardę rašiau nenaudodama jokios priesagos.

Rūpestis savo tyrimo veikėjais ir veikėjomis įgavo ir kitą pavidalą. Disertacijoje rašau ne apie pavienius asmenis, o konkrečiu laikotarpiu gyvenusių žmonių grupę, kurią sudarė tiek įvairaus amžiaus vyrai, tiek moterys. Visgi dėl šaltiniuose naudojamos kalbos, tiriamojo laikotarpio visuomenės sanklodos ypatumų ir jų įtakos moterų padėčiai bei galimybėms dalyvauti visuomenės gyvenime, šaltiniuose dažniausiai minimi būtent vyriškos lyties asmenys. Norėjau pabrėžti, kad rašau tiek apie vyrus, tiek apie moteris, tad tekstą rengiau vadovaudamasi Vilniaus universiteto Lyčiai jautrios kalbos gairėse pasiūlyta nuoseklaus dviejų giminių žymėjimo

¹¹⁹ Dauguma jų pristatyti priede Nr. 6.

strategija¹²⁰. Rengdama ketvirtojo skyriaus pirmąją poskyrį, kuriame pristatomos Vilniuje elgetavusių asmenų skurdo priežastys bei sveikatos problemos, priėmiau panašų sprendimą ir stengiausi įvairias negalias aprašyti remdamasi Žmonių su negalia teisių stebėsenos komisijos Lietuvos kontekstui adaptuotomis Negaliai jautrios kalbos gairėmis¹²¹. Kadangi šis tekstas yra skirtas šiandienos ir ateities skaitytojams bei skaitytojomms, vietoje tiesioginių ir kartais įžeidžių lenkiškų terminų vertinių pasirinkau naudoti lietuviškus, šiandien priimtinus negalių įvardinimus, pvz., užuot šaltiniuose esančius apibūdinimus *niemy* ar *kaleka* vertusi kaip „kurčnebylys“ bei „luošys“, pasirinkau apibūdinimus „kurčiasis“ ir „asmuo su judėjimo negalia“.

¹²⁰ *Vilniaus universiteto lyčiai jautrios kalbos gairės* [interaktyvus], in: https://www.kf.vu.lt/dokumentai/VU_ly%C4%8Diui_jautrios_kalbos_gair%C4%97s.pdf (2026 02 22).

¹²¹ *Negaliai jautrios kalbos gairės, adaptuotos Lietuvos kontekstui* [interaktyvus], in: https://anta.lrv.lt/public/canonical/1761890596/1824/negaliai-jautrios-kalbos-gaires_adaptuotos-lietuvas-kontekstui-2024_Galutin%C4%97s.pdf (2026 02 22).

1. VALDŽIA IR ELGETOS

Ankstyvaisiais naujaisiais laikais Vilniaus gyventojos ir gyventojai buvo pavaldūs skirtingoms teisėms, pvz., Magdeburgo teisei buvo pavaldūs į miesto teisę įsirašę miestiečiai¹²², tad kalbėti apie elgetų sluoksniu pavaldumą vienai ar kitai jurisdikai yra gana sudėtinga. Centralizuota teisinė sistema mieste atsirado XVIII a. pabaigoje, Ketverių metų seimui 1791 m. balandžio 18 d. priėmus pirmąjį iš trijų miestų įstatymų, kuris į Gegužės 3 d. konstituciją buvo įtrauktas kaip atskiras straipsnis¹²³. Iki tol Vilniaus juridinė topografija buvo spalvinga – greta miesto teisės čia egzistavo įvairios bažnytinės, pasaulietinės ar net akademinės jurisdikos¹²⁴, t. y. teritorijos, kuriose veikė skirtingi įstatymai, o jų gyventojai buvo atskaitingi skirtingiems pareigūnams¹²⁵ ar turėjo vadovautis skirtingomis (su)gyvenimo taisyklėmis¹²⁶. Nors dalies jų normatyviniuose šaltiniuose, pvz., Lietuvos Statutuose, seimų konstitucijose ar Vilniaus vyskupijos konsistorijos teismų protokoluose, daug dėmesio elgetavimui ir nebuvo skirta, juose užfiksuotos kitos prasmėmis talpios šiam tyrimui aktualios skurdo ar marginalumo kategorijos bei terminai. Štai valstybinėje teisėje iki pat XVIII a. antrosios pusės elgetavimas buvo menkai reglamentuotas, tačiau vis stengtasi pažaboti pastovios gyvenamosios vietos ir nuolatinio užsiėmimo neturinčių asmenų, vadinamųjų „laisvųjų“ (*ludzi lozne*)¹²⁷, mobilumą ar įpareigoti juos mokėti valdovui mokesčius, o bažnytiniuose šaltiniuose nepalankioje padėtyje buvusių asmenų padėčiai įvardinti vartotas terminas *persona miserabilis*¹²⁸ (liet. – vargšas asmuo), kuria apibūdinti žmonės kanonų teisėje vertinti iš pagalbą galinčių suteikti geradarių perspektyvos.

Elgetavimas Vilniuje pradėtas kontroliuoti municipalinės valdžios iniciatyva. 1636 m. Vladislovas Vaza privilegija patvirtino magistrato surašytas taisykles miesto elgetoms ir įpareigojo juos bei jas šių laikyti. Priešingai, nei kur kas aptakesniuose savalaikiuose bažnytinės ar valstybinės

¹²² Agnius Urbanavičius, *Vilniaus*.

¹²³ Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas, 2010, p. 75.

¹²⁴ Jevgenij Machovenko, „Viduramžių Vilniaus universiteto teismas pasaulietinės ir bažnytinės jurisdikcijos atskyrimo kontekstu“, in: *Teisė*, 2010, Nr. 74, p. 59.

¹²⁵ Pvz., pilininkui. Kamil Frejlich, *Pod przysądem horodnictwa Wileńskiego. O jurydyce i jej mieszkańcach w XVII wieku*, Toruń, 2022.

¹²⁶ Puikus to pavyzdys – 1667 m. sudarytos gyvenimo senosios observacijos karmelitų jurisdikos Puškarnioje taisyklės. Povilas Andrius Stepavičius, „Gyvenimo“, p. 162.

¹²⁷ *ABAK*, t. 10, p. 163.

¹²⁸ Pvz., čia: LVIA, f. 604, ap. 3, b. 132, l. 3r.

teisės šaltiniuose, šiame dokumente bene pirmą kartą susitelkta ne tik į kai kurias daliai elgetų būdingas savybes ar reiškinius, o būtent į elgetavimą. Teisinis jo reglamentavimas dramatiškas metamorfozes patyrė XVIII a. paskutiniame ketvirtyje, kai elgetavimas imtas vertinti kaip problema, kurią reikėtų spręsti visos valstybės mastu. Tad šį skyrių sudaro trys poskyriai – pirmajame glaustai pristatomas skurdo reglamentavimas valstybės teisinėse sistemose bei kelios jose egzistavusios juridinės kategorijos, kurių turinys neabejotinai buvo aktualus bent daliai elgetavusių asmenų, antrajame poskyryje aptariamas elgetavimo reglamentavimas Vilniuje nuo XVII a. iki XVIII a. paskutinio ketvirčio, o trečiajame poskyryje apžvelgiami elgetų teisinės padėties pokyčiai XVIII a. pabaigoje ir juos nulėmusių institucijų veikla.

1.1. Vargšai ir vargšės bei „laisvieji“ žmonės valstybės teisėje iki XVIII a. vidurio

Pasak skurdą naujųjų laikų pradžioje tiriančios istorikės Julios McClure, Vakarų krikščionybėje vargšai ir vargšės teisės subjektais tapo viduramžiais, XII–XIII a., Bažnyčios teisės kodifikavimo iniciatyvų kontekste. Daugmaž tuo pat metu Europoje kilusi skurdo permąstymo banga suteikė impulsą naujo tipo vienuolių – elgetaujančių ordinų – atsiradimui. Nors savotiškas pragyvenimo teisės (angl. *subsistence rights*) vargšai ir vargšės įgijo šiuo laikotarpiu¹²⁹, prielaidos jiems ir joms tapti teisės subjektais susiklostė dar vėlyvojoje Antikoje, įsitvirtinant Bažnyčios kaip vargš(i)ų globėjos rolei¹³⁰. Visgi būtent viduramžiais, sparčiai augant miestams ir skurdo koncentracijai juose, kanonų teisės daktarai pradėjo polemizuoti ne tik apie krikščionių pareigą savo turtu dalintis su vargšais ir vargšėmis, bet, atitinkamai, ir apie vargš(i)ų teisę reikalauti ir gauti¹³¹. *Corpus Iuris Canonici* vargšai ir vargšės buvo priskirti atskirai *personae miserabiles* (liet. – vargšų žmonių) kategorijai, kuriai priklausė našlės, našlaičiai ir našlaitės, asmenys su įvairiomis negaliomis.

Kanonų teisėje įtvirtinta pareiga dalinti išmaldą sukūrė pretekstą vargšams ir vargšėms skusti išmaldos neduodavusius labiau pasiturinčius asmenis. Polemizuota apie vargš(i)ų galimybę pasiimti tai, ko jiems ir joms

¹²⁹ Julia McClure, „The Rights of the Poor. Taking the Long view“, in: *Social Rights and the Politics of Obligation in History*, ed. by Steven L. B. Jensen and Charles Walton, 2022, Cambridge (toliau – „The rights“), p. 29.

¹³⁰ Peter Brown, *Poverty and Leadership in the Later Roman Empire*, Hanover, 2001 (toliau – *Poverty*), p. 58.

¹³¹ Julia McClure, „The rights“, p. 29–30, 35.

reikėjo pragyvenimui, kitais žodžiais tariant, kokiais atvejais vagystė galėjo būti pateisinta. Prasidėjus Reformacijai diskusijos apie priedermę dalintis savo turtu su vargšais ir vargšėmis bei jų teisę prašyti ir gauti užvirė iš naujo, tačiau antrasis klausimas greitai neteko svarbos. Ilgainiui nusistovėjo pozicija, kad vargšais ir vargšėmis rūpintis reikia, tačiau teisės į labdarą jie ir jos neturi bei privalo būti už ją dėkingi ir dėkingos. Vis tik turbūt svarbiausia buvo tai, kad kanonų teisė suteikė *personae miserales* galimybę būti teisiškai atstovaujamiems ir atstovaujamoms. Ilgainiui ši nuostata persikėlė į pasaulietinę teisę bei sudarė prielaidas vargšams ir vargšėms tapti ir jos subjektais¹³². Aktualiu to pavyzdžiu galima laikyti Lietuvos Statutus.

Prieš aptariant vargš(i)ų padėtį valstybinėje teisėje norisi pažymėti, kad *personae miserales* galima sutikti ir XVIII a. Vilniaus vyskupijos konsistorijos teismo šaltiniuose. Dažniausiai taip įvardinti žmonės bažnytiniuose teismuose bylinėdavosi norėdami atgauti tiek privatiems asmenims, tiek Bažnyčios atstovams paskolintą turtą¹³³. Kai kuriais atvejais bylose patikslinta, kas įgalindavo vieną ar kitą asmenį būti priskirtam šiai kategorijai, pvz., našlystė¹³⁴, tačiau pačiu bendriausiu *personae miserales* vardikliu galima laikyti patirtą ženklią finansinę žalą, turėjusią įtakos pragyvenimui. Štai 1775 m. Jokūbas Nisevičius (*Jacobus Nisiewicz*) kaltino Ignotą Benkunskį (*Ignatius Bienkunski*) negražinus 1000 auksinų ir teigė dėl šios priežasties buvęs priverstas gyventi „iš suelgetautos duonos“ (*mendicato pane viventis*)¹³⁵, tačiau panašių skurdo įvardinimų pasitaiko ypač retai. Dėl didelės bylų įvairovės bei plačios termino *persona miserabilis* aprėpties, kiekybinė ir kokybinė Vilniaus vyskupijos konsistorijos teismo bylų, kuriose figūroja vargšai ir vargšės, analizė gali tapti jau kito tyrimo uždaviniu.

Valstybės mastu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje elgetavimas teisiškai reglamentuotas tik tiriamo laikotarpio pabaigoje – iki tol elgetavimas buvo detalai apibrėžtas tik miesto teisėje. Tai neturėtų stebinti, mat čia, kaip ir visoje Europoje, daugiausia elgetavusių asmenų visų pirma buvo miestuose¹³⁶, tačiau kai kurios reikšmės elgetavusiems asmenims turėjusios nuostatos valstybės teisėje galiojo ir anksčiau. Nepaisant to, kad Lietuvos

¹³² *Ibid.*, p. 29–30, 33, 35–36.

¹³³ Vienas iš pavyzdžių – Teodoro Kulešos (*Theodorus Kulesza*) byla prieš Vilniaus bernardinų prie Šv. Mykolo bažnyčios vyresniąją dėl tūkstančio auksinų. LVIA, f. 604, ap. 3, b. 132, l. 99r–99v.

¹³⁴ Pvz., dėl 7150 auksinų besibylinėjusi našlė Petronėlė Ščiukienė (*Petronilla de Wiczorkowskie Szczukowa*) įvardinta *persona miserabilis*. LVIA, f. 604, ap. 3, b. 131, l. 138v–139r.

¹³⁵ LVIA, f. 604, ap. 3, b. 132, l. 74r.

¹³⁶ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 5, p. 191.

Statutai buvo kilmingiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojams ir gyventojoms skirtas teisinis, būtent Statutų nuostatos skurde gyvenusiems asmenims suteikė galimybę bylinėtis bei būti atstovaujamiems teismuose. Statutuose apie elgetaujančių asmenų padėtį neužsiminta, tačiau kai kuriuose straipsniuose apibrėžta vargš(i)ų (*ubogi*) padėtis. Terminas, pačia bendriausia prasme reiškiantis vargšus ir vargšes (*ubogi*), atsirado jau Pirmojo Lietuvos Statuto pirmajame skyriuje¹³⁷. Jis naudotas nustatant kodekso teisinę viršenybę visiems valstybės gyventojams ir gyventojoms nepriklausomai nuo šių materialinės padėties bei socialinio statuso. Pirmasis Statutas *de jure* įtvirtino katalikams bajorams ir bajorėms suteiktų privilegijų pirmumą kitų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gyvenusių grupių (pvz., nekrikščionių ir miestiečių) atžvilgiu¹³⁸. Kadangi į teisinę įrašytų socialinių ir teisinių garantijų recipientai buvo kilmingieji ir kilmingosios, nenuostabu, jog skurde gyvenančių asmenų padėčiai ir teisinėms galimybėms dėmesio beveik neskirta.

Trečiajame Lietuvos Statute terminas *ubogi* figūruoja retai, tačiau būtent šiuo dokumentu įstatymo paraštėse buvusiems vargingesniems valstybės gyventojams ir gyventojoms per įgaliotinį suteikta galimybė dalyvauti teisiniuose procesuose. Šiuo atžvilgiu itin reikšmingi yra VI skyriaus 57 ir 58 straipsniai, kuriais ne tik apibrėžta prokuratoriaus pareigybė, bet ir nepasiturintys bei sau teisme negalėję atstovauti žmonės įgalinti ginti savo teises naudojantis prokuratoriaus paslaugomis¹³⁹. Statute įrašyta, kad asmenys, dėl nepritekliaus neišgalėję sau leisti jomis naudotis, turėjo teisę tai daryti nemokamai¹⁴⁰. Ši pareigybė figūruoja ir Pirmajame Statute¹⁴¹, tačiau jame neužsiminta apie vargš(i)ų galimybę būti atstovaujamiems ar atstovaujamoms teismuose. XVI a. pirmojoje pusėje prokuratorius funkcionavo ne kaip vienos iš pusių gynėjas teisme, o veikiau kaip jos pavaduotojas¹⁴². Apskritai asmenys, nepajėgiantys bylinėtis patys, naudotis prokuratoriaus paslaugomis buvo įgalinti Antrajame Statute¹⁴³. Žinoma, kad

¹³⁷ *Pirmasis Lietuvos Statutas*, p. 128. Statute vartojamas terminas *вбогуе*, žr.: *Первый Литовский Статут*, p. 140.

¹³⁸ *Pirmasis Lietuvos Statutas*, p. 263.

¹³⁹ *Statut*, p. 155.

¹⁴⁰ Statuto tekste minimos našlės ir našlaičiai. *Ibid.*, p. 155.

¹⁴¹ *Pirmasis Lietuvos Statutas*, p. 185.

¹⁴² Irena Valikonytė, „Prokuratorius XVI a. pirmoje pusėje: bylos šalies pavaduotojas, kalbovas ar „teisingumo riteris“, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Vilnius, 2005, p. 148.

¹⁴³ Irena Valikonytė, *Rex Iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje–XVI a.*, Vilnius, 2023, p. 141. Monografijoje papildytas autorės 2005 m. tekstas apie prokuratoriaus pareigybę.

galimybe būti atstovaujamais ir atstovaujamosiomis teismuose elgetos iš tiesų pasinaudodavo. Tokio atstovavimo pavyzdį straipsnyje, skirtame besibylinėjančių įgaliotiniams Žemaitijos teismuose, pristatė Darius Vilimas. XVII a. pradžioje padedami prokuratoriaus į teismą kreipėsi elgetos, kurie keliaudami iš mugės Švėkšnoje pasiprašė nakvynės, tačiau užuot ją gavę buvo sumušti ir apvogti¹⁴⁴.

Skurdas Trečiajame Lietuvos Statute minimas ir kiek kitokiame kontekste. IV skyriaus 101 straipsnyje nurodyta teismuose atlaidžiau spręsti bylas, kuriose kaltinamųjų pozicijoje atsidūrė vargšai ar vargšės ir našlaičiai ar našlaitės, t. y. tie žmonės, kurie dėl „skurdo, ar dėl kokio paprastumo ir savo neišmanymo, arba taip pat kokių kitų priežasčių neišmano savo teisės“¹⁴⁵. Lenkijos teisės istorikai atkreipė dėmesį į šį straipsnį kiek kitokiame – Trečiojo Lietuvos Statuto teisės humanizavimo kontekste¹⁴⁶. Taip pat vargšai asmenys minimi V skyriaus 21 straipsnyje. Čia rašyta apie vargš(i)ų užgyventą turtą ir apie tai, kas su juo nutikdavo po sutuoktinio mirties, taip pat nustatyta, kas po asmens mirties nutikdavo su jo netėvoniniu turtu¹⁴⁷. Akivaizdu, kad terminas *ludzi ubogich* čia pasitelktas norint apibrėžti ne socialinį sluoksnį, o veikiau turtinę padėtį.

Jau minėta, kad visi trys Statutai buvo skirti kilmingiesiems ir kilmingosioms, tad nieko nuostabaus, kad apie skurde gyvenusius asmenis šiuose teisyuose rašyta ir svarstyta tokiomis pačiomis kategorijomis, kaip ir apie pasiturinčius, t. y. kaip apie kilnojamą ir nekilnojamą turto savininkus bei savininkes. Statutuose vartojami terminai *ubogi*, *ubożue* apibrėžė visų pirma materialinę, kartais – šeimos padėtį, kuri dažnu atveju buvo svarbi sprendžiant turtinius ir įgaliojimo klausimus. Nėra pagrindo manyti, kad šiuose dokumentuose vargšai ir vargšės laikyti atskiru socialiniu sluoksniu. Šiek tiek išsiskyrė jau minėti Trečiojo Lietuvos Statuto straipsniai, reglamentavę prokuratoriaus pareigybę. Jais bent teoriškai suteiktas balsas tiems ir toms, kurie ir kurios visuomenėje jo beveik neturėjo. Visgi Lietuvos Statutuose skurdas nevertintas kaip problema – tiek skurdas, tiek labdara suvokti ne kaip valstybės veiklos ir priežiūros sfera.

Ieškant skurdo ir elgetų normatyviniuose šaltiniuose svarbia nuoroda tapo 1636 m. Vladislavo Vazos privilegijoje įrašyti terminai. Daliai elgetavusių asmenų apibūdinti dokumente pasitelkti žodžiai realybėje

¹⁴⁴ Darius Vilimas, „Bylininkų“, p. 99.

¹⁴⁵ *Statut*, p. 188–189.

¹⁴⁶ Łukasz Bednarski, „Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2012, Nr. 3, p. 36. Tekste vartojama frazė „humanitaryzacji prawa“.

¹⁴⁷ *Statut*, p. 202–203.

funkcionavo kaip bent iš dalies su elgetomis persidengusios teisinės kategorijos. Viena iš jų – „laisvaisiais“ (*ludzi lozni*)¹⁴⁸ vadinti žmonės, kurių padėtis taip pat buvo reglamentuota Trečiajame Lietuvos Statute. Privilegijoje rašoma, kad visi į miestą atvykę „laisvieji“, t. y. gatvėse be veiklos besibastantys asmenys, turėtų būti pristatyti į Vilniaus elgetų organizacijos narių sueigą, kurioje būtų patikrintas šių „vertumas“ gauti pagalbą¹⁴⁹. Tuo tarpu Lietuvos Statuto XII skyriaus 24 straipsnyje detalai aprašyta, kaip į miestus atvykstantys tokie žmonės turėjo įrodyti savo laisvės teisėtumą¹⁵⁰. Šiuo straipsniu siekta poros tikslų – sugaudyti nuo savo ponų bėgusius pavaldinius ar pavaldines, neturėjusius ar neturėjusias „laisvųjų“ statuso, ir stebėti šeimink(i)ų neturėjusių žmonių mobilumą. Jiems užtikrinti numatyti atitinkami kontrolės mechanizmai. Kiekvienas „laisvasis“ ar „laisvoji“ privalėjo turėti savo laisvę įrodantį raštą su buvusio pono parašu ir antspaudu bei dar vieno kilmingo liudytojo parašu. Į bet kokią gyvenvietę atvykę „laisvieji“ ar „laisvosios“ turėjo prisistatyti atsakingoms valdžios institucijoms ir deklaruoti kas jie ar jos, kam anksčiau tarnavo ar priklausė, iš kur kilę ar kilusios bei kur keliauja – to nepadarę asmenys galėjo būti įkalinti, bausti piniginėmis baudomis ar priverstiniu darbu. Statute numatytos bausmės ne tik apie save nepranešusiems, bet ir tai padariusiems, tačiau dirbti nenorėjusiems „laisviesiems“ žmonėms, kurie laiką leisdavo lošdami kauliukais (*na kosterstwie*) ar girtaudami. Pirmus du sykius tokie asmenys turėjo būti perspėti, o trečią – nuplakti rykštėmis (*rózgami*) ir išvaryti iš miesto ar miestelio.

1569 m. seimo Liubline metu patvirtintame universale dėl mokesčių surinkimo „laisvaisiais“ žmonėmis vadinti „vyrai ir jaunos moterys, neturintys metinės tarnybos“¹⁵¹. Ankstesniame, Lenkijai skirtame 1564 m. mokesčių surinkimo universale, detalizuota, ką metinės tarnybos neturėjimas reiškė praktikoje – „vienu [dalyku] tik savaitę užsiima, arba taip pat nieko nedaro“¹⁵². Normatyviniuose šaltiniuose ir teisėje „laisviesiems“ ar „laisvosioms“ įvardinti neretai sinonimiškai vartotas terminas *hultaje* ar *hultaie*¹⁵³, kurio laisvas vertimas į lietuvių kalbą galėtų būti „veltėdžiai“. Konstantino Sirvydo sudarytame žodyne vienas iš lotyniškų *hultay* atitikmenų yra *vagabundus*,

¹⁴⁸ *ABAK*, t. 10, p. 163. Išvertus iš šiandieninės lenkų kalbos žodis *luźny* gali reikšti ir „palaidas“, „atpalaiduotas“.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p. 163.

¹⁵⁰ *Statut*, p. 328–330.

¹⁵¹ *Volumina Legum*, t. II, Petersburg, 1859, p. 103.

¹⁵² *Ibid.*, p. 39.

¹⁵³ Pvz., čia: *Ibid.*, p. 103.

tiesiogiai reiškiantis „valkatą“, tuo tarpu lietuviškai žodį *hultay* Sirvydas išvertė į „padaužuo, pakumpis“¹⁵⁴.

Pagrindine tokių žmonių apibrėžtimi tapusi laisvė buvo negatyvi. Studijos apie XVIII a. Krokuvos „laisvuosius“ žmones autorius Mirosławas Frančičius išskyrė tris pagrindines šiam sluoksniui priklausiusiems asmenims būdingas savybes. Pirma, jų socialiniai ar ekonominiai saitai buvo atpalaiduoti arba apskritai sutraukti, jie ir jos neturėjo ilgalaikio užsiėmimo ir, atitinkamai, beveik jokios nuosavybės. Antra, dažnai keisdavosi jų dirbamas darbas, jo pobūdis ir pačių užimtumas, o periodais tarp darbų tekdavo gyventi iš santaupų arba rasti kitų būdų prasimanyti pragyvenimui. Trečia, „laisvieji“ ir „laisvosios“ pasižymėjo dideliu mobilumu tiek veiklų, tiek erdvės atžvilgiu¹⁵⁵. Ryšių stygius tapdavo priežastimi, dėl kurios šie žmonės ieškodami pagalbos ar pragyvenimo šaltinių negalėjo kliautis įprastomis struktūromis, atsidurdavo prastesnėje materialinėje padėtyje. Vienu iš prasimanymo būdų tarp darbų „laisviesiems“ ir „laisvosioms“ galėdavo tapti elgetavimas. Frančičius tvirtino, esą bent Krokuvos atveju „laisvieji“ ar „laisvosios“ ir elgetos buvo atskiros visuomenės grupės, skyrėsi ne tik jų visuomeninis statusas, bet ir joms priklausiusių asmenų amžius. Tiesa, tyrėjas tokią išvadą priėjo remdamasis daugiausiai normatyviniais šaltiniais, tačiau ir pats atkreipė dėmesį, kad „kai kuriais atvejais ribos [tarp elgetų ir „laisvųjų“] išsitrindavo“¹⁵⁶.

XVI–XVII a. sandūros seimuose pagausėjo iniciatyvų, kuriomis siekta suvaldyti „laisvuosius“ bei „laisvąsias“. Ankstyvųjų naujųjų laikų Varšuvos varguomenę tyręs Andrzejus Karpińskis atkreipė dėmesį, kad tam įtakos turėjo šių nesumokami mokesčiai ir „laisvųjų“ gretas vis dažniau papildantys iš kilmingųjų valdų bėgę valstiečiai ir valstietės¹⁵⁷. Kališo ir Poznanės vaivadijoms skirtoje 1593 m. seimo konstitucijoje pabrėžta, kad dėl bėglių augo kitus valstiečius ir valstietes slėgusi finansinė našta, įvairių nuostolių patirdavo tiek paliktųjų šeimos, tiek jų šeimnininkai, bei numatyta, kad tokių žmonių negalima priimti į miestus ir jie turi būti grąžinti savo ponams ar ponioms¹⁵⁸. 1601 m. ši konstitucija pritaikyta kitoms Lenkijos vaivadijoms¹⁵⁹, o praėjus devyniasdešimčiai metų nuo jos priėmimo, 1683 m., galiojimas

¹⁵⁴ Konstantinas Širvydas, *Pirmasis Lietuvių kalbos žodynas. Dictionarium Trium Linguarum*, ats. red. A. Lyberis, Vilnius, 1979 (toliau – *Pirmasis*), p. 181.

¹⁵⁵ Mirosław Frančič, *Ludzie*, p. 10.

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 104–105.

¹⁵⁷ Andrzej Karpiński, *Pauperes*, p. 198.

¹⁵⁸ *Volumina Legum*, t. II, Petersburg, 1859, p. 345–346.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 391.

išplėstas ir į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją¹⁶⁰. Panašių konstitucijų seimuose priimta ir daugiau.

Paskutinį kartą universale dėl mokesčių surinkimo „laisvieji“ žmonės paminėti 1629 m.¹⁶¹ Jei ankstesniuose tokiuose dokumentuose apsieita be moralizavimo „laisvųjų“ atžvilgiu, čia jo apstu. Šaltinyje rašoma, kad tokie asmenys ne šiaip neturėdavo nuolatinės tarnybos ar gyvenamosios vietos, bet apskritai „nenorėdavo“ jų turėti. Esą jie rodydavo blogą pavyzdį kitiems darbininkams ir darbininkėms, nes „klajodami po kaimus ir miestelius pavaldinius paikina, brangiai samdosi darbui, o jokių universalais paskelbtų rinkliavų nemoka“. Universalu turinys liudija siekį kontroliuoti „laisvųjų“ mokumą stebint jų judėjimą. Su mokesčių rinkėjais atsiskaičiusiems „laisviesiems“ ir „laisvosioms“ nurodyta išduoti kvitus, įrodančius, kad tais metais daugiau jiems ir joms mokėti nebereikės. Nors teksto dalis, kurioje aprašomi „laisvieji“ asmenys, skirta visų pirma Lenkijai, pabrėžta, jog „laisvųjų“ negalima įsileisti į jokiais gyvenvietes visoje Abiejų Tautų Respublikoje tol, kol šie neparodys kvito. Registruoti mokesčius sumokėjusius „laisvuosius“ ir „laisvąsias“, išduoti jiems ir joms kvitus bei į kaimus, miestus ir miestelius įleisti tik raštišką mokėjimo įrodymą turėjusius žmones reikalauta ir ankstesniuose universaluose¹⁶², tačiau juose retorika „laisvųjų“ atžvilgiu nebuvo tokia griežta. Tai liudija, kad iš šių žmonių surinkti mokesčius valdžios atstovams sekėsi sunkiai¹⁶³.

1601 m. seime buvo priimta dar viena konstitucija, skirta Lvivo ir Vilniaus miestams. Joje numatyta ne tik laikas, kurį „laisvieji“ ar „laisvosios“ Vilniuje ir Lvive bei jų priemiesčiuose galėjo išbūti be tarnybos iki išmetant iš miesto (porą savačių), ar kitos bausmės prasižengusiems „laisviesiems“ ir „laisvosioms“, bet ir tai, kaip tokie žmonės konstitucijos autorių akimis prasikalsdavo ar trukdydavo miestų gyventojams ir gyventojoms. „Laisviesiems“ žmonėms priskirti labai konkretūs nusikaltimai – smurtas, žmogžudystės, prievartavimai, įsibrovimai į miestiečių namus ir kt.¹⁶⁴ Sunku pasakyti, ar iš tiesų būtent „laisvieji“ užsiimdavo tokia veikla. Tikėtina, kad įvairiems nusikaltimams taip ir likus neišaiškintiems, atpirkimo ožiais tapdavo tvirtų socialinių saitų miestuose neturėję asmenys, ypač suirutės ir karo laikotarpiu – istorikas Antanas Tyla šią konkrečią konstituciją susiejo su

¹⁶⁰ *Volumina Legum*, t. V, Petersburg, 1860, p. 640.

¹⁶¹ *Volumina Legum*, t. III, Petersburg, 1859, p. 300–301.

¹⁶² P vz., čia: *Volumina Legum*, t. II, Petersburg, 1859, p. 62; t. III, Petersburg, 1859, p. 229.

¹⁶³ *Volumina Legum*, t. III, Petersburg, 1859, p. 229. Į tai dėmesį atkreipė ir Karpińskis. Andrzej Karpiński, *Pauperes*, p. 198.

¹⁶⁴ *Volumina Legum*, t. II, Petersburg, 1859, p. 395.

valstybėje vykusiais neramumais, prasidėjusiu Abiejų Tautų Respublikos ir Švedijos karu¹⁶⁵.

1611 m. konstitucijoje apie valstybės saugumą rašoma, kad miestuose „laisvieji“ ir „laisvosios“ be tarnybos pramogaudavę, naudodavę jėgą ir darydavę žalą ne tik gyventojams ir gyventojoms, bet ir vietos vargšams bei vargšėms¹⁶⁶. Į „laisvųjų“ saitus su varguomene dėmesį atkreipė ir Karpińskis¹⁶⁷. Pasak jo, dėl to, kad nebuvo susiklostę ryšiai su miesto bendruomene, „laisvieji“ žmonės neretai atsidurdavo ypač pažeidžiamoje padėtyje – jie nebuvo laikomi „vertais“ labdaros gavėjais, tačiau jų darbinti taip pat nelabai kas norėjo būtent dėl to, kad jie buvo nepažįstami ir nežinomi¹⁶⁸, taigi skurdo priežastimi galėdavo tapti ir skurdo priežasties neturėjimas visuomenės akyse. Skurdo ir judumo santykį ankstyvaisiais naujaisiais laikais tyręs Davidas Hitchcockas pastebėjo, kad nors dalis nepritekliuje gyvenusių asmenų laikyti „nevertais“ pagalbos ir anksčiau, būtent XV–XVI a. teisėje atsirado judančių vargšų padėtį apibūrusios nuostatos ir „valkatų“ kategorija. Anot Hitchcocko, tam, kad asmuo būtų laikomas „valkata“, (1) jis turėjo būti laikomas pajėgiu dirbti, tačiau esą sąmoningai pasirinkusiu to nedaryti, (2) judumas turėjo būti laikomas problema ir (3) turėjo egzistuoti institucionalizuotas nepasitikėjimas nuskurdusiais mobiliais asmenimis¹⁶⁹. Normatyviniai šaltiniai, bylojantys apie „laisvųjų“ teisinę padėtį tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tiek ir visoje Abiejų Tautų Respublikoje, liudija šią bent iš dalies atitikus minėtus kriterijus.

Normatyviniai šaltiniai leidžia įsivaizduoti, kad šią žmonių grupę amžininkai laikė diskomforto šaltiniu. Valstybei „laisvieji“ ir „laisvosios“ buvo nepatogūs dėl nesumokamų mokesčių. Bajorijos atstovams bei atstovėms nemalonumų kėlė į „laisvųjų“ gretas įsimašydavę pabėgėliai valstiečiai ir valstietės. Miestiečiai ir miestietės apskritai vengdavo „laisvųjų“. Nors tyrėjai tokius asmenis ir mėgino atsieti nuo elgetų, bent Vilniuje dėl 1636 m. privilegijos „laisvųjų“ priežiūra teisiškai buvo susieta su elgetavimo kontrole.

¹⁶⁵ Antanas Tyla, „Sostinės Vilniaus apsaugos ir gynybos reglamentavimas nepaprastosios padėties sąlygomis XVI a. viduryje–XVII a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2015, 2016*, Nr. 2, (toliau – „Sostinės“), p. 39.

¹⁶⁶ *Volumina Legum*, t. III, Petersburg, 1859, p. 6.

¹⁶⁷ Andrzej Karpiński, *Pauperes*, p. 8.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 283, 352.

¹⁶⁹ David Hitchcock, „The Vagrant Poor“, in: *The Routledge History of Poverty, c. 1450–1800*, ed. by David Hitchcock and Julia McClure, London and New York, 2021 (toliau – „The Vagrant“), p. 62.

1.2. Miesto teisė

Vilniuje naudotas Magdeburgo teisės kodeksas neišliko, o šaltiniuose aptinkama informacija apie mieste galiojusias miesto teisės normas yra fragmentiška¹⁷⁰. Visgi miesto teisė į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę atkeliavo iš Lenkijos, tad pamėginti įsivaizduoti, kaip Vilniaus Magdeburgo teisės jurisdikijoje galėjo būti apibrėžta elgetavusių asmenų padėtis, leidžia XVI a. Paweło Szczerbico ir Bartłomiejaus Groickio parengtos Saksų veidrodžio (*Speculum Saxonum*) ir Magdeburgo teisės nuostatų publikacijos¹⁷¹.

Viduramžiais atsiradusi skirtis tarp „teisingų“ ir „neteisingų“, „tikrų“ ir „netikrų“, išmaldos „vertų“ ir „nevertų“ vargš(i)ų kategorijų supaprastintai gali būti paaiškinama kaip nulemta elgetavimo priežasties. Pirmieji, „verti“ išmaldos ir pasigailėjimo asmenys, prasimanyti pragyvenimui esą negalėję dėl objektyviomis laikytų priežasčių, pvz., sveikatos būklės ar ligų, tuo tarpu „neverti“ neva turėję galimybę prasimanyti pragyvenimui, tačiau vietoje to pasirinkę, likusių visuomenės narių akimis vertinant, lengvesnį kelią, t. y. nedirbti. XV a. pab.–XVI a. ši skirtis buvo perkelta į rašytinę teisę¹⁷². Ji atsispindėjo ir Szczerbico bei Groickio publikacijose. Štai Szczerbico parengtame Saksų veidrodyje nurodyta, kad šeimininkas neturi padėti vargšams ar vargšams, skurdusiems pavaldiniams ar pavaldinėms, kurios buvo pačios atsakingos už savo skurdo priežastis¹⁷³, o Groickio „Tituluose“ įrašyta, kad dėl „blogų darbų“ nuskurdęs žmogus negali tikėtis jokios pagalbos iš kitų¹⁷⁴. Daugiausiai dėmesio vargšams ir vargšams skirta aprašant išmaldos dalinimą, testamentų sudarymą ar paskutinės valios vykdymą, pvz., jei asmuo testamente norėjo turtą užrašyti vargšams ar vargšėms, jo įpėdiniai ir įpėdinės buvo įpareigoti gerbti testatoriaus valią, priešingu atveju buvo numatyta konkreti sankcija – tėvai galėjo išsižadėti vaikų, trukdžiusių dalinti išmaldą ar sudaryti testamentą¹⁷⁵. Galima įžvelgti aiškią paralelę su Lietuvos Statutais – straipsnių subjektas buvo ne patys elgetos ar vargšai ir vargšės, o asmenys, kuriems potencialiai galėjo būti kliudoma rūpintis savo dvasine gerove. Saksų veidrodyje skurdas kartais naudotas ir kaip retorinė figūra, skirta pabrėžti

¹⁷⁰ Jolanta Karpavičienė, „Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmoje pusėje“, in: *Lituanistica*, 2001, Nr. 3(47), p. 3.

¹⁷¹ Bartłomiej Groicki, *Tytuły*; Paweł Szczerbic, *Ius municipale*; Paweł Szczerbic, *Speculum Saxonum*, t. 1–2.

¹⁷² Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 145.

¹⁷³ Paweł Szczerbic, *Speculum Saxonum*, t. II, p. 507.

¹⁷⁴ Bartłomiej Groicki, *Tytuły*, p. 76.

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 503.

teisės viršenybę visiems ir visoms, nepriklausomai nuo turtinės padėties (*tak bogatego, jako i ubogiego*)¹⁷⁶, išrinktų miesto pareigūnų atskaitingumą patiems įvairiausiems žmonėms (*prosiemy też za sługami i czeladnikami, i ubogiem i w mieście, abyście się z nimi łaskawie obchodzili*)¹⁷⁷ ir pan. Nors nežinia, kiek minėtos publikacijos (ar atskiros jų dalys) naudotos Vilniuje¹⁷⁸, tikėtina, kad ir čia miesto teisėje vargšai bei vargšės ar elgetos funkcionavo tik santykiyje su kitais žmonėmis.

Institucionalizuotos rūpybos vargšais pradžia mieste laikytini 1518 m., kai Vilniaus katedros kanauninko Martyno Dušnikiečio iniciatyva buvo įsteigta pirmoji miesto špitolė¹⁷⁹. Špitolių tinklo plėtra mieste suintensyvėjo amžiaus pabaigoje, o XVII a. pirmoje pusėje čia jų veikė jau 17¹⁸⁰. Panašu, kad šiuo metu skurde gyvenę asmenys tapo nuolatine skirtingų miesto jurisdikų problema. 1600 m. trijų jurisdikų susitarime įrašytas draudimas Vilniaus gyventojams ir gyventojoms priglausti „laisvuosius“ ir „laisvąsias“ (*łożnych ludzi*) savo namuose¹⁸¹, kiek anksčiau minėtoje 1601 m. Varšuvoje vykusio seimo metu priimtoje konstitucijoje dėl Vilniaus ir Lvivo miestų saugumo nurodyta, kaip bausti į miestus atvykstančius ir įvairių nuostolių pridarančius „laisvuosius“ žmones¹⁸², o XVII a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius kreipėsi į kapitulą primindamas, kad iš vyskupijos jurisdikijoje esančių namų reikia išvyti valkatas, įtartinus žmones ir palaidas moteris, kaip „visų blogybių šaltinį“¹⁸³.

Vilniaus magistratas reikšmingesnės iniciatyvos elgetų atžvilgiu taip pat ėmėsi XVII a. pirmoje pusėje. Nors 1620 m. miesto vilkieriuje apie elgetavimą beveik nerašyta, dokumento pabaigoje tarp išvardintų klausimų, kuriuos

¹⁷⁶ Paweł Szczerbic, *Ius municipale*, p. 27.

¹⁷⁷ Paweł Szczerbic, *Speculum Saxonum*, t. I, p. 183.

¹⁷⁸ Mindaugas Klovas, Antoni K. Urmański, „Vilniaus teisminė autonomija ir 1566 m. sausio 16 d. Žygimanto Augusto privilegija – savivaldos teisių garantas teismo reformos metu“, in: *Moteris prie istorijos šaltinio. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas profesorės Irenos Valikonytės 75 metų jubiliejui*, sud. Eugenijus Saviščevas, Vilnius, 2024, p. 238.

¹⁷⁹ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 50.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 295.

¹⁸¹ *Zbior praw y przywilejow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych Na żądanie wielu Miast Koronnych jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego*, Wilno, 1788 (toliau – *Zbior*), p. 156.

¹⁸² *Volumina Legum*, t. II, Petersburg, 1859, p. 395.

¹⁸³ Józef Maroszek, „Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w.“, in: *Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok, 2004, p. 192.

spręsti ir kuriais rūpintis turėjo būtent magistratas, o ne „kuris kitas teismas“, paminėtas globos klausimas, taip pat – našlaičių, špitolių ir vargš(i)ų reikalų priežiūra (*osob osierociałych, szpitalow, ubogich spraw opatrność*)¹⁸⁴. Visgi pagrindiniu dokumentu, kuriuo iki pat XVIII a. pabaigos buvo apibrėžta ir reglamentuota elgetų teisinė padėtis, tapo 1636 m. Vilniaus elgetoms Vladislovo Vazos suteikta privilegija.

1.2.1. 1636 m. privilegija miesto elgetoms

1636 m. rugsėjo 3 d. Vladislovas Vaza patvirtino prieš kiek mažiau nei porą savaitių, rugpjūčio 23 d., Vilniaus magistrato parengtas nuostatas, skirtas mieste elgetavusiems asmenims¹⁸⁵. Valdovo privilegija, kuria įsteigta istoriografijoje nemažai dėmesio sulaukusi elgetų organizacija¹⁸⁶, tapo pirmuoju elgetavimą Vilniuje reglamentavusiu dokumentu. Nors jame ypač daug dėmesio skirta sklandaus elgetų organizacijos funkcionavimo užtikrinimui, pagrindiniu privilegijos tikslu derėtų laikyti siekį sukurti centralizuotą elgetų kontrolės mechanizmą ir veikiančią elgetavimo mieste priežiūros sistemą. Tai liudija joje numatytas prievartos elementas – priklausyti organizacijai privalėjo visi mieste elgetavę asmenys nepriklausomai nuo konfesijos¹⁸⁷, atitikę dokumente išvardintus kriterijus – šių neatitikę turėjo būti išvaryti iš Vilniaus¹⁸⁸. Šia prasme organizacijos steigimas ir privilegija atliepė savalaikes vargš(i)ų bei elgetavusių asmenų disciplinavimo ir naujų labdaros formų paieškos Vakarų Europoje tendencijas. Bene pirmasis į tai dėmesį atkreipė Davidas Frickas. Anot jo, suteikiant oficialų statusą miesto elgetoms, valdžios atstovai vienu ypu pamėgino įgyvendinti kelis užmojus – (1) pasirūpinti pagalbos „vertais“ miesto vargšais ir vargšėmis, (2) apriboti mieste elgetavusių asmenų skaičių bei (3) nustatyti jų elgesio taisykles¹⁸⁹. Prie Fricko pasiūlytų privilegijos Vilniaus elgetoms suteikimo uždavinių derėtų pridėti dar vieną – (4) užtikrinti pomirtinę geradarių gerovę teisiškai įpareigojus Vilniaus elgetas porą sykių per metus dalyvauti mišiose parapinėje Vilniaus bažnyčioje (*u fary*)¹⁹⁰.

Nepaisant to, kad Vladislovo Vazos privilegija įsteigta korporacija istoriografijoje vadinama būtent elgetų (ar „ubagų“) brolija, cechų ar

¹⁸⁴ *Zbior*, p. 311.

¹⁸⁵ *ABAK*, t. 10, p. 164–165.

¹⁸⁶ Pvz., čia: Tadeusz Kasabula, „Cech ubogich“, p. 363–375; Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 15–23.

¹⁸⁷ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 18; David Frick, *Kith*, p. 323.

¹⁸⁸ *ABAK*, t. 10, p. 161.

¹⁸⁹ David Frick, *Kith*, p. 323.

¹⁹⁰ *ABAK*, t. 10, p. 163.

organizacija¹⁹¹, patys elgetos (*žebracy, mendicantes*) dokumente neišvardinti ir neišvardintos nė karto. Lenkiškai surašytame tekste jiems ir joms apibūdinti dažniausiai pasitelkti terminai *ubogi, ubodzy*, lietuviškai reiškiantys vargšą ar vargšus (lotyniškas atitikmuo – *pauper, pauperes*). Kai kurioms dokumente įrašytų asmenų kategorijoms priklausiusių asmenų „vertumas“ rinkti išmaldą turėjo būti tikrinamas, pvz., atvykėlių į miestą ir „laisvųjų“ (*przychodników do miasta y ludzi loznych*), kilmingaisiais, kilmingosiomis ar kariais apsimetinėjusių asmenų (*przychodniowie, którzy mianuię się bydź szlachtą, żołnierzami y panami swemi się wymawiają*), iš kaimų atvykusių valstiečių (*chłopięta, co ze wsi przyhoczą*), aklų valstiečių (*ślepi chłopięta*), tų, kurie tarėsi esą kaliniai ar piligrimai, rinkę išmaldą kitų išpirkai¹⁹² (*listownicy wszyscy, którzy na okup proszą, mianując się bydź więźniami y pielgrzymami*)¹⁹³. Tiesa, šaknį *žebr-* turintys žodžiai du kartus pavartoti apibūdinti išmaldai (*žebraniny, iałmużny żebrzeć*)¹⁹⁴. Širvydas terminą *žebranina* apibrėžė kaip „dayktas iželgietautas“, kur kas dažnesnį ir įprastesnį išmaldą reiškiantį žodį *jałmużna* išvertė į „elmużna“¹⁹⁵. Pačia plačiausia prasme dokumentu nustatyta, kokie vargšai ir kokios vargšės galėjo legaliai rinkti išmaldą mieste, tačiau jo turinys reglamentavo ne tik elgetavimą, bet ir skurde gyvenusių žmonių judėjimą į miestą, iš dalies – čia vykusių valstiečių padėtį ir pan. Tai, kad XVII a. pirmosios pusės Vilniuje skurstančių žmonių mobilumas ir kėlimasis į miestą pradėtas vertinti kaip problema, taip pat atliepė jau minėtą visai ankstyvųjų naujųjų laikų Europai būdingą judančių vargš(i)ų stigmatizavimo reiškinį¹⁹⁶.

Kodėl magistratas nutarė teisiškai reglamentuoti elgetavimą mieste, nurodyta pačiame dokumente: „mes, regėdami čia, mieste, tarp vargšų didelę netvarką ir dėl to kylančius didelius papiktinimus, užbėgdami tam viskam [už akių], tokią tvarką tarp jų įgyvendinti sugalvojome, ką [ir] įgyvendinome“ (*my, bacząc tu w mieście między ubogiemi wielkie nieporządki, a z nich wielkie pogorszenia bywały; zabiegając temu wszystkiemu taki porządek między niemi uczynić umyśliliśmy, iakoż uczynili*)¹⁹⁷. Ragauskas terminą *nieporządki* interpretavo kaip elgetų tarpusavio nesutarimus¹⁹⁸, tačiau tiesiogiai išvertus iš

¹⁹¹ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 17.

¹⁹² Pasak Fricko, įprastai išpirkos rinkimas kaliniams reiškė tiems, kuriuos įkalinę turkai. David Frick, *Kith*, p. 324.

¹⁹³ *ABAK*, t. 10, p. 162, 163.

¹⁹⁴ *Ibid.*, p. 161, 164.

¹⁹⁵ Konstantinas Širvydas, *Pirmasis*, p. 182, 638.

¹⁹⁶ David Hitchcock, „The Vagrant“, p. 61.

¹⁹⁷ *ABAK*, t. 10, p. 161.

¹⁹⁸ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 17.

lenkų kalbos šis žodis reiškia visų pirma netvarką ir veikiausiai indikuoja ne tarpasmeninius santykius, o magistrato požiūrį į elgetavimą. Tai liudija ir terminas, kurį čia išverčiau kaip „papiktinimus“¹⁹⁹ arba *pogorszenia*. Dokumente jis pasitelktas dar vienoje vietoje, apeliuojant į morališkai netinkamą elgesį – esą gatvėse su vaikais „gulinėjančios“ jaunos moterys moraline prasme „gadina“ arba „piktina“ (*bo to idzie ku pogorszeniu ludziom*)²⁰⁰. Tikėtina, kad magistrato netenkino ne tiek nesutarimai tarp elgetų, kiek apskritai viešosios tvarkos situacija mieste²⁰¹.

Galima išskirti dvi privilegijoje įrašytų nuostatų veikimo kryptis – išorinę, t. y. viešosios tvarkos ir elgetavimo mieste taisykles, kurių elgetos privalėjo laikytis, ir vidinę, skirtą užtikrinti sklandų organizacijos funkcionavimą. Organizacijos tvarka, jos vidaus organai ir tai, kaip į vidų orientuotos privilegijos nuostatos funkcionavo realybėje, detalai pristatyta trečiajame disertacijos skyriuje. Privilegija numatyta organizacijos struktūra ir pareigybės, išlaikymas bei kai kurios funkcionavimo gairės. Atsakomybė už miesto elgetų priežiūrą patikėta renkamiems vyresniesiems ir botagininkams, o raštvedyba rūpintis turėjęs raštininkas²⁰². Visi reikalingi įgaliojimai – tiek privilegijoje įrašytais nuostatomis grįstų sprendimų konkrečių asmenų atžvilgiu priėmimo, tiek šių įgyvendinimo – buvo suteikti patiems elgetoms. Tokią autonomiją Ragauskas taikliai pavadino „savivalda“²⁰³. Organizacijai priklausyti – taigi elgetauti mieste – negalėjo sveiki ir pajėgūs dirbti, išmaldos ir pagalbos „neverti“ asmenys²⁰⁴. Organizacijos nariai buvo įpareigoti priminti sveikiems asmenims, kad šie „ieškotųsi tarnybos, prisidengdami skurdu ir išsigalvotomis negaliomis mieste eibių nekrėstų, o [jei] kuriam priminus [jis] nenorėtų nustoti [rinkti] išmaldos, toks turi būti botagininkų išmestas iš miesto“²⁰⁵. Dokumente netgi numatyti būdai, kuriais elgetavę fiziškai sveiki asmenys galėjo mėginti apeiti naująją sistemą – nurodyta, kad, pvz., valstiečiai ar valstietės negali tapti aklų elgetų vedliais – tai daryti leista tik judėjimo negalią turėjusiems (*chromy*) vargšams ar vargšėms²⁰⁶. Taip pat privilegijos teksto autoriai atkreipė dėmesį į krizių – maro ir bado – laikotarpiais mieste išaugdavusius elgetavusių asmenų srautus bei pabrėžė, kad „sveiki turi būti iš miesto išvaryti, mat tokiu metu dėl šių [žmonių] visuotinai vagysčių,

¹⁹⁹ Už lietuviško termino pasiūlymą dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

²⁰⁰ *ABAK*, t. 10, p. 162.

²⁰¹ Terminas viešojoji tvarka čia ir toliau vartojamas retrospektyviai.

²⁰² *ABAK*, t. 10, p. 161, 163.

²⁰³ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 15.

²⁰⁴ *ABAK*, t. 10, p. 161.

²⁰⁵ *Ibid.*, p. 161.

²⁰⁶ *Ibid.*, p. 163.

plėšikavimų ir visokių savivaliavimų kuo daugiausiai randasi²⁰⁷. Sveiki ir pajėgūs dirbti, tačiau neva sąmoningai pasirinkę to nedaryti asmenys Vilniuje nebuvo pageidaujami.

„Sėdėti gatvėse“, t. y. prašyti išmaldos, dokumentu uždrausta ne tik jokių negalių neturėjusiems vargšams ir vargšėms, bet ir špitolių globotiniams bei globotinėms. Tokį draudimą liudija privilegijoje nurodytos išimtys, t. y. laikotarpiai, kuriais organizacijos botagininkai špitolininkams ir špitolininkėms turėjo „duoti ramybę“ – dvi didžiosios krikščionių religinės šventės, gavėnia ir Velykų oktava bei trys dienos per Kalėdas, ir savaitė iki Visų Šventųjų, kai prisimenami mirusieji ir mirusiosios²⁰⁸. Tiesa, dokumente nenurodyta, kas laukė špitolinink(i)ų, išdrįsusių išmaldos mieste prašyti kitu metu. Vargu, ar jie ir jos būdavo vejami iš miesto, veikiausiai juos ar jas „grąžinti“ į atitinkamas institucijas turėjo botagininkai.

Vilniaus elgetų organizacija buvo įpareigota ne tik atidžiai „filtruoti“ bei registruoti naujus narius ir nares, t. y. mieste teisėtai elgetauti galėjusius asmenis, bet ir užtikrinti, kad jie ir jos elgtųsi deramai: „nepaleistuvautų“ karčiamose, negirtautų, nešūkalotų ir nedainuotų nepadorių dainų gatvėse netinkamu metu, kad visi ir visos dalyvautų privalomose mišiose, kad išmaldos prašantys žmonės viešose erdvėse pridengtų atviras ir pūliuojančias žaizdas, į kurias „praeiviams šlykštu žiūrėti“, ar kad jaunos moterys gatvėse „negulinėtų“ su vaikais²⁰⁹. Tokių prasižengimų atveju numatytos sankcijos buvo santykinai „švelnesnės“ – taisyklių nepaisę asmenys turėjo būti baudžiami ne išvymu iš Vilniaus, o piniginėmis ar kitokiomis materialinėmis baudomis, pvz., puse svaro vaško ar vienu grašiu į organizacijos iždą²¹⁰.

Neatmestina, kad poreikį patvirtinti tokį dokumentą galėjo nulemti išmaldos ir pagalbos „nevertų“ vargš(i)ų Vilniuje gausa. Nors ir nėra galimybių patikrinti jų skaičiaus dinamikos – kiek elgetų mieste buvo, pvz., XVI a. viduryje ar pabaigoje, – taip manyti bent iš dalies leidžia privilegijos tekste atkreiptas dėmesys į negandų (maro ir bado) metais išaugdavusį tiek pagalbos „vertų“, tiek „nevertų“ vargš(i)ų skaičių²¹¹. Tikėtina, kad tai padaryta neatsitiktinai, galimai prisimenant įvairius kelių dešimtmečių senumo įvykius, pvz., 1625–1627 m. mieste siautusį marą ar XVI a. pabaigos nederlių ir dėl jo

²⁰⁷ *Ibid.*, p. 163.

²⁰⁸ *Ibid.*, p. 163–164.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 162, 163.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 162, 163.

²¹¹ *Ibid.*, p. 163.

gręsusį badą²¹². XVII a. pradžioje Abiejų Tautų Respublikos karo su Švedija metu pasirodė ir dalis aptartų seimų konstitucijų apie „laisvuosius“ bei jų judėjimą į valstybės miestus. Galų gale daugmaž šiuo laikotarpiu, praėjus beveik trimis dešimtmečiams nuo įsigaliojimo, 1614 ir 1619 m. Vilniuje pasirodė du Trečiojo Lietuvos Statuto vertimo į lenkų kalbą tiražai²¹³. Gali būti, kad steigiant organizaciją ir įpareigojant jos narius žymėti mieste teisėtai elgetauti galėjusius žmones vienu šūviu mėginta nudaigoti kelis zuikius – tiek sukurti mechanizmą, galėjusį užtikrinti viešąją tvarką mieste, tiek įgyvendinti tai, ko iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų pageidauta pagal valstybės teisę.

Elgetų autonomiją Vilniuje nulemti iš dalies galėjo policinių institucijų mieste nebuvimas iki pat XVIII a. pabaigos²¹⁴, o saugumo padėtį mieste iliustruoja tai, kad negandų laikotarpiais miesto priežiūra bei gynyba nemaža dalimi turėjo rūpintis patys miestiečiai²¹⁵. Veikiausiai magistrato sprendimui įkurti mieste elgetavusių asmenų „savivaldą“ įtakos turėjo ir praktinės priežastys – žmogiškųjų ar finansinių išteklių stygius, įsivaizdavimas, kad konkurencijos priežiūra galėtų būti aktuali patiems elgetoms ir kad tokia sistema apskritai gali veikti. Vladislovo Vazos privilegiją galima laikyti labai savalaikiu šaltiniu, kuriame vis stiprėjančios modernios ambicijos kontroliuoti judumą, apibrėžti elgetavusių ir skurde gyvenusių asmenų statusą bei apriboti nepageidaujamų individų srautą į miestą derėjo su viduramžiams būdinga vargš(i)ų „funkcija“ melstis už geradarių sielas, teisiškai įtvirtinus jų reikalingumą kitiems miesto visuomenės nariams ir narėms.

1.2.2. Privilegijos papildymas

Tai, kad privilegijos nuostatų daugiau ar mažiau buvo laikomasi, liudija vėlesni jos aktavimai magistrato knygose ir valdovų patvirtinimai – elgetų organizacijos narių prašymu 1663 m. ji buvo patvirtinta magistrato ir 1664 m. Jono Kazimiero Vazos, 1728 m. magistrato ir 1729 m. Augusto II, o 1744 m.

²¹² Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademijos rektoriai (1569–1579–1773)“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 179; Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademija“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 323.

²¹³ Ivanas Лаппо (Иван Иванович Лаппо), *1588 metų Lietuvos Statutas (Литовский статут 1588 года)*, t. 1: *Tyrinėjimas (Изследование)*, Kaunas, 1936, p. 412, 414.

²¹⁴ Ramunė Šmigelskytė Stukienė, Eduardas Brusokas, Liudas Glemža, Robertas Jurgaitis, Valdas Rakutis, *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius, 2014 (toliau – *Modernios administracijos tapsmas*), p. 92.

²¹⁵ David Frick, *Kith*, 116; Antanas Tyla, „Sostinės“, p. 45.

privilegiją patvirtino Augustas III²¹⁶. Visgi 1728–1729 m. privilegijos aktavimas ir patvirtinimas išsiskiria iš konteksto. Vilniaus elgetų organizacijos nariai Mikalojus Jasinskis (*Mikołaj Jasiński*), Juozapas Piotrovskis (*Józef Piotrowski*), Jokūbas Juodka (*Jakub Jodko*) ir Simonas Rychlickis (*Symon Rychlicki*) Vilniaus magistrato paprašė patvirtinti ne tik privilegiją, bet ir šešis šią papildyti turėjusius naujus punktus²¹⁷. Punktai esmingai nepakeitė 1636 m. dokumento nuostatų ar elgetų padėties mieste, tačiau jais įvestos kelios naujos taisyklės, kurių mieste elgetavę asmenys privalėjo laikytis. Įtvirtintos pareigos kur kas dažniau melstis už savo geradarius ir geradares, pabrėžtas visų miesto elgetų privalomas pavaldumas organizacijai, privilegijos galiojimo teritorija išplėsta į priemiesčius, numatyti išmaldos rinkimo apribojimai piligrimams, tačiau turbūt svarbiausia yra tai, kad patvirtinus punktus sugriežtintos baudmės pagalbos „nevertiems“ mieste išmaldą rinkusiems vargšams ir vargšėms²¹⁸. Privilegijoje numatyta, kad neteisėtai mieste elgetavusius asmenis iš miesto išvyti turėję botagininkai, tačiau atrodo, kad jiems vykdyti savo funkciją sekėsi sunkiai, mat 1728 m. į bausmių vykdymą buvo įtraukta ir miesto valdžia. Organizacijos vyresniųjų ir botagininkų prašymu „teisėtiems vargšams“ (*ubogiem i prawdziwemi*) rinkti išmaldą trukdžiusius sveikus ir sveikas elgetas vaitas ar burmistras turėjo uždaryti į Rotušės kalėjimą²¹⁹. Jei tokie asmenys išėję į laisvę ir toliau būtų vertęsi elgetavimu, jiems būtų grėsusi ir fizinė baudmė – nuplakimas rykštėmis.

Paradoksalu yra tai, kad sugriežtinti baudmes už elgetavimo taisyklių nesilaikymą Vilniuje nusprendė patys elgetos – būtent jie surašė privilegiją papildyti turėjusius punktus ir paprašė miesto valdžios juos patvirtinti²²⁰. Tai byloja tiek apie elgetų galimybes esant poreikiui pasinaudoti savo galia veikti (angl. *agency*), kurią suteikė privilegija, bei santykinai patogią poziciją, kurią užėmė elgetų organizacijos vyresnieji. Akivaizdu, kad jiems nesisekė savarankiškai suvaldyti ir pažaboti sveikų, pagalbos ar išmaldos „nevertų“ elgetų srautų, tačiau tai, kad ši korporacija buvo teisiškai pripažįstama, suteikė jos atstovams galią derėtis su valdžios institucijomis ir daryti įtaką elgetavimo teisiniam reglamentavimui, kad ir kokia menka ji bebūtų. Punktuose pasitelkti terminai, skirti organizacijai ir jos nariams bei narėms apibūdinti, tai bent iš dalies atliepė. Šiame dokumente terminas *žebrak* taip pat nevartotas, tačiau elgetoms apibūdinti taikyta terminija šiek tiek skyrėsi nuo privilegijos. Apie elgetas čia rašyta tik daugiskaita, kaip apie socialinę grupę, vienaskaitinis

²¹⁶ *ABAK*, t. 10, p. 159, 167, 170.

²¹⁷ *Ibid.*, p. 167.

²¹⁸ *Ibid.*, p. 168–170.

²¹⁹ *Ibid.*, p. 169.

²²⁰ *Ibid.*, p. 168.

ubogi nevartotas, tik daugiskaitinis *ubodzy*. Terminas „vargšai“ dokumente pavartotas dešimt kartų, tris iš jų – apibūdinant organizaciją kaip broliją ar bendruomenę, surinkimą (*confraterniey abo zgromadzenia ubogich; braci zgromadzenia świętego Franciszka Seraficznego, patrona ubogich; bractwu ubogich*)²²¹. Elgetų organizacija čia taip pat vadinta Dievo gailestingumo brolija (*bractwa miłosierdzia Bożego; confraternii miłosierdzia Bożego*)²²². Jei 1636 m. privilegijoje organizacijos nariai ir narės broliais ir seserimis įvardinti vos porą sykių, kur kas trumpesniame 1728 m. papildomų punktų dokumente šis apibūdinimas pasitelktas penkis sykius neskaičiuojant atvejų, kai visi išmaldos „verti“ ir „vertos“ Vilniaus elgetos vadinti brolija.

Privilegiją papildyti turėję punktai savo struktūra ir turiniu labai primena panašiu laikotarpiu, 1732 m., surašytą elgetų organizacijos rinkiminės sueigos protokolą²²³. Dokumente aštuoniais punktais išvardintos įvairios, veikiausiai naujos taisyklės dėl vidinės tvarkos – izdo pildymo ir priežiūros, pasiligojusių elgetų priežiūros, vyresniųjų prievolių ir privilegijų, Šv. Jono bažnyčios klebono vaidmens ir kt. Deja, archyvuose nepavyko rasti daugiau analogiškų šaltinių, kuriuos būtų galima palyginti su privilegiją papildžiusiais punktais, tačiau panašu, kad magistrato aktuotus punktus organizacijos nariai aptarė ir priėmė panašios sueigos metu. Tiek 1728 m. punktai, tiek 1732 m. protokolai liudija, kad vidinės nuostatos organizacijos tvarkos ir veikimo atžvilgiu laikui bėgant galėjo ne kartą keistis. 1728 m. priimtų taisyklių atžvilgiu magistrato patvirtinimo reikėjo veikiausiai dėl to, kad vieno iš šešių punktų įgyvendinimui nebužtekė pačių elgetų – disciplinuojant pagalbos „nevertus“ vargšus ir vargšes reikėjo pagalbos iš išorės.

Elgetų pasiūlytas privilegijos papildymas neprieštaravo magistrato įsivaizdavimui, kaip tvarkytis su elgetavimu. Vargu, ar nauji punktai būtų buvę patvirtinti, jei juose įrašytos nuostatos būtų neatitikusios municipalinės valdžios atstovų vizijos šiuo klausimu, tad elgetų galia veikti, matyt, buvo priimtina ir realizuota tik todėl, kad tą viziją atliepė. Nepaisant to, kad elgetavimas Vilniuje XVIII a. pirmojoje pusėje nebuvo nepageidaujamas, bausmės, skirtos išmaldą rinkusiems pagalbos „nevertiems“ vargšams ir vargšėms, palaipsniui griežtėjo. Jei XVII a. pirmojoje pusėje jiems ir joms grėsė išvijimas iš miesto, tai XVIII a. pirmojoje pusėje prie to prisidėjo ir įkalinimas bei fizinės bausmės. Nuo XVII a. pabaigos Vakarų Europoje įvairūs nepageidaujami asmenys pradėti stumti iš viešųjų erdvių, tuo pačiu stengiantis juos sutelkti į įvairias tuo tikslu įsteigtas institucijas, ar tai būtų darbo namai,

²²¹ *Ibid.*, p. 168.

²²² *Ibid.*, p. 167, 168.

²²³ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8.

ar generalinės špitolės²²⁴. Taip juos siekta atriboti nuo likusių visuomenės narių. Foucault šį reiškinį pavadino „didžiuoju uždarymu“. Vilniaus elgetų prašymu įteisintos galimybės uždaryti pagalbos „nevertus“ vargšus ir vargšės toli gražu negalima lyginti su tokio masto ar tiek įtakos elgetavimui mieste turėjusiu reiškiniu, kaip, pvz., generalinės špitolės atidarymas amžiaus pabaigoje²²⁵, tačiau šiokių tokių paralelių išvelgti tikrai galima. Deja, šaltiniuose nepavyko aptikti konkrečių tokio įkalinimo atvejų, tad sudėtinga pasakyti, ar organizacijos narių apskūsti „neverti“ pagalbos vargšai ir vargšės iš tiesų būdavo kalinami. Jei penktasis 1728 m. Vilniaus elgetų organizacijai patvirtintas punktas iš tikrųjų funkcionavo, gali būti, kad magistrato kalinti „neverti“ vargšai ir vargšės būdavo pristatomi prie darbų. Nuo 1748 m. magistrato išlaidų knygoje pradėtos žymėti išlaidos, skirtos „suimtiesiems“ ar „suimtosioms“ (*aresztantom, aresztantowi, aresztance, więźniom*), atlikusiems ar atlikusioms kokius nors darbus, dažniausiai – valius Rotušės aikštę (*co Rynek uprzqatali, co gnoy uprzqatali z Rynku*)²²⁶.

1.3. Pokyčiai XVIII a. antrojoje pusėje

XVIII a. antroje pusėje įsibėgėjo įvairios administracinės reformos, kurių iniciatoriai siekė stiprinti monarchiją ir centralizuoti valstybės valdymą bei administravimą. Anot Artūro Vasiliausko, jų kulminacija tapo Ketverių metų seimo veikla²²⁷. Šiuo laikotarpiu Vilniuje pamažu pradėjo cirkuliuoti idėjos apie labdaros sistemos pertvarkos poreikį ir kaip ji galėtų būti įvykdyta. Štai 1765 m. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis iškėlė idėją mieste įsteigti generalinę špitolę²²⁸, Vilniaus vyskupijai skirtoje 1776 m. jubiliejinių metų pamokslų programoje taip pat buvo numatyti pasiūlymai, kaip pertvarkyti lokalias labdaros sistemas ir pažaboti elgetavimą²²⁹. Tais pačiais metais Abiejų Tautų Respublikoje buvo įsteigtos Lenkijos ir Lietuvos Špitolių komisijos, kurių viena iš veiklos gairių turėjo būti generalinių špitolių vaivadijose steigimas²³⁰. Vilniuje posėdžiauti turėjusiai Lietuvos komisijai vadovauti buvo paskirtas tas pats Ignotas Jokūbas Masalskis, tačiau, anot

²²⁴ Michel Foucault, *Madness*, p. 43.

²²⁵ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 292–293.

²²⁶ P.vz., čia: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 174, l. 25r, 25v, 26v; b. 180, l. 26v.

²²⁷ Artūras Vasiliauskas, „Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid.–XVIII a. vid.)“, in: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*, Vilnius, 2008, [interaktyvus], in: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Veikla/Vidaus%20reikal%C5%B3%20istorija/3dalis.pdf (2025 08 04), p. 15.

²²⁸ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 272–273.

²²⁹ *Książka jubileuszowa*, l. 7v.

²³⁰ Monika Małudzińska, *Żebracy*, p. 248–249.

Jakulio, komisija taip ir nesusirinko į nė vieną posėdį, o generalinės špitolės idėja įgyvendinimo Vilniuje turėjo palaukti dar porą dešimtmečių²³¹.

1.3.1. 1775 m. Policijos departamento projektas ir 1786 m. valdovo universalas

1775 m. Respublikoje buvo įsteigta Nuolatinė taryba, tapusi vykdomosios valdžios organu visoje valstybėje, ir penki departamentai, kurių veiklą ši prižiūrėjo²³². Vienas iš jų, Policijos, turėjo rūpintis mokesčių surinkimu, įstatymais miestams ir pan., tačiau šio tyrimo požiūriu svarbiausia jo veiklos sritis buvo gyventojų saugumas²³³. Dar pačioje gyvavimo pradžioje, 1775 m. gegužės 20 d., Departamentas parengė projektą dėl elgetų, kuriuo numatytos priemonės elgetavimui skirtingose Abiejų Tautų Respublikos gyvenvietėse pažaboti²³⁴. Projekto autorius buvo tuometinis Chelmo vyskupas Antonis Onufras Okęckis²³⁵. Glemža pastebėjo, kad Policijos departamento veikla Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijose nebuvo sėkminga ir realios įtakos ši institucija turėjo tik Lenkijoje²³⁶. Visgi atkreipti dėmesį į tai, kaip Departamentas siūlė valstybėje tvarkytis su elgetavimu, būtina, mat vėlesnės, Vilniuje dėmesio sulaukusios iniciatyvos atkartojų šio dokumento turinį.

Projektas susidėjo iš dviejų dalių. Jei antrojoje numatytos konkrečiai Varšuvai pritaikytos „teisingų“ ir „neteisingų“ elgetų ir vargš(i)ų „filtravimo“ priemonės, tai pirmoji buvo skirta visoms Abiejų Tautų Respublikos gyvenvietėms. Ją sudarė šeši punktai, kuriais vietos vargš(i)ų ir elgetų kontrolė patikėta skirtingų miestų ir miestelių municipalinei valdžiai bei kaimo parapijų klebonams. Projekto autoriai būtent jiems numatė atsakomybę įvertinti konkrečių asmenų poreikį elgetauti bei numatyti išmaldos prašymo laisvės ribas atitinkamose teritorijose. Tai padarę dvasininkai arba vietos valdžios atstovai privalėjo išmaldos „vertiems“ vargšams ir vargšėms išduoti šių „vertumą“ įrodyti turėjusius ženklelius. Toks išorinis ženklinimas anaipol nebuvo naujovė Europos kontekste. Įvairių žmonių grupių atskyrimui vizualinės priemonės būdavo pasitelkiamos dar viduramžiais, tačiau dažniausiai šitaip žymėti marginalizuotoms visuomenės grupėms priklausę

²³¹ *Ibid.*, p. 248; Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 274.

²³² *Modernios administracijos tapšmas*, p. 177–178.

²³³ Liudas Glemža, „Policinių“, p. 34, 35.

²³⁴ *Modernios administracijos tapšmas*, p. 245; AGAD, Tzw. Metryka Litewska (toliau – Tzw. ML), dz. VII, Nr. 75, l. 179r–186.

²³⁵ Monika Małudzińska, *Żebracy*, p. 268.

²³⁶ Liudas Glemža, „Policinių“, p. 36.

asmenys – įvairiais nusikaltimais kaltinti žmonės, prostitucija besivertusios moterys ar kitataučiai bei kitatautės. Išmaldos „vertų“ vargš(i)ų išskyrimas tarsi turėjo atlikti atvirkščią funkciją – paliudyti aplinkiniams ir aplinkinėms, kurie vargšai ar vargšės yra tinkamos ar tinkami artimo meilės recipientai ar recipientės, – tačiau realybėje ženklėjimas prisidėjo prie skurstančiųjų stigmatizavimo²³⁷. 1775 m. projekte pasiūlyta, kad tokiais ženkleliais visoje valstybėje galėjo tapti, pvz., medinės lentelės su pritvirtintais popieriaus lapeliais, kuriuose didelėmis raidėmis aiškiai būtų įrašyta „Vargšas iš kaimo N., parapijos N., turi leidimą [elgetauti]“. Jas vargšai ir vargšės būtų nešioję pasikabinę ar kitaip pritvirtinę prie krūtinės. Taip pat kiekvienam vargšui ir vargšei klebonas arba vietos valdžia pagal projektą turėjo kasmet išduoti pažymą, patvirtintą atitinkamos institucijos antspaudu, kurioje būtų įrašyta, kaip jis ar ji nuskurdo, kur gimė, kad neserga jokia užkrečiama liga ir jog turi leidimą elgetauti. Projektu buvo įgalinta gaudyti tokio leidimo ar ženklelio neturinčius vargšus ir vargšes bei pristatyti prie darbų – tiek privačių, tiek viešųjų²³⁸. Projekte taip pat pažymėta, kad jo turinys neprieštarauja 1496 m. Lenkijos karaliaus Jono Albrechto potvarkiui dėl elgetaujančių pasauliečių, kuris buvo patvirtintas ir 1588 m., karūnuojant Zigmantą Vazą²³⁹. Šiuo potvarkiu nurodyta, kad gyvenviečių valdžios atstovai turėjo nustatyti jose leistiną elgetaujančių asmenų skaičių ir „vertiems“ vargšams bei vargšėms išduoti jų vertumą liudyti turėjusius raštus. Tiesa, tiek Jono Albrechto, tiek Zigmanto Vazos paskelbtos taisyklės buvo skirtos Lenkijai, tuo tarpu naujasis Policijos departamento projektas buvo numatytas visai Abiejų Tautų Respublikai.

Anot elgetavimo reiškinių XVIII a. antrosios pusės Varšuvoje tyrusios Małudzińskiej, projektas tapo 1776 m. Lenkijos špitolių komisijos parengto universalso pagrindu²⁴⁰. Kadangi Lietuvos špitolių komisija buvo neveiksni, panašu, kad šis projektas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje bent 8 deš. neturėjo jokios įtakos. Visgi reikia pastebėti, kad kai kur Lietuvoje šiuo laikotarpiu pagalbos „vertų“ vargš(i)ų ženklėjimas buvo praktikuojamas. 1775 m. gegužės 15 d. Ignatas Jokūbas Masalskis patvirtino klausimyną Vilniaus vyskupijos vizitacijai. Į jį buvo įtraukti keli klausimai apie parapijose „valkataujančius“ vargšus ir vargšes (*ubogich [...] włóczących się*): ar jų daug; ar sveiki, ar pasiligoję; jauni ar seni; kiek galima suskaičiuoti vienokių bei kitokių²⁴¹. Dauguma dvasininkų į šiuos klausimus atsakė lakoniškai – esą

²³⁷ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 160–161.

²³⁸ AGAD, Tzw. ML, dz. VII, Nr. 75, l. 180r–181r.

²³⁹ *Volumina Legum*, t. I, Petersburg, 1859, p. 122–123; t. II, Petersburg, 1859, p. 269.

²⁴⁰ Monika Małudzińska, *Żebracy*, p. 253–254, 268.

²⁴¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3465, l. 1v.

sunku nustatyti „praeinančių“ vargš(i)ų skaičių, tai pasitaikydavę retai arba tokių iš viso nebūdavę²⁴². Visgi vienas atsakymas išsiskyrė iš kitų. Nors Biržų parapijos klebonas Mykolas Rubavičius (*Michał Rubowicz*) vizituojant bažnyčią taip pat teigė nežinantis, kiek vargš(i)ų parapijoje klajoja be vietos, tačiau tam jis turėjo aiškią priežastį: „kunigas klebonas [jū] nepriima be kortelės ir po parapiją valkiotis neleidžia“²⁴³. Šiuo atveju svarbu tai, kad nors ir menka apimtimi, tokios ar panašios iniciatyvos Vilniaus vyskupijoje buvo įgyvendinamos. Retkarčiais žymėdami įvairias išlaidas Vilniaus vienuoliai taip pat pasižymėdavo vargšams ar vargšėms „su leidimais“ išdalintą išmaldą. Štai 1772 m. spalio 7 d. Lukiškių dominikonai pasižymėjo davę išmaldą „vargšei konvertitei, su leidimu elgetaujančiai“ (*Ubogiej Przekrciance z Patentem zebruiqcey*)²⁴⁴. Tų pačių metų lapkričio 2 d. ir gruodžio 3 d. su leidimu (*z patentem*) išmaldą rinkę vargšai pažymėti ir Vilniaus bazilijonų išlaidų registre²⁴⁵. Deja, daugiau informacijos apie tokius „leidimus“ rasti nepavyko. Neatmestina, kad tokius dokumentus su savimi turėdavo iš svetur atvykdavę vargšai ar vargšės, o juose galėjo būti paliudyta šių tapatybė, „vertumas“ gauti išmaldą ar sveikatos būklė – panašias rekomendacijas Vilniaus Šv. Jono bažnyčios klebonas išdavė 1776 ir 1778 m. į Gardiną bylinėtis vykusiems Vilniaus elgetų organizacijos nariams²⁴⁶.

Čia pristatytas XVIII a. 8 deš. viduryje parengtas Policijos departamento projektas dėl elgetų Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę pasiekė po beveik dešimties metų, įgavęs šiek tiek kitokį pavidalą. 1786 m. birželio 23 d. Stanislovas Augustas Poniatovskis patvirtinto universalą dėl elgetavimo Abiejų Tautų Respublikoje. Visai valstybei skirtame dokumente buvo nurodytos priemonės, kuriomis skirtingos gyvenvietės turėjo suvaldyti elgetų srautus. Savo turiniu ir formuluotėmis universalas buvo beveik identiškas 1775 m. Policijos departamento projektui. Šis universalas, kitaip nei 1776 m. patvirtintas Lenkijos špitolių komisijos, įsigaliojo ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, o nepraėjus nė mėnesiui po valdovo patvirtinimo, liepos 15 d. dokumentas buvo publikuotas Vilniaus spaudoje²⁴⁷. Tų pačių metų spalio 16 d. vykusio posėdžio metu magistrato atstovai aptarė valdovo universale išdėstytų nuostatų įgyvendinimą, „idant apvalytų Vilniaus miestą nuo vargšų pertekliaus“²⁴⁸. Verta atkreipti dėmesį, kad tokiu būdu magistrato narių

²⁴² Pvz., čia: *Ibid.*, l. 20r, 23v, 25v.

²⁴³ *Ibid.*, l. 6r, 7r.

²⁴⁴ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 232r.

²⁴⁵ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 71v, 73v.

²⁴⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-2/201, 55-2/200.

²⁴⁷ *Gazety Wileńskie*, 15 lipca 1786, Nr. XXVIII, p. 2–3.

²⁴⁸ LVIA, f. 1199, ap. 1, b. 5, l. 137v.

aplinkoje jei ir ne atsirado, tai pirmą kartą raštu užfiksuota mintis apie miesto „valymą“ ar „švarinimą“ nuo vargš(i)ų (*oczyszczenia miasta Wilna*). Deja, protokolų knygoje posėdžio turinys pristatytas gana lakoniškai ir kokių konkrečiai veiksmų planavo imtis municipalinė valdžia bei ar apskritai jų ėmėsi, nežinia.

Universalas sulaukė ir Vilniaus vyskupo dėmesio. Gruodžio 17 d. laiške, kuriame, anot Eligijaus Railos, „juntama Apšvietos epochos nuotaika ir keliamas darbinis tonusas“²⁴⁹, Masalskis įsakė vyskupijos klebonams savo parapijose laikytis valdovo universalio nuostatų: pagalbos „vertiems“ vargšams bei vargšėms išdalinti ženklelius bei raštiškus leidimus prašyti išmaldos, kurie turėjo būti kasmet atnaujinti, o „nevertus“ vargšus ir vargšes pristatyti prie darbų. Vyskupas taip pat ragino dvasininkus stengtis apie naująją sistemą tikinčiuosius ir tikinčiąsias edukuoti tiek pamoksluose, tiek privačiuose pokalbiuose, juos skatinti padėti savo parapijos „luošiams, ligoniams ir senoliams, kurie ženklelius ir liudijimus turės“, bei perspėti, idant nedalintų išmaldos „valkatoms ir atvykėliams, neturintiems minėtų liudijimų“²⁵⁰. Atrodo, kad valdovo universalio atžvilgiu rimčiausiai nusiteikusi buvo būtent vyskupija. Jos atstovai parengė leidimų prašyti išmaldą blankus, kuriuose turėjo būti įrašytas elgetos vardas, ūgis, aprašyta veido išvaizda, nurodyta kilmė, parapija, iš kurios jis ar ji buvo, amžius, skurde praleistas laikas, nepritekliaus priežastis ir tai, prie kurios bažnyčios jam ar jai turėjo būti leidžiama rinkti išmaldą²⁵¹. Visgi nepanašu, kad šie blankai buvo panaudoti pagal paskirtį, mat 1792 m. išplatintame ganytojiškame laiške Masalskis pripažino, kad įvairios „mūsų pastangos, nors ir nebuvo nenaudingos“, nebuvo sėkmingai įgyvendintos²⁵². Atrodo, kad panašiai situacija susiklostė ir Vilniuje.

Tiek magistrato, tiek Masalskio iniciatyvos *de jure* keitė Vilniuje elgetavusių asmenų padėtį. Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę buvo išplėsta 1496 m. Jono Albrechto potvarkio ir 1588 m. jo patvirtinimo, iki tol skirtų tik Lenkijai, galiojimo teritorija, Vilniuje intensyviau pradėjo cirkuliuoti idėjos apie elgetavusių asmenų ženklinimą, jų įvietinimą bei įdarbinimą ir miesto „švarinimą“ nuo vargš(i)ų. *De facto* elgetų padėtis ėmė keistis paskutiniame XVIII a. dešimtmetyje.

²⁴⁹ Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius, 2010, p. 160.

²⁵⁰ VUB RS, f. 328, b. 207.

²⁵¹ Ignacy Jakub Massalski, *List (otwarty dla żebrania jałmużny)*, in: BN, MM, mf. 78748.

²⁵² LMAVB RS, f. 43, b. 3630, l. 23r.

1.3.2. Vilniaus špitolių deputacija

Nuo 1775 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Vilniuje veikė septynios pertvarkyti labdaros sistemą turėjusios institucijos, šešios iš jų darbavosi paskutiniame XVIII a. dešimtmetyje. Jakulis nustatė, kad iki trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo daugiausiai nuveikė Vilniaus vaivadijos civilinė karinė komisija ir Vilniaus špitolių deputacija, po padalijimo – Lietuvos špitolių komisija²⁵³. Anot Jerzy Gordziejewo, dar 1789 m. lapkritį įkurtos vaivadijų civilinės karinės komisijos mėgino pažaboti „dezertyrų, perėjūnų, valkatų antplūdį“ – skirtingų vietovių gyventojams komisijos pradėjo išdavinėti pasus, stengėsi kontroliuoti gyventojų mobilumą, stebėti jų judėjimo trajektorijas ir pan., tačiau jų pastangomis nepavyko pasiekti tokių rezultatų, kokių tikėtasi²⁵⁴. Vilniaus vaivadijos civilinė karinė komisija 1790 m. suregistravo informaciją apie karitatyvines miesto institucijas – tiek špitoles ir jų globotinius, tiek įvairias fundacijas. Tarp 29 komisijos aprašytų skirtingų tikiųjų špitolių ir kitokių labdaros institucijų devintu numeriu įrašyta ir Vilniaus elgetų organizacija: pristatytos organizacijos steigimo aplinkybės – atkartotas 1636 m. privilegijos turinys apie „netvarką“ ir „papiktinimus“, trumpai pristatytos jos veiklos gairės bei savita kai kurių nuostatų interpretacija (pvz., kad botagininkai „turėjo sveikus vyti iš miesto, teisingus *luošius* ir karšinčius į Švč. Trejybės arba Šv. Nikodemo špitoles atvesti“), išvardinti privilegijos patvirtinimai bei aprašytas apytikslis organizacijos išdas – 5000 auksinų, kuriais disponavo Šv. Jono bažnyčios klebonas²⁵⁵.

Vilniaus elgetų teisei padėčiai ir jų kasdienybei XVIII a. pabaigoje daugiausiai įtakos turėjo Vilniaus špitolių deputacija, veikusi 1792 m. pavasarį, bei 1797 m. įkurta Lietuvos špitolių komisija. Pirmoji, nepaisant greitai nutrūkusių darbų, savo veikla nubrėžė gaires vėlesnėms institucijoms, siekusioms pertvarkyti labdaros sistemą Vilniuje, tuo tarpu antroji dėl užtikrinto finansavimo darbavosi kur kas ilgiau ir „produktyviau“ – jos veiklos metu mieste įsteigta generalinė špitolė, o elgetavimas tapo nelegalus.

1791 m. gegužės 3 d. konstitucija atskyrė teisinę, įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias, pastaroji buvo patikėta valdovui ir Įstatymų sargybai²⁵⁶.

²⁵³ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 293–294.

²⁵⁴ Jerzy Gordziejew, „Civilinės karinės tvarkos komisijos“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2008, p. 277.

²⁵⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 9v–10r.

²⁵⁶ Eligijus Raila, „Gegužės 3 d. konstitucija: *Valdymo įstatymas ir Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas*“, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos*

Numatyta įkurti keturias jai pavaldžias komisijas: Edukacijos, Policijos, Kariuomenės ir Iždo²⁵⁷. Vidaus tvarkos klausimais miestai įpareigoti atsiskaityti Policijos komisijai: „miestai galės leisti potvarkius dėl vidaus tvarkos ir prižiūrėti, kaip jų laikomasi, apie tai turės pranešti raportu Policijos komisijai“²⁵⁸. Tų pačių metų lapkritį Policijos komisija nusprendė atlikti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų špitolių reviziją, o vasario pradžioje įkūrė Lietuvos, vėliau – Vilniaus špitolių deputaciją²⁵⁹. Šio tyrimo kontekste aktualu tai, kokių veiksmų Deputacijos atstovai planavo imtis elgetavusių asmenų atžvilgiu. Išlikę Deputacijos sesijų protokolai, instrukcijos, laiškų nuorašai²⁶⁰, spausdinti atsišaukimai ar kiti informaciniai spaudiniai²⁶¹, Vilniaus vyskupo aplinkraščiai²⁶² bei detalūs Švč. Trejybės ir Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolių globotinių sąrašai²⁶³ leidžia pamėginti įsivaizduoti, kokie pokyčiai laukė Vilniaus elgetų. Galima išskirti tris šiam tyrimui aktualius Deputacijos siekius: (1) pašalinti elgetas iš viešųjų miesto erdvių, (2) juos ir jas įvietinti bei (3) įveiklinti galinčius ir galinčias dirbti.

Valdžios atstovų požiūris į viešąsias erdves ir viešąją tvarką XVIII–XIX a. sandūros Vilniuje patyrė ženkliai transformaciją. Tai liudija įvairios savalaikės iniciatyvos, kuriomis mėginta „tvarkyti“ miestą, pvz., kapinių kėlimas į priemiesčius²⁶⁴. Užmojis iš miesto pašalinti išmaldos prašiusius asmenis buvo vienas iš šios transformacijos simptomų. Vilniaus špitolių deputacijos veiklos dokumentacijoje ambicija pašalinti visus elgetavusius asmenis iš viešųjų erdvių kelis sykius pavadinta „valymu“. „Miesto išvalymo“ (*oczyszczenia miasta*) nuo valkatavusių ir sveikų vargš(i)ų, kurie prašinėdami išmaldos esą kėlė grėsmę „visuomenės saugumui“ (*częstokroć mogą stawać się szkodliwemu bezpieczeństwu publicznemu*), misiją Deputacijai patikėjo

Konstitucija, sud. Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius, 2022, p. 9; *Modernios administracijos tapsmas*, p. 350–351.

²⁵⁷ „1791 m. gegužės 3 d. konstitucija“, vert. Eligijus Raila, Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos Konstitucija*, sud. Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius, 2022, p. 111.

²⁵⁸ *Ibid.*, p. 167.

²⁵⁹ *Modernios administracijos tapsmas*, p. 384–385; Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 279.

²⁶⁰ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 893.

²⁶¹ LMAVB RS, f. 43, b. 3632; *Odezwa Ubóstwa do Mieszkańców miasta J. K. Mci Wilna*, Wilno, 1792, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius (toliau – VUB RSS), b. IV 40755.

²⁶² LMAVB RS, f. 43, b. 3630.

²⁶³ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 509–513.

²⁶⁴ Iwona Janicka, *Kultura higieniczna Wilna w latach 1795–1915*, Gdańsk, 2009, p. 174–176.

Policijos komisija, o rašte Vilniaus vaivadijos civilinei karinei komisijai kaip savo veiklos tikslą „čionykštę sostinę išvalyti nuo elgetavimo“ (*tuteyszq stolicę oczyścić od Zebractwa*) jau įvardino ir pati Deputacija²⁶⁵. Vis dažniau pasitelkta tokia retorika liudija, kad XVIII a. pabaigoje elgetas valdžios institucijos laikė grėsme kitiems miesto gyventojams ir gyventojoms, o skurdas vertintas „kaip socialinė problema“²⁶⁶.

Deputacija planavo visose Vilniaus bažnyčiose įsteigti „gailestingumo skryneles“, į kurias miesto gyventojai ir gyventojos galėtų aukoti išmalda, užuot ją dalinę pavieniams asmenims²⁶⁷. Pašalinus elgetas iš miesto, tokios skrynelės turėjo tapti alternatyviu būdu atlikti tam pačiam gailestingumo darbui. Į bendrą fondą sutelktą išmalda planuota perskirstyti pagal poreikius. Vyskupas Masalskis kovo 15 d. ganytojiškame laiške nurodė Vilniaus katalikų dvasininkams, vienuoliams ir vienuolėms paklusti Deputacijai ir įsteigti tokias skryneles miesto bažnyčiose²⁶⁸. Pati Deputacija taip pat išplatino atsišaukimą į nekilnojamojo turto mieste turėjusius vilniečius ir vilnietes. Jame vargš(i)ų vardu ragino posesorius ir posesores registruotis specialiaame žurnale ir nurodyti, kiek daugmaž pinigų kasmet skirdavo išmaldai – ši suma turėjo tapti fiksuota metine parama Deputacijos veiklai²⁶⁹.

1792 m. balandžio 30 d. Policijos komisijai skirtame laiške Deputacijos atstovai tvirtino per kelis darbo mėnesius nemažai nuveikę: esą miesto bažnyčiose „gailestingumo skrynelės“ jau įrengtos, „subskripcijos“ žurnalas užpildytas (laiško nuoraše tvirtinta, kad šis pridėtas prie siuntos), bei džiūgauta, kad „visame mieste jau nebėra vargšo“, kuriuo Deputacija nepasirūpino, – visi galintys ir galinčios dirbti apgyvendinti laikinai įrengtuose darbo namuose, o pasiligoję ir negaluojuantys asmenys įkurdinti špitolėse. Šaltinio turinio patikimumą bent iš dalies liudija išlikę Švč. Trejybės ir Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolių globotinių registrai, kuriuose Deputacijos atstovai aprašė minėtose įstaigose apgyvendintus vargšus ir vargšes²⁷⁰. Deputacijos atstovai suregistravo špitolėse apgyvendintų asmenų vardus, amžių, konfesiją (visi buvo katalikai ir katalikės), šeiminę bei materialinę padėtį ir skurdo priežastis. Didžioji dauguma asmenų minėtose įstaigose buvo įkurdinti balandžio 17 d., taigi dar prieš išsiunčiant laišką Policijos komisijai. Tiesa, laiške tvirtinta, kad „vargšų elgetų“ surinkimo iš

²⁶⁵ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 893, l. 1r, 3r.

²⁶⁶ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 280.

²⁶⁷ *Ibid.*, p. 280.

²⁶⁸ LMAVB RS, f. 43, b. 3630, l. 23r.

²⁶⁹ *Odezwa Ubóstwa do Mieszkańców miasta J. K. Mci Wilna*, Wilno, 1792, in: VUB RSS, b. IV 40755.

²⁷⁰ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892.

„visų gatvių“ akcija buvo įgyvendinta balandžio 15 d., o rašant laišką esą dar nebuvo sudaryti visų špitolių globotinių registrai²⁷¹. Veikiausiai laiško autoriai savo nuopelnus hiperbolizavo, o vargšai bei vargšės per visą Deputacijos veiklos laikotarpį ir buvo įkurdinti tik dviejose špitolėse. Iš viso Švč. Trejybės špitolėje buvo apgyvendintos 35 moterys, o Šv. Juozapo ir Nikodemo – 25 vyrai ir moterys. 8 iš jų buvo įkurdinti ir apgyvendintos gegužės–birželio mėnesiais²⁷². Tiek pat asmenų dėl vietos stygiaus iš Šv. Juozapo ir Nikodemo špitolės buvo perkelti į specialiai šiam tikslui išnuomotą „p. Ridzevskio namą už Rūdninkų vartų“²⁷³ (*p[an] Rydzewski*)²⁷⁴ – špitolių perpildymo riziką instrukcijose Deputacijai buvo numaćiusi dar Policijos komisija, tad tokios situacijos buvo tikimasi²⁷⁵.

Bent teoriškai buvo įkurti ir darbo namai²⁷⁶. Balandžio 15 d. Deputacijos sesijoje buvo aptartas jų steigimo klausimas²⁷⁷. Namams numatytos patalpos Duninų rūmuose (*Domu Pracy niegdyś Duninowskim zwanego*)²⁷⁸, dab. Subačiaus g. 6²⁷⁹. Deputacija teigė balandžio akcijos metu „surinkus iš gatvių, iš špitolių, iš pamūrių ir nuo bažnyčių suolų visus elgetas“, negalinčius dirbti apgyvendinę špitolėse, pasiligojusių – infirmerijose, o šiuos atsijojus sveikų vargš(i)ų suskaičiavę apie šimtą²⁸⁰. Dalį jų Deputacija esą paleido pasižadėjus, kad daugiau neelgetaus bei susiras kitų būdų pragyventi, o kitą dalį, t. y. tinkamiausius ir tinkamiausias darbams, neva „atsirinko“ darbinink(i)ų ieškoję Vilniaus ir jo priemiesčių gyventojai. Laiške Policijos komisijai rašoma, esą po trijų dienų iš šimto darbui tinkamų vargšų darbo namuose „suimti“ (*aresztu*) liko 30 asmenų, kuriuos tikėtasi įdarbinti panašiu būdu²⁸¹. Deja, nėra galimybės patikrinti šios informacijos patikimumo kitais šaltiniais.

Siekiant optimizuoti Deputacijos veiklą, įsteigta tarpininkauti tarp jos ir špitolių bei miesto vargš(i)ų turėjusio intendanto pareigybė. Balandžio 23 d. sesijos metu buvo patvirtinta 12 punktų programa, kuria numatytos intendanto

²⁷¹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 893, l. 5v.

²⁷² Paskutiniai įrašai daryti birželio 1 d., taigi Deputacijos veiklos pabaigoje. LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 17v–18r.

²⁷³ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 513.

²⁷⁴ Pvz., čia: LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, l. 4r.

²⁷⁵ AGAD, AKP, Nr. 315, l. 8r.

²⁷⁶ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 281.

²⁷⁷ AGAD, AKP, Nr. 315, l. 22r.

²⁷⁸ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 893, l. 4r.

²⁷⁹ Robertas Zilinskas, „Renesanso laikotarpio statybos Vilniuje klausimu“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2008, Nr. 32 (2), p. 133.

²⁸⁰ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 893, l. 5v–6r.

²⁸¹ *Ibid.*, l. 6r.

veiklos gairės²⁸². Vizituodamas špitoles jis turėjo periodiškai tikrinti jų inventorių, vykdyti globotinių apklausas. Intendantui patikėta vizituoti ir kitas vietas, kuriose planuota apgyvendinti vargšus ir vargšes, pvz., naujai įsteigtus darbo namus, bei stebėti, kaip skirtingose įstaigose rūpintasi globotiniais ir globotinėmis. Visa tai turėjo būti tiesiogiai pranešama Deputacijai tris kartus per savaitę. Atlikti pareigas intendantui turėjo padėti šešių vyrų komanda, sudaryta vargš(i)ų ieškojimui iš tų pačių vargšų – jie turėjo vaikščioti poromis ir stebėti, „ar kur vargšo, ar elgetos, ar prie sienos gulintys nesimato“, o tokį ar tokią radę pristatyti intendantui. Galiausiai, jam uždrausta išvykti iš Vilniaus iš anksto apie tai nepranešus Deputacijai laišku, o ligos atveju jis taip pat turėjo būti pakeistas.

Pasak Jakulio, dauguma Deputacijos iš(si)keltų uždavinių taip ir liko neįgyvendinti²⁸³. Visgi jos veikla žymėjo kokybiškai naują elgetavimo reglamentavimo etapą Vilniuje. Visų pirma, elgetų padėtis patikėta institucijai, kuri buvo tiesiogiai atskaitinga centralizuotam valstybės valdymo aparatui. Antra, nors Vilniaus špitolių deputacija egzistavo trumpai, jos veikla tiesiogiai paveikė bent dalies mieste elgetavusių asmenų kasdienybę ir gyvenimus. Trečia, Deputacija nebuvo pirma institucija, siekusi pažaboti vargš(i)ų ir elgetų mobilumą, tačiau jos veikla liudijo pasikeitusį valdžios atstovų požiūrį į mieste elgetavusius asmenis. Užuoat vijus lauk, jie ir jos pradėti disciplinuoti, siekta pašalinti ne pačius žmones, bet elgetavimą kaip reiškinį, transformuojant konkrečių individų elgesį.

1.3.3. Lietuvos špitolių komisija

Vilniaus špitolių deputacijos veikla nutrūko 1792 m. gegužę–vasaros pradžioje. Įtampai tarp „respublikoniškų“ pažiūrų bajorų ir Gegužės 3-osios konstitucijos apologetų pasiekus aukščiausią tašką, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Targovicos konfederacijoms atšaukus Ketverių metų Seimo reformas²⁸⁴, 1793 m. supurčius dar vienam valstybės padalijimui ir prasidėjus Tado Kosciuškos sukilimui bei jį brutaliai numalšinusi, elgetavimo kontrolė ar nedarbusių asmenų įveiklinimo klausimų svarba bent laikinai sumenko. Puikiu to liudijimu galima laikyti 1794 m. sukilimo metu Vilniuje atsiradusią naują „laisvųjų“ veiklos nišą, į kurią dėmesį atkreipė Eduardas Brusokas: labiau pasiturintys miestiečiai vengė atlikti miesto sargybos prievolę, tad pradėjo samdyti „laisvuosius“, idant šie pareigą atliktų vietoje jų – už dienos darbą

²⁸² *Ibid.*, l. 3v–4av.

²⁸³ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 282.

²⁸⁴ Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003, p. 137.

„laisvieji“ prašydavo iki 3 auksinų užmokesčio²⁸⁵. Beveik neabejotina, kad sukilimas turėjo įtakos nuo labdaros priklausiusių miesto ir priemiesčių gyventojų kasdienybei²⁸⁶. Pasipriešinimas Vilniuje išsikvėpė vasaros pabaigoje, rugpjūčio 12 d. į miestą įžengė Rusijos kariuomenė, o rugsėjo mėnesį Vilniaus magistrato iniciatyva įsteigta nauja Vilniaus vaivadijos špitolių komisija²⁸⁷. Galiausiai, 1795 m. lapkritį, Stanislovui Augustui Poniatovskiui įvykdžius „paskutinę Mūsų karaliavimo pareigą“²⁸⁸ ir atsisakius Abiejų Tautų Respublikos sosto, valstybė nustojo egzistuoti. Neilgai trukus, 1796 m. Vilniui pritaikius Jekaterinos II įstatymą, pavadintą „Malonės raštu miestams“²⁸⁹, prasidėjo ne vienerius metus trukusi įvairių institucinių Vilniaus struktūrų pertvarka pagal Rusijos imperijos modelį²⁹⁰.

Rusijos pastangos eliminuojant elgetavimą iš viešųjų erdvių buvo ir ankstesnės, nei Abiejų Tautų Respublikos, ir rezultatyvesnės. Anot skurdo politiką Rusijos imperijoje tyrusios Adele'ės Lindenmeyr, iki pat XVIII a. valstybėje rūpestis vargšais ir vargšėmis buvo laikomas asmenine krikščionių pareiga, o elgetavimas visuomenėje buvo toleruojamas ir niekaip teisiškai neregamentuotas²⁹¹. Situacija pasikeitė XVIII a. Petro I ir Jekaterinos II dėka. Jėga sueuropinti Rusiją mėginęs Petras I ėmėsi dramatiškų kovos su elgetavimu priemonių – nuo didelių piniginių baudų ar fizinių bausmių iki elgetų gaudymo ir siuntimo į Sibirą, tačiau jo sprendimai nebuvo nei efektyvūs, nei populiarūs tarp gyventojų²⁹². Tiesioginiai Petro I įpėdiniai nesiėmė jokių veiksmų elgetavusių asmenų atžvilgiu, tačiau situacija pasikeitė valdant Jekaterinai II. Sėkmingai sekuliarizavus Stačiatikių bažnyčios turtą valstybė į savo rankas perėmė ir prerogatyvą rūpintis vargšais bei vargšėmis, o pradėtas kurti milžiniškas biurokratinis aparatas turėjo ne tik užtikrinti

²⁸⁵ Eduardas Brusokas, „Už vientisą ir laisvą Respubliką: Vilniaus miestiečiai 1794 metų sukilime“, in: *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 157.

²⁸⁶ Pvz., nežinia, kur mūšio prie Aštriųjų (Aušros) vartų metu buvo visai šalia jų veikusios Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolės globotiniai – ar glaudėsi pastate, ar iš jo pasitraukė artėjant susirėmimui, ir pan.

²⁸⁷ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 282.

²⁸⁸ *Lenkijos-Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai. I dalis: Sankt Peterburgo Konvencijos*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 302.

²⁸⁹ Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus savivaldos institucijos XIX a. I pusėje: istorinis-teisinis aspektas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2000, 2001*, Vilnius, (toliau – „Vilniaus savivaldos“), p. 148; Virgilijus Pugačiauskas, „Magistrat Wileński w pierwszych latach pod zaborem rosyjskim (1794–1808)“, in: *Biuletyn Historii Pogranicza*, 2001, Nr. 2, p. 19.

²⁹⁰ Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus savivaldos“, p. 147.

²⁹¹ Adele Lindenmeyr, *Poverty is not a Vice: Charity, Society, and the State in Imperial Russia*, Princeton, 1996 (toliau – *Poverty*), p. 27–28.

²⁹² *Ibid.*, p. 30–32.

veiksmingą valstybės valdymą, bet ir sudaryti prielaidas gyventojų kontrolei. Pasak Lindenmeyr, elgetos ir valkatos imperijoje buvo ypač nepageidaujami dėl santykinės šių laisvės – tiek valkatavimas, tiek elgetavimas nederėjo prie Jekaterinos II visuomenės, kurios nariai turėjo būti vienas su kitu susaistyti konkrečiais pavaldumo ryšiais, vizijos, o pagrindine elgetavimo ir skurdo priežastimi atitinkamai laikyta nepakankama tokių asmenų kontrolė²⁹³. Tokiose pavaldumo grandinėse vietos neturinčių asmenų kontrolė buvo ypač sugriežtinta aštuntajame dešimtmetyje, numalšinus Jemeljano Pugačiovo sukilimą²⁹⁴. Rusijos imperijoje elgetavimas buvo nelegalus, o 1795 m. į jos sudėtį pateko ir Vilnius.

Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo miesto vargš(i)ų priežiūros srityje daugiausiai nuveikė 1797 m. įkurta Lietuvos špitolių komisija. Komisija darbavosi iki 1808 m., taigi kur kas ilgiau už ankstesnes labdaros sistemą Vilniuje pertvarkyti turėjusias institucijas. Didžiausiu Komisijos „nuopelnu“ istoriografijoje laikoma 1799 m. birželį Lukiškėse duris atvėrusi generalinė Vilniaus špitolė. Anot Jakulio, Lietuvos špitolių komisijos veiklos trukmei ir rezultatams įtakos turėjo visų pirma geresnis finansinis aprūpinimas²⁹⁵. Nors Komisija teoriškai veikė visoje Lietuvos gubernijoje, ji „visą savo dėmesį skyrė Vilniaus miestui, kuriame nuo senų laikų nusistovėję elgetavimo papročiai lėmė, kad į šį miestą suplūsdavę vargšai iš visos provincijos ir visas gatves pripildydavę netylančių aimanų“²⁹⁶.

Komisijos ambicijos elgetavusių asmenų atžvilgiu iš esmės buvo tokios pačios, kaip ir Vilniaus špitolių deputacijos. Siekta elgetas pašalinti iš viešųjų erdvių, nedarbingas ir nedarbingus apgyvendinus generalinėje špitolėje, likusius įdarbinus, ir tokiu būdu „išvalyti“ miestą. Komisijos steigimo iniciatorius²⁹⁷, Vilniaus vyskupas Jonas Nepomukas Kosakovskis, 1797 m. spalį dienoraštyje pasižymėjo, kad „špitolių komisija išvalo miestą nuo netikrų elgetų ir valkatų, iš tikrųjų nedarbingus [asmenis] ir *luošius* nukreipdama iš gatvių į špitolės“²⁹⁸. Dėmesio vertas ankstesniuose šaltiniuose neregūravęs, vizualinis miesto „švaros“ aspektas. 1799 m. rugpjūčio mėnesį Komisija kreipėsi į Vilniaus policiją, prašydama iš priemiestyje už Aštriųjų (Aušros) vartų stovėjusių „lūšnų“ (*chalupy*) į generalinę špitolę iškeldinti vargšus Geinę

²⁹³ *Ibid.*, p. 33–37.

²⁹⁴ Hugh D. Hudson, Jr., „A Failure of Modernization: Police Reform, the „Common Good“, and Serfdom in Eighteenth-Century Russia“, in: *Russian History*, 2015, Vol. 42, No. 3, p. 262–263.

²⁹⁵ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 284.

²⁹⁶ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 87r–87v.

²⁹⁷ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 283.

²⁹⁸ PAN Archiwum w Warszawie, zes. 29, sygn. 1, p. 62.

ir Novickį (*ubogich Gieyny y Nowickiego*), jų vaikus apgyvendinti Kūdikėlio Jėzaus špitolėje arba įdarbinti, o patį pastatą parduoti varžytinių būdu²⁹⁹. Pagrindine turto nusavinimo priežastimi Komisija įvardino tai, kad „akiplėšiškas“ elgetavimas ir „tokios būdos atvykstantiems į Vilniaus miestą savo apleistumu kelia pasibjaurėjimą“³⁰⁰. Nustatyti, ar ir Vilniaus špitolių deputacija posėdžių metu svarstė apie tai, kiek vykusiems į Vilnių asmenims buvo nemalonu matyti elgetas miesto ir priemiesčių gatvėse, deja, neįmanoma, tačiau jei tokių svarstymų ir būta, Deputacijos veiklos dokumentacijoje jie neatsispindi. Neatmestina, kad susirūpinimas Vilniaus įvaizdžiu ir atvykstančiųjų į miestą nuomone apie šio tvarką bei švarą, jei ne atsirado, tai išryškėjo po 1795-ųjų, Vilniui tapus Rusijos imperijos dalimi ir mieste pradėjus kurti bei iš viršaus leisti imperines valdymo struktūras³⁰¹.

Komisijos veiklos pradžioje posėdžių metu būdavo aptariamais konkrečių vargš(i)ų apgyvendinimo Vilniaus špitolėse ar perkėlimo iš vienos į kitą klausimai, stebėta, kurioje špitolėje atsilaisvindavo vieta mirus joje globotam vargšui ar vargšei. Pvz., 1798 m. sausio 4 d. (senuoju stiliumi) į mirusios vargšės Juozapotos Voicechovskos³⁰² (*Jozefata Woyciechowska*) vietą Švč. Trejybės špitolėje vieno posėdžio metu buvo nuspręsta perkelti Kotryną Bieliavską (*Katarzyna Bielawska*), taip pat iš rokitų špitolės išleidus Mykolą Piotrovskį (*Michał Piotrowski*) į šią buvo priimta Rozalija Markovska (*Rozalia Markowska*)³⁰³. Atrodo, kad darbas su konkrečiais vargšais ar konkrečiomis vargšėmis buvo „decentralizuotas“, jį Komisijos nariai posėdžių metu atlikdavo kolektyviai, o skirtingose špitolėse Komisijos apgyvendinti vargšai bei vargšės elgetavimu versdavosi ir toliau³⁰⁴.

Panašių svarstymų sesijų protokoluose nebeliko po to, kai 1798 m. pradžioje buvo įsteigta intendanto pareigybė³⁰⁵. Argumentuodama jos poreikį Komisija referavo į 1792 m. veikusios Vilniaus špitolių deputacijos intendantą, esą „špitolių komisija nusprendė atnaujinti šią reikalingą tarnybą“ ir į pareigas paskyrė Zachariją Serebrenikovą. Intendantui priskirtos atsakomybės atliepė tas, kurias prieš šešerius metus buvo numaćiusi Deputacija: vizituoti visas špitolės bei kitas vargš(i)ų apgyvendinimo tikslais

²⁹⁹ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 83r.

³⁰⁰ Citatos vertimas pasiskolintas iš čia: Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 292.

³⁰¹ Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus savivaldos“, p. 148.

³⁰² Juozapota bent du sykius 1794 m. tapo krikštamote Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje, 1796 m. sausį glaudėsi ne Švč. Trejybės, o Šv. Marijos Magdalietės špitolėje (*e Xenodochio S.ae Mariae Magdalenae*). LVIA, f. 604, ap. 10, b.19, l. 83r.

³⁰³ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 2r–2v.

³⁰⁴ *Ibid.*, l. 5v–6r.

³⁰⁵ *Ibid.*, l. 31v.

išnuomotas patalpas, kas porą savaitių rengti ataskaitas apie jų padėtį, globotinius ir šių išlaikymą, bei stebėti, kad „fundacijose apgyvendinti vargšai gatvėse ir prie bažnyčių nevalkatautų, be reikalo [prašinėdami] išmaldos, nei kad vargšai iš kaimų neplūstų į miestą“³⁰⁶. Pastarajam tikslui įgyvendinti į pagalbą intendantas turėjo atsirinkti ir pasitelkti šešis sveikus elgetas (*dziadow*). Tiesa, 1800 m. Komisija patruliuoti po miestą nurodė jau aštuoniems elgetoms, pasikabinusiems lenteles su užrašais „grėsmė elgetoms“ (*groza żebraków*)³⁰⁷. Intendanto veiklą nušviečia 1798–1799 m. jo rengtos ataskaitos Komisijai³⁰⁸. Įprastai jose būdavo sužymėta, kiek kurioje špitolėje ar vienuolyne glaudėsi vyrų, kiek moterų, retkarčiais keltos ir kitokios problemos. Štai 1798 m. gegužę Serebrenikovas atkreipė dėmesį į prastą vargšų, kuriuos atrinko patruliavimui mieste ir priemiesčiuose, materialinį aprūpinimą (esą šie neturėjo nei batų, nei kojinių ar autų (*pończoch*), tad nelabai galėjo kasdien vaikščioti po gatves) ir prašė Komisijos pagerinti jų padėtį³⁰⁹.

Serebrenikovas bent du sykius sudarė išsamius Vilniaus špitolėse apgyvendintų vargš(i)ų sąrašus: vieną 1798 m. pradžioje, antrą 1799 m.³¹⁰ Pirmą sykį surašyti šešiose, antrą – septyniose špitolėse ir dviejuose vienuolynuose apgyvendinti vargšai ir vargšės. 1798 m. sąrašas, kurį Serebrenikovas sudarė kartu su chirurgu Ignotu Voiničiumi (*Ignacy Woynicz*)³¹¹, yra šiek tiek išsamesnis už parengtąjį metais vėliau, mat jame suregistruoti 177 asmenų vardai, apytikslis jų amžius ir sveikatos būklė, t. y. tinkamumas darbui. Šiuos sąrašus galima laikyti identiškais Vilniaus špitolių deputacijos 1792 m. sudarytiems Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės globotinių sąrašams savo paskirtimi, t. y. suregistruoti iš gatvių surinktus vargšus ir vargšes, apgyvendintus ir apgyvendintas konkrečiose špitolėse, bei įvertinti jų padėtį bei darbingumą. Visgi Komisijos sąrašai buvo kur kas lakoniškesni nei Deputacijos, juose nefiksuota nei šeiminė konkrečių asmenų padėtis, konfesija ar materialinė situacija, nei tai, kuo jie ar jos versdavęsi anksčiau (iškalbinga detalė – visus špitolėse apgyvendintus vargšus ir visas vargšes Komisijos intendantas įvardino elgetomis (*нишчихъ*)³¹²). Gali būti, kad juos sudarant pritaikytas anksčiau kitose imperijos vietose išmėgintas modelis, žinant, kokia informacija yra svarbi

³⁰⁶ *Ibid.*, l. 30v–31r.

³⁰⁷ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 82r–82v.

³⁰⁸ LMAVB RS, f. 43, b. 20458.

³⁰⁹ *Ibid.*, l. 10v.

³¹⁰ *Ibid.*, l. 2r–5v, 40r–44r.

³¹¹ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 2r–3r.

³¹² *Ibid.*, l. 6r.

siekiant elgetavusius asmenis patalpinti į imperinėje pavaldumo schemoje šiems numatytą vietą, o kokia – ne³¹³.

1798 m. Komisija kreipėsi į kiek anksčiau, 1797 m. pabaigoje, įsteigtą miesto policiją³¹⁴, prašydama pagalbos tvarkantis su „gatvėse valkataujančiais elgetomis, sėdinčiais tarpuvartėse ir šventoriuose“. Kreipimesi teigta, esą policijai nededant pastangų padėti Komisijai, „elgetos nebijo jokių policijos grėsmių, tad, nepaisant špitolėse turimų vietų ar paskirto darbo, [ir] toliau sau mieste renka išmaldą“³¹⁵. Abiejų institucijų tarpusavio kontaktai suintensyvėjo artėjant generalinės špitolės Lukiškėse atidarymui, atsiradus savotiškai trinciai dėl iki galo nenustatytų kiekvienos iš jų kompetencijų ribų. Štai 1799 m. spalį Komisija apkaltino policiją neužtikrinus pakankamai kalinių darbams miesto sode (*ogrod publiczny*)³¹⁶ – esą policijos prašyta kasdien darbams atsiųsti po 30 žmonių, tačiau jos atstovai nepristatydavę nė pusės tiek³¹⁷. Policija savo ruožtu nelaisvėje nuo ligų mirusių kalinių laidojimą laikė Komisijos pareiga – pastarosios nariai nuo tokios pareigos atsiribojo ir ją perdavė Vilniaus magistratui³¹⁸. 1800 m. Komisija į špitolę nepriėmė kelių policijos pristatytų asmenų dėl jų „tingumo“ ir „girtuoklystės“³¹⁹. Panašių atvejų galima rasti ir daugiau.

Daugmaž tuo metu, kai generalinė špitolė atvėrė duris, joje apgyvendinti vargšai ir vargšės pradėjo prašyti Komisijos leidimo apleisti špitolę ir išvykti iš Vilniaus pas savo artimuosius. Pirmasis su tokiu prašymu į Komisiją 1799 m. gegužę kreipėsi vargšas neregys Jonas Lukoševičius (*Ian Łukoszewicz*), prašydamas leisti grįžti į „vietą, iš kurios pats yra kilęs“, Stocką. Komisija Lukoševičiui priskyrė vedlį, „tokį pat vargšą“ Tomą Kšemenskį (*Tomasz Krzemiński*)³²⁰. Gegužę Komisiją pasiekė bent trys analogiškos užklauso, visos buvo patenkintos. Anot Jakulio, tokie prašymai liudija vargšų statuso pokytį – nors generalinės špitolės globotiniai formaliai vis dar laikyti „vertais“

³¹³ Adele Lindenmeyr, *Poverty*, p. 37.

³¹⁴ Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus miesto policijos kaita XVIII a. pab.–XIX a. pr.: pareigūnai, struktūra, funkcijos“, in: *Istorija*, 2022, t. 126, Nr. 2, p. 50.

³¹⁵ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 40r.

³¹⁶ Omenyje veikiausiai turėtas botanikos sodas, mat 1799–1800 m. kaip tik vyko botanikos sodo perkėlimo iš Medicinos kolegijos kiemelio į didesnę sklypą Sereikiškėse darbai. Agnė Malinauskaitė, „Žmonės sode: ankstyvojo Vilniaus universiteto Botanikos sodo ir jo kūrėjų istorija (1782–1802)“, in: *Naujasis židinys-Aidai*, 2025, Nr. 5, p. 34.

³¹⁷ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 126v.

³¹⁸ *Ibid.*, l. 79r.

³¹⁹ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 63r, 68r–68v.

³²⁰ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 52v–53v.

artimo meilės, padėti jį kur kas labiau priminė kalinius³²¹. Tokie kreipimaisi į Komisiją liudija pačių vargš(i)ų reakciją į generalinės špitolės ir Komisijos veiklą, o pastangos pašalinti elgetavusius asmenis iš Vilniaus viešųjų erdvių sukūrė prielaidas savanoriškam vargš(i)ų judėjimui iš miesto.

Tai, jog pačioje amžiaus pabaigoje elgetų kontrolei ir jų likvidavimui iš miesto buvo pasitelkta policija, o skurde gyvenę asmenys aktyviai vengė generalinės špitolės, liudija, jog Vilniuje elgetavimas tapo nelegalia veikla. Visgi XIX a. pradžioje elgetos iš miesto niekur nedingo³²². Tą 1800 m. spalį pripažino ir pati Komisija, tiesa, radusi konkretų atpirkimo ožį – esą Vilniaus gatvėse praeivius puldinėjusių elgetų vis dar buvo apstu dėl Zacharijo Serebrenikovo kaltės ir aplaidumo³²³.

³²¹ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 293.

³²² Rima Praspaliauskienė, *Nereikalingi*, p. 25.

³²³ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 145v.

2. VILNIAUS VISUOMENĖ IR ELGETOS

Nenutrūkstantis judėjimas yra visiems miestams būdinga ypatybė³²⁴. Dėl įvairių rutininių sąveikų – prekių įsigijimo, kelionių į ar iš darbų, maldos namų lankymo ir dalyvavimo religinėse apeigose, dalyvavimo procesijose ar šių stebėjimo bei kitų interakcijų – Vilniaus ir jo priemiesčių gyventojai ir gyventojos nuolat vieni su kitais prasilenkdavo. Jei kokia nors dalis vietos gyventojų ir nebuvo tiesiogiai susidūrę ar susidūrusios vienos su kitais, veikiausiai ji buvo menka, mat, nepaisant sostinės statuso, ankstyvųjų naujųjų laikų Vilnius nebuvo labai didelis miestas. Šviežiausius Vilniaus gyventojų skaičiaus šiuo laikotarpiu tyrimus atliko Mindaugas Klovas. Pasak jo, XVIII a. vidurio Vilniuje galėjo gyventi apie 11 840, o pabaigoje – bent 18 000 asmenų³²⁵, taigi daugmaž tiek, kiek Vilniaus miesto savivaldybės 2025 m. sausio 3 d. duomenimis gyveno vien Vilkpėdės seniūnijoje (19 598) ar dvigubai mažiau, nei Naujininkų (37 216) arba Fabijoniškių seniūnijose (37 204)³²⁶. Klovas skaičiavimus atliko naudodamasis Vilniaus padūmės surašymų duomenimis, tad veikiausiai į skaičių patenka ne tik miesto, bet ir dalies priemiesčių gyventojai bei gyventojos. Nesunku įsivaizduoti, kad santykinai nedideliame mieste dėl nuolatinių kontaktų atitinkamai klostydavosi ir įvairūs tarpusavio ryšiai. Šiame skyriuje pristatomi konkrečios žmonių grupės – Vilniuje elgetavusių asmenų – ryšiai su kitais miesto gyventojais ir gyventojomis bei tiriama, kokiomis progomis ir kokiuose kontekstuose jos ir jie susidurdavo.

Sąveikos tarp elgetų ir kitų miesto gyventojų, apie kurias byloja istoriniai šaltiniai, nebūtinai laikytinos tipiškoms ar dažniausioms. Veikiausiai bent dalis tokių interakcijų dėl savo kasdieniškumo niekada taip ir nebuvo aprašytos. Raštu jas dažniausiai fiksuodavo katalikų dvasininkai bei vienuoliai, tad šaltiniai liudija visų pirma institucionalizuotus skirtingų visuomenės grupių atstovų ir atstovių tarpusavio kontaktus. Tai atsispindi ir disertacijoje – didžioji dalis šiame skyriuje pristatomų sąveikų yra tarp elgetų ir Vilniaus katalik(i)ų bendruomenės. Remiantis kelių miesto vienuolynų

³²⁴ Luca Zenobi, „Mobility and Urban Space in Early Modern Europe: An Introduction“, in: *Journal of Early Modern History*, 2021, No. 25, p. 5.

³²⁵ Gintautas Sliesoriūnas, Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Aivas Ragauskas, Jolita Sarcevičienė, Oksana Valionienė, *Vilniaus istorija*, t. I: *XIII a.–1795 m.*, Vilnius, 2023, p. 535–536.

³²⁶ „Vilniaus miesto gyventojų duomenys“ [interaktyvus], in: <https://vilnius.lt/lt/statistika/>; <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojOTc2Mzk5MjEtZGU5Yi00MTU1LWFKOGEtYmQ2M2ZiM2RmYzQxIiwidCI6ImFmZjM2MzMzMxLTNINWUtNDdlOC1hZjZkZLTc4NTFkNmQxZmUzYiIsImMiOjB9> (2025 01 08).

išlaidų registrais pirmajame poskyryje analizuojamos išmaldos dalinimo Vilniuje elgetavusiems asmenims tendencijos XVIII a. Antrajame poskyryje tiriami elgetų dalyvavimo kitų miesto gyventojų ar svečių gyvenimo perėjimo ritualuose (angl. *rites of passage*) atvejai. Daugiausiai dėmesio skirta krikštynoms, mat kelių Vilniaus bažnyčių krikšto metrikų knygų – istorikams ir istorikėms puikiai žinomų ir plačiai naudojamų šaltinių – analizė atskleidė įdomių ir reikšmingų detalių tiek apie miesto vargšus ir vargšes plačiąja prasme, tiek apie elgetas bei jų santykius su kitais Vilniuje gyvenusiais ar besisvečiavusiais asmenimis. Poskyryje nagrinėjamas ir istoriografijoje dėmesio iki šiol nesulaukęs elgetų dalyvavimas parapinėje Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje vykusiose miestiečių santuokose, taip pat – elgetų vaidmuo miestiečių laidotuvėse. Trečiajame poskyryje glaustai pristatomas elgetų dalyvavimas didžiosiose religinėse šventėse, daugiausiai dėmesio skiriant Velykų laikotarpiui ir Didžiojo Ketvirtadienio minėjimo tradicijoms, o ketvirtajame poskyryje analizuojama kitų socialinių sluoksnių atstov(i)ų retorika elgetavimo ir su juo susijusių reiškinių atžvilgiu.

2.1. Išmalda

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne terminas „elgetauti“ apibrėžiamas taip: „būti elgeta, prašinėti išmaldos“³²⁷. Išmalda yra būtina elgetavimo sąlyga, o ją neabejotinai galima laikyti pagrindiniu elgetų sąlyčio su kitais žmonėmis tašku. Galima išskirti tris išmaldos savybės: (1) materialumas, (2) orientacija į bendruomenių vidų, (3) išmalda kaip galios santykių išraiška.

Katalikiškoje teologijoje išmalda laikomi meilės artimui veiksmai, kuriuos įgyvendinti padeda gailėstingumas. Jie skirstomi į dvasinius ir kūniškus gailėstingumo darbus³²⁸. Kūniški gailėstingumo darbai yra pamaitinti alkstantį, pagirdyti ištroškusį, aprengti nuogą, apgyvendinti benamį, aplankyti sergantį, kalintį ar belaisvį ir palaidoti mirusį, o dvasiniai – pamokyti nežinantį, patarti abejojančiam, paguosti liūdintį, sudrausti darantį pikta, atleisti įžeidimus, iškęsti nuoskaudas ir melstis už kitus, gyvus ir mirusiuosius. Teoriškai išmalda būtų galima laikyti tiek kūnišką, tiek dvasinę paramą, tačiau įvairių aplinkybių elgetauti versti asmenys neabejotinai ir patys

³²⁷ Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne „elgetauti“ apibrėžiama taip: „būti elgeta, prašinėti išmaldos“. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, red. Stasys Keinys, Vilnius, 2021, [interaktyvus], in: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/elgetauti,%20~~avimas?paieska=elgetauti&i=b40fcd12-b719-4dcd-a783-7177d2041941> (2025 05 02).

³²⁸ Shawn Floyd, „Aquinas and the Obligations of Mercy“, in: *The Journal of Religious Ethics*, 2009, Vol. 37, No. 3, p. 458.

iš geradarių tikėdavosi visų pirma materialios paramos. Būtent tokia, dažniausiai finansinė pagalba ir fiksuota įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose, pvz., išlaidų registruose, testamentuose ar laidotuvių pamoksluose.

Anot ankstyvosios krikščionybės tyrėjo Peterio Browno, iki Konstantino reformų labdara buvo ypač orientuota į tikinčiųjų bendruomenės vidų³²⁹. Tarp pagrindinių išmaldos gavėjų buvo ne tik vargingai gyvenę krikščionys ir krikščionės, bet ir ties skurdo riba balansavę iš plebėjų kilę dvasininkai. Išlaikymas klerui buvo būtinas, idant jo atstovai visą savo laiką galėtų skirti pastoracinei veiklai³³⁰. Nors labdaros suvokimas, tradicijos ir formos laikui bėgant patyrė įvairių transformacijų, ji ir toliau kreipta į sparčiai augančios krikščionijos vidų. Tai susiję su meile artimui ar artimai ir pastarųjų įsivaizdavimu – dažniausiai jais ir jomis laikyti kokių nors ryšių, neretai konfesinių, saistomi asmenys. Reikia pastebėti, kad pagalbos pirmiausiai savo tikėjimo vargšams ir vargšėms mechanizmai bei sistemos yra būdingos ir kitoms religijoms³³¹. Ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje egzistavusios įvairios skirtingų bendruomenių karitatyvinės iniciatyvos taip pat buvo skirtos visų pirma saviems ir savoms, pvz., prieglaudos funkciją atlikusių špitolių globotiniams tapdavo tik tos pačios konfesijos, kuriai priklausė viena ar kita institucija, asmenys³³².

Išmalda kurdavo ne tik santykį tarp duodančio ir gaunančio asmenų, bet ir šiuos skiriančią ribą. Aptardamas katalikų ir protestantų santykį su vargšais ir vargšėmis, Brianas Pullanas atkreipė dėmesį į skirtį tarp artimo meilės (angl. *charity*) ir gailestingumo (angl. *mercy*) – įvairių religinių korporacijų nuostatuose figūravęs artimo meilės terminas naudotas apibrėžti santykiui tarp dažniausiai vienodą statusą turėjusių asmenų, o gailestingumo praktikos bylojo apie nelygiavertę sąveikavusių asmenų padėtį³³³. Išmaldos dalinimas tiesiogiai tai iliustruoja: ją duodantysis ar duodančioji rodo gailestį ne tokioje palankioje padėtyje esančiam gavėjui ar gavėjai. Gerų darbų praktikavimas ir išmaldos dalinimas tapdavo patogiu būdu demonstruoti krikščioniškam nuolankumui. Per laidotuves tai pabrėždavę pamokslautojai išryškindavo ir kontrastą tarp išmaldos gavėjų ir geradarių – aukštybes, iš kurių pastarieji ir pastarosios „nusižemindavo“ rodydami gailestingumą³³⁴.

³²⁹ Peter Brown, *Poverty*, p. 27.

³³⁰ *Ibid.*, p. 21–24, 49.

³³¹ Mark R. Cohen, „Introduction: Poverty and Charity in past Times“, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, 2005, Vol. 35, No. 3, p. 351.

³³² Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 266.

³³³ Brian Pullan, „Catholics, Protestants, and the Poor in Early Modern Europe“, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, 2005, Vol. 35, No. 3, p. 442–443.

³³⁴ Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos*, p. 167, 175.

Trumpai tariant, išmalda galima laikyti materialiai išreikštą rūpestį vargingesniais ar laikinai nepalankiose aplinkybėse atsidūrusiais savos bendruomenės nariais ir narėmis. Šaltiniuose išmalda dažniausiai apibūdinama terminais *jalmužna*, *eleemosina*, *elemozyna*³³⁵. Kartais išlaidų registruose ji aprašyta nevartojant nė vieno iš šių terminų, įvardinant tik gavėją: vargšui (*ubogiemu*), padegėliui (*pogorzalemu*, *pogorzelowi*), vargšei kilmingajai (*ubogiej szlachciance*) ir kt.³³⁶ Išmalda šaltiniuose taip pat kartais vadintos miesto ar kitokioms reikmėms Vilniaus gyventojų paaukotos pinigų sumos, pvz., magistrato 1725 m. rinktos aukos Rotušės laikrodžio varpui taip pat įvardytos kaip „išmalda“ (*elemozina*)³³⁷. Tiesa, toks termino vartojimas neprieštaruoja ir atliepia anksčiau pristatytas išmaldos savybes – renkant pinigines aukas laikrodžiui ir jo varpams išreikštas rūpestis visos miesto gyventojų bendruomenės reikalu ir bendra problema³³⁸. Kartais išmalda šaltiniuose įvardinama ir kitais specifiniais terminais. Pirmasis – *žebranina*³³⁹. Lenkų kalboje elgetavimas vadinamas žodžiu *žebractwo*, tad toks išmaldos įvardinimas tiesiogiai nurodo, kad auka skirta neabejotinai elgetavimu besivertusiam asmeniui. Kitas specifinis terminas yra *kwesta*³⁴⁰. Dažnai šiuo žodžiu apibūdintos aukos vienuoliams kvestoriams, rinkdavusiems pinigus savo vienuolyno reikmėms, pvz., *bernardynom kwestarzom*, bei išmalda, kurią brolių nariai ar narės rinkdavo įvairiems savo organizacijos poreikiams³⁴¹. Tačiau šaltiniuose užfiksuoti ir *kwesta* rinkę kitų visuomenės grupių atstovai, pvz., *szlachtom ubogim kwestującym*, *ubogim kwestarzom ialmužny*³⁴². Pats terminas *kwesta* (nuo lot. *quaero* – ieškau, teiraujuosi) ir išmaldą renkančio asmens pavadinimas kvestoriumi ar kvestore nurodo aktyvų šio veikimą, t. y. išmaldos prašymą. Šio žodžio vartojimas šaltiniuose aprašant elgetavusius asmenis kartais gali sufleruoti, kad sušelptas asmuo buvo ne pasyvus ir

³³⁵ Pvz., čia: VUB RS, f. 5, b. F-32488, l. 53v, 73r; LVIA, f. 604, ap. 1, b. 249, l. 63r.

³³⁶ Pvz., čia: VUB RS, f. 5, b. F-33023, l. 6r; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 130r, 130v, 216v.

³³⁷ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 77, l. 2v.

³³⁸ Gali būti, kad aukos rinktos siekiant likviduoti 1723 m. Vilniaus gaisro padarinius. Andrzej Karpiński, *Pożary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Katalog*, współpraca Emil Kalinowski, Elżbieta Nowosielska, Warszawa, 2020 (toliau – *Pożary*), p. 191.

³³⁹ *ABAK*, t. 10, p. 161.

³⁴⁰ Pvz., čia: VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 258v.

³⁴¹ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 153r. Šv. Onos arkibrolijos išlaidų registre 1794 m. minimas atlygis už darbą kvestorei moteriai: *Kwestarkom za kilka niedzielną kwesty*. VUB RS, f. 5, b. F-32358, l. 5v.

³⁴² LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 18r; f. 694, ap. 1, b. 56, l. 214v.

prisirišęs prie konkrečios vietos, o veikiau mobilus, aktyvus ir išmaldą rinkdavo judėdamas erdvėje.

Dalinant išmaldą reikštas rūpestis ne tik kitais ar kitomis, bet ir savimi – siekta užsitikrinti maldas už savo sielą, ateityje padėsiančias patekti į dangų. Išmaldos sureikšminimą liudija poreikis dalintas sumas sistemiškai registruoti ir žymėti išlaidų registruose. Kartu su kitomis išlaidomis dalintą išmaldą žymėdavo dvasininkai, vienuoliai ir vienuolės, brolių nariai ir narės, kartais ir diduomenės atstovai³⁴³. Tokie išlaidų registrai byloja apie sistemiškai dalintą išmaldą. Ji aukota ir spontaniškai, tačiau šaltiniai tokius atvejus liudija ypač retai, o ir tariamą spontaniškumą patikrinti sudėtinga. Dažniausiai jie kartu su kitais nutikimais aprašyti egodokumentuose ar epistoliarikoje. Vilniuje dėstęs Bažnyčios istorijos ir moralinės teologijos profesorius, žymus to meto pamokslininkas Vilhelmas Kalinskis (*Wilhelm Kaliński*) 1787–1788 m. pildytame dienoraštyje tris kartus pasižymėjo davęs išmaldą: 1787 m. gegužės 21 vyras aprašė davęs „muštinį talerį“ išmaldos, rugsėjį porą sykių pažymėjo Kinija vadintoje Antakalnio priemiesčio dalyje davęs išmaldą vargšams moterims³⁴⁴. Vienaime įrašė dvasininkas aprašė ir emocines išmaldos davimo aplinkybės, t. y. kaip jautėsi tą dieną: nuo išvakarėse išgerto angliško alaus ir vengriško vyno vyrui skaudėjo galvą, jis jautė nuobodulį bei nerimą. Tiesa, Kalinskis preciziškai žymėjosi ir kitas asmenines išlaidas³⁴⁵, tačiau nežinia, ar koks nors registras išliko ir kur jis galėtų būti saugomas. Toks šaltinis leistų patikrinti, ar tikrai dienoraštyje aprašyta išmalda dalinta spontaniškai, kiek panašių atvejų dienoraščio autorius paprasčiausiai neužfiksavo, bei pasvarstyti, kodėl ir kas galėjo paraginti jį aprašyti tris minėtus nutikimus, pvz., kitų įsimintinų įvykių stygius konkrečiomis dienomis ar kokios nors ypatingos, emocinės aplinkybės.

Taigi šiame poskyryje pristatomas įvairių išmaldos dalinimo tendencijų – sezoniškumo, biudžeto ir vidutinių sumų, išmaldos gavėjų kategorijų – tyrimas. Jis atliktas remiantis šaltiniais, kuriuose dalinta išmalda fiksuota sistemiškai.

2.1.1. Progos ir sezoniškumas

Ankstyvaisiais naujaisiais laikais su ypatingu gailestingumu visuomenėje siejosi Velykų laikotarpis³⁴⁶. Peršasi mintis, kad viena iš universalių šio

³⁴³ VUB RS, f. 4, b. A1189; f. 5, b. F-32358.

³⁴⁴ Wilhelm Kaliński, *Dziennik*, p. 36, 53, 57.

³⁴⁵ *Ibid.*, p. 21.

³⁴⁶ Žr. poskyrį 2.3.

gailestingumo išraiškų galėjo būti gausiau dalinta išmalda. Intuityviai gali atrodyti, kad išmaldos dalinimas arba rinkimas taip pat galėdavo tapti neatskiriamu su kurios nors religinės institucijos titulu susijusių šventųjų ar progų minėjimo atributu. Jakulis nustatė, kad Vilniaus katedros kapitula iš tiesų dosniau dalindavo išmaldą kasmetinių sesijų, vykdavusių minint Šv. Stanislovą (gegužės 8 d.) ir jo palaiškų perkėlimą į Vavelio katedrą (rugsėjo 27 d.), metu³⁴⁷. Atrodytų, kad ir kitose religinėse institucijose galėjo egzistuoti panaši proginės išmaldos praktika, tačiau tirtuose vienuolynų išlaidų registruose pasitaikė vos keli įrašai, kuriuose minimos šventinės aukos. Nors Lukiškių dominikonai proginę išmaldą pažymėjo du sykius, ji buvo skirta ne elgetoms, o bernardinų vienuoliams, rinkusiems išmaldą 1765 m. Marijos Skausmų ir 1772 m. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo švenčių progomis³⁴⁸. Nors šaltinyje nurodyta 1772 m. lapkričio 15 d. nesutampa su diena, kada ši šventė iš tiesų minėta, t. y. gruodžio 8 d., vienuoliai aukas šiai rinko iš anksto³⁴⁹. Apie Nekaltojo Prasidėjimo šventės proga išmaldą rinkusius bernardinus byloja ir kiti šaltiniai – 1762 m. pranciškonai konventualai pažymėjo ta pačia proga bernardinams paaukoję pinigų³⁵⁰. Žinoma, kad konkrečiomis progomis vienuoliai išmaldą dalino dar bent du sykius. 1772 m. birželį pažymėjo davę išmaldą „Šv. Anupro garbei“³⁵¹, o Šv. Dvasios vienuolyno dominikonai tais pačiais metais davė išmaldą marijavitėms šv. Dominyko („Šv. Patriarcho“) kanonizacijos proga³⁵². Vienintelį kartą būtent vargšams ar vargšėms dalinta išmalda religinės šventės metu minima Šv. Dvasios dominikonų išlaidų registre, tai – 1775 m. brolio Morkaus auka trims vargšams Velykų šventės proga³⁵³.

Manant, kad įrašai, kuriuose minima išmalda, yra tikslūs ir daryti tomis dienomis, kai aprašytos sumos ir išdalinamos, nepanašu, kad Vilniaus vienuolynuose, kurių šaltiniais naudojamas šiame tyrime, būtų egzistavusi išmaldos dalinimo jų bendruomenėms aktualių švenčių dienomis tradicija³⁵⁴.

³⁴⁷ Martynas Jakulis, „Our Gracious Benefactors: The Charitable Activities of the Vilnius Cathedral Chapter in the Sixteenth to Eighteenth Centuries“, in: *Istorija*, 2017, t. 108, Nr. 4 (toliau – „Our Gracious“), p. 30.

³⁴⁸ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 143r, 233r.

³⁴⁹ Už patikslinimą dėl nesutampančių datų dėkoju dr. Liudui Jovaišai.

³⁵⁰ VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 99v.

³⁵¹ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 66r.

³⁵² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 121v.

³⁵³ *Ibid.*, l. 187r.

³⁵⁴ „Aktualiais šventaisiais“ ir „svarbiomis progomis“ čia patogumo sumetimais laikomi tuo laikotarpiu kanonizuotais buvę ordinų įkūrėjai (šv. Juozapas kanonizuotas XIX a.) ar reformatoriai, pvz., šv. Pranciškus Asyžietis, šv. Dominykas, šv. Bernardinas Sienietis, ir jų minėjimų datos, bei kiti šventieji ar progos, kurių

Vieninteliai Lukiškių dominikonai kelis kartus pažymėjo išlaidas išmaldai su vienuolija ar vienuolynu susijusiomis progomis, t. y. gegužės 3 d., kai minimi Šv. Pilypas ir Jokūbas, ar rugpjūčio 4 d., kai minimas Šv. Dominykas³⁵⁵. Per visą amžių gegužės 3 d. broliai išmaldą davė tris sykius, 1728, 1742 ir 1765 m., du kartus recipientais buvo nuskurdę kilmingieji³⁵⁶. Dar du kartus tą dieną – 1755 ir 1763 m. – buvo išmokėtos sumos, skirtos prie vienuolyno veikusios špitolės globotiniams³⁵⁷. Minint šv. Dominyką Lukiškių dominikonai išmaldą davė tris kartus – 1728, 1752 ir 1765 m.³⁵⁸, tuo tarpu Šv. Dvasios vienuolyno dominikonai 1770–1796 m. nė sykio nepažymėjo tądien dalintos išmaldos. Atrodo, kad šie atvejai buvo atsitiktiniai, o ne sąmoningos pastangos paminėti vienuolynui ar visam ordinui svarbias dienas. Tačiau jie liudija ir tai, kad vienuoliai svarbias progas minėdavo ne dalindami išmaldą kitiems, o ją rinkdami patys. Tokiu būdu bent pirmoje XVIII a. pusėje Švč. Mergelės Marijos Snieginės dieną minėdavo ir Vilniaus elgetų organizacija³⁵⁹, Šv. Jono bažnyčioje turėjusi šio titulo altorių. Tiesa, kai kurios institucijos ar miestietiškos organizacijos visgi dalindavo išmaldą sau svarbiomis progomis, tai – religinių brolių nariai ir narės, pvz., Šv. Onos arkibrolijos nariai ir narės 1794 ir 1795 m. paminėjo Onines ne tik mišiomis ir šventiniais pietumis, bet ir vargšams bei vargšėms padalinta išmalda³⁶⁰.

Užuominų apie šventes šaltiniuose visgi nepakanka norint daryti bet kokias išvadas apie išmaldos dalinimo sezoniškumo tendencijas Vilniuje. Potencialiai įtakos elgetavusių mieste asmenų skaičiui ir, atitinkamai, išmaldos dalinimo sezoniškumui galėjusių turėti veiksnių yra apstu, pvz., vasarą dalis padienių darbinink(i)ų veikiausiai atlikdavo įvairius žemės ūkio darbus už miesto ribų, o žiemą sugrįžę į miestą konkuruodavo su kitais pastovaus darbo neturėjusiais čia gyvenusiais žmonėmis³⁶¹. Taip pat – jau minėta, kad Vilniuje buvo teisiškai apibrėžti periodai, kada mieste legaliai elgetauti galėdavo daugiau žmonių, nei įprastai³⁶². Tai patikrinti leidžia ilgesnį laiką nuosekliai pildytuose išlaidų registruose žymėti pavieniai išmaldos

titulais pavadintos prie atitinkamų vienuolynų buvusios bažnyčios, pvz., Švč. Mergelės Ėmimo Dangun ir kt.

³⁵⁵ Šv. Dominyko minėjimas laikui bėgant keitėsi. Iki Tridento susirinkimo šv. Dominykas buvo minimas rugpjūčio 5 d., XVIII a. – rugpjūčio 4 d., šiandien šv. Dominykas minimas rugpjūčio 8 d.

³⁵⁶ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 144v; f. 5, b. F-32487, l. 42r; b. F-32488, l. 65r.

³⁵⁷ *Ibid.*, l. 30v, 120v.

³⁵⁸ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 147v; f. 5, b. F-32487, l. 44v; b. F-32488, l. 144v.

³⁵⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1r.

³⁶⁰ VUB RS, f. 5, b. F-32358, l. 5v, 7r.

³⁶¹ Andrzej Karpiński, *Pauperes*, p. 143.

³⁶² *ABAK*, t. 10, p. 164.

dalinimo atvejai ir konkrečiais mėnesiais vargšams paaukotos pinigų sumos. Šiam tikslui pasitarnavo Lukiškių ir prie Šv. Dvasios bažnyčios veikusių dominikonų bei bazilijonų vienuolynų išlaidų registrai, nuosekliai pildyti bent penkiolika metų³⁶³. Dirbant su juose esančia medžiaga taikyti trys principai. Visų pirma manoma, kad sumos, aprašytos nesukonkretinus išmaldos recipientų, dalintos būtent elgetavusiems asmenims, o jie ar jos įvardinti terminais *ubogiej*, *ubogiemu*, *ubogim*, *zebrakowi* ar pan. Vienuoliai dažnai patikslindavo, kam skirta viena ar kita paaukota suma. Tai lėmė, kad skaičiuojant elgetoms dalintus pinigus neįtrauktos aukos padegėliams ar padegėlėms, kilmingiems vargšams ar vargšėms, kaliniams, buvusiems kariams, piligrimams ir kt., t. y. žmonėms, kurių statusas įprastai būdavo kokių nors būdu išskiriamas. Antra, į apskaitą neįtraukti išmaldos dalinimo konkretiems žmonėms atvejai, registruose žymėti nurodant aukos gavėjų vardus, pavardes arba tautybę. Retkarčiais numanomiems elgetoms ir kitiems išmaldos gavėjams bei gavėjoms, pvz., piligrimams, paaukotas sumas vienuoliai registruodavo kartu, tad trečiasis skaičiavimo principas – neįtraukti šitaip įregistruotų sumų. Surinkus visus atvejus, kuriuose minima elgetoms dalinta išmalda, parengtas priedas Nr. 1. Į grafiką Nr. 1k, kuriame vaizduojama prie Šv. Dvasios bažnyčios veikusio dominikonų vienuolyno brolių dalinta išmalda, neįtraukiau 1790 m. birželį vargšams paaukotų 8 auksinų – ši suma yra neįprastai didelė lyginant su kitomis 1790–1796 m. kasmėnesinėmis aukomis elgetoms, dėl jos grafiko vaizdas išsikreipia taip, kad kita vizualinė medžiaga tampa sunkiai įžiūrima. Taip pat reikia pažymėti, kad nors laikui bėgant skirtingų nominalų vertės realybėje keitėsi, o dalis monetų XVIII a. apskritai buvo pašalintos iš apyvartos³⁶⁴, naudotasi oficialiu pinigų kursu: 3 šilingai konvertuoti į 1 grašį, 30 grašių į 1 auksiną ir t. t.

Susisteminta medžiaga³⁶⁵ leidžia manyti, kad bent tuose vienuolynuose, kurių išlaidų registrai čia tiriama, elgetoms dalintos išmaldos tendencijoms metų laikas jokios įtakos neturėjo. Atrodo, kad Lukiškių dominikonai kai kuriais laikotarpiais daugiau išmaldos išdalindavo antroje metų pusėje (1735–1739 ir 1780–1789 m.)³⁶⁶, tačiau reikia turėti omenyje išlaidų registravimo netolygumą, skirtingus besikeičiančių raštininkų darbo metodus ir įpročius bei įvairias kitas šaltinių sudarymo aplinkybes. Kartais dalinta išmalda neregistruota ištisus mėnesius. Tokiais atvejais neregistruota išmalda gali liudyti tiek tai, kad tuo metu vienuoliai iš tiesų neaukojo pinigų elgetoms, tiek

³⁶³ Pranciškonų konventualų – su pertrūkiais, kiti – trumpiau pildyti.

³⁶⁴ Darius Sakalauskas, *Private Capital Management: a Case of Vilnius in the 17–18th Centuries*, doctoral dissertation, Vilnius, 2019 (toliau – *Private*), p. 51.

³⁶⁵ Žr. priedą Nr. 1.

³⁶⁶ Žr. grafiką Nr. 1b, 1g.

ir tai, kad tuometinis raštininkas nematė poreikio (ar pamiršdavo) aprašyti smulkias išlaidas. Šv. Dvasios dominikonai ir bazilijonai šiuo atveju nesiskyrė nuo Lukiškių dominikonų – turimi šaltiniai leidžia manyti, kad sistemiškai religinių institucijų dalintai išmaldai sezoniškumas neturėjo jokios įtakos. Visa tai nereiškia, kad XVIII a. mieste išmalda visuomet dalinta nesistemiškai – surinkta informacija byloja tik apie konkrečių institucijų tvarką. Nors dažnai net ir tų pačių metų skirtingais mėnesiais vienuolių elgetoms išdalintos sumos nesutampa, sezoninių tendencijų nebuvimas leidžia įtarti kitą dalyką – tai, kad vienuoliai ir vienuolės galėjo planuoti išmaldai skirtą biudžetą.

2.1.2. Sistemiškumas, biudžetas ir sumos

Apie tai, kad kai kurios vienuolių bendruomenės planuodavo biudžetą ir numatydavo išmaldai skirtas sumas, tiesiogiai liudija pranciškonų konventualų 1779–1785 m. pildytas išlaidų registras³⁶⁷. 1780 m. kovo 31 d. vienuoliai pažymėjo per mėnesį 4 auksinus išleidę vargšams „pagal Jo Malonybės Kunigo eksprovincijolo, konvento gvardijono patvarkymą ir tokį patį Jų Malonybių kunigų konvento tėvų sumanymą“³⁶⁸. Šiame registre pranciškonai žymėjo ne pavieniams vargšams išdalintas sumas, o per mėnesį ar kelis išmaldai išleistus pinigus. Vienintelė išimtis – 1784 m. gruodžio 23 d. išmaldos duoti 8 grašiai³⁶⁹. Iki 1781 m. liepos pranciškonai išmaldai kas mėnesį išleisdavo po 4 auksinus ir pažymėdavo, kad pinigai vargšams ir vargšėms skirti „pagal patvarkymą“. Nuo tų pačių metų rugpjūčio iki 1784 m. pabaigos kas mėnesį elgetavusiems vargšams ir vargšėms išleidžiamos sumos įvairavo nuo 1 iki 4 auksinų per mėnesį, tačiau nustatyto limito neviršijo nė sykiu, o 1785 m. vargšams pranciškonai vėl išdalindavo po lygiai 4 auksinus per mėnesį. Ankstesniame, 1758–1763 m. išlaidų registre dalinta išmalda registruota kur kas nenuosekliau, fiksuoti tiek per visą mėnesį, tiek pavieniams elgetoms išleisti pinigai, didžiąją laikotarpio dalį išmalda apskritai neregistruota, o vargšams ir vargšėms išdalintos sumos varijavo nuo 3 grašių iki 2 auksinų 16 grašių³⁷⁰. Gali būti, kad išmaldos dalinimo įpročiai, tradicijos ir taisyklės laikui bėgant keitėsi, o 1781 m. minimas patvarkymas buvo priimtas vėliau, nei 1763 m.

Panašų įrašą kelis kartus galima rasti ir Šv. Dvasios dominikonų vienuolyno išlaidų registre. 1776 m. balandį ir liepą išlaidos skirtingoms išmaldos gavėjų kategorijoms – „keliaujantiems iš nelaisvės, padegėliams,

³⁶⁷ VUB RS, f. 5, b. F-32413.

³⁶⁸ *Ibid.*, l. 7v.

³⁶⁹ *Ibid.*, l. 105r.

³⁷⁰ VUB RS, f. 4, b. A3822.

elgetaujantiems ir t. t.“ – pažymėtos ne atskirais įrašais, o bendru, su lotynišku priedašu *a praeterita ratione*, kurį grubiai į lietuvių kalbą galima versti kaip „pagal ankstesnį skaičiavimą“³⁷¹. Balandį išlaidos siekė 14 auksinų, liepą – 13 auksinų ir 5 grašius. Daugiau panašių įrašų minėtame registre nepasitaikė, tačiau neatmestina, kad ir dominikonai bent kurį laiką bandė planuoti visą skirtingoms gavėjų kategorijoms dalintą išmaldą.

Tikėtina, kad XVIII a. pirmoje pusėje išmaldai skirtą biudžetą planavo ir vizitės. 1735–1741 m.³⁷² seserys išlaidas žymėjosi ne padieniui, o jas grupuodavo, pvz., visos 1738 m. gruodžio išlaidos suskirstytos į dvi dalis. Maistui skirtos sumos sutalpintos į tris eilutes: pirmoje – įvairūs grūdai, duona ir alus, antroje – mėsa ir žuvis, trečioje – kiaušiniai ir taukai, o „kitos išlaidos“ surašytos 4 eilutėse³⁷³. Elgetaujantiems vargšams dalinta išmalda beveik visada registruota prie „kitų išlaidų“ – kartais kartu su aukomis mišioms, seserų dalinta išmalda kitiems gavėjams, pvz., belaisviams, kaliniams, ar išlaidomis už įvairias paslaugas, pvz., muzikantų ar barzdaskučių³⁷⁴. Dažniausiai vienuolės vargšams kas mėnesį išdalindavo po 1 auksiną – tokia suma registre pažymėta 12 kartų, antra dažniausia kas mėnesį dalinta suma, 1 auksinas 13 grašių, registre pažymėta 7 sykius³⁷⁵. 30 kartų vizitės per mėnesį išdalino nuo 1 iki 2 auksinų, 8 kartus tarp 2 ir 3, o didesnę, nei 4 auksinai, išmaldą seserys registre pažymėjo dalinusios 4 sykius. Net jei vienuolės ir neturėjo nustatytos konkrečių išmaldai skirtinų sumų, atrodo, kad šiuo atžvilgiu buvo laikomasi finansinės drausmės ir santykinai didesnės sumos vargšams dalintos retai.

Kurį laiką ir bazilijonai išlaidų registre žymėdavosi ne tik pavieniams vargšams ar vargšėms skirtą išmaldą, bet ir per mėnesį elgetoms išdalintas sumas. Nuo 1775 m. gruodžio iki 1777 m. sausio šitaip žymėtos elgetoms išdalintos sumos tarpusavyje pernelyg nesiskyrė ir varijavo nuo 1 auksino³⁷⁶ iki 1 auksino ir 10 grašių³⁷⁷. Taip sumas bazilijonai registravo gana trumpai, tuo pat metu greta žymėdamiesi ir pavieniams vargšams dalintą išmaldą³⁷⁸. Nors išmaldos dalinimas yra ne tik finansinė interakcija, bet ir gailėstingumo darbas, atrodo, kad vienuoliai ir vienuolės stengdavosi numatyti išmaldai kas mėnesį išleidžiamas sumas.

³⁷¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 206v, 208v.

³⁷² Archiwum SS. Benedyktynek, b. D46.

³⁷³ *Ibid.*, l. 10v.

³⁷⁴ *Ibid.*, l. 1r–3v, 12v, 13r.

³⁷⁵ Žr. priedą Nr. 2.

³⁷⁶ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 130r.

³⁷⁷ *Ibid.*, l. 141r.

³⁷⁸ Pvz., 1776 m. spalį „vargšui“ paaukoti 8 grašiai, žr.: *Ibid.*, l. 146v.

Tikėtina, kad išmaldos biudžetą planuodavo ne tik institucijos, bet ir dalis diduomenės atstovų. Užuominų apie tai galima rasti publikuotuose laidotuvių pamoksluose. Trakų vaivadienės Paulės Šembekaitės-Oginskienės Varšuvoje vykusių laidotuvių metu pamokslininkas Nepomukas Sadowskis (*Nepomucen Sadowski*) teigė, kad moteris „visokiais visai nepastebėtais atvejais išmaldos dalinimą iš tuo tikslu numatytos kasos perdavė kitiems“³⁷⁹. Tuo tarpu, anot Antonio Marcino Biejkowskio, Lietuvos didysis maršalka Povilas Karolis Sanguška „kišenėje nešiodavosi atskirą krepšelį su pinigais vargšams, ir niekada jame nebūdavo mažiau, nei į [grašių] monetas ir šilingus iškeistų dviejų raudonųjų auksinų, kuriuos per savaitę išdalindavo“³⁸⁰. Apie tai, kad didikai su savimi iš tiesų kartais nešiodavosi išmaldai skirtas pinigines, liudija išlikę tokių objektų pavyzdžiai – netoli Poznanės esančio Kurniko pilies muziejuje eksponuojama Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stanislovo Leščinskio dukrai, Prancūzijos karaliene tapusiai Marijai Leščinskai priklausiusi „išmaldinė“³⁸¹.

Informacijos apie tai, kad diduomenės atstovai jei ir neplanuodavo išmaldos biudžeto, tai atidžiai sekdamo jai leistas sumas, suteikia kiti šaltiniai, pvz., 1759–1761 m. keliaujant pildytas Polocko vaivados Aleksandro Mykolo Sapiegos išlaidų registras³⁸². Daugiausiai kartų šiuo laikotarpiu didikas išmaldą davė Slanime (7), Minske (6) ir Vilniuje (5). Išmaldą elgetoms Sapiega dalindavo ne kiekvieną mėnesį, o išleistos sumos siekė nuo 1 auksino ir 8 grašių³⁸³ iki 42 auksinų ir 4 grašių³⁸⁴. Šis dienoraštis leidžia nustatyti, kokio nominalo monetas didikas aukodavo vargšams ir vargšėms. Dauguma skirtingoms išmaldos gavėjų kategorijoms didiko išleistų sumų dalinasi iš 1 auksino 8 grašių. Būtent tokia iki 1766 m. buvo timfo monetos vertė, tad beveik neabejotina, kad Sapiega išmaldą dalindavo arba timfais, arba šeštokais – vieną timfą sudarė trys šeštokai³⁸⁵. Atitinkamai galima konvertuoti ir vargšams bei vargšėms išdalintas sumas: 2 auksinai 16 grašių – 2 timfai arba

³⁷⁹ Nepomucen Sadowski, *Kazanie Na Pogrzebie ś. P. Jasnie Wielmozney Pauli z Szembekow Pierwszym Łubienski Drugim Potocki Trzecim ślubem Oginski Woiewodziny Trockiey Starosciny Guzowskiey Orderu Krzyża Gwiazdzistego Damy. W Kościele Miedniewickim XX. Reformatów, Dnia 13. Lutego R. P. 1797. Przez X. Nepomucena Sadowskiego Reformata w Konwencie Warszawskim S. T. Lektora Powiedziane Za Pozwoleniem Zwierzchności do Druku Podane*, Warszawa, 1797 (toliau – *Kazanie*), p. 33–34.

³⁸⁰ Antoni Marcin Biejkowski, *Kazanie*, l. P2r–P2v.

³⁸¹ Žr. priedą Nr. 3. Už informaciją ir nuotrauką dėkoju dr. Martynui Jakuliui.

³⁸² VUB RS, f. 4, b. A1189.

³⁸³ *Ibid.*, l. 8r.

³⁸⁴ *Ibid.*, l. 46r, 47r, 47v, 48r.

³⁸⁵ Darius Sakalauskas, *Private*, p. 53.

6 šeštakai, 3 auksinai 24 grašiai – 3 timfai arba 9 šeštakai, 5 auksinai 2 grašiai – 4 timfai arba 12 šeštokų ir t. t.

Šaltinių bei tyrimų stygius trukdo įvertinti, kaip kiti Vilniaus gyventojai ar gyventojos planuodavo savo biudžetą ir ar apskritai tai darė, bei nustatyti, ar jame iš anksto numatydavo konkrečias išmaldai skirtinas sumas. Vilniuje kelerius metus gyvenęs ir dirbęs gamtininkas Georgas Forsteris 1786 m. laiške Samueliui Thomui von Sömmerringui rašė „kas ketvirtį“ vargšams evangelikų reformatų bažnyčioje aukojantis „po rublį, triskart daugiau, negu duoda kas nors kitas“³⁸⁶. Visgi Forsterio laikyti „paprastu miesto gyventoju“ negalima – čia jis atvyko iš visai kito kultūrinio konteksto, ką kritikuodamas vietos gyventojus ir jų papročius susirašinėjimuose nuolat pabrėždavo pats, be to, nebuvo katalikas ir Vilniuje gyveno santykinai trumpai.

Kiek anksčiau pristatytame Povilo Karolio Sanguškos laidotuvių pamoksle minima ne tik tai, kad jis nešiodavosi specialią piniginę su patogiai išmaldos dalijimui pasmulkintais pinigais, bet ir tai, kad vyras „niekada vargšui nedavė mažiau, nei trijų grašių, idant primintų apie Švč. Trejybę“³⁸⁷. Neatmestina, kad bent retkarčiais dalinti konkrečias sumas pavieniams elgetoms iš tiesų galėjo paskatinti simbolinė skaičių prasmė. Lukiškių dominikonai visą amžių pavieniams elgetoms dažniausiai dalindavo po 3 grašius – iš 249 užregistruotų atvejų 101 sykį pavieniams asmenims skirta 3 grašių suma³⁸⁸. Pavieniams elgetoms po tris grašius santykinai dažnai antroje amžiaus pusėje dalindavo ir bazilijonai: iš 96 užregistruotų pavieniams elgetoms dalintos išmaldos atvejų po 3 grašius dalinta 32 sykius. Skaičių simboliką galima įžvelgti ir laidotuvių užrašymuose. Štai 1758 m. aktuotame Antano Mineikos (*Antoni Mineyko*) testamente velionis vargšams per savo laidotuves liepė išdalinti 33 auksinus³⁸⁹.

Įvertinti, kaip per visą aptariamą laikotarpį galėjo keistis pavieniams vargšams ar vargšėms išdalinamos sumos, leidžia Lukiškių dominikonų vienuolyno išlaidų registrai³⁹⁰. 1726–1733 m. broliai vidutiniškai vienam elgetai išmaldos duodavo 3 grašius, 1735–1752 m. – 4 grašius ir 2 šilingus, 1752–1773 m. – 3 grašius ir 1 šilingą, o 1773–1797 m. vienam vargšui ar vargšei vienuoliai duodavo vidutiniškai po 6 grašius. Panašu, kad pavieniams elgetoms dalintos pinigų sumos paskutiniame XVIII a. ketvirtyje išaugo. Tam įtakos galėjo turėti laikui bėgant kitusi pinigų vertė bei bendras gyvenimo

³⁸⁶ *Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus*, sud. ir vert. Jonas Kilius, Vilnius, 1988, p. 224.

³⁸⁷ Antoni Marcin Biejkowski, *Kazanie*, l. P2r–P2v.

³⁸⁸ Žr. priedą Nr. 4.

³⁸⁹ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 37, l. 375v.

³⁹⁰ Žr. lenteles Nr. 4a, 4e, 4i, 4m.

lygis mieste, amžiaus pabaigos reformos, pertvarkos ir neramumai ar įvairūs kiti veiksniai.

Tais pačiais laikotarpiais skirtingų vienuolynų registruota pavieniams vargšams ir vargšėms dalinta išmalda suteikia galimybę palyginti juos tarpusavyje. XVIII a. 6–7 deš. sandūroje pranciškonai konventualai pavieniams elgetoms vidutiniškai dalindavo po 24 grašius³⁹¹. Panašiu metu, 6–8 deš. pradžioje, Lukiškių dominikonai pavieniams elgetoms vidutiniškai padalindavo po 3 grašius ir 1 šilingą, beveik 8 kartus mažesnes sumas³⁹². Lukiškių dominikonų pavieniams vargšams ir vargšėms dalintos sumos apskritai buvo mažiausios, lyginant su Šv. Dvasios dominikonais, bazilijonais ir bernardinais. Lukiškių dominikonai 1773–1797 m. elgetoms vidutiniškai padalindavo po 6 grašius³⁹³, o panašiu laikotarpiu Šv. Dvasios dominikonai – po 19 grašių³⁹⁴. Bazilijonai 1765–1781 m. vidutiniškai pavieniams elgetoms dalindavo po 7 grašius³⁹⁵, o bernardinai pačioje amžiaus pabaigoje – po 1 auksiną ir 2 grašius³⁹⁶.

Iš visų tirtų vienuolynų išlaidų registrų, Lukiškių dominikonų pavieniams elgetoms dalinta išmalda buvo mažiausia nepriklausomai nuo laikotarpio. Skirtumą tarp Šv. Dvasios ir Lukiškių vienuolynų iš dalies galima aiškinti jų statusu – pirmasis buvo Lietuvos dominikonų provincijos centras ir, anot Sławomiro Brzozeckio, tai lėmė, kad prie Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčios veikęs vienuolynas visada buvo jo šešėlyje³⁹⁷. Visgi tikėtina ir tai, kad įtakos šiems skirtumams galėjo turėti lokacija – visi vienuolynai, kurių išlaidos čia tirtos, išskyrus Lukiškių dominikonų (ir vizičių), stovėjo mieste. Pasakyti, ar vienuolyno vieta, galėjo turėti įtakos jo potencialioms pajamoms ir, atitinkamai, išleidžiamoms sumoms, trukdo tyrimų stygius. Veikiausiai Lukiškių dominikonai išmaldą dažniausiai dalindavo asmenims, elgetaudavusiems prie Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčios bei gretimose apylinkėse. Atstumas nuo bažnyčios iki artimiausių, Šlapiųjų miesto vartų buvo beveik toks pat, kaip ir nuo Aštriųjų (Aušros) vartų iki Šv. Stepono bažnyčios, t. y. gana didelis XVIII–XIX a. pradžios Vilniaus gyventojų akimis³⁹⁸. Deja, neįmanoma tiksliai nustatyti, kam už miesto įsikūrę

³⁹¹ Žr. lentelę Nr. 4p.

³⁹² Žr. lentelę Nr. 4i.

³⁹³ Žr. lentelę Nr. 4m.

³⁹⁴ Žr. lentelę Nr. 4t.

³⁹⁵ Žr. lentelę Nr. 4x.

³⁹⁶ Žr. lentelę Nr. 4ab.

³⁹⁷ Sławomir Brzozecki OP, „Klasztor Dominikanów na Łukiskach w Wilnie 1624–1844“, in: *Lituano-Slavica Posnaniensia*, 2008, t. XIII, p. 249.

³⁹⁸ Žr. poskyrį 3.1.

dominikonai dalindavo išmaldą, tačiau galima spėti, kad Lukiškėse elgetavo jose ar netolimuose privačiuose priemiesčiuose (pvz., Šnipiškėse ar Saltoniškėse) gyvenę vargšai ir vargšės. Gali būti, kad toliau įsikūrusių priemiesčių vargšai ir vargšės elgetaudami rinkdavo mažesnes sumas, nei elgetos arčiau miesto ar pačiame mieste.

2.1.3. Gavėjų kategorijos

Vienuolynų išlaidų registrai yra vertingi ir tuo, kad juose užfiksuotos skirtingos mieste egzistavusios išmaldos gavėjų kategorijos. Neskaičiuojant įvairių vienuolių atstovams dalintos išmaldos, antra pagal dalinimo dažnumą po elgetų išmaldos recipientų kategorija buvo nuskurdę bajorai ir bajorės arba kilmingi vargšai ir vargšės (*ubogiemu szlachcicowi*)³⁹⁹. Šv. Dvasios dominikonai pavieniams kilmingiesiems ir kilmingosioms 1770–1796 m. išmaldą davė 36, o bazilijonai 1765–1781 m. – 51 kartą (plg., elgetoms atitinkamai 122 ir 96 kartus). Aukas vienuoliai ir vienuolės dalindavo ir padegėliams ir padegėlėms (*pogorzalemu*)⁴⁰⁰, atskirai išlaidų registruose žymėtos ir piligrimams (*pielgrzymowi*)⁴⁰¹ bei keliaujantiems (*podróżnym*)⁴⁰² asmenims skirtos sumos. Išmaldą gaudavo į katalikybę atsivertę buvę kitatikiai bei kitatikės, kartais registruose nurodant šių buvusią tikybą (*ex Lutheranismo, Tatarce Okrzconey ir pan.*)⁴⁰³, kaliniai (*więźniom*)⁴⁰⁴, buvę kariai (*abszytowanemu żołnierzowi*)⁴⁰⁵ ir kt. Kai kurios išmaldos gavėjų kategorijos buvo gana talpios, pvz., keliaujantys asmenys. Kartais registruojantys išmaldą vienuoliai pažymėdavo, kad išmalda duota keliaujančiam vargšui (*ubogiemu podróżnemu*)⁴⁰⁶, kartais – keliaujančiam kunigui (*podróżnemu Xiędzu*)⁴⁰⁷ ar konvertitui (*podroznemu przechrzcie*)⁴⁰⁸, o kartais apskritai nepatikslintas keliaujančiojo statusas. Dalis terminų naudoti kaip sinonimai, pvz., kaliniai (*więźniom*) ir suimtieji (*aresztantom*)⁴⁰⁹. Tiesa, kalinams išmaldą Lukiškių dominikonai dalino dar 1746 m.⁴¹⁰, o

³⁹⁹ Pvz., čia: VUB RS, f. 5, b. F-32487, l. 52r.

⁴⁰⁰ Pvz., čia: VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 114r.

⁴⁰¹ Pvz., čia: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 372v.

⁴⁰² Pvz., čia: *Ibid.*, l. 189r.

⁴⁰³ Pvz., čia: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 4r; VUB RS, f. 5, b. F-32487, l. 52v.

⁴⁰⁴ Pvz., čia: VUB RS, f. 5, b. F-33023, l. 181v.

⁴⁰⁵ Pvz., čia: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 134r.

⁴⁰⁶ Pvz., čia: VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 22r.

⁴⁰⁷ Pvz., čia: *Ibid.*, l. 70v.

⁴⁰⁸ Pvz., čia: LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 112r.

⁴⁰⁹ Pvz., čia: VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 223r.

⁴¹⁰ VUB RS, f. 5, b. F-32488, l. 94r.

suintiesiems dalinta išmalda pirmą kartą paminėta 1769 m.⁴¹¹, Baro konfederacijos metais. Išmalda kaliniais ir suimtiesiems nurodo į konkretų gailestingumo darbą – pagalbą esantiems nelaisvėje. Į ją veikiausiai taip pat apeliuota dalinant išmaldą asmenims, keliavusiems namo iš nelaisvės (Turkijoje, Maskvoje⁴¹² ir kt. vietose), kartais nurodant ir asmenų tautybę⁴¹³.

Apie XVIII a. antrosios pusės konfliktų ir politinių permainų kontekste išaugusį kariuomenės bei paprastų žmonių judėjimą ir migraciją byloja ne tik įvairios absoliučiaje skurde gyvenusių asmenų įvietinimo iniciatyvos⁴¹⁴ ar pastangos griežčiau kontroliuoti žmonių judumą⁴¹⁵. Dėl įvairių neramumų suintensyvėjusių asmenų mobilumą Abiejų Tautų Respublikoje liudija ir naujų išmaldos gavėjų kategorijų atsiradimas vienuolių išlaidų registruose. Iš visų tirtų šaltinių dėl chronologinio nuoseklumo geriausiai įvertinti išmaldos recipientų grupių dinamiką leidžia Lukiškių dominikonų išlaidų registrai. Iš nelaisvės grįžtantiems žmonėms dalinta išmalda pirmą kartą pažymėta 1739 m. Iki paskutinio paminėjimo 1775 m., iš nelaisvės keliavusiems asmenims vienuoliai pinigų paaukojo bent 18 sykių⁴¹⁶. Įkalintiems asmenims nuo 1769 iki 1771 m. išmaldą broliai davė 4 kartus, o atleistiems nuo karinės tarnybos asmenims 1765–1778 m. – 3 kartus⁴¹⁷. XVIII a. 7–8 deš. sandūroje visuose tirtuose šio laikotarpio išlaidų registruose tarp išmaldos recipientų santykinai dažnai išskirti konfederatai. Bazilijonai konfederatams nuo 1771 iki 1776 m. išmaldą davė bent 6⁴¹⁸, Šv. Dvasios dominikonai 1773–1774 m. bent 2⁴¹⁹, Lukiškių dominikonai 1771–1773 m. bent 3 sykius⁴²⁰.

Panašiu laikotarpiu šaltiniuose atskirai žymėti pradėti ir išmaldą gavę asmenys iš svetur. Lukiškių dominikonai 1764–1783 m. paminėjo septynis kartus davę išmaldą tokiems vargšams⁴²¹, bazilijonai 1772–1779 m. – devynis⁴²², o Šv. Dvasios dominikonai 1773–1774 m. – porą kartų⁴²³. Vokiečiais įvardintiems asmenims vienuoliai davė išmaldą 6 sykius, italais –

⁴¹¹ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 196v.

⁴¹² *Ibid.*, l. 28r, 58r.

⁴¹³ Pvz., *elemożyny austryakowi z niewoli idqcemu*, žr.: VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 80r.

⁴¹⁴ Žr. poskyrį 1.3.

⁴¹⁵ Pvz., čia: Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, „Laisvė išvykti: asmens judumo kontrolė Tado Kosciuškos sukilimo metu“, in: *Istorija*, 2018, t. 112, Nr. 4, p. 4–32.

⁴¹⁶ VUB RS, f. 5, b. F-32488, l. 33r, 39v, 85v, 102r, 119v, 126v, 138v, 149v; f. 4, b. A2502, l. 5v, 10r, 28r, 29v, 53r, 58r, 146r, 175v, 233r; f. 5, b. F-33023, l. 33v.

⁴¹⁷ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 142v, 144r, 214r; f. 5, b. F-33023, l. 48v, 49r, 57v, 181v.

⁴¹⁸ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 60v, 109r, 127r, 128r, 129v, 131r.

⁴¹⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 136v, 181r.

⁴²⁰ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 226v, 234v, 235v.

⁴²¹ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 132r, 138r, 143v, 147r; f. 5, b. F-33023, l. 80v, 83r.

⁴²² LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 75r, 81r, 82r, 93v, 103r, 140r, 167r, 177v.

⁴²³ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 149r, 157v.

3, prancūzais – 2, turkais ir austrais – po sykį. Tokie įvardinimai galėjo reikšti ne tik išmaldą gavusių asmenų tautybę, bet ir kokią kitą registruojantiesiems suprantamą išmaldos recipientų sąsają su atitinkamais kraštais. Žmonėms iš svetur dalinta išmalda liudija ir vidinį judėjimą Abiejų Tautų Respublikoje – vienuoliai 3 sykius davė išmaldą asmenims iš Varmijos, po sykį – asmenims iš Gdansko ir iš Ukrainos. Porą kartų tarp išmaldos gavėjų galima aptikti ir „vargšus buvusius jėzuitus“ – praėjus trejiems metams nuo jėzuitų ordino panaikinimo, 1776 m., tokiam asmeniui išmaldą davė bazilijonai⁴²⁴, o 1778 m. – Šv. Dvasios dominikonai⁴²⁵. Dalis iki ordino panaikinimo pedagogine veikla užsiėmusių vienuolių ją tęsė ir po 1773 m., tačiau daugumai buvusių jėzuitų teko ieškoti kitų veiklų ar tarnysčių, nemažai jų daliai iškilo reali nepritekliaus grėsmė⁴²⁶.

Dalis išmaldos gavėjų kategorijų buvo santykinai „stabilios“, joms priklausiusiems asmenims vienuoliai pinigus aukėjo visą XVIII a. Tai – elgetos, nuskurdę bajorai ar bajorės, konvertitai ar konvertitės ir piligrimai. Pastaruosius galima išskirti, mat tai akivaizdžiai buvo ne vietiniai, o iš toliau lankyti tikėjimui svarbių vietų vykę asmenys. Daugiausiai kartų piligrimams dalintą išmaldą išlaidų registruose pažymėjo Lukiškių dominikonai – 49 sykius⁴²⁷. Nors jų išlaidų registrai apskritai dengia ilgesnį laikotarpį, per beveik 3 dešimtmečius Šv. Dvasios dominikonai piligrimams pinigų paaukojo vos 2 sykius⁴²⁸, bazilijonai 5⁴²⁹, o pranciškonai, bernardinai ir vizitės tarp išmaldos gavėjų piligrimų nepažymėjo nė karto. Viena vertus, didesni piligrimų srautai Lukiškėse neturėtų stebinti, mat pati Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčia buvo tikinčiųjų traukos taškas. XVII a. antroje pusėje joje atsidūrė stebuklais garsėjusi Dievo Motinos ikona⁴³⁰, o 1737 m. publikuota atvaizdo

⁴²⁴ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 145r.

⁴²⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 225v.

⁴²⁶ Richard Butterwick-Pawlikowski, „Jesuits and Former Jesuits in the Polish-Lithuanian Commonwealth, c. 1750–1795“, in: *Jesuit Survival and Restoration. A Global History, 1773–1900*, ed. by Robert A. Maryks, Jonathan Writht, Leiden, 2014, p. 59, 65–66; Liudas Jovaiša, „Abipus kordono: Baltarusijos jėzuitų ir Lietuvos buvusių jėzuitų ryšiai po 1773 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2025, t. 48, p. 7–42.

⁴²⁷ VUB RS, f. 5, b. F-32487, l. 38r, 46v, 57v, 58v; b. F-32488, l. 9v, 18v, 21r, 38v, 49v, 51v, 52r, 52v, 53v, 54r, 69v, 87r, 88r, 93r, 98r, 102v, 112v, 113v, 119v, 128r, 137v, 138r, 139v, 144v, 146v, 148r; f. 4, b. A2502, l. 6v, 10r, 34r, 123r, 127v, 139v, 159v, 160v, 175v, 176r, 179r, 230r, 233v, 234v; f. 5, b. F-33023, l. 47v, 49v, 57v.

⁴²⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 136r, 372v.

⁴²⁹ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 9v, 103v, 119r, 148r, 191r.

⁴³⁰ Tojana Račiūnaitė, „Lukiškių Dievo Motinos atvaizdo istorija“, in: *Lukiškių Dievo Motina. Atvaizdo istorijos studija, stebuklų knyga ir jos vertimas*, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius, 2017, p. 56–57.

stebuklų knyga „Mistinis fontanas“ galėjo tapti papildoma paskata aplankyti šventovę⁴³¹. Antra vertus, paskutinį kartą piligrimams dalinta išmalda Lukiškių dominikonų išlaidų registruose paminėta 1779 m.⁴³² Tam įtakos galėjo turėti Apšvietos laikotarpio Bažnyčios atstovų pastangos sumoderninti krikščionybę šią „apvalant“ nuo įvairių prietarų, iškeliant griežtesnius kriterijus religinių stebuklų autentiškumui patikrinti, kovojant su liaudies tikėjimais ir kt.⁴³³ XVIII a. antroje pusėje katalikų švietėjų kritikos strėlių sulaukė ir piligrimystė⁴³⁴. Remiantis vienuolynų išlaidų registrais nustatyti, ar Vilniuje šiuo laikotarpiu sumažėjo piligrimų srautai, sudėtinga. Gali būti ir taip, kad vienuoliai jiems tiesiog nebedalindavo išmaldos.

Palyginus pavieniams „stabilioms“ išmaldos gavėjų kategorijoms priskirtiniems asmenims – nuskurdusiems bajorams ar bajorėms, konvertitams ar konvertitėms ir elgetoms⁴³⁵ – vienuolių dalintas sumas paaiškėjo, kad, nepriklausomai nuo laikotarpio ar vienuolyno, mažiausiai išmaldos dažniausiai gaudavo elgetos. Lukiškių dominikonai 1726–1733 m. pavieniams elgetoms vidutiniškai dalindavo po 3 grašius, 1735–1752 m. – po 4 grašius 2 šilingus, 1752–1773 m. – po 3 grašius ir 1 šilingą, o 1773–1737 m. – po 6 grašius⁴³⁶. Atitinkamais laikotarpiais nuskurdusiems kilmingiesiems ar kilmingosioms broliai dalindavo vidutiniškai po 8 grašius 2 šilingus, 12 grašių, 15 grašių 1 šilingą ir 16 grašių⁴³⁷; konvertitams ar konvertitėms – po 1 auksiną 19 grašių, 12 grašių 2 šilingus, 9 grašius 1 šilingą ir 10 grašių 1 šilingą⁴³⁸. Šv. Dvasios dominikonai taip pat pavieniams konvertitams ar konvertitėms bei vargšams kilmingiesiems ar kilmingosioms vidutiniškai 1770–1796 m. padalindavo didesnes sumas nei elgetoms – atitinkamai po 25 grašius, 1 auksiną 4 grašius ir 19 grašių⁴³⁹. Analogišką tendenciją byloja ir 1765–1781 m. bazilijonų išlaidų registras. Elgetoms vienuoliai vidutiniškai padalindavo 7 grašius, nuskurdusiems bajorams ar bajorėms – 27 grašius, konvertitams ar konvertitėms – 14 grašių⁴⁴⁰. Vieninteliai pranciškonai

⁴³¹ *Ibid.*, p. 94.

⁴³² VUB RS, f. 5, b. F-33023, l. 57v.

⁴³³ Ulrich L. Lehner, *Katalikų Apšvieta*, Kaunas, 2018, p. 13, 168–169.

⁴³⁴ Liudas Jovaiša, Kotryna Korzeniewska, „Piligrimystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius, 2001, p. 478.

⁴³⁵ Žr. priedą Nr. 4.

⁴³⁶ Žr. lenteles Nr. 4a, 4e, 4i, 4m.

⁴³⁷ Žr. lenteles Nr. 4b, 4f, 4j, 4n.

⁴³⁸ Žr. lenteles Nr. 4c, 4g, 4k, 4o.

⁴³⁹ Žr. lenteles Nr. 4v, 4u.

⁴⁴⁰ Žr. lenteles Nr. 4x, 4y, 4z.

konventualai 1758–1763 m. elgetoms vidutiniškai dalindavo didesnes sumas, nei kilmingiems vargšams ar vargšėms (vidutiniškai – 24 grašius ir 12 grašių 2 šilingus)⁴⁴¹, tačiau pavieniam kilmingajam išmaldą broliai šiuo laikotarpiu davė vos sykį, tad ši informacija toli gražu nėra reprezentatyvi.

Gali būti, kad elgetoms santykinai mažesnės sumos galėjo būti dalinamos manant, kad jie išmaldos prašo ir gauna dažniau už likusius ir likusias išmaldos gavėjas, elgetavusiems asmenims aukojančių geradarių yra atitinkamai daugiau. Tikėtina, kad išmalda dosniau dalinta asmenims, galimai turėjusiems kitų pajamų, taigi ir išmaldos prašyti turėjusiems rečiau. Nuskurdę bajorai ir bajorės aukštesnėje padėtyje buvo ir dėl savo kilmės, galbūt tai taip pat galėjo lemti santykinai didesnes dalintas sumas. Šiek tiek kitokia buvo konvertitų ir konvertičių situacija. Tikėjimą ar konfesiją pakeitę asmenys atsidurdavo nepalankioje ir pažeidžiamoje padėtyje. Tikyba pakeitę ir turėtus socialinius saitus sutraukę žmonės į naujas bendruomenes dažniausiai įsiliedavo ne visiškai sklandžiai. XVIII a. 4 deš. Abiejų Tautų Respublikos katalikų dvasininkai atkreipė dėmesį, kad reikėtų stengtis ne tik kitatikius bei kitatikes atversti į katalikybę, bet ir padėti integruojantis⁴⁴². Tokių pastangų pavyzdžiais Vilniuje galima laikyti seserų marijavičių veiklą⁴⁴³, bonifratrų ir šaričių špitolėse besiglaudusių asmenų religines konversijas⁴⁴⁴. Veikiausiai ir išmalda buvo vienas iš būdų padėti tikėjimą pakeitusiems asmenims.

Kai kurioms išmaldos recipientų kategorijoms priskirtini asmenys galėjo būti laikomi vertesniais pagalbos už kitus. Vidutiniškai didesnes sumas nei elgetoms vienuoliai padalindavo ir padegėliams bei padegėlėms⁴⁴⁵, t. y. žmonėms, nukentėjusiems gaisrų metu. Tiesa, išmalda padegėliams ir padegėlėms minėta santykinai retai – Lukiškių dominikonų išlaidų registruose minima 12 sykių⁴⁴⁶, pranciškonų konventualų išlaidų registre – 2 sykius⁴⁴⁷, bazilijonų išlaidų registre – 4 sykius⁴⁴⁸, o Šv. Dvasios dominikonai išmaldą padegėliams ar padegėlėms paminėjo 6 sykius⁴⁴⁹. Pastarieji vieninteliai

⁴⁴¹ Žr. lenteles Nr. 4p, 4q, 4r.

⁴⁴² Magdalena Teter, „Jewish Conversions to Catholicism in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the Seventeenth and Eighteenth Centuries“, in: *Jewish History*, 2003, Vol. 17, No. 3, p. 263–264.

⁴⁴³ Elena Keidošiūtė, „*Mariae Vitae* kongregacijos misionieriška veikla“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, Nr. 24, p. 43.

⁴⁴⁴ Martynas Jakulis, „*Advenit*“, p. 60.

⁴⁴⁵ Žr. lenteles Nr. 4d, 4h, 4l, 4s, 4w, 4aa.

⁴⁴⁶ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 34r, 36r, 41r, 44r, 113v, 114r, 134v, 139r; f. 5, b. F-32488, l. 115r, 127v, 142r; f. 5 b. F-33023, l. 131 v.

⁴⁴⁷ VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 84v, 93v.

⁴⁴⁸ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 65r, 67r, 136r, 156r.

⁴⁴⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56, l. 114r, 130r, 130v, 206v, 208v, 464v.

pavieniams elgetoms vidutiniškai padalindavo šiek tiek didesnes sumas nei nukentėjusiems ir nukentėjusioms nuo gaisro, t. y. 19 grašių vienoms ir 14 grašių kitiems⁴⁵⁰. Veikiausiai nuo ugnies nukentėję asmenys padegėliais ar padegėlėmis šaltiniuose vadinti praėjus santykinai nedaug laiko po nelaimingo atsitikimo, o didesnės sumos jiems ir joms aukotos siekiant padėti atsistoti ant kojų. Štai Lukiškių dominikonų vienuolyno išlaidų registre 1749 m. užfiksuota išmalda, duota „vargšui padegėliui“⁴⁵¹, t. y. asmeniui, akivaizdžiai nukentėjusiam nuo tais ar ankstesniais metais miestą niokojusio gaisro. Registruodami padegėlius vienuoliai kartais nurodydavo ir socialinį sluoksnį, kuriam priklausė žalą patyrę asmenys, ar tai būtų kilmingieji ir kilmingosios, ar dvasininkai⁴⁵². Gali būti, kad ir tai turėjo įtakos tam, kokia suma būdavo duodama padegėliams bei padegėlėms.

Pristačius dalį XVIII a. Vilniaus vienuolių dalintos išmaldos recipientų ir recipientių, verta pasvarstyti, kodėl ji apskritai registruota gavėjus ir gavėjas skirstant į kategorijas – koks buvo tokios klasifikacijos tikslas ir kas buvo jos iniciatoriai? Elgetavimo kontrolės biurokratizaciją Prancūzijoje tyręs Thomas McStay Adamsas pažymėjo, kad XVIII a. antroje pusėje iš išmaldos gyvenę žmonės kiek įmanydami vengdavo elgetos etiketės ir stengdavosi save įvardinti kaip nors kitaip, susisaistyti su kitais užsiėmimais ir veiklomis⁴⁵³. Tai, žinoma, lėmė griežta elgetavimo priežiūra ir skurde gyvenusių asmenų baimė būti įkalintiems ar kitaip nubaustiems, t. y. veiksniai, kurie Vilniuje ėmė klostytis tik pačioje amžiaus pabaigoje. Jei čia geradariams ar geradarėms išmaldos recipientai bei recipientės ir prisistatydavo kaip nors ypatingai, veikiausiai tai darydavo ne vengdamos viešumo ar bausmių, bet siekdamos paliudyti savo vertumą gauti finansinę paramą. Vienuolynų registruose užfiksuotos įvairios išmaldos gavėjų kategorijos turėtų būti siejamos su išganymui pasiekti reikalingų gerų darbų taksonomija ir pagalbos recipientų vertumu šią gauti. Tikriausiai gailestingumą kasdienybėje praktikavusiems vienuoliams ir vienuolėms atrodė svarbu ir reikalinga pasižymėti ne tik šiuo tikslu išleistas sumas, bet ir kam konkrečiai jos būdavo išleistos. Abejonių nekelia tai, kad vienuolynų išlaidų registruose pažymėti išmaldos gavėjai ir gavėjos laikyti vertais ir vertomis paramos, o jų įvardinimai šiandien gali padėti geriau įsivaizduoti XVIII a. šaltiniuose pasitaikančio termino „vargšas“ ar „vargšė“ talpumą.

⁴⁵⁰ Žr. lenteles Nr. 4t, 4w.

⁴⁵¹ VUB RS, f. 5-F-32488, l. 115r.

⁴⁵² VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 34r, l. 113v.

⁴⁵³ Thomas McStay Adams, *Bureaucrats*, p. 11–13.

2.2. Perėjimo ritualai

Perėjimo ritualų teoriją 1909 m. pristatė antropologas Arnoldas von Gennepas. Nepaisant to, kad nuo teorijos paskelbimo praėjo daugiau, nei šimtas metų, aktualumo ji nepraranda iki šiol. Perėjimo ritualai – tai ceremoninės žmogaus ir visuomenės patirtys, žyminčios vienos aiškiai apibrėžtos, santykinai stabilios būsenos persimainymą į kitą. Tokie ritualai visų pirma yra skirti sušvelninti sumaištį, kylančią pokyčių metu. Von Gennepas pristatė perėjimo ritualų taksonomiją, tačiau apibendrintai išskyrė visiems jiems būdingus tris etapus: atskyrimo, perėjimo ir inkorporavimo⁴⁵⁴. 1967 m. publikuotoje studijoje, skirtoje Zambijos ndembu genties ritualams ir jų simbolikai, antropologas Victoras Turneris ypač daug dėmesio skyrė perėjimo etapui, t. y. liminaliai, ribinei būsenai, kai *pereinantysis* subjektas išgyvena ir preliminarį, ir poliminalią būseną, tačiau tuo pačiu nė vienos. Perėjimą Turneris palygino su vandens virimo procesu, t. y. šalto vandens tapsmu verdančiu – kai vanduo nėra nei šaltas, nei verdantis, arba yra ir šaltas, ir verdantis vienu kartu⁴⁵⁵. Anot Turnerio, nors ritualas yra sąlygotas socialinės struktūros, t. y. vieną socialine prasme apibrėžtą padėtį keičia kita, pats perėjimas vyksta anapus jos: liminalioje būsenoje išnyksta pasaulietinės rango bei statuso kategorijos, išryškėja dalyvaujančiųjų rituale bendrystė bei lygybė prieš vieną, visiems dalyviams ir dalyvėms bendrą autoritetą. Šią bendrystę, kuri atsiranda tik dekonstravus už ritualo ribų egzistuojančią struktūrą, Turneris pavadino *communitas*⁴⁵⁶.

Tokia bendrystė labai aiškiai išreikšta krikščioniškoje teologijoje – visi tikintieji ir tikinčiosios laikomi lygiais ir lygiomis Kristuje, nepriklausomai nuo jų žemiškojo statuso. Turneris atkreipė dėmesį, kad šv. Pranciškus Asyžietis, vienas pirmųjų savanoriško neturto apologetų, skurdą matė kaip priartėjimo prie krikščioniškojo *communitas* instrumentą bei simbolį⁴⁵⁷, o jo įsikūnijimu bent iš dalies galima laikyti ir krikščioniškoje vaizduotėje su Jėzumi sietus vargšus, vargšes bei elgetavusius asmenis. Reikia pažymėti, kad išmalda besiklovusių žmonių padėtis apskritai buvo liminali – ant visuomenės pakraščių ribos balansavę elgetos buvo ir marginalinė, ir labai aiškų vaidmenį

⁴⁵⁴ Arnold von Gennep, *The Rites of Passage*, Chicago, 1960, p. 11. Už perėjimo ritualams skirtos literatūros ir pozicijų pasiūlymus dėkoju dr. Ramintai Jakucevičienei.

⁴⁵⁵ Victor Turner, *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*, London, 1982, p. 94, 97.

⁴⁵⁶ Victor Turner, *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, London, 2011, p. 96.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, p. 146.

turėjusi socialinė grupė, o pagrindinė laikyta jų „funkcija“ – maldos už geradarių sielas – tuo pačiu buvo ir transcendentinis aktas.

Perėjimo ritualai kartais tapdavo elgetų dalyvavimo kitų Vilniaus visuomenės narių gyvenimuose aplinkybėmis – kartais netyčia, kartais iš pragmatinių sumetimų, o kartais pagal pageidavimą. Šio tyrimo kontekste svarbūs trys skirtingus žmogaus gyvenimo etapus žymėję perėjimo ritualai: krikštas, santuoka ir mirtis. Katalikybėje visi jie turėjo ypatingą statusą ir buvo susieti su sakramentais: krikštynos ir santuoka patys savaime buvo sakramentai, o mirtį „žymėjo“ paskutinis patepimas. Apie dalį iš šių ritualų iki šių dienų pakankamai informacijos išliko būtent dėl sakramento statuso. Tridento susirinkimo metu numatyta akylesnė sakramentų „priežiūra“, jų teikimas parapijose imtas registruoti krikšto, santuokų ir, ilgainiui, mirties metrikų knygos⁴⁵⁸, kurios ir suteikė vertingiausios informacijos šiam tyrimui krikšto bei santuokos atžvilgiu. Daugiausiai šaltinių ir įvairios informacijos byloja apie mirtį. Veikiausiai tam įtakos turėjo įvairūs praktiniai sumetimai bei šio perėjimo ritualo emocinis intensyvumas ir religinis krūvis.

2.2.1. Krikštas

Krikšto metu žmogus gaudavo pirmąjį gyvenime Dievo malonės ženklą, sakramentą. Į apeigas atvykęs neatpirktas asmuo iš jų iškeliaudavo su jau atpirtomis nuodėmėmis⁴⁵⁹. Nekrikštyti žmonės po mirties negalėdavo patekti į dangų, o be krikšto mirę kūdikiai – būti laidojami krikščioniškose kapinėse⁴⁶⁰, tad kilus komplikacijoms gimdymo metu ir naujagimio ar naujagimės gyvybei atsidūrus dideliame pavojuje iš bėdos vaiką pakrikštyti galėdavo ir pribuvėja ar kitas asistavęs personalas⁴⁶¹. Krikštynų ceremonija ankstyvaisiais naujaisiais laikais atlikdavo ne tik religinę, bet ir svarbią visuomeninę funkciją. Pasak ritualus naujųjų laikų Europoje tyrinėjusio

⁴⁵⁸ Liudas Jovaiša, „Tridento susirinkimas ir Lietuva“, in: *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. 16, Vilnius, p. 38.

⁴⁵⁹ John Bossy, „Godparenthood: the Fortunes of a Social Institution in Early Modern Christianity“, in: *Religion and Society in Early Modern Europe 1500–1800*, ed. by Kaspar von Greyerz, London, 1984 (toliau – „Godparenthood“), p. 194.

⁴⁶⁰ Mikołaj Olszewski, *Broma*, p. 138.

⁴⁶¹ Nekrikštytų kūdikių išganymo klausimas skirtingose teologinėse sistemose spręstas skirtingai, pvz., katalikai ir liuteronai laikėsi pozicijos, kad be krikšto sakramento vaikai negali būti išganyti, tuo tarpu kalvinistų kūdikių išganymo doktrina skelbė, kad kūdikystėje mirę tikinčiųjų vaikai į dangų gali patekti ir be krikšto. Jeanas Calvinas ne tik rašė apie nekrikštytų kūdikių išganyimą, bet ir kritikavo pribuvėjų atliekamo krikšto praktiką. Jill Raitt, „Three Inter-Related Principles in Calvin's Unique Doctrine of Infant Baptism“, in: *The Sixteenth Century Journal*, 1980, Vol. 11, No. 1, p. 56–58.

Edwardo Muir, krikštytos buvo esmingos įsteigiant vaiko socialinę tapatybę. Apeigų metu būdavo patvirtinama vaiko tėvystė, o jis pats priimamas į aiškiai apibrėžtą bendruomenę, su kuria jį susiedavo ceremonijos metu simboliškai „įdiegti“ socialiniai ryšiai. Galų gale krikštynų metu žmogus įgaudavo vieną svarbiausių tapatybės dedamųjų – vardą⁴⁶².

XVIII a. viduryje krikšto ceremonija atrodė šiek tiek kitaip, nei šiandien. Vilniuje teologijos daktaro laipsnį gavęs Mykolas Olševskis savo žymiajame XVIII a. viduryje publikuotame *ars moriendi* vadovėlyje aprašė visą ceremonijos eigą. Greta krikštijamojo ar krikštijamosios kaktos paženklavimo kryžiumi, apvilimo baltu rūbu, patepimo krizma ir žvakės uždegimo, krikšto metu kunigas papūsdavo į sakramentą priimančiojo ar priimančiosios veidą, seilėmis patepdavo jo(s) ausis ir nosį, taip pat į burną („nasrus“) dėdavo druskos⁴⁶³. Šių veiksmų visuma sudarė ritualą, kuris turėjo užtikrinti vaiko ar į krikščionybę atsivertusio buvusio kitatikio ar kitatikės dvasinę apsaugą, palaiminimą, priėmimą į katalikų bendruomenę. Tačiau krikštynose labai svarbus buvo dar vienas dalykas, be kurio apsieita tik jau minėtais išskirtiniais atvejais⁴⁶⁴. Tai – krikštėvių institutas.

Krikštėviai ne tik atstovauja visai krikščionių Bažnyčiai, į kurią priimamas naujai pakrikštytas asmuo⁴⁶⁵, ceremonijos metu tarp krikštėvių ir krikštijamojo ar krikštijamosios bei biologinių vaiko tėvų taip pat užmezgamas individualus metafizinis ryšys, dvasinė giminystė⁴⁶⁶. Krikštėvis ir krikštomotė apeigų metu tampa vaiko globėjais. Šiandien paplitusi nuomonė, kad svarbiausi krikštėvių globos aspektai yra moralinė, socialinė, materialinė parama. Nors dvasinė globa ir buvimas sektinu dvasiniu pavyzdžiu – kur kas rečiau apsvarstomos krikštėvių instituto prasmės⁴⁶⁷, ankstyvaisiais naujaisiais laikais šis krikšto metu sukuriama ryšio aspektas buvo kur kas reikšmingesnis. Būtent jis įgalina įdėmiau pažvelgti į XVIII a. Vilniaus bažnyčių krikšto metrikų knygas, kuriose – apstu įrašų, liudijančių apie krikšto tėvais tapusius vargšus ir vargšes bei elgetavusius asmenis.

⁴⁶² Edward Muir, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge, 2005 (toliau – *Ritual*), p. 24.

⁴⁶³ Mikołaj Olszewski, *Broma*, p. 141.

⁴⁶⁴ Pvz., Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje įrašytas atvejis, kai 1775 m. kovą be krikštėvių dėl grėsusio mirties pavojaus vien vandeniu pakrikštyti dvynukai. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 1r.

⁴⁶⁵ John Bossy, „Godparenthood“, p. 195.

⁴⁶⁶ *Ibid.*, p. 194.

⁴⁶⁷ Guido Alfani, Agnese Vitali, Vincent Gourdon, „Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe“, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2012, Vol. 51, No. 3, p. 494–495, 501.

Skurdas ir nuolankumas Vakaruose ilgai laikyti tradicinėmis vertybėmis⁴⁶⁸. Skurdas buvo suvokiamas įvairiai – jis galėjo būti nepasirenkamas, t. y. gyvenimas absoliučiam nepritekliui verčiant įvairioms aplinkybėms, arba savanoriškas, t. y. toks, kurį praktikavo elgetaujančių ordinų vienuoliai. Skurdas taip pat galėjo būti ir dvasinis, kurį pačia plačiausia prasme galima suprasti kaip tą patį nuolankumą ir kuklumą⁴⁶⁹. Neturto kaip vertybės statusas lėmė bendrą įsivaizdavimą, kad skurde gyvenantys žmonės visados yra šiek tiek arčiau Dievo nei visi kiti. Štai vos pradėjusiam eiti pareigas Šv. Jono bažnyčios klebonui Antanui Konstantinui Kosakovskiui Vilniaus elgetų organizacijos atstovai padovanojo duonos, druskos ir tris dideles žuvis. Naująjį kleboną itin pradžiugino tai, kad pirmieji jį pasveikino būtent elgetos, „tarsi pats Viešpats Kristus tarp jų“ būtų buvęs⁴⁷⁰. Nenuostabu, kad krikštijant naujus bendruomenės narius krikštatėviais ir krikštamotėmis kartais sąmoningai parinkti skurdo vertybę tiesiogiai įkūniję asmenys. Praktika vaikams krikštatėviais parinkti du vargšus ar vargšes tarp pasiturinčių ir kilmingų asmenų Vakarų Europoje paplito vėlyvaisiais viduramžiais⁴⁷¹. Egzistavo įvairios šios praktikos variacijos, pvz., Venecijoje kilmingų tėvų vaiko krikštatėviais ir krikštamotėmis galėdavo tapti iki 150 asmenų būrys, kuriame įprastai būdavo ir pagalbos „vertų“ vargš(i)ų⁴⁷². Tokia praktika sulaukdavo ir kritikos strėlių, tačiau visiškai nesunykė⁴⁷³.

Tai, kad Vilniuje įvairūs vargšai ir vargšės taip pat tapdavo krikštatėviais ir krikštamotėmis, nepraslydo pro tyrėjų akis. Jakulis pastebėjo, kad naujagimių krikšto tėvais Vilniuje kartais tapdavo vargšai ir vargšės, besiglaudę prie atitinkamų bažnyčių veikusiose špitolėse⁴⁷⁴, o Jonaitytė atkreipė dėmesį į vargšus ir vargšes, tapdavusius ir tapdavusias nesantuokinių vaikų krikštatėviais viso Vilniaus dekanato parapijose⁴⁷⁵. Šio tyrimo pagrindu tapo Šv. Jono bažnyčios metrikų knygos. Tai lėmė dvi priežastys – parapinės Vilniaus bažnyčios krikšto metrikų knygoje esantys įrašai padengia visą XVIII a. ir būtent su šia institucija visą laikotarpį buvo glaudžiai susijusi

⁴⁶⁸ Julia McClure, „Poverty and Empire“, in: *The Routledge History of Poverty, c. 1450–1800*, ed. by David Hitchcock and Julia McClure, New York, 2020, p. 47.

⁴⁶⁹ Bronisław Geremek, *Poverty*, p. 19.

⁴⁷⁰ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 2.

⁴⁷¹ John Bossy, „Godparenthood“, p. 196.

⁴⁷² Edward Muir, *Ritual*, p. 24.

⁴⁷³ John Bossy, „Godparenthood“, p. 196.

⁴⁷⁴ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 180–181.

⁴⁷⁵ Ugnė Jonaitytė, „Adoptarunt et levarunt: nesantuokinių vaikų krikštatėviai XVIII amžiaus Vilniaus dekanate“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2024, Nr. 53 (toliau – „Adoptarunt“), p. 26.

Vilniaus elgetų organizacija⁴⁷⁶, tad tikimybė, kad būtent čia, o ne kitose Vilniaus bažnyčiose vargšais įvardinti krikštatėviai ir krikštamotės buvo elgetos, o ne špitolininkai, špitolininkės ar kiti skurdžiai gyvenę žmonės, buvo santykinai didesnė.

2.2.1.1. Informacijos atranka ir darbo metodika

Prieš aptariant, ką krikšto metrikų knygos atskleidžia apie Vilniaus elgetas, privalu detalai paaiškinti darbo su Šv. Jono bažnyčios knygomis eigą ir informacijos atrankos metodiką bei kriterijus. Pirmas žingsnis buvo suregistruoti visus įrašus, darytus penkiose parapiinės Vilniaus bažnyčios krikšto metrikų knygoje, pildytose nuo 1692 m. iki 1800 m., kuriuose minimi vargšai ir vargšės (*pauperes*) ar, retkarčiais, elgetos (*mendicantes*), visų pirma kaip krikštatėviai ar krikštamotės⁴⁷⁷. Metrikų knygoje elgetos išskiriami ir minimi žymiai rečiau, nei vargšai ar vargšės. To priežastis paprasta – dažnai įvairūs kitų pagalbos vertais laikyti žmonės rašytiniuose šaltiniuose įvardinti bendrinio terminu *pauperes*. Terminu įsigalėjimą ir vartojimą lėmė šaltinių sudarytojų subjektyvus žvilgsnis į visus nuo kitų pagalbos ir labdaros priklausančius asmenis. Į *pauperes*, arba vargš(i)ų kategoriją pateko įvairiausi žmonės – nuo špitolinink(i)ų, davatkų, elgetų iki, pvz., nusigyvenusių kilmingųjų⁴⁷⁸. Nenorint iškraipyti informacijos ir siekiant objektyvumo, šiame poskyryje dažniausiai vartojamas terminas yra tas plačios aprėpties apibūdinimas, „vargšai“. Visgi atliekant tyrimą paaiškėjo, kad nemaža dalis Šv. Jono bažnyčioje krikšto tėvais ir motinomis tapdavusių vargšų iš tiesų buvo elgetos, tačiau apie tai – kiek vėliau.

Vos pradėjus informacijos paiešką atsiskleidė kitų tyrėjų jau pastebėtos darbą su metrikų knygomis sunkinančios šių pildymo aplinkybės – registruotojų subjektyvumas, skirtingais laikotarpiais varijavęs krikštus registravusių asmenų preciziškumas ir besikeitę jų darbo metodai. Metrikų knygas kaip istorinių tyrimų šaltinį pristatančiame straipsnyje Jolita Sarcevičienė išsamiai aptarė šių sudarymo niuansus ir atskleidė, kokia labai netiksli gali būti knygoje esanti informacija⁴⁷⁹. Tai lėmė naujų žiūros į šaltinį ir duomenų paieškos būdų poreikį.

⁴⁷⁶ Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono“, p. 74–88.

⁴⁷⁷ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, 6, 9, 13, 19.

⁴⁷⁸ Žr. poskyrį 2.1.

⁴⁷⁹ Jolita Sarcevičienė, „Krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis“: parapijų metrikų knygos istorinės demografijos ir šeimų tyrimų kontekste“, in: *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*, sud. Zigmantas Kiaupa, Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2013 (Toliau – „Krikštas“), p. 458, 460.

I tai, kad vargšai ir vargšės Šv. Jono bažnyčios metrikų knygose registruoti nenuosekliai, dėmesį atkreipiau pačioje darbo su šiais šaltiniais pradžioje. Nuo 1697 m. rugsėjo vidurio⁴⁸⁰ iki 1705 m. spalio⁴⁸¹ nė vienas krikštatevis ar krikštamotė nebuvo įvardinti, kaip vargšai, o iki 1714 m. birželio⁴⁸² – vargšai krikštateviai ir krikštamotės paminėti vos 24 sykius. Tačiau nuo 1692 iki 1697 m. jie ir jos registruoti gana nuosekliai. Iš šio laikotarpio duomenų matyti, kad kai kurie asmenys krikšto tėvais ar motinomis tapdavo kur kas dažniau, nei kiti, pvz., Jonas Ūsas (*Ioannes Us*) šiuo laikotarpiu krikštateviu tapo bent 4 kartus⁴⁸³ (dukart buvo įvardintas kaip vargšas), Andriejus Stambrovskis (*Andreas Stqbrovski*) – 8⁴⁸⁴, Marijona Gžiškienė (*Marianna Grzyszkowa*) – 5⁴⁸⁵, o Simonas Rodzevičius (*Simon Rodzewicz*) – 20 sykių, iš kurių 14 buvo įvardintas vargšu⁴⁸⁶. Tai liudija kitų tyrėjų jau pastebėtą krikštatevių „etatiškumą“⁴⁸⁷ egzistavus ir tarp Vilniaus Šv. Jono parapijos vargš(i)ų.

Nepaisant to, kad metrikų knygose keleriems metams nutrūko vargš(i)ų krikšto tėvų ir motinų registravimas, akivaizdu, kad jie ir jos, „etatiniais“ krikštateviais ir krikštamotėmis buvę iki 1697 m., ir toliau jais bei jomis išliko, pvz., vargšu „prie Šv. Jono“⁴⁸⁸ įvardintas jau minėtas Rodzevičius krikšto metrikų įrašuose figūruoja nuo 1693 m. liepos 5 d. iki 1715 m. vasario 15 d., per tą laiką jis krikštateviu tapo 70 kartų. Svarbu yra tai, kad po 1697 m. darytuose įrašuose atsikartodavo anksčiau vargšais ir vargšėmis įvardintų krikštatevių poros, nors tie asmenys nebebuvo niekaip įvardinti, pvz., 1696 m. balandžio 14 d. vargše vadinta Sofija Jozefovičiūtė (*Zophia Iozefowiczowna*)⁴⁸⁹ 1698 m. du sykius tapo krikštamote su tuo pačiu Rodzevičiumi⁴⁹⁰.

⁴⁸⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 193v.

⁴⁸¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 123v.

⁴⁸² *Ibid.*, l. 301r.

⁴⁸³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 159r, 164r, 169v, 190r.

⁴⁸⁴ *Ibid.*, l. 122v, 130r, 148r, 164r, 167r, 167v, 168v, 188r.

⁴⁸⁵ *Ibid.*, l. 25v, 116v, 165r, 178v, 179r.

⁴⁸⁶ *Ibid.*, l. 116v, 144v, 152r, 159r, 160v, 165r, 168v, 169v, 173v, 178v, 179r, 179v, 180v, 183r, 188r, 189r, 190r, 190v.

⁴⁸⁷ Pvz., čia: Algimantas Kaminskas-Krinčius, Mindaugas Klovas, „Įvadas“, in: *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios 1611–1616 metų krikšto metrikų knyga*, sud. Algimantas Kaminskas-Krinčius ir Mindaugas Klovas, Vilnius, 2022, p. 35; Ugnė Jonaitytė, „Adoptarunt“, p. 25.

⁴⁸⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 159r. Vargšais prie Šv. Jono taip pat buvo vadinami elgetų organizacijos nariai, žr. poskyrį 3.1.

⁴⁸⁹ *Ibid.*, l. 148r.

⁴⁹⁰ *Ibid.*, l. 216v, 219r.

Čia reikia atkreipti dėmesį į kelias svarbias detales. Pirmoji – šiame poskyryje peržengiama viena iš tyrimo chronologinių ribų, idant pavyktų tiksliau nustatyti XVIII a. pradžioje Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygos minimus vargšus ir vargšes. XVII a. pabaigos duomenys tapo atspirties tašku ieškant vargš(i)ų tarp krikštatėvių ir krikštamočių vėlesniais dešimtmečiais. Antroji – gali būti, kad kai kuriais atvejais kelis sykius krikšto metrikų knygos minimo asmens apibūdinimų pokytis iš tiesų galėjo reikšti jo ar jos materialinės padėties pagerėjimą ar pablogėjimą. Visgi metrikų knygų įrašuose klaidos nebuvo retas reiškinys⁴⁹¹, tad daryti tokį apibendrinimą būtų paprasčiausiai neatsakinga. Šiuo atveju prielaidą atmesti leidžia ir epitetų pokyčio masiškumas – sunku patikėti, kad visi vargšai ir vargšės iš skurdo išlipo vienu metu ir apskritai keliems dešimtmečiams „dingo“ iš Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygų. XVIII a. pradžioje Abiejų Tautų Respublika buvo įsitraukusi į Šiaurės karą, Vilnių nusiaubė Didysis maras⁴⁹², tad toks staigus visų vargš(i)ų materialinės padėties pagerėjimas neatrodo labai realus.

Trečioji detalė – nuo 1692 iki 1697 m. krikšto metrikų knygų įrašuose nepasitaikė atvejų, kad vargšas ar vargšė būtų tik vienas iš to paties vaiko krikštatėvių. Krikšto tėvais ir motinomis šiuo laikotarpiu tapdavo tik vargšų ir vargšių poros ar, išskirtiniais atvejais, gausesnės kompanijos (*levantes [...] pauperes, patrini [...] pauperes*)⁴⁹³. Tai yra ypač svarbu, mat 1697 m. ir vėliau darytuose įrašuose greta jau žinomų „etatinų“ vargš(i)ų krikštatėvių ar krikštamočių ėmė kartotis nauji vardai, kurių registruojantis asmuo niekaip neapibūdindavo. Štai Marijona Gramacka (*Marianna Gramacka*) per penkerius metus nuo 1698 iki 1703 m. krikštamote tapo 36 kartus⁴⁹⁴, 6 iš jų su jau minėtu Rodzevičiumi, 9 – su kitu „Šv. Jono“ vargšu, Jonu Ūsu. Tokius atvejus taip pat pradėjau žymėti savo krikšto įrašų registre. Ilgainiui pirmasis „etatinis“ krikštatėvis, nuo kurio prasidėjo seka, išnykdavo iš įrašų, tačiau su antruoju, niekaip neapibūdintu „etatinium“ krikštatėviu atsirasdavo naujų besikartojančių vardų ir taip toliau. Nusprendžiau žymėti ir tokius įrašus bei asmenis, vildamasi, kad tarpusavyje persipynusių „grandinėlių“, sudarančių visą besikartojančių krikštatėvių ir krikštamočių tinklą, pabaigoje, pasikeitus rašančiajam ar įrašų sudarymo principui, atsiras paskutinių grandžių socialinį statusą apibūdinantis žodelis *pauperes*. Tai leistų tvirtinti, kad ir „grandinėlės“

⁴⁹¹ Jolita Sarcevičienė, „Krikštas“, p. 460.

⁴⁹² 1710 m. balandžio 10 d. jėzuitų kolegijos dienoraščio įrašė atkreiptas dėmesys, kad dėl maro mieste išaugo vargš(i)ų skaičius: „Šauksmai ir dejonės vargšų ir išbadėjusių, prie abiejų vartų dieną ir naktį duonos meldžiančių“. *Vilniaus jėzuitų kolegijos*, p. 3.

⁴⁹³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 122v, 189v.

⁴⁹⁴ Čia ir toliau, kur pateikiami krikšto Šv. Jono bažnyčioje atvejai, vardai ir „etatiškumo“ statistika, žr. priedą Nr. 6.

viduryje besikartojantys krikštatėviai bei krikštamotės potencialiai taip pat buvo vargšai ir vargšės. Kitu atveju būtų galima numanyti, kad Šv. Jono bažnyčioje pasikeitė krikštatėvių ir krikštamočių atrankos procesas, o surinkti įrašai taptų aktualiais jau kitam tyrimui.

Visgi taip nenutiko. Bandant atsekti šitaip persidengiančius krikšto tėvus bei motinas ir nuo antrojo XVIII a. dešimtmečio įrašus darantiems asmenims vėl pradėjus registruoti vargšus paaiškėjo, kad tokių „grandinėlių“ pabaigose dažnu atveju iš tiesų atsirasdavo krikštatėvių socialinį statusą apibūdinęs terminas *pauperes*. Pavyzdžiui, pirmą kartą su jau minėta Gramacka krikštatėviu 1702 m. spalio 15 d. tapęs Grigalius Voroneckis (*Gregorius Woronecki*)⁴⁹⁵, 1704 m. balandžio 16 d. vaiką krikštijo kartu su Kotryna Brindzaite ar Brindziene (*Catharina Brindzow(n)a*), kuri, kaip žinoma iš kiek vėlesnio, 1707 m. balandžio 23 d. įrašo⁴⁹⁶, iš tiesų buvo vargšė. Per likusį amžių krikštatėviais tapę vargšai ir vargšės Šv. Jono bažnyčioje registruoti daugmaž nuosekliau. Nepaisant kelių išimčių⁴⁹⁷, didžioji dauguma užregistruotų atvejų liudija, kad Šv. Jono bažnyčioje vargšai ir vargšės krikštatėviais ir krikštamotėmis dažniausiai tapdavo kartu su kitais tai pačiai socialinei kategorijai priskirtais asmenimis, tad ieškant informacijos ir vėlesniuose krikšto metrikų knygų įrašuose laikytasi to paties principo žymėtis pasikartojančius vardus nepriklausomai nuo to, ar jie vadinami vargšais, ar ne.

Įtraukiant ir tuos atvejus, kai krikštatėviais tapdavo vargšai, kurių vardai žinomi iš kitų šaltinių (pvz., elgetų organizacijos nariai ar vyresnieji⁴⁹⁸ tuo metu, kai jie buvo aktyvūs), penkiose Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygose nuo 1692 iki 1800 m. pavyko suregistruoti 1944 įrašus, kuriuose krikštatėviais tapo tikri ar numanomi vargšai ir vargšės. Tai, kad krikštatėviai buvo vargšai ir vargšės, minima 1016-oje iš jų, taigi daugmaž pusėje įrašų krikštatėvių ir krikštamočių statusas apskritai neminimas. Tikėtina, kad dėl didelio informacijos kiekio, dalis atvejų liko nesuregistruota, dalis vargš(i)ų – nepastebėta, dalis tiesiog neaprašyta knygose, tad čia pristatytas mažiausias įmanomas skaičius, jis neabejotinai turėtų būti didesnis. Nepaisant surinktos informacijos gausos, ji vis dėlto yra labai skylėta ir fragmentiška. Bet kokie mėginimai sudarinėti apibendrinančią statistiką, pvz., bandyti apskaičiuoti, kuriuo XVIII a. dešimtmečiu vargšai ir vargšės dažniausiai tapdavo krikšto

⁴⁹⁵ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 47v.

⁴⁹⁶ *Ibid.*, l. 164r.

⁴⁹⁷ Pvz., 1777 m. kovo 27 d. krikštyto Jono (*Joannes*) krikštatėviais tapo Tomas Snarskis (*Thomas Snarski*) ir Konstancija Balukevičienė (*Constantia Balukiewiczowa*), įrašė vargšu (*pauper*) įvardinamas tik Tomas, žr.: LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 20r.

⁴⁹⁸ Žr. priedą Nr. 5.

tėvais ir motinomis, bei bandymai atsakyti į iš to kylančius klausimus, pvz., kas galėjo tai nulemti, būtų neteisingi, nes kiekybine prasme tokie duomenys gali būti net labai nepatikimi. Tad ką gi galima nuveikti su šia medžiaga, suvokiant jos porėtumą?

Vienas iš svarbiausių dalykų, kuriuos suteikia Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygos, yra vargš(i)ų vardai, įgalinantys šių asmenų dairytis ir kituose šaltiniuose, bandyti atrasti ryšius su kitais miesto gyventojais ar svečiais, galų gale su kitais vargšais ir vargšėmis, tad kitas žingsnis buvo tinkamas informacijos apdorojimas ir vargš(i)ų, tapusių krikštądeviais ir krikštamotėmis tiriamuoju laikotarpiu, sąrašo sudarymas. Siekdama objektyvumo, kuo mažesnės paklaidos ir norėdama sumažinti vargšais bei vargšėmis nelaikytų asmenų įtraukimo į sąrašą tikimybę, įvedžiau kelis atrankos kriterijus. Pirmasis – į sąrašą įtraukti visi asmenys, prie kurių vardų Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygose bent kartą paminėta, kad jie vargšai ar vargšės. Antrasis – į sąrašą įtraukti tie vargšai ir vargšės, kurių socialinis statusas yra žinomas iš kitų šaltinių. Trečiasis – į sąrašą įtraukti tie asmenys, kurie šaltiniuose nors ir nevadinti vargšais, bent porą sykių tapo krikštądeviais ar krikštamotėmis kartu su kitais vargšais ar vargšėmis (arba tokiais pat numanomais atvejais). Ketvirtasis – dariau prielaidą, kad panašiu metu krikštądeviais tapę to paties vardo savininkai ir savininkės yra tas pats asmuo. Gautas rezultatas pateikiamas šio darbo priede Nr. 6.

Kelis kartus to paties vardo ir pavardės savininkus bei savininkes teko išskirti, mat tarp metrikų knygų įrašų, kuriuose tie asmenys minimi, esantis laiko tarpas pasirodė kiek per didelis, kad tai būtų tas pats asmuo, pvz., 1760 ir 1766 m. du sykius krikštamote tapusi Ona Vasilevska (*Anna Wasilewska*) bei 1708 ir 1722 m. du kartus krikštamote tapusi Ona Vasilevska (*Anna Wasilowna, Anna Wasilewska*). Taip pat pasitaikė keli atvejai, kai panašu, jog skirtinguose įrašuose minėtas tas pats asmuo, tačiau dėl besiskiriančių vardų sąrašė jie pažymėti atskirai, pvz., 1725 ir 1727 m. krikštamotėmis tapusios Teodora Dorovčycha (*Teodora Dorowczycha*) ir Darata Dorovčycha (*Dorothea Dorowsczycha*), ar 1787 m. krikštądeviais tapę Pranciška Zielinska (*Franciska Zielinska*) ir Pranciškus Zielonka (*Franciscus Zielonka*). Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad moterų pavardės susituokus galėjo keistis, o priede Nr. 6 esančiame sąrašė ta pati moteris galėjo atsidurti kelis kartus skirtingomis pavardėmis⁴⁹⁹. Visgi kai kuriuose XVIII a. sudarytuose šaltiniuose net ir

⁴⁹⁹ Štai 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose sutuoktiniai registruoti nurodant skirtingas pavardes, pvz., Antakalnyje, posesijoje Nr. 1518 gyvenęs elgeta Kazimieras Javorovskis (*Kazimierz Jaworowski*) ir jo žmona Kotryna Višnevskė (*Katarzyna Wiszniewska*). LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 220r.

santuokoje gyvenusios moterų būdavo įvardinamos tėvavardžiais ar mergautinėmis pavardėmis. Tikėtina, kad panašaus principo galėjo būti laikomasi ir pildant krikšto metrikų knygas, tad šiame tyrime visos skirtingai įvardintos moterų laikomos skirtingais asmenimis.

Iš viso į sąrašą įtraukti 908 asmenys. Iš jų tik 56 Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje nė karto neįvardinti vargšais ar vargšėmis. Numanoma, kad iš visų vargš(i)ų bent 229 asmenys buvo elgetos, tačiau tikėtina, jog realus skaičius yra kur kas didesnis. Visa ši informacija priede esančiame sąraše nurodyta atskirais žymenimis. Nepaisant priemonių, kurių imtasi norint pristatyti tikslią informaciją, atrodo, kad visiškai išvengti klaidų nepavyko. Štai 1720 m. vasario 15 d. krikštąvė tapo vargšu įvardintas Jokūbas Arentas (*Iacobus Arenti*)⁵⁰⁰. Šv. Jono bažnyčios istorijai skirtoje veikale Vladas Drėma paminėjo jėzuitą Jokūbą Tobiją Arentą, kuris panašiu metu buvo Šv. Jono kolegijos rektoriumi⁵⁰¹. Agniaus Urbanavičiaus sudarytame Vilniaus naujųjų miestiečių sąraše miestietis Jokūbas Arentas tris kartus figūruoja kaip laiduotojas, pirmą – tais pačiais 1720 m., antrą – 1721 m., ir dar sykį po ketverių metų, 1726 m. Paskutinį kartą minima ir Jokūbo profesija – račius (*plaustrarius*)⁵⁰². Iš šios informacijos atrodo, kad vienu metu Vilniuje galėjo gyventi keli Jokūbai Arentai, tačiau veikiausiai Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje minimas asmuo yra tas pats, kurį aprašė Drėma. Kadangi patikrinti kiekvieno į sąrašą įtraukto asmens kontekstinės informacijos dėl šių visuomeninės padėties neįmanoma, priede sąrašas pateikiamas neatmetus tokių atvejų, kaip minėtas Jokūbas.

Sąraše asmenys išrikiuoti abėcėlės tvarka pagal pavardes. Asmenvardžiai pateikti originalia rašyba, vardų ir pavardžių nelietuvinant. Pirmi pateikiami dažniausiai krikšto metrikų knygoje pasitaikę vardo ir pavardės rašybos variantai, o skliaustuose išvardintos užfiksuotos variacijos. Pagrindinė variacijų įtraukimo priežastis – moterų pavardžių užrašymo nenuoseklumas. Lietuviškoje istoriografijoje šaltiniuose lenkiškai ar lotyniškai rašomi vardai ir pavardės dažnai sulietuvinami⁵⁰³. Viena iš priežasčių yra siekis be papildomų aiškinimų parodyti moterų santuokinį statusą, mat lenkiškų pavardžių priesagos *-owa*, *-ówna* ir pan. iš esmės atitinka lietuviškas *-ienė*, *-aitė* ir pan., t. y. priesaga gali nurodyti, ar pavardė yra mergautinė, ar priklauso jau ištekęsiai moteriai. Tačiau Šv. Jono krikšto metrikų knygoje apstu įvairių akivaizdžių to paties žmogaus pavardės rašybos variacijų, pvz., nuo 1715 iki

⁵⁰⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 377r.

⁵⁰¹ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono*, p. 48.

⁵⁰² *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas*, sud. Agnius Urbanavičius, Vilnius, 2009 (toliau – *Vilniaus naujieji miestiečiai*), p. 160, 163, 178.

⁵⁰³ Pvz., čia: Ugnė Jonaitytė, „Adoptarunt“, p. 25; Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 152.

1741 m. 33 kartus krikštamote tapusios Kotrynos Jadugevičiūtės ar Jadugevičienės (*Catharina Iadugowiczow(n)a*)⁵⁰⁴ pavardė knygoje rašoma net 15 skirtingų variantų: *Giedykiewiczowna, Giedokewiczowa, Iadagowiczowa, Iadogiewiczowa, Iadugowiczowa, Iadugowiczowna, Iadukiewiczowa, Iagudowiczowna, Iogodowiczowna, Jadgowiczowna, Jadogowiczowna, Jadugewiczowa, Jadugowiczowa, Jadugowiczowna, Judagowiczowa*. Skirtingų rašybos variantų gausą galėdavo nulemti įvairūs veiksniai: pasikeitęs rašantysis, rašančiojo skubėjimas, tai, kaip jis nugirdo pavardę, ar gerai perskaitė kitur užrašytą informaciją, galų gale taip nutikti galėjo tiesiog netyčia. Aišku viena – neturint papildomų šaltinių ir konkrečių žinių apie vieną ar kitą moterį, pasakyti ką nors apie jos santuokinę padėtį yra labai sudėtinga, tad sudarant sąrašą stengtasi pristatyti visus galimus variantus ir kuo mažiau iškraipyti šaltiniuose esančią informaciją.

Prieš pereinant prie turimų duomenų analizės privalu pažymėti, kad panašų informacijos ir įrašų rinkimo principą pamėginau pritaikyti ir kitos Vilniaus bažnyčios krikšto metrikų knygoms. Kaip ir Šv. Jono, išlikusios Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčios krikštų metrikų knygos padengia beveik visą XVIII a.⁵⁰⁵ Dar vienos paprinės bažnyčios tiriamojo laikotarpio vargš(i)ų sąrašo sudarymas būtų leidęs artimiau su jais ir jomis susipažinti, tačiau Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoms taikyta informacijos paieškos metodika pasirodė esanti visiškai netinkama Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčios atveju. Pagrindinė to priežastis – Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčioje vargšai ir vargšės krikštąteviais ir krikštamotėmis tapdavo nebūtinai su to paties socialinio sluoksnio atstovais ir atstovėmis, tad panašių tarpusavyje susijusių asmenų tinklų ir „grandinėlių“, kokias pavyko nustatyti Šv. Jono bažnyčios atveju, čia nuosekliai aptikti nepavyko. Tokios „nesėkmės“ pavyzdžiu galima laikyti Kazimierą Grinkevičių (*Casimirus Grynkiewicz*), kuris šioje bažnyčioje ne kartą tapo krikštąteviu kartu su iš Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygų žinoma vargše Marijona Jarmalovičiene (*Marianna Iarmalowiczowa*). Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčioje per dešimtmetį nuo 1713 iki 1723 m. krikštąteviu jis tapo bent 31 kartą⁵⁰⁶, 14 iš jų jo porininkė buvo minėtoji Marijona. Visgi atrodo, kad pats Kazimieras buvo ne vargšas, o sūdytos mėsos ar žuvies

⁵⁰⁴ Čia ir kitur rašomas dažniausiai šaltiniuose pasitaikantis variantas. Moterų atveju turint abejonių dėl jų santuokinio statuso, t. y. jei šaltiniuose varijavo šių pavardės rašyba, skliausteliuose prirašoma *n* raidė.

⁵⁰⁵ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, 15002, 1369, 9832.

⁵⁰⁶ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 4v, 7v, 16v, 17r, 18r, 18v, 19r, 21r, 21v, 22r, 23r, 24r, 25r, 26r, 26v, 27r, 28v, 29r, 30r, 31r, 33r, 34r, 37r, 37v, 38r, 38v, 39r, 40r.

pardavėjas (*salsamentarius*)⁵⁰⁷. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo krikšto metrikų knygas pildę asmenys ir čia toli gražu ne visuomet nurodydavo krikštątais tapusių asmenų socialinį statusą, tad identifikuojant čia krikštątais ir krikštamotėmis tapusius asmenis labai pravertė priede Nr. 6 esantis vardų sąrašas. Kartais Šv. Jono metrikų knygose vos sykių pasitaikę konkrečių krikšto tėvais ar motinomis tapusių asmenų apibūdinimai leido išvysti šių krikštątėvių „etatiškumą“ ir kitoje bažnyčioje. Štai vargšu Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygose įvardintas Jonas Zbrožekas (*Ioannes Zbrozek*) Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčioje krikštąteviu 1719–1724 m. tapo bent keturis sykius⁵⁰⁸, o Elena Novicka (*Helena Nowicka*) 1721–1754 m. čia krikštamote tapo bent 58 kartus⁵⁰⁹, ir t. t. Tiesa, Novickos „etatiškumas“ aiškintinas tuo, kad moteris buvo Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės globotinė⁵¹⁰.

Šio tyrimo kontekste svarbu ir tai, kad prie Šv. Jono bažnyčios neveikė jokia špitolė (netoliese stovėjo Švč. Trejybės špitolė, tačiau ji nebuvo nei nominaliai, nei kaip kitaip susieta su bažnyčia), o svarbiausia prie bažnyčios veikusi karitatyvinė įstaiga buvo elgetų organizacija. Tikimybė, kad Šv. Jono bažnyčios krikšto įrašuose vargšais ir vargšėmis vadinti elgetos, buvo didesnė, nei bet kurios kitos miesto bažnyčios. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo krikšto metrikų knygose esanti medžiaga yra labai vertinga šio tyrimo kontekste, tačiau dėl Šv. Jono bažnyčios metrikų knygose esančios medžiagos atkartojimo ir mažesnio nuoseklumo į atskirą priedą ji nenugulė. Akivaizdu, kad šiame poskyryje pristatyta darbo su metrikų knygomis metodika nėra universali, ją taikyti kitoms institucijoms nebūtinai išeina.

2.2.1.2. Krikštąteviai ir krikštamotės bei kiti

„**Etatiškumas**“. Daugiau nei vieną kartą XVII a. pab.–XVIII a. Šv. Jono bažnyčioje krikštątais tapo 356 vargšai ir vargšės, taigi apie 40 proc. visų suregistruotų asmenų. Tai, kiek mažiausiai sykių vienas ar kitas žmogus tapo krikštamote ar krikštąteviu, įvairuoja nuo vienaženklių iki triženklių skaičių. Žinoma, kad daugiau, nei 50 sykių krikštątais iš priede esančio sąrašo tapo 8 asmenys. Tai – Laurynas Mazalevskis (*Laurentius Mazalewski*), per

⁵⁰⁷ *Vilniaus naujieji miestiečiai*, p. 182.

⁵⁰⁸ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 24r, 36r, 43r, 46r.

⁵⁰⁹ *Ibid.*, l. 32v, 39r, 39v, 46r, 46v, 47v, 48r, 50r, 21r, 55v, 57r, 63v, 68v, 70r, 71r, 74r, 80v, 85r, 85v, 88v, 92r, 101v, 102r, 102v; LMAVB RS, f. 318, b. 15002, l. 2r, 2v, 9v, 11v, 12v, 13r, 14r, 17v, 21v, 23v, 24r, 28r, 28v, 29r, 32v, 34v, 38r, 44r, 45v, 46r, 48r, 52r, 56r, 58v, 62v, 64v, 65v, 73r, 75r, 76v, 78v, 85r.

⁵¹⁰ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 39r.

šešiolika su puse metų krikštatėviu tapęs bent 115 kartų. „Produktyviausiu“ galima laikyti Juozapą Misevičių (*Iosephus Misiewicz*), kuris per ketverius metus krikštatėviu tapo bent 85 sykius. Žinomais duomenimis vienintelė 50 krikšto vaikų ribą „peržengusi“ moteris – Kotryna Brindzaitė ar Brindzienė, per 22 metus tapusi bent 83 vaikų kūma. Kiti vargšai, kurie turimais duomenimis tikrai turėjo daugiau, nei pusšimtį krikšto vaikų, yra šie: Petras Mackevičius (*Petrus Mackiewicz*), krikštatėviu tapęs bent 96 kartus; Simonas Rodzevičius su bent 70 krikšto vaikų; Jonas Baginskis (*Ioannes Baginski*), krikštatėviu tapęs bent 61 kartą; Danielius Krasovskis (*Daniel Krasowski*), krikštatėviu tapęs bent 59 kartus; Motiejus Dorniakas (*Matthias Dorniak*), bent su 58 krikšto vaikais. Visi šie asmenys krikštatėviais ir krikštamote tapo iki amžiaus vidurio, vėliausiai – 1755 m. Visgi negalima teigti, kad antroje XVIII a. pusėje vargšai rečiau tapdavo krikštatėviais ir krikštamotėmis – tai veikiau byloja apie nevienodą skirtingais laikotarpiais krikštus registravusių asmenų kruopštumą. Nuo 1714 m.⁵¹¹ iki amžiaus vidurio⁵¹² asmuo ar asmenys, darę įrašus krikšto metrikų knygose, gana skrupulingai žymėdavosi, ar krikštatėviais tapo vargšai ir vargšės. Antroje amžiaus pusėje knygas pildę žmonės tai darė toli gražu ne taip kruopščiai.

Dažniausiai krikšto tėvais tapusių asmenų „reitingas“ atskleidžia kitų įdomybių. Žinoma, kad 2 asmenys iš šio aštuonetuko tikrai buvo elgetos ir priklausė elgetų organizacijai, dar 4 buvo galimai su ja susiję⁵¹³, taigi net 6 iš jų buvo numanomi elgetos. Imtį praplėtus iki 50 daugiausiai kartų krikštatėviais ir krikštamotėmis tapusių vargš(i)ų, situacija esmingai nesikeičia. Žinoma, kad 12 iš jų tikrai priklausė elgetų organizacijai, dar 23 asmenys galimai buvo su ja susiję. Galima daryti nedrąsų apibendrinimą, kad iš visų Šv. Jono bažnyčios metrikų knygose minimų vargš(i)ų, krikštatėviais ir krikštamotėmis dažniausiai tapdavo būtent elgetos.

Iškalbinga ir tai, kad tarp aštuonių daugiausiai krikšto vaikų turėjusių vargš(i)ų, atsidūrė tik viena moteris. Padidinus imtį iki dvidešimties daugiausiai krikšto vaikų turėjusių asmenų, situacija šiek tiek pasikeitė – moteris sudarė ketvirtadalį dažniausiai krikštatėviais ir krikštamotėmis tapusių asmenų, o iki penkiasdešimties – nors visiškas balansas tarp vyrų ir moterų nebuvo pasiektas, moterų sąrašė buvo jau 18. Reikia pastebėti, kad visame priede Nr. 6 esančiame vargš(i)ų sąrašė moterų yra daugiau nei vyrų, iš viso – 555. Tai reiškia, kad daugiau nei vieną kartą krikštatėviais dažniau tapdavo vyrai, krikštamotės keisdavosi dažniau. Taip nutikti galėjo dėl kelių

⁵¹¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 301v.

⁵¹² LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6.

⁵¹³ Žr. priedą Nr. 6.

priežasčių. Kadangi moterys Vilniaus elgetų organizacijoje neužimdavo jokių pareigybų, beveik neabejotina, kad bažnyčios dvasininkai geriau pažinojo jas užimdavusius vyrus, su kuriais dažniau turėdavo reikalų. Taip pat labai gali būti, kad skurde gyvenusios moterys Šv. Jono bažnyčioje aukotose mišiose paprasčiausiai dalyvaudavo dažniau, nei vyrai – potencialių krikšto tėvais galėjusių tapti vargšų vyrų įvairovė tiesiog galėjo būti mažesnė. Neatmestina, kad kai kurios moterys į sąrašą galėjo būti įtrauktos kelis sykius skirtingomis pavardėmis – tiek mergautinėmis, tiek santuokinėmis. Pagaliau reikia turėti omenyje prie Šv. Jono bažnyčios veikusią labdarinę fundaciją našlėms ir netekėjusioms moterims – tikėtina, kad ir ji galėjo turėti įtakos mišiose dalyvaudavusių vargšų skaičiui.

Tie patys krikštaitėliai ir krikštamotės „etatiniais“ galėjo būti skirtingose bažnyčiose. Tokių atvejų nėra daug, tačiau jie pasitaikydavo visą amžių. Jau minėta Marijona Jarmalovičienė 1717–1729 m. Šv. Jono bažnyčioje krikštamote tapo bent 5 kartus, tuo tarpu Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo parapijoje 1711–1744 m. moteris krikštamote tapo bent 113 kartų⁵¹⁴. Šv. Jono bažnyčioje 1768–1791 m. krikštamote 43 kartus tapusi Marijona Narkevičiūtė ar Narkevičienė (*Marianna Narkiewiczow(n)a*) Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčioje 1783–1790 m. krikštamote tapo bent 9 kartus⁵¹⁵. Įdomu yra tai, kad kartais skirtingose bažnyčiose tie patys asmenys krikštaitėliais ar krikštamotėmis galėdavo tapti net tą pačią savaitę. Ta pati Marijona kartu su Juozapu Antonovičiumi (*Josephus Antonowicz*) 1783 m. rugpjūčio 26 d., antradienį, krikštijo vaiką Šv. Jono⁵¹⁶, o 31 d., sekmadienį, – Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo parapijose⁵¹⁷.

Krikštynų laikas. Prie daugumos įrašų metrikų knygose nurodyta data, kada vienas ar kitas asmuo būdavo pakrikštytas. Net ir atsižvelgiant į tai, kad kartais krikštų datos metrikų knygose būdavo registruojamos netiksliai⁵¹⁸, surinktas gausus per gana ilgą laikotarpį darytų įrašų skaičius leidžia manyti, kad preliminarai statistika neturėtų būti labai nutolusi nuo realybės. Suskaičiavus, kuriomis savaitės dienomis vargšai ir vargšės dažniausiai tapdavo krikštaitėliais ir krikštamotėmis, paaiškėjo, kad krikštynų atvejų

⁵¹⁴ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 1v, 3v–5v, 6v–7v, 8v–10v, 11v, 13r, 14v, 16v–19r, 20v, 21r, 22r–23r, 24v–27r, 28r–29r, 30r, 30v, 31v, 32v, 33r, 35r, 36r, 38r, 39r, 40r, 42r–43r, 44v, 45v, 47r, 48r, 48v, 50v, 54v, 56r, 59v, 62v, 67r, 69v, 77v, 85r, 86v, 89v, 94r; b. 15002, l. 9r, 13v, 15v, 16r, 18r, 19r, 22v, 23r, 24v, 26v, 27r, 28r, 29r, 29v, v 4v, 35v, 36v, 37v, 38v, 45r, 46r, 46v, 47v.

⁵¹⁵ LMAVB RS, f. 318, b. 9832, l. 17v, 23r, 30r, 43v, 49v, 59v, 61r, 65v.

⁵¹⁶ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 125v.

⁵¹⁷ LMAVB RS, f. 318, b. 9832, l. 17v.

⁵¹⁸ Jolita Sarcevičienė, „Krikštas“, p. 460.

gausa pernelyg neišsiskyrė nė viena savaitės diena. Nors XVIII a. vargšai ir vargšės krikštatėviais ir krikštamotėmis dažniausiai tapdavo sekmadieniais (bent 400 krikštytųjų), tačiau, pvz., ketvirtadieniais įvyko bent 339 krikštynos, antradieniais – bent 287 ir t. t.⁵¹⁹ Per visą laikotarpį nepavyko nustatyti 44 krikštytųjų, kurių metu krikštatėviais tapo vargšai ir vargšės, laiko.

Ankstyvaisiais naujaisiais laikais vaikai būdavo krikštijami nuo gimimo praėjus vos kelioms paroms, kartais net ir tą pačią dieną⁵²⁰. Tokią spartą lemdavo didelis vaikų mirtingumas bei baimė, kad vaikas mirs nepakrikštytas – kartais ir mėnuo krikštytųjų laukimo tikintiesiems galėdavo atrodyti per ilgas laiko tarpas⁵²¹. Stingant laiko krikštatėvių ir krikštamočių paieškai jais ir jomis tapdavo atnešus vaiką krikštyti bažnyčioje tuo metu buvę asmenys⁵²². Štai 1751 m. rugpjūčio 30 d. vargšai dalyvavo krikštijant net tris vaikus – Vilniaus vaivadijos kanceliarijos regento Tomo Viteikos (*Thomas Witeyko*) ir Felicijono Bocianovskio (*Felicianus Bocianowski*) dukras bei Ignoto Rosevičiaus (*Ignatius Rosiewicz*) sūnų. Mergaičių krikštatėviu tapo tas pats vargšas Kristoforas Jakubovskis (*Cristophorus Iakubowski*)⁵²³. Tokių pavyzdžių galima rasti ir daugiau. Lenktynės su mirtimi neabejotinai buvo viena iš priežasčių, lemdavusių krikštatėvių ir krikštamočių „etatiškumą“. Tai, kad vienas ar kitas asmuo konkrečioje bažnyčioje dažnai tapdavo krikštatėviu ar krikštamote, bylojo apie laiką, kurį jis ar ji ten praleisdavo. Savaitės dienų, kuriomis vargšai ir vargšės tapdavo krikšto tėvais, statistika rodo, kad visą XVIII a. Šv. Jono bažnyčioje vargšai ir elgetos laiką leisdavo nuo pirmadienio iki sekmadienio, t. y. nepriklausomai nuo to, kuriomis dienomis prie „elgetų“ altoriaus aukotos mišios⁵²⁴. Tai liudija ir 1773 m. Šv. Jono bažnyčios aprašyme minimi prieangyje stovėję „suoleliai vargšams sėdėti“⁵²⁵. Jau minėta, kad dažniausiai krikštatėviais ir krikštamotėmis vargšai ir vargšės tapdavo sekmadieniais. Tikėtina, kad tai indikuoja tendenciją apskritai dažniau krikštyti vaikus būtent tomis dienomis. Dauguma „paprastų“ miesto gyventojų mišiose įprastai dalyvaudavo sekmadieniais, o laisvas laikas bei pragmatinės paskatos galėjo nulemti ir krikštytųjų dienos parinkimą.

⁵¹⁹ Žr. priedą Nr. 7.

⁵²⁰ Pvz., 1701 m. lapkričio 5 d. gimęs Martynas (*Martinus*) Šv. Jono bažnyčioje buvo pakrikštytas tą pačią dieną, žr.: LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 31r.

⁵²¹ Reda Bružaitė, „Klebonų rezidavimo problema Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose XV amžiuje–XVI amžiaus trečiajame ketvirtyje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, Nr. 29, p. 58.

⁵²² Dėmesį į tai atkreipė ir Ugnė Jonaitytė. Ugnė Jonaitytė, „Adoptarunt“, p. 25.

⁵²³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 9, l. 57v.

⁵²⁴ Žr. trečią skyrių.

⁵²⁵ VUB RS, f. 2, b. DC6, p. 2.

Krikštatėvių ir krikštamočių socialiniai ryšiai. Vargšai ir vargšės kartais tapdavo kelių toje pačioje šeimoje gimusių vaikų krikštatėviais ir krikštamotėmis. Nuo 1707 iki 1723 m. vargšai ir vargšės tapo bent šešių Samuelio Savičiaus (*Samuel Sawicz*) vaikų krikšto tėvais⁵²⁶, kurių per šį laiko tarpą jis susilaukė su trimis skirtingomis moterimis. Sebastijono Zbitkovskio (*Sebastianus Zbytkowski*) vaikų krikštatėviais 1761 ir 1764 m. du sykius tapo skirtingi vargšai ir vargšės⁵²⁷. Visgi neretai brolių ir seserų krikštatėviais tapdavo tie patys asmenys. Jau minėto Savičiaus trijų vaikų krikštatėviais tapo Jonas Baginskis, dviejų – Regina Marcinkevičienė (*Regina Marcinkiewiczowa*). Bent šešių Simono Žvansko (*Simon Żwanski*) vaikų krikštatėviais nuo 1787 iki 1799 m. tapo vargšai⁵²⁸. Penkių iš jų krikšto mama buvo Marijona Narkevičiūtė ar Narkevičienė, dviejų krikštatėviu – Juozapas Zajenčkovskis (*Josephus Zaięczkowski*). Nuo 1728 iki 1743 m. bent keturių Juozapo Duchovičiaus (*Iosephus Duchowicz*) vaikų krikšto tėvais ir motinomis tapo vargšai – Elžbieta Kasperavičienė (*Elisabetha Kasperawiczowa*) dalyvavo krikštijant vaikus pirmus du kartus, Jonas Stefanovičius (*Ioannes Stefanowicz*) – likusius du⁵²⁹.

Tie patys vargšai ir vargšės Šv. Jono bažnyčioje vienos šeimos vaikų krikšto tėvais ir motinomis tapdavo visą XVIII a. – čia pristatyti vos keli pavyzdžiai. Tai liudija, kad krikštatėvių „atrankos“ tendencijos per aptariamąjį laikotarpį esmingai nesikeitė. Gali būti, kad tie patys asmenys per krikštą su konkrečia šeima kelis sykius susisaistydavo atsitiktinai, tačiau nereikėtų atmesti tikimybės, jog tarp tėvų ir ne pirmą kartą jų vaikų krikštatėviais tapusių vargš(i)ų galėjo egzistuoti glaudesnis ryšys. Tiesa, rinkdama duomenis neieškojau atvejų, kai tų pačių tėvų vaikų „etatiniais“ krikštatėviais tapdavo ne vargšai, o kiti asmenys. Gali būti, kad tokia informacija nežymiai pakoreguotų kai kuriuos čia pristatomus apibendrinimus, tačiau tai – užmojis jau kitam tyrimui.

Parapinėje Vilniaus bažnyčioje vargšai ir vargšės tapdavo patiems įvairiausiems socialiniams sluoksniams priklausiusių šeimų vaikų krikšto tėvais – tiek kitų elgetų, tiek Vilniaus elito. Miesto tarybos atstovų vaikų krikštatėviais ar krikštamotėmis vargšai ar vargšės ir elgetos tapdavo visą tiriamą laikotarpį: 1693 m. Stanislovo Romanovičiaus (*Stanislaus Romanowicz*) dukros Petronėlės (*Petronella*) krikštatėviais tapo keturi vargšai⁵³⁰, 1728 m. Tomo Sikorskio (*Thomas Sikorski*) sūnaus Joakimo

⁵²⁶ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 176r, 286r, 327r, 370r, 393r, 403v.

⁵²⁷ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 9, l. 236r, 256v.

⁵²⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 221v, 266v, 323r; b. 19, l. 19r, 54v, 168r.

⁵²⁹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 456v, 496v, 541r, 571v.

⁵³⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 25r.

Juozapo (*Ioachimus Iosephus*) – tryš⁵³¹, 1730 m. dukters Justinos Viktorijos (*Iustina Victoria*) – du⁵³², 1749 m. Luko Jachimovičiaus (*Lucas Iahimowicz*) dukters Zuzanos Kotrynos (*Susanna Catharina*) krikštatėviais tapo du vargšai⁵³³, ir taip toliau. Vargšai ir vargšės 1782–1785 m. tapo bent trijų⁵³⁴ Petro Dubinskio (*Piotr Dubiński*) vaikų krikštatėviais ir krikštamotėmis⁵³⁵. Vargšas Adomas Skažinskis (*Adamus Skarzynski*) dalyvavo krikštijant visas tris atžalas, Marijona Niščinska (*Marianna Niszczynska*) – dvi. Visgi bene daugiausiai kartų vargšai ir vargšės tapo Vilniaus burmistro⁵³⁶ Mikalojaus Bžozovskio (*Nicolaus Brzozowski*) vaikų krikštatėviais ir krikštamotėmis. Jo vaikų kūmais ir kūmomis vargšai ir vargšės 1707–1721 tapo bent 10 sykių⁵³⁷. Keturi vargšai burmistro vaikų krikšto tėvais tapo po vieną kartą – Paulius Svirskis (*Paulus Swirski*), Paulius (*Paulus Nz*), Juozapas Radzivaninskis (*Iosephus Radziwaninski*), Martynas Skaistelis (*Martinus Skaystel*), penki asmenys po du kartus – Kotryna Klimienė (*Catharina Klimowa*), Petras Mackevičius, Kotryna Voicekovska (*Catharina Woyciechowska*), Motiejus Kučinskis (*Matheus Kuczynski*), Motiejus Dorniakas, o viena moteris, jau minėta Kotryna Jadugevičiūtė ar Jadugevičienė, Bžozovskio vaikų krikštamote tapo net šešis kartus. Tiek Dubinskis⁵³⁸, tiek Bžozovskis⁵³⁹ skirtingais laikotarpiais buvo Švč. Trejybės špitolės provizoriai, tad neatmestina, kad jų vaikų krikšto tėvais ir motinomis galėjo tapti būtent šios špitolės globotiniai ir globotinės.

Vargšai, vargšės ar elgetos, tapę kito socialinio sluoksnio atstovų vaikų krikštatėviais, su šiais žmonėmis susidurdavo įvairiuose kontekstuose. Štai

⁵³¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 448v.

⁵³² *Ibid.*, l. 481.

⁵³³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 9, l. 24v.

⁵³⁴ 2024 m. pasirodžiusio leidinio „XVIII amžiaus studijos“ 10 tome publikuotame straipsnyje netikliai nurodžiau, kad vargšai tapo dviejų Dubinskio vaikų krikštatėviais, bent vieną tokį atvejį rašydama straipsnį buvau praleidusi. Informacija dar gali būti tikslinama ateityje. Rūta Miškinytė, „Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a.“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2024, t. 10, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 199.

⁵³⁵ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 102r, 138v, 173r.

⁵³⁶ Mikalojus Bžozovskis burmistro pareigas ėjo 1707–1726 m. Aivas Ragauskas, *Vilniaus miestas*, p. 124.

⁵³⁷ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 188r, 208r, 225r, 229v, 308v, 321r, 345v, 363r, 375v, 390r.

⁵³⁸ Maria Łowmianska, „Dubiński Piotr“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1939, t. V, p. 433.

⁵³⁹ Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje XVI–XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2016, p. 101. Pagal doktorantūros metu atliktą tyrimą parengtoje monografijoje šios informacijos neliko, tad tenka remtis autoriaus daktaro disertacija.

vienas iš papildomus punktus elgetų organizacijai patvirtinusių⁵⁴⁰ magistrato tarėjų⁵⁴¹, Kazimieras Grabovskis (*Kazimierz Grabowski*), 1729 m. spalį, praėjus metams nuo punktų suteikimo, Šv. Jono bažnyčioje krikštijo savo dukrą Prancišką Teresę (*Francisca Teressia*). Mergaitės krikšto tėvais tapo Laurynas Mazalevskis ir Elena Burakovska (*Helena Burakowska*). Nors Mazalevskis ir nebuvo į magistratą besikreipusios elgetų delegacijos narys, pačiai elgetų organizacijai jis priklausė⁵⁴². 1732 m. vargšai Samuelis Zenkevičius (*Samuel Zienkiewicz*) ir Elžbieta Kasperavičienė tapo Grigaliaus Naploščico (*Gregorius Naploszczyc*) dukros Elenos (*Helena*) krikstatėviais⁵⁴³. Tais pačiais metais, tik keliais mėnesiais anksčiau Naploščicui priklausiusiame mūnamyje vyko elgetų organizacijos sueiga⁵⁴⁴. Elžbietos narystė organizacijoje yra numanoma⁵⁴⁵. Nors apie asmenišką krikstatėvių ir vaikų tėvų ryšį abiem atvejais galima tik spekuliuoti, nereikėtų visiškai atmesti tikimybės, kad jis iš tiesų galėjo egzistuoti ir kad su tais pačiais vargšais ar elgetomis miesto atstovai prasilenkdavo įvairesnėmis aplinkybėmis, nei rašytiniai šaltiniai gali paliudyti.

Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygos liudija kelis atvejus, kai vargšai ir elgetos tapdavo ir kitų likimo brolių bei seserų vaikų krikšto tėvais ir motinomis. 1721 m. birželio 30 d. vargšai Jonas Jasinskis (*Ioannes Iasinski*), Elijas Makoveckis (*Helias Makowiecki*), Jadvyga Zadovičiūtė (*Edwiga Zadowiczowna*) ir Regina Jankovska (*Regina Jankowska*) tapo įrašė vargšais įvardintų Jokūbo Uzalovičiaus (*Iacobus Uzałowicz*) ir jo žmonos Onos (*Anna*) dukters Elenos (*Helena*) krikstatėviais⁵⁴⁶. Tiesa, atliekant tyrimą nepavyko užfiksuoti atvejų, kai Jokūbas būtų tapęs kieno nors krikstatėviu. Apie tai, kad krikštijamo vaiko tėvai buvo vargšai, kartais pasufleruoja jų apibūdinimas kituose įrašuose. Štai bent dviejų Konstantino Beleckio (*Constantinus Bielecki*) vaikų, gimusių 1754 ir 1758 m., krikšto tėvais tapo vargšai⁵⁴⁷, tačiau nė viename iš šių įrašų Konstantinas neįvardintas kaip toks. Apie jo statusą liudija kitas įrašas, kuriame Beleckis pats tapo krikstatėviu⁵⁴⁸. Tiesa, 1754 m. įrašė Beleckio statusas pažymėtas raidėmis *N[obilis] D[ominus]* (liet.

⁵⁴⁰ *ABAK*, t. 10, p. 167.

⁵⁴¹ *Trys XVI–XVIII a. Vilniaus valdžios ir gyventojų sąrašai*, sud. Mindaugas Klovas, par. Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni Urmański, Vilnius, 2021, p. 286.

⁵⁴² Keliuose Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygų įrašuose Mazalevskis vadinamas Šv. Jono bažnyčios vargšu, pvz., čia: LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 353r.

⁵⁴³ *Ibid.*, l. 500r.

⁵⁴⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8.

⁵⁴⁵ Žr. priedą Nr. 6.

⁵⁴⁶ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 390v.

⁵⁴⁷ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 9, l. 124v, 207v.

⁵⁴⁸ *Ibid.*, l. 196v.

kilmingas ponas). Tai – ne vienintelis atvejis krikšto metrikų knygos, kai dažniausiai vargšais įvardinti asmenys pažymėti, kaip kilmingi ponai (lot. *Generosus Dominus*). Pvz., jau minėtas Simonas Rodzevičius, dažniausiai įrašuose vadintas vargšu (*pauper*), sykį įvardintas dosniuuoju ponu⁵⁴⁹, ar Vladislovas Gaurilovičius (*Vladislaus Gaurilowicz*), Šv. Jono bažnyčioje krikštą tapęs bent 47 kartus, dosniuuoju ponu įvardintas vos vieną kartą⁵⁵⁰. Tokius įrašus galima interpretuoti įvairiai – kad vargšais tapo nusigyvenę kilmingieji ar pan., tačiau labiausiai tikėtina atrodo tai, kad tokie įvardinimai dažnu atveju tėra registruojant krikštus įsivėlusios klaidos.

Kartais vargš(i)ų vaikų krikštą tėvais tapdavo elgetų organizacijos vyresnieji. Žinomi bent trys tokie atvejai. 1719 m. vargš(i)ų Motiejaus Gunklevičiaus (*Matias Gunklewicz*) ir jo žmonos Marijonos (*Marianna*) dvynių Kazimiero (*Casimirus*) ir Marijonos (*Marianna*) krikštą tėvais tapo keturi vargšai, vienas kurių – elgetų organizacijos vyresnysis Mikalojus Jasinskis⁵⁵¹. Vargšais įvardintų Simono Zaleikos (*Simon Zaleyka*) ir Anastazijos (*Anastasia*) sūnaus Stanislovo krikšto tėvu 1722 m. tapo Mykolas Javorskis (*Michael Jaworski*)⁵⁵², ėjęs organizacijos raštininko pareigas, o Baltramiejaus Draugelio (*Bartholomeus Draugiell*) ir Onos Viktorovičiūtės (*Anna Wiktorowiczowna*) dukros Barboros (*Barbara*) krikštą tėvu 1729 m. tapo Kasparas Žebrovskis (*Casparus Żebrowski*)⁵⁵³, vienas iš žinomų 1732 m. elgetų organizacijos vyresniųjų⁵⁵⁴. Visi šie atvejai yra iš XVIII a. 2–3 deš., t. y. laikotarpio, iš kurio apskritai išlikę daugiausiai rašytinės informacijos apie elgetų organizacijos funkcionavimą, atitinkamai ir daugiausiai įvairias pareigybes joje užėmusių asmenų vardų. Gali būti, kad panaši tendencija laikėsi ir vėliau, tačiau to patikrinti bent kol kas neišeina.

Metrikų knygų įrašai, atskleidžiantys detales apie jau minėto Baltramiejaus Draugelio gyvenimą, yra ypač įdomūs. Vargšai tapo tik jo dukters krikšto tėvais – dar bent vienas jo vaikas buvo pakrikštytas Šv. Jono bažnyčioje⁵⁵⁵, tačiau nežinia, ar krikštą tėvais tapę asmenys buvo vargšai ir vargšės. Baltramiejaus laikyti „etatiniu“ krikštą tėvu negalima, pavyko užfiksuoti tik vieną atvejį, kuomet jis tapo krikštą tėvu toje pačioje bažnyčioje. Tačiau Draugelis krikštą tėvu amplua sušmėžavo kitame šaltinyje – Vilniaus

⁵⁴⁹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 197v.

⁵⁵⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 103r.

⁵⁵¹ *Ibid.*, l. 367v.

⁵⁵² *Ibid.*, l. 397v.

⁵⁵³ *Ibid.*, l. 461v.

⁵⁵⁴ Žr. priedą Nr. 5.

⁵⁵⁵ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 487r.

Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo bažnyčios krikšto metrikų knygoje⁵⁵⁶. 1731 m. gruodžio 19 d. Draugelis tapo vieno iš XVIII a. 3–4 deš. sandūroje skirtingas pareigas elgetų organizacijoje ėjusio vyresniojo⁵⁵⁷ Jokūbo Juodkos ir Sofijos (*Sophia*) dukters Pranciškos (*Francisca*) krikšto tėvu. Draugelį su Juodka sieja dar vienas nutikimas – 1740 m. rugpjūčio 10 d. Juodka Šv. Jono bažnyčioje tapo Draugelio santuokos su Kotryna Rikačevska (*Catharina Rykaczewska*) liudytoju⁵⁵⁸. Nors kelių įrašų skirtingose metrikų knygose ir neužtenka konkrečioms išvadoms daryti, visgi neatmestina, kad tarp Jono ir Baltramiejaus iš tiesų egzistavo glaudesnis, gal net bičiuliškas santykis. Tai savo ruožtu leistų manyti, jog nepaisant reto pasirodymo šaltiniuose, Draugelis ne tik galėjo priklausyti organizacijai, bet ir būti artimas jos vyresnybei.

Krikšto metrikų knygų tyrimas parodė, kad elgetos visą XVIII a. buvo integraliais Šv. Jono bažnyčios bendruomenės nariais ir narėmis. Šiuo laikotarpiu bažnyčioje didelę dalį laiko leisdavo tiek vyriškos, tiek moteriškos lyties vargšai bei vargšės. Jie ir jos kūrė ryšius ne tik tarpusavyje, bet ir su kitais miesto gyventojais ir gyventojomis.

2.2.2. Santuoka

Santuoka sakramento statusą Stačiatikių ir Katalikų ir bažnyčiose įgijo vėlyvaisiais viduramžiais, pastarojoje santuoka Dievo malonės ženklų visuotinai pripažinta Tridento susirinkimo metu⁵⁵⁹. Visgi vedybos buvo ne tik sakralus, bet ir pasaulietinis aktas⁵⁶⁰. Šiuo atžvilgiu vedybų ir mirties „perėjimai“ skyrėsi nuo krikšto – tiek mirtis, tiek santuoka turėjo sekuliarios svarbos, dažnu atveju susijusios su pokyčius patiriančių asmenų turtu. Santuokos ceremonijoje, kaip ir krikštynose, svarbus vaidmuo tekdavo ir pašaliniais žmonėmis, tačiau rolės prasmė buvo visiškai kitokia. Priešingai krikštateviams ir krikštamotėms, santuokos liudytojai bei liudytojos su sakramentu priimančiaisiais ir priimančiosiomis nebūdavo susaistomi jokių dvasiniu ryšiu, jų funkcija buvo paprastesnė – patvirtinti įvykusių vedybų faktą. Kai kuriose su santuokos sudarymu susijusiose procedūrose kartais taip

⁵⁵⁶ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 93v.

⁵⁵⁷ Žr. priedą Nr. 5.

⁵⁵⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 12r.

⁵⁵⁹ Edward Muir, *Ritual*, p. 37–38.

⁵⁶⁰ Karolis Tumelis, „Neišsipildžiusios viltys: skundai dėl nutrauktų sužadėtuvių Vilniaus vyskupijos konsistorijoje XVIII a. antroje pusėje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2016, t. VIII, p. 77 (toliau – „Neišsipildžiusios viltys“); Jolanta Karpavičienė, *Moteris*, p. 142.

pat dalyvaudavo liudytojai ar liudytojos, pvz., sužadėtuovė⁵⁶¹ ar skiriant kraitį nuotakai⁵⁶². Jei krikštatėviais ar krikštamotėmis galintiems tapti asmenims buvo keliamos tam tikros sąlygos⁵⁶³, santuokos liudytojams ir liudytojoms jokie panašūs kriterijai nebuvo nustatyti – liudyti turėjo bent du žmonės, suprantantys, kas įvyko⁵⁶⁴.

Vedybų liudytojai ir liudytojos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kontekste nesulaukė tyrėjų dėmesio. Nėra visiškai aišku, kokie motyvai galėjo skatinti rinkti(s) liudijančius asmenis tuokiantis, kaip ta atranka galėjo vykti ir ar dalyvavimas vedybose jaunuosius su liudytojais susaistydavo kokiais nors gilesnę prasmę turinčiais saitais⁵⁶⁵. Tačiau tiriant Vilniaus elgetų santykį su kitų socialinių grupių atstovais ir atstovėmis būtent Vilniaus Šv. Jono bažnyčios santuokos metrikų knygos netikėtai atidengė įdomios informacijos⁵⁶⁶. Patys šaltiniai yra gana lakoniški, juose fiksuotas tik vedybų faktas, apie ceremonijų dalyvius ir dalyves registruojantys asmenys pateikdavo kur kas mažiau informacijos, nei krikšto metrikų knygose. Ši skirtis lėmė, kad santuokų metrikų knygos yra kur kas mažiau panaudotos ar „išgręžtos“ tyrėjų nei krikšto. Visgi nustatčius didelį skaičių Šv. Jono bažnyčioje „iš reikalo“ krikšto tėvais visą XVIII a. tapdavusių vargš(i)ų⁵⁶⁷, neatsispyriau pagundai žinomų vardų savinink(i)ų paieškoti ir tarp toje pačioje bažnyčioje sudarytų vedybų liudinink(i)ų bei patikrinti, ar jų atrankos principas galėjo bent kiek priminti krikštatėvių ir krikštamočių pasirinkimo procesą. Tiesa, absoliučią daugumą sudarytų santuokų liudijo vyrai, moterys liudytojomis tapdavo, regis, išskirtiniais atvejais. Dėl ribotos disertacijos

⁵⁶¹ Karolis Tumelis, „Neišsipildžiusios viltys“, p. 82. Liudytojai dalyvaudavo ne tik katalikų, bet ir stačiatikių sužadėtuovėse. Andželika Ščemeliova, *Sutuoktinių santykiai stačiatikių kilmingųjų šeimoje ir jų reguliavimo raida Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasaulietinėje teisėje XV a. vid.–XVI a. pab.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2023, p. 60.

⁵⁶² Jolanta Karpavičienė, *Moteris*, p. 149.

⁵⁶³ Ugnė Jonaitytė, „Adoptarunt“, p. 23.

⁵⁶⁴ Władysław Abraham, *Zaręczyny i małżeństwa w najnowszym ustawodawstwie kościelne*, Lwów, 1913, p. 32. Už nuorodą dėkoju dr. Andželikai Ščemeliovai.

⁵⁶⁵ Vėlesnis, XIX a. pavyzdys, kuriame ištirta Ravno (Dubrovniko apylinkės) kaimo bendruomenė rodo, kad skirtingose bendruomenėse galėjo egzistuoti įvairios taisyklės ar tradicijos, pvz., sutuoktiniai su liudytojais ir liudytojomis galėjo būti susaistomi dvasinės giminytės ryšiais ir pan. Bent kol kas dėl tyrimų stygiaus apie Šv. Jono bažnyčios parapiją to pasakyti negalima. Marinko Marić, „Traditional marriage and the role of witnesses in the Parish of Ravno in the first half of nineteenth century“, in: *Dubrovnik Annals*, 2017, Nr 21(21), p. 73–95.

⁵⁶⁶ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, 8, 20.

⁵⁶⁷ Žr. priedą Nr. 6.

apimties atsakyti į klausimą, kas lemdavo moterų liudytojų pasirinkimą XVIII a., nesistengiau, atsakymo paieškos gali tapti atspirties tašku atskiram tyrimui.

Nors santuoka bažnyčioje vykdavo toli gražu ne taip dažnai, kaip krikštytos, ir čia būta liudytojų „etatiškumo“. „Kilminguoju ponu“ (*G[enerosus] D[ominus]*) kelis sykius įvardintas Mykolas Narkevičius (*Michael Narkiewicz*) nuo 1758 iki 1794 m.⁵⁶⁸ Šv. Jono bažnyčioje liudijo sudarant bent⁵⁶⁹ 60 santuokų. Tokio gausaus liudijimų skaičiaus niekaip neišaina pateisinti artimais giminystės ar draugystės ryšiais su besituokiančiais. Tą patį galima pasakyti ir apie Juozapą Foką (*Josephus Fokk*), kuris XVIII a. pabaigoje, 1795⁵⁷⁰–1800⁵⁷¹ m., kaip liudytojas dalyvavo bent 20 santuokų. Iš Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygų žinoma, kad Fokas čia tarnavo vargonininku⁵⁷², taigi bažnyčioje jis ne tik praleisdavo daug laiko, bet ir buvo svarbus bendruomenės narys. 1794 m. rugpjūčio 5 d. įrašė nė viena(s) liudytoja(s) neišvardintas vardu ar pavarde, tačiau pažymėta, kad santuoką paliudijo parapijiečiai ir tos pačios bažnyčios tarnai (*testibus parochianis et servis eccl[esi]ae ejusdem*)⁵⁷³. Nors atrodo, kad anksčiau minėtas Mykolas Narkevičius nebuvo vargšas, daugiau informacijos apie jį patį rasti nepavyko, 1779 m. asmuo tokiu pat vardu minimas tarp liudininkų Šv. Jono bažnyčios klebono Adomo Ancypos (*Adam Ancypa*) pakvitavime⁵⁷⁴. Jei tai buvo tas pats vyras, numanytina, kad Narkevičius buvo ne tik artimas klebonui, bet, kaip ir Fokas, galėjo būti reikšmingas parapijos narys. Atrodo, kad bent paskutinį XVIII a. ketvirtį Šv. Jono bažnyčioje vedības liudydavo ne tik besituokiantiesiems artimi ar patikimi, bet ir parapijai ar klebonui svarbūs asmenys.

Tarp bažnyčioje pasikartojančių santuokas liudijusių asmenų per visą amžių pasitaikydavo ir vargšų. Nuo 1692 iki 1800 m. imtinai pavyko rasti 277 įrašus, kuriuose bent vieno iš liudytojų vardas sutapo su žinomais to meto

⁵⁶⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 126v, 179v, 180r, 180v, 182v, 185v, 186r, 186v, 187v–189r, 191v, 192v, 193r, 195r, 196r, 196v, 199v, 201v, 202r, 204r, 204v, 206r, 207v, 208v, 212v, 214v, 215r, 218r, 222r, 222v, 224v, 226r, 226r, 237v, 238r, 239v, 242r, 246v, 252r, 254r, 257v, 258r, 259r, 259v, 260v, 265r, 268r, 269r, 274r–275r, 278v, 281r, 285r, 290v, 292r, 297v, 304v.

⁵⁶⁹ Dalis Mykolo paminėjimų liko nepastebėta, žymėtis jo vardą pradėjau jau pastebėjusi, kad šis kartojasi.

⁵⁷⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 307v.

⁵⁷¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 20, l. 27r.

⁵⁷² Šv. Jono bažnyčios vargonininku (*organ[arius]*) Fokas įvardintas 1796 m. gruodžio 28 d. krikšto įrašė. Žinoma, kad jis vargonais bažnyčioje grojo ir 1799 m. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 19, l. 105r; f. 694, ap. 1, b. 3276, l. 82v.

⁵⁷³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 305v.

⁵⁷⁴ VUB RS, f. 57, b. 55/3.

vargšų ar elgetų vardais. Kai kurie iš jų skirtinguose įrašuose pasikartoja net labai dažnai. Štai Dominykas Šostakas ar Šostakovičius (*Dominicus Szostakowicz*), kurio narystė elgetų organizacijoje yra numanoma, nuo 1771 iki 1789 m. santuokos liudininku tapo bent 38 sykius⁵⁷⁵. Tiek kartų santuokos Šv. Jono bažnyčioje neliudijo joks kitas vargšas, tačiau pasikartojančių vargšų vardų tarp liudininkų yra ir daugiau, pvz., 1758–1760 m.⁵⁷⁶ Antanas Bohuševičius (*Antonius Bohusiewicz*) liudijo 7 santuokose⁵⁷⁷, elgetų organizacijos nariai Fabijonas Godlevskis (*Fabianus Godlewski*) 1747–1763 m.⁵⁷⁸ ir Antanas Pacevičius (*Antonius Pacewicz*) 1773–1776 m.⁵⁷⁹ atitinkamai liudijo 4 ir 6 santuokose. Visi šie pavyzdžiai yra iš antrosios XVIII a. pusės, tačiau tai nereiškia, kad pirmoje pusėje santuokų vedybų liudytojais tapę vargšai nesikartojo, paprasčiausiai pasikartojimai buvo retesni. Štai, pavyzdžiui, elgetų organizacijos nariai Jonas Gecevičius (*Ioannes Giecowicz*) 1701–1704 m.⁵⁸⁰ liudijo 3 santuokas, Mykolas Javorskis 1711–1714 m.⁵⁸¹ – 2 santuokas.

Kartais vargšai ar elgetos liudydavo kitų vargš(i)ų ar elgetavusių asmenų vestuvėse, pvz., 1713 m. balandžio 14 d. tuokiantis vargšui Motiejui Gunklevičiui ir Marijonai Kulikovskai (*Marianna Kulikowska*) liudijo daugmaž tuo metu⁵⁸² elgetų organizacijos vyresniuojų tapęs Mikalojus Jasinskis⁵⁸³, o 1795 m. taip pat vasario 5 d. vykusiose vargšo Dominyko Montvilos (*Dominicus Mątwill*) ir Petronėlės Jankevičiūtės (*Petronela Jankiewiczowna*) vestuvėse kartu su vargonininku Foku liudijo vargšas Juozapas Labenskis (*Josephus Labenski*)⁵⁸⁴. Daugiausiai atvejų, kai vargšai liudydavo vargš(i)ų santuokas, aptikta pirmosios XVIII a. pusės įrašuose, o penkiuose iš jų, sudarytuose 1714–1725 m., net įvardintas sutuoktinių socialinis statusas, t. y. vargšai (*pauperes*)⁵⁸⁵. Kai kurie iš jų buvo žinomi iš anksčiau, pvz., elgetų organizacijos narys Kasparas Žebrowskis ar sykį Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje vargšu įvardintas Mikalojus

⁵⁷⁵ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 174v, 215r, 216r, 217v, 221v, 222r, 227r, 230v, 231r, 237r, 247r, 248r, 248v, 251r, 253r, 253v, 259r, 259v, 260r, 261r, 263r, 264v, 266r, 266v, 267r, 267v, 269r, 269v, 270r, 271r.

⁵⁷⁶ *Ibid.*, l. 126v, 136v, 138r, 141r, 143r.

⁵⁷⁷ Nuo 1758 iki 1762 m. 26 kartus tapo krikštatėviu. Žr. priedą Nr. 6.

⁵⁷⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 52v, 143r, 143v, 153r.

⁵⁷⁹ *Ibid.*, l. 180v, 189r, 190v, 191v, 192r.

⁵⁸⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 326r, 329r, 334v.

⁵⁸¹ *Ibid.*, l. 361r, 376r.

⁵⁸² Žr. priedą Nr. 5.

⁵⁸³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 371v.

⁵⁸⁴ *Ibid.*, l. 307v.

⁵⁸⁵ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 376r, 381v, 412v, 413v.

Baranovskis (*Nicolaus Baranowski*), tačiau dalis vardų buvo nauji, t. y. neidentifikuoti vargšais ir neįtraukti į priede Nr. 6 esantį vargšų sąrašą. Nepaisant to, kad santuokas registravę asmenys kelis kartus nusprendė aprašyti sutuoktinius, liudytojų visuomeninė padėtis nefiksuota nė viename įrašė. Tik kitų šaltinių dėka žinoma, kad, pvz., visi minėto Žebrovskio ar Baranovskio santuokų liudytojai buvo vargšai, kai kurie – elgetų organizacijos nariai, pvz., Laurynas Mazalevskis ar Juozapas Piotrovskis.

Atrodo, kad kartais vargšai vieni kitų santuokas liudydavo neatsitiktinai. Ankstesniame poskyryje jau minėta, kad Baltramiejus Draugelis 1731 m. dalyvavo Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčioje krikštijant elgetų organizacijos nario Jokūbo Juodkos dukrą Prancišką⁵⁸⁶, o Juodka savo ruožtu liudijo dvejoje Draugelio vestuvėse. Žinoma, kad Draugelis buvo vedęs bent tris sykius⁵⁸⁷, tačiau ankstesnes santuokas liudijančių įrašų rasti nepavyko. 1734 m. spalio 23 d. Baltramiejaus (*Bartholomeus Braugiel (sic!)*) ir Anastazijos Večerskos (*Anastasia Wieczerska*) santuoką paliudijo du elgetų organizacijos nariai – Jokūbas Juodka ir Simonas Rychlickis⁵⁸⁸, o 1740 m. Draugelio ir Kotrynos Rikačevskos vestuvėse kartu su dviem nenustatytais asmenimis ir vėl liudijo tas pats Juodka⁵⁸⁹. Panašu, kad abu vyrai tarpusavyje galėjo palaikyti šiltesnius ryšius, tačiau to patvirtinti kitais šaltiniais neišeina. Tikėtina, kad tokių atvejų per visą XVIII a. galėjo pasitaikyti ir daugiau.

Nepanašu, kad liudijimo vieno ar kito asmens vestuvėse užtekdavo, jog tarp liudytojų ir jaunųjų susiklostytų artimesni ryšiai. Pamėginus sugretinti visus žinomus jaunikius, kurių santuoką liudijo vargšai ar elgetos, su žinomais vaikų tėvais, kurių krikštatėviais ar krikštamotėmis per visą amžių tapdavo tie patys vargšai ar vargšės, pavyko rasti vos du sutapimus. Pirmasis – jau minėto vargšo Motiejaus Gunklevičiaus atvejis. 1713 m. jo vestuvėse liudijęs elgetų organizacijos vyresnysis Mikalojus Jasinskis⁵⁹⁰ dalyvavo ir krikštijant 1720 m. šeimai gimusį sūnų Juozapą (*Iosephus*)⁵⁹¹. Antrasis sutapimas – 1775 m. Dovydo Mazurevičiaus (*David Mazurewicz*) ir Ievos Dargelevičiūtės (*Eva Dargielewiczowna*) vestuvėse liudijęs vargšas Jonas Sivickis (*Ioannes Siwicki*)⁵⁹² tapo ir judviejų sūnų, 1776 m. krikštyto Mikalojaus (*Nicolaus*)⁵⁹³

⁵⁸⁶ LMAVB RS, f. 318, b. 12549, l. 93v.

⁵⁸⁷ Du jo vaikai, gimę santuokoje, buvo pakrikštyti 1729 ir 1731 m. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 461v, 487r.

⁵⁸⁸ *Ibid.*, l. 438v.

⁵⁸⁹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 12r.

⁵⁹⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 371v.

⁵⁹¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 377r.

⁵⁹² LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 187r.

⁵⁹³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 16r.

bei 1778 m. krikštyto Jurgio Vincento⁵⁹⁴ (*Georgius Vincentius*), krikštatėviu. Neatmestina, kad Mazurevičius taip pat galėjo būti vargšas ir su Sivickiu juos galėjo sieti draugiški ryšiai. Taip pat per visą tiriamąjį laikotarpį retkarčiais pasitaikydavo atvejų, kai vienas vargšas liudijo poros vestuvėse, o vaikų krikštatėviais ir krikštamotėmis tapdavo kiti vargšai. 1714 m. Stanislovo Koperskio (*Stanislaus Koperski*) ir Onos Michalovskos (*An[n]a Michalowska*) vestuvėse liudytoju tapo Mykolas Javorskis⁵⁹⁵, kuris 2–3 deš. sandūroje buvo elgetų organizacijos raštininkas⁵⁹⁶. 1726 m., Stanislovo ir Onos sūnaus Kazimiero krikštatėviais tapo vargšai Kristoforas Švintulevičius (*Christophorus Szwyntulewicz*) ir Anastazija Steponienė (*Anastasia Stefanowa*)⁵⁹⁷. 1723 m. Jokūbo Stapurevičiaus (*Iacobus Stapurewicz*) ir Marijonos Derlickos (*Marianna Derlicka*) santuoką paliudijo keturi vyrai, vienas iš jų – elgetų organizacijos raštininku⁵⁹⁸ 3–4 deš. sandūroje buvęs Florijonas iš Daumantų Matusėvičius (*Floryan z Dowmontow Matusewicz*)⁵⁹⁹. Florijonas Jokūbo ir Marijonos vaikų krikštatėviu netapo, o trijų 1724, 1726 ir 1728 m. gimusių vaikų krikšto tėvais ir motinomis pasirinkti kiti vargšais įvardinti asmenys⁶⁰⁰.

Grįžtant prie XVIII a. pirmosios pusės vedybų liudytojų „etatiškumo“, atskirai pristatyti reikia Florijono iš Daumantų Matusėvičiaus atvejį. 1720–1738 m. Matusėvičius liudijo bent 45 vestuvėse, taigi daugiau sykių nei Šostakovičius ir tik truputį mažiau nei Narkevičius⁶⁰¹. 1732 m. elgetų organizacijos rinkiminės sueigos protokole pažymėta, kad jos metu Matusėvičius išrinktas raštininku⁶⁰². Jis buvo perrinktas, nes jau 1730 m. būtent jis surašė elgetų organizacijos vyresniųjų bylinėjimosi su Mikalojumi Jasinskiu sprendimo dokumentą⁶⁰³. Žinoma, kad ankstesnis organizacijos raštininkas, minėtas Mykolas Javorskis, iš tiesų buvo elgeta⁶⁰⁴. Tačiau Florijono kaip elgetos statusas kelia klausimų – 1739 m. jis jau vadintas

⁵⁹⁴ *Ibid.*, l. 35v.

⁵⁹⁵ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 376r.

⁵⁹⁶ Žr. priedą Nr. 5.

⁵⁹⁷ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 429v.

⁵⁹⁸ Žr. priedą Nr. 5.

⁵⁹⁹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 410r.

⁶⁰⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 416v, 434r, 450r.

⁶⁰¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 394r, 396r, 400r, 400v, 404r, 404v, 408r, 408v, 410r, 410v, 411v, 412r, 412v, 417r, 424r, 424v, 427r, 430r, 430v, 432r, 438r, 438v, 443r, 443v; b. 8, l. 1r, 1v, 2r.

⁶⁰² VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r. Daugiau apie organizaciją ir jos vyresniųjų pareigybes žr. poskyryje 3.2.

⁶⁰³ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 4r.

⁶⁰⁴ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

Vilniaus parapiinės Šv. Jono bažnyčios metrikų raštininku (*metricarum notarii*)⁶⁰⁵. Nežinia, ar Florijonas pakilo karjeros laiptais ir turėdamas konkrečių naudingų įgūdžių sugebėjo rasti sau geresnę vietą Šv. Jono bažnyčioje, ar elgetų organizacijos veikloje dalyvavo „iš reikalo“ ir į ją įsijungė jau būdamas Šv. Jono bažnyčios raštininku. Nepaisant informacijos apie Matusevičiaus karjerą stygiaus, jo atvejis aiškiai parodo, kad parapijai svarbūs konkretūs asmenys galėjo tapti „etatiniais“ vedybų liudytojais ir pirmoje XVIII a. pusėje.

Nors iš turimos informacijos galėtų atrodyti, kad praktika vargšams tapti „etatiniais“ vedybų liudytojais nusistovėjo antroje amžiaus pusėje, o pirmoje vargšai ar elgetos dažniau liudydavo kitų to paties socialinio sluoksnio atstov(i)ų santuokas, svarbu prisiminti tiek naudojantis Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygomis sudaryto vargš(i)ų vardų sąrašo fragmentiškumą, tiek tai, kad metrikų knygos visgi nėra labai tikslūs šaltiniai. Jomis naudojėsi tyrėjai ir tyrėjos pastebėjo, kad laikui bėgant besikeičiantis registrų (ne)tikslumas galėjo nulemti kai kurias nebūtinai teisingas istorik(i)ų išvadas⁶⁰⁶. Panašiai, tik apie kitus šaltinius ir kitą laikotarpį rašė Peteris Brownas. Ankstyvosios krikščionybės istorijos tyrėjas suabejojo istoriografijoje išsakniujusiu teiginiu, esą vėlyvosios Antikos miestuose esmingai išaugo skurdas, kaip gali pasirodyti iš staigaus skurdo aprašymų šuolio jo tiriamu laikotarpiu. Anot jo, kur kas labiau tikėtina, kad skurdo aprašymų šaltiniuose ženklų pagausėjimą lėmė sparčiai besimainęs visuomenės požiūris į vargšus, o ne realus padėties pokytis⁶⁰⁷. Tad ir su santuokų metrikų knygomis gali būti panašiai – neatmestina, kad jose esantys įrašai liudija ne realios padėties, o šaltinio sudarymo principo pokyčius.

Mėginti aiškinti „etatinų“ vedybų liudytojų-vargšų egzistavimą Vilniaus Šv. Jono parapijoje XVIII a. galima dvejopai – kuris aiškinimas tikslesnis, deja, nežinia. Nors elgetos savo svarba neprilygdavo bažnyčios vargonininkams ar raštininkams, veikiausiai jie buvo laikomi pakankamai reikšmingais Šv. Jono parapijos nariais, kad liudytų kitų bendruomenės narių santuokas. Gali būti, kad kai kuriais atvejais santuokos liudytojų pasirinkimą nulemdavo panašios priežastys, kaip ir krikštatėvių – santuokos nepatogumas artimiesiems ar jos sudarymas konfliktiškais aplinkybėmis ir alternatyvių, „po ranka“ buvusių liudytojų paieška. Frickas XVII a. vilniečiams skirtoje studijoje pristatė vieną atvejį, kai žmogus savo vestuvėms nesugebėjo surinkti

⁶⁰⁵ LVIA, f. 604, ap. 3, b. 121, l. 49r.

⁶⁰⁶ Jolita Sarcevičienė, „Krikštas“, p. 458.

⁶⁰⁷ Peter Brown, *Poverty*, p. 16.

svečių ir bičiulių, tad jose teko dalyvauti vos keliems nepažįstamiesiems⁶⁰⁸. Gali būti, kad panašių atvejų pasitaikydavo ir XVIII a. Visgi Mykolo Narkevičiaus, Florijono iš Daumantų Matusevičiaus ir Juozapo Foko atvejai byloja, kad veikiausiai Šv. Jono parapijoje toli gražu ne paskutinės svarbos veiksmu liudijant santuoką buvo vieno ar kito asmens vieta bendruomenėje. Tai leidžia manyti, kad ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje galėjo egzistuoti nerašytos, paprotinės liudinink(i)ų atrankos taisyklės, tačiau šis klausimas nusipelno kur kas detalesnių ir išsamesnių tyrimų.

2.2.3. Laidotuvės

Privilegijuotų asmenų dėmesį vargšams ar vargšėms mirties kontekste lėmė dar viduramžiais katalikiškoje Europos dalyje susiklosčiusi išganymo „sistema“ – gavę išmaldą ir pagalbą šiame pasaulyje elgetos ir vargšai ar vargšės būdavo tarsi įpareigoti melstis už savo geradarių sielas po mirties, idant šios aname pasaulyje greičiau paliktų skaistyklą ir pasiektų amžinąjį gyvenimą⁶⁰⁹. Vargš(i)ų ir elgetų kaip maldinink(i)ų visuomeninė funkcija buvo tiesiogiai susijusi su kitų asmenų mirtimi, tad jie ir jos ne tik būdavo pageidaujami laidotuvių ceremonijų dalyviai ir dalyvės, bet ir tapdavo patogia metafora aukštinant velionių dorybes⁶¹⁰.

Apie elgetų ir kitų vargš(i)ų dalyvavimą su mirtimi ir laidotuvėmis siejamose apeigose iš visų trijų čia pristatomų perėjimo ritualų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijai skirtuose veikaluose rašyta daugiausiai ir išsamiausiai. Mirties metrikų knygos nesuteikia informacijos apie aplinkinius laidojant mirusiuosius ar mirusiųsias, tad tai daryta remiantis kitais šaltiniais, dažniausiai testamentais ir laidotuvių pamokslais, dėmesį kreipiant ne į vargšus ir vargšes, o velionius ar veliones⁶¹¹. Į ankstyvųjų naujųjų laikų vilniečių testamentų labdaringus užrašymus įdėmiausiai pasižiūrėjo Jakulis, paskaičiavęs tiek špitolėms testamentuose skirtų labdaringų užrašymų dydį, tiek jų skaičių, įvertinęs, kaip dažnai testamentuose minimas daugiau nei vienas labdaros gavėjas, nustatęs, kad testamentuose jokiai špitolei nepriskirtini vargšai dažniau minėti pradėti XVIII a. antrojoje pusėje, kad

⁶⁰⁸ David Frick, *Kith*, p. 253.

⁶⁰⁹ Bronisław Geremek, *Poverty*, p. 17.

⁶¹⁰ Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos*, p. 188.

⁶¹¹ Pvz., čia: Marcelli Kosman, „Litewskie kazania pogrzebowe z pierwszej połowy XVII wieku“, in: *Odrodzenia i reformacja w Polsce*, 1972, t. XVII, Wrocław, p. 87–114; Mindaugas Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2008 (toliau – *Mirtis*), p. 95–97, 121, 137, 184; Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos*, p. 7; Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius, 2008 (toliau – *LDK katalikiškas*), p. 90–92, 131, 141.

špitoles dažniausiai remdavo aukštesnio statuso pasiturintys miestiečiai ir kt.⁶¹² Jakulis taip pat atkreipė dėmesį, kad ankstyvųjų naujųjų laikų miestiečių testamentuose retai žymėta, kokiais konkrečiais būdais vargšai ar vargšės galėdavo pagelbėti miršančiojo ar miršančiosios sielai – veikiausiai ši informacija savu laiku atrodė savaime suprantama ir neverta registravimo išskyrus kelias išimtis⁶¹³. Iš tiesų, 1695–1799 m. pildytose Vilniaus miesto magistrato aktų knygose⁶¹⁴ pavyko rasti 54 aktuotus testamentus, kuriuose yra labdaringų užrašymų. Nors su jokia institucija nesietiems vargšams ir vargšėms turtas užrašytas 30-yje iš jų, tik 5-iose minimos konkrečios funkcijos, kurias jie ir jos turėjo atlikti laidotuvių metu.

Daugiau ir įvairesnių detalių apie tai, koks galėjo būti vargš(i)ų ir elgetavusių asmenų vaidmuo mirties ritualuose, atskleidžia kiti šaltiniai – pomirtiniai turto inventoriai. Lietuviškos istoriografijos kontekste tokie inventoriai visų pirma pasitelkti tiriant tiek materialinę⁶¹⁵, tiek kasdienybės⁶¹⁶ istoriją. Šiam tyrimui aktualu tai, kad kai kuriuose jų būdavo surašomas ne tik velionio ar velionės paliktas turtas, bet ir įvairios jo ar jos laidotuvių išlaidos – kartais šios būdavo registruojamos itin detalios, kartais ne taip preciziškai. Išlaidos skirdavosi savo dydžiu, kaip ir pačios laidotuvės neabejotinai skyrėsi ištaigingumu. Visgi tokiuose šaltiniuose užuominų, kaip galėjo atrodyti vargš(i)ų ir elgetų dalyvavimas kitų asmenų laidotuvėse, pasitaiko šiek tiek daugiau nei testamentuose.

XVII a. pab.–XVIII a. Vilniaus magistrato aktų knygose pavyko rasti 16 pomirtinių turto inventorių, kuriuose esančiuose laidotuvių išlaidų registruose minimi vargšai ir vargšės⁶¹⁷. Įtraukus dar vieną, Antano Kazimiero Sapiegos dienoraštyje⁶¹⁸ įrašytą registrą, iš viso šiam tyrimui pasitelkta septyniolika tokių šaltinių. Aštuoni iš jų buvo sudaryti ar aktuoti 1695–1704 m., penki 1786–1796 m. ir po vieną 1720, 1725, 1754 ir 1759 m. Konkrečios vargš(i)ų

⁶¹² Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 117, 259, 261, 263, 266.

⁶¹³ *Ibid.*, p. 264.

⁶¹⁴ Peržiūrėtos Lietuvos valstybės istorijos archyvo 23 fonde esančios knygos. LVIA, f. 23, ap. 1, b. 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 55.

⁶¹⁵ Aistė Palušytė, „XVII–XVIII amžiaus Kauno miestiečių paveikslų rinkiniai: temos ir funkcijos“, in: *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sud. Aistė Palušytė, Vilnius, 2010, p. 492–506; Jolita Sarcevičienė, „Knygos Vilniaus miestiečių namuose XVIII a. pirmoje pusėje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, kn. 47, p. 249–278.

⁶¹⁶ Violeta Pansevič, „XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2022, t. 8, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 132–162.

⁶¹⁷ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 21, 22, 25, 33, 38, 47, 51, 54.

⁶¹⁸ *Merkinės seniūno*, p. 131–139.

funkcijos laidotuvių metu aprašytos devyniuose iš jų. Kai kurios detalės amžiaus pabaigoje aktuotuose laidotuvių išlaidų registruose sutampa su pirmos amžiaus pusės šaltiniuose rasta informacija, pvz., giedantys vargšai minimi tiek 1725 m. Polocko kašteliono Kristupo Konstantino Paco⁶¹⁹, tiek 1793 m. aktuotame Vilniaus suolininko Martyno Senkevičiaus (*Marcin Sienkiewicz*)⁶²⁰ laidotuvių išlaidų registruose. Gali būti, kad vargš(i)ų ir elgetų rolės laidotuvėse pernelyg nekito visą tiriamąjį laikotarpį. Visgi turint tiek informacijos pasakyti, kaip ir ar XVIII a. mainėsi vargš(i)ų dalyvavimo kitų asmenų laidotuvėse tradicijos bei jų atliekami vaidmenys, yra neįmanoma. Nežinia ir tai, ar, pvz., vargšai tikrai nedalyvavo palydint kitus asmenis, kurių laidojimo išlaidos taip pat įrašytos magistrato aktų knygose, tačiau jose nepažymėtos vargšams ar vargšėms išleistos sumos.

Net ir reti konkrečių funkcijų, kurias vargšai ar vargšės atlikdavo laidotuvių metu, paminėjimai šaltiniuose leidžia geriau suprasti, kaip galėjo atrodyti jų dalyvavimas kitų asmenų laidotuvėse. Dažniausiai šaltiniuose įvardinta tokia funkcija – giedojimas prie mirusiojo ar mirusiosios kūno (*przy ciele, przy umarłym*)⁶²¹. Prie kūno giedoję vargšai, vargšės ar elgetos minimi trijuose laidotuvių išlaidų registruose⁶²². Dviejuose iš jų nurodyta, kad giedoję asmenys prie kūno praleido visą naktį⁶²³. Verta pažymėti, kad Vilniaus elgetos giedodavo ne tik per laidotuves, bet ir per mišias Šv. Jono bažnyčioje⁶²⁴ – tai byloja elgetų giedojimo praktiką egzistavus ir kituose miesto kontekstuose. Tiesa, kartais vargšai ir vargšės ne giedodavo, o skaitydavo. Štai 1695 m. aktuotame vilniečio pirklio Andriejaus Zyplos (*Andreas Zypla*) laidotuvių išlaidų registre minimi ne giedoję, tačiau psalmyną skaitę (*sic!*) vargšai⁶²⁵.

Kartais besiruošiantieji mirčiai pageidaudavo, kad jų karstą neštų ar žemėn leistų vargšai ar elgetos. Norą būti palaidotu Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje 1732 m. sudarytame testamente išreiškęs Livonijos kaštelionas Aleksandras Pšezdzieckis (*Alexander Przewdziecki*) geidavo, kad jo karstą į rūsį nuleistų bažnyčios elgetos (*tym dziadom koscielnym*)⁶²⁶ – omenyje neabejotinai turėti organizacijos nariai. Už šį darbą gavę po dešimt auksinų jie taip pat turėjo būti vieneriems metams įpareigoti kas savaitę prie velionio kapo kalbėti poteries už šio nuodėmių atleidimą. 1783 m. aktuotame testamente

⁶¹⁹ *Ibid.*, p. 134.

⁶²⁰ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 51, l. 706r.

⁶²¹ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 33, p. 1342; b. 51, l. 706r.

⁶²² LVIA, f. 23, ap. 1, b. 33, p. 1342; b. 51, l. 706r; *Merkinės seniūno*, p. 134.

⁶²³ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 33, p. 1342; b. 51, l. 706r.

⁶²⁴ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 6.

⁶²⁵ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 21, l. 69v.

⁶²⁶ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 27, l. 874v–875r.

vilnietis pirklys Jurgis Narkevičius (*Georgius Narkiewicz*) nurodė, kad laidotuvių metu jo karstą nešti turėtų „vargšai ir miesto tarnai“ (*na ubogich y slug mieyskich*)⁶²⁷. Visgi karstą nešantys ar į duobę guldantys vargšai ar elgetos nepaminėti nė viename tyrimui pasitelktame išlaidų registre. Nežinoma ir tai, ar čia aprašyti testamentuose išreikšti pageidavimai iš tiesų buvo įgyvendinti. Visgi noras, kad kūną į pomirtinį gyvenimą tiesiogine prasme, t. y. nešdami karstą ar jį leiddami į kapo duobę, palydėtų būtent elgetos ir vargšai, išryškina savotišką jų pačių padėties liminalumą kitų miesto gyventojų akyse.

Dviejuose laidotuvių išlaidų registruose minimos už žvakės vargšams ar elgetoms paaukotos sumos⁶²⁸. Šaltiniuose detaliau nepaaiškinta, kokios žvakės turėtos omenyje. Įvairiuose katalikiškuose⁶²⁹ su mirtimi susijusiuose ritualuose žvakės naudotos skirtingais tikslais, pvz., vienokias žvakes rankose laikydavo gulintieji mirties patale, kitokios žvakės naudotos teikiant paskutinio patepimo sakramentą ir panašiai. Pasak vadinamųjų mirties žvakių simboliką marijinėje viduramžių ir renesanso ikonografijoje tyrusios Veros Henkelmann, nederėtų tarpusavyje painioti skirtingų mirties ritualų metu naudotų žvakių paskirčių tarpusavyje⁶³⁰. Mirties žvakė⁶³¹ simbolizavo tikėjimo tvirtumą žengiant iš vieno pasaulio į kitą ir atliepė amžinojo atilsio maldos fragmentą apie išėjusiajam ar išėjusiajai šviečiančią amžinąją šviesą⁶³², tuo tarpu laidotuvių metu degintos žvakės simbolizavo viltį, kad velionio ar velionės siela pasieks amžinąjį gyvenimą, ir maldas už šią⁶³³. Galima numanyti, kad žvakės, už kurias vargšams aukotos aukos, galėjo būti deginamos budint prie kūno⁶³⁴ arba neštos procesijų metu⁶³⁵. Viena iš

⁶²⁷ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 46, l. 700v.

⁶²⁸ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 22, l. 569v, b. 25, l. 246r.

⁶²⁹ Evangelikai žvakių laidotuvių apeigose nenaudodavo. Mindaugas Paknys, *Mirtis*, p. 32.

⁶³⁰ Vera Henkelmann, „Candles of Death and the Death of the Virgin Mary as a Model of the Ideal Death on the Threshold of the Early Modern Era“, in: *The Moment of Death in Early Modern Europe, c. 1450–1800. Contested Ideals, Controversial Spaces, and Suspicious Objects*, ed. by Benedikt Brunner and Martin Christ, Leiden, 2024 (toliau – „Candles“), p. 166.

⁶³¹ Pasak Alberto Stanislovo Radvilos, vos septynerių sulaukęs Vladislovo Vazos sūnus, karalaitis Zigmantas Kazimieras 1647 m. taip pat mirė rankose laikydamas vadinamąją mirties žvakę. Mindaugas Paknys, *Mirtis*, p. 45.

⁶³² Vera Henkelmann, „Candles“, p. 169.

⁶³³ Henry Theiler, *The Candle as a Symbol and Sacramental in the Catholic Church*, New York and Cincinnati, 1909, p. 73.

⁶³⁴ Mindaugas Paknys, *Mirtis*, p. 98.

⁶³⁵ Žvakės pasiturinčių asmenų laidotuvių procesijose viduramžiais nešdavusius vargšus savo veikale minėjo ir Michelis Mollat, *The Poor*, p. 264.

registrų minimos aukos už žvakes ne anoniminiams vargšams, o „gailestingumo brolijai“⁶³⁶ – kartais šaltiniuose taip vadinta elgetų organizacija. Kadangi tame pačiame registre greta esančiame įrašė minimi konkrečiai neįvardinti vargšai, tikėtina, kad ji čia ir turėta omenyje.

Jau minėtame Andriejaus Zyplos laidotuvių išlaidų registre aprašyti jų metu varpais skambinę vargšai. Šaltinyje užfiksuota ne tik vargšams už tokį darbą sumokėta suma, bet ir trukmė – varpais šie skambino tris dienas⁶³⁷. Miestuose ir miesteliuose varpai buvo svarbi komunikacijos priemonė, jie ne tik kviesdavo žmones į mišias ar pamaldas, bet ir pranešdavo laiką, varpais būdavo skambinama skelbiant pavojų ar norint perduoti kitas naujienas, pavyzdžiui, žinias apie santuoką arba mirtį⁶³⁸. Skirtinguose miestuose skambinimo varpais laidotuvių metu praktikos skirdavosi, pvz., dūžių skaičius ar varpo dydis skambinant mirus moteriai ar vaikui galėjo būti kitoks nei mirus vyrui, ir kt.⁶³⁹ Varpų dūžiai ne tik pranešdavo apie mirtį, katalikų bendruomenėse jais taip pat kviesta maldai už velionio ar velionės sielą⁶⁴⁰. Gali būti, kad ankstyvųjų naujųjų laikų žmonėms vertingos galėjo atrodyti ne tik vargš(i)ų maldos už velionių sielas, bet ir raginimas melstis šia intencija.

Vargšams, vargšėms ir elgetoms už įvairią pagalbą bei maldas laidotuvių metu būdavo atsidėkojama ne tik piniginėmis aukomis, bet ir aprūpinant juos ir jas gėrimais ar maistu. Keturiuose laidotuvių išlaidų registruose minimas maistas trims dienoms⁶⁴¹, trys gorčiai degtinės⁶⁴², dvi su puse statinės⁶⁴³ ar „kubiliukas“ alaus per naktį giedojusiems vargšams⁶⁴⁴. Pastebėtina, kad daugumos asmenų, kurių laidotuvių išlaidų registrais naudojamosi šiame tyrime, socialinis statusas buvo aukštas: 6 iš jų priklausė Vilniaus miesto valdančiajam elitui, 2 moterys buvo valdančiojo elito atstovų žmonos, 4 buvo pirkliai, 2 amatininkai, 1 didikas, ir tik 2 asmenų veikla ar statusas konkrečiau neapibrėžti ar nenustatyti⁶⁴⁵. Neabejotina, kad šių žmonių laidotuvės buvo ištaigingesnės nei daugumos Vilniaus gyventojų. Veikiausiai jose vargšės, vargšai ar elgetos dalyvaudavo kur kas gausiau, prie kūno meldavosi ilgiau, o įvairios laidotuvių išlaidos apskritai būdavo didesnės. Nepaisant to, žinoma,

⁶³⁶ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 25, l. 246r.

⁶³⁷ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 21, l. 63v.

⁶³⁸ David Frick, *Kith*, p. 98.; David Garrioch, „Sounds of the city: the soundscape of early modern European towns“, in: *Urban History*, 2003, Vol. 30, No. 1, p. 11.

⁶³⁹ *Ibid.*, p. 11.

⁶⁴⁰ Edward Muir, *Ritual*, p. 54.

⁶⁴¹ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 22, l. 450r.

⁶⁴² LVIA, f. 23, ap. 1, b. 33, p. 1343.

⁶⁴³ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 22, l. 569v.

⁶⁴⁴ *Merkinės seniūno*, p. 134.

⁶⁴⁵ Žr. priedą Nr. 8.

kad elgetos ir vargšai ar vargšės būdavo pageidaujamos ir ne tokiomis malonėmis aplinkybėmis vykdavusiose laidotuvėse. Štai 1747 m. kovo 28 d., Vilniaus magistratas išleido 19 auksinų ir 27 grašius „kriminalinei egzekucijai“ ir įvairioms su ja susijusioms reikmėms. Sumą sudarė ne tik mokestis budeliui, bet ir šaltinyje neįvardinto mirties bausme nuteisto asmens laidotuvių išlaidos: pinigai karstui, mokestis už duobės iškasimą, kūno vežimą, auka kūną priėmusiems pranciškonams bei vargšams išdalinta išmalda⁶⁴⁶.

Elgetos ir vargšai bei vargšės kitų asmenų laidotuvėse „dalyvaudavo“ ir netiesiogiai. Jie ir jos būdavo pasitelkiami kaip retorinės figūros, leidusios tiek išaukštinti velionio ar velionės dorybes⁶⁴⁷, tiek simboliškai išreikšti nuolankumą mirties akivaizdoje. Tai daryta (1) gretinant(is) su vargšais ir vargšėmis bei (2) pristatant artimą velionio ar velionės ryšį su skurde gyvenusiais asmenimis⁶⁴⁸.

Lygiuotis į vargšus ir vargšes besiruošiant mirti patys testatoriai ir testatorės testamentuose pradėdavo atsikartojančia formule, visą žemišką turtą vadinant „skurdžiu“ (pvz., *co do ubogiej moiey substancyi; rozrządzenie Calego ubóstwa mojego*)⁶⁴⁹. Kartais greta tokių įrašų siela taip pat šabloniškai vadinta vienintele vertinga nuosavybe. 1788 m. aktuotame vilniečio chirurgo Antano Kvintovskio (*Antoni Kwintowski*) testamente sielos vertė aiškinta tuo, kad ji „atpirkta brangiausiu Viešpats Kristaus krauju“⁶⁵⁰, o pirklys Joakimas Radzivanovičius Bychovcovas (*Joachim Radziwanowicz Bychowcow*) 1791 m. testamente sielą užrašė ir patikėjo „į Kūrėjo [...] rankas“⁶⁵¹. Iki pat XVIII a. pabaigos testamentuose atsikartoja istoriografijoje su barokine pasaulėjauta tapatinama panieka kūnui⁶⁵². Su ja glaudžiai susijusi ir valia būti palaidotam ar palaidotai kuo kukliau arba kartu su nepasiturinčiais žmonėmis. Štai Antanas Sakalauskas (*Antoni Sokołowski*) 1796 m. aktuotame testamente išreiškė norą būti palaidotas kapinėse prie Šv. Stepono bažnyčios, „kur visus vargšus laidoja“⁶⁵³. Pastarasis pavyzdys byloja ir apie plačiau paplitusį mirties-lygintojos motyvą. Vilniuje publikuotame Inocento Rudnickio (*Innocenty Rudnicki*) pamoksle, sakytame laidojant Minsko vaivadijos

⁶⁴⁶ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 168, l. 22v.

⁶⁴⁷ Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas*, p. 90.

⁶⁴⁸ Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos*, p. 174, 188.

⁶⁴⁹ Pvz., Ievos Gorlevičiūtės-Vrublevskienės (*Ewa z Gorlewiczow Wrublewska*) 1788 m. ir Silvestro Zdankevičiaus (*Sylwester Zdankiewicz*) 1793 m. aktuotuose testamentuose. LVIA, f. 23, ap. 1, b. 47, p. 1539–1540; b. 51, l. 213v.

⁶⁵⁰ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 47, p. 1553.

⁶⁵¹ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 48, l. 541v.

⁶⁵² Mindaugas Paknys, *Mirtis*, p. 61, 68.

⁶⁵³ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 54, l. 361r–361v.

stalininką Martyną Volodkovičių (*Marcin Wołodkowicz*), ir Simono Rosoleckio (*Szymon Rosolecki*) pamoksle, skirtame Mykolo Servacijaus Kaributo Višnioveckio laidotuvėms, minimas kelias (*droga*)⁶⁵⁴, kuriuo eiti turi visi žmonės – tiek karaliai, tiek ponai, tiek turtingi, tiek vargšai⁶⁵⁵. Kartais pamokslininkai mirtį-lygintoją pristatydavo itin makabriškai, vaizdingai aprašydami nepriklausomai nuo velionių luomo po mirties vienodai nykstančius kūnus. Volodkovičiaus laidotuvėms skirtame pamoksle Rudnickis kvietė užėti „su krikščionišku akylumu į tas požemines vietas, ir pamatysite sausus kaulus bei šlykščius lavonų puvėsius, sužinosite, kuo skiriasi vargšas nuo turtingo, tarėjas ir ponas nuo beviltiškų kaimiečių“⁶⁵⁶, o Mykolas Pranciškus Karpavičius (*Michał Franciszek Karpowicz*) laidojant Antaną Tiškevičių teigė, kad „mirtis valdovų palaikus sulygina su niekingų elgetos trūnėsių puvena“⁶⁵⁷.

Publikuotuose XVIII a. laidotuvių pamoksluose kartais aprašomas asmeniškasis velionių santykis su vargšais, akcentuotas jų tarpusavio artumas, labdaringa veikla – kartais vieša, kartais slapta. Anot Juvenalio Charkevičiaus (*Juvenalis Charkiewicz*), Ona Tiškevičiūtė-Kocielienė „dar netekėjusi Vilniaus Šv. Mykolo vienuolyne buvo, ir paslapčia iš asmeninių išlaidų, namuose leidžiamų, vargą po mūrais gulinčiųjų lengvino“⁶⁵⁸, o pasak Antano Žebrovskio (*Antoni Żebrowski*), Eleonora Buinickytė-Oginskienė „kiek kartų į Vilnių atvykdavo, kiekvieną kartą neatpažįstamai apsirengusi apeidavo visas miesto gatves, ten gulinčius pamūriais vargšus: prie jų prisijungdavusi mielai mėgaudavosi pokalbiu, dosnią ranką neturte ištiesdavo“⁶⁵⁹. Diduomenės atstovių įvaizdį proginėje literatūroje tyrusi Sarcevičienė atkreipė dėmesį, kad labdaringa veikla minima absoliučioje daugumoje panegirinių didikėms skirtų

⁶⁵⁴ Innocenty Rudnicki, *Kazanie Na Pogrzebie Ciała S. P. Wielmożnego Imci P. Marcina Wołodkowicza Stolnika Wdztwa Min: Miane W Kosciele XX. Dominikanow w Mińsku Roku 1780. Dnia 7. Czerwca Przez X. Innocentego Rudnickiego Tegoż Zakonu*, Wilno, post 1780 08 26 (toliau – *Kazanie*), p. 35.

⁶⁵⁵ Szymon (X. Łukasz od S. Franciszka) Rosolecki, *Kazanie*, l. Br.

⁶⁵⁶ Innocenty Rucnicki, *Kazanie*, p. 35.

⁶⁵⁷ Michał Franciszek Karpowicz, *Na Pogrzebie*, l. B4v.

⁶⁵⁸ Juvenalis Charkiewicz, *Kazanie*, l. Fr.

⁶⁵⁹ Antoni Żebrowski, *Kazanie W dzień Pogrzebu Jaśnie Wielmożney Jmci Pani Eleonory z Buynickich Oginskiey Starosćiny Jaśmońskiey, w Kościele Połockim Societatis Jesu Miane, Na obligacyą całej Familii Wielmożnych Ichnów Panow Buynickich Braći y Siostr zeszeley w Bogu J. W. Pani Do druku Podane, Na umiarkowanie sprawiedliwego żalu Temuż Wielmożnemu Imieniowi Ofiarowane. Przez X. Antoniego Zebrzowskiego Societatis Jesu, Filozofii Doktora, Teologii y Świętych Praw Kościelnych w tymże Collegium Professora, Wilno, 1755 (toliau – *Kazanie*), l. C4v.*

kūrinių, mat būtent bažnytinės institucijos ankstyvaisiais naujaisiais laikais pasiturinčioms moterims suteikė galimybę aktyviau veikti ir reikštis⁶⁶⁰.

2.3. Elgetos ir didžiosios religinės šventės

XVIII a. Vilniaus vargšai ir elgetos dalyvaudavo dar viename perėjimo rituale⁶⁶¹, kuris nežymėjo pavienių bendruomenės narių gyvenimo pokyčių, bet buvo susijęs su konkrečia krikščioniška švente. Tai – kojų vargšams plovimas Didįjį ketvirtadienį. Kojų plovimas kitiems asmenims buvo dažna artimo meilės išraiška ankstyvosios krikščionybės laikotarpiu, tačiau su Didžiojo ketvirtadienio liturgija rašytiniuose šaltiniuose ji susieta tik V–VII a.⁶⁶² Apie tai, kad imituodami Jėzų dvasininkai plaudavo kojas kitiems, liudija 694 m. vykusio septynioliktojo Toledo Bažnyčios susirinkimo kanonai. Susirinkime svarstyta, ar Didįjį ketvirtadienį kojų neplaunantys kunigai bei vyskupai neturėtų būti ekskomunikuoti⁶⁶³. Tiesa, ceremonijoje dalyvaudavo nebūtinai vargšai, jų vietoje galėjo būti ir hierarchijoje žemiau esantys dvasininkai. Viduramžiais svarstytas šios tradicijos sakramentalumas ir nors Vakarų krikščionybėje ji sakramento statuso taip ir neįgijo, įvairios šios variacijos paplito tarp monarchų⁶⁶⁴. Valdovo prisilietimas Vakarų Europoje apskritai laikytas stebuklingu ir gydančiu bei buvo ritualizuotas⁶⁶⁵. Anot kultūros istorikės Carole Levin, viena iš teatrališkų monarcho gydančio prisilietimo ir kojų vargšams plovimo Didįjį ketvirtadienį ritualų funkcijų XVI a. Anglijoje buvo monarchijos sakralumo ir dieviškos valdžios prigimties demonstravimas⁶⁶⁶. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais kojų plovimo vargšams tradicijos populiarumas ėmė iš lėto blėsti, tačiau visiškai ji nenunyko⁶⁶⁷.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kontekste Didįjį ketvirtadienį vargšams kojas plovę monarchai minėti jau XV a. pirmoje pusėje. 1434 m. Jogailos laidotuvių metu pamokslą sakęs Mikalojus Kozlovskis teigė valdovą „Viešpaties Vakariinės dieną iš savo didelio žmogiškumo dvylikai elgetų“

⁶⁶⁰ Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos*, p. 164.

⁶⁶¹ Pagal von Gennepo skirstymą kojų plovimą Didįjį ketvirtadienį taip pat galima laikyti perėjimo ritualu.

⁶⁶² James Monti, *The Week of Salvation*, Huntington, 1993 (toliau – *The Week*), p. 110.

⁶⁶³ *Ibid.*, p. 112.

⁶⁶⁴ Walter L. Fleming, „The Religious and Hospitable Rite of Feet Washing“, in: *The Sewanee Review*, 1908, Vol. 16, No. 1, p. 5–6; James Monti, *The Week*, p. 113.

⁶⁶⁵ Marc Bloch, *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*, Chatham, 1973.

⁶⁶⁶ Carole Levin, „Would I Could Give You Help and Succour“: Elizabeth I and the Politics of Touch“, in: *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 1989, Vol. 21, No. 2, p. 198.

⁶⁶⁷ James Monti, *The Week*, p. 112.

plaudavus kojas: „prieš kiekvieną jų klūpodamas ir jų kojas bučiuodamas, pats jiems patarnaudamas prie stalo ir taip kasmet darydamas juos aprengdavo“⁶⁶⁸. Amžininkų tekstuose aprašyti ne tik Jogailos, bet ir karalienės Jadvygos geri darbai bei labdaringa veikla⁶⁶⁹, o istorijos apie jos santykį su vargšais ar vargšėmis tiražuotos ir XVIII a. 1756 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje publikuota jėzuito Jono Antano Pašakauskio (*Jan Antoni Poszakowski*)⁶⁷⁰ parengta kito jėzuito, italo Giovanni Pietro Pinamonti, *ars moriendi* adaptacija lenkų kalba⁶⁷¹. Rašydamas apie meilės artimui svarbą Pašakauskis pasitelkė vietos gyventojams aktualų ir žinomą pavyzdį – karalienę Jadvygą: esą „Lenkijos valdovė ant kelių parpuolus kojas vargšams plovė ir jų aptekusias pūliais žaizdas didvyriškai bučiavo“⁶⁷². Valdovai Didįjį ketvirtadienį kojas vargšams plaudavo ir XVIII a. Pirmą kartą vilnietiškoje periodinėje spaudoje ši tradicija aprašyta 1761 m. kovą – minima, kad po mišių Varšuvoje Augustas III ir karalaitis Albertas dvylikai vargšų nuplovę kojas patarnavo jiems prie stalo⁶⁷³. Tai, kaip išsamiai laikraščiuose būdavo pristatomas šis ritualas, varijavo. 1771 m. balandį minėta, kad valdovas „visų pirma ėmėsi tradicinės kojų plovimo dvylikai senukų, naujais rūbais aprengtų, ceremonijos, o po to jiems prie stalo [...], asistuojant jų malonybėms Abiejų Tautų Respublikos senatoriams, ministrams ir pareigūnams, patarnavo“⁶⁷⁴. Keleriais metais vėliau pažymėta, kad visa ceremonija vykdavo Varšuvos pilies koplyčioje⁶⁷⁵. Tikriausiai per dešimt metų kojų plovimo ritualas esmingai nesikeitė –

⁶⁶⁸ Jadwiga Krzyżaniakowa, Jerzy Ochmański, *Jogaila*, Vilnius, 2010, p. 12.

⁶⁶⁹ Zbigniew Perzanowski, „Kanonik krakowski ks. Jan Długosz o Królowej Jadwidze“, in: *Analecta Cracoviensia*, 1980, t. XII, p. 257.

⁶⁷⁰ Istoriografijoje vartojama sulietuvinta dvasininko vardo ir pavardės forma (šaltiniuose aptinkamas lenkiškas variantas – Jan Antoni Poszakowski ar Jan Poszakowski), tad ji naudojama ir čia. Mintautas Čiurinskas, „Jono Pašakauskio SJ (1684–1757) veiklos tyrimai ir pirmasis jo gyvenimo aprašymas (*compendium vitae*)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2022, kn. 53, p. 213–232.

⁶⁷¹ Atrodo, kad versdamas veikalą Pašakauskis jį neblogai papildė: itališką originalą ir lotynišką vertimą sudaro apie 200 puslapių, tuo tarpu lenkišką vertimą – beveik 900 puslapių. Giovanni Pietro Pinamonti, *La via del cielo appianata, Con esporre gl'impedimenti, che vi s'attraversano, e la maniera di superarli. Operetta. Tratta dal Libro degli Esercizi Spitali di S. Ignazio Proposti alle Persone Secolari*, Bologna, 1737; Giovanni Pietro Pinamonti, *Via Coeli complanata, seu detecta salutis impedimenta, et methodus eadem superandi. Xenium almae congregationi majori sub titulo B. V. Mariae ab angelo salutatae Fuldae oblatum*, Fuldae, typis Josephi Antonii Köss, 1730; *Droga do nieba*.

⁶⁷² *Droga do nieba*, l. W4 32v.

⁶⁷³ *Supplement do Gazet Wileńskich*, 28 marca 1761, Nr. VIII., p. 1

⁶⁷⁴ *Gazety Wileńskie*, 6 kwietnia 1771, Nr. XIV, p. 2.

⁶⁷⁵ *Gazety Wileńskie*, 24 kwietnia 1773, Nr. XVII, p. 1; 15 kwietnia 1775, Nr. XVI, p. 1–2.

tikėtina, kad skirtingu metu spaudoje pasirodžiusios užuominos ne prieštaravo viena kitai, o viena kitą papildė.

Didžiojo ketvirtadienio proga Vilniuje kojas vargšams plaudavo Vilniaus vyskupas. Apie tai byloja tiek XVII, tiek XVIII a. šaltiniai. 1629 m. paskelbtame Šv. Benedikto regulos vertime Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius nurodė, kad Didįjį ketvirtadienį abatės turės plauti kojas dvylikai seserų⁶⁷⁶. Anot Liudo Jovaišos, toks specifinis būtent šio regulos vertimo bruožas galimai susijęs su „amžininkų paliudyta paties vyskupo asmenine praktika“⁶⁷⁷: vyskupo laidotuvių pamokslo autorius Jokūbas Olševskis (*Jakub Olszewski*) teigė, kad Valavičius „Didįjį ketvirtadienį kasmet kojas vargšams plaudavo, šluostydavo ir išmalda šiuos aprūpindavo“⁶⁷⁸. Spauda taip pat byloja apie tai, kaip Vilniuje galėdavo atrodyti kojų vargšams plovimas. 1765 m. pasirodė žinutė, kad Didįjį ketvirtadienį tuometinis Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis plovė kojas dvylikai vargšų ir išdalino daug išmaldos⁶⁷⁹, o 1776 m. laikraštyje minima, kad jis ne tik plovė kojas dvylikai „senolių“ (*dwunastu starcom*) ir apdovanojo dosnėmis aukomis, bet ir pakvietęs prie stalo pats juos aptarnavo⁶⁸⁰. Manant, kad ir Vilniuje skirtingu metu spaudoje pasirodžiusių žinučių turinys buvo fragmentiškas, o ne prieštaringas, galima įsivaizduoti, kad ritualą sudarė trys dalys: kojų plovimas ir jų šluostymas, išmaldos dalijimas bei patarnavimas vargšams prie stalo. Tai, kad asmenys, kuriems būdavo plaunamos kojos, įvardinami kaip „senoliai“, leidžia manyti, jog ceremonijoje dažniausiai dalyvaudavo tik vyresnio amžiaus vyrai, o šiems skirta išmalda – jog bent dalis „senolių“ ar „vargšų“ galėjo būti elgetos.

Visuomenėje egzistavo įvairių šios tradicijos atmainų – tiek tarp žemesnio rango dvasininkų, tiek tarp kilmingųjų. Štai per 1721 m. Didžiojo ketvirtadienio, arba „Viešpaties Vakarienės“, mišias parapinės Vilniaus bažnyčios klebonas Antanas Konstantinas Kosakovskis komuniją dalino ne visiems dalyvavusiems asmenims, o „būtent vargšams ir kai kuriems iš brolių“ (*nonnullis ex confratribus*), su keliomis išimtimis – vyresnio amžiaus žmonėms (*aut senibus*), keliauninkams (*aut viatoribus*) ir kt.⁶⁸¹ Veikiausiai „broliais“ klebonas pavadino elgetų organizacijos narius. 1722 m. Šv. Jono bažnyčios dienoraštyje Kosakovskis aprašė Didįjį ketvirtadienį vykusią

⁶⁷⁶ Liudas Jovaiša, „Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus *curriculum vitae*“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2018, t. IX, p. 127.

⁶⁷⁷ *Ibid.*, p. 127.

⁶⁷⁸ Jakub Olszewski, *Kazanie*, l. Fr.

⁶⁷⁹ *Gazety Wileńskie*, 6 kwietnia 1765, Nr. XV, p. 1.

⁶⁸⁰ *Gazety Wileńskie*, 6 kwietnia 1776, Nr. XV, p. 1.

⁶⁸¹ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 4.

„vakariene“⁶⁸², kurioje, be jo paties, dalyvavo vikaras ir šeši vargšai – turint omenyje glaudų klebono ryšį su elgetų organizacija, tikėtina, kad minėti vargšai buvo jos nariai. Vakarienes metu vargšai valgė „tuos pačius patiekalus“, vaišinosi alumi ir vynu, o kai kurie dar prieš patiekiant maistą išgėrė degtinės⁶⁸³. Po vakarienes klebonas jiems padalino išmaldą, kiekvienam davė po šeštoką. Įdomu tai, kad dvasininkas dienoraštyje pažymėjo į „vakariene“ kvietęs tik tris vargšus – kiti trys prisistatė netikėtai. Šio nutikimo aprašymas unikalus tuo, kad liudija ne tik įvykusį faktą, bet ir pačių elgetų motyvaciją – atrodo, kad bent kartais suvokdami savo padėtį jie nevengdavo pasinaudoti susiklosčiusiomis aplinkybėmis savo naudai.

1751 m. Liubline vyko Lietuvos didžiojo maršalkos Povilo Karolio Sanguškos laidotuvės. Jų metu skaitytame pamoksle pristatyta dar viena kojų vargšams plovimo tradicijos variacija. Didikas savo namuose Didžiojo ketvirtadienio proga esą priimdavęs vargšus, jiems plaudavęs kojas, dalindavęs „drobes ir marškinius“ bei padengdavęs stalą dviem šimtams elgetų (*zebraków*), kuriems patarnaudavęs kartu su žmona ir vaikais⁶⁸⁴. Nors Sanguška su Vilniumi turėjo nedaug bendro, tikėtina, kad panašios gailestingumo išraiškos formos Didijį ketvirtadienį galėjo būti praktikuojamos ir kitų Abiejų Tautų Respublikos diduomenės atstovų⁶⁸⁵.

Tame pačiame Biejkowskio pamoksle galima perskaityti dar vieną svarbų dalyką. Anot dvasininko, velionis Didijį ketvirtadienį ir penktadienį kasdien po aštuonis kartus sukalbėdavo atgailos psalmę⁶⁸⁶, „ir tai suprantama, mat tomis dienomis didis yra Dievo gailestis“⁶⁸⁷. Nors šiandien labdara ir geri darbai įprastai asocijuojasi su Kalėdomis ir Adventu, atrodo, kad ankstyvaisiais naujaisiais laikais jie glaudžiau sieti su Velykų laikotarpiu. Tam neabejotinai įtakos turėjo pati Velykų prasmė, t. y. Dievo gailestingumo žmonėms, paaukojant savo sūnų jų nuodėmėms atpirkti, parodymas. Apie šio

⁶⁸² Pats klebonas dienoraštyje patikslino, kad „vakariene“ vyko dieną, po 12 val., tad tai veikiau buvę pietūs. *Ibid.*, p. 35.

⁶⁸³ *Ibid.*, p. 35.

⁶⁸⁴ Antoni Marcin Biejkowski, *Kazanie*, p. O2v.

⁶⁸⁵ Deimantas Karvelis aprašė vieną nutikimą, kurį taip pat galima laikyti šios tradicijos variacija. 1611 m. balandžio 14 d. vykusių Kristupo II Radvilos sūnaus protestantiškų laidotuvių Biržuose metu buvo maitinami vargšai, o dvylika iš jų apdovanoti specialia šioms pasiūta apranga. Atkreiptinas dėmesys, kad tais metais Velykos buvo įvykusios ne taip ir seniai – balandžio 3 d. Deimantas Karvelis, „Laidotuvės Biržų Radvilų dvaro aplinkoje XVI–XVII a.: socialinės komunikacijos reiškiny“, in: *Žiemgala*, 2008, Nr. 1, p. 13–16.

⁶⁸⁶ 51-oji atgailos psalmė, prasidedanti žodžiais „Dieve, pasigailėk manęs“ (lot. *Miserere mei Deus*).

⁶⁸⁷ Antoni Marcin Biejkowski, *Kazanie*, p. O2v.

meto ryšį su gailestingumu byloja ir Vilniaus elgetoms 1636 m. suteikta privilegija. Dokumentu špitolių globotiniams uždrausta elgetauti miesto gatvėse, tačiau numatytos kelios jau minėtos išimtys. Prašyti išmaldos jiems leista tris kartus per metus: savaitę iki Visų Šventųjų, tris Kalėdų dienas ir visą Velykų laikotarpį – nuo gavėnios pradžios iki Atvelykio, taigi nepilnus du mėnesius⁶⁸⁸. Apie Velykų laikotarpio svarbą liudija ir kiek vėlesnis šaltinis, XIX a. pradžioje Vilniuje besidarbavusio gydytojo Josepha Franko atsiminimai. Frankas pažymėjo, kad 1807 m. Labdarybės draugija pradėjo pildyti iždą aukomis, o „dvi žymios damos ir du ponai per visą Didžiąją savaitę ėjo nuo namo prie namo ir prašė išmaldos iš gyventojų“⁶⁸⁹.

1709 m. gruodžio 24 d. vienuoliai bonifratrai į savo špitolę „iš po mūro“ priglaudė tris pasiligojusius asmenis – dvidešimt ketverių metų amžiaus skorbutu sirgusį Mykolą Skinderį (*Michał Skinder*), šešiolikos Andriejų Šmalovskį (*Jędrzej Szmałowski*), kamuojamą viduriavimo ir pilve susikaupusių skysčių, bei šešerių Kazimierą N (*Kazimierz N*) negaluojančiu skrandžiu⁶⁹⁰. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad šis įvykis galėtų būti puikus Kalėdų laikotarpiu pažeidžiamiausiems visuomenės nariams rodyto gailestingumo pavyzdys. Visgi panašu, kad tai buvo labiau atsitiktinumas, nei taisyklė – kitas į špitolę gruodžio mėnesį priglaustas elgeta registre pažymėtas tik 1740 m.⁶⁹¹

Reikia pastebėti, kad šaltiniai, leidžiantys daryti tokias išvadas ir susipažinti su Didžiojo ketvirtadienio kojų plovimo tradicija, byloja apie dvasininkiją, valdovus, kilminguosius. Labai gali būti, kad Didžiojo ketvirtadienio tradicijos atmainos ar gailestingumo vargšams rodymo praktikos egzistavo ir kituose miesto ar kaimo visuomenės sluoksniuose, tarp miestiečių ar valstiečių, tačiau „paprastų“ XVIII a. žmonių švenčių minėjimo tradicijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje dar laukia savo tyrėjų.

2.4. Viešoji opinija ir diskursas

Pasakyti, ką XVIII a. Vilniaus gyventojai ir gyventojos galėjo mąstyti apie skurdą ar elgetas, trukdo šaltinių stygius. Paprasti žmonės savo minčių raštu neišguldavo, o jei kurie tai ir padarydavo, fiksuodavo praktinės reikšmės turinčią informaciją bei kasdienybės fragmentus, kurių nelaikė

⁶⁸⁸ *ABAK*, t. 10, p. 164.

⁶⁸⁹ Josephas Frankas, *Vilnius XIX amžiuje: atsiminimai*, t. I, Vilnius, 2013 (toliau – *Vilnius*), p. 176.

⁶⁹⁰ VUB RS, f. 5, b. F32428, l. 8r.

⁶⁹¹ *Ibid.*, l. 203v.

savaime suprantamais⁶⁹². Tie šaltiniai, kurie kažką ir liudija, dažnu atveju atspindi konkrečios institucijos, o ne miestiečių poziciją, pvz., skaitant XVIII a. pabaigoje Vilniuje veikusių karitatyvinę sistemą reformuoti turėjusių įstaigų dokumentus gali kilti pagunda valstybinės ar municipalinės valdžių atstovų laikyseną tapatinti su miesto gyventojų požiūriu į skurdą ar nedarbą. Visgi to daryti negalima, mat sprendimai buvo priimami administraciniu lygmeniu, nuleidžiami „iš viršaus“, o ne kildavo „iš apačios“. Kartais šaltiniuose esančios užuominos gali pasufleruoti, kaip šių sudarytojai galvojo apie skurdą, tačiau tai derėtų laikyti individualaus konkrečių asmenų mąstymo blyksniais, o ne tiriamo laikotarpio visuomenės kolektyvinių mentalitetų atspindžiais.

Tokias individualias pozicijas kartais paliudyti gali ne tik tai, kas pažymėta viename ar kitame šaltinyje, o jame fiksuojamos informacijos pokyčiai ar, pvz., palaipsniui įsivyraujanti tyla. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios klebonu 1721 m. tapęs Antanas Konstantinas Kosakovskis pirmaisiais klebonavimo metais elgetų organizacijos gyvenime dalyvavo gana aktyviai – tai byloja jo pildyto bažnyčios dienoraščio įrašai, kuriuose minimi elgetos, jų organizacijos funkcionavimo detalės, prie vadinamojo „elgetų“ altoriaus aukotos mišios ir pan. Pirmaisiais metais klebonas džiaugėsi elgetų pasveikinimu pradėjus eiti pareigas, ne tik detaliai aprašė prie to paties altoriaus Švč. Mergelės Marijos Snieginės ir Šv. Pranciškaus minėjimų progomis aukotų mišių eigą, bet ir 1722 m. sausį vykusios rinkiminės elgetų organizacijos sueigos detales bei jau minėtą kuriozišką Didžiojo ketvirtadienio vakarienę, į kurią prisistatė ir keli nekviešti svečiai⁶⁹³. Gali būti, kad pastarasis įvykis turėjo įtakos klebono santykiui su organizacijos nariais ir narėmis – po šio nutikimo nekasdieniški⁶⁹⁴ susidūrimai su elgetomis dienoraštyje nebežymėti. Gal apsiėmusiam su nauja aplinka dvasininkui elgetų organizacija ir patys elgetos nebeatrodė tokie įdomūs, tad jis nebematė poreikio šių aprašinėti, tačiau reikia pastebėti, kad ilgainiui Kosakovskis pradėjo vis daugiau laiko leisti Rudaminoje, kur veikė Šv. Jono bažnyčios filija, ir jai skirti atitinkamai daugiau dėmesio. Neatmestina, kad šios smulkmenos liudija ne tik besimainiusius dvasininko prioritetus, bet ir požiūrio į elgetas kaitą.

Individualaus mąstymo properšomis šaltiniuose veikiausiai galima laikyti ir kai kuriuos Vilniaus vienuolynų išlaidų registruose pasitaikančius

⁶⁹² Jolita Sarcevičienė, „Antano Kazimiero Sapiegos dienoraštis: tapatybė ir autokreacija“, in: *Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1730–1733 metų dienoraštis*, parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2024, p. 10.

⁶⁹³ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 2, 16, 19, 28, 127.

⁶⁹⁴ Dienoraštyje ir toliau registruotos prie Šv. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus aukotos mišios įvairiomis progomis, tiesa, nenuosekliai.

įrašus. Retkarčiais juose žymėta, kad pinigai paaukoti „tikriems“ ar pagalbos „vertiems“ vargšams. Bazilijonų išlaidų registre 1765–1766 m. tris sykius minima „padoriems“ vargšams ir vargšėms (*ubogiemu uczciwemu, uboginy uczciwey*) dalinta išmalda⁶⁹⁵. Visi trys įrašai daryti ta pačia ranka. Išmalda „doram“ vargšui (*ubogiemu zacnemu*) minima dar viename, 1778 m. bazilijonų registro įrašė, rašytame jau kita ranka⁶⁹⁶. Toks žymėjimas toli gražu nebuvo įprastas, o išmaldos gavėjo ar gavėjos teisėtumą vertinančių įrašų yra ypač nedaug. Tai leidžia manyti, kad išmaldą dalinęs arba šią registravęs asmuo veikiausiai mąstė ir apie išmaldos „nevertus“ vargšus. Turbūt to rezultatas buvo ir skirtingos pagalbos „vertiems“ ir „nevertiems“ vargšams formos. Visgi pasakyti, kaip ši skirtis galėjo atrodyti praktikoje, kol kas nėra įmanoma.

XVIII a. šaltiniuose pasitaiko užuominų, leidžiančių įsivaizduoti, ką dalis miesto gyventojų galėjo mąstyti apie kitus su elgetavimu bent iš dalies susijusius reiškinius, pvz., pastovaus darbo, konkrečios veiklos arba nuolatinės gyvenamosios vietos neturėjimą. 1755 m. Vilniaus magistrato nariai ir amatininkai tuometiniam Vilniaus vaivadaui Mykolui Kazimierui Radvilai-Žuvelei apskundė miesto Pilies įgulos narius, kad užuot vykdę savo įpareigojimą „gaudyti veltėdžius, kurie naktimis vagiliauja ir plėšikauja“, jie nušovė dorą miestietį⁶⁹⁷. Veltėdžius miestiečiai įvardino terminu *hultaj*, kuriuo sinonimiškai vadinti valkatos arba „laisvieji“ žmonės. Šis epizodas liudija ne tik tai, kad mieste turėjo būti „gaudomi veltėdžiai“, ar amatininkų pyktį ir apmaudą dėl kolegos žūties, bet ir lūkestį viešajai tvarkai, saugumo užtikrinimui bei nuomonę apie aiškaus statuso neturėjusius, aiškiai apibrėžtoms bendruomenėms nepriklausiusius asmenis. Amatininkų laiške taip pat užfiksuota *hultaj* vadintų asmenų numanyta sąsaja su nusikalstamumu. Toks vertinimas nebuvo naujas, žodžių junginį *hultaje złodzieje*, arba „vagys veltėdžiai“, galima aptikti ir iki XVIII a.⁶⁹⁸ Štai XVII a. 9 deš. vilniečių skunduose Liudvikai Karolinai Radvilaitei dėl paseniūnio

⁶⁹⁵ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 6r, 11r, 14v.

⁶⁹⁶ *Ibid.*, l. 167r.

⁶⁹⁷ AGAD, AR, dz. V, Nr. 17445/II, p. 9. Šį įvykį Vilniaus Pilies įgulos veiklą pristatančiame straipsnyje aptarė ir Liudas Glemža. Liudas Glemža, „Vilniaus Pilies įgula XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, in: *Lietuvos pilys*, 2010, Nr. 5(2009) (toliau – „Vilniaus Pilies“), p. 148.

⁶⁹⁸ Daugiau apie „veltėdžių“ ir „piktadarių“ glaudumą ankstyvųjų naujųjų laikų Krokuvoje, žr.: Michał Rożek, ks. Jan Kracik, *Hultaje, złoczyńcy, wszetecznice w dawnym Krakowie*, Kraków, 1986, p. 90.

Stanislovo⁶⁹⁹ Slavinskio (*Ślawinski*) elgesio rašoma, kad odininkas Jonas Gudelis (*Ian Gudel*)⁷⁰⁰ Slavinskio nurodymu buvo apiplėštas – iš vyro pavogtos ne tik šešios apdirbtos jautenos, bet ir metalinės langinės, – sumuštas, keturių totorių suimtas, atgabentas pas paseniūnį ir „kaip veltėdis bei vagis“ (*iako złodzieja y hultaia*) įmestas į kalėjimą⁷⁰¹.

XVIII a. Vilniaus ir jo priemiesčių gyventojai terminu *hultaje* vadindavo įvairius įtartinais atrodžiusius ar prasikaltusius asmenis. Štai 1740 m. Šnipiškių žydas Hiršas Levkovičius (*Irsza Lewkowicz*) teigė, esą savo rapyrą už 70 grašių pas jį užstatęs „kažkoks kareiviu apsimetantis Bohdanovičius“ (*Bohdanowicz*) pavogė 10 auksinų. „Tą veltėdį“ Levkovičius apskundė Šnipiškių ekonomui Liugailai (*Lugaylo*), tačiau pastarasis Hiršai liepė atiduoti Bohdanovičiaus ginklą ir „dar prisakė atsiprašyti to veltėdžio“⁷⁰². 1762 m. sausį Vilniaus pranciškonai pajamų registre pažymėjo gavę 7 auksinus 18 grašių atlygio (*ugoda*) iš „veltėdžių, kurie įsiveržę į mūrmamį užkapojo žmones“⁷⁰³. Kelis susidūrimus su pavojingais „veltėdžiais“ atsiminimuose aprašė ir XVIII–XIX a. sandūroje Vilniuje vyskupavęs Jonas Nepomukas Kosakovskis. 1772 m. vykdamas į Gdanską Kosakovskis, tuo metu septyniolikos–aštuoniolikos metų jaunuolis, porą kartų susidūrė su konfederatais. Vyskupas prisiminė, kad jį sustabdė „keliasdešimt veltėdžių, besivadinančių konfederatų štabo sargybiniais“, ir atėmė visus su savimi turėtus vertingus daiktus⁷⁰⁴. Grįždamas iš Gdansko Kosakovskis taip pat keliavo pro „įvairius konfederatų ir rusų postus, per girias, tuo metu knibždančias veltėdžių“. Sėkmingai atvykęs pas dėdę jaunuolis buvo sutiktas džiaugsmingai, mat jau buvo pasklidę įvairūs gandai apie liūdną jo likimą, kaip antai, kad jį „grįžtantį iš Gdansko miške užmušė veltėdžiai“⁷⁰⁵. Konfederatų pavyzdys aiškiai liudija *hultaje* vadintų ir aplinkybių elgetauti priverstų asmenų persidengimą – Baro konfederacijos metais ir šiai pasibaigus Vilniaus vienuolynų išlaidų registruose konfederatai žymėti kaip atskira išmaldos gavėjų kategorija⁷⁰⁶.

⁶⁹⁹ Nors šaltinyje data neįrašyta, o paseniūnio vardas niekur nefiksuotas, iš korespondencijos su Liudvika Karolina Radvilaite galima numanyti, kad tai – Stanislovas Slavinskis (*Stanisław Ślawinski*). AGAD, AR, dz. III, Nr. 14589, l. 11r.

⁷⁰⁰ Vilnietis odininkas Jonas Gudelis Agniaus Urbanavičiaus sudarytame naujųjų miestiečių sąrašė minimas jau 1679 m. *Vilniaus naujieji miestiečiai*, p. 95.

⁷⁰¹ AGAD, AR, dz. XVIII, Nr. 251, p. 141.

⁷⁰² *Ibid.*, p. 23–24.

⁷⁰³ VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 143v.

⁷⁰⁴ Jan Nepomucen Kossakowski, *Pamiętnik*, p. 214–215.

⁷⁰⁵ *Ibid.*, p. 216.

⁷⁰⁶ Žr. poskyrį 2.1.

Savo monografijoje Jakulis atkreipė dėmesį į 1744 m. pulkininko Ferdinando Taubės (*Ferdinandus Baro Taube*) testamentą, kuriame užrašydamas pinigus liuteronų špitolei testatorius pažymėjo, kad šie skirti „špitolės vargšams, dievobaimingiems našlaičiams, o ne dykinėtojams“⁷⁰⁷ – lenkiškame testamente „dykinėtojai“ įvardinti terminu *hultaie*⁷⁰⁸. Apie nuolatinės gyvenamosios vietos ar užsiėmimo neturinčių žmonių įsivaizduojamą žalą miestui liudija ir prevencinių priemonių, skirtų išvengti gaisrų Vilniuje, sąrašas. Nors šiame šaltinyje jo sukūrimo data ir nenurodyta, galima numanyti, kad jis buvo sudarytas po 1760 m. miestą nusiaubusios stichijos⁷⁰⁹. Greta tokių priemonių, kaip įvairių dirbtuvių, kurių veiklai reikalinga ugnis, išskeldinimo į priemiesčius, sąraše septintu punktu nurodyta periodiškai atlikti įvairių „laisvųjų“ žmonių reviziją⁷¹⁰. Visi šie pavyzdžiai liudija, kad ties XVIII a. priimtinos sugyvenimo bendruomenėje tvarkos ir socialinių normų riba balansavę asmenys dažniausiai vertinti kaip grėsmė saugumui nepriklausomai nuo vertinančiojo ar vertinančiosios tikybos. Elgetavimas iki pat XVIII a. pabaigos mieste nebuvo nepageidaujamas, tačiau įvairūs kiti susiję reiškiniai problemiškais laikyti ir anksčiau, dalis miesto gyventojų pagalbos „nevertus“ vargšus ar vargšes matė kaip „veltėdžius“, t. y. asmenis, trikdančius įprastą ir priimtina sugyvenimo tvarką.

Institucinis diskursas skurdo bei susijusiais klausimais neabejotinai turėjo įtakos žmonių požiūriui į elgetavusius asmenis. Iki paskutinio XVIII a. ketvirčio daugiausiai dėmesio jiems skyrė Katalikų bažnyčia, kurios svarbiu komunikavimo su visuomene būdu buvo pamokslai. Išlikusiuose spausdintuose ar ranka rašytuose pamoksluose galima išžvelgti visų pirma oficialią ano meto Katalikų bažnyčios poziciją. Juose dažnai atsispindi įsivaizdavimas, kad turtas ir skurdas yra integralios pasaulio tvarkos dalys. Štai Vilniuje kurį laiką gyvenusio ir dėsčiusio jėzuito Adomo Abramovičiaus (*Adam Abramowicz*) 1753 m. publikuotuose pamoksluose rašoma, kad visų žmonių pareiga prieš Dievą – dalintis turtais su skurstančiais ir skurstančiomis, o vargšai ir vargšės atitinkamai įpareigoti padėti

⁷⁰⁷ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 149.

⁷⁰⁸ LVIA, f. 22, ap. 1, b. 16, p. 1332.

⁷⁰⁹ Po 1760 m. gaisro 1766 m. Vilniuje buvo uždrausta statyti medinius namus. Čia naudojamame šaltinyje daug dėmesio skiriama medžiagiškumui, gaisro riziką keliančių veiklų ir dirbtuvių išskeldinimui už miesto, tad gali būti, kad prevencinių priemonių sąrašas buvo sudarytas 1760–1766 m. Bernadetta Manyś, „1760 metų gaisro Vilniuje pasekmės, remiantis *Kurier Litewski* pranešimais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*. 2017, 2018, Nr. 2 (toliau – „1760 metų gaisro“), p. 167.

⁷¹⁰ AGAD, AR, dz. XVIII, Nr. 265, p. 175.

turtingiesiems ir turtingosioms pasiekti išganymą⁷¹¹. Anot jo, ši nelygybė buvo pats geriausias dieviškosios pasaulio harmonijos pavyzdys⁷¹².

Daugiausiai užuominų apie kitų visuomenės sluoksnių atstovų ir atstovių santykį su vargšais bei vargšėmis pasitaiko publikuotuose kilmingųjų laidotuvių pamoksluose. Vienu iš dažniausiai juose atsikartojančių su vargšais ir vargšėmis susijusių motyvų buvo „geri darbai“, velionio ar velionės atlikti esant gyvam ar gyvai. Štai 1739 m. publikuotame pamoksle Dominykas Morikonis (*Dominik Morykoni*) rašo nesuskaičiuojąs Kristinos Abramavičiūtės-Oginskienės „gyvenimo dorybių, herojiškų darbų, griežtų pasninkų, marinimosi, dosnios išmaldos bažnyčioms, špitolėms, elgetoms ir Ponios dosnumo, funduotų ir dosniai aprūpintų daugybėje miestų Brolijų“ ir paliekąs tai „kitiems panegiristams, lai tik kalba ir giria jos darbuose“⁷¹³. Kartais pamokslininkai išskirdavo atskirus gerus darbus, pvz., rūpestį buvusiais nelaisvėje. 1700 m. publikuotame Petro Stanislovo Dunino (*Piotr Stanisław Dunin*) pamoksle, sakytame Kotrynos Sobieskytės-Radvilienės laidotuvių metu, rašoma, esą velionė siūsdavo nemenkas sumas į Krymą ir Kamenecą, kad išpirktų ten nelaisvėje laikomus krikščionis⁷¹⁴.

Tokio pobūdžio tekstuose pasitaiko ir daugiau įvairių su skurdo vertinimu susijusių leitmotyvų, kai kurie iš jų galėjo tiesiogiai prisidėti formuojant elgetos įvaizdį klausytojų ir skaitytojų akyse. Aprašant asmeninį diduomenės atstov(i)ų rūpestį vargšais ir vargšėmis, pastarieji ir pastarosios kartais prilyginti Jėzui, o rūpestis jais ir jomis įvardintas lyg rūpestis pačiu Kristumi.

⁷¹¹ Abramowicz Adam, „Kazanie na dzień Poświęcenia Kościoła“, in: *Kazania niedzielne Jaśnie Wielmożnemu w Bogu Nayprzewielebnieyszem u Jego Mości X. Hrabi na Zaslaviu, Bychowie, Dąbrownie, &c. &c. Jozefowi Sapiezie, Biskupowi Dyocezyeńskiemu Koadjutorowi Biskupstwa Wileńskiego, Referendarzowi Wielkiemu W. X. L. Od Autora Ofiarowane*, t. I, Wilno, 1753, p. 565.

⁷¹² *Ibid.*, p. 572.

⁷¹³ Dominik Morykoni, „Exhorta Wieczorna“, in: *Termin Szczęśliwy Traktu śmiertelności, Herbowną Podkową naznaczonego, Jasnie Wielmożney JMci Pani, P. Krystyny z Abramowiczow Oginskiej, Wojewodżiny Witebskiej, Borysowskiej &c. Starościny, Przy Pogrzebowym Akcie w Kościele Witebskim Societatis Jesu, z Kaznodzieyskiej Ambony Ogłoszony, na uśmierzenie rozrzuwionych żalów Jasnie Wielmożnemu JMci Panu, P. Marcyanowi z Kozielska Oginskiemu Wojewodzie Witebskiemu; dla Niewygasley Pamięci Opisany Roku Pańskiego 1739*, Wilno, 1739, l. B2r.

⁷¹⁴ Piotr Stanisław Dunin, „Kazanie Przy Exekwiach Jaśnie Oświeconey na Olyce y Niświeżu Xiężny, JMści Pani Katarzyny Radziwiłowy W. X. L. Podkanclerzyny y Hetmanowy. Hrabiny na Biały y Mierze &c. w Kościele Skaryszowskim nad Wsłą miane. Zkąd do Nieświeża solennie wyprowadzona“, in: *Kazania Pogrzebne X. Piotra Dunina e Societate Jesu. ku wygodzie Kościelnych y Politycznych Oratorów do Druku w iednym Tomie Podane. De Expressa Escellentissimi Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Episcopi Posnaniensis Licentia*, Warszawa, 1700, p. 10.

Štai Paulės Šembekaitės-Oginskienės laidotuvių pamoksle rašoma, kad „tuose, kuriuose pasaulis nematė nieko kito, kaip tik pajuokos objektą, Jos Aukštybė Vaivadienė atpažino elgetaujantį Jėzų“⁷¹⁵, o Eleonora Buinickytė-Oginskienė „kiek kartų tokius *luošius* [...] atveždavo jai į dvarą, [...] kaip patį Kristų priimdavo“⁷¹⁶. Moters laidotuvių pamoksle vyrauja „Kristaus vargšų“ (*ubodzy Chrystusowi*) leitmotyvas – taip vargšai, elgetos ar našlaičiai, kuriais moteris rūpinosi, apibūdinami bent aštuonis kartus. 1773 m. pamoksle Mykolui Skarbekui Važinskiui (*Michał Skarbek Wazynski*) pamokslo autorius, velionio sūnėnas, unitų vyskupas Porfirijus Skarbekas Važinskis (*Porfiriusz Skarbek-Wazyński*) teigia galintis paliudyti, „kad vargšams Kristaus nariams alkį pasotindavo, troškulį numalšindavo, nuogumą uždengdavo ir visokį jų vargą dosnumo vaisiais palengvindavo“⁷¹⁷. Verta prisiminti ir tai, kad klebonauti į Vilnių atvykęs Kosakovskis 1721 m. apsidžiaugė, kad pirmieji naujose pareigose jį pasveikino elgetų organizacijos nariai, „tarsi pats Kristus būtų tarp jų buvęs“⁷¹⁸.

Ši vargšų ir Jėzaus paralelė XVIII a. toli gražu nebuvo kažkas naujo. Antrojo tūkstantmečio pradžioje Vakarų Europoje augant žmonių skaičiui bei klostantis miestams sparčiai didėjo ir pajamų nelygybė. Teologams polemizuojant apie prigimtinio ir savanoriško skurdo klausimą⁷¹⁹ elgetos ir vargšai atsidūrė visuomenės dėmesio centre. Viena vertus, jų baimintasi, kita vertus, jie laikyti „Dangaus vartų saugotojais“, Kristaus atvaizdu žemėje⁷²⁰. Rūpestis vargšais imtas vertinti tarsi rūpestis pačiu Jėzumi. Visgi, kaip pastebėjo Mollat, vargšams skiriamas tokio pobūdžio dėmesys išmaldos davėjams tapo tarsi jų pačių grožį atspindinčiu veidrodžiu, konkretus skurde gyvenantis asmuo pranykdavo už teorinio Kristaus įvaizdžio ir būdavo paprasčiausiai užmiršamas. Rūpintis ne vargšais ir elgetomis, o savo

⁷¹⁵ Nepomucen Sadowski, *Kazanie*, p. 33–34.

⁷¹⁶ Antoni Żebrowski, *Kazanie*, l. Dr.

⁷¹⁷ Porfiriusz Skarbek Wazynski, *Kazanie na Obchodzie Pogrzebowym Od Wielmoznego Jmść Xiędza Porfirego Skarbka Wazynskiego, Z. S. Bazylego W. Kongregacyi Ruskiey Generała Odprawionym, Po Stryiu Swoim Jasnie Wielmozny, Michale Skarbku Wazynskim, W. W. X. Litewskiego Pisarzy, Mowione, Jasnie Wielmoznemu Benedyktowi Skarbkowi Wazynskiemu Pułkownikowi Xięstwa Zmuydzkiego, Niegdys Skarbnemu W. X. Lit. Staroscie Tyrkszlewskiemu Ofiarowane*, Wilno, 1773, l. B3v.

⁷¹⁸ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 2.

⁷¹⁹ Daug diskusijų sukėlė ir elgetaujančių ordinų atsiradimas. Štai XIII a. šv. Tomas Akvinietis polemizavo su elgetaujančių vienuolių kritikais, kėlusiais klausimą dėl išmaldos dalijimo sveikiems, dirbti pajėgiems asmenims, pagrįstumo. *The Essential Aquinas: Writings on Philosophy, Religion, and Society*, ed. by John Y. B. Good, London, 2002, p. 211–213.

⁷²⁰ Michel Mollat, *The Poor*, p. 112.

išganymu ir gerove⁷²¹. Aptartuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenės atstovų ir atstovių laidotuvių pamoksluose minimi „Kristaus vargšai“ yra vėlyvas būtent tokių nuostatų atkartojimas.

Visgi pačių pamokslų negalima laikyti tipiškais konkretaus laikotarpio žmonių mąstysenos pavyzdžiais. Pamokslo esmė buvo (ir yra) skleisti konkrečias nuostatas bei edukuoti klausytojus ir klausytojas įvairiais klausimais, o viena svarbiausių pamokslininkų užduočių – formuoti viešąją nuomonę⁷²². Tai buvo daroma tiek spausdinant tekstus, kurie, anot Kristinos Mačiulytės, XVIII a. antroje pusėje buvo itin artimi publicistikai⁷²³, tiek susirinkusiems klausytojams ir klausytojoms iš sakyklos kalbant gyvai. Apie pamokslą galima mąstyti ir kaip apie pradinę informacijos sklaidos visuomenėje tašką. Jei dalį pamokslų šiandien galima perskaityti, tai ištirti jų recepciją ir sugaudyti juose pristatytų idėjų kelionės iš lūpų į lūpas dėka atsiradusias mutacijas yra ypač sudėtinga, jei apskritai įmanoma⁷²⁴. Deja, bent kol kas nepavyko rasti tokiame tyrimui dėkingų šaltinių, tačiau tai, kaip pamokslų klausytojai galėjo šiuos išgirsti ir pritaikyti kasdienybėje, byloja daug vėlesni liudijimai iš kitų vietovių. Tai – etnografų surinkti pasakojimai apie elgetas. Juos išstudijavusi tautosakos tyrėja Vita Džekčioritė atkreipė dėmesį į skirtinguose pasakojimuose vis atsikartojantį po pasaulį keliaujančio „elgetos-Dievo“ siužetą⁷²⁵. XIX–XX a. dab. Lietuvos ir Baltarusijos kaimų gyventojai ir gyventojos elgetų prašydavo melstis ne tik už mirusius savo šeimų narius, bet ir už gerą orą, derlių, gyvulių sveikatą ir vislumą, netekėjusios merginos – kad padėtų susirasti vyrą, ištekėjusios moterys – susilaukti vaikų, įžeidimas elgetai laikytas tolygiu įžeidimui Dievui ir t. t.⁷²⁶ Tokiuose, kad ir vėlyvuose, liaudies tikėjimuose tarsi tolimas aidas atsikartoja ir ankstyvųjų naujųjų laikų Katalikų bažnyčios dvasininkų idėjos apie elgetų

⁷²¹ *Ibid.*, p. 113.

⁷²² Viktorija Vaitkevičiūtė, „Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikiškas baroko pamokslas“, in: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius, 2009, p. 157.

⁷²³ Kristina Mačiulytė, „Viešo ir privataus gyvenimo akcentai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Apšvietos pamoksluose“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 90.

⁷²⁴ Bene garsiausią bandymą nustatyti „žemesniųjų“ visuomenės sluoksnių diskurso ir įsitikinimų trajektorijas atliko Carlo Ginzburgas, pamėginęs tai atlikti remdamasis malūnininko Menocchio teismo dokumentais, vadinamąja „normaliąja išimtimi“. Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a Sixteenth-century Miller*, Maryland, 1992.

⁷²⁵ Vita Džekčioritė, „Elgeta“, p. 84, 87.

⁷²⁶ *Ibid.*, p. 80–81.

artumą Jėzui bei įsivaizdavimo apie elgetų „visuomeninę funkciją“, už pagalbą geradariams atsilyginti maldomis ir taip šiems padėti pasiekti išganyką variacijos. Bažnyčiose išgirsti dalykai buvo interpretuojami savaip, prašant itin asmenišką ryšį su Dievu palaikiusių elgetų melstis už tai, kas konkrečiu metu žmonėms kėlė didžiausią nerimą. Miesto sakyklose keliais šimtmečiais anksčiau išsakytų idėjų recepcija beveik neabejotinai buvo kitokia, mat populiariajai vaizduotei įtakos galėjo turėti pačios įvairiausios aplinkybės, pvz., didelis gyventojų tankis, skurstančių žmonių koncentracija ir įvairovė, pažintys, konkurencija, konfesijų gausa, išsilavinimas, kitokios bendruomeninės struktūros ar institucijos. Į pamokslininkų auditorijos skirtumus mieste ir kaime dėmesį atkreipė ir amžininkai. 1793 m. publikuotoje atmintinėje dvasininkams, kurios autorystė priskiriama Juozapui Legavičiui (*Józef Antoni Legowicz*)⁷²⁷, nurodyta, kad kaimuose derėtų skaityti paprastesnius ir aiškesnius pamokslus, idant klausytojai ir klausytojos viską suprastų⁷²⁸.

XVIII a. paskutinio ketvirčio vilnietiškos aplinkos dvasininkų pamoksluose atsirado modernių idėjų apie skurdą. Štai Mykolas Pranciškus Karpavičius kreipė dėmesį į valdžios ir galios pozicijoje esančių asmenų santykį su skurstančiais. 1774 m. Šv. Kotrynos bažnyčioje sakytame Pranciškos Chaleckytės-Pociejienės laidotuvių pamoksle Karpavičius teigė, kad visuomenės ir žmogaus laimė yra neatskiriama nuo dievobaimingumo, atsiejus šiuos du dėmenis viskas tampa tuštybe, o valdžia be tikėjimo veda link vargšų priespaudos ir neteisybės: „Ir kam žmogui pasitarnauja visokia laimė be dievobaimingumo ir dorybių pamato? Grožis tarnauja paleistuvystei, sveikata tarnauja gašlumui, gausa tarnauja pertekliui, proto gudrumas tarnauja bedievystei, kilmė tarnauja puikybei ir paniekai kitam, valdžia tarnauja vargšų priespaudai ir neteis्यbei“⁷²⁹.

Užuot pamoksluose plėtojęs dieviškos pasaulio tvarkos naratyvą, Karpavičius pristatė alternatyvią poziciją. Anot jo, skurdas nėra duotybė, jam užbėgti už akių yra įmanoma. Tai padaryti gali ponai, rūpindamiesi savo

⁷²⁷ Veronika Girininkaitė, „Juozapas Legavičius (1743–1812). Gyvenimas ir raštai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, kn. 40, p. 210.

⁷²⁸ *Kapłan Sługa Boży, y Pasterz Dusz czyli List xiędza plebana do xiędza brata swego zamykaiący w Krótkim zebraniu obowiąski Kapłańskie, i Pasterza Dusz*, cz. 1, Wilno, 1793, p. 61.

⁷²⁹ Michał Franciszek Karpowicz, *Kazanie Na Pogrzebie Ciała Świętej Pamięci J. W. Jmci Pani Franciszki z Chaleckich Pocięjowy Wojewodziny Witebskiey Miane w Kościele S. Katarzyny WW. PP. Benedyktynek Wileńskich dnia 31. Stycznia Roku 1774. Przez X. Michała Franciszka Karpowicza w Congregatione Missionis. Teologii y Historii Kościelney w Generalnym Wileńskim Seminarium Professora*, Wilno, post 1774 02 07, p. 15.

pavaldiniais. 1777 m. pasirodžiusioje pamokslų publikacijoje vienas tekstas buvo skirtas skurdo priežastims⁷³⁰. Pasak Karpavičiaus, nors ne visus žmones likimas apdovanojo vienodais turtais ar sveikata, kiekvienas turi vienodą teisę į laimę⁷³¹. Tai reiškia, kad turtingieji padėti mažiau pasiturintiems turi dar šiems nepasiekus absoliučios skurdo ribos, t. y. iki kol jie bus priversti elgetauti. Anot Karpavičiaus, ponų pareiga yra sukurti palankias gyvenimo sąlygas savo pavaldiniams, suteikti darbą, jam atlikti reikalingas priemones ir padėti ištikus nelaimėi – visa tai padėtų išvengti skurdo. Tiesa, šį pamokslą dvasininkas gyvai sakė klebonaudamas Gražiškiuose, tačiau jo artumas Vilniaus vyskupo aplinkai ir teksto publikavimas Vilniuje liudija naujų idėjų apie skurdo priežastis platesnę sklaidą.

Pastarasis pamokslas byloja ne tik apie besikeitusį (ar besikūrusį) visuomenės gerovės traktavimą, bet ir tarp pamokslininkų atsiradusį modernų požiūrį į šios prielaidas. Anot švietėjų, viena svarbiausių visuomenės klestėjimo sąlygų buvo laimė. Apšvietos tyrėjas Ritchie Robertsonas teigė, kad laimę šie suprato ne kaip subjektyvią būseną ar pavienių žmonių išgyvenimus, bet kaip asmeninei gerovei reikalingų sąlygų užtikrinimą, kaip antai šiltus santykius namų aplinkoje, pakankamą materialinį aprūpinimą ir atitinkamo vieno ar kito asmens padėčiai laisvės lygio užtikrinimą. XVII–XVIII a. mąstytojai polemizavo apie tai, kad laimė įmanoma ne tik po mirties, tačiau ir šiame pasaulyje: gerai funkcionuojančioje visuomenėje ir valstybėje laimingi gali būti visi, o pavaldinių gerovė turėtų būti kiekvieno gero valdovo prioritetas. Taip svarstė ne tik pasauliečiai, bet ir katalikiškosios Apšvietos atstovai⁷³².

1785 m. vienoje iš Vilniaus bažnyčių nuskambėjusiame pamoksle „Apie išmaldą“ (*De Eleemosina*) taip pat skirta dėmesio valdovo pareigoms savo skurstantiems pavaldiniams: „Ar gali būti didesnė palaima, nei pasitenkinimas bei prisipildymas gausa atsiminimų, kad tiek daug iš vargo pakelta, tiek susirinkusių pamaitinta, tiek nuogų aprengta? Ak! Deramai jaučiamas pasitenkinimas už visas gėrybes saldesnis! Mane džiugina tie valdovai, kuriems maloniau save regėti apsuptus *luošių* špitolėse ir šiems patarnaujančius, nei ant sosto; kurie dieną, prabėgusią be labdaros vargšams, laiko neteisinga, [o už labdarą] dosnioji aukščiausioji Apvaizda atsilygina ne tik juos, bet ir [visą] kraštą su pavaldiniais apipildama laimėmis. Mes,

⁷³⁰ Michał Franciszek Karpowicz, „Dnia 14. Octobris w kościele czwartym jubileuszowym“, in: *Kazania x. Michała Karpowicza*, t. II, *Religii y Społeczności*, Wilno, 1777, p. 203.

⁷³¹ *Ibid.*, p. 204.

⁷³² Ritchie Robertson, *The Enlightenment. The Pursuit of Happiness 1680–1790*, Dublin, 2022, p. 3–6.

katalikai, žinodami, kokią ypatingą iš gamtos bei religijos dėsnių ir, dar daugiau, iš pačios laimės kylančią pareigą atliekame padėdami vargšams, teikiame tokią pagalbą, kokią įgyvendinti esame įpareigoti, tačiau apie tai kalbėsiu jau antroje [pamokslo] dalyje⁷³³. Deja, nėra žinoma, nei kurioje miesto bažnyčioje nuskambėjo šis pamokslas, nei kas buvo jo autorius – neatmestina, kad jį galėjo skaityti tiek jau minėti Mykolas Pranciškus Karpavičius ar Vilhelmas Kalinskis, tuo metu nemažai laiko praleidę Vilniuje.

XVIII a. paskutiniame ketvirtyje pamoksluose nuskambėdavo ne tik švietėjiškos idėjos apie ponų ir valdovų pareigas savo skurstantiems pavaldiniams ar patarimai, kaip išvengti skurdo, bet ir raginimai kovoti su elgetavimu. 1776 m., minint jubiliejinius metus, Vilniaus miestui ir visai vyskupijai skirtame programiniame leidinyje nurodytos ne tik bažnyčios, kuriose turėjo būti aukotos mišios, jų datos ar konkretūs pamokslininkai, bet ir pamokslų temos. Anot Magdalenos Šlusarskos, šios publikacijos turinys byloja apie tai, kokias gyvenimo sritis ir visuomenės problemas Bažnyčia tikėjosi keisti bei spręsti evangelizacijos būdu⁷³⁴. Oficialioje ypatingo gailestingumo ir dvasinio atsinaujinimo metų programoje dvasininkai buvo įpareigoti klausytojus ne tik pamokyti apie gerus darbus ar meilę artimui, bet ir paraginti kovoti su elgetavimu bei pasiūlyti būdų, kaip tai padaryti. Spalio 17–21 d. Vilniaus bernardinų bažnyčioje skirtingų ordinų vienuoliai turėjo pamokslauti „Apie gerus darbus“, „Apie dėkingumą už labdarą“, „Apie pagalbą artimui, kuriam reikia pasiskolinti be lupikavimo“, „Apie pagalbą artimui, kuriam reikia išmaldos“ ir „Apie elgetavimo išnaikinimą, apie tvarką, galinčią padėti teikti paramą vargšams miestuose“⁷³⁵. Paskutinį pamokslą sakyti turėjo pijoras Bžezickis (*Brzezicki*). Vilniuje skaitytus pamokslius atliepė gairės Gardino, Kauno, Minsko, Naugarduko, Slanimo ir Nesvyžiaus bažnyčioms. Šiems miestams pasiūlytos pamokslų temos iš esmės atkartojo vilnietiškasias, o gruodžio 6 d. pamokslai turėjo atliepti Bžezickio pamokymą apie elgetavimą. Nuorodos pamokslams apie elgetavimą leidinyje aprašytos itin išsamiai – instrukcijos, ką sakyti apie „elgetavimo naikinimą“, užėmė beveik pusantro puslapio⁷³⁶; dauguma nurodymų kitiems pamokslams nebuvo

⁷³³ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 249, l. 66r–66v.

⁷³⁴ Magdalena Ślusarska, „Ku odnowie życia religijno-moralnego wiernych i poprawie ich obyczajów. Duchowieństwo diecezji Wileńskiej w okresie pontyfikatu biskupa Ignacego Jakuba Massalskiego (1762–1794) jako oświeceniowa reforma Katolicka“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 33, p. 183.

⁷³⁵ *Książka jubileuszowa*, l. 8r.

⁷³⁶ *Ibid.*, l. F6r–F7r.

tokie išsamūs⁷³⁷. Pamokslininkai parapijiečiams ir parapijietėms turėjo papasakoti, „kiek daug nepadorumo randasi tarp elgetų: tinginystė, ypač tarp tų, kurie turi jėgų darbui; išganymui reikalingų tiesų neišmanymas; tarp kai kurių – girtuoklystė, ištvirkavimas, neteisėtos santuokos“. Dvasininkai turėjo raginti vyskupijos gyventojus reformuoti lokalias savo gyvenviečių labdaros sistemas: pajėgūs elgetos turėjo būti įdarbinti ir gauti atlygį iš centralizuotai surinktos išmaldos. Vietos valdžios atstovams siūlyta stebėti situaciją registruojant pagalbos „vertus“ ir dirbti negalinčius vargšus. Galima numanyti, kad vilniečiams Bernardinų bažnyčioje Bžezickio sakyto pamokslo turinys galėjo būti labai panašus. Verta pažymėti, kad šie programiniai pokyčiai Bažnyčios retorikoje elgetų atžvilgiu įvyko tuo metu, kai valstybėje prasidėjo įvairios elgetavimo kontrolės iniciatyvos ir teisinės reformos. Pokyčiai tiek politikoje, tiek retorikoje, žinoma, buvo susiję su švietėjiškų idėjų plėtra, tačiau tikėtina, kad tiek patiems pokyčiams, tiek naujų idėjų recepcijai įtakos galėjo turėti neramumai valstybės viduje bei didesnis nei įprasta žmonių judumas.

Nauju reiškiniu XVIII a. antrosios pusės Vilniuje tapo periodinė spauda. 6–7 deš. sandūroje pradėti leisti net keli tokie leidiniai⁷³⁸, tačiau ilgesnį laiko tarpą, t. y. beveik tris dešimtmečius, išsilaikė tik Vilniaus jėzuitų, o vėliau – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyriausiosios mokyklos rengtas ir spausdintas laikraštis *Gazety Wileńskie*⁷³⁹. Anot Reginos Jakubėnas, pirmieji periodinių leidinių skaitytojai ir skaitytojos juose ieškojo faktinės informacijos bei žinių apie naujausius įvykius, o ne šių vertinimų, tad naujienų autoriai ir redaktoriai po tekstais nepasirašinėdavo, o įvairius požiūrius ir nuomones atviriau reikšti pradėjo tik pačioje amžiaus pabaigoje⁷⁴⁰. Elgetos tokiai spaudai buvo per menka žuvis. Iki 9 deš. vidurio spaudoje jie fragmentiškai sušmėžuodavo naujienose apie įvairias progas ar netektis: tiek Vilniuje, tiek Varšuvoje vykusias ankstesniame poskyryje pristatytas Didžiojo Ketvirtadienio kojų vargšams plovimo ceremonijas, tiek diduomenės atstovų ar atstovių bei kitų svarbių valstybės žmonių laidotuves. Štai 1771 m. birželio 1 d. numeryje pristatant naujienas iš Varšuvos rašoma, kad dėl Sofijos Marijos Čartoriskos mirties labai liūdėję vargšai, kuriuos velionė globojusi visą gyvenimą, o birželio 8 d. numeryje užsiminta, kad „špitolės, vienuolynai,

⁷³⁷ Vienintelės panašios apimties, nors ir šiek tiek trumpesnės, instrukcijos buvo surašytos pamokslams apie kapinių išskeldinimą iš miestų teritorijos. *Ibid.*, p. F3–F4.

⁷³⁸ Regina Jakubėnas, „Początki i sytuacja prasy w Europie w Rzeczypospolitej obojga narodów“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2005, kn. 20, p. 193.

⁷³⁹ *Ibid.*, p. 159, 182.

⁷⁴⁰ *Ibid.*, p. 185.

sumenkusi šeima ir vargšai verčia netekę gailestingos motinos“⁷⁴¹. Laidotuvių ir netekčių aprašymai ankstyvojoje spaudoje savo turinio panegiriškumu ir pasirinktais siužetais primindavo laidotuvių pamokslus. Gali būti, kad pamokslai pasitarnaudavo kaip pirmieji teminės publicistikos pavyzdžiai periodikoje netektis ir laiduves aprašinėjusiems autoriams.

Ilgainiui greta trumpų ir lakoniškų pranešimų apie viso pasaulio ir valstybės įvykius pradėti spausdinti ir įvairūs politiniai nutarimai, potvarkiai bei naujienos. Štai 9–10 deš. sandūroje *Gazety Wileńskie* labai išsamiai nušvietė Ketverių metų seimo veiklą. Šiek tiek anksčiau, 1786 m., vilnietiškoje spaudoje buvo perspausdintas ankstesniame skyriuje išsamiai aptartas visai valstybei skirtas Stanislovo Augusto Poniatovskio universalas apie elgetas⁷⁴². Dokumento turinys buvo reaktualizuotas po pusmečio, kai Ignotas Jokūbas Masalskis ėmėsi iniciatyvos ir pabandė jį įgyvendinti Vilniaus vyskupijos teritorijoje. Šiuo atveju svarbu yra tai, kad leidinio sudarytojai matė poreikį nušviesti šį klausimą ir informuoti skaitytojus bei skaitytojas apie laukiančius pokyčius. Universalas spaudoje pasirodė šio netrumpinant, nepaprastinant, neformuojant alternatyvių žinučių. Apibendrinant, periodinė spauda nepristatydavo naujų pozicijų ir vargu, ar turėjo daug įtakos formuojant miesto gyventojų nuomos apie skurdą ir elgetavimą. Šie reiškiniai toli gražu nebuvo laikomi pirmacilės svarbos klausimais, tad ir naujienų apie juos buvo gana mažai.

Be Bažnyčios Vilniuje būta ir kitų veikėjų, kurie taip pat stengėsi daryti poveikį miesto gyventojams bei gyventojoms ir kreipti jų nuomonę atitinkamais klausimais viena ar kita linkme. Įvairūs XVIII a. paskutinių dešimtmečių politiniai pokyčiai kūrė naujas ar aštrino anksčiau egzistavusias įtampas tarp įvairių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose gyvenusių socialinių grupių⁷⁴³. 1789 m. sausio mėnesį Vilniaus magistratas išleido 13 auksinų ir 10 grašių „universalams apie veltėdžius“ (*Za Uniwersały o Hultaiach*)⁷⁴⁴. Deja, leidinio egzempliorių rasti nepavyko, tačiau Vilniaus miesto tarybos protokoluose pažymėta, kad 1789 m. sausį vykusio posėdžio metu buvo perskaitytas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės generolo leitenanto Moravskio (*Morawski*)⁷⁴⁵ nurodymas, kuriame prisakyta

⁷⁴¹ *Gazety Wileńskie*, 1 czerwca 1771, Nr. XI, p. 2.

⁷⁴² *Gazety Wileńskie*, 15 lipca 1786, Nr. XXVIII, p. 2–3.

⁷⁴³ Liudas Glemža, „Socialinių“, t. 28, p. 46.

⁷⁴⁴ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 307, l. 20v.

⁷⁴⁵ Veikiausiai omenyje turėtas generolas leitenantas Ignotas Feliksas Moravskis. Zofia Zielińska, „Morawski Ignacy Feliks“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1976, t. XXI, p. 718–719.

pranešti apie mieste buvusių „laisvuosius“ žmones (*loznych ludziach*)⁷⁴⁶. Tikėtina, kad minėtų universalų leidyba galėjo būti susijusi su šiuo nurodymu, pvz., gal prašyta kitų miesto gyventojų pagalbos stebint ir ieškant tokių asmenų. Verta atkreipti dėmesį į terminų skirtumą „vidinio“ ir „išorinio“ naudojimo dokumentuose – posėdžio protokole vartotas neutralusis „laisvųjų“ terminas, tuo tarpu miestiečiams ir miestietėms skirtuose universaluose konkretaus užsiėmimo ar gyvenamosios vietos neturintys asmenys vadinti „veltėdžiais“. Skirtingos retorikos pasitelkimas leidžia manyti, kad pačiuose universaluose dėmesys galėjo būti kreipiamas ir į nedarbo problemškumą, kuris vis dažniau akcentuotas ir kituose panašiu laikotarpiu į plačiąją visuomenę orientuotuose leidiniuose, pvz., vaikų ugdymui skirtuose elementoriuose. 1791 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje publikuotame tokiaame leidinyje rašoma, kad pas dirbti tinginčius ir nuolat besiilsinčius asmenis „kaip pasiuntinys [atkeliauja] skurdas, o elgetystė – kaip ginkluotas vyras“⁷⁴⁷.

XVIII a. 10 deš. reformuoti karitatyvinę sistemą Vilniuje turėjusios institucijos taip pat dėjo pastangas ne tik siekiant pranešti miestiečiams ir miestietėms apie savo veiklą ir laukiančius pokyčius, bet ir formuoti šių nuomonę. Vilniaus špitolių deputacija varguomenės (*ubóstwa*) vardu parengė „Atsišaukimą“ į Vilniaus miesto gyventojus ir gyventojas⁷⁴⁸. Pagrindinis jo tikslas buvo informuoti žmones apie centralizuojamą išmaldos dalinimo sistemą bei naujai įsteigtą Deputacijos prižiūrimą „Gailestingumo kasą“: kiekvienas mieste buvusio nekilnojamojo turto savininkas ar savininkė (*possessorowie miasta*) turėjo specialiaame registre pažymėti, kiek daugmaž pinigų kiekvienais metais išleidžia išmaldai – ši suma turėjo tapti kasmetiniu mokesčiu, mokėtu vargšų priežiūros reikmėms. Dėmesio verta ne tik tai, kas buvo pranešta „Atsišaukimu“, bet ir kaip tai padaryta. Poros puslapių apimties tekste įsivaizduojami vargšai esą apeliavo į miestiečių gerumą. Atrodo, kad vienas iš teksto autorių tikslų buvo gailesčio skurstantiesiems ir skurstančiosioms skatinimas. Jame rašoma: „to, ką Dievas numatė kaip prievolę, kaip esminę jūsų išganymo sąlygą, mes prašome tarsi malonės, priimame tai kaip labdarą – išdžiovinti bado ir vargo, savo nuogybę pridengę tūkstančiais sudaigstyty, sulopyty skudurėlių, mes arba gulime palei sienas, arba šliaužiojame gatvėse ir jūsų akis gąsdiname baisiausiais negalios, žaizdų ir opų vaizdais, kuriomis nusėtuose mūsų kūnuose, kadaise žmones

⁷⁴⁶ LVIA, f. 1199, ap. 1, b. 5, p. 153r–153v.

⁷⁴⁷ *Elementarz*, l. 13v.

⁷⁴⁸ *Odezwa Ubóstwa do Mieszkańców miasta J. K. Mci Wilna*, Wilno, 1792, in: VUB RSS, b. IV 40755.

primindavusiuose veiduose nebeliko nieko žmogiško, kiti jūsų ausis be paliovos pjudome šiurpiais klyksmais ir gailestingumo meldžiančiais šauksmais“⁷⁴⁹.

„Atsišaukime“ Deputacija ne tik dramatiškai aprašė, koks nepatrauklus gali būti skurdas, bet ir kritikavo miesto gyventojų dviveidiškumą bei išankstines nuostatas apie asmenis, gyvenusius visiškame nepriteklėje. Siekdami sužadinti skaitytojų empatiją, teksto autoriai ne šiaip atkreipė dėmesį į kai kurias elgetoms priskirtinas savybes, pvz., tinginystę, nedarbą ar netinkamą elgesį, bet pamėgino jas suprasti ir pristatyti šių priežastis. Atsakomybė už jas priskirta nepalankiai aplinkai, o kritikos strėlės nukreiptos į kitų miesto gyventojų taikomus dvigubus standartus bei sisteminę skurdo priežastį, kurias Deputacija esą ir siekė spręsti: „pagalbos ranka jau tiesiasi, tačiau vis atsitraukia, mat ją tiesti prasimanėliui vargšui baisu, o kad parama neatitektų veltėdžiui, ši dažnai nesuteikiama ir tam, kuriam jos iš tiesų reikia. Visuotinai vadiname mus valkatomis. Tačiau kaip jais nebūti tiems, kurie neturi savų namų, o kitų namuose neranda prieglobsčio? Liepiate mums pragyventi iš darbo. Pripažįstame, tarp mūsų yra sveikų ir darbui tinkančių žmonių, tačiau jie aptingo visų pirma iš reikalo, niekam nepanorus šių įdarbinti, tik vėliau tai tapo įpročiu. Yra ir tokių, kurie girtuoklyste bei savo blogais įpročiais atbaidė maloninguosius geradarius. Tačiau kur nepasitaiko blogų žmonių? Ir ar galėjo kitaip nutikti toje žmonių klasėje [*sic!*], kurioje neegzistavo joks paklusnumas ir priežiūra? Galiausiai, yra ir tokių, kurie visą gyvenimą prasėdėjo bažnyčių prieangiuose, nors Bažnyčioje taip ir nepasiliko. Tačiau savaime suprantama, kad ten sėdėdavo visi, kurie iš praeivių galėjo tikėtis išmaldos“.

⁷⁴⁹ *Ibid.*, l. 1r–1v.

3. VILNIAUS ELGETŲ ORGANIZACIJA

Aprašant Vilniaus elgetas iki XVIII a. pabaigos neabejotinai daugiausiai dėmesio sulaukė miesto elgetų organizacija, kartais vadinama „cechu“ ar „brolija“⁷⁵⁰. Pagrindiniai šaltiniai, kuriais naudojosi apie ją rašę istorikai ir istorikės, – 1636 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Vladislovo Vazos privilegija, kuria ir įsteigta organizacija, bei 1729 m. Augusto II patvirtinti ją papildę punktai. 1636 m. privilegijos turinys buvo dvejopas. Dalis joje įrašytų nurodymų buvo orientuoti į „išorę“: jais reglamentuota Vilniaus elgetų teisinė padėtis, nustatytos mieste leistino elgesio normos ir, iš dalies, įtvirtinti elgetų teisiniai santykiai su kitais miesto gyventojais, siekiant užtikrinti viešąją tvarką pagal XVII a. pirmosios pusės miestiečių įsivaizdavimą, kokia ji turėtų būti. Kita privilegijoje įrašytų nurodymų dalis buvo orientuota į „vidų“, t. y. pačius elgetas, steigiamą naują instituciją, jos sudėtį ir funkcionavimą.

Literatūroje išsamiausiai pristatyta į pačius elgetas orientuota dokumento dalis, t. y. tai, kaip veikti turėjo organizacija. Nors 1728 m. surašytų papildomų punktų prie privilegijos autoriai buvo patys elgetos, juose beveik neskirta dėmesio organizacijos struktūrai ir funkcionavimui, tad apie Vilniaus elgetas rašę istorikai ir istorikės jiems skyrė nedaug dėmesio. Išimtimi laikytinas Aivas Ragauskas, tačiau labiau už punktų turinį jį domino šaltinyje minimi alternatyvūs organizacijos pavadinimai⁷⁵¹. Viena iš esmingų Vilniaus elgetoms skirtos istoriografijos spragų – mėginimų ištirti Vilniaus elgetų organizacijos veiklą ir funkcionavimą realybėje, pasitelkiant kitus miesto elgetų gyvenimą ir pačios organizacijos veiklą pristatančius šaltinius, stygius⁷⁵². Nenaudojant jų praktiškai neįmanoma nustatyti, kaip ir ar tokio valdžios institucijų primesto dokumento turinys įgyvendintas praktiškai, kiek jame esančių nuostatų buvo laikomasi bei kaip jų pritaikymas ir panauda skyrėsi nuo privilegijoje įrašytų gairių.

Kokios buvo tos gairės? Organizacijos nariai iš savo tarpo turėjo išsirinkti keturis vyresniusius, keturis ar daugiau⁷⁵³ botagininkus, lotynų ir lenkų

⁷⁵⁰ Pvz. čia: Jan Kurczewski, *Biskupstwo*, p. 364–366, Zigmas Balevičius; „Vilniaus ubagų“; Tadeusz Kasabula, „Cech ubogich“; Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“; David Frick, *Kith*, p. 323 ir kt.

⁷⁵¹ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 18–19.

⁷⁵² Išimtimi laikytinas atliekant šį doktorantūros tyrimą parengtas ir publikuotas straipsnis. Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono“.

⁷⁵³ 1728 m. privilegiją papildžiusiuose punktuose minimi šeši botagininkai, gali būti, kad teikiant punktus magistratui organizacijoje jų būtų tiek ir buvo. *ABAK*, t. 10, p. 169.

kalbas mokėjusį raštininką, kas mėnesį turėdavo rinktis pas Magdeburgo jurisdikcijai priklausančią miestietį į sueigas⁷⁵⁴. Organizacijai turėjo priklausyti visi mieste elgetavę asmenys nepriklausomai nuo jų lyties⁷⁵⁵ ar konfesijos⁷⁵⁶. Tiesa, legaliai elgetauti Vilniuje negalėjo sveikais laikyti žmonės⁷⁵⁷, o privilegijoje nurodytas pareigas visą jos egzistavimo laikotarpį užimdavo tik vyrai⁷⁵⁸. Organizacija turėjo išsilaikyti iš pačių kaupiamo išdo, kurio skrynios raktus saugoti privalėjo vyresnieji. Galiausiai, porą sykių per metus visi organizacijos nariai ir narės privalėjo dalyvauti mišiose parapinėje miesto bažnyčioje ir melstis už geradarius bei geradares.

Privilegijos turinio autorystę derėtų priskirti Vilniaus magistratui⁷⁵⁹, tačiau atsakomybė už jo įgyvendinimą buvo patikėta patiems elgetoms. Kadangi organizacija funkcionavo ilgą laiką – daugiau, nei pusantro šimto metų, – būtina įvertinti tai, kaip galėjo klostytis elgetų tarpusavio ryšiai bei su organizacijos veikla susiję ritualai, ar nusistovėjo kokia nors rutina – gal realybėje organizacijai funkcionuoti trukdė ar nepatogūs privilegijos elementai apskritai buvo ignoruojami. Ieškant atsakytį į šiuos klausimus, naudotasi ne tik XVIII, bet ir XVII a. sudarytais šaltiniais. Šiame skyriuje pristatoma tiek tai, kaip 1636 m. privilegijos turinys būdavo pritaikomas praktikoje, tiek ir tai, kas privilegijoje nebuvo įrašyta: kaip atrodė organizacijos narių sueigos, kas tapdavo vyresniaisiais, kokios kitos miesto institucijos dalyvavo organizacijos gyvenime, koku būdu pildytas ir tuštintas elgetų išdas, kur organizacijos nariai rinkdavosi bei kas tokie jie ir jos buvo.

3.1. Privilegijoje įrašytos institucijos ir organizacijos priežiūra

Jei 1728 m. elgetų organizacijos privilegiją papildyti turėjusiuose punktuose minimi net keli alternatyvūs elgetų organizacijos pavadinimai (pvz., prie Vilniaus parapinės Šv. Jono bažnyčios esanti Dievo gailestingumo brolija)⁷⁶⁰, Šv. Jono bažnyčioje stovėjusio elgetų organizacijos altoriaus titulas

⁷⁵⁴ *Ibid.*, p. 161.

⁷⁵⁵ „[...] *tak męzkiey płci, iako i bialej*“. *ABAK*, t. 10, p. 163.

⁷⁵⁶ *Ibid.*, p. 164.

⁷⁵⁷ *Ibid.*, p. 161.

⁷⁵⁸ Pvz., 1790 m. aprašant elgetų organizaciją Vilniaus karitatyvinių institucijų vizitacijos akte pažymėta, kad vyresnieji buvo vyrai: „*Mieszczanin Dom swóy maiący w Wilnie ma bydz Starszym – On z przybranemi Czterma Dziadami ma sądzić Sprawy między Ubogiemi*“. LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 9v; žr. priedą Nr. 5.

⁷⁵⁹ Frickas neatmetė galimybės, kad sudarant privilegiją magistratas konsultavosi su pačiais elgetomis. David Frick, *Kith*, p. 322.

⁷⁶⁰ *ABAK*, t. 10, p. 167.

(Šv. Pranciškaus Žaizdų altorius)⁷⁶¹ ir naujos, privilegijoje nenumatytos organizacijos vyresniųjų pareigybės, tai pačioje 1636 m. privilegijoje konkrečių nėra daug. Dokumente minimas vos vienas konkrečios institucijos pavadinimas ir vieno konkrečią atsakomybę turėjusio organizacijai nepriklausiusio asmens pareigos. Tai – Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolė ir parapinės miesto bažnyčios klebonas. Šioje teksto dalyje pristatomos minėtos institucijos ir jų reikšmė bei įtaka Vilniaus elgetų organizacijai.

3.1.1. Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolė

Istoriografijoje ir istorijos populiarinimui skirtuose tekstuose elgetų organizacijos veikla įprastai siejama su Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitole⁷⁶². 1636 m. privilegijoje numatyta, kad jei neturintis kur prisiglausti (*gospody nie miał*), po mūrais gulintis vargšas ar vargšė pasiligotų, organizacijos botagininkai turi apie ją ar jį pranešti šios špitolės vyresniesiems, kurie „pagal dievobaimingų ir pamaldžių, tiek dvasiniam, tiek ir pasaulietiniam luomui [priklausančių] žmonių fundaciją“ buvo įpareigoti pasirūpinti elgetomis⁷⁶³. Tiksliai pasakyti, kodėl Vilniaus magistratas nusprendė su elgetų organizacija susieti būtent šią instituciją, neįmanoma – nežinoma apie jokių šaltinius, kuriuose būtų užfiksuoti magistrato narių svarstymai šia tema. Visgi galima išskirti kelias aplinkybes, galėjusias prisidėti prie tokio miesto valdžios atstovų sprendimo.

⁷⁶¹ *Ibid.*, p. 168.

⁷⁶² Ragauskas teigia, kad „[...] brolija pirmajame veiklos etape veikė prie Šv. Nikodemo ir Juozapo bažnyčios buvusios špitolės“ ir kad „neturintys kur apsistoti vargšai turėjo būti gabenami į Šv. Nikodemo ir Juozapo špitolę“, žr.: Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 17, 18. Visgi žinių apie tai, kad visa elgetų organizacija būtų veikusi prie šios špitolės, vienalaikiuose šaltiniuose rasti nepavyko. Istoriografijoje šis teiginys nėra plačiai tiražuojamas, tačiau jis gana dažnai pasitaiko įvairiuose publicistiniuose tekstuose, pvz., čia: Aivas Ragauskas, „Kaip gyveno elgetos XVII–XVIII a. Vilniuje: turėjo net savo broliją“ [interaktyvus], in: https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/ar-zinai/kaip-gyveno-elgetos-xvii-xviii-a-vilniuje-turejo-net-savo-brolija-1634-1552210?utm_medium=copied (2024 09 30); Emilija Derškutė, „Elgetų cechų Vilniuje“ [interaktyvus], in: <https://www.musuzodis.lt/mz/201206/str10.htm> (2024 09 30); Arūnas Dumalakas, „Tiek mažai prašančių išmaldos Vilniuje dar niekada nebuvo“ [interaktyvus], in: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2011/12/17/news/tiek-mazai-prasanciu-ismaldos-vilniuje-dar-niekada-nebuvo-4213771> (2024 09 30). Ši informacija įtraukta ir į Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo bažnyčios pastato aprašymą kultūros vertybių registre, žr.: „Šv. Nikodemo ir Šv. Juozapo bažnyčios pastatas“ [interaktyvus] in: <https://kvr.kpd.lt/> (2024 09 30).

⁷⁶³ *ABAK*, t. 10, p. 164.

Pirmoji aplinkybė – patronato teisė. Steigiant Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolę jos globa buvo patikėta Vilniaus magistratui⁷⁶⁴. Patronato teisė įgalino magistratą špitolei priskirti naujas atsakomybes, iš dalies glaudžiai susijusias su krikščioniškais meilės artimui ar artimai įpareigojimais, iš dalies – su naujos magistrato steigiamos institucijos, t. y. elgetų organizacijos, veikla. XVII a. ketvirtajame dešimtmetyje egzistavo dar dvi špitolės, kurių patronato teisė tuo metu priklausė miesto valdžiai – prie Šv. Stepono bažnyčios veikusi Šv. Lozorius ir Švč. Trejybės, tad magistrato globa negalėjo būti vieninteliu sprendimu elgetų organizaciją susieti su būtent šia institucija lėmusiu veiksmu.

Negaluojančių elgetų globos patikėjimą šiai įstaigai galėjo lemti ir jos naujumas. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė duris atvėrė 1633 m.⁷⁶⁵, vos trejais metais anksčiau, nei kad buvo įkurta elgetų organizacija. Kitos dvi magistrato globotos špitolės įsteigtos XVI a.⁷⁶⁶, tad galima numanyti, kad tiek jų „klientūra“, tiek struktūra ir veikla jau buvo nusistovėjusios. Vienas Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės bei 1624–1625 m. įkurtos to paties titulo brolijos tikslų buvo rūpintis vargšais bei vargšėmis ir ligoniais bei ligonėmis⁷⁶⁷, o brolija veiklą Vilniuje pradėjo maro metais. Jakulis atkreipė dėmesį, kad vienalaikiuose šaltiniuose nesimato tiesioginio ryšio tarp maro epidemijos ir brolijos bei špitolės steigimo tikslų⁷⁶⁸, špitolė įsteigta maro epidemijai pasibaigus, o į artimo(s) meilės darbus orientuotų brolių steigimąsi Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje apskritai paskatino katalikiškoji Reforma⁷⁶⁹. Visgi neatmestina, kad epidemiologinės situacijos mieste pokytis, t. y. maro pabaiga, galėjo turėti įtakos municipaliteto atstovų įsivaizdavimui apie naujosios špitolės užimtumą ir galimybes priimti naujas atsakomybes.

Dar viena aplinkybė, galėjusi lemti būtent Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės įrašymą į 1636 m. privilegiją, buvo jos vieta. Špitolė įkurdinta už miesto sienos, greta Aštriųjų (Aušros) vartų. Vėlyvaisiais viduramžiais skurde gyvenę asmenys visoje Europoje iš miestų buvo stumiami į priemiesčius. Pasak Geremeko, miestų sienos tapdavo reikšmingu elementu nustatant skurdo zonas, o priemiesčiuose apskritai gyvendavo skurdesni

⁷⁶⁴ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 88.

⁷⁶⁵ *Ibid.*, p. 58.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, p. 52, 54.

⁷⁶⁷ *Ibid.*, p. 59.

⁷⁶⁸ *Ibid.*, p. 58–59.

⁷⁶⁹ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius, 2001 (toliau – „Brolijos“), p. 122.

žmonės, nei pačiuose miestuose⁷⁷⁰. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais Vakarų Europoje skirtingos valdžios siekdavo iškeldinti vargšus ir vargšes iš miestų⁷⁷¹, o XVIII a. iškeldinimo bei absoliučiam skurde gyvenusių asmenų atskyrimo nuo likusios visuomenės pastangos pasiekė kulminaciją⁷⁷². Vilniuje tokios vargš(i)ų šalinimo iš viešųjų erdvių ir izoliavimo iniciatyvos buvo įgyvendintos tik pačioje XVIII a. pabaigoje, įkūrus generalinę špitolę Lukiškėse⁷⁷³. Visgi tai, jog organizaciją valdžios atstovai įsteigė kaip elgetavimą Vilniuje kontroliuoti turėjusią instituciją, o privilegijoje įrašyta būtent už miesto sienos stovėjusi špitolė, leidžia įžvelgti šiokių tokių paralelių su visoje Europoje daug didesniais mastais ir spartesniu tempu vykusiais procesais.

Už Vilniaus sienos veikė ir kita špitolė, kurios patronatas priklausė magistratui, Šv. Lozorius. Tiesiausias kelias iš miesto iki jos vedė pro Rūdninkų vartus, nuo kurių instituciją skyrė apytiksliai vieno kilometro atstumas. Amžininkų akimis tokia distancija atrodė gana tolima. Atsiminimuose apie XIX a. pradžios Vilnių Josephas Frankas atkreipė dėmesį, kad prie Šv. Stepono bažnyčios veikęs marijavičių vienuolynas „stovėjo toli už miesto, todėl [...] negalėjome lankytis jame taip dažnai, kaip vertė aplinkybės“⁷⁷⁴. Tuo tarpu Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė stovėjo visai šalia Aštriųjų (Aušros) vartų. Pastarosios vieta keliaujant iš bet kurios miesto vietos turėjo būti patogesnė asmenims, turėjusiems čia pristatyti gana sunkius „krovinius“, – atstumas nuo Rūdninkų vartų iki jos buvo trumpesnis nei iki Šv. Lozorius špitolės, netoliese stūksojo ir Subačiaus vartai, o Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolę nuo Trakų vartų skyrė tas pats vienas kilometras.

Privilegijos tekste nurodyta, koku būdu sirgę bei sirgusios elgetos turėjo būti pristatytos į špitolę: „jei kuris pasiligojęs vargšas kur apsistoti neturėtų, o gatvėje po mūrais gulėtų, botagininkai [jį] suradę turi pranešti špitolėi, Nikodemo [ir] Juozapo vyresniesiems, pagal paprotį turi jį paimti atvažiavę su vežimu, ir palydėti pagal fundaciją dievobaimingų ir pamaldžių žmonių, tiek dvasinio luomo, tiek ir pasaulietinio“⁷⁷⁵. Vargu ar organizacijos steigimo išvakarėse miesto elgetos turėjo savo vežimą, tuo tarpu špitolėje toks vežimas pasiligojusių „surinkimui“ egzistuoti galėjo. Galima tik spėlioti, kodėl pasiligojusių vargš(i)ų gabenimą vežimu į špitolę privilegijos autoriai

⁷⁷⁰ Bronisław Geremek, *Poverty*, p. 69.

⁷⁷¹ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 166–167.

⁷⁷² Bronisław Geremek, *Poverty*, p. 228.

⁷⁷³ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 291–292.

⁷⁷⁴ Josephas Frankas, *Vilnius*, p. 167.

⁷⁷⁵ *ABAK*, t. 10, p. 164.

pavadino papročiu – galbūt pastarųjų atmintyje dar buvo ryškūs neseniai siautuso maro, gatvėse gulinčių pasiligojusių asmenų ar mirusiųjų kūnų, kuriuos kažkas turėjo gabenti iš miesto, vaizdai⁷⁷⁶.

Panašu, kad bent kurį laiką Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė iš tiesų galėjo atlikti privilegija jai priskirtą funkciją. 1652 m. sudarytame testamente Brastos vaivada Juozapas Klonovskis (*Joseph Klonowski*) ne tik užrašė 5000 auksinų Vilniaus Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolei, bet ir patikslino, kuriems globotiniams ar globotinėms norėtų skirti minėtą sumą: „vargšams elgetoms, kurie gatvėse surinkti, į špitolę atgabenti ir ten turi būti maitinami“⁷⁷⁷. Testatorius špitolėje globotus vargšus bei vargšes pavadino „*luošais*, ligotais vargšais“ (*ubogie ulomne, chore*)⁷⁷⁸. Brastos vaivada savais žodžiais atkartoj 1636 m. privilegijos nuostatą apie šią špitolę. Panašu, kad bent kurį laiką Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje iš tiesų galėjo būti gydomi ir globojami iš gatvių surinkti ligoti ir ligotos elgetos.

Žinių, ar XVII a. pab.–XVIII a. špitolė vykdė privilegija jai priskirtą užduotį, nėra. Sugretinus žinomus 1711 ir 1737 m. čia besiglaudusių⁷⁷⁹ ir iš tiesų arba galimai elgetų organizacijai priklausiusių asmenų⁷⁸⁰ vardus, sutapimų rasti nepavyko. Deja, nėra žinoma vėlesnių špitolės globotinių sąrašų, kuriuos būtų galima palyginti su elgetų organizacijos narių vardais⁷⁸¹, o ir jų sąrašas nėra pakankamai tikslus, kad leistų daryti konkrečias išvadas apie 1711 ir 1737 m. špitolės globotinius. Štai Ona Klimavičienė ar Klimavičiūtė (*Anna Klimowiczow(n)a*), įtraukta į 1711 m. sąrašą, Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje kartu su porininkais bent du sykius buvo įvardinta vargše (*pauperes*)⁷⁸². Nepaisant to, kad ji tapo dviejų naujagimių krikštamote ir abu sykius pažymėtas jos kaip vargšės statusas, nėra jokių

⁷⁷⁶ Gatvių vaizdą maro metu aprašė Vilniaus literatas, Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo brolijos narys Valentinas Bartoševskis: „*Obacz, co zapalczywość twa dokazala, / że po ulicach ludzkie tak leżą ciała, / jak snopie ostrożębym sierpem porznione, / po polach w żarkoletnim znoju złożone*“. Walenty Bartoszewski, „Bezoar z łez ludzkich czasu powietrza morowego w roku Pańskim 1624 utworzony i zacnemu Magistratowi miasta Wileńskiego oferowany“, in: *Utwory Poetyckie*, wyd. Monika Kardasz, 2019, Warszawa, p. 161.

⁷⁷⁷ VUB RS, f. 5, b. A12-2765-2766, l. 1r.

⁷⁷⁸ *Ibid.*, l. 1r.

⁷⁷⁹ LMAVB RS, f. 318, b. 3109, l. 118v; LNMMB RKRS, f. 190, b. 2935, l. 1r–1v.

⁷⁸⁰ Žr. priedą Nr. 6.

⁷⁸¹ Dėl sudarymo aplinkybių ir paskirties 1792 m. špitolės globotinių sąrašas iš esmės yra netinkamas šiam tikslui. Jis buvo sudarytas Vilniaus špitolės deputacijos atstovų, dalis tuo metu špitolėje besiglaudusių asmenų joje atsidūrė dėka tos pačios Deputacijos.

⁷⁸² Pirmame paminėjime moteris įvardinama Anna Klimowiczowa, antrame – Anna Klimowiczowna. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 420r, 464r.

ženklų, kad ji būtų priklausiusi elgetų organizacijai ar turėjusi kontaktų su kitais šios nariais.

Jei Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė XVIII a. ir vykdė privilegijoje įrašytą jos funkciją, tai ji nebuvo vienintelė špitolė, kurioje gydyti elgetų organizacijos nariai. 1722 m. spalio pabaigoje Šv. Kryžiaus arba bonifratrų špitolėje atsidūrė Mykolas Javorskis, vėžiu sirgęs (*skancerowany*) 95 metų senolis, kurį bonifratrams priimti pasiūlė pati organizacija (*rekomendowany z cechu dziadowskiego*)⁷⁸³. Špitolės ligonių registre Javorskis aprašytas kaip asmuo, kurio gydymu pasirūpino kiti neįvardyti elgetų organizacijos nariai. Jie padarė tai, ką privilegija ir numatė – pasiligojusį likimo brolių atgabeno į špitolę, tik tiek, kad ne į tą. Jakulis nustatė, kad į bonifratrų špitolę vargšai ar elgetaujantys asmenys būdavo priimami tik nepaprastais atvejais⁷⁸⁴. Reikia pažymėti, kad Javorskis ir nebuvo „eilinis“ elgetų organizacijos narys – galimai tą patį Javorskį omenyje turėjo Šv. Jono bažnyčios klebonas Antanas Konstantinas Kosakovskis, 1722 m. pradžioje aprašęs elgetų organizacijos sueigą. Jos metu „senukas Javorskis“ (*Jaworski staruszek*) buvo išrinktas į raštininko poziciją⁷⁸⁵. 1729 m. birželį bonifratrai gydė dar vieną elgetų organizacijos narį⁷⁸⁶, Baltramiejų Kozakevičių (*Bartholomeus Kozakiewicz*)⁷⁸⁷. Šešiasdešimtmetis iš Žemaitijos kilęs vyras į špitolę pateko iš „po mūro“, čia jis gydytas dėl dusulio. Ar jį vienuoliai į špitolę priglaudė kam nors rekomendavus, šaltinyje neminima.

Šie pavyzdžiai rodo, kad jei pasiligoję elgetos ir būdavo pristatomi ar pristatomos į Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolę gydymui ir globai, tai daryta toli gražu ne visada. Pagal 1636 m. privilegijos nuostatas, rūpestis gatvėse buvusiais sergančiais ir sirgusiomis elgetomis buvo ne špitolės administratorių, o elgetų reikalas. Jie patys turėjo stebėti, ar neturintis kur apsistoti organizacijos narys ar narė netyčia neapsirgo, ir tik pamatę pranešti apie tai špitolei. Tačiau negausiai išlikusiuose organizacijos narių sudarytuose dokumentuose ar šaltiniuose, liudijančiuose jos veiklą XVIII a., špitolė neminima. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo parapijos, prie kurios ir stovėjo špitolė, mirties metrikų knygoje yra vienas įrašas, kuriame 1754 m. balandį minimos palaidotos elgetų organizacijai priklausiusios „senutės“ (*vetulas Pauperes [...] de Confraternit[a]te pauper[um]*)⁷⁸⁸. Visgi nežinia, ar prieš mirštant kiti organizacijos nariai pasirūpino jų atgabenimu į špitolę, ar

⁷⁸³ VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 91r.

⁷⁸⁴ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 212.

⁷⁸⁵ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

⁷⁸⁶ Žr. priedą Nr. 6.

⁷⁸⁷ VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 139v.

⁷⁸⁸ LMAVB RS, f. 318, b. 3109, l. 110v.

moterys bažnyčios kapinėse buvo palaidotos kitomis aplinkybėmis. Reikia pažymėti ir tai, kad dėl aprūpinimo galimybių ir erdvės ribotumo į špitolės būdavo priimami toli gražu ne visi vargšai ar vargšės⁷⁸⁹. Neatmestina, kad elgetoms pristačius pasiligojusius likimo brolius ar seseris į špitolę, jie ar jos nebūtinai į šią patekdavo.

Nors Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė buvo vienintelė miesto institucija, paminėta Vladislavo Vazos privilegijoje, jokios atsakomybės, turėjusios padėti užtikrinti 1636 m. dokumente įrašytų nuostatų įgyvendinimą, jos administratoriams nebuvo patikėtos. Ne špitolę prižiūrintys asmenys, o organizacijos botagininkai turėjo rūpintis sergančių elgetų surinkimu iš gatvės. Elgetų organizacijos funkcionavimas nepriklausė nuo špitolės – pastarojoje atsidurti galėjo tik kai kurias sąlygas atitikę ar atitikusios elgetos, ir tai tik su kitų elgetų pagalba.

3.1.2. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia

1636 m. privilegijoje nurodyta, kad organizacijos nariai ir narės kasmet privalėjo dalyvauti dvejose mišiose. Pirmos mišios turėjo būti aukojamos už gyvus geradarius ir geradares, antros – už mirusius ir mirusias, o kad jos įvyktų, užtikrinti turėjo parapiinės bažnyčios klebonas (*kapłana upewniwszy u fary*)⁷⁹⁰. 1387 m. funduota Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia tapo pagrindine Vilniaus katalikų bendruomenės bažnyčia. Nors 1571 m. administravimo teisė buvo suteikta jėzuitų ordinui⁷⁹¹, ji ir toliau išlaikė parapiinės miesto bažnyčios statusą. Nenuostabu, kad elgetų organizacija mišioms turėjo rinktis bažnyčioje, kurios dvasininkai rūpinosi visų mieste gyvenusių katalik(i)ų sielovada.

3.1.2.1. „Elgetų“ altorius

Privilegijos nuostatų apie mišias parapiinėje bažnyčioje įgyvendinimą liudija tai, kad XVIII a. pradžioje čia jau stovėjo altorius, neformaliai vadintas tiesiog „elgetų“ altoriumi (*ad altare pauperum*)⁷⁹². Anksčiausią altoriaus paminėjimą Drėma datuoja 1710 m. ir jo atsiradimą sieja su bažnyčios tvarkymo darbais po Šiaurės karo. Steigiant altorių, jo išlaikymui iš didžiojo altoriaus buvo perkelta vyskupo Jeronimo Rozrażevskio (*Hieronymus*

⁷⁸⁹ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 183.

⁷⁹⁰ *ABAK*, t. 10, p. 163.

⁷⁹¹ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono*, p. 15.

⁷⁹² *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 19.

Rozrażewski) 1581 m. užrašyta 200 auksinų fundacija⁷⁹³. Pasak Drėmos, altorius stovėjo toje vietoje, kur šiuo metu įrengta atminimo lenta Vladislavui Sirokomlei⁷⁹⁴.

Šaltiniuose minimi du šio altoriaus titulai – Švč. Mergelės Marijos Snieginės (*ad al[tare] B[eatae] V[irginis] ad Nives*⁷⁹⁵, *oltarza pod Tytule Nayszwiętszey Panny Snieżney*⁷⁹⁶) ir Šv. Pranciškaus Žaizdų (*oltarz świętego Franciszka Seraficznego*)⁷⁹⁷. Pirmos XVIII a. pusės šaltiniuose dažniau naudotas Šv. Pranciškaus Žaizdų titulas, tačiau pradėjęs tarnystę bažnyčioje 1721 m. klebonas Kosakovskis altorių įvardino abiem pavadinimais⁷⁹⁸. Šv. Pranciškaus Žaizdų titulas altoriui parinktas neatsitiktinai – Pranciškus iš Asyžiaus, Katalikų bažnyčios šventuoju paskelbtas savanoriško neturto apologetas, laikomas vargšų globėju. Daugiau klausimų kelia antrasis altoriaus titulas. Inventoriuose ir įvairiuose šaltiniuose esančiuose altoriaus aprašymuose minimas Švč. Mergelės Marijos Snieginės atvaizdas⁷⁹⁹. Potridentiniu laikotarpiu siekiant stiprinti katalikų pamaldumą Švč. Mergelei Marijai buvo iš naujo aktualizuota Romoje esanti *Santa Maria Maggiore* ikona⁸⁰⁰. Švč. Mergelės Marijos Snieginės atvaizdą misijų metu visame pasaulyje populiarino jėzuitai⁸⁰¹. Į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę jis taip pat pateko per jėzuitus, visų pirma per jų kolegijas⁸⁰². Gali būti, kad būtent jėzuitų dėka tokio tipo Marijos atvaizdas atsirado ir Vilniaus Šv. Jono bažnyčioje. Tikėtina, jog antrąjį titulą „elgetų“ altoriui padiktavo ne Švč. Mergelės Marijos Snieginės simbolinės sąsajos su vargšais ar elgetomis, kaip šv. Pranciškaus atveju, o altoriaus steigimo aplinkybės. Galima kelti hipotezę,

⁷⁹³ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono*, p. 18, 47.

⁷⁹⁴ *Ibid.*, p. 172.

⁷⁹⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-5/54, l. 5r.

⁷⁹⁶ VUB RS, f. 57, b. 54-341, l. 1r.

⁷⁹⁷ *ABAK*, t. 10, p. 168.

⁷⁹⁸ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 2.

⁷⁹⁹ Šaltiniuose kūrinyje įvardinamas pasitelkiant terminus *obraz* ir *imago*. Nors iš raštu užfiksuotų detalių apie atvaizdą, pvz., 1787 m. altoriaus inventoriuje minimų sidabrinį rėmų, kūrinių saugojusio stiklo ir sidabrinės karūnos, gali atrodyti, kad omenyje turimas paveikslas, pasak Tojanos Račiūnaitės, nuo XVII a. vidurio terminai „paveikslas“ ir „ikona“ (*imago, obraz* – tie patys žodžiai, kuriais šaltiniuose įvardintas ir čia aptariamas atvaizdas) nebuvo vartojami sinonimiškai. Turbūt altoriuje kabėjęs atvaizdas buvo ne paveikslas, o veikiau ikona. *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 69; VUB RS, f. 57, b. 54-341, l. 1r; Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius, 2015, p. 247.

⁸⁰⁰ Kitas to paties ikonografinio tipo pavadinimas.

⁸⁰¹ Tojana Račiūnaitė, „Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2010, Nr. 57, p. 27.

⁸⁰² *Ibid.*, p. 30.

kad minėtas atvaizdas bažnyčioje buvo dar iki altoriaus pastatymo, o jo atsiradimas šioje vietoje galėjo būti susijęs su jėzuitiška Šv. Jono bažnyčios aplinka.

XVIII a. antrosios pusės šaltiniuose altorius vadinamas tik Švč. Mergelės Marijos Snieginės titulu. Šis pokytis galėjo būti susijęs su altoriaus inventoriaus kaita. XVIII a. 3 deš. prie altoriaus kabėjo du atvaizdai, atspindintys abu titulus⁸⁰³, tačiau 1787 m. altoriaus inventoriuje minimas tik vienas, Švč. Marijos Snieginės atvaizdas, šv. Pranciškaus atvaizdo prie altoriaus nebebuvo. Gali būti, kad atvaizdas pradingo vieno iš Vilnių siaubusių gaisrų metu. Šv. Jono bažnyčia nukentėjo per 1737 m. ir 1748 m. gaisrus⁸⁰⁴. Tikėtina, kad pastarojo metu ir dingo minėtas atvaizdas – žinoma, kad dar 1742 m. altoriui įvardinti vis dar naudotas Šv. Pranciškaus Žaizdų titulas⁸⁰⁵. Nuo stichijos nukentėjęs „elgetų“ altorius po gaisro buvo atstatinėjamas⁸⁰⁶. Galbūt šios renovacijos dėka atsirado ir kai kurios 9 deš. inventoriuje minėtos dekoracijos, pvz., šv. Pranciškaus ir šv. Roko skulptūros ar stiuko lipdiniai, kuriuose vaizduoti vargšai⁸⁰⁷.

3.1.2.2. Mišios

Ankstyvaisiais naujaisiais laikais altorius miesto bažnyčiose turėjo didelę dalis miestietiškų korporacijų. Amatininkų altorius Vilniaus bažnyčiose tyrusi Auksė Kaladžinskaitė-Vičkienė pastebėjo, kad dauguma cechų turėjo „individualų privalomų pamaldų tvarkaraštį“, aukotų prie savo išlaikomų altorių⁸⁰⁸. Jau minėta, kad elgetų organizacijos privilegijoje taip pat buvo nurodytos jos nariams ir narėms privalomos dvejų mišios per metus paparinėje Vilniaus bažnyčioje. Visgi 1728 m. privilegiją papildžiusiuose punktuose privalomų mišių Šv. Jono bažnyčioje sąrašas buvo gerokai išplėstas. Numatyta, kad kas mėnesį turi vykti dvejų mišios – vienos šventinės už gyvus, kitos gedulingos už mirusius geradarius ir geradares. Taip pat prie elgetų organizacijos altoriaus minint Švč. Mergelę Mariją Snieginę (rugpjūčio 5 d.) ir Šv. Pranciškų (spalio 4 d.), kasmet turėjo vykti šventinės mišios. Greta viso to, įrašytos dar ketverios kasmetinės mišios – vienerios giedotinės už apskritai visus mirusiuosius ir mirusiąsias ir trejos skaitytinės.

⁸⁰³ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 69.

⁸⁰⁴ Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, Kraków, 1905, p. 94.

⁸⁰⁵ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część druga*, p. 122–123.

⁸⁰⁶ Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono*, p. 85.

⁸⁰⁷ VUB RS, f. 57, b. 54-341, l. 1r.

⁸⁰⁸ Auksė Kaladžinskaitė-Vičkienė, „XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2004, t. 24, p. 104.

Už tai atsakingu paskirtas tas pats Šv. Jono bažnyčios klebonas (*przez kapłana przy ołtarzu świętego Franciszka Seraficznego, w kościele farskim świętego Jana, w Wilnie będącym, opravowane być powinny*)⁸⁰⁹. Vietoje 1636 m. privilegijoje įrašytų dvejų papildomais punktais Vilniaus elgetų organizacijos nariams ir narėms įvestos net trisdešimt privalomų mišių per metus.

Prie „elgetų“ altoriaus Šv. Jono bažnyčioje mišios dažniau buvo aukojamos dar iki 1728 m. 1721–1723 m. Kosakovskio rašytame bažnyčios dienoraštyje prie „elgetų“ altoriaus aukotos mišios paminėtos 14 kartų. Kai kuriuose dienoraščio įrašuose klebonas nepatikslino, kokios tai mišios, kai kuriuose detaliai aprašė, kaip atrodė Švč. Mergelės Marijos Snieginės ar Šv. Pranciškaus minėjimai prie altoriaus, o viename įrašė paminėjo, kad aukojo kasmėnesines mišias (*missam menstruum lectam*)⁸¹⁰. Tai reiškia, kad dar iki Vladislovo Vazos privilegiją papildančių punktų suteikimo egzistavo tradicija minėti su altoriaus titulaus sutampančias šventes, o elgetos į mišias bažnyčioje rinkdavosi bent kartą per mėnesį.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas už įvairias fundacijas prie skirtingų Šv. Jono bažnyčios altorių aukotinių mišių sąrašas, kuriame nurodyta, kad giedotinės mišios prie Šv. Pranciškaus Žaizdų altoriaus turėjo būti aukojamos penktadieniais⁸¹¹. Veikiausiai šis dokumentas buvo sudarytas dar iki Kosakovskiui tampant klebonu. Dvasininkas dienoraštyje toli gražu neaprašė visų bažnyčioje aukotų mišių, o laikui bėgant vis didesnę laiko dalį praleisdavo Rudaminoje, kur veikė Šv. Jono bažnyčios filija. Visgi esamų paminėjimų pakanka nustatyti, kad kasmėnesinės elgetų organizacijos mišios iš tiesų vykdavusios kas ketvirtą penktadienį⁸¹². Iš keturiolikos dienoraštyje minėtų aukotų mišių keturios buvo šventinės, vykusios rugpjūčio 5 ir spalio 4 d., iš likusių net aštuonios aukotos penktadieniais. Pirmą dienoraštyje esantį penktadienio mišių paminėjimą (1721 m. balandžio 21 d.) nuo antro (1721 m. gegužės 19 d.) skiria lygiai keturios savaitės. Iki tų pačių metų rugsėjo mėnesio Kosakovskis dienoraštyje neužregistravo nė vienos mišių prie „elgetų“ altoriaus, tačiau nuo gegužės iki rugsėjo mišių buvo praėjusios lygiai šešiolika savaičių, taigi keturis kartus po keturias savaites. Tokius pat skaičiavimus atlikus su kitomis penktadieniais aukotomis mišiomis paaiškėjo, kad tarp skirtingu atstumu laike vykusių mišių bendras praėjusių savaičių daliklis yra keturi.

⁸⁰⁹ *ABAK*, t. 10, p. 168.

⁸¹⁰ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 49.

⁸¹¹ LMAVB RS, f. 43, b. 19352, l. 1r.

⁸¹² Žr. lentelę Nr. 9a.

Tai iš dalies patvirtina ir 1733–1776 m. Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje aukotų mišių sąrašai⁸¹³. Jie nepadengia visų šiuo laikotarpiu aukotų mišių, jos registruotos nenuosekliai. Kai kuriais laikotarpiais fiksuotos tik prie konkrečių altorių aukotos mišios (pvz., Loreto), kartais – tik tam tikro dvasininko aukotos mišios (pvz., klebono, bet ne vikarų). Šaltinyje nesurašytos visos šiuo laikotarpiu aukotos mišios, o nuo 1751 m. apskritai registruotos tik pavienės mišios. Visgi kad ir fragmentiška, sąraše esanti informacija yra labai vertinga. 1733–1738 m. užregistruota 50 mišių, aukotų prie Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus, iš jų 7 vyko papildomuose punktuose įrašytomis šventinėmis dienomis⁸¹⁴. Jas atmetus, 16 mišių įvyko penktadieniais (iš viso penktadieniais aukota 18 mišių, dvejios vyko šventinėmis dienomis)⁸¹⁵. Kada ir ar apskritai vykdavusios 1728 m. dokumente nurodytos antros kasmėnesinės mišios, nežinia. Minėtame mišių sąraše antra pagal dažnumą savaitės diena, kada būdavo aukojamos mišios prie „elgetų altoriaus“, yra pirmadienis, tačiau tai patvirtinančios informacijos kituose šaltiniuose rasti nepavyko.

Šv. Jono bažnyčioje aukotinių mišių už įvairias fundacijas sąraše minima, kad mišių aukojimu penktadieniais prie „elgetų“ altoriaus turėjo rūpintis bažnyčios vikaras, o už šį darbą jam skirtas išlaikymas iš jau minėtos vyskupo Rozraževskio fundacijos⁸¹⁶. Visgi tuo užsiimdavo ne tik vikaras, Kosakovskis aprašė ir savo paties prie „elgetų“ altoriaus aukotas mišias⁸¹⁷. 1730 m. klebonas Steponas Juozapas Mašovskis (*Stefan Iozef Maszowski*) nurodė, kad elgetos privalėjo dalyvauti mišiose ketvirčio dienomis (*Suchedniowe*)⁸¹⁸. Gali būti, kad ketvirčio dienų proga būdavo aukojamos papildomuose punktuose nurodytos papildomos ketverios kasmėtinės mišios. Lygiai taip pat gali būti, kad ketvirčio dienomis vykusios mišios prie organizacijos altoriaus buvo nauja, iki šio sprendimo niekur nereglamentuota praktika. Neatmestina ir tai, kad ketvirčio dienomis prie „elgetų“ altoriaus aukotos mišios tiesiog nebuvo įrašytos į oficialų dokumentą – tokiu atveju tradicinių mišių Šv. Jono bažnyčioje, kuriose turėdavo dalyvauti elgetų organizacijos nariai ir narės, galėjo būti dar daugiau.

Daugiausiai informacijos apie prie „elgetų“ altoriaus aukotas mišias suteikia XVIII a. pirmosios pusės šaltiniai. Iš jų matyti, kad Vilniaus elgetoms privalomų mišių „sąrašas“ buvo gyvas ir vis pildėsi nepriklausomai nuo to, kas įrašyta organizacijos privilegijoje. Mišios prie Švč. Mergelės Marijos

⁸¹³ VUB RS, f. 57, b. 55-5/54.

⁸¹⁴ Dėl byloje susipainiojusių lapų 4 mišių aukojimo metų nustatyti nepavyko.

⁸¹⁵ Žr. lentelę Nr. 9b.

⁸¹⁶ LMAVB RS, f. 43, b. 19352, l. 1r.

⁸¹⁷ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 6, 20, 22, 28, 41, 49.

⁸¹⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 2v.

Snieginės altoriaus, kuriose turėjo dalyvauti elgetų organizacijos nariai ir narės, neabejotinai būdavo aukojamos ir antroje amžiaus pusėje. Tai liudija glaudus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios dvasininkų santykis su organizacija iki pat XVIII a. pabaigos⁸¹⁹. Deja, trūksta informacijos apie tai, kaip ir ar apskritai keitėsi elgetoms privalomų mišių „sąrašas“ iki amžiaus pabaigos. Visgi toks didelis privalomų mišių skaičius yra vienas iš parapiinės miesto bažnyčios išaugusios svarbos Vilniaus elgetų gyvenime indikatorių.

3.1.3. Atsakomybė už Vilniaus elgetas

1795 m. Vilniaus vaivadijos špitolių komisijos⁸²⁰ sudarytoje ataskaitoje apie skirtingų Šv. Jono bažnyčios globoje veikusių karitatyvinių organizacijų ir institucijų turtą rašoma: „Vilniaus mieste elgetaujančių vargšų brolija, turinti kilmingojo Vilniaus magistrato jai surašytas nuostatas, skirtas tvarkai ir pačių valdžiai tarp vargšų išlaikyti, prižiūrint tam pačiam magistratui [...] Kadangi pradinės magistrato globos savo atžvilgiu vėlesniais laikais nebejuto, pradėjo jos ieškoti pas Vilniaus klebonus jau vien dėl to, kad regėjosi dėl savo reikalų lengviau juos pasieksiant, vien dėl to, kad parapiinėje bažnyčioje nuo neatmenamų laikų brolija turėjo savo altorių [...] Tai lėmė, kad Vilniaus klebonai kaip vargšų brolijos globėjai nuo senų laikų akylai stebėjo, kad šie elgtųsi pagal nuostatas, glaistydavo tarp jų kilsius nesutarimus, juos gynė nuo visokios žalos (kol galėjo) [...]“⁸²¹.

Labai panašiai skamba ir 1797 m. bažnyčios klebono Jeronimo Stroinovskio (*Hieronym Stroynowski*) laiško Lietuvos špitolių komisijai ištrauka: „Dabartiniam Šv. Jono klebonui yra nežinoma, dėl kokių priežasčių Vilniaus magistratas nesugebėjo įgyvendinti tų įsipareigojimų, kuriuos geranoriškai prisiėmė vargšų brolijos atžvilgiu, ir kuriuos jo paties prašymu patvirtino karalių privilegijos [...] Tačiau Vilniaus klebonų negalima laikyti kaltais dėl to, kad visuotinai apleistus vargšus priėmė savo globon [...]“⁸²².

Taip XVIII a. pabaigoje atrodė vieni iš pirmųjų amžininkų mėginimų aiškinti, koku būdu Vilniaus elgetų organizacija susisaistė su Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia. Refleksijų poreikį išprovokavo miesto karitatyvinių organizacijų tinklą pertvarkyti turėjusių institucijų veikla. Prieš imantis aktyvių reformų didžioji dalis šių institucijų planavo suregistruoti visas mieste veikusias labdaros įstaigas, jų finansus, globotinius, bei sužiūrėti, kas

⁸¹⁹ Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono“.

⁸²⁰ Vilniaus vaivadijos špitolių komisija veikė 1795 m. kovą–liepą; čia aptariamas dokumentas sudarytas gegužę. Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 293.

⁸²¹ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 3v.

⁸²² VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 6r–6v.

atsakingas už jų veiklą. Lyginant su kitomis tiek visame mieste, tiek prie pačios bažnyčios veikusiomis labdaros organizacijomis – fundacija našlėms ir netekėjusioms moterims bei špitole Rudaminoje⁸²³ – elgetų organizacijos santykis su Šv. Jono bažnyčia iš tiesų buvo nevienareikšmiškas. Nebuvo jokių dokumentų, fundacijų ar užrašų, galinčių pagrįsti organizacijos ir bažnyčios ryšį, tad atsakymo reikėjo ieškoti kitur.

Tiek 1795 m. ataskaitoje, tiek Stroinovskio laiške aplaidumu kaltintas Vilniaus magistratas, kurio iniciatyva elgetų organizacija ir įsteigta. Atsakomybę už organizaciją magistratui priskirti leido 1636 m. privilegijos nuostata, esą elgetų sueigos turėjusios vykti pas Magdeburgo teisei pavaldų miestietį, kuris pats turėjęs jose dalyvauti, būti už teisėją elgetoms, prie jo turėjo būti renkami organizacijos vyresnieji⁸²⁴ ir t. t. Kur kas vėliau panašiai svarstė ir Ragauskas, teigęs, kad miesto valdžia norėjo kontroliuoti elgetas ar „neprarasti galios elgetų atžvilgiu“⁸²⁵. Visgi privilegijos tekste nenurodyta, kas turėjo rūpintis elgetas prižiūrėti turėjusio miestiečio paskyrimu ir kaip reikėjo tokį asmenį išrinkti. Magistratas šiuo atžvilgiu nebuvo niekaip įpareigotas.

Nuostatą apie Magdeburgo teisei pavaldų miestietį geriau suprasti padeda kitų Vilniaus organizacijų – amatininkų cechų – privilegijos ir įstatai. Juose būdavo nurodoma, kad skrynia, kurioje buvo saugomas cecho iždas ir dokumentai, turėjo būti laikoma arba cecho būstinėje, arba pas vieną iš cecho vyresniųjų, bet tik miesto jurisdikcijai priklausančiame pastate⁸²⁶. Toje pačioje vietoje turėjusios vykti ir cecho narių ar vyresniųjų sueigos. 1636 m. kepurininkų cecho įstatuose numatyta, kad skrynia turėjo būti saugoma pas miesto jurisdikcijoje, bet jokių būdu ne priemiestyje įsikūrusių vyresniųjų⁸²⁷. Tokia pati nuostata pakartota ir kitų cechų dokumentuose, pvz., 1663 m. skardininkų ar 1664 m. žvejų, o tų pačių metų stalių cecho įstatuose įrašyta, kad sueigos turi vykti tik miesto jurisdikcijoje, idant būtų išvengta neįvardintų pavojų⁸²⁸. Atrodo, kad Magdeburgo teisei pavaldus miestietis elgetų organizacijos privilegijoje atsirado gana mechaniškai pamėginus elgetoms pritaikyti kitoms miesto bendrijoms tikusią ir veikusią tvarką. Panašu, kad bent kurį laiką elgetos iš tiesų rinkdavosi pas miestiečius. Abi žinomos rinkiminės organizacijos sueigos, vykusios 1722 ir 1732 m., buvo surengtos, atitinkamai,

⁸²³ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 1r, 5r.

⁸²⁴ *ABAK*, t. 10, p. 161.

⁸²⁵ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 18.

⁸²⁶ Jan Jurkiewicz, „Wybory starszych rocznych w cechach Wileńskich (XVI–XVII w.)“, in: *Praeites pėdsakais. Skiriama Profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, sud. Edmundas Rimša, Vilnius, 2007 (toliau – „Wybory starszych“) p. 163.

⁸²⁷ *ABAK*, t. 10, p. 26.

⁸²⁸ *Ibid.*, p. 33, 49, 55.

pas balnių Gabrielių (*u Gabriela rymarza*) ir pas Grigalių Naploščicą (*Pana Hrehorego Naploszczyca Gospodarza tey Kamienicy*)⁸²⁹. Visgi tai jokiū būdu neįrodo jokios magistrato įtakos elgetų organizacijai, ypač žinant, kad visai neseniai, 1728 m., Vilniaus miestiečiu tapusio⁸³⁰ būsimo miesto tarėjo Naploščico mūrnamyje vykusios sueigos metu buvo priimti sprendimai, iš dalies sustiprinę Šv. Jono bažnyčios klebono įtaką organizacijai⁸³¹.

1636 m. dokumente įrašyti konkretūs organizacijai nepriklausančių asmenų ir institucijų įpareigojimai išsamiai pristatyti šiame skyriuje. Kitaip nei Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje besidarbavę asmenys, privilegijoje nurodytų mišių aukojimą užtikrinti privalėjęs Šv. Jono bažnyčios klebonas turėjo sąlytį su visais organizacijos nariais ir narėmis. Atrodo, kad tai sudarė prielaidas dvasininko bei visos bažnyčios santykiams su organizacija keistis ir plėtotis. Tiek Stroinovskio 1797 m. laiške, tiek 1795 m. Vilniaus vaivadijos špitolių komisijos ataskaitoje apeliuota į krikščionišką meilę savo „visuotinai“ apleistam artimui ar artimai, taip pabrėžiant paparinės bažnyčios klebonų globėjišką ryšį su pastaruoju ir pastarąja. Tikėtina, kad gerų darbų ir rūpesčio vargšais bei vargšėmis svarba krikščionybėje taip pat galėjo tapti reikšmingu veiksnium, kurio dėka elgetų organizacija buvo susaistyta su Šv. Jono bažnyčia. Ilgainiui klebonai perėmė ir patys pradėjo vykdyti 1636 m. privilegijoje įrašytas Magdeburgo jurisdikcijos miestiečiams priskirtas atsakomybes, prižiūrėjo beveik visas organizacijos veiklos sferas, o elgetų organizacijos nariai imti vadinti „Šv. Jono bažnyčios elgetomis“ (*Ubogim Kosciola S[więtego] Jana*)⁸³².

3.2. Organizacijos struktūra

1636 m. privilegijoje nurodyta aiški organizacijos struktūra, pareigybės ir jas užimančių žmonių atsakomybės: vyresnieji, bent keturi botagininkai, raštininkas, varpininkai ir sueigas priimti turėjęs Magdeburgo teisei pavaldus miestietis. Šiame poskyryje pristatoma tai, kokios funkcijos ir pareigybės buvo numatytos organizacijai, ir kaip jos veikė realybėje.

⁸²⁹ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, 28; VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁸³⁰ *Vilniaus naujieji miestiečiai*, p. 189.

⁸³¹ Žr. poskyrį 3.3.

⁸³² VUB RS, f. 57, b. 55-2/230.

3.2.1. Vyresnieji

1636 m. privilegijoje nustatyta, kad organizacijos sueigų metu, prižiūrint minėtam Magdeburgo teisei pavaldžiam miestiečiui⁸³³, turėjo būti renkami keturi vyresnieji. Vyresniųjų išsirinkimas buvo universalus ankstyvųjų naujųjų laikų miestietiškų organizacijų funkcionavimo principas, kuriuo vadovavosi tiek amatininkų cechai⁸³⁴, tiek bažnytinės brolijos⁸³⁵. Cechai savo vyresnius rinkdavo kas metus, dažniausiai Šv. Mikalojaus dieną (gruodžio 6 d.) arba artimu metu, o vyresniųjų skaičius skirtinguose cechuose įvairavo nuo vieno iki šešių⁸³⁶. Bažnytinėse brolijose vyresniųjų skaičius taip pat skyrėsi, kartais bėgant laikui keisdavosi ir toje pačioje brolijoje⁸³⁷. Anot Józefo Morzy'io, vyresniųjų skaičius amatininkų cechuose priklausydavo nuo narių skaičiaus⁸³⁸. Tikėtina, kad visiškai naujai steigiamai organizacijai magistratas parinko „optimalų“ skaičių.

Vyresnieji rinkti vienerių metų kadencijai (*przy starszych rocznych*)⁸³⁹. Pavieniai duomenys liudija, kad XVIII a. pirmoje pusėje šios nuostatos laikytasi. 1730 m. sprendime dėl organizacijos vyresniojo Mikalojaus Jasinskio prasižengimų, Šv. Jono bažnyčios klebonas leido jam baigti „kadenciją“ ir užimti pareigas iki metų pabaigos⁸⁴⁰, – o rinkimai vykdavę metų pradžioje. Žinomos dvi tikslios rinkimų sueigos datos – 1722 m. sausio 7-oji⁸⁴¹, diena po Trijų Karalių, tais metais išpuolusi trečiadienį, ir 1732 m. vasario 27-oji, Pelenų diena, taip pat trečiadienis. Visgi šios informacijos nepakanka norint nustatyti, ar visos sueigos vykdavusios trečiadieniais, ar rinkiminės sueigos būdavo „pririštos“ prie konkretaus minėjimo, o jei ir būdavo, kurią iš dviejų žinomų datų reikėtų laikyti išimtimi iš taisyklės.

Viena iš privilegijoje nurodytų vyresniųjų pareigų buvo pasiligojusių, ant mirties slenkščio buvusių organizacijos narių priežiūra. Pastariesiems ir pastarosioms vyresnieji turėjo pakviesti dvasininką ir užtikrinti galimybę

⁸³³ *ABAK*, t. 10, p. 161.

⁸³⁴ Pvz., kepurininkų, žvejų, odininkų cechai turėjo kasmet išrinkti keturis vyresniusius, žr.: *Ibid.*, p. 25, 55, 81.

⁸³⁵ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, p. 109.

⁸³⁶ Jan Jurkiewicz, „Wybory starszych“, p. 158, 176.

⁸³⁷ XVI a. antrosios pusės Šv. Onos brolijos įstatuose nurodytas vos vienas vyresnysis, o nuo XVII a. vidurio brolija rinko tris arba keturis vyresniusius. Jovita Pivoriūnaitė, „Vilniaus Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis XVI a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. 16 (toliau – „Vilniaus Šv. Onos“), p. 121.

⁸³⁸ Józef Morzy, „Geneza“, p. 65.

⁸³⁹ *Ibid.*, p. 164.

⁸⁴⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 4r.

⁸⁴¹ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

atlikti paskutinę išpažintį bei priimti komunią. Mirties atveju būtent vyresnieji turėjo garantuoti, kad jie ar jos būtų palaidoti. Taip pat vyresnieji privalėjo surasti asmenį, kuris rūpintųsi artimųjų neturinčiais ir neturinčiomis organizacijos nariais ir narėmis⁸⁴². Sueigų metu turėjo būti vertinami „nauji“ ir „naujos“ elgetos, jų „tikrumas“ bei „vertumas“ gauti išmalda. Jei šis darbas, t. y. naujų narių vertinimas, ir nepriklausė išimtinai vyresniesiems, tikėtina, kad jų žodis buvo lemiamas. Privilegijoje nenurodyta, ar „ekspertizė“ buvo išskirtinai vyresniųjų atsakomybė, tačiau būtent jie turėjo įvertinti, ar asmenys, teigę renkantys išmalda kaliniams ir belaisviams išpirkti iš nelaisvės⁸⁴³, nemeluodavo ir ar galima juos rekomenduoti pamokslininkams⁸⁴⁴. Vyresnieji taip pat turėjo užtikrinti punktų, susijusių su viešosios tvarkos mieste palaikymu, įgyvendinimą⁸⁴⁵ bei apskritai prižiūrėti organizacijos veiklą⁸⁴⁶. Neatrodo, kad XVIII a. pirmoje pusėje vyresniųjų atsakomybės būtų pasikeitusios – tiek 1728 m. papildomuose punktuose, tiek 1730 m. klebono sprendime dėl Jasinskio prasižengimų, tiek 1732 m. sueigos protokole įrašyta, kad vyresnieji turi rūpintis tvarka organizacijoje, prižiūrėti pasiligojusius vargšus ir vargšes, o to nedarę – patys baudžiami⁸⁴⁷, tiesa, nenurodyta kaip.

Privilegijos tekste vyresniųjų atsakomybės nebuvo išskirstytos kiekvienam atskirai, tačiau šioje tokia hierarchija buvo „užkoduota“ – vienas iš vyresniųjų turėjo saugoti išdo skrynios raktą⁸⁴⁸. Nuo organizacijos įsteigimo iki XVIII a. trečiojo dešimtmečio susiklostė naujos, konkrečios skirtingų vyresniųjų pareigybės. Elgetų organizacija nebuvo vienintelė miesto korporacija, kurios vyresniųjų atsakomybės laikui bėgant keitėsi, pareigybių evoliucija buvo būdinga ir kitoms ilgą laiką veikusioms miesto bendrijoms⁸⁴⁹. 1663 m. privilegijos patvirtinime minimi komensaliai (*commensales*) Juozapas Andruškevičius (*Josephum Andruszkiewicz*) ir Grigalius Volynckevičius (*Gregorium Wolynckiewicz*). 1728 m. privilegiją

⁸⁴² ABAK, t. 10, p. 162.

⁸⁴³ Frickas atkreipė dėmesį, kad dažniausiai rašant apie tokius įkaitus omenyje turėti turkų nelaisvėje esantys krikščionys. David Frick, *Kith*, p. 324.

⁸⁴⁴ ABAK, t. 10, p. 162.

⁸⁴⁵ Pvz., čia: „[...] *śpiewania rannego y pieśni frantowskich maią zabraniać starsi, pod karaniem pół funta wosku*“. *Ibid.*, p. 162.

⁸⁴⁶ „*A ci wszyscy starsi, osobliwie gospodarz, maią przestrzegać tych wszystkich artykułów, aby byli w całości zachowane*“. *Ibid.*, p. 164.

⁸⁴⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁸⁴⁸ ABAK, t. 10, p. 162.

⁸⁴⁹ Pvz., Šv. Onos brolijos vyresniųjų skaičius ne tik laikui bėgant augo, bet ir atsirasdavo naujų pareigybių: asistentai, iždininkas, raštininkas, maršalkos, vargonininkas, ūkvedys ir t. t. Jovita Pivoriūnaitė, „Vilniaus Šv. Onos“, p. 121.

papildančiuose punktuose komensaliu (*stolowy*) vadinamas Simonas Rychlickis, taip pat – greta komensalio ir dviejų vyresniųjų (*starsi*) minimas organizacijos ekonomas (*szafarz*)⁸⁵⁰. Tiesa, visi pareigybes turėję asmenys šaltiniuose ir toliau bendrai vadinti vyresniaisiais (*Iasinski bez Szafarzow y drugih starszych*)⁸⁵¹.

Panašu, kad su naujomis pareigybėmis iki XVIII a. 3 deš. pabaigos klostėsi ir griežtesnė hierarchija, kuriai įtakos galėjo turėti būtent išdo skrynios rakto priežiūra. Vien tik žodžiu „**vyresnieji**“⁸⁵² įvardinami elgetos buvo svarbesni, nei ekonomai ar komensaliai. Žinių apie tai suteikia 1730 m. organizacijos ekonomų konfliktas su Mikalojumi Jasinskiu. Juozapas Piotrovskis ir Simonas Rychlickis kreipėsi į Šv. Jono bažnyčios kleboną Steponą Juozapą Mašovskį dėl vyresniojo* Mikalojaus Jasinskio vagiliavimo iš organizacijos išdo⁸⁵³. Konflikto dokumentacijoje užfiksuotos anksčiau nežinotos ir jokiuose kituose šaltiniuose neatsispindinčios bei neaprašytos detalės apie organizacijos veikimą. Kitų organizacijos narių suelgetauti pinigai ir metiniai „narystės“ mokesčiai į organizacijos išdą patekdavo per vyresniuojų* įvardinto Jasinskio rankas. Būtent jis saugojo raktą nuo skrynios ir ši aplinkybė sudarė palankias sąlygas piktnaudžiavimui organizacijos finansais. Vyresnieji* ne tik surinkdavo pinigus į išdą, bet būdavo atsakingi už 1 auksino vertės metinio atlygio išmokėjimą sau ir likusiems trimis vyresniesiems⁸⁵⁴.

Atrodo, kad **ekonomai** hierarchijoje užėmė kiek žemesnę poziciją. Ši pareigybė atliepė kitų miesto organizacijų – cechų – struktūrą. Ekonomai turėjo rūpintis cechų finansais⁸⁵⁵, pvz., 1746 m. mūrininkų ir stalių cecho nuostatuose nurodyta, kad ekonomai turi būti greta vyresniųjų šiems atidarant išdo skrynią⁸⁵⁶, ar išrinkus naujus vyresniusius ir besikeičiant „valdyboms“ perskaičiuoti skrynioje buvusius pinigus, kaip to iš odininkų reikalavo 1744 m. cecho nuostatai⁸⁵⁷. 1730 m. konfliktas su Jasinskiu liudija, kad ir elgetų organizacijos išdas turėjo būti ekonomų žinioje. Priegą prie organizacijos

⁸⁵⁰ *ABAK*, t. 10, p. 167.

⁸⁵¹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1r.

⁸⁵² Norint atskirti vien terminu „vyresnieji“ įvardinamus organizacijos pareigybininkus nuo visų keturių organizacijos vyresniųjų, t. y. ir ekonomų ar komensalių, tokie atvejai tekste pažymimi asteriskiu (*).

⁸⁵³ VUB RS, f. 57, b. 55-4/6.

⁸⁵⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 3v.

⁸⁵⁵ Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus statybininkų amatų cechai XIX a. I pusėje: organizacinė struktūra, gamybos pobūdis, kolektyvinė biografija“, in: *Lituanistica*, 2007, t. 53, Nr. 3(71), p. 30.

⁸⁵⁶ *ABAK*, t. 10, p. 194.

⁸⁵⁷ *Ibid.*, p. 178.

pajamų ir išlaidų registro turintys ekonomai pastebėjo, kad vienas iš vyresniųjų* vagia pinigus⁸⁵⁸. Gali būti, kad atsiradus ekonomo pareigybei, jis turėjo būti atsakingas už įvairius organizacijos pirkimus, tačiau XVIII a. 3–4 deš. sandūroje juos atliko vyresnysis*. Neprižiūrimi pirkimai ir sudarė galimybes Jasinskiui „nusukinėti“ izdo pinigus apsimetant, kad būtinoms prekėms išleido daugiau, nei sumokėjo iš tiesų⁸⁵⁹. Reikia pažymėti, kad vieno asmens sukčiavimas ir mėginimai apeiti sistemą nereiškia, jog pasikeitė pati sistema ar konkrečios pareigybės atsakomybės. Apskundus Jasinskį Šv. Jono bažnyčios klebonui, Rychlickis ir Piotrovskis paprašė Mašovskio vieną izdo skrynios raktą patikėti ekonomams⁸⁶⁰. Klebonas ne tik patenkino šį elgetų reikalavimą, bet ir nurodė, kad skrynja galės būti atidaroma tik prie ekonomų, o šie kiekvienos sueigos metu privalės perskaičiuoti visus pinigus⁸⁶¹. Tiesa, 1732 m. sueigos protokole nei tarp naujai išrinktų vyresniųjų, nei tarp asmenų, turinčių prižiūrėti organizacijos izdo skrynios raktą organizacijos ekonomas neminimas⁸⁶². Galima spėlioti, kad ekonomo pareigybė nunyko sudarius prielaidas organizacijos finansais rūpintis Šv. Jono bažnyčios klebonui⁸⁶³.

Kur kas mažiau žinoma apie tai, kas buvo elgetų organizacijos **komensaliai**⁸⁶⁴. Ragauskas juos įvardino stalininkais⁸⁶⁵, tačiau jo vertimą dera pakoreguoti norint išvengti painiavos. Stalininkas (*dapifer, stolnik*) ir komensalis (*commensalis, stolicy*) reiškia visai skirtingus dalykus. Stalininkais vadinti dignitoriai, iki dignitorijai tampant simboline, turėdavę rūpintis valdovo dvaro vaišėmis ir ūkiu⁸⁶⁶. Verčiant pažodžiui, terminas *commensalis* reiškia „esantis prie bendro stalo, valgantis drauge“. Lenkiškas terminas *stolicy* atliepia tokį vertimą – XVII a. pirmoje pusėje pasirodžiusiame Sirvydo žodyne neparašyta, ką konkrečiai reiškia *stolicy*, tačiau terminas *stolowa izba* aiškintas kaip „walgituwe“⁸⁶⁷, t. y. ten, kurioje valgoma prie (bendro) stalo. Pamėginti įsivaizduoti, kas tokie buvo elgetų organizacijos komensaliai, leidžia kitų Vilniaus korporacijų šaltiniai. Terminas *stolowe* minimas 1744 m. odininkų cecho įstatuose⁸⁶⁸: „metiniai ekonomai, sudėję visas pajamas, surinktas rinkliavas ir kitus [mokesčius], yra įpareigoti

⁸⁵⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-4/6.

⁸⁵⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, 1r–1v.

⁸⁶⁰ *Ibid.*, l. 1v.

⁸⁶¹ *Ibid.*, l. 2r.

⁸⁶² VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁸⁶³ Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono“, p. 83.

⁸⁶⁴ Už termino pasiūlymą dėkoju dr. Antanui Petrilionii.

⁸⁶⁵ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 18.

⁸⁶⁶ Konstantinas Avižonis, *Rinktiniai raštai*, t. IV, Vilnius, 1994, p. 103.

⁸⁶⁷ Konstantinas Širvydas, *Pirmasis*, p. 423

⁸⁶⁸ *ABAK*, t. 10, p. 178.

be jokio delsimo, be jokių ginčų ir atsikalbinėjimų pateikti skaičiavimus savo naujai išrinktiems vyresniesiems, komensaliams [*stolowemi*], esant visiems savo cecho broliams“⁸⁶⁹. 1780 m. aktuotuose kruopininkų cecho įstatuose aprašyta, kas galėjo sėdėti prie bendro stalo, o kas ne: „metinė valdyba [*rzqd*] turi būti sudaryta iš dviejų kasmetinių vyresniųjų ir ekonomo, o ir prie jų tokiu pačiu skaičiumi, [kaip] praėjusiais metais, turi būti sudaromas stalas, kuris dėl visos brolijos pagerinimo turės visokius savo posėdžius laikyti, tuo tarpu kiti metiniai [nariai], kaip jaunesnieji ir bažnytiniai, nors savo vietos susėdant ir neturės, tačiau visus sprendimus, [priimtus] prie metinio stalo, visuomet privalės pilnai išpildyti ir deramai elgtis“⁸⁷⁰. Iš šių dokumentų atrodo, kad terminais *stolowe* ar *commensales* ankstyvaisiais naujaisiais laikais vadinti pilnateisiai cecho nariai, meistrai, neįtraukiant pameistrių ar jaunesniųjų amatininkų. Elgetų organizacijos komensaliams analogiškas apibrėžimas negali būti taikomas, mat priešingai cechams, joje neegzistavo meistrystė ir pameistrystė. 1732 m. rinkiminės sueigos protokole tarp keturių išrinktų vyresniųjų minimi du vyresnieji* (*starsze*), vienas komensalis (*stolowy*), vienas „bažnytinis“ (*kościelny*)⁸⁷¹ ir raštininkas (*pisarz*)⁸⁷². Tikėtina, kad komensaliais galėjo būti laikomi konkrečių atsakomybių neturintys vyresniųjų ketverto nariai.

Svarbu yra tai, kad nėra nė vieno dokumento, kuriame įvardintos vyresniųjų pareigybės sutaptų su kitame šaltinyje užfiksuotomis pareigybėmis. „Vyresnybės“ sudėtis visuose šaltiniuose skiriasi, kartais skiriasi ir vyresniųjų skaičius. 1728 m. privilegiją papildančiuose punktuose įvardinami du vyresnieji* – Mikalojus Jasinskis ir Juozapas Piotrovskis⁸⁷³, 1730 m. vyresniuojų* vadinamas tik vienas iš jų – Jasinskis. Piotrovskis 1730 m. dokumente kartu su Rychlickiu pristatyti kaip ekonomai⁸⁷⁴, nors 1728 m. ekonomas buvo tik vienas – Jokūbas Juodka⁸⁷⁵. 1732 m. rinkiminės sueigos protokole vėl minimi du vyresnieji* – į pareigas grįžo 1728 m. jas užėmęs jau minėtas Piotrovskis ir Kasparas Žebrovskis⁸⁷⁶, o Juodka čia jau vadinamas komensaliu, atsirado nuo pat privilegijos elgetoms suteikimo šaltiniuose nefigūravęs „bažnytinis“⁸⁷⁷, o ekonomo elgetos apskritai neišsirinko⁸⁷⁸. 1663

⁸⁶⁹ *Ibid.*, p. 178.

⁸⁷⁰ *ABAK*, t. 10, p. 228.

⁸⁷¹ Omenyje veikiausiai turėti varpininkai.

⁸⁷² VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁸⁷³ *ABAK*, t. 10, p. 167.

⁸⁷⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1r.

⁸⁷⁵ *ABAK*, t. 10, p. 167.

⁸⁷⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁸⁷⁷ Žr. priedą Nr. 5.

⁸⁷⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

m. privilegijos patvirtinime minimi trys vyresnieji ir du komensaliai⁸⁷⁹. Tai – didžiausia šaltiniuose aprašyta vyresniųjų „komanda“, susidėjusi iš penkių asmenų. Visuose kituose žinomuose šaltiniuose minima ne daugiau keturių vyresniųjų – tiek 1728–1732 m., tiek 1797 m.⁸⁸⁰, 1744–1745⁸⁸¹ ir 1793⁸⁸² m. žinomi tik trys organizacijos vyresnieji, o 1763–1764 m. du (tikėtina, kad kiti šaltinyje tiesiog nepaminėti)⁸⁸³. Deja, turima informacija labai fragmentiška⁸⁸⁴. Neįmanoma įvertinti vyresniųjų pareigybių ir skaičiaus kaitos nuoseklumo ar ją lėmusių aplinkybių. Tačiau panašu, kad XVIII a. 3–4 deš. sandūroje pareigybių kaita vyresniųjų tarpe buvo kur kas dinamiškesnė, nei pačių pareigybes užėmusių asmenų rotacija. Mikalojus Jasinskis vyresniojo pareigas organizacijoje užėmė bent 14 metų, Juozapas Piotrovskis – galimai 10 metų (nežinia, ar su pertrūkiais, ar be), per kuriuos pareigas pakeitė bent du kartus, dvejomis skirtingomis pareigomis Jokūbas Juodka kaip vyresnysis minimas 1728 ir 1732 m., Simonas Rychlickis – 1728 ir 1730 m.⁸⁸⁵. Tokį pareigas užimančių asmenų stabilumą galėjo nulemti įvairūs veiksniai – tiek asmeninės ambicijos, tiek kitų žmonių pasitikėjimas. Vyresnieji gaudavo metines išmokas, nedidelį atlygį už savo darbą. Kurį laiką egzistavusi galimybė netrukdomam pasisavinti išdo pinigų taip pat galėjo paskatinti siekti „karjeros“ elgetų organizacijoje.

1732 m. rinkiminės sueigos metu buvo nuspręsta, kad „jaunesni“ elgetos turės patarnauti vyresniesiems. Tokiu būdu siekta dar labiau hierarchizuoti elgetų organizaciją⁸⁸⁶. Šis punktas taip pat primena amatininkų cechų struktūrai būdingas veiklos gaires ir yra neabejotinai jų įkvėptas. Nežinia, kiek labai svarbi ir reikšminga buvo organizacijos vyresniųjų įtaka kitiems miesto elgetoms ar kiek veikė įvairūs formalūs ir neformalūs įtakos saitai, tačiau akivaizdu, kad buvimas elgetų organizacijos vyresniuolu neabejotinai turėjo savo privalumų, pvz., artimas kontaktas su Šv. Jono bažnyčios klebonu ar atlygis už darbą. XVIII a. pirmoje pusėje vyresnieji už pareigų vykdymą gaudavo po auksiną per metus, amžiaus pabaigoje atlygis buvo ženkliai paaugęs. Šv. Jono bažnyčios klebonas Andriejus Stšeckis (*Andrzej Strzecki*) Vilniaus vaivadijos špitolių komisijai skirtoje ataskaitoje apie prie bažnyčios

⁸⁷⁹ *ABAK*, t. 10, p. 160.

⁸⁸⁰ Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus inventorių pasirašė keturi „visa tai prižiūrėję“ elgetos. VUB RS, f. 57, b. 55-4/9, l. 1v.

⁸⁸¹ *ABAK*, t. 10, p. 160–161.

⁸⁸² VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

⁸⁸³ LVIA, f. 604, ap. 87, b. 98, l. 7r, 8r. Už nuorodą dėkoju Alicijai Dacevič.

⁸⁸⁴ Visi žinomi elgetų organizacijos vyresnieji ir pareigas užėmę asmenys išvardinti priede Nr. 5.

⁸⁸⁵ Žr. priedą Nr. 5.

⁸⁸⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

veikusių karitatyvinių institucijų finansus pažymėjo, kad 1793 m. kiekvienas iš elgetų organizacijos vyresniųjų už vienerių metų darbą gavo po 10 auksinų⁸⁸⁷. Tikėtina, kad įtakos tokiam atlygio pokyčiui galėjo turėti visuotinė infliacija. Gali būti, kad dėl šių privalumų ir „bonusų“ į organizacijos „elitą“ patekę asmenys neretai patys nenorėdavo taip greitai užleisti savo pozicijų kitiems asmenims.

3.2.2. Raštininkai

Žmonių, potencialiai galėjusių užimti raštininko pareigas, buvo kur kas mažiau nei vyresniųjų, mat dar 1636 m. privilegijoje buvo nurodyti kriterijai, kuriuos raštininkas turėjo atitikti. Jis privalėjo mokėti skaityti ir rašyti lenkų kalba bei suprasti lotyniškai, idant atsiradus poreikiui, pvz., atvykėliams į miestą su savimi nešantis ne lenkiškus, o lotyniškus raštus, nereikėtų ieškoti kito vertėjo⁸⁸⁸. Tuo tarpu vyresnieji neprivalėjo mokėti nei skaityti, nei rašyti. Štai 1797 m. Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus inventorių kiekvienas iš jų pasirašė trimis kryželiais – visi buvo beraščiai⁸⁸⁹. Nepaisant raštininkų kvalifikacijos, atrodo, kad kitaip nei vyresnieji, bent XVIII a. pirmoje pusėje raštininkai už savo darbą jokio atlygio negaudavo. Situacija pasikeitė amžiaus pabaigoje, su raštininkais už pareigų vykdymą būdavo atsiskaitoma – 1793 m. raštininkas už darbą gavo tiek pat, kiek ir vyresnieji, t. y. 10 auksinų⁸⁹⁰.

Iš klebono Kosakovskio rašyto Šv. Jono bažnyčios dienoraščio ir 1732 m. elgetų organizacijos sueigos protokolo žinoma, kad raštininkai, kaip ir vyresnieji, būdavo renkami kasmet. 1722 m. raštininku išrinktas „senukas“ Javorskis⁸⁹¹. Dvasininkas pažymėjo, kad Javorskis buvo „tinkamas šioms pareigoms“, taigi mokėjo rašyti ir skaityti lenkų bei lotynų kalbomis. Elgetų organizacijos raštininku jis tapo nebe pirmą kartą (*co i przed tym*), tačiau nežinia, kelintą sykį į šias pareigas vyras buvo perrinktas. 1732 m. elgetų organizacijos raštininkas taip pat buvo perrinktas. Juo tapo 1730 m. Jasinskio ir kitų vyresniųjų konfliktą raštu užfiksavęs⁸⁹² išrinktas Florijonas iš Daumantų Matusevičius⁸⁹³. Gali būti, kad sueigos protokolą surašytas būtent jo ranka. Nežinia, ar Matusevičius buvo perrinktas raštininku ir kiek metų ėjo šias pareigas.

⁸⁸⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

⁸⁸⁸ ABAK, t. 10, p. 163.

⁸⁸⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/9, l. 1v.

⁸⁹⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

⁸⁹¹ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

⁸⁹² VUB RS, f. 57, b. 55-4/6.

⁸⁹³ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

Raštininkas turėjo pildyti įvairiems elgetų organizacijos reikalams skirtą knygą. Joje turėjo būti registruojami elgetų vardai ir pavardės, taip pat pažymima, jei kuri(s) elgeta apsirgdavo⁸⁹⁴. Knygoje raštininkas turėdavo registruoti ir organizacijos pajamas bei išlaidas. Apie tai, kad finansines elgetų operacijas raštininkas iš tikrųjų žymėdavosi ir tai darydavo detaliai, liudija registro svarba organizacijos vyresniųjų ginčui su Jasinskiu 1730 m.⁸⁹⁵ Tik gerai savo darbą atlikusio raštininko dėka pavyko pričiupti apsigovusį vyresnįjį* ir įrodyti jo kaltę kitiems elgetoms. Deja, nėra žinoma, kaip toks šaltinis atrodė – ar raštininkai viską registruodavo vienoje knygoje, ar skirtingo pobūdžio informaciją žymėdavosi atskiruose sąsiuvinuose. Nėra žinoma ir tai, ar bent viena organizacijos raštininkų pildyta knyga išliko. Jokiam XVIII a. sudarytame organizacijai priklausiusių dokumentų sąrašė⁸⁹⁶ neminima jokia elgetų knyga, narių sąrašas ar pajamų bei išlaidų registras. Aišku tik tiek, kad bent XVIII a. pabaigoje tokios knygos nelaikytos skrynioje kartu su organizacijos privilegijomis⁸⁹⁷. Gali būti, kad dokumentus saugodavo patys raštininkai. Nesistemingas jų laikymas iš dalies paaiškintų tai, kodėl dokumentai neišliko arba iki šiol nėra atrasti.

Tikriausiai esant poreikiui raštininkai protokoluodavo ir organizacijos narių sueigas. Yra žinomas tik vienas tokios sueigos protokolas, tačiau savo forma ir turiniu ji labai primena privilegiją 1728 m. papildę punktai, kuriuos patvirtinti magistrato paprašė patys elgetos. Jau minėta, kad prie to, jog būtent šių dokumentų turinys išliko iki šiol, neabejotinai prisidėjo tai, jog juose įrašyti nutarimai lietė ne tik pačius elgetas. 1728 m. organizacijai padėti buvo įpareigos miesto valdžios institucijos, o 1732 m. tiesioginę prieigą prie organizacijos išdo gavo Šv. Jono bažnyčios klebonas. Tiesa, gali būti ir taip, kad raštininkai protokoluodavo tik svarbesnių sueigų nutarimus.

Po Jasinskio konflikto su organizacijos vyresniaisiais Šv. Jono bažnyčios klebonas raštininkui patikėjo naujas atsakomybes, susijusias su išdo pinigų švaistymo prevencija. Raštininkas buvo įpareigotas kiekvieną kartą uždarius išdo skrynį ją antspauduoti klebono antspaudu, kurį skolintis galėjo tiek kartų, kiek tik reikės. Lyginant su privilegija nauja buvo ir tai, kad vyresnieji nebegalėjo vieni atverti skrynios, tai daryti jiems buvo leista tik stebint pačiam raštininkui. Taip pat kiekvienos sueigos metu vyresnieji turėdavo perskaičiuoti išdą, o raštininkas skaičiavimus privalėjo fiksuoti savo registre⁸⁹⁸. Visomis

⁸⁹⁴ *ABAK*, t. 10, p. 161, 162.

⁸⁹⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1r.

⁸⁹⁶ VUB RS, f. 57, b. 54-341, l. 1v; b. 55-3/148, l. 1v; b. 55-4/9, l. 1v; LVIA, f. 604, ap. 87, b. 98, l. 9r; AGAD, Zbiór Adama Mieleszki-Maliszkiewicza, Nr. 69, p. 3–4.

⁸⁹⁷ VUB RS, f. 57, b. 54-341, l. 1v; b. 55-4/9, l. 1v.

⁸⁹⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 2v.

šiomis priemonėmis siekta užbėgti už akių galimoms vagystėms bei sukurti būdą skaidriau naudoti elgetų lėšas. Veikiausiai dėl tos pačios priežasties praėjus porai metų raštininkui buvo patikėtas saugoti vienas iš trijų organizacijos išdo skrynios raktų⁸⁹⁹.

3.2.3. Botagininkai

1636 m. privilegijoje nurodyta, kad organizacijos nariai iš savo tarpo turėjo išsirinkti turėti bent keturis bogatininkus⁹⁰⁰. Dokumente jiems buvo numatytos trys funkcijos: stebėti, kad mieste elgetautų tik išmaldos „verti“ elgetos (1), prižiūrėti discipliną organizacijos viduje (2) ir pagelbėti bėdoje atsidūrusiems organizacijos nariams bei narėms (3). Nors elgetų organizacijai teoriškai turėjo priklausyti visi Vilniuje elgetavę asmenys, tuo užsiimti galėjo toli gražu ne kiekvienas ar kiekviena. Elgetauti Vilniuje negalėjo sveiki, jokios tarnybos neturėję ir neieškoję žmonės⁹⁰¹. Nepaisant kelių išimčių, mieste elgetauti negalėjo ir špitolių globotiniai ar globotinės. Botagininkai turėjo ne tik prižiūrėti, kad sveiki asmenys neprašinėtu išmaldos ir juos bei jas varyti lauk iš Vilniaus, bet ir vaikyti elgetaujančius špitolininkus ir špitolininkes⁹⁰². Botagininkai taip pat turėjo stebėti, ar niekas nesavivaliauja ir ar laikosi su elgesiu ir tvarka viešose vietose susijusių privilegijos nuostatų. Prasikaltusius ir prasikaltusias elgetas botagininkai turėjo pristatyti vyresniesiems, idant šie nusižengėlius ir nusižengėles atitinkamai nubaustų⁹⁰³. Visgi botagininkai ne tik gaudė, vaikė ir disciplinavo taisyklių nesilaikičius ir nesilaikiusias elgetas, jie turėjo rūpintis ir pasiligojusiais asmenimis. Būtent jie turėjo užtikrinti, kad pasiligoję ir apsistoti kur neturintys likimo broliai ar seserys patektų į Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolę⁹⁰⁴.

Ikipolicinėse ar nepolicinėse (angl. *unpoliced*) visuomenėse viešosios tvarkos palaikymas buvo decentralizuotas. Už jį galėjo būti atsakingos vietos gyventojų bendruomenės ir civiliai, rotuojant atlikdavę įvairias atitinkamas pareigas, pvz., šerifo⁹⁰⁵ ar konsteblio⁹⁰⁶. Vilniuje iš dalies tokią funkciją atliko

⁸⁹⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁹⁰⁰ *ABAK*, t. 10, p. 161.

⁹⁰¹ *Ibid.*, p. 161, 163.

⁹⁰² *Ibid.*, p. 164.

⁹⁰³ *Ibid.*, p. 161.

⁹⁰⁴ *Ibid.*, p. 164.

⁹⁰⁵ Allan Silver, „The Demand for Order in Civil Society: A Review of Some Themes in the History of Urban Crime, Police and Riot“, in: *Theories and Origins of the Modern Police*, ed. by Clive Emsley, Burlington, 2011, p. 31.

⁹⁰⁶ Philip Rawlings, „Policing before the police“, in: *Handbook of Policing*, ed. by Tim Newburn, London, 2011, p. 49.

Pilies įgula, tačiau, anot Glemžos, bent XVIII a. jos pagrindinė užduotis buvo asistavimas Pilies ir Žemės teismams bei įkalintų asmenų saugojimas⁹⁰⁷, taigi toli gražu ne visų viešosios tvarkos aspektų priežiūra ir užtikrinimas. Žinant, kad Vilniuje policijos institutas atsirado tik XVIII a. pabaigoje, galima teigti, kad elgetų organizacijos botagininkams numatyta funkcija, t. y. viešosios tvarkos vienu konkrečiu klausimu palaikymas, iš dalies taip pat buvo policinė. Deja, nėra žinoma, kaip botagininkams sekėsi šią vykdyti. Dirbti fizinį darbą turėjusius botagininkus organizacijos nariai turėjo išsirinkti iš savo, taigi „vertų“ išmaldos asmenų tarpo, elgetavusių dėl objektyviomis laikytų, su sveikata susijusių priežasčių. Galima numanyti, kad sveikų vargš(i)ų vaikymas iš miesto galėjo tapti nemenku iššūkiu sveikatos stokojantiems. Veikiausiai magistratas darbo įrankius botagininkams ir „suteikė“ tai numatydamas.

Apie tai, kad ši pareigybė egzistavo, liudija 1728 m. suteikti privilegiją papildę punktai. Juose minimi šeši elgetų organizacijos botagininkai bei jų darbo priemonės – rimbai (*karbaczy*) ir botagai (*biczy*)⁹⁰⁸. Apie botagininkų egzistavimą liudija ir 1797 m. „elgetų“ altoriaus Šv. Jono bažnyčioje inventorius, kuriame, greta kitų daiktų, paminėti du botagai (*bizuny*)⁹⁰⁹, bei įrašas 1779 m. sausio 23 d. Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno išlaidų registre. Vienuoliai pažymėjo sumokėję 24 grašius elgetų „vadovui“ (*dla prezesu pauperow*), veikiausiai vyresniajam*, už odinį rimbą (*kanczuk*)⁹¹⁰. Neaišku, ar bazilijonai rimbą pirkė patys, ar už patikėtus pinigus tai padaryti turėjo pats elgeta. Taip pat nežinia, kodėl rimbo įsigijimu rūpinosi būtent bazilijonai. Galima tik spėlioti, ar tai buvo savotiška išmalda, ar kokios nors skolos atlyginimas, ar niekur neaprašyto įsipareigojimo įgyvendinimas.

Informacijos apie tai, kas tapdavo organizacijos botagininkais ir kaip galėjo atrodyti jų darbas, deja, nėra. Nei 1722 m. klebono Kosakovskio sueigos aprašyme, nei 1732 m. rinkiminės sueigos protokole botagininkai neminimi. Nors pagal privilegiją į šias pareigas elgetos taip pat turėjo būti išrenkami, nežinia, ar juos rinkdavo sueigų metu, ar, pvz., esant poreikiui paskirdavo vyresnieji. Jei 1732 m. sueigos protokole ši informacija paprasčiausiai galėjo būti neįrašyta, tikėtina, kad botagininkų rinkimų ar paskyrimo liudytoju tapęs dvasininkas dienoraštyje apie tai būtų bent pora žodžių užsiminęs.

⁹⁰⁷ Liudas Glemža, „Vilniaus Pilies“, p. 156.

⁹⁰⁸ *Ibid.*, p. 169.

⁹⁰⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/9, l. 1v.

⁹¹⁰ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 171v.

Nežinia ir tai, kaip svyruodavo botagininkų skaičius, ar kiekvienas botagininkas turėdavo po botagą, ar darbo priemonėmis kolegos dalindavosi tarpusavyje, bei kaip jiems sekdavosi patruliavimą gatvėse suderinti su išmaldos prašymu. Ar botagininkai vykdavo visas jiems paskirtas funkcijas, taip pat neaišku. Privilegiją papildžiusiais punktais numatyta, kad miesto valdžia, t. y. burmistrai ir vaitas, botagininkų pristatytus ar bent identifikuotus nepageidaujamus bei prasižengusius asmenis uždarytų į Rotušės kalėjimą. Tai liudija, kad botagininkai iš tiesų susidurdavo su įvairiais iššūkiais ir be pagalbos užtikrinti tvarkos mieste, bent XVIII a. pirmoje pusėje, nepajėgė.

Nors apie botagininkus žinoma labai mažai, įvairiuose šaltiniuose išsibarsčiusios užuominos apie jų veiklą leidžia manyti, kad kažkokia forma ši pareigybė išsilaikė iki XVIII a. pabaigos – chronologiškai vėliausia tokia užuomina aptikta minėtame bazilijonų išlaidų registre 1779 m.⁹¹¹ Kaip ir Vilniaus magistratas, 1636 m. įsteigęs keturių botagininkų pareigybę, taip ir XVIII a. pabaigoje veikusi Lietuvos špitolių komisija mėgino pasitelkti elgetas jų pačių kontrolei ir suformuoti šešių, o vėliau – aštuonių vyrų, atrinktų iš špitolėse apgyvendintų vargš(i)ų ir elgetų, „policinį“ būrį, turėjusį įvesti tvarką Vilniaus gatvėse ir ją palaikyti⁹¹². Į tokį „valkataujančius vargšus“ iš gatvių surinkti turėjusių elgetų būrį Komisijos intendantas Serebrenikovas 1798 m. įtraukė ir vieną paskutinių žinomų organizacijos vyresniųjų, vos prieš metus Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus inventoriuje „pasirašiusį“⁹¹³ Juozapą Tarlevskį (*Jozef Tarlewski*) ar Terleckį (*Jozef Terlecki*)⁹¹⁴.

3.2.4. Varpininkai ir „bažnytiniai“ vyresnieji

Privilegijoje įvardinta dar viena pareigybė, tačiau jos atsakomybės ar veikla buvo nutylėtos ir nepaaiškintos. Tai – varpininkai (*dzwonniki*)⁹¹⁵ arba „bažnytiniai“ (*kościelne*)⁹¹⁶ vyresnieji. Dokumente varpininkai iš viso minimi porą kartų. Nurodyta, kad vieną iš izdo skrynios raktų privalo saugoti „vienas bažnytinis vyresnysis“, o jei jis būtų užimtas (*zabawny*)⁹¹⁷, raktą turėtų patikėti

⁹¹¹ Nors 1797 m. inventoriuje minimas botagas, nežinia, ar jis buvo aktyviai naudojamas, tuo tarpu naujo botago pirkimas tarsi liudija jo poreikį ir panaudą.

⁹¹² LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 82r.

⁹¹³ VUB RS, f. 57, b. 55-4/9, l. 1v.

⁹¹⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 9v.

⁹¹⁵ *ABAK*, t. 10, p. 162.

⁹¹⁶ *Ibid.*, p. 162.

⁹¹⁷ Nors dabartinėje lenkų kalboje žodis *zabawny* reiškia „žaismingas“, „nerimtas“, Konstantino Širvydo žodyne tas pats terminas lietuviškai paaiškintas kaip „ažutrukintas nenuliekus“, lotyniškai *occupatus, occupationibus distentus*. Konstantinas Širvydas, *Pirmasis*, p. 611.

„kitam varpininkui, prie kitos bažnyčios būsiančiam“⁹¹⁸. Taip pat dokumente rašoma, kad organizacijos sueigose turėtų dalyvauti po vieną varpininką nuo kiekvienos Vilniaus mūrinės bažnyčios ir cerkvės⁹¹⁹. Dokumentas suteikia labai ribotų žinių apie tai, kaip turėjo atrodyti varpininkų dalyvavimas organizacijos veikloje. Gali būti, kad amžininkai, t. y. Vilniaus magistratas, nematė reikalo plėstis ir aprašinėti „savaimė aiškių“ dalykų, kurie iš šiandienos perspektyvos atrodo mažų mažiausiai klampūs.

Visuose elgetų organizacijos veiklą XVIII a. liudijančiuose šaltiniuose „bažnytinis“ vyresnysis minimas tik sykį. 1732 m. organizacijos narių sueigos metu kartu su kitais vyresniaisiais ir raštininku buvo išrinktas vienas „bažnytinis“ vyresnysis, Martynas Narkevičius (*Marcin Narkiewicz*)⁹²⁰. Deja, nežinoma, ar Martynas buvo varpininkas bei kokias tiksliai pareigas jis turėjo atlikti.

Čia pristatytos šaltinio detalės istoriografijoje aiškinamos ir vertinamos skirtingai. Ragauskas savo straipsnyje varpininkų atskirai neaptarė, paminėjo tik raktus nuo izdo skrynios turėjusius saugoti „bažnytinį vyresnįjį“ ir „gatvės vyresnįjį“⁹²¹, o sueigose dalyvauti įpareigotus skirtingų miesto bažnyčių varpininkus apskritai pavadino botagininkais⁹²². Kiek atidžiau šaltinį perskaitė Frickas, savo veikale paminėjęs ir saugoti vieną iš skrynios raktų⁹²³, ir dalyvauti sueigose turėjusius varpininkus⁹²⁴. Tiesa, interpretuojant varpininkų veiklą Frickui svarbiausia pasirodė jų konfesinė priklausomybė ir tai, kad organizacijos administravimui turėjo būti pasitelkiami skirtingų Vilniaus konfesijų atstovai. Pagrindine varpininkų funkcija tyrėjas įvardino daugiakonfesinio organizacijos pobūdžio užtikrinimą. Jei Fricko pasvarstymai apie elgetų organizaciją XVII a. ir teisingi, atrodo, kad tokia struktūra iki XVIII a. neišsilaikė, organizacija akivaizdžiai susisaistė su viena konkrečia bažnyčia ir konfesija, o protestantų tarpe elgetavimas apskritai buvo nepageidaujamas⁹²⁵.

Nors Vilniaus varpai, jų gamintojai, simbolinė ir reali varpų svarba vilniečiams ir sulaukė tyrėjų dėmesio⁹²⁶, už varpų skambesį atsakingais buvę

⁹¹⁸ *ABAK*, t. 10, p. 162.

⁹¹⁹ *Ibid.*, p. 164.

⁹²⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁹²¹ Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto“, p. 18.

⁹²² *Ibid.*, p. 18.

⁹²³ David Frick, *Kith*, p. 324.

⁹²⁴ *Ibid.*, p. 325–326.

⁹²⁵ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 132.

⁹²⁶ Pvz., čia: Laima Budzinauskienė, Alicja Dacevič, „Vilniaus pranciškonų ordino muzikinio gyvenimo atspindžių šaltiniai ir jų komentarai. Pajamų ir išlaidų registracijos knygos“, in: *Lietuvos muzikologija*, 2017, t. 18, p. 128; Gražina Marija

asmenys juo pasigirti kol kas negali. Kaip atrodė varpininkų veikla ir kokie žmonės Vilniuje skambindavo varpais, nėra ištirta. Viena iš špitolininkų pareigų ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo skambinti bažnyčių, prie kurių veikdavusios špitolės, varpais⁹²⁷. Vizitatoriai mažesnėse parapijose rasdavo bei aprašydavo „vargšus varpininkus“ (*ubodzy dzwonnicy*)⁹²⁸, už skambinimą varpais vargšams būdavo atsilyginama ir Vilniuje. Štai Vilniaus katedros kapitulos išlaidų registruose galima rasti tiek „vienkartinių“ vargšams varpininkams sumokėtų sumų, pvz., 1693–1694 m. išlaidų registre pažymėta, kad už skambinimą varpais vargšams sumokėti 5 auksinai (*pauperom od dzwonienia*)⁹²⁹, tiek sumų, skirtų vargšams už skambinimą varpais fiksuotą laikotarpį. Štai 1681–1682 m. už skambinimą varpais visus metus vargšams buvo sumokėti 48 auksinai (*pauperom od dzwonienia na cały rok*)⁹³⁰, 1718–1719 m. vargšams už skambinimą varpais kas ketvirtį mokėta po 25 auksinus (*na dzwony pauperom*)⁹³¹.

Deja, šie šaltiniai nesuteikia daugiau informacijos apie varpininkus, t. y. kas buvo šie žmonės, kur gyveno ar kas juos išlaikydavo. Visgi tai, kad Vilniuje varpais skambindavę vargšai *buvo* įtraukti į elgetų organizacijos privilegiją, leidžia spėti, jog XVII a. Vilniuje jie sudarė atskirą vargšų kategoriją, kurios atstovus miesto valdžia laikė patikimesniais už kitus vargšus bei vargšes – mieste elgetavusius asmenis.

3.3. Organizacijos išdas

Elgetų organizacija, kaip ir kitos miestietiškos korporacijos, turėjo savo išdo skrynią. Šioje teksto dalyje ieškoma atsakymų į tris klausimus – kaip elgetos pildė savo išdą, kam leisdavo sukauptus pinigus ir kur visa tai dingo XVIII a. pabaigoje.

Martinaitienė, „XIV–XV a. LDK varpai“, in: *Menotyra*, 2007, t. 14, Nr. 3, p. 1–15; Adam Spodaryk, „1647 m. Jono Breitelio nulietos patrankos inskripcija“, in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, 2018, Vol. 4, 2018 p. 444–453; Gintautas Žalėnas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bažnyčių varpai ir jų gamintojai*, daktaro disertacija, Kaunas, 2015.

⁹²⁷ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 180; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3465, l. 18v.

⁹²⁸ *Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. X, *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 sudaryti vizitacijų aktai*, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius, 2011, p. 333.

⁹²⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 27440, l. 6v.

⁹³⁰ LMAVB RS, f. 43, b. 665, l. 1v.

⁹³¹ LMAVB RS, f. 43, b. 766, l. 2v, 4r, 5r, 6r.

3.3.1. Iždo pildymo būdai

Vienas iš elgetų organizacijos iždo pildymo būdų aprašytas 1636 m. privilegijoje. Kad skrynیا neištuštėtų ir nuolatos pasipildytų turėjo užtikrinti savotiškas **narystės mokestis** (1). Numatyta, kad narių sueigose kas keturias savaites kiekvienas elgeta į skrynelę turėtų sumokėti po „lenkišką grašį“⁹³². Taip pat po grašį į iždą turėdavo mokėti prasižengę ir prasižengusios elgetos, kuriems ir kurioms nepavykdavo sudalyvauti privalomose kasmetinėse mišiose⁹³³. XVIII a. narystės mokestį elgetų organizacijos nariai ir narės tikrai mokėdavo. Daugiausiai žinių apie tai, kaip elgetos pildydavo iždą, suteikiantis šaltinis yra 1730 m. organizacijos vyresniųjų konflikto su Jasinskiu dokumentacija. Vienas iš Jasinskiui mestų kaltinimų buvo, kad jis iš moterų (*od Bab*) paėmė 36 auksinus, bet ne visi buvo apskaityti organizacijos pajamų ir išlaidų registre⁹³⁴. Tokios pajamos dokumente vadinamos „metine pensija“ (*roczna pensya*) ar „metiniu įnašu“ (*roczną daią Składkę, roczną Składankę*)⁹³⁵. Dokumente nedetalizuojama, kokio dydžio buvo narystės mokestis, t. y. fiksuotas, ar priklausė nuo kokių nors veiksnių, pvz., statuso organizacijoje, pajamų, amžiaus ar lyties. Šaltinyje minima tik tai, kad elgetos „įnašą“ sumokėjo už praėjusius metus⁹³⁶. Nustatyti, ar visuomet būdavo atsiskaitoma už jau praėjusį laikotarpį, neįmanoma. Gali būti, kad mokėjimo įpročiai ir tvarka laikui bėgant keitėsi. Kiekvieną mėnesį apeiti visus Vilniaus elgetas ir iš jų susirinkti mokestį galėjo tapti tikru galvos skausmu organizacijos vyresniesiems, tad tai, kad pinigai būdavo renkami kartą per metus, veikiausiai lėmė praktiniai sumetimai. Sueigose nedalyvaudavo organizacijos narės, tikriausiai ir ne visi nariai: dalis mieste elgetavusių asmenų apskritai nebuvo mobilūs⁹³⁷, o iždo pildymas buvo visų organizacijai priklausiusių miesto elgetų pareiga nepriklausomai nuo lyties ar sveikatos problemų rimtumo.

Kitas pajamų šaltinis buvo **penkios skrynelės arba aukų dėžutės** (2), su kuriomis po miestą vaikščioję (*z karbonko chodzącemu*)⁹³⁸ elgetos rinkdavo išmaldą ne sau asmeniškai, o visai organizacijai. Kada Vilniaus elgetos pradėjo tokiu būdu pildyti iždą ir kaip atsirado penkios aukų dėžutės, neaišku.

⁹³² *ABAK*, t. 10, p. 163.

⁹³³ *Ibid.*, p. 163.

⁹³⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1 v.

⁹³⁵ *Ibid.*, l. 2r, 3r, 3v.

⁹³⁶ *Ibid.*, l. 2r.

⁹³⁷ „*Roczną Składankę od Braci y Siostr od ułomnych, na pewnych mieyscach mieszkaię*“. *Ibid.*, l. 3v.

⁹³⁸ *Ibid.*, l. 1v.

Bendražygiai Jasinskį apkaltino 1728 m. skrynelėse surinktus organizacijos pinigus savindavusis savoms reikmėms, tai – anksčiausias skrynelių paminėjimas⁹³⁹. Du iš trijų 1730 m. dokumente įvardinti su aukų dėžutėmis po miestą vaikščioję asmenys yra žinomi. Pirmasis – organizacijos vyresnysis, komensalis, vėliau ekonomu tapęs Simonas Rychlickis, antrasis – vyresnysis*, vėliau ekonomas Piotrovskis. Deja, šaltinyje esančios informacijos nepakanka norint nustatyti, ar su aukų dėžutėmis išmalda rinkdavo tik organizacijos vyresnybė. Dar vienas taip aukas rinkęs, dokumente paminėtas asmuo – Žukovskis (*Zukowski*)⁹⁴⁰. Jokiuose kituose šaltiniuose Žukovskis neaprašytas, tad nežinia, ar tuo metu jis organizacijoje užėmė kokias nors pareigas. Sunku pasakyti, ar organizacijos nariai su dėžutėmis elgetaudavo visą laiką, tačiau konkrečia proga išdui surinkta išmalda šaltinyje įvardinta atskirai. 1728 m. Rychlickis ir Žukovskis Švč. Mergelės Marijos Snieginės minėjimo proga surinko penkis auksinus⁹⁴¹.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad su aukų dėžutėmis išmalda organizacijai rinkę elgetos turėdavo patirti asmeninę finansinę žalą, mat įpareigoti rinkti aukas organizacijai jie patys negaudavo nieko. Visgi egzistavo saugiklis, savotiška „pagalvė“, padėdavusi organizacijos nariams išvengti tokių nuostolių. Tai – nerašyta trečiojo arba atliekamo (*liszny*)⁹⁴² grašio taisyklė⁹⁴³. Kas trečią su skrynele suelgetautą grašį asmuo galėdavo pasilikti sau⁹⁴⁴, organizacijai atiduoti turėdavo likusius du trečdalius visos sumos. Su dėžutėmis vaikščioję žmonės negalėdavo pasilikti visų surinktų pinigų, kitaip, nei elgetaujant ne organizacijos reikmėms. Visgi organizacijos nariai su dėžutėmis veikiausiai surinkdavo daugiau išmaldos, nei prašydami pinigų vien tik sau. Vienu iš 1732 m. rinkiminės sueigos sprendimų ne tik uždrausta elgetauti su organizacijai nepriklausančiomis aukų dėžutėmis, bet toks elgesys apskritai sankcionuotas. Iš prasižengėlių turėjo būti atimamos nelegalios dėžutės, o visi surinkti pinigai atiduoti organizacijos išdui, patiems nepaliekant jokio trečdaliaus⁹⁴⁵. Tai, kad toks klausimas buvo aptariamas sueigos metu ir jo atžvilgiu priimtas sprendimas, liudija, kad aukų dėžučių sistema būdavo piktnaudžiaujama. Tikėtina, kad aukų dėžutė aplinkiniams signalizuodavo išmaldos prašančiojo patikimumą ir „vertumą“ gauti pagalbą.

⁹³⁹ *Ibid.*, l. 1r.

⁹⁴⁰ *Ibid.*, l. 1r.

⁹⁴¹ *Ibid.*, l. 1r.

⁹⁴² VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 2v.

⁹⁴³ „Z karbonek oddawczy według zwyczaju trzeci grosz każdemu z karbonko chodzącemu“. *Ibid.*, l. 1v, 2r.

⁹⁴⁴ *Ibid.*, l. 1v.

⁹⁴⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

Gali būti, kad žmonės, įsivaizduojantys kokių tikslų bus panaudoti jų paaukoti pinigai, tiesiog aukodavo dosniau.

Su dėžutėmis išmaldą rinkdavo ne tik elgetų, bet ir kitų miesto organizacijų bei institucijų nariai ir narės. XVIII a. antrosios pusės Šv. Onos arkibrolijos išlaidų registras liudija, kad brolijos išdas buvo pildomas renkant išmaldą, o su aukų dėžute išmaldą rinkęs asmuo už tai gaudavo atlygį. 1781–1789 m. „seniui“ (*dziad*) Teodorui Svenkevičiui (*Teodor Swieńkiewicz*) už vaikščiojimą su dėžute ir išmaldos arkibrolijai rinkimą iš jos išdo buvo atlyginta dešimt kartų, dar keturis kartus už tą patį buvo atsiskaityta su neįvardintu aukų dėžute išmaldą rinkusiu „seniu“⁹⁴⁶. 1788 m. arkibrolijos pajamų ir išlaidų duomenys leidžia įvertinti, kokia dalis visos suaukotos sumos likdavo Teodorui. Kovo mėnesį vyrui buvo paaukoti 4 auksinai ir 2 grašiai, į rankas jis gavo auksiną ir 2 grašius; balandį, surinkus 4 auksinus ir 8 grašius, vyras gavo 1 auksiną ir 10 grašių; gegužę iš 3 auksinų ir 18 grašių vyrui liko 24 grašiai ir t. t.⁹⁴⁷ Atrodo, kad Šv. Onos arkibrolijoje galiojo panašus atliekamo grašio principas, mat skirtingais mėnesiais Teodorui sumokėtos sumos apytiksliai sudarydavo ketvirtadalį visų į aukų dėžutę suaukotų pinigų.

Organizacijos vyresniųjų konflikto su Jasinskiu dokumentacija suteikia ir šiek tiek konkretesnių žinių apie penkias skryneles, t. y. kiek pinigų jomis surinkta XVIII a. 4 deš. pradžioje. 1730 m. sausio ir vasario mėnesiais išdą turėjo papildyti 25 auksinai ir 15 grašių, paaukoti į čia aptariamas dėžutes⁹⁴⁸. Panašu, kad ši suma buvo gauta jau atskaičiavus trečiąjį grašį. Manant, kad tai – du trečdaliai surinktos sumos, galima įsivaizduoti, kad per pirmus du metų mėnesius iš viso galėjo būti surinkti 38 auksinai 12 grašių. Išdą pasiekė tik 16 auksinų ir 7 grašiai. Galima numanyti, kad Jasinskis nenorėjo „nusukti“ tiek pinigų, kad jų suma atrodytų neįtikima ir keltų įtarimų, tad tiek 25, tiek 16 auksinų turėjo būti sumos, panašios į kitais mėnesiais suaukotas elgetų organizacijai. Tai liudija ir tame pačiame dokumente esanti informacija, kad kartą Rychlickis su dėžute surinko 8 auksinus, o išdą turėjo pasiekti 5 auksinai 10 grašių, taigi apie penktadalį visos sumos⁹⁴⁹. Neturint pajamų registro, sunku vertinti surinktos bendros išmaldos sezoniškumą, kokią įtaką jos dydžiui galėjo turėti šventės, minėjimai ir kt. Visgi manant, kad šie veiksniai buvo nereikšmingi ir kas porą mėnesių organizacijos išdą papildydavo vidutiniškai apie 20 auksinų, galima įsivaizduoti, kad bent XVIII a. 3–4 deš. sandūroje

⁹⁴⁶ VUB RS, f. 5, b. F-32358, l. 1r–4v.

⁹⁴⁷ *Ibid.*, l. 1r–4v, 25v.

⁹⁴⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1v.

⁹⁴⁹ *Ibid.*, l. 2r.

organizacijos išdą per metus galėjo papildyti apie 120 į dėžutes suaukotų auksinų.

Vėlesniuose šaltiniuose randama informacija apie elgetų organizacijos aukų dėžutes yra labai skurdi. 1732 m. sueigos metu tokia išdo papildymo sistema buvo šiek tiek pakeista. Įvesta nauja, šešta aukų dėžutė. Į penkias dėžutes suaukoti pinigai turėdavo keliauti tiesiai į išdą, o šeštos turinys turėjo padengti įvairias sueigų išlaidas⁹⁵⁰. 1787 m. „elgetų“ altoriaus Šv. Jono bažnyčioje inventoriuje minima „sueigų dėžutė“, veikiausiai tai buvo minėta šeštoji skrynelė⁹⁵¹. 1797 m. altoriaus inventoriuje taip pat įrašyta tik viena, skardinė dėžutė⁹⁵². Nežinia, ar kitos skrynelės tuo metu buvo „įdarbintos“, ar bendrų organizacijos aukų dėžučių praktika buvo apskritai nunykusi.

Trečiasis elgetų organizacijos išdo papildymo būdas buvo **palūkanos ir procentų už paskolintus pinigus kaupimas** (3). Kelerius metus švarintas išdas tapo akstinu Šv. Jono klebonui tapti aktyviu organizacijos finansų tvarkytoju. Jau minėta, kad 1730 m. klebonas Mašovskis nurodė išdo skrynią ženklinti savo antspaudu, kiekvienos sueigos metu prie klebono akių perskaičiuoti išdo pinigus, klebonui pranešti apie visas pinigines transakcijas⁹⁵³. 1732 m. sueigos metu taip pat buvo įtvirtinta, kad be klebono atidarinėti išdo skrynios apskritai negalima⁹⁵⁴. Panašu, kad būtent šie sprendimai sukūrė galimybę Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios klebonui disponuoti bendru elgetų turtu ir jį gausinti skolinant kitiems. Klebonai tokiu būdu gausindavo ir kitų prie Šv. Jono bažnyčios veikusių karitatyvinių institucijų, fundacijos našlėms ir netekėjusioms moterims bei Rudaminos špitolės, turtą⁹⁵⁵, tad šiuo atžvilgiu elgetų organizacija niekuo nesiskyrė nuo kitų labdarinių fundacijų ar įstaigų, už kurias atsakingi buvo bažnyčios dvasininkai.

Geriausiai žinomas ir dokumentuotas tokio disponavimo elgetų turtu pavyzdys – fiskalinė Adomo Ancypos veikla. Viename iš aštuonių 1766–1780 m. sudarytų testamentų dvasininkas pažymėjo, kad elgetų organizacijos turtas buvo ženkliai pagausintas „Viešpaties Dievo malonės ir mano pastangų“ dėka⁹⁵⁶. Skolininkus Ancypa aprašė septyniuose testamentuose, tačiau

⁹⁵⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁹⁵¹ VUB RS, f. 57, b. 54-341, l. 1v.

⁹⁵² VUB RS, f. 57, b. 55-4/9, l. 1r.

⁹⁵³ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 2v.

⁹⁵⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁹⁵⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-2/190, l. 2v; b. 55-3/143c, l. 15r.

⁹⁵⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-2/191, l. 2v.

viename tai padarė itin skrupulingai⁹⁵⁷. 1769 m. sudarytame testamente klebonas išvardino penkis asmenis, kuriems buvo įkeistas beveik visas organizacijos turtas⁹⁵⁸. Paskolintos sumos svyravo nuo 100 iki 2200 auksinų, o tarp skolininkų buvo tokias pareigas užėmę žmonės, kaip, pvz., Upytės pavieto seniūnas ar Gardino pilies teismo teisėjas. Nors niekur konkrečiai neaprašyta, kokio dydžio palūkanos kaupdavosi skolinant būtent elgetų organizacijos turtą, XVIII a. pabaigos šaltiniuose užsimenama, kad tiek fundacijos našlėms ir netekėjusioms moterims, tiek Rudaminos špitalės turtas buvo įkeistas už 7 proc. palūkanų nuo visos sumos⁹⁵⁹. Darius Sakalauskas nustatė, kad XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tokia palūkanų norma buvo vidutinė⁹⁶⁰, tad nėra pagrindo manyti, jog elgetų organizacijos turtas galėjo būti skolinamas už kitokias palūkanas.

Ne visi skolininkai norėdavo ar galėdavo sugrąžinti pinigus. Tokiu atveju klebonas paskolintas sumas mėgindavo atsiimti teismų pagalba. Ne vienintelis, tačiau geriausiai dokumentuotas toks procesas – bylinėjimasis su Marijona Stanevskiene-Klimanskiene (*Marianna Staniewska Klimanska*)⁹⁶¹. Marijona buvo Gardino pilies teisėjo Juozapo Stanevskio (*Józef Staniewski*) našlė⁹⁶². Stanevskis mirė 1771 m.⁹⁶³, o jo skolos nugulė ant Marijonos pečių. Šv. Jono bažnyčios klebonas Ancypa Stanevskiui buvo paskolinęs 600 Vilniaus elgetoms priklausiusių auksinų⁹⁶⁴. Pirmą kartą ši paskola paminėta 1768 m., likus trejiems metams iki teisėjo mirties. Nežinia, ar dėl elgetų pinigų bylinėtis pradėta Stanevskiui esant gyvam, ar po jo mirties, tačiau ankstyviausi aptikti konfliktą liudijantys šaltiniai yra 1771 m. adresuoti jo našlei⁹⁶⁵.

⁹⁵⁷ Šioje vietoje būtina patikslinti informaciją, kurią pristačiau Šv. Jono bažnyčios klebonų vaidmeniui Vilniaus elgetų gyvenime skirtame straipsnyje. Klebonas Adomas Ancypa savo testamentuose nepalikdavo pinigų Vilniaus elgetų organizacijai, o paprasčiausiai pažymėdavo kokio dydžio suma ir kam buvo paskolinta. Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono“.

⁹⁵⁸ Žr. priedą Nr. 10.

⁹⁵⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 2r, 15r.

⁹⁶⁰ Darius Sakalauskas, *Private*, p. 124, 167.

⁹⁶¹ Kitų žinomų procesų su skolininkais pavyzdžiai – bylinėjimasis su Kristupu ir Marijona Judickiais-Puzinais (Krzysztof y Marianna Iudycie Puzynowie), Liudviku Klimovičiumi (*Ludovicus Klimowicz*) ir t. t. VUB RS, f. 57, b. 55-2/242; LVIA, f. 604, ap. 87, b. 98, l. 8r.

⁹⁶² *Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 2, *Województwo Trockie: XIV-XVIII wiek*, red. Andrzej Rachuba, op. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym, Warszawa, 2009, p. 331.

⁹⁶³ *Ibid.*, l. 331.

⁹⁶⁴ Žr. priedą Nr. 10.

⁹⁶⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-2/208.

Greitai atgauti pinigų nepavyko, bylinėjimosi procesas su Marijona tęsėsi beveik dešimtmetį. Į moterį kreiptasi tarpininkaujant Vilniaus vyskupui Ignotui Jokūbui Masalskiui, jai grasinta ekskomunika⁹⁶⁶. Atrodo, kad grasinimai ekskomunika ankstyvaisiais naujaisiais laikais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kartais būdavo pasitelkiami pinigų išieškojimui. Kai kuriais atvejais tokia taktika pasiteisindavo, pvz., Vilniaus pranciškonų bažnyčios šventorių 1760 m. sukruvinęs Jonas Netikša (*Jan Nietyksza*) už ekscesą vienuoliams sumokėjo 48 auksinus 16 grašių, tiesa, jau po ekskomunikos⁹⁶⁷. Stanevskienės-Klimanskienės atveju nei grasinimai, nei pati ekskomunika norimo rezultato nedavė. 1772 m. jai netgi buvo pasiūstas ekskomuniką liudijantis dekretas, tačiau šį pristatyti turėję asmenys nerado moters namie⁹⁶⁸. Skolos elgetoms negrąžinusi našlė buvo iškviesta į teismą. 1776 m. bylinėtis su skolininke į Gardiną išvyko du elgetos, Antanas Pacevičius ir Jonas Hrincevičius (*Jan Hryniewicz*)⁹⁶⁹. Šv. Jono bažnyčios klebonas išdavė dokumentą, kuriuo paliudijo vyrų kelionės tikslą, kad Vilniuje „oras švarus“, t. y. keliautojai niekuo neserga ir neišnešios ligų už miesto ribų, bei suteikė leidimą kelionės metu rinkti išmaldą. Kodėl bylinėtis nekeliaavo pats Ancypa – neaišku, tačiau užuominą galima aptikti 1774 m. klebono sudarytame testamente. Dvasininkas užsiminė turįs su kojomis susijusių sveikatos problemų⁹⁷⁰. Tuo tarpu ilgą kelią sukorę elgetos turėjo būti neblogos sveikatos. Iki Gardino Pacevičius ir Hrincevičius keliavo apie dvi savaites. Iš Vilniaus jie išvyko po rugsėjo 16 d., o tikslą pasiekė spalio 2 d⁹⁷¹. Vilnių nuo Gardino skiria apie 180 kilometrų dabartinių kelių, tad manant, kad vyrai keliavo 16 dienų, jie turėjo įveikti po daugmaž 11 kilometrų kasdien. Atgauti pinigus sutrukdė netikėta aplinkybė – dėl Šv. Mykolo minėjimo⁹⁷² mieste nebuvo pakankamai teisėjų, tad nieko nepešusiems vyrams teko pasukti atgal į Vilnių⁹⁷³. 1778 m. į Gardiną tuo pačiu tikslu iškeliavo kiti elgetos, Stanislovas Kotkovskis (*Stanisław Kotkowski*) ir Antanas Kasperovičius (*Antoni Kasperowicz*)⁹⁷⁴. Vėlesnių žinių apie Stanevskienės-Klimanskienės skolą šaltiniuose nepavyko aptikti, tad veikiausiai skolą šį sykį pavyko susigrąžinti.

⁹⁶⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-2/206, l. 2r.

⁹⁶⁷ VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 132v.

⁹⁶⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-2/205, l. 1r.

⁹⁶⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-2/201, l. 1r.

⁹⁷⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-2/195, l. 1r.

⁹⁷¹ VUB RS, f. 57, b. 55-2/201, l. 1v.

⁹⁷² Šv. Mykolas minimas rugsėjo 29 d.

⁹⁷³ VUB RS, f. 57, b. 55-2/201, l. 1v.

⁹⁷⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-2/200, l. 1r.

Nors geriausiai dokumentuota būtent Ancypos finansinė veikla, atrodo, kad elgetų organizacijos pinigai už procentus būdavo skolinami ir po jo mirties. 1792 m. tarp elgetų organizacijos skolininkų buvo Pakretuonės seniūnas Ignotas⁹⁷⁵ Grotuzas (*Grotuz*), buvusios Vilniaus špitolių deputacijos pirmininkas Mykolas Pranciškus Ksaveras Bohušas (*Bohusz*), kuriam Grotuzas perdavė dalį savo skolos, ir šambelionas Ignotas Petkevičius (*Ignacy Pietkiewicz*)⁹⁷⁶. 1797 m. Lietuvos špitolių komisijos dokumentuose minima, kad Petkevičius neišmokėjo palūkanų elgetų organizacijai ir kitoms Šv. Jono bažnyčios karitatyvinėms institucijoms, bei negrąžino pinigų⁹⁷⁷. Petkevičius buvo tiek išsiskolinęs, kad kiti kreditoriai jo turtą Obeliuose, Vilkmergės pavieta, pradėjo dalintis eksdivizijos⁹⁷⁸ būdu⁹⁷⁹. Iš Petkevičiaus įkeistą elgetų organizacijos turtą 1799 m. susigrąžinti mėgino Lietuvos špitolių komisija, planavusi jį panaudoti Generalinės špitolės Lukiškėse įrengimui⁹⁸⁰.

Elgetų organizacijos išdas kartais pasipildydavo ir neplanuotai. 1704 m. magistrato aktuotame Vilniaus tarėjo Jono Kazimiero Jachimovičiaus (*Iana Kazimierza Iachimowicza*) laidotuvių išlaidų registre įrašyti 40 auksinų, skirtų organizacijos nariams (*ubogim cechowym*)⁹⁸¹. Iš pirmo žvilgsnio abejonių gali kelti šaltinyje naudojama terminija, t. y. „cecho vargšai“. Tačiau Jachimovičius buvo pirklys⁹⁸², o ne amatininkas, pats nepriklausė jokiam cechui ir, veikiausiai, esant poreikiui paremti vargstančius kolegas testamentu jiems sumas būtų palikęs asmeniškai. Taip pat reikia pastebėti, kad prie bažnyčių ir pamūriuose gulintiems pavieniams elgetoms per laidotuves buvo išdalinta didesnė suma, nei „cecho vargšams“, t. y. 250 auksinų⁹⁸³. Nors ir nedaug, šaltiniuose yra išlikusių savalaikių organizacijos pavadinimų „cechu“⁹⁸⁴, tad tikėtina, kad ir Jachimovičiaus laidotuvių išlaidų registre minimi vargšai yra ne kas kita, o organizacijos nariai.

⁹⁷⁵ Lietuvos istorijos šaltiniai, t. VIII, *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, sud. Sigitas Jegelevičius, red. Mindaugas Paknys, Vilnius, 2009, p. 89.

⁹⁷⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4r-4v.

⁹⁷⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 8r.

⁹⁷⁸ Eksdivizija – turto įkeitimas jį užstatant už paskolą. Įprastai konkretus laiko terminas skolos grąžinimui nebūdavo taikomas. Aelita Ambrulevičiūtė, Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, „Vilniaus fenomenas ar skaudulys: eksdiviziniai namai 1795–1940 m.“, in: *Istorija*, 2023, t. 129, p. 9.

⁹⁷⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, 15r.

⁹⁸⁰ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 99v.

⁹⁸¹ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 22, l. 571v.

⁹⁸² Aivas Ragauskas, *Vilniaus miestas*, p. 95.

⁹⁸³ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 22, l. 571v.

⁹⁸⁴ Pvz., čia: VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r-1v; f. 5, b. F-32428, l. 91r.

3.3.2. Organizacijos išlaidos

Iki šių dienų išlikę šaltiniai, liudijantys apie elgetų organizacijos veiklą, leidžia išskirti penkias elgetų organizacijos išlaidų kategorijas: išlaidos organizacijos narių priežiūrai, mišioms Šv. Jono bažnyčioje ir mišių reikmenims, išlaidos sueigoms, atlygiai organizacijos nariams už darbą ir atliekamas pareigas bei smulkios nerutininės išlaidos. Gali būti, kad organizacijos išdas būdavo naudojamas ir kitais būdais, tačiau tokios informacijos aptikti nepavyko.

Naujai steigiamą elgetų organizacija turėjo tapti ne tik elgetavimo Vilniuje kontrolės mechanizmu, bet ir savotišku socialinės apsaugos garantu, tad nieko keisto, kad vienintelės 1636 m. privilegijoje įrašytos elgetų organizacijos **išlaidos buvo numatytos rūpesčio stokojusiems ir stokojusioms miesto elgetoms ir jų priežiūrai** (1). Dokumente rašoma, kad jei „kuris iš brolių arba seserų neturės ko nors, kas ligoje prižiūrėtų, vyresnieji turi duoti kam nors vienam iš bendrų broliškų pinigų“ tuo tikslu⁹⁸⁵. Gali būti, kad kitos organizacijos išlaidos Vilniaus magistratui atrodė savaime suprantamos, pvz., aukos klebonui už mišias, tad dokumento autoriai nematė reikalo jų aprašinėti papildomai.

Iždo lėšos iš tiesų būdavo naudojamos pagalbai pasiligojusiems ir pasiligojusioms elgetoms bei jų priežiūrai. Tikriausiai pavykdavo pasirūpinti ne visais ir ne visomis – rinkiminės 1732 m. sueigos metu numatyta, kad pasiligojusiais ir pasiligojusiomis pamūriuose gulinčiomis elgetomis turėtų rūpintis vyresnieji, o už nesirūpinimą šie būtų baudžiami⁹⁸⁶. Neskaitant dėmesio pasiligojusių ir ties mirties slenksčiu mindžikuojančių elgetų sielovada, t. y. dvasininko, galinčio besigalaujantiems vargšams ir vargšėms suteikti reikalingus sakramentus, paieškos, pagrindinis rūpinimosi nelaimėliais ir nelaimėlėmis būdas buvo sergančių organizacijos narių aprūpinimas maistu. 1730 m. klebonas Mašovskis nurodymuose, kaip derėtų prižiūrėti organizacijos išdą, kelis punktus skyrė ir bėdoje esantiems broliams ar seserims. „Negalint be to apsieiti“ ligoniams ir ligonėms būdavo perkamas maistas (*będzie potrzebna suplementu*)⁹⁸⁷. Nauja turėjo būti tai, kad norint jas ir juos aprūpinti maistu reikėjo apie tai pranešti klebonui. Mašovskis pabrėžė, kad tai būtina, idant gobšuoliai ar gobšuolės nepiktnaudžiautų tokia pagalba, neapsimetinėtų pasiligojusiais ar pasiligojusiomis ir tokiu būdu nedarytų žalos kitiems organizacijos nariams ar narėms.

⁹⁸⁵ *ABAK*, t. 10, p. 162.

⁹⁸⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1v.

⁹⁸⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 3r.

Prie tokių išlaidų galima priskirti ir sumas, kurias organizacija skirdavo narių laidotuvėms. 1730 m., siekiant optimizuoti organizacijos biudžetą, elgetoms buvo prisakyta apie organizacijos narių mirtį ateityje pranešti Šv. Jono bažnyčios klebonui, kuris padengtų dalį laidojimo išlaidų⁹⁸⁸. Mašovskis numatė, kad jei velioniai arba velionės neturėtų brolių, seserų ar kitų artimųjų, jų santaupos galėtų būti naudojamos sumokėti už laidotuves, o po laidotuvių atlikę pinigai turėtų papildyti iždą⁹⁸⁹.

Žinių apie tai, kaip atrodydavo elgetų laidotuvės, rasti nepavyko, tačiau galima pamėginti įsivaizduoti, kurios sočiau gyvenusiems žmonėms įprastos laidotuvių praktikos ir, atitinkamai, išlaidos galėjo būti praleidžiamos, laidojant absoliučiam skurde gyvenusius asmenis. Mirties kultūrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje skirtame tyrime Mindaugas Paknys išvardino turtingesnių žmonių laidotuvių išlaidas. Tai – sumos karstui, laidojimo vietai, giedojimui, šermenims, mišioms, skambinimui varpais ir dekoracijoms, išmaldos dalinimui⁹⁹⁰. Tikriausiai būtinosiomis išlaidomis elgetų laidojimo atveju tapdavo mišios, kūno palydos ir skambinimas varpais. Įsivaizduoti, kiek pinigų savo likimo brolių bei seserų laidojimui išleisdavo Vilniaus elgetos, gali padėti vienuolynų pajamų registrai, kuriuose minimos už vargš(i)ų laidojimą gautos pinigų sumos. Trakų gatvėje įsikūrę pranciškonai konventualai tokias pajamas mini kelis kartus. 1760 m. už vargšės moters kūno palydos procesiją vienuoliai gavo keturis auksinus⁹⁹¹, 1763 m. už tą patį gavo tris auksinus⁹⁹². Nežinia, ar elgetos organizuodavo kokius nors šermenis. Manant, kad jie ir jos to nedarydavo, o dėl mišių ar skambinimo varpais pavykdavo susitarti su Šv. Jono bažnyčios klebonu, galima įsivaizduoti, kad bent kartais elgetų laidotuvių išlaidos galėjo tilpti ir į penkis auksinus.

Antra organizacijos išlaidų kategorija – **sumos, skirtos altoriaus išlaikymui ir mišioms Šv. Jono bažnyčioje** (2). Tai, kad šios išlaidos nebuvo numatytos Vladislovo Vazos privilegijoje, neturėtų stebinti. „Elgetų“ altorius paparinėje bažnyčioje atsirado ne iš karto, o ir privalomos mišios dokumente buvo numatytos vos kelios. Apie tai, kiek elgetos išleisdavo mišioms, žinių suteikia klebono Kosakovskio XVIII a. 3 deš. rašytas dienoraštis. Klebonas pažymėjo, kad už mišias elgetos jam dažniausiai atsilygindavo vienu, kartais – dviem, o sykį Švč. Mergelės Marijos Snieginės minėjimo proga – trimis auksiniais⁹⁹³. 1730 m. sprendime dėl Jasinskio prasižengimų Mašovskis

⁹⁸⁸ *Ibid.*, l. 2v.

⁹⁸⁹ *Ibid.*, l. 3r.

⁹⁹⁰ Mindaugas Paknys, *Mirtis*, p. 97–98.

⁹⁹¹ VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 131v.

⁹⁹² *Ibid.*, l. 152v.

⁹⁹³ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 6, 16, 20, 21, 22, 28, 41, 49.

nurodė, kad organizacijos nariai turi kreiptis į kleboną, kad būtent jis aukotų šventines mišias prie altoriaus arba atsiųstų kitą kunigą, idant būtų taupomos organizacijos lėšos, iš kurių dvasininkams aukotos sumos už mišias⁹⁹⁴. Žinant, kad 1728 m. papildomais punktais įteisintos trisdešimt organizacijos nariams privalomų mišių, galima manyti, kad iki 1730 m. mišioms elgetos kasmet galėjo išleisti tarp 30 ir 90 auksinų. XVIII a. pabaigoje, 1795 m. gegužę, Vilniaus vaivadijos špitolių komisija⁹⁹⁵ aprašė kai kurias elgetų organizacijos išlaidas ir pažymėjo, kad nuo 1793 m. birželio iki 1794 m. kovo, t. y. per dešimt mėnesių, už mišias prie „elgetų“ altoriaus organizacija išleido 22 auksinus⁹⁹⁶, vidutiniškai per mėnesį po 2 auksinus 6 grašius. Ši informacija liudija ne tik tai, kad mišios buvo aukojamos reguliariai, bet ir tai, kad sumos, kurias elgetų organizacija išleisdavo už jų aukojimą per metus, pernelyg nesiskyrė nuo to, kokios jos būdavo prieš beveik septynis dešimtmečius.

Kitos su altoriaus išlaikymu susijusios išlaidos buvo skiriamos įvairiam inventoriui ir mišių metu naudojamiems dalykams, pvz., smilkalams, laujui lempoms, žvakėms⁹⁹⁷ ir pan. Veikiausiai bent dalį dviejuose XVIII a. pabaigoje sudarytuose Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus inventoriuose surašytų liturginių reikmenų parūpino patys elgetos. Sąrašuose išvardinti įvairiausi liturginiai rūbai ir tekstilė (arnotai, kamžos, albos ir humeralai, rankšluosčiai ir kt.), indai (pvz., kielikai, lėkštelės), žvakidės ir žvakės, šviestuvai, krucifiksai, varpeliai ir kt.⁹⁹⁸ Gali būti, kad per beveik šimtą metų elgetos iš tikrųjų altoriui parūpino ne tik žvakes ir lajų lempoms, bet ir dalį „rimtesnių“ reikmenų. Visgi tai neabejotinai turėjo būti kolektyvinių pastangų rezultatas, kuriam taupyti reikėjo ilgesnį laiką.

1730 m. sprendime dėl Jasinskio klebonas pažymėjo, kad tiek altoriaus aprūpinimui, tiek rūpinimuisi kitais organizacijos nariais ir narėmis turi būti naudojami pagrindinės išdo skrynios pinigai⁹⁹⁹. Jų leisti kitais tikslais, pvz., **vartojimo prekėms sueigoms** (3), negalima. Įvairūs reikmenys sueigoms turėjo būti perkami iš pinigų, suaukotų į penkias skryneles ir dar nepatekusių į pagrindinę skrynį, o vėliau – į šeštą, skirtą būtent tam. Veikiausiai tokiems „buitiniams“ dalykams pinigai iš skrynelių buvo naudojami, idant pagrindinė išdo skrynja nebūtų varstoma be reikalo. XVIII a. pirmoje pusėje sueigoms elgetos ruošdavosi pirkdami statinę alaus ir gorčių degtinės (*beczkę piwa y*

⁹⁹⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 2v.

⁹⁹⁵ Dokumentas sudarytas 1795 m. gegužę, kai karitatyvinės Vilniaus sistemos reforma rūpinosi būtent ši institucija. Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 293.

⁹⁹⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

⁹⁹⁷ *Ibid.*, l. 1r, 2v.

⁹⁹⁸ VUB RS, f. 57, b. 54-341, 55-4/9.

⁹⁹⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 2v, 4r.

gorzalki garniec)¹⁰⁰⁰. Kiti produktai, vartoti sueigų metu, neaprašyti, tačiau gali būti, kad laikui bėgant tiek gėrimų kiekiai, tiek pačios prekės keitėsi. Tiesa, 1730 m. klebonas elgetoms prisakė pirkti alų ir degtinę už rinkos kainas ir jokių būdu už šias prekes nepermokėti¹⁰⁰¹.

Kitos išlaidos, kurias organizacija turėjo padengti ne iš pagrindinėje išdo skrynioje saugomų pinigų, bet iš dėžutėmis surinktų aukų, buvo **atlygis vyresniesiems už darbą** (4). XVIII a. 3–4 deš. sandūroje už pareigų vykdymą keturi vyresnieji gaudavo (ar bent turėjo gauti) po auksiną per metus¹⁰⁰². Šis atlygis šaltiniuose vadinamas terminu *konsolacya* ar *konsolacya roczna*¹⁰⁰³, t. y. „paguoda“. Neaišku, kokios buvo atsiskaitymo tradicijos, t. y. kada vyresnieji gaudavo atlygį už savo darbą – ar kadencijos pradžioje, ar po jos. Žinoma tik tiek, kad 1728–1730 m. su vyresniaisiais nebuvo atsiskaityta už dvejus metus¹⁰⁰⁴. Negalint pasinaudoti elgetų organizacijos pajamų-išlaidų registrais nustatyti, kada atlygis išaugo, neįmanoma, tačiau žinoma, kad 1793 m. trims vyresniesiems ir raštininkui buvo išmokėta „sutarta alga“ (*ugodzone salarium*) 40 auksinų¹⁰⁰⁵ – veikiausiai kiekvienam po 10 auksinų per metus. Verta atkreipti dėmesį, kad tarp atlygio gavėjų minimas ir organizacijos raštininkas. XVIII a. pirmosios pusės šaltiniuose tarp atlygio gavėjų raštininkas neminimas, tik vyresnieji. Prie šios išlaidų kategorijos iš dalies galima priskirti ir pačių elgetų tarpusavyje pasidalintą išmaldą. 1795 m. Vilniaus vaivadijos špitolių komisijos sudarytoje ataskaitoje apie labdaros įstaigų, veikusių prie Šv. Jono bažnyčios, finansinę padėtį, rašoma, kad organizacija išleido 11 auksinų „išmaldos padalinimui tarp elgetų Švč. Snieginės Mergeles, brolijos altoriaus titulo, proga“¹⁰⁰⁶. Deja, apie šią ir panašias praktikas beveik nieko nežinoma, toks atvejis aprašytas vos viename šaltinyje.

Galiausiai, bendri organizacijos pinigai taip pat naudoti įvairioms **smulkioms, nerutininėms išlaidoms** (5). Dėl šaltinių fragmentiškumo informacija apie tokius atvejus yra atitinkamai skurdi. Aprašytos tokios nerutininės išlaidos – aukų dėžučių arba skrynelių, skirtų rinkti bendrai išmaldai, taisymas ir naujų įsigijimas. Skrynelėmis rūpintis ir jas prižiūrėti turėjo patys organizacijos nariai. Vienai kuriai nors sugedus ją pataisyti arba įsigyti naują reikėjo iš tomis pačiomis aukų dėžutėmis surinktų pinigų, dar

¹⁰⁰⁰ *Ibid.*, l. 1r.

¹⁰⁰¹ *Ibid.*, l. 2v.

¹⁰⁰² *Ibid.*, l. 2v.

¹⁰⁰³ *Ibid.*, l. 3v.

¹⁰⁰⁴ *Ibid.*, l. 3v.

¹⁰⁰⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

¹⁰⁰⁶ *Ibid.*, l. 4v.

nepasiekusių pagrindinės išdo skrynios¹⁰⁰⁷. Kad tokių išlaidų iš tiesų pasitaikydavo, liudija amžiaus pabaigos šaltiniai. 1795 m. pažymėta, kad už dviejų skrynelių pagaminimą „brolijos užsakymu“ – vieną kaustytą, kitą pagamintą iš skardos – elgetos sumokėjo 30 auksinų¹⁰⁰⁸. Šiai išlaidų rūšiai priskirtinos ir 1721 m. išlaidos už naujajam Šv. Jono bažnyčios klebonui Kosakovskiui organizacijos vardu padovanotas duoną, druską ir tris dideles žuvis¹⁰⁰⁹. Galima numanyti, kad panašių bendrų išlaidų galėdavo būti ir daugiau bei įvairesnių.

3.3.3. Organizacijos išdo saugojimo vieta ir jo likimas XVIII a. pabaigoje

Antroje XVIII a. pusėje skrynčia „su privilegijomis“ buvo laikoma Šv. Jono bažnyčioje – ji minima abiejuose Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus inventoriuose¹⁰¹⁰. Veikiausiai tie išdo pinigai, kurie nebuvo niekam paskolinti, saugoti būtent joje. XVIII a. paprinės Vilniaus bažnyčios klebonų dėka organizacijos išdas buvo ženkliai pagausintas investuojant pinigus. Minėta, kad dėl šio nuopelno visus laurus sau priskyrė klebonas Ancypa, 1760 m. sudarytame testamente pažymėjęs, jog elgetų organizacija tuo metu turėjusi 5300 įvairiose vietose saugotų auksinų¹⁰¹¹. 1790 m. Vilniaus vaivadijos civilinė karinė komisija surašė visų Vilniaus špitolių ir kai kurių labdarinių fundacijų turtą. Komisija pažymėjo, jog elgetų organizacijai priklausė 5000 auksinų¹⁰¹², o metinės organizacijos pajamos siekė 350 auksinų, neskaičiuojant atsitiktinės surinktos išmaldos¹⁰¹³. 1792 m. Vilniaus špitolių deputacija užregistravo tokio pat dydžio sumą, priklausiusią Vilniaus elgetų organizacijai¹⁰¹⁴. Gana sparčiai auganti suma buvo užfiksuota 1795, 1797 ir 1800 m. Vilniaus vaivadijos špitolių komisija 1795 m. užrašė, kad elgetoms priklauso 5500 auksinų¹⁰¹⁵, Lietuvos špitolių komisija 1797 m. teigė, jog elgetos sukaupė 6800 auksinų¹⁰¹⁶, o 1800 m., jog skirtingose vietose buvo saugomi 7300 elgetų organizacijai priklausiusių auksinų¹⁰¹⁷. Iš pirmo

¹⁰⁰⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 3r.

¹⁰⁰⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

¹⁰⁰⁹ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 2.

¹⁰¹⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-4/9, l. 1v; b. 54-341, l. 1v.

¹⁰¹¹ Greta šios sumos Ancypa testamente atskirai pažymėjo dar 200 elgetų organizacijai priklausiusių auksinų, paskolintų Horodenskiui. VUB RS, f. 57, b. 55-2/191, l. 2v.

¹⁰¹² LMAVB RS, f. 43, b. 3641, l. 10r.

¹⁰¹³ LMAVB RS, f. 43, b. 3642, l. 2v.

¹⁰¹⁴ AGAD, AKP, Nr. 315, l. 15v.

¹⁰¹⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143a, l. 4v.

¹⁰¹⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 8r.

¹⁰¹⁷ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 99v.

žvilgsnio atrodo, jog per paskutinį XVIII a. dešimtmetį elgetų turtas pasipildė beveik 2000 auksinų. Visgi labiau tikėtina atrodo tai, kad iki 1797 m. veikusios labdaros reformų institucijos galėjo nepažymėti skolininkams įkeistų sumų, o finansinį valdžios užnugarį¹⁰¹⁸ turėjusi, ilgiausiai veikusi ir daugiausiai nuveikusi Lietuvos špitolių komisija reviziją atliko kur kas skrupulingiau ir atidžiau.

Organizacijos išdo likimo klausimas liudija ir pačios organizacijos saulėlydį. Būtent Komisijos veiklos metais duris Vilniuje atvėrė generalinė špitolė Lukiškėse, kuriai planuota panaudoti įskolintą elgetų turtą¹⁰¹⁹. Visgi mėginant atgauti įkeistus organizacijos pinigus, Komisija susidūrė su sunkumais. Štai 1798 m. pradžioje Komisijos atstovai kreipėsi į Vilkmergės pavieto Žemės teismą siekdami atsiimti Petkevičiui paskolintus Rudaminos špitolės, elgetų organizacijos ir prie Šv. Jono bažnyčios veikusios fundacijos našlėms bei netekėjusioms moterims pinigus¹⁰²⁰, tačiau greitai to padaryti nepavyko – nepaisant pradėtos eksdivizijos, Petkevičius stengėsi vilkinti procesą ir vengė tiek teismo, tiek Komisijos atstovų. 1799 m. pinigų taip ir nesulaukusi Komisija kreipėsi į Vilniaus gubernatorių Jakovą Bulgakovą su prašymu kompensuoti Petkevičiaus negrąžintas sumas, reikalingas generalinės špitolės įrengimui¹⁰²¹. Nežinia, ar negrąžinta skola buvo kompensuota, ar Komisijai pavyko atgauti organizacijos pinigus, tačiau 1800 m., tarp sumų, kurios panaudotos špitolės įrengimui, buvo paminėti ir elgetų organizacijai kadaise priklausę pinigai¹⁰²².

3.4. Organizacijos narių sueigos

Elgetų organizacijos sueigos – dar vienas jos funkcionavimo aspektas, įrašytas 1636 m. privilegijoje¹⁰²³. Kas keturias savaites¹⁰²⁴ numatytų sueigų metu turėjo būti sprendžiami įvairiausi elgetoms reikšmingi klausimai, pvz., renkami vyresnieji, aptariami tarpusavio nesutarimai ar į išdą renkami pinigai. Kokia tvarka ir koku laiku viskas turėjo vykti dokumente nebuvo nurodyta.

Žinios apie elgetų organizacijos sueigas yra labai fragmentiškos. Į sueigas elgetos rinkdavosi visą XVIII a., tačiau šaltiniai, liudijantys apie šiuos susirinkimus skirtingais laikotarpiais, yra labai skirtingi. Pirmoje šio poskyrio

¹⁰¹⁸ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 294.

¹⁰¹⁹ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 37r–37v.

¹⁰²⁰ *Ibid.*, l. 3v.

¹⁰²¹ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 55r–55v.

¹⁰²² LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 99v.

¹⁰²³ *ABAK*, t. 10, p. 161.

¹⁰²⁴ *Ibid.*, p. 163.

dalyje pristatoma tai, ką byloja iki ketvirtąjo dešimtmečio vidurio sudaryti šaltiniai, t. y. tai, kaip vykdavusios sueigos, kas jose dalyvaudavo ir kokie klausimai spręsti jų metu. Antroje dalyje pristatoma „Elgetų brolijos“ smuklė, t. y. vieta, kurioje organizacijos nariai rinkdavosi iki pat amžiaus pabaigos.

3.4.1. Susirinkimai XVII a. pirmoje pusėje: eiga, turinys, dalyviai

Šiandien žinomi vos du šaltiniai, leidžiantys tarsi pro rakto skylutę žvilgtelėti į elgetų organizacijos narių susirinkimus. Tai – klebono Kosakovskio pildytas Šv. Jono bažnyčios dienoraštis, o jei tiksliau – 1722 m. sausio 7 d. dienoraščio įrašas¹⁰²⁵, kuriame aprašyta rinkiminės sueigos eiga, ir pačių elgetų sudarytas 1732 m. vasario 27 d. vykusios sueigos protokolas¹⁰²⁶, kuriame eiga neaprašyta, tačiau pristatyti įvairūs priimti sprendimai. Abu šaltiniai atskleidžia ne įprastų, kas mėnesį vykdavusių, o rinkiminių organizacijos sueigų detales, tad tikėtina, kad neeiliniai buvo ir jų dalyviai ar spręsti klausimai. Dėl siauros šių šaltinių chronologijos nustatyti, ar problemos, su kuriomis skirtingais laikotarpiais susidurdavo Vilniaus elgetos, keitėsi bei tai, kaip kito pačios sueigos, deja, neįmanoma.

Iš Kosakovskio dienoraščio žinoma, kad 1722 m. sueiga vyko pas miestietį, balnių Gabrielių Stiklių (dab. Šv. Ignoto)¹⁰²⁷ gatvėje, mūrnamyje, priklausiusiame jėzuitų noviciatui¹⁰²⁸. 1732 m. sueiga vyko Grigaliui Naploščicui priklausiusiame mūriniame name¹⁰²⁹. Nežinia, kurioje tiksliai vietoje stovėjo jam priklausęs pastatas, tačiau naudojantis Mindaugo Klovo, Elmanto Meilaus ir Oksanos Valionienės parengta Vilniaus Senamiesčio posesijų raidos rekonstrukcija¹⁰³⁰ atrodo, kad bent 1740 m., remiantis padūmės surašymo duomenimis, Naploščicui priklausęs namas galėjo stovėti Imbaruose¹⁰³¹, greta *Sienkiewiczowska* vadinto mūrnamio. Sueigos pas miestiečius vykdavo iki XVIII a. 4–5 deš., tačiau daugiau apie pokyčius – kitame poskyryje.

¹⁰²⁵ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

¹⁰²⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8.

¹⁰²⁷ Юлиан Фомич Крачковский, „Предисловіе“, in: *АБАК*, т. 20: *Акты касающиеся города Вильны*, Вильна, 1893, p. XCVII. Už nuorodą dėkoju dr. Aelitai Ambrulevičiūtei.

¹⁰²⁸ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

¹⁰²⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

¹⁰³⁰ Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Oksana Valionienė, *Vilniaus senamiesčio posesijų raida XVI–XVIII a.* [interaktyvus], in: <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2020/06/vilniaus-senamiescio48dio-posesijc5b3-raida-xvi-xviii-a-duomenc5b3-bazc497.zip> (2024 10 07) (toliau – *Vilniaus senamiesčio*).

¹⁰³¹ Buvęs Vilniaus kvartalas prie Rotušės aikštės, rytinėje pusėje.

1722 m. rinkiminė sueiga įvyko po mišių Šv. Jono bažnyčioje. Neatmestina, kad ir įprastos elgetų organizacijos sueigos vykdavo tomis dienomis, kai prie „elgetų“ altoriaus aukotos mišios. Viskas prasidėjo klebono kalba ir pasveikinimu. Po kalbos atliktas pagrindinis darbas – išrinkta organizacijos vyresnybė: Jasinskis, Piotrovskis ir „kiti du“, raštininku tapo Javorskis. Naujai išrinkti vyresnieji taip pat išvardinti 1732 m. sueigos protokolo pradžioje: Žebrovskis, Piotrovskis, Juodka, Narkevičius ir raštininkas Matusevičius. Įdomu yra tai, kad Kosakovskis aprašė ne tik naujuosius pareigybininkus, bet ir tai, kaip vyko rinkimai – juos lydėjo audringos diskusijos arba, klebono žodžiais tariant, „gausios kalbos ir prieštaros, priekaištai ir t. t.“

Po rinkimų Kosakovskis išklaušė elgetų nesutarimus ir atliko teisėjo rolę juos sprendžiant (*ad [...] iudicium nostrum reiectae quandam queralae audita*)¹⁰³². Nors sueiga ir vyko pas pasaulietį, 1636 m. privilegija Magdeburgo jurisdikcijai priklausančiam miestiečiui numatytą darbą, t. y. spręsti tarp organizacijos narių kylančias problemas sueigos metu¹⁰³³, atliko Šv. Jono bažnyčios klebonas. Galiausiai elgetos dvasininką pasikvietė gerti vyno į šildomą patalpą.

Kosakovskis dienoraštyje nepažymėjo kitų sueigoje dalyvavusių organizacijai nepriklausiusių asmenų. Tikriausiai prisijungė ir pats balnius Gabrieliūs, tačiau nepanašu, kad patalpas sambūriui suteikęs vyras būtų atlikęs ir kokią nors reikšmingą funkciją. Savo ruožtu 1732 m. protokole išvardinti net trys elgetų svečiai: klebonas Mašovskis, Smolensko kanauninkas ir Subatninkų klebonas Tomas Šimakas (*Thomasz Szymak*) bei namo savininkas Naploščicas. Visgi ir šiame šaltinyje neaprašyta, ką konkretaus pastarieji dalyviai nuveikė susirinkime. Taip pat neaišku, ar klebonai ir svečiai dalyvaudavo visose sueigose, ar tik reikšmingesnėse. Tiesa, asmenų, kuriems priklausiusiose patalpose vykdavo organizacijos sueigos, kontaktai su vargšais tuo neapsiribodavo. Naploščico sūnaus, gimusio tų pačių 1732 m. gegužės 18 d., krikštatėviais Šv. Jono bažnyčioje tapo vargšai (*pauperes*) Samuelis Zenkevičius ir Elžbieta Kasperavičienė¹⁰³⁴. Krikštamote tapusi Elžbieta turėjo kontaktų su elgetų organizacijos nariais¹⁰³⁵, neatmestina, kad ir pati jai priklausė.

Jei 1722 m. sueigos aprašymas rodo Šv. Jono bažnyčios klebono žiūros kampą, tai 1732 m. rinkiminės sueigos protokolas iš dalies atskleidžia pačių

¹⁰³² *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

¹⁰³³ *ABAK*, t. 10, p. 161.

¹⁰³⁴ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 500v.

¹⁰³⁵ Žr. priedą Nr. 6.

elgetų perspektyvą. Be jo žinomi dar du pačių elgetų surašyti šaltiniai: Rychlickio ir Piotrovskio skundas klebonui dėl vagiliaujančio Jasinskio ir 1728 m. organizacijos privilegiją papildę punktai. Ar elgetos protokoluodavo kiekvieną sueigą, nežinia. Gali būti, kad raštininkai aprašinėdavo tik tuos susirinkimus, kurių metu svarstyti organizacijai svarbūs klausimai. Neatmestina ir tai, kad šio šaltinio sudarymui bei išsaugojimui įtakos turėjo sprendimai, susiję su Šv. Jono bažnyčios klebono į(si)traukimu į organizacijos veiklą.

1732 m. sueigos protokolas liudija, kokias problemas elgetos aptardavo ir mėgindavo spręsti sueigų metu. Manant, kad protokole esančių punktų eiliškumas atspindi sueigos eigą, atrodo, kad pradžioje kelti klausimai, susiję su išdo pildymu ir pinigų priežiūra. Pirmuoju punktu nustatyta išmaldos rinkimo šešiomis organizacijos aukų dėžutėmis tvarka – penkiomis dėžutėmis surinktos aukos turėjo papildyti išdą, o į šeštąją suaukoti pinigai numatyti vyresniesiems sueigų metu. Antruoju punktu į protokolą pateko draudimas elgetoms turėti nuosavas aukų dėžutes ir į jas rinkti asmeninę išmaldą. Pagavus ką nors taip elgiantis nutarta jo(s) surinktus pinigus atiduoti į organizacijos išdą, pačiam ar pačiai nieko nepaliekant. Trečiuoju punktu papildomi įgaliojimai išdo atžvilgiu suteikti Šv. Jono bažnyčios klebonui. Numatyta, kad išdo skrynią elgetų organizacijos nariai galėtų varstyti tik dalyvaujant dvasininkui, kuriam taip pat buvo patikėtas ir vienas iš skrynios raktų. Dar visai neseniai šioje sueigoje dalyvavusio Mašovskio prašyta pagalbos tvarkantis su vyresniojo* Jasinskio vagystėmis. Veikiausiai sueigos pradžioje spręsti klausimai tuo metu atrodę opiausiais, tačiau nežinia, ar klebonas dalyvavo visoje sueigoje, ar iš jos pasišalino šiai nepasibaigus. Gal jam aktualūs klausimai darbotvarkėje paprasčiausiai buvo paankstinti.

Nors ketvirtasis punktas ir nėra tiesiogiai susijęs su išdu, juo nustatyta griežtesnė organizacijos skrynios priežiūra – elgetoms uždrausta iš skrynios išimtus dokumentus nešioti su savimi. Sueigos metu taip pat svarstyta, kaip pažaboti organizacijai nepaklūstančius ir nepaklūstančias elgetas, kaip griežčiau drausminti išmaldą rinkusius organizacijai nepriklausiusius ar prasižengdavusius jos taisyklėms asmenis. Štai penktuoju punktu nustatyta, kad be vyresniųjų leidimo miestą palikę organizacijos nariai turės būti teisiami „brolijos ceche“ (*od Bractwa w cechu Sądzoney*)¹⁰³⁶ – veikliausiai panašiai, kaip tai vyko 1722 m. sueigoje, kurioje nesutarimus tarp elgetų sprendė Šv. Jono bažnyčios klebonas. Elgetoms uždrausta nepranešus vyresniesiems išvykti iš Vilniaus miesto. Kadangi 1728 m. papildomais punktais buvo išplėsta

¹⁰³⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1v.

organizacijos veikimo teritorija¹⁰³⁷, veikiausiai omenyje turėti ir priemiesčiai. Įdomu tai, kad šiuo punktu ribotas ne atvykstančiųjų į miestą mobilumas, o tų, kurie jau priklausė organizacijai. Paskutiniais punktais vyresnieji įpareigoti rūpintis kitais, pamūriuose gulinčiais pasiligojusiais elgetomis ir nurodyta, kad be organizacijos pritarimo judėjimo negalią turėję elgetos (*kaleki*) negalės vedžioti neregijų. Tikėtina, kad pastarasis klausimas sueigos darbotvarkėje atsidūrė akistatos su apgavystėmis ir „netikrais“ elgetomis, t. y. asmenimis, kurie tik apsimetę turintys įvairių negalių, akivaizdoje.

Šis protokolas savo turiniu primena kitą, iš pirmo žvilgsnio nieko bendro su sueigomis neturintį šaltinį. Tai – 1728 m. patvirtinti 1636 m. privilegiją papildę punktai. Jų autoriai buvo patys elgetos¹⁰³⁸, tad beveik neabejotina, kad punktai taip pat buvo surašyti sueigos nutarimų pagrindu, o magistrato ir, atitinkamai, valdovo patvirtinimas buvo reikalingas, mat dokumente įrašytos nuostatos, kurių įgyvendinti nebuvo įmanoma ne miesto valdžios įsikišimo. Lygiai taip pat, kaip 1732 m. sueigos protokolas, dalis privilegiją papildžiusių punktų liudija apie pačių elgetų bandymus reguliuoti nepageidaujama konkurenciją su organizacijai nepriklausiusiais asmenimis, pvz., piligrimais¹⁰³⁹. 1728 m. dokumentas byloja ir apie organizacijos pastangas prisitaikyti prie besikeičiančių miesto realijų. 1636 m. privilegija suteikta miesto elgetoms, tačiau 1728 m. organizacijos vyresnieji paprašė išplėsti dokumento galiojimo teritoriją ir į Vilniaus priemiesčius. Tikėtina, kad per šimtą metų skurdo geografinė mieste galėjo pasikeisti, o vis daugiau vargingai gyvenusių žmonių kūrėsi už miesto sienos. Gyvenimas priemiestyje nieko bendro su organizacija nenorėjusiems ar nenorėjusioms turėti elgetoms galėjo tapti svarbiu argumentu jos vengiant.

Žinių apie tai, kaip vykdavusios elgetų organizacijos sueigos, suteikia tik XVIII a. pirmosios pusės šaltiniai. Visgi kelios reikšmingos užuominos vėlesniuose dokumentuose leidžia teigti, kad elgetos į kasdienines sueigas rinkdavosi iki pat XVIII a. pabaigos.

¹⁰³⁷ ABAK, t. 10, p. 168.

¹⁰³⁸ „[...] przed nami [...] urzędnikami [...] stanowszy oczewiście uczciwi Mikołaj Jasiński, Józef Piotrowski – starsi, Jakub Jodko – szafarz, y Symon Rychlicki – stołowy bractwa miłosierdzia Bożego [...] za zgodą starszych szafarszów, stołowych y innych braci zgromadzenia świętego Franciszka Seraficznego, patrona ubogich, artykuły nowe, niżej napisane [...] pokornie upraszali y suplikowali, ażebyśmy pomienione artykuły niżej wyrażone stwierdzili, y wiecznymi czasy onym approbowali“. ABAK, t. 10, p. 167–168.

¹⁰³⁹ Ibid., p. 169.

3.4.2. „Elgetų brolijos“ smuklė

1797 m. liepos 11 d. senuoju stiliumi Lietuvos špitolių komisija kreipėsi į tuometinį Šv. Jono bažnyčios kleboną Jeronimą Stroinovskį, prašydama per savaitę suteikti informacijos apie Vilniaus elgetų organizacijai priklausiusį namą Imbaruose, kuriame vykdavusios sueigos¹⁰⁴⁰. Pateiktame atsakyme klebonas pabrėžė, kad elgetoms joks namas nepriklausė¹⁰⁴¹. Anot jo, „visiems, pažįstantiems miesto teises ir papročius, yra žinoma, jog bendras reikalas visoms kontubernijoms, brolijoms ir cechams turėti privilegiją patalpoms, sueigoms ir skrynai, tačiau tokios privilegijos jokių teisių į joki namą nesuteikia“¹⁰⁴².

Visgi pačioje miesto širdyje, prie Rotušės aikštės, iš tiesų stovėjo namas, bent XVIII a. antroje pusėje miestiečių sietas su elgetų organizacija. Tai – mūrnamis, vadintas *Sienkiewiczowska*. Amžiaus pabaigoje šiai posesijai suteiktas 48 numeris¹⁰⁴³. Deja, statinys iki šių dienų neišliko, jis buvo subombarduotas Antrojo pasaulinio karo metais, sovietmečiu vietoje jo iškilo naujas namas, dab. adresu Didžioji g. 20¹⁰⁴⁴. 1636 m. Vilniaus miesto gyventojų ir namų surašymo duomenimis, pastatas priklausė Jokūbui Senkevičiui (*Jakub Sienkiewicz*), 1635 m. ėjusiam burmistro pareigas¹⁰⁴⁵. Po vyro mirties našlė Darata (*Doroty Sienkiewiczowej*)¹⁰⁴⁶ užrašė iš namo gaunamas pajamas Dievo kūno koplyčiai. Atsakydamas į Lietuvos špitolių komisijos užklausą, Stroinovskis supainiojo datas ir netiksliai nurodė, kada pastatas perduotas Šv. Jono bažnyčiai. Klebonas teigė, kad tai padaryta 1625 m.¹⁰⁴⁷ Nepaisant šios klaidos, 1641 m. pastatas iš tiesų užrašytas bažnyčiai¹⁰⁴⁸, o XVIII a. klebonai buvo pilnateisiai jo valdytojai.

Šį mūrnamį miestiečiai neatsitiktinai pradėjo sieti su elgetų organizacija. Vienas iš XVIII a. pirmoje pusėje Šv. Jono bažnyčios klebono pareigas ėjusių asmenų leido organizacijai naudotis dalimi pastato savo sueigoms. Rašydamas atsakymą Lietuvos špitolių komisijai Stroinovskis pažymėjo, kad miesto valdžiai ne(be)sugebant suteikti sueigoms reikalingų patalpų tuo rūpintis

¹⁰⁴⁰ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 1r.

¹⁰⁴¹ *Ibid.*, l. 5r.

¹⁰⁴² *Ibid.*, l. 6r.

¹⁰⁴³ *Ibid.*, l. 6v.

¹⁰⁴⁴ Tikslī namo vieta – *Vilniaus senamiesčio*.

¹⁰⁴⁵ „Karaliaus dvarui skirtų namų per valdovo apsilankymą Vilniuje 1636 m. surašymas“, in: Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006, p. 111.

¹⁰⁴⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-4/81, l. 1r.

¹⁰⁴⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 6v.

¹⁰⁴⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-4/81, l. 1r.

pradėjo Šv. Jono bažnyčios klebonai¹⁰⁴⁹. Tačiau kitaip, nei galvojo Komisija, klebonai leido elgetoms patalpomis naudotis laikinai, organizacijai neperduodami jokių nuosavybės teisių¹⁰⁵⁰. Panašu, kad galimybę naudotis dalimi *Sienkiewiczowska* mūrnambio patalpų elgetoms suteikė Steponas Juozapas Mašovskis. 1749 m. po gaisro sudarytame pastato inventoriuje minima, kad čia buvo įrengtos arklidės, veikė parduotuvė ir bravoras, o kieme stūksojo smuklė, vadinta „Elgetų brolijos“ vardu (*Izba dolna szynkowa, alias Bracka Ubogich*)¹⁰⁵¹. Tai, kad 1749 m. smuklės pavadinimas jau buvo susijęs su organizacija, rodo, kad elgetos čia rinkdavosi iki tol.

Antanas Rimvydas Čaplinskas Rūdninkų gatvei skirtoje knygoje šią įstaigą pavadino „karčema“ ir klaidingai ją datavo XVII a. pradžioje, kai jokios privilegijos Vilniaus elgetos dar neturėjo¹⁰⁵². Vilniaus kontekste terminus „karčema“ ir „smuklė“ atskyrė Stasys Samalavičius. Anot jo, miesto viduje karčemų nebuvo, dvidešimt XVIII a. pabaigoje. karčemomis vadinamų įstaigų veikė tik Vilniaus priemiesčiuose¹⁰⁵³. Apibūdinant mieste veikusias erdves, kuriose prekiauta įvairiais gėrimais, šaltiniuose naudotas terminas *szynk* ir jo variacijos, pvz., *szynkowa izba*¹⁰⁵⁴. Pasak Samalavičiaus, 1800 m. Vilniuje buvo bent 518 smuklių, t. y. tiek mokėjo mokesčius magistratui, tikėtina, kad dalis buvo neapskaitytos¹⁰⁵⁵.

Informacijos apie tai, kaip elgetų organizacija galėjo naudotis patalpomis, yra tik poroje XVIII a. viduryje sudarytų *Sienkiewiczowska* mūrnambio inventorių. Šie šaltiniai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve kartu su įvairiais Šv. Jono bažnyčios ir jos klebonų ekonominio pobūdžio dokumentais¹⁰⁵⁶. 1749 m. inventorius buvo sudarytas po didįjį Vilniaus gaisrą lydėjusių pastato renovacijų. Dokumente minima „apačioje“ esanti „Elgetų brolijos“ smuklė buvo pastatyta naujai, balintomis sienomis, naujais stalių darbo baldais ir kt. Veikiausiai senas pastatas, kuriame anksčiau

¹⁰⁴⁹ *Ibid.*, l. 6v.

¹⁰⁵⁰ *Ibid.*, l. 4r.

¹⁰⁵¹ LVIA, f. 694, ap. 1 b. 3390, l. 17v.

¹⁰⁵² Antanas Rimvydas Čaplinskas, *Valdovų kelias, pirma knyga. Rūdninkų gatvė*, Vilnius, 2001, p. 215–216.

¹⁰⁵³ Stasys Samalavičius, „Užeigos“, in: *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sud. Almantas Samalavičius, Vilnius, 2011 (toliau – „Užeigos“), p. 173–174.

¹⁰⁵⁴ Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. Vilniaus smuklės“, in: *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sud. Almantas Samalavičius, Vilnius, 2011, p. 168.

¹⁰⁵⁵ Stasys Samalavičius, „Užeigos“, p. 175.

¹⁰⁵⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3390.

rinkdavosi elgetos, nukentėjo gaisro metu¹⁰⁵⁷. 1753 m. inventoriuje išvardintos smuklės interjero detalės pernelyg nepasikeitė, tik po kelerių metų naudojimo pastatas neatrodė toks naujas, o balintos sienos nebebuvo tokios baltos¹⁰⁵⁸. Abiejuose inventoriuose minima, kad elgetos į sueigas smuklėje rinkdavosi kiekvieną mėnesį. Bent XVIII a. viduryje smuklė vadinosi „Elgetų brolijos“ vardu ne dėl to, kad būtų šiai priklausiusi, bet turbūt dėl to, kad jie sudarydavo didelę dalį klientūros. Gali būti, kad klebonui priklausiusioje nuomojamoje smuklėje elgetos pradėjo rinktis taupymo sumetimais, o leidimas suteiktas iš praktinių paskatų, siekiant optimizuoti organizacijos išlaidas ir užbėgti už akių išdo švaistymui. Būtent Mašovskis, kurio klebonavimo metais elgetos pradėjo rinktis šiame mūrnamyje, po Jasinskio vagysčių liepė elgetoms atidžiau saugoti ir prižiūrėti savo turtą, o alų ir degtinę sueigoms pirkti rinkos kainomis. Reikia pastebėti, kad suteikdamas erdvę elgetų sueigoms Šv. Jono bažnyčios klebonas įgijo dar vieną organizacijos kontrolės svertą.

Nepaisant to, kad mūrnamyje įrengta smuklė, o vėliau ir visas pastatas tapatinti su elgetomis, jis būdavo įveiklinamas kitaip. Mūrnamį klebonai nuomodavo už sutartą mokestį suteikiant nuomininkams galimybę naudotis visomis pastato teisėmis, gauti pelną iš jame veikiančių įstaigų, verslų ir kt.¹⁰⁵⁹ Bravoro ir smuklės pelnas turėdavo atitekti vienu ar kitu metu su klebonu sutartį sudariusiems asmenims. Štai nuo 1769 iki 1778 m. pastatą už 400 auksinų per metus nuomojosi 1757 m. Vilniaus miestiečiu tapęs¹⁰⁶⁰, tuometinis Vilniaus burmistras Bazilijus Sokolovskis (*Bazyli Sokółowski*)¹⁰⁶¹. Atrodo, kad XVIII a. antroje pusėje *Sienkiewiczowska* mūrnamui prigijo alternatyvus pavadinimas. 1778 m. Vilniaus magistrato pajamų registre, tarp 1647 m. liepos 19 d. Vladislovo Vazos paskirtų komisarų dekretu¹⁰⁶² prekybininkams ir amatininkams nustatytus mokesčius sumokėjusių asmenų, įrašytas ir „senių“ arba „elgetų“ mūrnamyje (*z kam[ienicy] Dziadowskiey*) gyvenęs Sokolovskis¹⁰⁶³.

Kaip elgetos naudodavosi smukle ir mūrnamiu – nežinia. Aišku tik tiek, kad iki pat amžiaus pabaigos sueigos vykdavusios būtent čia, klebonai tam netrukdė. Kadangi 1797 m. aplinkiniai manė, jog elgetų organizacijai

¹⁰⁵⁷ *Ibid.*, l. 17v.

¹⁰⁵⁸ *Ibid.*, l. 19v.

¹⁰⁵⁹ Darius Sakalauskas, *Private*, p. 95.

¹⁰⁶⁰ *Vilniaus naujieji miestiečiai*, p. 312.

¹⁰⁶¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3390, l. 35r, 39r.

¹⁰⁶² „Vilnius, 1647 07 19. Vilniaus miesto pajamos iš prekybininkų ir amatininkų“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius, 2001, p. 561–563.

¹⁰⁶³ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 262, l. 34r.

priklauso visas pastatas, veikliausiai elgetos ilgainiui čia praleisdavo vis daugiau laiko ir nevengdavo pasinaudoti kitomis patalpomis. Po to, kai organizacija nustojo veikti, smuklė gyvavo ir toliau. Ji įrašyta 1806 m. pastato inventoriuje, tačiau dokumente jokie elgetos nebeminimi¹⁰⁶⁴.

3.5. Elgetų organizacijos nariai ir narės

Šiame skyriuje pristatytuose su elgetų organizacijos veikla susipažinti leidžiančiuose šaltiniuose minimi elgetos buvo organizacijos „grietinė“ – vyresnieji, raštininkai, įvairūs įgaliotiniai, t. y. vyrai, kuriems buvo patikėtos konkrečios atsakomybės. Nieko keisto, kad šiandien geriausiai žinomi būtent jų vardai¹⁰⁶⁵. Tai jie dažniausiai tapdavo visų organizacijos narių veidu, jie turėjo kontaktą su Šv. Jono bažnyčios klebonu, jie kreipdavosi į magistratą prašyti pagalbos. Taip ir nesudarytos knygos įvadu turėjusioje tapti esė „Lives of Infamous Men“ Foucault atkreipė dėmesį, kad informacija apie tokius nežinomas, galimai prastos reputacijos asmenis mus pasiekia dėl jų susidūrimų su galios ar jėgos struktūromis, o archyve saugomi susidūrimų liudijimai yra daugmaž viskas, kas liko iš jų gyvenimų¹⁰⁶⁶. Puikus tokios akistatos pavyzdys – organizacijos vyresniųjų konfliktas 1730 m., kurio arbitru tapo klebonas Mašovskis. Tik dėl Jasinskio prasižengimų šiandien galiu sau leisti spekuliuoti apie organizacijos pareigybininkų tarpusavio santykių dinamiką, rašyti apie penkias bendras aukų dėžutes, metų ketvirčio dienų mišias, trečiąjį grašį ar sueigoms pirktas alaus statines. Tokiems šaltiniams galima priskirti ir XVIII a. pabaigoje Vilniaus špitolių deputacijai siekiant „išvalyti“¹⁰⁶⁷ miestą nuo skurdo sudarytus Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo¹⁰⁶⁸ bei Švč. Trejybės¹⁰⁶⁹ špitolių globotinių registrus, kuriuose užfiksuoti dalies Vilniuje elgetavusių žmonių gyvenimų fragmentai. Tiesa, juose elgetų organizacijos nariai atskirai nesužymėti.

Visgi dauguma XVIII a. Vilniuje ar jo priemiesčiuose gyvenusių, elgetauti priverstų asmenų liko anonimais ir anonimėmis – net ir nuasmenintai rašant apie Vilniaus elgetas istoriografijoje moterys beveik neminimos. Vienas iš šios disertacijos uždavinių yra suteikti vardus bent daliai Vilniaus elgetų ir tokiu būdu ne tik juos ir jas sugrąžinti į istoriją, bet ir sudaryti prielaidas

¹⁰⁶⁴ *Ibid.*, l. 49v.

¹⁰⁶⁵ Pvz., jau minėtas „Neregys Jasinskis“, pristatytas Istorijų namuose 700-ojo Vilniaus jubiliejaus proga surengtoje parodoje „Aš esu vilnietis“.

¹⁰⁶⁶ Michel Foucault, „Lives of“, p. 163.

¹⁰⁶⁷ Pvz., čia: AGAD, AKP, Nr. 315, l. 7r.

¹⁰⁶⁸ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891.

¹⁰⁶⁹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892.

tolimesniems šių žmonių gyvenimų tyrimams bei, pasitelkiant, Carlo Ginzburgo ir Carlo Poni žodžiais, „prozopografijai iš apačios“¹⁰⁷⁰. Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų¹⁰⁷¹ knygos leido bent iš dalies įgyvendinti šį siekį. Elgetų organizacijos veikla beveik visą XVIII a. buvo glaudžiai susijusi su parapine miesto bažnyčia – čia stovėjo „elgetų“ altorius, čia vyko mišios, kuriose organizacijos nariai ir narės privalėjo dalyvauti, čia buvo saugomas organizacijos iždas, o bažnyčios klebonai buvo organizacijos globėjais beveik visą aptariamą laikotarpį. Prie bažnyčios neveikė jokia špitolė¹⁰⁷², tad tikimybė, kad būtent Šv. Jono bažnyčioje krikštąteviais ir krikštąmotėmis tapę vargšai bei vargšės priklausė elgetų organizacijai, yra pakankamai didelė.

Bažnyčios krikšto metrikų knygose krikštąteviais ir krikštąmotėmis tapę vargšai kartais būdavo įvardinami keliais žodžiais, t. y. ne tik užsimenama, kad vienas ar kitas asmuo buvo vargšas ar vargšė, bet ir, pvz., kurioje špitolėje jis ar ji glaudėsi. Vienas iš tokių apibūdinimų – iš kitų šaltinių puikiai žinomas įvardinimas „Šv. Jono vargšai“, „vargšai prie Šv. Jono“, „Šv. Jono bažnyčios vargšai“ (pvz., *pauperes [...] apud S: Ioannem, Pauperes ad S: Ioannem, Pauperes Ecclesiae S: Ioannis, Pauperes ad S: I:*)¹⁰⁷³, įprastai naudotas pabrėžiant narystę elgetų organizacijoje. Tokie apibūdinimai pasitaiko labai retai. Per visą XVIII a. Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygose taip įvardintas bent 31 asmuo. Naudojant tokį epitetą krikštąteviai ir krikštąmotės kartais įvardinti ir kitų bažnyčių krikšto metrikų knygose, pvz., Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo. Žinomi du tokie asmenys – Marijona Narkevičienė ar Narkevičiūtė ir Juozapas Antonovičius¹⁰⁷⁴. Iš dar kitų šaltinių, pvz., Vladislovo Vazos privilegijos patvirtinimų, bylinėjimosi medžiagos ir kt., žinomi 27 organizacijai priklausiusių vyrų vardai. Tai – 23 vyresnieji, raštininkai¹⁰⁷⁵ ir 4 organizacijos įgaliotiniai¹⁰⁷⁶. Dalis jų taip pat tapdavo ir krikštąteviais, jų vardai figūruoja Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygų įrašuose dažniausiai pažymint, kad jie – vargšai, neišskiriant priklausomybės elgetų organizacijai. Taigi iš viso tiksliai žinomi 62 asmenys, priklausę ir priklausiusios elgetų organizacijai – 24 moterys ir 38 vyrai. Per visą aptariamą laikotarpį 50 iš jų bent kartą Šv. Jono bažnyčioje tapo krikštąteviais ar krikštąmotėmis.

¹⁰⁷⁰ Carlo Ginzburg, Carlo Poni, „The Name“, p. 9.

¹⁰⁷¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, 6, 9, 13, 19.

¹⁰⁷² Nors Šv. Jono bažnyčios klebonas ir buvo atsakingas už Rudaminoje veikusią špitolę.

¹⁰⁷³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 167r, 179r; b. 6, l. 310r, 486r.

¹⁰⁷⁴ LMAVB RS, f. 318, b. 9832, l. 17v.

¹⁰⁷⁵ Žr. priedą Nr. 5.

¹⁰⁷⁶ Vyrai, vykę į Gardiną bylinėtis su Stanieviskiene-Klimanskiene.

Ankstesniame skyriuje jau atkreiptas dėmesys į tai, kad Šv. Jono bažnyčioje ne tik egzistavo vargšai „etatiniai“ krikštatėviai ir krikštamotės, bet kad skirtingi „etatiniai“ krikštatėviai ir krikštamotės dažnai minimi tuose pačiuose įrašuose, t. y. krikštydavo tuos pačius vaikus. Kartais to paties vaiko krikštatėviais ir krikštamotėmis kartu tapdavo asmenys, kurių narystę elgetų organizacijoje liudija skirtingi šaltiniai. Antai Ona Fedorovičienė (*Anna Fiedorowiczowa*), krikštamote tapo 11 kartų. 1731 m. vasario 1 d., krikštijant mergaitę, vardu Liudvika (*Ludovica*), pažymėta jos priklausomybė elgetų organizacijai¹⁰⁷⁷. Kiek anksčiau, 1729 m. spalio 20 d., Ona tapo Ursulės (*Ursula*) krikštamote kartu su Martynu Narkevičiumi¹⁰⁷⁸, apie kurio narystę organizacijoje žinoma iš 1732 m. elgetų sueigos protokolo¹⁰⁷⁹. 1726 m. birželio 2 d. Marijonos (*Marianna*) krikštatėviais tapo Kasparas Žebrovskis kartu su Laurynu Mazalevskiu¹⁰⁸⁰. Kasparo narystę organizacijoje liudija tas pats sueigos protokolas, tuo tarpu apie Lauryno narystę žinoma iš krikšto metrikų knygų įrašų¹⁰⁸¹. Tokių atvejų pasitaiko ir daugiau.

Metrikų knygoose taip pat nemažai „etatinių“ krikštatėvių ar krikštamočių, kurių narystė elgetų organizacijoje niekur nepažymėta, tačiau jie ar jos krikštijant vaikus ne kartą tapo porininkais su žinomais organizacijos nariais. Vargšė šaltinyje įvardinta Elena Burakovska (*pauperes*)¹⁰⁸² 1725–1732 m. krikštamote tapo bent 16 kartų. Kartu su ja vaikus krikštijo bent trys organizacijos nariai – Simonas Rychlickis¹⁰⁸³, Martynas Narkevičius¹⁰⁸⁴ ir Laurynas Mazalevskis¹⁰⁸⁵. Nuo 1715 iki 1741 m. vargšė įvardinta¹⁰⁸⁶ Kotryna Jadugevičiūtė ar Jadugevičienė¹⁰⁸⁷ krikštamote tapo 33 kartus, jos porininkais taip pat ne kartą tapo organizacijos nariai¹⁰⁸⁸. Tris sykius per pusę metų krikštamote Šv. Jono bažnyčioje tapusi Anastazija Peciulienė (*Anastasia Pieculowa*) du sykius vaikus krikštijo kartu su elgetų organizacijos nariais¹⁰⁸⁹. Labai tikėtina, kad šios moterys irgi priklausė elgetų organizacijai.

¹⁰⁷⁷ „*Pauperes Ecclesiae S: Ioannis*“. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 486r.

¹⁰⁷⁸ *Ibid.*, l. 467v.

¹⁰⁷⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

¹⁰⁸⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 431r.

¹⁰⁸¹ „*Paupere[re]s Ecclesiae S: Ioannis*“. *Ibid.*, l. 353r.

¹⁰⁸² LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 423v.

¹⁰⁸³ *Ibid.*, l. 428r.

¹⁰⁸⁴ *Ibid.*, l. 467r.

¹⁰⁸⁵ *Ibid.*, l. 467r.

¹⁰⁸⁶ Pvz., čia: *Ibid.*, l. 351v.

¹⁰⁸⁷ 17 skirtingų vardo ir pavardės variantų vienoje knygoje. Žr. priedą Nr. 6.

¹⁰⁸⁸ Pvz., dažnai šio darbo kontekste linksniuotas Mikalojus Jasinskis, žr.: LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 330r.

¹⁰⁸⁹ *Ibid.*, l. 443r, 452r.

Atvejų, kai atliekant tyrimą identifikuoti vargšai ir vargšės, apie kurių narystę organizacijoje nežinoma, tapdavo to paties vaiko krikštatėviais arba krikštamotėmis kartu su organizacijos nariais ar narėmis, Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygose yra labai daug. Atskirai aprašyti visus atvejus ribotos apimties disertacijos tekste nepavyktų net ir labai norint. Visi bent kartą su žinomais elgetų organizacijos nariais ar narėmis krikštatėviais arba krikštamotėmis Šv. Jono bažnyčioje tapę vargšai ir vargšės atskirai pažymėti priede Nr. 6. Tai – pirmasis bandymas rekonstruoti galimą organizacijos narių sąrašą. Jis nėra ir dėl medžiagos fragmentiškumo negali būti visiškai tikslus. Gali būti, kad dalis pažymėtų vargš(i)ų organizacijai nepriklausė, arba atvirkščiai, kad jai priklausė dalis visame sąrašė esančių, tačiau atskirai nepažymėtų vargš(i)ų krikštatėvių ir krikštamočių.

Paklaidos galimybę iliustruoja Fabijono Godlevskio atvejis. Fabijonas krikštatėviu 1758–1763 m. Šv. Jono bažnyčioje tapo bent 9 kartus, visus kartus su žinomais vargšais, tačiau pirmą kartą tai, kad jis pats yra vargšas, paminėta tik pačiame paskutiniame aptiktame įrašė¹⁰⁹⁰. Nė viename įrašė neatsispindėjo jokie galimi vyro kontaktai su elgetų organizacija. Jau sudarius preliminarų Šv. Jono bažnyčios vargšų sąrašą, šio darbo priedą Nr. 6, ir pradėjus ieškoti kitos tyrimui aktualios medžiagos, į mano rankas pateko viena byla, kurioje Fabijonas įvardintas ne šiaip kaip eilinis elgetų organizacijos narys, o kaip vyresnysis¹⁰⁹¹. Šis nutikimas puikiai parodo santykinę rekonstruoto elgetų organizacijos narių sąrašo tikslumą.

Nuo 1692 iki 1800 m. nustatyti 226 numanomi elgetų organizacijos nariai ir narės. 57 iš jų buvo vyrai ir net 169 – moterys. Gali būti, kad į sąrašą tos pačios moterys pateko kelis sykius dėl santuokinio statuso ir, atitinkamai pavardės pokyčių. Į skaičiavimus įtraukus žinomus elgetų organizacijos narius, iš viso potencialių elgetų organizacijos narių sąrašą sudaro 284 žmonės, 92 vyrai ir 192 moterys. Dauguma jų vardų žinomi iš pirmosios XVIII a. pusės. Tam įtakos turi keli reikšmingi veiksniai – būtent pirmojoje amžiaus pusėje krikšto metrikų knygose dažniau pasitaikydavo įvardinimas „Šv. Jono vargšai“, taip pat – dėl išlikusių organizacijos veiklą liudijančių šaltinių žinoma daugiau XVIII a. pirmosios pusės vyresniųjų ir pareigybininkų.

Rekonstruotas elgetų organizacijos narių sąrašas nėra baigtinis. Jį reikia ir galima tikslinti. Tačiau jis yra labai svarbus ir reikšmingas vien dėl to, kad dėl jo sužinomos dešimtys organizacijai priklausiusių asmenų ir šimtai potencialių organizacijos narių, Vilniaus elgetų vardų. Šio tyrimo dėka XVIII

¹⁰⁹⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 9, l. 254v.

¹⁰⁹¹ LVIA, f. 604, ap. 87, b. 98, l. 7r.

a. elgetų organizacijai priklausiusios moterys iš visiškų anonimių tampa žinomomis, istoriografijoje joms pirmą kartą suteikiami vardai.

4. VILNIAUS ELGETOS

Daugiausiai informacijos apie Vilniuje elgetavusius žmones suteikia XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje sudaryti dokumentai, kurių dėka galima kiek įdėmiau pažvelgti į tokių asmenų gyvenimus, problemas, su kuriomis jie ir jos susidurdavo, tarpusavio ryšius, nepriteklius priežastis ar skurdo topografiją mieste. Šis skyrius yra sudurstyta iš detalių, kurias pavyko ištraukti iš kiek anksčiau pristatytų vienuolynų išlaidų registrų, špitolių globotinių ar ligonių sąrašų, XVIII a. pabaigoje veikusių, karitatyvinę Vilniaus sistemą pertvarkyti turėjusių institucijų dokumentacijos, bei jau po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalinimo sudarytų revizinių miesto gyventojų sąrašų. Pjūvius, kuriais nusprendžiau „raikyti“ XVIII a. Vilniaus elgetų gyvenimus, iš dalies nulėmė tuose pačiuose šaltiniuose esanti informacija, kurią dalis amžininkų manė esant reikalinga užfiksuoti. Štai 1792 m. Vilniaus špitolių deputacijos atstovų sudarytuose Švč. Trejybės ir Šv. Juozapo Arimatiečio bei Nikodemo špitolių globotinių registruose¹⁰⁹² aprašyti jose apgyvendintų elgetavusių asmenų gyvenimo skurde stažas bei amžius leidžia įvertinti, kada jie ir jos atsidūrė skurde bei pamėginti įsivaizduoti, kokios priežastys galėjo tai nulemti. Arba reviziniai 1795–1796 m. Vilniaus gyventojų sąrašai, kuriuose santykinai detalai aprašyti mieste ir priemiestyje stovėjusių posesijų savininkai ar savininkės bei gyventojai ar gyventojos, šių veiklos ir pajamų šaltiniai, sudaro prielaidas pažvelgti, kur gyvendavo miesto elgetos¹⁰⁹³.

Šiuo skyriumi siekiu kiek įmanoma priartėti ir prie konkrečių žmonių bei jų gyvenimų aplinkybių. Jį sudaro aštuoni poskyriai. Pirmajame pristatoma, kas galėjo pastūmėti (ir pastūmėdavo) žmones į skurdą bei nepriteklių, antrajame – mieste elgetavusių asmenų lytis, trečiajame – amžius, ketvirtajame – Vilniaus elgetų šeimos padėtis, penktajame – jų kilmės vietos, šeštajame – kur mieste XVIII a. būdavo galima sutikti ir išvysti elgetavusius asmenis, septintajame – elgetų ir vargš(i)ų mirties aplinkybės ir, galiausiai, aštuntajame poskyryje pristatoma paskutiniame tiriamojo laikotarpio dešimtmetyje vykusio skurde gyvenusių asmenų dislokacija. Kai kuriose šio skyriaus dalyse rašoma konkrečiai apie elgetavusius asmenis, tačiau dalyje šaltinių vartota santykinai abstrakti terminija kartais trukdydavo atskirti elgetas nuo kitų miesto vargš(i)ų (*pauperes, ubogi*), tad ten, kur to padaryti neįmanoma, jų ir neatskyriau. Bet kuriuo atveju, poskyriuose atitinkami pasirinkimai yra pristatyti ir paaiškinti. Taip pat reikia pažymėti, kad dalis

¹⁰⁹² LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892.

¹⁰⁹³ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374, 380; f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4, 5, 9.

poskyrių savo turiniu konceptualiai persidengia, pvz., nepaisant to, kad skurdo priežastys pristatomos pirmajame, apie jas rašau ir toliau, kalbėdama apie Vilniuje elgetavusių asmenų lytį, amžių ar sveikatos būklę.

4.1. Skurdo priežastys

Skurdui ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje skirtoje sintezėje Robertas Jütte išskyrė tris nepritekliaus priežasčių grupes¹⁰⁹⁴. Pirmąją sudaro atsitiktinės skurdo priežastys, tokios, kaip nelaimingi nutikimai, įvairios ligos, jų dėka atsiradusios sveikatos problemos ir panašiai. Antroji grupė yra cikliškos priežastys, pvz., demografinės bei ekonominės slinktyės ar karų ir nederliaus dinamika. Į trečiąją grupę patenka įvairios struktūrinės skurdo priežastys arba gyvenimo etapų, lyties, šeiminės padėties bei artimos aplinkos įtaka nepritekliui. Dažnu atveju skirtingoms grupėms priskirtos skurdo priežastys persidengdavo, pvz., karas ar nederlius galėjo būti glaudžiai susiję su konkrečių asmenų sveikatos problemomis, ir pan., tad Jüttes pasiūlytą skurdo priežasčių taksonomiją derėtų laikyti vienu iš gausybės galimų skurdo konceptualizavimo būdų.

Prieš aptariant šaltiniuose atsispindinčias XVIII a. Vilniuje elgetavusių asmenų skurdo priežastis reikia pastebėti, kad išmalda kliaudavosi tik dalis nepriteklių kentusių asmenų. Tie patys veiksniai bei analogiškos problemos, pvz., pašlijusi sveikata ar artimųjų netektis, kai kurių skurde gyvenusių žmonių galėjo ir nepastūmėti elgetauti. Tai, kodėl vienam žmogui tekdavo rinkti išmalda, o kitam ne, nulemti galėjo pačios įvairiausios aplinkybės ir menkiausios, nebūtinai raštu užfiksuotos detalės. Nors rašytiniai liudijimai nebūtinai atliepia faktinę to meto padėtį, pamėginti geriau suprasti, kas ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje galėjo pastūmėti žmones į nepriteklių, bent kol kas galima tik jų dėka. XVIII a. Vilniaus šaltiniuose taip pat atsispindi toli gražu ne visos nepritekliaus priežastys, neretai jos būdavo redukuojamos iki to, ką amžininkai galėjo regėti savo akimis, t. y. vizualių skurdo indikatorių. Įžvelgti ir įrodyti skirtingų skurdo priežasčių, galėjusių pabloginti to paties asmens materialinę padėtį, tarpusavio sąsaitas bei skurdo kompleksiskumą yra sudėtinga ir toli gražu ne visuomet įmanoma, tad šiame poskyryje daugiausiai dėmesio skiriama tam, ką galima tiesiogiai perskaityti šaltiniuose.

Pagrindinė amžininkų sudarytuose dokumentuose atsispindinti XVIII a. Vilniuje elgetavusių asmenų skurdo priežastis neabejotinai buvo sveikatos problemos. Tai nestebina turint omenyje nuo XVII a. pirmosios pusės mieste galiojusią teisinę pagalbą „vertų“ ir „nevertų“ išmalda galėjusių gauti

¹⁰⁹⁴ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 21–44.

vargš(i)ų klasifikaciją – „nevertais“ paramos laikyti sveikatos problemų neturėję asmenys¹⁰⁹⁵. Atitinkamai, amžininkų aprašytas elgetų sveikatos problemas galima išskirti į kelias kategorijas – (1) senatvė, (2) įgytos ir įgimtos negalios. Ikimoderniaisiais laikais senatvė sieta su menkstančiomis galimybėmis įprastai funkcionuoti visuomenėje, „funkcionavimą įprastai“ suprantant plačiai ir pagal laikotarpio standartus – nuo mobilumo ar pajėgumo dirbti iki galimybės susilaukti vaikų¹⁰⁹⁶. Nepaisant to, kad tyrimų apie senatvę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vis dar nėra¹⁰⁹⁷, rašytinių senatvės ir su ja susijusių sveikatos problemų paminėjimų galima aptikti visą tiriamąjį laikotarpį, pvz., 1742 m. bonifratrų špitolėje „iš po mūro“ atsidūręs 53 metų amžiaus elgeta Petras (*Piotr*) sirgo „senatve ir džiova“ (*chory na starosť y szuchoty*)¹⁰⁹⁸. Visgi daugiausiai jų pasitaiko pačioje XVIII a. pabaigoje, kai registruojant elgetavusius asmenis buvo vertinamos ir jų galimybės dirbti.

1792 m. Vilniaus špitolių deputacijos sudarytuose Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių registruose dėl senatvės netinkama darbui (*dla starości niedoleżna, do pracy niezdatna*) įvardinta vos viena elgetavusi moteris – septyniasdešimtmetė Kristina Verbicka (*Krystyna Wierzbicka*)¹⁰⁹⁹. Galimai tam, kad dėl senatvės netinkamu darbui Deputacija įvertino vos vieną žmogų, įtakos turėjo jos atstovų atida detalėms ir noras visus asmenis aprašyti kuo tiksliau, nenaudojant tokių abstrakcijų, kaip „senatvė“. Žymiai daugiau dėl senatvės darbui netinkamais įvardintų vargš(i)ų ar elgetų galima sutikti Vilniaus špitolių komisijos intendanto Zacharijo Serebrenikovo 1798 m. sudarytame miesto globos įstaigose apgyvendintų vargš(i)ų sąrašė¹¹⁰⁰, kuriame įrašyti 58 vyrai ir 119 moterų¹¹⁰¹. Iš jų senomis įvardintos 46, taigi 38,7 proc. visų suregistruotų moterų, senais – 20, taigi 34,5 proc. visų vyrų. Toks epitetas buvo priskirtas žmonėms nuo 50 iki 110 metų, nors ne visi į šį intervalą patekę asmenys buvo taip įvardinti. Daugiausiai taip apibūdintų vyrų buvo įkopę į devintą dešimtį,

¹⁰⁹⁵ ABAK, t. 10, p. 161.

¹⁰⁹⁶ Christian Alexander Neumann, „Introduction. Old Age before Modernity“, in: *Old Age before Modernity. Case studies and Methodological Perspectives, 500 BC–1700 AD*, ed. Christian Alexander Neumann, Heidelberg, 2023, p. 13; Lynn Botelho, „Old women and sex: fear, fantasy and a defining life course in Early Modern Europe“, in: *Clio. Women, Gender, History*, No. 42, 2015 (toliau – „Old women“), p. 189.

¹⁰⁹⁷ Į tai savo disertacijoje, vėliau ir monografijoje dėmesį atkreipė Martynas Jakulis, per dešimtmetį situacija nepasikeitė. Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 153.

¹⁰⁹⁸ VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 209v.

¹⁰⁹⁹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 2r.

¹¹⁰⁰ Žr. priedą Nr. 11.

¹¹⁰¹ Šaltinio sudarytojai skaičiuodami padarė klaidą sąrašo gale nurodę, kad surašė 120 moteris ir 59 vyrus. LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 5v.

moterų – į aštuntą. Ši nedidelė imtis bent iš dalies leidžia manyti, kad vargšių moterų „senatvė“ galėjo prasidėti šiek tiek anksčiau, nei vyrų. Štai sąrašas yra dvi senomis įvardintos 50–59 m. amžiaus moterys ir nė vieno tokio amžiaus vyro, bei septynios 60–69 m. amžiaus moterys ir tik du vyrai. 58,65 proc. intendanto sąrašas senomis įvardintų moterų buvo 50–79 m. amžiaus, atitinkamai į šį intervalą pateko 45 proc. taip įvardintų vyrų. Tikėtina, kad kiek ankstesnei moterų „senatvei“ įtakos turėti galėjo ne tik darbingumo, bet ir šeiminės padėties ar vaisingumo pokyčiai¹¹⁰².

Apie tris vyrus, kuriuos elgetauti pastūmėti galėjo senyvas amžius, žinoma ir iš 1795 m. sudaryto Vilniaus amatininkų registro. Laikrodininkas, meistras Janas Netzelis (*Jan Netzel*) „dėl seno amžiaus ir negalios gyvena iš išmaldos“, dailidė Kazimieras Rinkevičius (*Kazimierz Rynkiewicz*) „dėl senatvės ir skurdo elgetauja bei iš to gyvena“, o mūrininkas Mykolas Jozefovičius (*Michał Jozefowicz*) išmaldą rinkęs dėl savo „apysenio amžiaus“ (*dla podeszłego wieku*)¹¹⁰³. Šaltinyje elgetavusių amatininkų amžius nenurodytas, tad nežinia, kuo „apysenis“ galėjo skirti nuo „seno“. Ką šie atvejai tikrai liudija, tai darbingumo įtaką materialinei padėčiai – dėl senatvės ir su ja susijusių sveikatos problemų netekus galimybės dirbti ir verstis amatu, retkarčiais ir meistro statusą turintiems asmenims tekdavo imtis elgetavimo.

Šaltiniuose galima rasti informacijos ir apie kitokias elgetavusių asmenų sveikatos problemas ar negalias. Daugiausiai jos suteikia XVIII a. pabaigoje pildyti 1792 m. Deputacijos sudaryti Švč. Trejybės bei Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolėse apgyvendintų vargš(i)ų sąrašai, ankstesnį laikotarpį šiek tiek nušviečia bonifratrų špitolėje gydytų ligonių registras. Pastarajame daugiausiai informacijos yra apie elgetas, sirgusius pagydomomis ligomis, dažniausiai fiksuoti laikini sutrikimai, pvz., opos, dizenterija, kosulys ar pilvo skausmas¹¹⁰⁴, nors kelis sykius pažymėta špitolėje gydžius ir nepagydomomis ligomis, pvz., džiova bei vėžiu, sirgusius elgetas¹¹⁰⁵. Panašu, kad dalis registre aprašytų ligų, kuriomis sirgo elgetos, veikiau buvo nepritekliaus sąlygotų gyvenimo aplinkybių pasekmės, o ne priežastys. Kituose šaltiniuose dažniausiai pasitaikantis elgetavusių asmenų sveikatos sutrikimas, potencialiai galėjęs pastūmėti į skurdą ar trukdyti susirasti nuolatinę veiklą, buvo judėjimo negalia (*kaleka*). Toks vargš(i)ų ar elgetų apibūdinimas pasitaiko netgi tuose šaltiniuose, kuriuose žmonių sveikatos padėtis šiaip net nebūdavo registruojama, pvz., 1795–1796 m. reviziniuose

¹¹⁰² Lynn Botelho, „Old women“, p. 193.

¹¹⁰³ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 380, l. 36v, 89r, 96v, 97v.

¹¹⁰⁴ Pvz., čia: VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 8r, 12r, 13r, 209r.

¹¹⁰⁵ Pvz., čia: *Ibid.*, l. 91r, 203v.

sąrašuose. Štai žymint Šnipiškėse stovėjusio 963 numeriu pažymėto namo gyventojus, kaip kampininkė jame gyvenusi trisdešimtmetė elgeta (*zebraczka*) Ona Stankevičiūtė (*Anna Stankiewiczowna*) pavadinta „luoša“ (*kaleka*)¹¹⁰⁶. Sąrašuose įvairių Vilniuje ir jo priemiesčiuose buvusių posesijų savininkai bei gyventojai buvo registruojami nurodant jų amžių, veiklą, kartais ir šeiminių padėtį. Elgetavusių ar skurde gyvenusių asmenų fizinė būklė atliekant gyventojų reviziją pažymėta 6 kartus¹¹⁰⁷. Visais atvejais registruoti žmonės įvardinti terminu *kaleka*, jokios kitos skurdo aplinkybės šaltinyje neregistruojama.

Nemažai judėjimo negalią turėjusių elgetų 1792 m. sudarytuose dviejuose špitolių globotinių registruose aprašė Deputacijos atstovai. Iš 15 Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintų elgetavusių asmenų judėjimo negalią turėjo 11 žmonių – 10 vyrų ir 1 moteris¹¹⁰⁸, iš 25 Švč. Trejybės špitolėje apgyvendintų elgetavusių moterų, tokį sutrikimą turėjusios 7¹¹⁰⁹. Kai kuriais atvejais nurodyta, kad asmuo turėjo daugiau, nei vieną negalią, pvz., trejus metus skurde gyvenusi Kunigunda Andriejauskienė (*Konegunda Andrzejowska*) turėjo ir judėjimo, ir regos (*kaleka y ślepa*)¹¹¹⁰. Kokia tiksliai galėjo būti judėjimo negalia, šiuose šaltiniuose nedetalizuota. 1798 m. Lietuvos špitolių komisijos intendanto Zacharijo Serebrenikovo sudarytame Vilniaus špitolių globotinių sąraše nurodyta, kurių galūnių konkretus asmuo nevaldydavo (*kaleka na ręką, kaleka na nogi*)¹¹¹¹, tačiau šaltinyje nežymėta, kurie vargšai ar vargšės prieš patekdami į špitoles gyveno iš išmaldos, o kurie ir kurios – ne.

Kitas santykinai dažnai šaltiniuose pasitaikantis elgetavusių asmenų sveikatos sutrikimas buvo susijęs su rega (*ślepy, ślepa*)¹¹¹². 1792 m. tiek Švč. Trejybės, tiek Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėse buvo apgyvendinta po 4 žmones su regos negalia, tiesa, pastarojoje dar vienas asmuo įvardintas kaip silpnaregis¹¹¹³. Retkarčiais šaltiniuose fiksuota ir klausos negalia (*niemy, głucha*)¹¹¹⁴, tačiau, pvz., dviejuose Deputacijos 1792 m. sudarytuose vargš(i)ų registruose elgetavusių kurčiųjų apskritai nėra. Tai

¹¹⁰⁶ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 118r.

¹¹⁰⁷ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 116r, 118r, 136r; f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 77r, 136r, 193r.

¹¹⁰⁸ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“.

¹¹⁰⁹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892.

¹¹¹⁰ Pavardė parašyta su priesaga, indikuojančia santuokinį statusą, mat sąraše nurodyta, kad Kunigunda buvo ištėkėjusi, tačiau nežinojo, kur randasi jos vyras. *Ibid.*, l. 7v.

¹¹¹¹ Pvz., čia: LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 2r.

¹¹¹² Pvz., čia: LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 5r.

¹¹¹³ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 512.

¹¹¹⁴ Pvz., čia: LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 4v, 5r.

nulemti galėjo kelios priežastys – arba kurtumas buvo santykinai retas reiškiny, arba negirdintys asmenys laikyti mažiau vertais pagalbos, nei žmonės su judėjimo bei regos sutrikimais. Galiausiai, nepaisant įvairių nepatogumų, kurtumas kai kuriems darbams galėjo trukdyti mažiau, nei neregystė ar judėjimo sunkumai.

XVIII a. pabaigoje sudarytuose šaltiniuose elgetavusių asmenų sveikatos problemos iš dalies sugretintos su šių skurdo priežastimis. Deja, dažnu atveju nėra taip akivaizdu, ar įvairios negalios ir ligos pastūmėdavo žmones į skurdą, ar atsirasdavo vėliau, į nepriteklių patekus dėl kitokių priežasčių. Štai vienintele devynerius metus skurde gyvenusios elgetos Marijonos Pascevičienės (*Maryanna Pascewiczowa*) sveikatos problema buvo įvardintas kaltūnas (*kołtunowata*)¹¹¹⁵. Gali būti, kad kaltūną moteris turėjo seniai, tačiau neatmestina, kad prielaidos kaltūnui susivelti – prastos higienos sąlygos, utėlėtumas¹¹¹⁶ – atsirado tik Marijonai atsidūrus skurde. Kartais galima numanyti, kad kuris nors vargšas ar vargšė iš tiesų elgetavo dėl negalios, pvz., „nuo mažų dienų“ skurde gyvensi 1792 m. Švč. Trejybės špitolėje priglausta aštuoniolikmetė Darata bevardė (*Dorota bez imienna*), mergina su judėjimo negalia¹¹¹⁷, arba Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintas „vargeta nuo mažų dienų“ Pilypas Herbačevskis (*Filip Herbaczewski*), turėjęs regos negalią¹¹¹⁸. Vis dėlto net ir tokiais atvejais konkrečių išvadų daryti negalima¹¹¹⁹. Nėra jokių šaltinių, kurie paliudytų, jog Pilypas ar Darata gimė turėdami minėtas negalias, ar į skurdą pateko būtent dėl jų: neatmestina, kad juos elgetauti privertė kokios nors kitos priežastys, o Deputacijos aprašytos būklės atsirado jau atsidūrus skurde.

Plika akimi matomos sveikatos problemos ir negalios dažniausiai tapdavo elgetų ir vargš(i)ų „vertumo“ gauti pagalbą indikatoriumi kitų asmenų akyse. Kiek sudėtingesnė buvo žmonių, turėjusių psichines ar psichosocialines negalias bei sirgusių nervų ligomis, padėtis. Šaltiniuose tokie sutrikimai fiksuoti retai. Pavyko rasti vos vieną konkretų atvejį – 1792 m. Švč. Trejybės špitolėje apgyvendinta elgetavusi našlė Teresė Adomavičienė (*Teresa Adamowiczowa*) sirgo šv. Valentino liga bei kaltūnu¹¹²⁰. Visgi šv. Valentino

¹¹¹⁵ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 2v.

¹¹¹⁶ Eglė Sakalauskaitė-Juodeikienė, *Pamišimas ir epilepsija paūmėja šviečiant mėnesienai. Nervų ligos Vilniuje XIX a. pirmoje pusėje*, Vilnius, 2022, p. 257.

¹¹¹⁷ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 8r.

¹¹¹⁸ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, l. 9r; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 512.

¹¹¹⁹ Jakulis teigė, kad Darata dėl negalios „galėjusi dirbti tik lengvą darbą, todėl nuo mažumės gyveno skurde“, tačiau šaltinyje priežastingumo ryšiai tiesiogiai nenurodyti, tą patį galima pasakyti ir apie Pilypą. Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 159.

¹¹²⁰ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, p. 3v.

liga, arba epilepsija, taip pat yra matoma – ji pasireiškia nevaldomais traukulių priepuoliais. Ar tai reiškia, kad psichosocialinės negalios ir nervų ligos Vilniuje netapdavo skurdo priežastimi? Šiandieninio tokių sutrikimų įsivaizdavimo ir supratimo negalima taikyti ankstyvųjų naujųjų laikų žmonėms. Dalis tokioms negalioms ar ligoms būdingų simptomų galėjo būti priskirti kitiems reiškiniams ar įvardinti kitais terminais, pvz., galbūt simptomai, kuriuos šiandienos gydytojai priskirtų Alzheimerio ligai ar demencijai, buvo laikomi integralia senatvės dalimi.

Neatmestina, kad asmenims su aiškiau pastebima psichine ar psichosocialine negalia, ypač, jei jie gimdavo ne skurstančių asmenų šeimose, padėdavo jų bendruomenių nariai. Anot „galvos ligas“ Abiejų Tautų Respublikoje tyrusios Elžbietos Nowosielskos, jomis „sirgę“ asmenys, kuriais būdavo pasirūpinta, tapo nematomi istorikams ir istorikėms¹¹²¹. Marcino Czajkowskio teigimu, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje į psichines ar psichosocialines negalias žiūrėta atlaidžiau, nei Lenkijoje ar Vakarų Europoje, tam įtakos turėjo gausi čionykštė rusėn(i)ų populiacija ir Stačiatikių bažnyčios pagarbesnis požiūris į tokias negalias turinčius asmenis¹¹²². Gali būti, kad toks kitų visuomenės narių požiūris į psichinių ar psichosocialinių negalių turėjusius asmenis juos dar geriau „paslėpė“ nuo tyrėjų akių.

Šaltiniai byloja ir apie kitokias elgetavusių asmenų skurdo priežastis arba aplinkybes, viena iš jų buvo karas. Karo metais dalis žmonių netekdavo savo artimųjų, dalis turto ar gyvenamosios vietos, rimtas traumas kovose patyrę kariai netekdavo ir galimybės dirbti. Įvairūs praradimai bei patirta žala galėjo pastūmėti į skurdą. Dalį atvejų, kai karai ar konfliktai tapdavo tiesiogine nepritekliaus priežastimi, liudija ir antrajame šio darbo skyriuje pristatytos Vilniaus vienuolių dalintos išmaldos gavėjų kategorijos – esami ir buvę konfederatai bei iš tarnybos paleisti kariai. Tikėtina, kad kai kurie buvę kariai išmalda kliovėsi laikinai, pvz., pasibaigus toli nuo namų vykusioms kovos veiksmams jie tiesiog neturėdavo priemonių bei išteklių į tuos namus sugrįžti, tad tekdavo elgetauti. Jei karų metu patirtos traumos nulemdavo negalią, tikėtina, kad kliautis išmalda galėjo tekti ilgesnį laiką. Vieną tokį pavyzdį galima rasti reviziniuose sąrašuose. 45 metų amžius Andriejus Šelepinas (*Andrzej Szelepin*), 1795 m. besiglaudęs Slušų rūmuose, judėjimo negalią įgijo prieš du dešimtmečius – iki tol jis atliko karinę tarnybą (*służył żołniersko*

¹¹²¹ Elżbieta Nowosielska, *Melancholia, szaleństwo i inne „choroby głowy“ w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 2021, p. 87–89.

¹¹²² Marcin Czajkowski, „Instytucjonalna opieka nad chorymi psychicznie w Warszawie w drugiej połowie XVIII wieku“, in: *Wśród córek Eskulapa. Szkice z dziejów medycyny i higieny w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, cz. II, pod red. Andrzeja Karpińskiego, Warszawa, 2015, p. 151.

lat 20 kaleka)¹¹²³. Sužalojimus vyras patyrė Baro konfederacijos laikotarpiu. Visgi sudėtinga nustatyti, kiek žmonių elgetauti pradėjo būtent dėl karo ir kada karą galima laikyti pagrindine skurdo priežastimi. Turint omenyje, kad konfederatai vienuolynų išlaidų registruose žymėti gana trumpą laiko tarpą¹¹²⁴, ir manant, kad bent dalies kovose dalyvavusių žmonių patirti sužalojimai turėjo ilgalaikių padarinių, galima numanyti, kad „pirminė“ skurdo priežastis ilgainiui pasimiršdavo, o praėjus kuriam laikui šaltiniuose fiksuota tik tai, kas buvo pastebima: visuomenėje funkcionuoti trukdžiusi negalia. Panašiai galėjo nutikti ir karų metu našlėmis likusioms moterims, kurių pečius užguldavo šeimos išlaikymo našta. Karius link skurdo galėjo pastūmėti ir konfliktų baigtis bei politiniai pokyčiai. 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose pažymėti keli Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės struktūrose tarnavę kariai, kurie po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalinimo neteko tiek statuso, tiek pajamų šaltinio, ir buvo priversti verstis padieniu darbu ar tarnauti kitų asmenų ūkiuose¹¹²⁵.

Pastūmėti elgetauti galėjo ir užkrečiamų ligų epidemijos, neretai žengdavusios koja kojon su karu ar stichinėmis negandomis. Apie miesto gyvenimą Didžiojo Šiaurės karo metu vykusio maro sąlygomis liudija keli Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraščio fragmentai. 1710 m. balandį jėzuitai aprašė dvejus kolegijos vartus apgulusių „dieną ir naktį duonos meldžiančių“ vargš(i)ų minią, kurių „nepriteklių ir alkį kiekvieną dieną stengtasi palengvinti“¹¹²⁶, o gegužę – magistrato, dvasininkų bei vienuolių pastangas pažaboti maro epidemiją mieste: „tribunolas ir konsistorija, miestas ir vienuolių vyresnieji tarėsi dėl daugybės visur gatvėse gulinių ligonių bei daugybės valkataujančių vargšų, baimindamiesi maro epidemijos. Nutarė, kad surinkus mokesčius išmaldai dalyti visi ligoniai būtų išvesdinti iš miesto, už Žaliojo tilto į Šnipiškės“¹¹²⁷.

Skurdo priežastimi tapdavo ir stichinės nelaimės, o Vilniaus istoriją liudijančiuose šaltiniuose dažniausiai atsispindinčia stichija tapo ugnis. Andrzejus Karpiński skaičiavimais, XVIII a. Vilnius degė bent 18 kartų¹¹²⁸, tad nuo ugnies vienaip ar kitaip nukentėjusių gyventojų mieste buvo gausu

¹¹²³ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 193r.

¹¹²⁴ Žr. poskyrį 2.1.

¹¹²⁵ Pvz., Šnipiškių priemiestyje, 947 numeriu pažymėtoje posesijoje samdiniu dirbęs trisdešimtmetis Dominykas Jakimavičius (*Dominik Jakimowicz*) 1789–1794 m. tarnavo artilerijos korpuse, Pragos mūšio metu pateko į nelaisvę, paleistas už užstatą (*za paszportem*), žr.: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 120r.

¹¹²⁶ *Vilniaus jėzuitų kolegijos*, p. 2–3.

¹¹²⁷ *Ibid.*, p. 9–11.

¹¹²⁸ Andrzej Karpiński, *Pożary*, p. 190.

visą tiriamąjį laikotarpį. Jau minėta, kad padegėliai bei padegėlės vienuolynų išlaidų registruose sudarė atskirą išmaldos gavėjų kategoriją, o tokiems žmonėms dalinta išmalda buvo kiek didesnė, nei kitiems, nekonkretizuotiems vargšams ar vargšėms¹¹²⁹. 1706, 1737, 1748, 1749 ir 1760 m. Vilnių niokojo ypač dideli gaisrai¹¹³⁰. Vilniaus gyventojas, miesto rotušės atstatymo darbams vadovavęs¹¹³¹ Bazilijus Bonifacas Jachimovičius (*Bazyli Bonifacy Jachimowicz*) 1748 ir 1749 m. gaisrus įamžino eilėmis¹¹³². Nepaisant to, kad dalį publikacijose esančios informacijos reikia vertinti ypač kritiškai¹¹³³, jos yra ypač vertingi miesto gaisrų liudijimai, o kartu su eilėmis publikuotos reliacijos ir nuo liepsnų nukentėjusių pastatų sąrašai byloja apie tragedijos mastą. Būtent šių gaisrų metu nukentėję padegėliai ir padegėlės atsidūrė ir vienuolynų išlaidų registruose. Štai Lukiškių dominikonai 1749 m. pasižymėjo davę išmalda „vargšui padegėliui“¹¹³⁴. Išmalda kilmingiems padegėliams vienuoliai taip pat dalino 1751 ir 1752 m.¹¹³⁵ – jei šie atvejai ir buvo susiję su Jachimovičiaus aprašytais gaisrais, galima įsivaizduoti, kad atsistoti ant kojų po viską niokojusios stichijos nebuvo taip paprasta. Visgi reikia pažymėti, kad vienuolynų išlaidų registruose padegėlių „antplūdžio“ po didžiųjų gaisrų nematyti. Gali būti, kad periodiškai gaisrų siaubtame mieste buvo susiklostę alternatyvūs savitarpio pagalbos tinklai, daliai turto netekusių asmenų padėdavo artimi žmonės, toli gražu ne visi padegėliai ir padegėlės

¹¹²⁹ Žr. priedą Nr. 3, poskyrį 2.1.

¹¹³⁰ Bernadetta Manyś, „1760 metų gaisro“, p. 167–168.

¹¹³¹ *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. X: *Wileński słownik biograficzny. Suplement*, op. Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz, 2012, p. 133.

¹¹³² Bazyli Bonifacy Jachimowicz, *Relacya O straszliwym upadku Stolecznego Miasta Wilenskiego w Wielkim Xięstwie Litewskim, oraz po pilney rewizyi z roskazania Szlachetnego Tuteyszego Magistratu, Krotkie Spisanie Kościołow, Klasztorow, palacow, kamienic, domow, ludzi, etc. etc. w fatalnych zagrzebionych ruinach tegoż Stolecznego Miasta Wileńskiego J. K. M. od niewiernego żyda Rubina, na Zarzeczcu we Dworku Im. P. Narbuta Łowczego Wileńskiego mieszkającego, z browaru, iak piekielney otchłani wybuchającym ogniem, funditus Spalonego, w dzień wtorkowy koło godziny dziewiątey z rana dnia 11 Junii, Roku Pańskiego 1748*, Wilno, 1748; Bazyli Bonifacy Jachimowicz, *Swiatło okropne, w przeraźliwym wszystkich serca przeniknieniu przez zawzięty pożar, nienagrodzonw klęski y szkody Miasta Wileńskiego w powtorney Relacyi obiasniaiące. Pod wstecznym Raka w Miesiącu Junii obrotem w smutnym spectaculu, Roku 1749 Dnia 8 Junii Panuiącego Marsa upałyz przeszlorocznych iskrzących się popiołów zażarte, z przedmieścia Subocz zaczęte, a z Rady Szlachetnego Magistratu Wileńskiego po pilney rewizyi przez tegoż Autora Ogłoszone, oraz Relacya pożaru całego Miasta tego Stolecznego J. K. M. Wileńskiego przeszłego Roku Uczyniona*, Wilno, post 8 VI 1749.

¹¹³³ Pvz., antijudaistiškai skambantį kaltinimą, neva dėl 1748 m. gaisro kaltas žydas Rubinas, esą liepsnos kilo Užupyje stovėjusiam jo bravore.

¹¹³⁴ VUB RS, f. 5, b. F-32488, l. 115r.

¹¹³⁵ *Ibid.*, l. 127v, 142r.

būdavo priverstos elgetauti arba toli gražu ne visi nuo ugnies nukentėję asmenys išlaidų registruose vadinti padegėliais bei padegėlėmis.

Atkreipti dėmesį reikia ir į tai, kad stichijos galėjo turėti įtakos jau anksčiau nepritekliuje gyvendavusiems asmenims. Štai 1737 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčios mirties metrikų knygoje minima, kad dėl miestą nusiaubusio gaisro ir jo padarytos žalos nebeužteko pinigų prie bažnyčios stovėjusios špitolės globotinių išlaikymui, jie ir jos turėję „gyventi vien iš išmaldos“ (*ex sola Eleemosyna żyć muszq*)¹¹³⁶. Jei ugnis šiuo atveju ir nebuvo pagrindinė į skurdą pastūmėjusi priežastis, ji bent laikinai špitolininkus ir špitolininkes privertė elgetauti.

Jau minėta, kad dalis pastūmėti į skurdą galėjusių priežasčių šaltiniuose paprasčiausiai neatsispindi. Tai – procesai, pastebimi tik iš *longue durée* perspektyvos, pvz., klimato, ekonominės ar demografinės padėčių pokyčiai, turėję įtakos bendram pragyvenimo lygiui. Nors pastaruoju metu randasi bandymų tyrinėti šiuos reiškinius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kontekste¹¹³⁷, skurdo ir pragyvenimo lygio santykis su minėtais ilguoju laiku vykstančiais procesais nusipelno atskiro tyrimo.

4.2. Lytis

Moterų istorijai ankstyvaisiais naujaisiais laikais skirtoje sintezėje istorikė Merry E. Wiesner-Hanks pastebėjo, kad jos šiuo laikotarpiu tam tikra prasme buvo „už“ socialinių struktūrų ribų¹¹³⁸. Kitaip nei vyrų, moterų padėtį dažniausiai apibrėždavo ne priklausymas socialinei grupei ar korporacijai su aiškia hierarchija, o santuokinis ir šeiminis statusas¹¹³⁹ – tokia priklausomybė turėjo įtakos moterų materialinės situacijos nestabilumui. Žemesnių sluoksnių moterys dirbdavo žymiai prasčiau apmokamus darbus nei vyrai, taigi apskritai buvo kur kas labiau finansiškai pažeidžiamos¹¹⁴⁰. Nepalankiai susiklosčius aplinkybėms lytis galėjo tapti vienu iš veiksnių, pastūmėdavusių į skurdą, tačiau amžininkai, regis, moterų situaciją suvokė puikiai, mat būtent jos, o ne vyrai dažniau sulaukdavo labdaros institucijų paramos¹¹⁴¹. Grubiai

¹¹³⁶ LNMMB RKRS, f. 190, b. 2935, l. 1v.

¹¹³⁷ Michał Tomasz Wójciuk, „Zjawiska atmosferyczne, elementy meteorologiczne i klęski żywiołowe na Litwie w latach 1697–1763 w wybranych źródłach narracyjnych“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2015, Nr. 1, p. 115–169.

¹¹³⁸ Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe. Second edition*, Cambridge, 2000, p. 309.

¹¹³⁹ Maria Bogucka, *Women in Early Modern Polish Society*, New York, 2004, p. 1, 11–15; David Frick, *Kith*, p. 343.

¹¹⁴⁰ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 41.

¹¹⁴¹ *Ibid.*, p. 40–41; Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 165.

apibendrinant galima teigti, kad lytis galėjo tapti tiek skurdo priežastimi, tiek akstinu (ne)sulaukti pagalbos.

Tai, Kad Vilniuje elgetaudavo tiek vyrai, tiek moterys, išduoda jau 1636 m. Vladislovo Vazos privilegijoje vartojami terminai ir nuostatos. Elgetų organizacijos nariai ir narės įvardinti broliais bei seserimis (*braci albo siostr, brat albo siostra*), jaunos moterims uždrausta elgetauti su vaikais, o botagininkai įpareigoti organizacijos vyresniesiems pristatyti visus į miestą atvykusius „laisvuosius“ ar „laisvąsias“, nepriklausomai nuo šių lyties (*tak męzkiey plci, iako y bialey*)¹¹⁴². Nors šaltiniai daugiausiai informacijos suteikia apie mieste elgetavusius vyrus, pvz., elgetų organizacijos vyresniuosius, juose įmanoma rasti pavienių užuominų apie mieste elgetavusias moteris visą XVIII a. Visgi jų neužtenka norint suprasti mieste elgetavusių asmenų lyčių dinamiką, o būtent ji gali leisti geriau suvokti tiek skurdo priežastis, tiek ir įvairias Vilniuje taikytas kitų pragyvenimo šaltinių nebeturėjusių asmenų išgyvenimo strategijas.

Pamėginti įsivaizduoti, ką, vyrus ar moteris, kiti miesto gyventojai ar gyventojos dažniau sutikdavo Vilniaus gatvėse prašant išmaldos ir kodėl taip galėjo būti, įgalina Vilniaus vienuolynų išlaidų registrai. Vienuoliai žymėdavosi tiek kelių asmenų grupėms vienu sykiu dalintą išmaldą, tiek ir pavieniams asmenims paaukotas sumas. Lenkų kalboje, kaip ir lietuvių, naudojami skirtingų giminių daiktavardžiai ir būdvardžiai, o išlaidų registruose fiksuotos ne tik pavieniams vargšams (*ubogiemu, pauperowi*), bet ir pavienėms vargšėms (*ubogiejy*) išdalintos sumos. Priede Nr. 12 pristatyti tirtuose Lukiškių ir Šv. Dvasios dominikonų, bazilijonų bei pranciškonų konventualų išlaidų registruose surinkti tokių įrašų atvejai – kiek kartų neįvardintiems pavieniams vargšams ir vargšėms dalinta išmalda bei kokią sumą vienam asmeniui vidutiniškai paaukodavo vienuoliai. Į apskaitą neįtraukiau tų žmonių, kurių statusas įrašuose buvo detalizuotas, t. y. kilmingieji ar kilmingosios, konvertitai ar konvertitės ir kt. Susisteminta informacija lyg ir leidžia manyti, kad vienuoliai vienoms, be kitų žmonių elgetaudavusioms moterims pinigus aukodavo žymiai rečiau, nei vyrams. Štai nuo 1726 m. iki 1797 m. su nedidelėmis pertraukomis Lukiškių dominikonai tokioms moterims dalintą išmaldą pažymėjo 11, tuo tarpu vyrams – net 246 sykius. Šv. Dvasios dominikonai 1770–1796 m. moterims dalintą išmaldą pažymėjo 4, vyrams – 109 sykius, bazilijonai 1765–1781 m. moterims – 3, vyrams – 81 sykius, o pranciškonai konventualai be kitų asmenų elgetavusių moterų 1758–1763 ir 1779–1785 m. registruose nepažymėjo nė karto¹¹⁴³.

¹¹⁴² *ABAK*, t. 10, p. 162–163.

¹¹⁴³ Žr. priedą Nr. 12.

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad moterys vienos Vilniuje beveik neelgetavo, tačiau čia pristatyta vienuolynų išlaidų registų medžiaga akiai kliautis negalima dėl kelių priežasčių. Pirmoji – sudarant priedą Nr. 12 pasitelkta vos keturių Vilniaus vienuolynų medžiaga, o iš jų vos vieno, Lukiškių dominikonų vienuolyno, išlaidų registrai padengia didesnę XVIII a. dalį. Šaltinių medžiaga nėra nuosekli ir neatspindi padėties visą tiriamąjį laikotarpį. Antroji – gali būti, kad, pvz., moterų vienuolynų registruose pavieniams elgetavusiems vyrams ir moterims išdalintos išmaldos paminėjimų santykis būtų visiškai kitoks. Deja, sudarant minėtą priedą vienintelis toks man žinomas, vizičių pildytas išlaidų registras nebuvo įtrauktas, mat seserys vargšams ir vargšėms paaukotas sumas registravo kolektyviai, neišskirdamos konkrečioms asmenims, vyrams ar moterims, išdalintų aukų. Trečioji priežastis, trukdanti visiškai pasikliauti išlaidų registruose esančia medžiaga, yra kitų šaltinių teikiama informacija. Tai, kad bent XVIII a. pabaigoje Vilniuje elgetavimu vertėsi daugiau moterų, nei vienuolių išlaidų registrai yra pajėgūs atskleisti, liudija 1792 m. Vilniaus špitolių deputacijos sudaryti sąrašai, kuriuose suregistruoti tais pačiais metais dvejose špitolėse apgyvendinti vargšai ir vargšės. Iš 17 Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintų vyrų, 13 iki tol vertėsi elgetavimu¹¹⁴⁴, o iš 8 moterų anksčiau elgetavo 2. Tuo tarpu Švč. Trejybės špitolės globotinių registre užfiksuota, kad 25 iš 35 čia apgyvendintų moterų iki tol elgetavo¹¹⁴⁵. Svarbu pabrėžti, kad 1792 m. balandį vykusios akcijos metu Deputacijos atstovai špitolėse apgyvendino toli gražu ne visus ir visas miesto elgetas, taigi ir ne visas mieste elgetavusias moteris – jų neabejotinai turėjo būti kur kas daugiau. Na ir ketvirtoji priežastis, trukdanti iki galo pasitikėti tokio pobūdžio medžiaga ir kišanti koją šią interpretuojant, yra kalbos ir giminių vartojimo specifika. Gali būti, kad dalis moterų šaltiniuose buvo įvardintos vyriška gimine, t. y. kažkur tarp išmaldos dalinimo veiksmo ir raštininko jų lytis pasimetė kaip antraeilė informacija¹¹⁴⁶. Visgi tai, kad išlaidų registruose moterims išdalinta išmalda *buvo* žymima, ir tai, kad

¹¹⁴⁴ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“.

¹¹⁴⁵ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892.

¹¹⁴⁶ Tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje kalbų įtraukimo giminių atžvilgiu klausimai pradėti kelti santykinai neseniai, vyriška giminė kalboje ilgą laiką vartota kaip standartas. Pvz., čia: Karolina Tatarzyńska, „Dyrektorka czy pani dyrektor. Która forma jest lepsza?“ [interaktyvus], in: <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,19726613,dyrektorka-czy-pani-dyrektor-ktora-forma-jest-lepsza.html> (2026 01 19); Eglė Zicari, „VU lyčiai jautrios kalbos gairės: pažangos ženklas ar radikalus eksperimentas?“ [interaktyvus], in: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lyciai-jautri-kalba-tarp-pagarbos-visiems-ir-tradicines-gramatikos-56-1586510> (2026 01 19).

atotrūkis tarp recipientų ir recipientių skaičiaus yra iš tiesų didelis, leidžia manyti, kad registruose esanti informacija gali būti bent iš dalies reprezentatyvi.

Turimą medžiagą ir pavienių išmaldą gavusių vyrų bei moterų skaičiaus skirtumą galima aiškinti keliais būdais. Numanytina, kad skurde gyvenusios moterys Vilniuje neelgetaudavo vienos arba tai darydavo išimtiniais atvejais, išmaldos prašydavo kartu su šeimos nariais ar kitomis kompanijomis. Tokią interpretaciją dalinai atliepia jau minėtas elgetų organizacijai suteiktoje privilegijoje esantis išskirtinai jaunoms moterims skirtas draudimas elgetauti su vaikais. Dėl savo padėties jaunos ar netekėjusios skurde gyvenusios moterys galėjo būti laikomos seksualiai prieinamos¹¹⁴⁷ ar apskritai vertinamos kaip „nevertos“ pagalbos¹¹⁴⁸. Net ir santuokoje gimę vaikai galėdavo tapti tėvų skurdo priežastimi¹¹⁴⁹, o šeimos nesukūrusios motinos ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėje vertintos itin negatyviai¹¹⁵⁰. Vaikų susilaukusios netekėjusios moterys socialiniu bei finansiniu atžvilgiais atsidurdavo ypač pažeidžiamoje padėtyje, kuri galėjo paskatinti šias atsikratyti savo naujagimių¹¹⁵¹.

Pasitelkusi priede Nr. 6 esantį vargš(i)ų vardų sąrašą pamėginau paieškoti jame esančių vardų tarp Vilniaus Šv. Jono bei Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčiose XVIII a. krikštytų nesantuokinių vaikų motinų¹¹⁵² bei pasižiūrėti, ar turimi šaltiniai įgalina užčiuopti bent menkiausių ryši tarp skurdo ir nesantuokinės motinystės. Per visą amžių abiejose bažnyčiose radau vos 10 moterų, vargšių, kurių vardai panašiu laikotarpiu¹¹⁵³ darytuose įrašuose figūravo ir krikštamočių amplua. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčioje krikštyti nesantuokiniai vargšių Marijonos Stankevičiūtės ar Stankevičienės (*Marianna Stankiewiczow(n)a*), Onos Matusevičienės (*Anna Matusewiczowa*) arba jų bendravardžių vaikai¹¹⁵⁴, o Šv. Jono bažnyčioje – Onos Vasilevskos, Kristinos Stankevičiūtės ar Stankevičienės (*Cristina Stankiewiczow(n)a*), Marijonos Kaminskos (*Marianna Kaminska*), Onos

¹¹⁴⁷ David Hitchcock, „The Vagrant“, p. 65.

¹¹⁴⁸ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 164.

¹¹⁴⁹ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 37.

¹¹⁵⁰ Ugnė Jonaitytė, *Nesantuokiniai*, p. 104.

¹¹⁵¹ Martynas Jakulis, „Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2016, t. 3, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 201.

¹¹⁵² Už galimybę pasinaudoti darbiniais, nepublikuotais nesantuokinių vaikų minėtų bažnyčių krikšto metrikų knygos sąrašais taip gerokai palengvinant paiešką dėkoju dr. Martynui Jakuliui.

¹¹⁵³ Įrašus gali skirti apie dešimties metų tarpas.

¹¹⁵⁴ LMAVB RS, f. 318, b. 1369, l. 40r, 51v.

Piotrovskos (*Anna Piotrowska*), Onos Vasilevskos¹¹⁵⁵, Marijonos Boguckos (*Marianna Bogucka*), Marijonos Narkevičiūtės ar Narkevičienės ir Marijonos Kozlovskos (*Marianna Kozłowska*) vaikai¹¹⁵⁶. Nustatyti, ar šios ne santuokoje gimusių vaikų motinos iš tiesų buvo vargšės, ar jų vardai paprasčiausiai sutapo su kitų skurde gyvenusių moterų vardais, deja, neįmanoma, o dešimties tokių atvejų nepakanka norint daryti bet kokias išvadas. Anot Jonaitytės, Vilniaus bažnyčių metrikų knygose nesantuokinių vaikų motinų vardai būdavo įvardinami santykinai retai¹¹⁵⁷, tad neatmestina, jog jei už santuokos ribų gimę vaikai ir pastūmėdavo moteris elgetauti, dalies jų vardai paprasčiausiai neatsidurdavo metrikų knygose. Gali būti ir taip, kad dalis moterų sukurdavo šeimą jau susilaukusios vaikų ir į priede Nr. 6 esantį vargš(i)ų sąrašą pateko jau kitomis pavardėmis.

Tikėtina, kad moterys rečiau elgetauti vienos galėjo ir saugumo sumetimais. Skurstantys asmenys visais laikais buvo ir yra ypač pažeidžiami ekonominiu, materialiniu, fiziniu, o moterys dar ir seksualiniu atžvilgiais. Gali būti, kad elgetaudamos su kitais moterys siekė apsaugoti nuo tų pavojų, kurių išvengti buvo įmanoma. Skurde gyvenusių moterų patirtis XVI a. Anglijoje, Noridže, tyrusi Lesley Silvester atkreipė dėmesį, kad paties įvairiausio amžiaus skurdusios moterys dažnai burdavosi į grupes ir apsigyvendavo kartu su kitomis likimo seserimis ar broliais. Tokiu būdu apjungiant įvairius išteklius, pvz., vyresnių moterų laiką ir galimybę prižiūrėti jaunesnių moterų vaikus bei pastarųjų darbingumą, kurti neformalūs tarpusavio pagalbos tinklai funkcionavo kaip išgyvenimo priemonė¹¹⁵⁸. Tai, kaip ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje galėjo atrodyti skurde gyvenusių ar elgetavusių moterų tinklaveika ir jų tarpusavio ryšiai, kol kas netirta, tačiau vienuolynų išlaidų registruose užfiksuota pavieniams vyrams ir moterims dalintos išmaldos statistika bei jos dinamika gali tapti atspirties tašku ateities tyrimams šia tema.

Antrasis būdas, kuriuo galima mėginti aiškinti tokį didelį išmaldą gavusių vyrų ir moterų skaičiaus atotrūkį Vilniaus vienuolynų išlaidų registruose manant, kad jis yra bent kažkiek reprezentatyvus, yra mieste veikusių labdaros

¹¹⁵⁵ Neabejotinai kita Ona Vasilevska; pirmosios vaikas pakrikštytas 1711 m., šios – 1760 m.

¹¹⁵⁶ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 255r, 403v, 522v; b. 9, l. 163r, 225r, 288v, 323r, 327v.

¹¹⁵⁷ Ugnė Jonaitytė, *Nesantuokiniai*, p. 104–105.

¹¹⁵⁸ Lesley Silvester, „The Experience of Single Women in Early Modern Norwich: Rank Beggars, Gresse Maydes and Harlots“, in: *Experiences of Poverty in Late Medieval and Early Modern England and France*, ed. by Anne M. Scott, New York, 2016, p. 90–92.

institucijų „šališkumas“ lyties atžvilgiu. Vilniuje veikė kelios specialiai moterims įsteigtos karitatyvinės fundacijos, pvz., Šv. Mikalojaus skrynelė, skirta kraičio neturėjusioms netekėjusioms moterims ir merginoms¹¹⁵⁹, ar fundacija vargšėms našlėms ir netekėjusioms moterims prie Šv. Jono bažnyčios¹¹⁶⁰. Apskritai ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniaus špitolėse globota daugiau moterų nei vyrų, o protestantų bendruomenės ypatingai rūpinosi savo bendruomenių našlėmis¹¹⁶¹. Anot Jakulio, tam įtakos neabejotinai turėjo moterų padėties įvairiais jų gyvenimo etapais priklausomybė nuo vyrų bei suvokimas, kad dėl nenumatytų aplinkybių ši bet kuriuo metu gali dramatiškai pasikeisti¹¹⁶². Gali būti, kad šis skurde atsidūrusioms ar ant skurdo ribos balansavusioms moterims skirtas saugiklių mechanizmas kažkiek amortizavo moterų skurdą visame mieste. Net su jokia labdaros institucija nesusijusių nepalankiose padėtyse atsidūrusių moterų pagalbos „vertumą“ amžininkų akimis liudija ir keli įrašai tuose pačiuose vienuolynų išlaidų registruose. Iš trijų 1735–1752 m. Lukiškių dominikonų registre paminėtų atvejų, kai išmaldą gavo moterys, du sykius ji duota „vargšei našlaitei“ (*ubogiej sierocie*)¹¹⁶³. Abu kartus našlaitėms paaukota po šeštoką, t. y. 12 grašių ir 2 šilingus, o nepatikslintos padėties vargšei (*ubogiej*) viso labo paaukoti 3 grašiai¹¹⁶⁴. 1726–1733 ir 1752–1773 m. išlaidų registruose našlaitės neminėtos, o vidutiniškai elgetavusioms moterims dominikonai paaukodavo po 3 grašius¹¹⁶⁵. Galima numanyti, kad našlaitėms didesnės sumos paaukotos būtent dėl jų padėties ir pagalbos „vertumo“ vienuolių akimis.

Nesunku įsivaizduoti, kad ant skurdo ribos balansavusių vyrų situacija buvo gerokai prastesnė, mat analogiškų vyrams skirtų pagalbos institucijų mieste nebuvo ir jiems dažniau tekdavo kliautis vien savo resursais, o šių stingant – elgetauti. Tiesa, Vilniuje XVIII a. veikė Vilniaus katedros kapitulos iniciatyva įsteigti kunigų emeritų namai¹¹⁶⁶, o XVIII a. pabaigoje Vilniuje atsirado ir naujo tipo gydymo institucija, specializuota kareivių ligoninė arba lazaretas¹¹⁶⁷, tačiau abi šios įstaigos buvo susijusios su profesija ar veikla, taigi

¹¹⁵⁹ Andrzej Karpiński, „Wileńska“, p. 219.

¹¹⁶⁰ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 61.

¹¹⁶¹ *Ibid.*, p. 104–105, 162–163.

¹¹⁶² *Ibid.*, p. 163.

¹¹⁶³ VUB RS, f. 5, b. F-32488, l. 2v, 51r.

¹¹⁶⁴ *Ibid.*, l. 8v.

¹¹⁶⁵ Žr. lentelę Nr. 12a.

¹¹⁶⁶ Martynas Jakulis, „Our Gracious“, p. 29

¹¹⁶⁷ Kareivių ligoninių arba lazaretų istorija Vilniuje išsamiau netirta. Vilniaus magistrato fonde LVIA saugomas lazareto Rūdninkų priemiestyje inventorius. LVIA, f. 458, ap. 1, b. 303.

absoliučiai daugumai miesto gyventojų jos buvo paprasčiausiai nepasiekiamos.

Trečias būdas aiškinti tokį pavieniu elgetavusių vyrų ir moterų atotrūkį yra tai, kad dalis skurde atsidūrusių moterų galėjo verstis prostitucija. Kad mieste būta prostitucija besivertusių moterų, byloja pavienės šaltinių nuotrupos, pvz., keli įrašai Šv. Juozapo Arimateiečio ir Nikodemo bažnyčios krikšto metrikų knygose, liudijantys, jog krikštytų vaikų motinos vertėsi prostitucija (*Petronillae prostitutae matris*)¹¹⁶⁸. Visgi informacijos tuose pačiuose šaltiniuose stygius trukdo į šį reiškinį pasižiūrėti įdėmiau. Vilnius šiuo atžvilgiu toli gražu ne išimtis. Anot Jüttes, tirti prostituciją ankstyvaisiais naujaisiais laikais yra ypač sudėtinga, mat įprastai ji tapdavo laikina alternatyva skurdi ir toli gražu nebuvo tas užsiėmimas, kuriuo žmonės norėdavo apsiskelbti užsiimam¹¹⁶⁹.

4.3. Amžius

Ankstyvaisiais naujaisiais laikais dėl senyvo amžiaus silpstanti sveikata laikyta objektyvia skurdo priežastimi, o į nepriteklių dėl jos patekę asmenys – „vertais“ pagalbos ir paramos, kitaip, nei sveikatos problemų neturėję darbingo amžiaus asmenys. Vilniaus špitolių globotinius ir globotines, t. y. konkrečią nepritekliuje gyvenusių asmenų grupę, ištyręs Jakulis nustatė, kad jie ir jos dažniausiai atitikdavo pagalbos „vertiems“ laikytais žmonėms taikytus kriterijus, o dauguma buvo vyresni ir vyresnės, nei 60 metų amžiaus¹¹⁷⁰. Visgi toli ne gražu ne visi skurdą kentę asmenys patekdavo į miesto špitoles, o šaltiniai liudija, kad mieste ir priemiesčiuose visiškame skurde gyveno bei elgetaudavo paties įvairiausio amžiaus asmenys – nuo mažamečių vaikų iki itin garbaus amžiaus senolių.

Daugiausiai informacijos šaltiniai suteikia apie suaugusius elgetavimu besivertusius asmenis, tačiau pavienių užuominų įmanoma rasti ir apie Vilniuje elgetavusius vaikus. Viename iš 1728 m. elgetų organizacijos surašytų ir magistrato patvirtintų privilegijų papildžiusių punktų, kuriuo buvo sugriežtintos bausmės neteisėtai mieste elgetavusiems asmenims, minimi ir vaikai: „kadangi kasdien, o ypač šeštadienį, daug sveikų žmonių, vaikų ir kitų įvairių prisidengę vargu ir negalia po mūrnamius bėginėdami [vargšais] apsimitinėja, didelę žalą Dievo gailestingumo brolijoje esantiems broliams ir seserims daro“¹¹⁷¹. Vaikai šioje nuostatoje atsidūrė vienoje gretoje su sveikais,

¹¹⁶⁸ LMAVB RS, f. 318, b. 1369, l. 84v.

¹¹⁶⁹ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 156.

¹¹⁷⁰ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 297–298.

¹¹⁷¹ *ABAK*, t. 10, p. 169.

t. y. pagalbos „nevertais“ vargšais ir vargšėmis. Toks vaikų išskyrimas liudija, kad organizacijos nariai ir narės elgetavusiuose vaikuose įžvelgė grėsmę privilegijoje numatyta tvarkai ir veikusiai šių į organizaciją nepriimdavo.

Apie miesto gatvėse elgetavusius vaikus byloja ne tik normatyviniai šaltiniai, tačiau juose nėra labai daug informacijos apie Vilniuje elgetavusius mažamečius. Nepaisant to, kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pilnametystės amžius buvo apibrėžtas teisiškai¹¹⁷², tokia vaikystės samprata, kokią įsivaizduojame šiandien, neegzistavo, o vaikai vertinti kaip maži suaugusieji¹¹⁷³. Anot Dorotos Żołądz-Strzelczyk, vaikai į suaugusiųjų gyvenimus įsiliedavo anksti, o mieste ir kaime gyvenusių nekilmingų, „paprastų žmonių“ gyvenimus į etapus galima skirstyti pagal šių produktyvumą: vaikystė tęsdavosi tol, kol asmuo nebuvo pajėgus dirbti ir baigdavosi šiam tapus darbingu, tuomet prasidėdavo suaugusio žmogaus gyvenimas ir, galiausiai, silpstant atslinkdavo senatvė¹¹⁷⁴. Toks gyvenimo ciklo skirstymas pagal produktyvumą gali būti laikomas problemišku dėl įvairių priežasčių, tačiau jis leidžia geriau įsivaizduoti vaikų padėties dvilypumą ikimoderniuoju laikotarpiu – vaikas ir laikytas, ir nelaikytas tolygiu suaugusiajam. Tiesa, besikeičiantį požiūrį į vaikystę ir vaikų skurdo suprobleminimą Vilniuje liudija XVIII a. pabaigoje mieste atsiradusi būtent vaikams skirta globos institucija – 1791 m. duris atvėrusi Vaikelio Jėzaus špitolė. Jos fundatorė Jadvyga Teresė Zaluskytė-Oginskienė teigė negalėjusi „sausomis akimis“ žiūrėti į gatvėse skurdusius ir valkatavusius vaikus¹¹⁷⁵.

Mažiausio man žinomo XVIII a. Vilniuje elgetavusio vaiko¹¹⁷⁶ istorija užfiksuota bonifratų špitolės ligonių registre. 1709 m. gruodžio 24 d., Kalėdų išvakarėse, broliai į špitolę priglaudė tris asmenis „iš po mūro“ (*z pod muru*) – dvidešimt ketverių metų amžiaus skorbutu sirgusių Mykolą Skinderį, šešiolikmetį viduriavimo ir pilve susikaupusių skysčių vargintą Andriejų Šmalovskį ir šešiametį Kazimierą negaluojančiu, „pagedusiu“ skrandžiu (*zepsowanie żołądka*)¹¹⁷⁷. Tai, kad prieš priimant į špitolę visi trys ligoniai

¹¹⁷² Trečiajame Lietuvos Statute apibrėžtas moterų pilnametystės amžius buvo 13, o vyrų – 18 metų. Vytautas Andriulis, *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*, Vilnius, 2003, p. 41–42.

¹¹⁷³ Jolita Sarcevičienė, „Vaikas XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: galimi auklėjimo ir socializacijos metodai“, in: *Menotyra*, 2003, t. 31, Nr. 2, p. 4.

¹¹⁷⁴ Dorota Żołądz-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań, 2006, p. 24–25.

¹¹⁷⁵ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 75, 185.

¹¹⁷⁶ Nors šaltiniuose pavyko aptikti ir mažesnių vaikų, kurių tėvus žinoma elgetavus, nėra jokių indikacijų, kad vaikai elgetaudavo kartu su savo tėvais. Pvz., čia: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 28r.

¹¹⁷⁷ VUB RS, f. 5, b. F32428, l. 8r.

buvo „po mūru“, liudija juos elgetavus. Sunku pasakyti, kokia galėjo būti mažamečio Kazimiero elgetavimo priežastis – gal tam įtakos turėjo prasidėjusi maro epidemija ir badas mieste¹¹⁷⁸, gal gimus broliams ar seserims pasikeitė šeimos materialinė situacija, o gal berniuko tėvai patys buvo vargšai ar elgetos – Vilniaus bažnyčių krikšto metrikų knygos byloja tikrai buvus atvejų, kai krikštyti vaikai gimė vargšų ar elgetų šeimose¹¹⁷⁹. Kazimieras nebuvo našlaitis, bonifratrų špitolės ligonių registre nurodyti vaiko tėvo ir motinos vardai – Paulius (*Paul*) ir Kotryna (*Katarzyna*). Deja, jų socialinio statuso patikrinti neįmanoma, mat šaltinyje neužfiksuotos nei paties berniuko, nei tėvų pavardės. Pasveikęs berniukas špitolę paliko po penkių mėnesių, 1710 m. gegužės 20 d. Nei Kazimiero, nei jo tėvų tolesnis likimas nežinomas. Be vidurių problemų bonifratrai nepažymėjo jokių kitų Kazimiero sveikatos sutrikimų. Tai, ir faktas, kad bent iki atsiduriant bonifratrų špitolėje jis turėjo gyvus tėvus, liudija vaiką veikiausiai neatitikus pagalbos „vertiems“ vargšams ir vargšėms įprastai būdingų kriterijų. Tačiau būta ir kitokių atvejų – antai 1792 m. Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintas aklas 37 metų amžiaus elgeta Pilypas Herbačevskis nežinojo savo kilmės vietos ir teigė elgetavęs nuo mažens¹¹⁸⁰, o Švč. Trejybės špitolėje apgyvendinta fizinę negalią (*kaleka*) turėjusi aštuoniolikmetė Darata bevardė taip pat sakėsi skurde gyvenanti nuo mažų dienų¹¹⁸¹. Jei Darata ir Pilypas negalias įgijo būdami mažamečiais, jie tokius pagalbos „vertiems“ vargšams ir vargšėms kriterijus veikiausiai atitiko.

Skurdą ankstyvaisiais naujaisiais laikais tyrę mokslininkai ir mokslininkės atkreipė dėmesį, kad jo riziką įmanoma tiesiogiai susieti su žmogaus gyvenimo ciklu¹¹⁸², o besikeičiančios gyvenimo aplinkybės galėjo tiek pastūmėti žmogų į skurdą, tiek padėti iš jo išbristi¹¹⁸³. Štai stumtelėti į nepriteklių vaikystėje galėjo brolių ir seserų gimimas, mat pagausėjus šeimai tėvai būdavo priversti tuos pačius pragyvenimo išteklius išdalinti didesniam

¹¹⁷⁸ Martynas Jakulis, „Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2010, t. 33, Vilnius, p. 73.

¹¹⁷⁹ Pvz., čia: LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 367v. Pakrikštyti dvyniai Kazimieras ir Marijona (*geminos Casimirum et Mariannam*), kurių tėvai buvo vargšai Motiejus Gunklevičius ir Marijona. Vienu iš krikštatėvių tapo elgetų organizacijos vyresnysis Mikalojus Jasinskis.

¹¹⁸⁰ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 512.

¹¹⁸¹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 8r.

¹¹⁸² Tim Wales, „Poverty, poor relief and the life-cycle: some evidence from seventeenth-century Norfolk“, in: *Land, Kinship and Life-Cycle*, ed. By Richard M. Smith, Cambridge, 2002, p. 353.

¹¹⁸³ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 37; Robert M. Schwartz, *Policing the Poor in Eighteenth-Century France*, Chapel Hill, 1988, p. 106.

žmonių skaičiui. Augant, bręstant, įgyjant vis daugiau savarankiškumo ir pasiekus darbingą amžių skurdo rizika sumažėdavo bei, atitinkamai, vėl išaugdavo sukūrus savo šeimą ir susilaukus vaikų. Atžaloms užaugus, darbingas vidutinio amžiaus asmuo gaudavo galimybę bent trumpam atsistoti ant kojų, kol, galiausiai, senkant fizinėms jėgoms bei silpstant kūnui nepritekliaus rizika vėl išaugdavo. Pamėginti įžvelgti gyvenimo ciklo ir skurdo sąsajas Vilniuje dėl savo detalumo leidžia keli paskutiniame XVIII a. dešimtmetyje sudaryti šaltinių blokai. Pirmasis iš jų – 1792 m. pavasarį Vilniaus špitolių deputacijos sudaryti Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių registrai. Juose Deputacijos atstovai sužymėjo ne tik konkrečių asmenų amžių, bet ir skurde praleistų metų stažą. Darant prielaidą, kad ši informacija didžiąja dalimi yra teisinga, galima bent preliminarai nustatyti, kada čia surašyti asmenys pradėjo elgetauti.

Iš 60 abiejose špitolėse apgyvendintų vargš(i)ų elgetavimu anksčiau vertėsi bent 40. Suskirsčius amžių, kada vienas ar kitas asmuo teigė atsidūręs skurde, dešimtmečiais, paaiškėjo, kad gyvenimo ciklo ir nepritekliaus tarpusavio sąsajas galima įžvelgti ir XVIII a. antrosios pusės Vilniuje. Nors turimi duomenys rodo, kad nepritekliuje atsidurti galėjo bet kokio amžiaus žmonės, absoliuti dauguma jų į skurdą pateko antroje gyvenimo pusėje¹¹⁸⁴. Turima informacija leidžia įžvelgti šiuos tokius skirtumus tarp vyrų ir moterų. Nė viena moteris nenuskurdo antrame ir trečiame dešimtmečiuose, tik viena į skurdą pateko ketvirtoje dešimtyje, o lūžiniu laikotarpiu pagal turimus duomenis galima laikyti penktąją dešimtį – iš 27 abiejose špitolėse apgyvendintų anksčiau elgetavimu besivertusių moterų, 24 skurde pradėjo gyventi jau peržengus 40 metų ribą. Aštuoniolika iš visų elgetavusių moterų buvo našlės (ar bent taip save apibūdino), penkios netekėjusios, keturių vyrai vis dar buvo gyvi. Tikėtina, kad dalį šių moterų link elgetavimo galėjo pastūmėti našlystė. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintų vyrų atveju nematyti tokio ryškaus lūžio amžiaus atžvilgiu. Iš 13 vyrų vienas pradėjo elgetauti dar vaikystėje, vienas paauglystėje, keturi būdami darbingo amžiaus – po du įkopusius į trečią ir penktą dešimtį. Remiantis globotinių registru atrodo, kad daugiausiai vyrų elgetauti pradėjo itin garbaus amžiaus, perkopę septintą dešimtmetį. Tai bent iš dalies galima paaiškinti vyrų materialiniu savarankiškumu – tikėtina, kad santykinai vėlyvą vyrų elgetavimo pradžią galėjo nulemti metams bėgant menkės jų pačių darbingumas.

Visgi 1792 m. sudarytuose dviejų špitolių globotinių registruose esančią informaciją derėtų vertinti kritiškai. Visų pirma, turima informacija yra

¹¹⁸⁴ Žr. priedą Nr. 13.

reprezentatyvi tik iš dalies, mat sąrašai leidžia geriau susipažinti tik su tais asmenimis, kurie papuolę į skurdą iš jo taip ir neišbrido. Antra, šie šaltiniai byloja tik apie dalies XVIII a. pabaigoje mieste ar jo priemiesčiuose elgetavusių asmenų padėtį. Trečia, špitolėse neabejotinai atsidūrė Deputacijos atstovų verčiausiais paramos laikyti asmenys. Sunku įsivaizduoti, kaip pasikeistų priede Nr. 13 esanti statistika, jei būtų žinoma, kada elgetauti pradėjo tie žmonės, kuriuos Deputacija įvertino kaip visiškai darbingus. Ir, ketvirta, dalis šaltinyje esančios informacijos atkeliavo iš pačių vargš(i)ų lūpų ir yra tiek patikima, kiek patikimas buvo vienas ar kitas asmuo. Kai kuriais atvejais špitolėse apgyvendintų asmenų liudijimus apie tai, kuri laiką šie elgetavo, pavyko verifikuoti, pvz., Rozalijos ar Rožės Usakovskos (*Rosalia Usakowska*) atveju. Švč. Trejybės špitolėje apgyvendinta septyniasdešimtmetė moteris teigė skurde gyvenusi nuo keturiasdešimties¹¹⁸⁵, taigi daugmaž nuo 1762 m. Iš tiesų, vargše įvardinta Usakovska bent penkis sykius dalyvavo krikštijant vaikus Šv. Jono bažnyčioje krikštamotės amplua, pirmasis toks paminėjimas užfiksuotas 1769 m.¹¹⁸⁶

Tačiau ne visų elgetavusių asmenų atsakymai apie gyvenimo skurde stažą buvo tikslūs. Štai aštuntą dešimtį įpusėjęs elgeta Stanislovas Kotkovskis Deputacijos atstovams teigė, kad skurde jis tegyveno vos trejus metus¹¹⁸⁷, tačiau iš kitų šaltinių žinoma, kad tai – visiška netiesa. Kotkovskis buvo vienas iš vargšų, kuriuos dar 1778 m. siekdamas susigrąžinti paskolintus elgetų organizacijos pinigus Šv. Jono bažnyčios klebonas Ancypa išsiuntė į Gardiną bylinėtis su skolininke Stanevskaiene-Klimanskiene¹¹⁸⁸. Vėliau, nuo 1781 iki 1790 m., Kotkovskis taip pat bent penkis sykius tapo krikštatėviu Šv. Jono bažnyčioje¹¹⁸⁹. Tokius neatitikimus galima aiškinti keleriopai – vyras arba susipainiojo ir dėl kitur neužfiksuotų aplinkybių, pvz., atminties problemų, pamiršo kai kuriuos savo gyvenimo fragmentus, arba paprasčiausiai pamelavo. Kadangi nepavyko patikrinti visų asmenų „parodymų“ Deputacijai legitimumo, priedą Nr. 13 sudariau remdamasi tik Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių 1792 m. sąrašais, taigi pačių elgetų suteikta informacija apie save.

Po trečiojo padalijimo į Rusijos imperijos sudėtį patekusiose buvusios Abiejų Tautų Respublikos teritorijose 1795–1796 m. vyko čia gyvenusių asmenų revizija. Jos metu sudarytus gyventojų sąrašus galima laikyti antruoju šaltinių bloku, leidžiančiu pamėginti įvertinti gyvenimo ciklo saitus su

¹¹⁸⁵ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 13v.

¹¹⁸⁶ Žr. priedą Nr. 6.

¹¹⁸⁷ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 510.

¹¹⁸⁸ VUB RS, f. 57, b. 55-2/200, l. 1r.

¹¹⁸⁹ Žr. priedą Nr. 6.

nepritekliumi. Viena iš detalių, kurias apie dalį Vilniuje XVIII a. pabaigoje elgetavusių ar skurde gyvenusių žmonių atskleidžia reviziniai sąrašai, yra jų amžius. Vargš(i)ų ir elgetų amžiaus suskirstymas dešimtmečiais leidžia įžvelgti kai kurias jau anksčiau aptartas, 1792 m. špitolių globotinių registruose atsispindinčias tendencijas¹¹⁹⁰. Revizijos duomenimis, skurde gyvenusių vaikų ir nepilnamečių asmenų iki 19 metų buvo daugiau, nei darbingų 20–29 metų amžiaus asmenų. Daugiausiai elgetavusių ar skurde gyvenusių žmonių buvo jau senyvo amžiaus. Nors atliekant gyventojų reviziją elgetavusių ar skurde gyvenusių moterų apskritai užregistruota daugiau, nei vyrų (13 elgetavusių vyrų ir 35 moterys, vargšais įvardinti 13 vyrų, vargšėmis – 29 moterys), priede Nr. 14 pateikiamas grafikas rodo, kad skurde gyvenusių ar elgetavusių vyrų amžius kur kas labiau tiesiogiai atliepė gyvenimo cikliškumo ryšių su skurdu teoriją, mat beveik visos skurde gyvenusios moterys buvo vyresnės, nei 30 metų¹¹⁹¹. Reviziniuose sąrašuose neįrašyta nė viena Vilniuje elgetavusi moteris, kuriai tuo metu būtų buvę nuo 10 iki 30 metų, ir vos viena mergaitė, dar neturėjusi nė dešimties metų. Identišką situaciją galima matyti ir su reviziniuose sąrašuose atsidūrusiomis skurde ar iš kitų malonės gyvenusiomis moterimis¹¹⁹². Tai, kad skurde gyveno ar elgetavo ypač nedaug jauno amžiaus moterų, absoliuti jų dauguma buvo vyresnio amžiaus, leidžia manyti, kad moterų atveju nepriteklius ar materialinė padėtis bėgant laikui buvo tiesiogiai susijusi su santuokine padėtimi¹¹⁹³. Jei vyro netektis galėjo moterį pastūmėti į skurdą, tai galinčio išlaikyti šeimą partnerio susiradimas, atitinkamai galėjo iš skurdo kilstelėti.

Galiausiai, špitolių globotinių registrų ir revizijos metu sudarytų sąrašų duomenis, leidžiančius įžvelgti gyvenimo ciklo ir nepritekliaus ryšį, iš dalies atliepia ir kiti tiek Vilniuje, tiek kitose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės erdvėse sudaryti šaltiniai. 1790 m. Kunigaikštystės gyventojų surašymo duomenimis, valstybės pietryčiuose buvusio Rečycos pavieta kaimuose ir miestuose tuo metu elgetavo 21 vyras iki 18 m. amžiaus, 6 nuo 18 iki 30 metų amžiaus, 21 nuo 30 iki 50 metų ir 24 vyrai, vyresni, nei 50 metų amžiaus¹¹⁹⁴. Galima numanyti, kad gyvenimo ciklas turėjo įtakos žmonių gyvenimams ir materialinei padėčiai nepriklausomai nuo to, kur jie ar jos gyveno.

¹¹⁹⁰ Žr. priedą Nr. 14.

¹¹⁹¹ Žr. grafiką Nr. 14c.

¹¹⁹² Žr. grafikus Nr. 14c, 14d.

¹¹⁹³ Martynas Jakulis, „Vilniaus liuteronų špitolės globotiniai XVIII a.“, in: *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2(100), p. 107–108.

¹¹⁹⁴ Rimantas Jasas, Liudas Truska, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.*, Vilnius, 1972, p. 72–73.

4.4. Šeiminė padėtis

Disertacijoje nemažai dėmesio skyriau Vilniuje elgetavusių asmenų santykiui su tolimesniais ar artimesniais *kitais* – valdžia, miesto gyventojais ir gyventojomis bei parapine miesto bažnyčia ir Šv. Jono bažnyčios bendruomene. Visgi iki šiol nepristatytas liko elgetų santykis su artimiausios jų pačių aplinkos žmonėmis. Istoriografijoje apstu mėginimų nustatyti įvairius skurde gyvenusių asmenų tarpusavio pagalbos tinklų modelius, svarstymų kaip jie galėjo veikti, kokie veiksniai turėjo įtakos jų funkcionavimui ar kas juos sudarė¹¹⁹⁵. Šioje teksto dalyje nekeliu tikslo nustatyti vilnietišką tokios pagalbos modelį XVIII a., juo labiau, kad tiriu tik dalį visų skurde gyvenusių asmenų¹¹⁹⁶. Visgi manau esant prasminga išanalizuoti Vilniuje elgetavusių asmenų šeiminių padėčių ir įvertinti jos santykį su skurdu, kada skurdas tapdavo artimų ryšių kūrimo, o kada senų ryšių sutraukymo aplinkybe. Pagaliau elgetavusių asmenų šeiminių ryšių tyrimas gali padėti geriau suprasti tiek elgetavimo Vilniuje kontekstą, tiek ir įvairiapusiškiau pažvelgti į pačius išmaldos rinkimu besivertusius asmenis – ne tik kaip į elgetas, bet ir kaip į tėvus, mamas, vyrus, žmonas ar vaikus.

Ankstesniuose skyriuose ir poskyriuose nemažai dėmesio skyriau vienuolynų išlaidų registruose užfiksuotiems pavieniui elgetaudavusiems asmenims. Kolektyviai elgetaudavusių asmenų tarpusavio santykis tokio pobūdžio šaltiniuose žymėtas ypač retai, tačiau jei jis ir būdavo fiksuojamas, įprastai tai būdavo šeimos ryšiai, pvz., 1729 m. rugpjūtį Lukiškių dominikonai pasižymėjo paaukoję 6 grašius vargšui su žmona ir vaikais (*ubogiemu z żoną i z dziecmi*)¹¹⁹⁷. Dėl šaltinių fragmentiškumo nuosekliai ištirti Vilniuje elgetavusių asmenų šeiminių padėčių, šeimos kūrimo tendencijas ar ypatumus, jei tokių būta, bei santykį su kitais elgetavusiais asmenimis neįmanoma, tačiau visą tiriamąjį laikotarpį ir ypač paskutinį XVIII a. dešimtmetį pasitaikančios užuominos leidžia į kai kurias šeimas bei dalį asmenų saisčiusius giminystės ryšius pažvelgti šiek tiek įdėmiau. Kadangi šaltiniai daugiausiai informacijos suteikia apie ypač artimą giminystę ir vadinamosios branduolinės elgetavusių asmenų šeimos narius (sutuoktinius, tėvus, vaikus), šiame poskyryje jiems ir bus skiriama daugiausiai dėmesio¹¹⁹⁸. Reikia pažymėti, kad čia šeima laikoma

¹¹⁹⁵ Pvz., čia: *The Locus of Care. Families, communities, institutions and the provision of welfare since antiquity*, ed. by Peregrine Horden and Richard Smith, London, 1998.

¹¹⁹⁶ XVII a. Vilniaus kontekste tokius pagalbos tinklus ir jų funkcionavimą siekiant išvengti skurdo pristatė Davidas Frickas. David Frick, *Kith*, p. 354.

¹¹⁹⁷ VUB RS, f. 5, b. F-32487, l. 45v.

¹¹⁹⁸ Į tai, kad XVIII a. Vilniuje vyravo branduolinės šeimos modelis, dėmesį atkreipė ir Jolita Sarcevičienė. Jolita Sarcevičienė, „Vaikas Vilniuje XVII a. antroje pusėje–

ne tik vaikų turintys sutuoktiniai, bet ir našlės ar vienišos motinos su vaikais. Atsispiriant nuo 1795–1796 m. vykdytos gyventojų revizijos duomenų būtų įmanoma žvilgtelėti ir į kitokius elgetavusių žmonių bei juos supusių asmenų ryšius, tačiau tokių tarpusavio santykių kūrimo ir funkcionavimo aplinkybės gali tapti jau kito išsamaus tyrimo objektu.

Apie elgetų santuokas byloja tiek Vilniaus bažnyčių santuokų ar krikšto metrikų knygos, tiek įvairūs XVIII a. pabaigos sąrašai. Pastarieji suteikia daugiausiai informacijos šiuo klausimu, tačiau ji yra momentinė, atspindinti konkrečių asmenų gyvenimo situaciją konkrečiu metu, tuo tarpu krikšto metrikų knygos leidžia pastebėti pokyčius laikui bėgant, pvz., tuos pačius asmenis sudarant naujas šeimas po buvusio sutuoktinio ar sutuoktinės mirties. Galima išskirti tris tikėtinus šeimos kūrimo aplinkybių bei sutuoktinių santykio su skurdu modelius: (1) vyras ir žmona skurde atsidūrė drauge, jau po santuokos sudarymo ir susipažino kitomis aplinkybėmis; (2) sutuoktiniai susipažino ir santuoką sudarė jau gyvendami skurde, o skurdas galėjo tapti viena iš pažinties aplinkybių; (3) šaltiniuose neatsispindintis, tačiau įmanomas variantas – prieš sudarant santuoką skurde gyveno tik vienas iš sutuoktinių.

Pirmuoju atveju derėtų prisiminti gyvenimo ciklo ir skurdo santykio teoriją – vaikų gimimas galėjo pastūmėti šeimą sukūrusius asmenis į nepriteklių. 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose pavyko aptikti aštuonias elgetų ir šešias vargš(i)ų šeimas, kurių tiek vyras, tiek žmona žinomi, atitinkamai, keturiose ir vienoje šeimoje. Vos vienoje iš jų sutuoktiniai buvo santykinai panašaus amžiaus. Tymo (dab. Maironio) gatvėje, 532 numeriu pažymėtame name glaudėsi du elgetavę kampininkai – iš Lydos pavieto kilęs septyniasdešimtmetis Motiejus Bartoševičius (*Maciej Bartoszewicz*) ir jo žmona, dešimčia metų jaunesnė Marcijona (*Marcianna*)¹¹⁹⁹. Surašyme nenurodyta, ar Motiejus su Marcijona turėjo vaikų, tačiau turint omenyje sutuoktinių amžių, jų vaikai galėjo būti jau seniai suaugę ir savo gyvenimus gyventi atskirai nuo tėvų.

Likusiose trijose elgetavusių ir vienoje vargšais įvardintų asmenų šeimose amžiaus skirtumas tarp vyro ir žmonos buvo gana didelis – nuo 25 iki 30 metų. Tarp dab. Lydos ir Žemaitijos gatvių, name Nr. 361, gyveno 86 metų amžiaus kampininkas Mykolas Grimberkas (*Michał Grymberk*) ir jo žmona, 56 metų amžiaus moteris Kristupa Jurkovska (*Krzysztofa Jurkowska*)¹²⁰⁰. Abu

XVIII a. “, in: *Pasakojimai apie Vilnių ir Vilniečius*, VI dalis, sud. Zita Medišauskienė, Vilnius, 2024, p. 44.

¹¹⁹⁹ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 374, l. 43r.

¹²⁰⁰ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 26r.

sutuoktiniai buvo ne iš Vilniaus, o Fryštato (*z miastu Frysztat*)¹²⁰¹. Beveik neabejotina, kad Mykolas ir Kristupa susituokė prieš atvykstant į Vilnių, o elgetauti Mykolas pradėjo būtent čia. Kaip ir Motiejaus bei Marcijonos atveju, šaltinyje nėra jokios informacijos apie poros vaikus, taip pat nežinia, kada jiedu atsikraustė į Vilnių. Didelis amžiaus skirtumas leidžia spekuliuoti, kad viena iš šeimos skurdo priežasčių galėjo tapti vyro senatvė ir ne(be)pajėgumas dirbti.

Panašiai svarstyti galima ir apie šešiasdešimtmečio Kazimiero Javorovskio bei 25 metais už jį jaunesnės Kotrynos Višnevskos šeimą¹²⁰². Į Vilnių Kazimieras atvyko apie 1781 m., būdamas daugmaž 46 metų amžiaus. Revizijos metu vyriausiam poros sūnui, Antanui (*Antoni*), buvo 13 metų, tad jis turėjo gimti praėjus metams nuo tėvo gyvenimo naujoje vietoje pradžios. Tikėtina, kad Kazimieras ir Kotryna susipažino jau Vilniuje, mat šaltinyje nurodytos jų kilmės vietos nesutampa – Kotryna buvo iš Paberžės (*z Podbrzezia*), Kazimieras iš Senujų Svironių (*z parafii Stari Swierzanskiey z okolicy Zaczerowa*)¹²⁰³. Nėra žinoma, ar Kotryna buvo pirmoji Kazimiero žmona ir ar vyriausių bei jauniausių Kazimiero vaikų motina buvo ta pati moteris. Jei Antano mama iš tiesų buvo Kotryna, ji pastoti turėjo būdama 21 metų amžiaus, taigi daugiau, nei dvigubai jaunesne už vyrą. Antakalnyje stovėjusio namo Nr. 1518, tiksliau – lūšnos (*chalupa*), kurioje gyveno šeima, savininku buvo pats Kazimieras. Gali būti, kad į Vilnių jis atvyko ieškodamas geresnio gyvenimo galimybių, sukūrė šeimą, priemiestyje savo išgalėmis pasistatydino arba įsigijo čia jau stovėjusią trobelę, tačiau gal dėl amžiaus, gal dėl gausios šeimos – pora turėjo keturis vaikus, jaunėliui Karoliui (*Karol*) revizijos metu buvo vos dveji, – o gal dėl kokių nors šiame šaltinyje apskritai neperskaitomų aplinkybių, ilgainiui nebepajėgė prasimanyti kitais būdais ir kol Kotryna žiūrėjo judviejų vaikus, Kazimieras buvo priverstas elgetauti.

Reviziniuose sąrašuose užfiksuoti dar du atvejai, kai elgetavę ar skurde gyvenę vyrai ir žmona gyveno drauge. Iš skirtingų Vilniaus priemiesčių kilę aštuoniasdešimtmetis Juozapas Mackevičius (*Jozęff Mackiewicz*) ir penkiasdešimtmetė Teresė (*Teressa*) vertėsi elgetavimu¹²⁰⁴. Šnipiškėse, 1065 numeriu pažymėtoje medinėje lūšnoje gyvenę kamininkai turėjo bent vieną vaiką – vienuolikmetį Teodorą (*Teodor*)¹²⁰⁵. Nežinia, kiek metų Juozapas ir

¹²⁰¹ Galimai omenyje turėtas dabartinės Čekijos rytuose esantis miestas tuo pačiu pavadinimu.

¹²⁰² LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 220r.

¹²⁰³ Tiksliai lokalizuoti Kazimiero kilmės vietos nepavyko, tad lietuviškai pateikiau tiesioginį vietovardžio vertimą.

¹²⁰⁴ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 160r.

¹²⁰⁵ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 1, l. 45v.

Teresė skurdo, tačiau didelis jų amžiaus skirtumas taip pat sufleruoja, kad viena iš poros nepritekliaus priežasčių galėjo būti garbus Juozapo amžius. Galiausiai, vargšu įvardintas Užupio gatvėje gyvenęs septyniasdešimtmetis Aleksandras Jarmalovičius (*Alexander Jarmalowicz*) už savo žmoną Marijoną Blocką (*Maryanna Blocka*) taip pat buvo vyresnis trisdešimčia metų¹²⁰⁶. Turint omenyje, kad šaltiniuose senatvė yra viena dažniausiai minimų skurdo priežasčių, o moterų padėtis ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo ypač priklausoma nuo vyrų, galima įsivaizduoti, kad kartais moterų materialinę situaciją pabloginti galėjo ne tik našlystė. Potencialią riziką atsidurti skurde galėjo sukurti ir ženkliai vyresnių partnerių pasirinkimas bei pastarųjų sveikatos ir darbingumo pokyčiai.

Apie tai, kad skurdas galėjo tapti viena iš šeimos sukūrimo aplinkybių, byloja jau kiti šaltiniai. Tarp 1792 m. Vilniaus špitolių deputacijos Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintų asmenų pateko ir sutuoktinių pora – Sofija bei jau minėtas Pilypas Herbačevskiai¹²⁰⁷ (*Zofia Herbaczewska*)¹²⁰⁸. Trisdešimt septynerių Pilypas buvo aklas. Nuo mažų dienų nepritekliuje gyvenęs vyras Deputacijos atstovams negalėjo pasakyti, iš kur jis kilęs. Sofijos situacija buvo kiek kitokia. Penkiasdešimt šešerių metų amžiaus judėjimo negalią turėjusi moteris teigė skurde gyvenusi 12 metų – beveik neabejotina, kad Sofija su Pilypu susipažino būtent šiuo moters gyvenimo laikotarpiu. Špitolės globotinių sąrašė pažymėta, kad nė vienas iš jų neturėjo vaikų. Neatmestina, kad santuoka su Pilypu Sofijai nebuvo pirmoji, tačiau nepavyko rasti informacijos, kuri tai patvirtintų arba paneigtų. Jei sutuoktiniai savo amžių nurodė tiksliai, žmona už vyrą buvo vyresnė beveik dviem dešimtmečiais. Toks metų skirtumas atrodo netipiškai, ypač turint omenyje tai, kad moters situacija ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėje buvo glaudžiai susijusi su jos šeimine padėtimi, tačiau leidžia geriau suprasti santuokos sudarymo aplinkybes bei motyvą.

Apie elgetavusių arba tiesiog skurde gyvenusių individų santuokas byloja ir krikšto bei santuokos metrikų knygos. Šv. Jono bažnyčios santuokos metrikų knygose penkis sykius pažymėta, kad jaunieji buvo vargšai (*inter pauperem, pauperes*). Tiesa, visi penki įrašai padaryti per 11 metų, nuo 1714 iki 1725 m.¹²⁰⁹ Nors sutuoktiniai juose įvardinti kaip vargšai ir vargšės, žinoma, kad kai kuriais iš tų atvejų tuokėsi elgetų organizacijai priklausę asmenys, pvz., 1725 m. lapkritį Kotryną Makovską (*Catharina Makowska*)

¹²⁰⁶ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 4, l. 84r.

¹²⁰⁷ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 510, 512.

¹²⁰⁸ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, l. 3v.

¹²⁰⁹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 376r, 381v, 412v, 413v.

vedęs Kasparas Žebrovskis¹²¹⁰. Naudojantis priede Nr. 6 esančiu Šv. Jono bažnyčioje krikštatėviais ir krikštamotėmis tapusių vargš(i)ų sąrašu galima rasti ir daugiau besituokusių vargš(i)ų, kurių statusas santuokos metrikų knygoje nebuvo niekaip pažymėtas, pvz., dar 1714 m. krikšto metrikų knygoje vargšu įvardintas Motiejus Gunklevičius¹²¹¹ 1723 m. vedė Marijoną Vasilevską (*Marianna Wasilewska*)¹²¹². Tai buvo bent antra Gunklevičiaus santuoka – jau minėta, kad 1719 m. Motiejaus ir jo buvusios žmonos, taip pat Marijonos, dvynių krikštatėviu tapo elgetų organizacijos vyresnysis Mikalojus Jasinskis¹²¹³. Verta prisiminti ir antrame šio darbo skyriuje aptartą Baltramiejaus Draugelio situaciją. Apie tai, kad jis buvo vargšas, žinoma nuo 1729 m., kai krikštyta jo ir Onos Viktorovičiūtės dukra Barbora¹²¹⁴. 1731 m. pora susilaukė dar vienos dukros, Marijonos (*Marianna*)¹²¹⁵. 1734 m. Baltramiejus vedė dar kartą, jo žmona tapo Anastazija Večerska¹²¹⁶, o trečiaja žinoma¹²¹⁷ žmona 1740 m. tapo Kotryna Rikačevska¹²¹⁸. Turiu pripažinti, kad apie Baltramiejaus ir Onos dukras žinau dėl to, kad pirmosios mergaitės krikšto tėvais tapo vargšai bei patys tėvai buvo įvardinti vargšais. Tikėtina, kad Baltramiejus tiek su Ona, tiek Anastazija ar Kotryna susilaukė daugiau atžalų. Jeigu Barbora ir Marijona nemirė kūdikystėje ir nebuvo apleistos, Anastazija ir Kotryna Baltramiejaus žmonomis tapo jam jau turint vaikų. Sofijos ir Pilypo Herbačevskių bei Baltramiejaus Draugelio ar Motiejaus Gunklevičiaus ir jų žmonių atvejai skyrėsi. Pirmuoju – panašu, kad elgetavę ir nepriteklių kentę asmenys ieškodavo, į ką galėtų atsiremti atsidūrę nepalankioje situacijoje, ir rasdavo, tuo tarpu Draugelio ir Gunklevičiaus situacijas galima interpretuoti šiek tiek kitaip – tikėtina, kad vyrams reikėjo ne tik moralinės atramos, bet ir pagalbos bei papildomų rankų auginant atžalas.

Šį bei tą sužinoti apie Vilniuje XVIII a. elgetavusių asmenų ryšius su savo vaikais taip pat įmanoma. Kaip ir visų žmonių, elgetų santykis su vaikais laikui bėgant natūraliai keisdavosi – vienoks jis buvo su mažametėmis atžalomis, kitoks su suaugusiomis. Maži elgetavusių asmenų vaikai buvo priklausomi nuo tėvų, kartais ta priklausomybė atspindi ir šaltiniuose, pvz., reviziniuose sąrašuose užregistruota kartu su sūnumi Užupyje gyvenusi našlė,

¹²¹⁰ *Ibid.*, l. 412v; žr. priedą Nr. 5.

¹²¹¹ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 305v.

¹²¹² LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 410v.

¹²¹³ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 367v.

¹²¹⁴ *Ibid.*, l. 461v.

¹²¹⁵ *Ibid.*, l. 487r.

¹²¹⁶ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, l. 438v.

¹²¹⁷ Gali būti, kad Draugelis turėjo žmoną ar žmonių dar iki Onos, tačiau šaltiniuose jų neradau.

¹²¹⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 8, l. 12r.

elgeta (*zebraczka*) Kristina Sobolevska (*Krystyna Sobolewska*). Kuo vardu buvo berniukas, nežinia, aišku tik tiek, kad tuo momentu vaikui buvo ketveri¹²¹⁹. Žinomi keli nutikimai iš XVIII a. pabaigos, kai vaikų santykis su elgetavusiais ar nepritekliuje gyvenusiais tėvais būdavo sutraukomas, vaikus apgyvendinant atskirai nuo tėvų Vaikelio Jėzaus špitolėje, tačiau neatrodo, kad tokie atvejai būdavo dažni¹²²⁰.

Elgetavusių arba skurde gyvenusių tėvų santykis su suaugusiais vaikais buvo dvejopas. Kartais esant galimybei vaikai pagelbėdavo skurde gyvenusiems tėvams ar motinoms. 1792 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje apgyvendintas elgeta Stanislovas Kotkovskis teigė, kad jo žmona gyveno pas dukrą prie Rūdninkų vartų¹²²¹. Vyras nepritekliuje gyveno ir elgetavo bent 14 metų, tačiau neaišku, ar tuo metu, t. y. prieš patekdamas į špitolę, jis taip pat glaudėsi pas dukrą. Vis dėlto žinoma kitų atvejų, kai gyvendami pas vaikus tėvai versdavosi elgetavimu. Štai reviziniuose sąrašuose minima aštuoniasdešimtmetė elgeta Marijona Koženevska (*Maryanna Korzeniewska*) gyveno žentui Tomui Minkevičiui (*Tomasz Minkiewicz*) priklausiusiame jo paties pasistatydintame name Nr. 1093¹²²². Tomas kartu su Marijonos dukra Regina augino du vaikus – berniuką ir mergaitę. XVIII a. neegzistavo centralizuota socialinės apsaugos sistema, tad pagalba senstantiems ir dirbti nebepajėgiantiems tėvams tapdavo suaugusių vaikų atsakomybe. Tikėtina, kad vaikus auginančiai porai neužteko finansinių resursų išlaikyti ir šių močiutei, tad ji buvo priversta prisidurti pragyvenimui išmalda ir tokiu būdu palengvinti finansinę naštą dukros šeimai.

1792 m. Deputacijos sudaryti dviejų špitolių globotinių sąrašai suteikia šiek tiek informacijos apie tai, ką veikdavo suaugę elgetų vaikai. Dalies elgetų vaikai ėjo karinę tarnybą, dalies – tarnaudavo privačiuose namų ūkiuose, vertėsi muilo ir krakmolo prekyba, darbavosi spaustuvėje, šaltinyje porą kartų paminėti ir vienuoliais tapę elgetavusių žmonių sūnūs¹²²³. Reikia pažymėti, kad dauguma žinomų veiklų, kuriomis užsiimdavo elgetavusių asmenų vaikai, nereikalavo ypatingos meistrystės ar kvalifikacijos. Tiesa, ne visais atvejais tėvai ar motinos žinodavo, kur buvo ar ką veikė jų atžalos. Kartais tam įtakos turėjo pačių vaikų judėjimas ir fizinė distancija, pvz., Petronėlė Ščabiovska (*Petronela Szczabiowska*) teigė, kad viena iš jos dukrų gyveno Žemaitijoje¹²²⁴,

¹²¹⁹ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 28r.

¹²²⁰ Pvz., čia: LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 83r.

¹²²¹ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 510.

¹²²² LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 168r.

¹²²³ Pvz., čia: „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 509, 510, 511, 513; LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 2v, 3v, 8v, 16v.

¹²²⁴ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 16v.

tačiau gali būti, kad kai kuriais atvejais kuri nors pusė paprasčiausiai nenorėjo palaikyti ryšio. Bet kuriuo atveju tai, kad dirbančių vaikų tėvai ir motinos elgetaudavo, gali liudyti, jog vaikai toli gražu ne visais atvejais pajėgdavo išlaikyti tiek save ar savo sukurtas šeimas, tiek ir vyresnio amžiaus tėvus, o gal kartais ir nenorėdavo.

Visgi ne visada elgetavusių tėvų ar motinų suaugę vaikai turėjo galimybę dirbti. Kartu su septyniasdešimtmete Stepono Senkevičiaus našle (*Stefanowa Siękiewiczowa*) Šnipiškių priemiestyje, 963 numeriu pažymėtoje troboje, gyveno jos dukra, trisdešimtmetė Ona Stankevičiūtė¹²²⁵. Žinoma, kad elgetavimu vertėsi abi moterys. Į skurdą jas pastūmėti galėjo keli veiksniai: Onos fizinė negalia (*kaleka*), motinos amžius bei našlystė. Iš viso pavyko rasti keturis aprašytus atvejus, kai nepritekliuje kartu su dažniausiai vienišomis senyvo amžiaus motinomis arba tėvu gyveno jų vaikai, trys iš jų aprašyti 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose¹²²⁶, vienas – 1792 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės globotinių registre. Reviziniuose sąrašuose visais atvejais vaikai turėjo fizinę negalią ir gyveno su motinomis, tuo tarpu 1792 m. kartu su sūnumi į špitolę buvo priimtas tėvas, septyniasdešimt šešerių Petras Sadovskis (*Piotr Sadowski*)¹²²⁷. Kuris iš špitolininkų buvo Sadovskio sūnus, nustatyti nepavyko, mat joks kitas vyras tokia pavarde arba tėvavardžiu šaltinyje neminimas.

Aptariant Vilniuje elgetavusių asmenų šeimos padėtį reikia trumpai pristatyti ir našlystę. Įvairios kilmės skirtingų konfesijų našlės Vilniuje sudarė atskirą vargšių kategoriją¹²²⁸, tad nenuostabu, kad ir 1792 m. dviejų špitolių globotinių bei 1795–1796 m. Vilniaus gyventojų reviziniuose sąrašuose daugiausiai suregistruotų elgetavusių asmenų buvo našliai ir našlės – Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolėse našlavo 23 iš 40 elgetų, reviziniuose sąrašuose – 18 iš 47¹²²⁹. Dauguma šiuose šaltiniuose įrašytų elgetų buvo vyresnio amžiaus, tad santykinai dažnai pasitaikantys našlių statuso asmenys neturėtų stebinti. Galima matyti, kad tarp 1792 m. dviejose špitolėse Deputacijos apgyvendintų elgetų našlių buvo daugiau (57,5 proc.), nei jų apskaityta atliekant gyventojų reviziją (našliai ir našlės sudarė 38,3 proc. visų elgetų).

Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės globotinių sąrašė įrašyti penki elgetavę našliai, tuo tarpu reviziniuose sąrašuose našliu įvardintas vos vienas elgetavęs vyras – aštuoniasdešimtmetis kilmingasis Baltramiejus

¹²²⁵ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 118r.

¹²²⁶ *Ibid.*, l. 118r, 136r; LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 136r.

¹²²⁷ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, l. 8v; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 512.

¹²²⁸ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 163.

¹²²⁹ Žr. priedą Nr. 15.

(*Bartłomiej*). Tikėtina, kad žmonių netekusių elgetų 1795–1796 m. sąrašuose galėjo būti ir daugiau. Registruojant į Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitoles priimtus asmenis Deputacijos atstovai išsamiai aprašė įvairias šių gyvenimų aplinkybes bei svarbiomis laikytas detales, tuo tarpu reviziniuose sąrašuose atsidūrusi informacija apie konkrečiose posesijose gyvenusius asmenis yra žymiai skurdesnė. Pažymėtina, kad absoliučią daugumą tiek špitolėse apgyvendintų, tiek kitose Vilniaus vietose gyvenusių elgetavusių našlių sudarė moterys. Vilniaus globos institucijose taip pat dominavo būtent vyrų netekusios moterys – savo bendruomenių našlėmis rūpindavosi skirtingų konfesijų krikščionys ir krikščionės¹²³⁰, ypatingas dėmesys našlėms skirtas ir amatininkų cechų statutuose¹²³¹, mieste veikė atskiros našlėms skirtos labdaringos fundacijos¹²³². Visgi panašu, kad nepaisant vyrų netekusioms moterims skirtų karitatyvinių institucijų gausos ir įvairių našlių padėčiai palengvinti skirtų saugiklių, jie suveikdavo ne visuomet. Tikėtina, kad toli gražu ne visos našlės galėjo kliautis šiais mechanizmais – gal kai kurios neturėjo pakankamai glaudžių ryšių su viena ar kita bendruomene, kad pasinaudotų jų nariams ar narėms skirtomis pagalbos galimybėmis, galbūt kartais joms pritrūkdavo vietos globos institucijose, o gal kartais dėl kokių nors subjektyvių priežasčių pačios moterys nenorėdavo kreiptis pagalbos.

Tiek 1792 m. registruose, tiek 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose užfiksuota momentinė informacija. Našlystė galėjo būti laikina ir tikėtina, kad bent dalis į šiuos sąrašus įtrauktų našlių, ypač santykinai jaunesnio amžiaus, vėliau sukūrė naujas šeimas¹²³³. Institucinės paramos negaudavusiems elgetoms nauja šeima galėjo tapti šiokia tokia labdaros alternatyva – panašu, kad būtent taip galėjo būti kiek anksčiau aptarto Draugelio atveju. Vakarų Europos demografinės istorijos tyrėjai atkreipė dėmesį, kad XVII ir XVIII a. pakartotinės našlių santuokos tapo retesnės, nei ankstesniais laikotarpiais¹²³⁴,

¹²³⁰ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 104–105.

¹²³¹ David Frick, *Kith*, p. 326.

¹²³² Pvz., trečiajame skyriuje trumpai pristatyta fundacija našlėms ir netekėjusioms moterims, iki XVIII a. pab. veikusi prie Šv. Jono bažnyčios.

¹²³³ Olwen Hufton, „Women Without Men. Widows and spinsters in Britain and France in the eighteenth century“, in: *Between Poverty and the Pyre. Moments in the history of widowhood*, ed. by Jan Bremmer and Laurens van den Bosch, London, 2002, p. 124.

¹²³⁴ Pamela Sharpe, „Survival strategies and stories: poor widows and widowers in early industrial England“, in: *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, ed. by Sandra Cavallo and Lyndan Warner, New York, 1999, p. 223; Jeremy Boulton, „London widowhood revisited: the decline of female remarriage in the seventeenth and early eighteenth centuries“, in: *Continuity and Change*, 1990, Nr. 5, p. 323–355.

tačiau nežinia, ar tai gali būti pasakyta ir apie Vilnių, juo labiau apie miesto varguomenę – bent kol kas trūksta tyrimų tiek apie pakartotines čia našlavusių asmenų santuokas, tiek jų sudarymo aplinkybes.

4.5. Kilmės vieta

Gyventojų imigracija visais laikais buvo ir yra viena pagrindinių miestų augimo sąlygų. Anot Christopherio R. Friedrichso, istoriniai šaltiniai daugiausiai žinių suteikia apie dvi atvykėlių grupes – tas ir tuos, kurie miestuose būdavo laukiami, pvz., pirklius ar amatininkus, ilgainiui neretai tapdavusius pilnateisiais bendruomenių nariais, bei tas ir tuos, kurie buvo kur kas mažiau pageidaujami, pvz., valkatavusius ar elgetavusius asmenis¹²³⁵. Lietuviškoje istoriografijoje pirmoji atvykėlių į miestus grupė sulaukė tyrėjų dėmesio, tačiau antroji iki šiol juo „pasigirti“ negalėjo. Istoriniai šaltiniai liudija, kad tik dalis XVIII a. Vilniuje iš išmaldos pragyvendavusių asmenų buvo vietiniai. Elgetavusių asmenų kilmės vietos tyrimas reikalingas norint geriau suprasti įvairius įsitinklinimo mieste mechanizmus ir strategijas, įvertinti skurdžiausių miesto gyventojų kilmės dinamiką bei nustatyti migracijos į miestą priežastis ir trajektorijas.

Žinių apie migraciją į Vilnių ankstyvaisiais naujaisiais laikais suteikia Urbanavičiaus tyrimas, skirtas į Vilnių atvykusiems ir į magistrato knygas įsirašiusiems, vadinamiesiems naujiesiems miestiečiams¹²³⁶. Nors Urbanavičiaus tyrime atsispindi tik nedidelė judėjusių į Vilnių dalis – toli gražu ne visi miesto gyventojai priklausė miestiečių sluoksniui, be to, „įsirašyti“ į miestiečius galėjo tik vyrai, – magistrato veiklą liudijanti medžiaga tyrėjui leido į šį reiškinį pažvelgti gana nuosekliai nuo XVII a. vidurio iki pat XVIII a. pabaigos. Nors analogiškos šaltinių grupės, kuri leistų panašiai nuosekliai ištirti ankstyvaisiais naujaisiais laikais Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietas, nėra, keliuose skirtingais laikotarpiais sudarytuose sąrašuose ir registruose fragmentiškai fiksuota informacija leidžia bent preliminariai pamėginti atsakyti į klausimą, iš kur jie ir jos galėjo būti kilę.

Pirmasis šaltinių blokas, kuriame žymėta dalies elgetavusių asmenų kilmės vieta, yra beveik visą tiriamąjį laikotarpį pildyti bonifratrų špitolės ligonių registrai¹²³⁷. Jakulis atkreipė dėmesį, kad nors špitolė buvo skirta įvairiems ligoniams nepriklausomai nuo jų socialinio statuso, vargšai ir

¹²³⁵ Christopher R. Friedrichs, *The Early Modern City 1450–1750*, New York, 2013, p. 132.

¹²³⁶ Agnius Urbanavičius, *Vilniaus; Vilniaus naujieji miestiečiai*.

¹²³⁷ VUB RS, f. 5, b. F-32428; f. 4, b. A3827, A3828.

elgetos sudarė absoliučią šių mažumą – mažiau, nei porą procentų¹²³⁸. Atmetus vargšais įvardytus asmenis, t. y. nebūtinai elgetavusius ligonius, ši dalis dar labiau susitrauktų. Špitolėje gydyti vien tik vyrai, tad elgetavusių moterų ir vyrų, kuriems neprireikė specializuoto gydymo, šaltinyje nėra. Nuo 1709 iki 1800 m. bonifratrų špitolėje gydyti 42 elgetos (z *pod muru wzięty, pauper mendicus, zebra*)¹²³⁹, kurių dauguma, 25 asmenys, čia atsidūrė iki 1742 m. Antrasis šaltinių blokas, leidžiantis susipažinti su dalies Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietomis, yra 1792 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių registrai, trečiasis – 1795–1796 m. reviziniai sąrašai. Nepaisant to, kad juose užfiksuota momentinė informacija, XVIII a. pabaigoje sudaryti šaltiniai turi reikšmingą privalumą – čia žymėtos ir moterys. Nors aptartuose šaltiniuose esanti informacija neleidžia chronologiškai įvertinti, kaip laikui bėgant galėjo keistis vietos, iš kurių į Vilnių atvykdavo ilgainiui elgetauti priversti asmenys, ji įgalina daryti bendresnio pobūdžio išvadas, daugiausiai dėmesio, žinoma, skiriant amžiaus pabaigai.

Surinkta informacija apibendrinta priede Nr. 16 esančiose lentelėse¹²⁴⁰. Minėtuose šaltiniuose, kartais net tuose pačiuose, labai skyrėsi užregistruotų asmenų kilmės vietų užrašymas – nuo vaivadijos (pvz., z *w[o]jewodz[t]w[a] Wilensk[iego]*)¹²⁴¹ iki kaimelio ar parapijos (pvz., z *parafij Zupranskiey, z parafii Pogirskiey*)¹²⁴². Sistemindama surinktą medžiagą pamėginau ją kiek įmanoma „sustambinti“ ir, jei tik įmanoma, elgetų kilmės vietas suskirstyti pavietais. Atvejus, kai vietovių nebuvo įmanoma „susmulkinti“, palikau – Vilniaus, Naugarduko ir Minsko vaivadijos lentelėje pažymėtos atskirai. Taip pat išskiria Vilnių, į šią kategoriją įtraukiau ir tuos žmones, kurie savo kilmės vieta nurodė artimiausius priemiesčius, pvz., Šnipiškes, Antakalnį ar Lukiškes. Atskiroje lentelėje Nr. 16b pristatytos Lenkijoje buvusios vietovės, iš kurių buvo kilę Vilniuje elgetavę asmenys. Septynių vietų tiksliai lokalizuoti nepavyko, tad jų į apskaitą ir neįtraukiau¹²⁴³. Galiausiai, sudarydama priedus Nr. 16a ir 16b, neskaičiavau minėtuose šaltiniuose vargšais ir vargšėmis įvardintų asmenų – čia rašoma tik apie elgetas.

¹²³⁸ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 208.

¹²³⁹ VUB RS, f. 4, b. A3827, l. 48r; f. 5, b. F-32428, l. 8r; 155v.

¹²⁴⁰ Žr. priedą Nr. 16.

¹²⁴¹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 1v.

¹²⁴² LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 99r; f. 8, ap. 1, b. 892, l. 12r.

¹²⁴³ Minėtų vietų sąrašas: *Rostaw, Dolchinow (Russland), Dombruski, Frysztat, Stalmatowczyzny, Staro Swierzanskiew z okolicy Zaczerowa, Zaszkinicy*. VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 209r; f. 4, b. A3827, l. 82v 133r; LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 26r, 196r, 220r; f. 515, ap. 15, b. 4, l. 34r.

Iš 111 Vilniuje XVIII a. elgetavusių žmonių, kurių kilmės vieta yra žinoma, 66 į miestą atvyko iš Vilniaus vaivadijos, atitinkamai daugiausiai jų buvo kilę iš Vilniaus (18), Ašmenos (13) ir Lydos paviėtų (11). Kitos vaivadijos, iš kurių į Vilnių atvyko santykinai nemažai ilgainiui elgetauti pradėjusių asmenų, buvo Trakų (14) ir Naugarduko (8) vaivadijos. Reikia pastebėti, kad Vilniuje elgetavo santykinai nedaug asmenų, savo kilmės vieta nurodžiusių kai kuriuos Vilniaus vaivadijai priklausiusius pavietus, pvz., vos 2 asmenys nurodė į miestą atvykę iš Vilkmergės pavieto. Tam įtakos galėjo turėti mažesnis atstumas iki kitų pragyvenimo galimybėmis vilioti galėjusių didesnių miestų, pvz., Rygos. Gyventojų sprendimams keltis gyventi kitur ar to nedaryti įtakos galėjo turėti kitokie, nebūtinai šaltiniuose tiesiogiai atspindintys veiksniai, pvz., valstiečių santykis su ponais ir kt. Vilniuje elgetavę asmenys dažniausiai atvykdavo iš teritorijų, buvusių į pietryčius nuo miesto. Dauguma turimos informacijos byloja apie padėtį XVIII a. antrojoje pusėje, tad neatmestina, kad tokioms vidinės gyventojų migracijos trajektorijoms ir kryptims, judėjimui iš rytinių periferijų į centrą įtakos galėjo turėti 1772 m. prasidėję Abiejų Tautų Respublikos padalijimai bei kiti amžiaus pabaigos neramumai. Galiausiai reikia nepamiršti, kad dauguma asmenų, kurie vyko į Vilnių, veikusiai čia keliavo ne elgetauti, o ieškodami būdų pra(si)gyventi.

Skaiciuojant nuošimčiais, Vilniuje elgetavo mažiau iš užsienio atvykusių asmenų, nei jų įsirašydavo į naujųjų miestiečių gretas. Urbanavičiaus skaičiavimais, iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilę asmenys sudarė kiek daugiau nei du trečdalius visų 1716–1795 m. naujaisiais miestiečiais tapusių vyrų – 8,4 proc. čia atvyko iš Lenkijos, dar 21,9 proc. iš kitų valstybių¹²⁴⁴. Iš 111 Vilniuje elgetavusių, savo kilmės vietas nurodžiusių asmenų, net 86,4 proc. buvo kilę iš Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvusių vietovių, Lenkijos – 5,5 proc. Žinoma, kad iš užsienio buvo bent trys asmenys – vienas iš Rusijos¹²⁴⁵ vietovės, kurios nepavyko nustatyti, du – Fryštato, numanoma, kad jis galėjo būti Čekijoje, dar penkių vietovių lokalizuoti nepavyko, tačiau neabejotina, kad bent dalis jų buvo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (pvz., *Zaszkincy*)¹²⁴⁶. Panašias tendencijas liudija ir bonifratrų špitolės ligonių registrai. Jakulio skaičiavimais, 59,8 proc. čia gydytų ligonių buvo iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, daugumą pusė jų (29,7 proc.) – iš Vilniaus vaivadijos¹²⁴⁷. Tuo tarpu Vilniaus vaivadijai

¹²⁴⁴ Agnius Urbanavičius, *Vilniaus*, p. 232.

¹²⁴⁵ VUB RS, f. 4, b. A3827, l. 82v.

¹²⁴⁶ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 4, l. 34r.

¹²⁴⁷ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 210.

priklausiusias teritorijas kaip savo kilmės vietas įvardino net 50 proc. čia gydytų elgetų, dar 30 proc. nurodė į Vilnių atvykę iš kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietovių. Iš Lenkijos atvyko 10 proc. špitolėje gydytų elgetų, iš Rusijos – 3,3 proc. Likusių asmenų kilmės vietų lokalizuoti nepavyko¹²⁴⁸. Panašu, kad tolimą kelią iš svetimų kraštų į Vilnių keliavę čia apsisotė nusprendę žmonės dažniau būdavo neblogai materialiai apsirūpinę, turėdavo konkretų veiklos planą ar įgūdžių, reikalingų šia užsiimti, keldavosi į vietas, kuriose jau turėjo kokių nors ryšių, tuo tarpu Vilniuje elgetavę asmenys čia dažniausiai atvykdavo iš santykinai artimesnių teritorijų. Veikiausiai tai buvo aplinkinių pavietų gyventojai ar gyventojos – galbūt valstiečiai ar valstietės ar „laisvieji“ žmonės, ieškoję ir ieškojusios geresnių gyvenimo sąlygų bei galimybių prisigyventi. Turbūt Vilnius jiems ir joms buvo patogiausias miestas, iki kurio buvo lengviau atvykti savomis išgalėmis.

Geriau suprasti tokią skirtį tarp labiau ir mažiau pasiturinčių atvykėlių į Vilnių gali padėti 1966 m. Everetto S. Lee pristatyta migracijos teorija¹²⁴⁹. Anot Lee, įtakos sprendimui migruoti turi įvairūs su kilmės ar gyvenamąja vieta (angl. *origin*) ir galutine, tikslo vieta (angl. *destination*) susiję veiksniai. Dalis jų, t. y. negatyvūs veiksniai, pvz., prastos gyvenimo sąlygos, stumia iš gyvenamosios vietos, dalis, t. y. pozityvūs, pvz., ekonominės galimybės, traukia į tikslo vietą (angl. *push and pull*). Įtakos sprendimui (ne)migruoti taip pat turi įvairios kilmės ir tikslo vietas skiriančios kliūtys. Jos gali būti pačios įvairiausios – nuo finansinių galimybių leisti į kelionę iki atstumo, kurį teks įveikti priėmus sprendimą. Anot Lee, į prastą ekonominę ar socialinę padėtį patekusius žmones migruoti ir palikti gyvenamąją vietą kur kas dažniau skatina negatyvūs, t. y. stumiantys veiksniai, tuo tarpu keltis į pasirinktą vietą traukiančių veiksmų pastūmėti žmonės yra linkę įveikti kur kas didesnes abi vietas skiriančias kliūtis. Geremekas atkreipė dėmesį, kad kartais tokios kliūtys galėjo tapti migruojančių asmenų skurdo priežastimi, pvz., sprendimas keisti gyvenamąją vietą ir leistis į kelionę neturint pakankamai išteklių¹²⁵⁰.

Reikia pastebėti, kad tarp Vilniuje elgetavusių asmenų, kurių kilmės vietos yra žinomos, buvo santykinai nedaug elgetų, tokia vieta nurodžiusių Vilnių, – jų pavyko rasti vos 18¹²⁵¹. Dalis asmenų, kurie prisistatė esantys iš Vilniaus vaivadijos ar pavieto, taip pat galėjo būti vilniečiai, tačiau galimybės to patikrinti nėra. Net turint tai omenyje, atrodo, kad „vietiniai“ ir „vietinės“ nesudarė daugumos Vilniuje elgetavusių asmenų. Iš 96 čia iš visos

¹²⁴⁸ Žr. priedą Nr. 16.

¹²⁴⁹ Everett S. Lee, „A Theory of Migration“, in: *Demography*, 1966, Vol. 3, No. 1 (toliau – „A Theory“), p. 47–57.

¹²⁵⁰ Bronisław Geremek, *Poverty*, p. 61.

¹²⁵¹ Žr. lentelę Nr. 16a.

Kunigaikštystės atvykusių asmenų, Vilnių, Vilniaus vaivadiją ar pavieta savo kilmės vieta nurodė 38 žmonės. Nors ši informacija ir neatspindi visų XVIII a. mieste elgetavusių asmenų situacijos, ji leidžia daryti kelis atsargius apibendrinimus. Visų pirma, čia gimę ir geriau įsitinkinę, konkrečioms bendruomenėms priklausę asmenys bent jau amžiaus pabaigoje dažniau sulaukdavo pagalbos iš įvairių labdaros institucijų arba aplinkinių – artimųjų, šeimos narių, konfesinės bendruomenės ar parapijos. Tai galėjo padėti ne tik lengviau verstis atsidūrus skurde, bet ir apskritai jo išvengti¹²⁵². Antra, neįsitinkinę iš svetur į Vilnių atvykdavę asmenys turėjo kliautis patys savimi, o įvairių saugumo garantijų stygius ir nepalankiai susiklosčiusios aplinkybės, pvz., suprastėjusi sveikata, pasikeitusi šeimos padėtis ar darbo netektis, kur kas dažniau galėjo juos pastūmėti elgetauti. Trečia, ankstyvaisiais naujaisiais laikais į įvairias vietas iš svetur atvykdavę vargšai ar vargšės laikyti mažiau „vertomis“ kitų pagalbos¹²⁵³.

4.6. Išmaldos rinkimo ir gyvenamosios lokacijos

Generalinės špitolės Lukiškėse atidarymo proga 1799 m. birželio 16 d. sakytame pamoksle Jonas Nepomukas Kosakovskis džiūgavo iš miesto kraštovaizdžio ir miestiečių akių dingstančiomis „mieste valkataujančių, gatves, tarpuvartes, šventorius ir jūsų namus nusėdusių elgetų miniomis“¹²⁵⁴. Skurdui ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje skirtoje sintezėje Jütte atkreipė dėmesį, kad amžininkai iš tiesų dažniausiai vargšus ir skurdą regėdavo centrinėse ir judrioje miesto erdvėje, tačiau vietos, kuriose skurdas buvo regimas, ir vietos, kuriose vargšai ir vargšės gyvendavo, neretai skirdavosi¹²⁵⁵. Nepaisant to, kad akivaizdi neturtingų rajonų getoizacija didesniuose Europos miestuose suintensyvėjo XIX a., tyrėjai ir tyrėjos sutaria, jog takoskyra tarp turtingesnių ir skurdesnių kvartalų egzistavo ir anksčiau. Štai Frickas

¹²⁵² XVII a. vilniečių studijoje kelis Davidas Frickas pristatė kelis pavyzdžius, kaip artimieji padėdavo žmonėms, susidūrusiems su finansiniais sunkumais. David Frick, *Kith*, p. 334–350.

¹²⁵³ Tai liudija ir Vakarų Europos pavyzdžiai. Hermann Rebel, „Between *Heimat* and *Schubsystem*: Walking the Homeless to Death in Early Modern Austria“, in: *Central European History*, 2015, Nr. 48, p. 461–471; Anne Winter, Thijs Lambrecht, „Migration, Poor Relief and Local Autonomy: Settlement Policies in England and the Southern Low Countries in the Eighteenth Century“, in: *Past & Present*, 2013, Vol. 218, Nr. 1, p. 91–126.

¹²⁵⁴ Jan Nepomucen Kossakowski, „Kazanie Jana Nepomucena Korwina Kossakowskiego, biskupa wileńskiego przy otwarciu nowego szpitala wileńskiego SS. Filipa i Jakuba dnia 16 czerwca roku 1799 miane“, in: *Kazania święteczne i przygodne z rękopismów wydrukowane*, Wilno, 1824, p. 418.

¹²⁵⁵ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 59–60.

pastebėjo, kad šią skirtį galima regėti ir Vilniuje: XVI–XVII a. kai kuriose miesto dalyse žmonės gyveno kiek vargingiau, nei kitose¹²⁵⁶. Atsispiriant nuo Jūttės pasiūlytos dichotomijos, apie su elgetavusiais asmenimis susijusias Vilniaus vietas galima kalbėti ir rašyti dvejopai – svarstant, kur jie ir jos buvo matomi kitų, visų pirma elgetaujant, ir kur gyvendavo. Dviejose šio poskyrio dalyse tai ir pristatoma – šaltiniuose atspindinčios elgetavimo bei elgetų gyvenamosios vietos.

4.6.1. Išmaldos rinkimo vietos

Vilniaus vietų, kuriose ankstyvaisiais naujaisiais laikais buvo galima pamatyti elgetaujančius žmones, niekas nuosekliai nežymėdavo ir neregistruodavo. Visgi įsivaizduoti šias lokacijas ir susidaryti bendrą vaizdą leidžia pavienės šaltiniuose pasitaikančios užuominos. Kartais šaltinių sudarytojai konkrečiai nurodydavo, kur matė kitus ar kitas elgetaujant, kartais abstrakčiai – tai priklausė nuo šaltinio paskirties ir sudarymo tikslo. Štai Teodoras Dorofevičius (*Theodor Dorofiewicz*) 1737 m. testamente užrašė 50 auksinų „prie pilies“ buvusiems vargšams (*na ubogie pod zamkiem*)¹²⁵⁷. Tikėtina, kad testatorius omenyje turėjo Vilniaus katedros prieigose išmaldos prašydavusius asmenis. Kitas konkrečios vietos pavyzdys – pamokslininkas, Lietuvos vyriausiosios mokyklos profesorius Vilhelmas Kalinskis, tris kartus dienoraštyje pažymėjęs dalintą išmaldą, viename iš jų nurodė vietą, kurioje tai darė, – „Kinijoje“ (*W Chinach*)¹²⁵⁸. „Kinija“ XVIII–XIX a. vadinta Antakalnio dalis prie dab. Danijos ambasados – čia buvo įrengtas kiniškas sodas¹²⁵⁹. 1787 m. liepą Kalinskis Antakalnyje įsigijo dvarelį¹²⁶⁰, tad pradėjo čia leisti daugiau laiko. Beveik neabejotina, kad jei daugiau XVIII a. Vilniaus ir įvairių jo priemiesčių gyventojų būtų fiksavę savo kasdienybę bei aplinką, žinotume kur kas daugiau apytikslių vietų, kuriose anuomet būdavo elgetaujama.

Visgi įprastai tokios vietos šaltiniuose būdavo įvardinamos abstrakčiai. Vienas iš dažniausiai skirtingo pobūdžio šaltiniuose pasitaikančių abstraktaus vietos nurodymo pavyzdžių, yra apibūdinimas, kad vienas ar kitas asmuo buvo „po mūru“, „pamūriuose“ (*pod murem*)¹²⁶¹. Ši frazė vartota visą tiriamąjį laikotarpį. Štai amžiaus pradžioje taip elgetavusius vyrus ligonių registre

¹²⁵⁶ David Frick, *Kith*, p. 351.

¹²⁵⁷ АВАК, т. 9: Акты виленскаго земскаго суда, Вильна, 1878 (toliau – т. 9), p. 537.

¹²⁵⁸ Wilhelm Kaliński, *Dziennik*, p. 53.

¹²⁵⁹ Ina Liaudanskaitė, *Vilniaus istorinis priemiestis Antakalnis. Kiniškas sodas ir teritorija, vadinama „Kinija“: istorinė – urbanistinė analizė ir paveldosaugos galimybės*, magistro darbas, Kaunas, 2022.

¹²⁶⁰ Wilhelm Kaliński, *Dziennik*, p. 44.

¹²⁶¹ Pvz., čia: VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 8r.

apibūdino bonifratrai, amžiaus pabaigoje „po mūru“ buvę ir buvusios elgetos aprašyti Vilniaus špitolių deputacijos ar Lietuvos špitolių komisijos veiklą liudijančiuose šaltiniuose¹²⁶². Asmeniui apibūdinti pasitelktas terminas „po mūru“ galėjo byloti tiek tai, kad jis ar ji elgetavo¹²⁶³, tiek ir tai, kad vienu ar kitu metu neturėjo kur glaustis. Deja, nustatyti, kurį iš šių atvejų omenyje turėjo konkretaus šaltinio sudarytojai, sudėtinga – įprastai fiksuota momentinė, dažnai net neįvardinto žmogaus lokacija. Sąvoką „po mūru“ galima interpretuoti dvejopai: tai galėjo būti mūrinė miesto viduje stovėjusio pastato siena ar tvora – tikėtina, kad tokiu „mūru“ dažniausiai tapdavo bažnytinių pastatų ar kompleksų dalys, – arba mūrinė miesto siena. Manant, kad elgetų organizacijai pavykdavo bent kažkiek užtikrinti elgetų kontrolę miesto teritorijoje, galima įsivaizduoti, jog, pvz., iš miesto išvaryti, kitų pagalbos „nevertais“ laikyti elgetavę asmenys potencialiai galėjo glaustis prie miesto sienos išorinėje jos pusėje. Reikia pažymėti, kad antroje XVIII a. pusėje mūro „kiekis“ miesto viduje pradėjo augti – po 1760 m. miestą nusiaubusio gaisro, siekiant ateityje užkirsti kelią šiai stichijai magistratas ėmėsi prevencinių priemonių ir 1766 m. uždraudė mieste statyti naujus medinius namus¹²⁶⁴.

Amžiaus pabaigoje sudarytuose šaltiniuose galima rasti kelis elgetavusių asmenų lokacijos mieste apibūdinimus, iš dalies persidengusius su fraze „po mūru“, iš dalies ją patikslinusius. Tai – tarpuvartės (*po bramach*) ir šventoriai (*po cmentarzach*)¹²⁶⁵. Šios erdvės buvo savaip patogios renkantiems ir renkančioms išmaldą. Tarpuvartės arba „bromai“ prasto oro sąlygomis galėdavo tapti užuovėja ir suteikti stogą virš galvos, o šventoriaus aplinka pati savaime parapijiečiams ir parapijietėms galėjo tapti paskata čia pat, vietoje, atlikti gerą darbą – paaukoti nepasiturintiems ar nepasiturinčioms, kuriems ir kurioms rinkti išmaldą praeivių ir apskritai veiksmo nestokojusiose bažnyčių prieigose taip pat buvo paranku. Ankstyvaisiais naujaisiais laikais Vilniuje egzistavusios labdaros institucijos ir organizacijos veikdavo visų pirma prie bažnyčių bei vienuolynų, tad vargšai ar vargšės ir elgetos prie jų burtis galėjo savaime. Elgetos būdavo matomi ir matomos ne tik prie špitolių ar bažnyčių, bet ir jų viduje. Jau minėta, kad 1773 m. šaltinio duomenimis Šv. Jono bažnyčioje buvo įrengti suoleliai, skirti vargšams ar vargšėms¹²⁶⁶. Svarbu

¹²⁶² Pvz., čia: AGAD, AKP, Nr. 315, l. 7v.

¹²⁶³ Pvz., elgetų organizacijos narys Baltramiejus Kozakevičius, bonifratrų špitolės globotinių registre įvardintas kaip asmuo iš „po mūro“. Žr. priedą Nr. 6; VUB RS, f. 5-F-32428, l. 139v.

¹²⁶⁴ Bernadetta Manyś, „1760 metų gaisro“, p. 168.

¹²⁶⁵ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, 5v, 49r.

¹²⁶⁶ VUB RS, f. 2, b. DC6, p. 2.

pastebėti, kad išmaldos vargšai ar vargšės prašydavo ne tik prie katalikų maldos namų – 1778 m. Simonas Hukovičius (*Symon Hukowicz*) testamentu užrašė 40 auksinų įvairioms špitolėms ir vargšams prie Šv. Dvasios cerkvės (*przy cerkwi*)¹²⁶⁷.

XVIII a. pabaigoje labdaros sistemą mieste pertvarkyti turėjusios institucijos, kurių vienas iš siekių buvo visų miesto vargš(i)ų įvietinimas, pradėjo elgetavusius asmenis skirstyti ne tik pagal „vertumą“ gauti pagalbą, bet ir pagal šių mobilumą – antai 1792 m. instrukcijose Vilniaus špitolių deputacijai išskirti „elgetos, kurie arba vaikščioja po miestą, arba po mūrais gulinėja“ (*żebrakow, którzy albo chodzą po mieście, albo pod murem leżą*)¹²⁶⁸, kuriuos ir kurias esant galimybėms reikėjo apgyvendinti Vilniaus špitolėse. Po miestą judančius elgetaujančius asmenis čia būdavo galima išvysti visą tiriamąjį laikotarpį. „Po mūramius lakstinėjantys“, išmaldą renkantys organizacijai nepriklausę, kitų pagalbos „nevertais“ laikyti elgetos, minimi 1728 m. Vilniaus elgetų organizacijos narių surašytuose, privilegiją papildyti turėjusiuose punktuose¹²⁶⁹. Vaikščiodami po miestą išmaldą rinkdavo ir kitų pagalbos „nusipelnusiais“ laikyti elgetos – ankstesniame skyriuje išsamiai pristatytos dėžutės, su kuriomis po miestą vaikščioję elgetų organizacijos nariai rinkdavo aukas šios išdui pildyti.

Šiokių tokių žinių apie „pamūrius“ ir vietas, kuriose Vilniuje būdavo elgetaujama, suteikia ir vizualiniai šaltiniai. Štai 1785 m. Pranciškus Smuglevičius nupiešė Aštriuosius (Aušros) vartus iš priemiesčio pusės¹²⁷⁰. Dėmesio Smuglevičiaus kūrinys sulaukė visų pirma dėl vaizdinės informacijos apie iki šių dienų neišlikusią miesto infrastruktūrą¹²⁷¹, tačiau jame taip pat galima įžvelgti kelis siužetus. Pro greta pagrindinių vartų esančią tarpuvartę pasiremdamas lazda keliauja žmogus, o po miesto sienos mūru sėdi suaugusi moteris, greta jos žaidžia ar ant žemės paišo vaikas. Įsižiūrėjus atrodo, kad galvą skepetaitė pridengusi moteris ant rankų laiko dar vieną vaiką, kūdikį. Pridengta galva indikuoja santuokinį moters statusą – ji buvo ištekėjusi. Po mūrais įsitaisiusiai trijulei lyg ir trūksta pagrindinio elgetų „atributo“ – ištiestos rankos ar skrynelės aukoms, tačiau Smuglevičiaus piešinyje priemiestis ypač tykus – vienintelis praeivis nutolo nuo moters ir vaikų, kitų žmonių šalia nėra. Kitame, Vilniaus Žemutinės pilies griuvėsių piešinyje Smuglevičius pavaizdavo dar tris „po mūru“ įsitaisiusias figūras. Viena jų primena moterį, antra vyrą, o trečia nenusakomos lyties asmenį,

¹²⁶⁷ ABAK, t. 9, p. 547.

¹²⁶⁸ AGAD, AKP, Nr. 315, l. 7v.

¹²⁶⁹ ABAK, t. 10, p. 169.

¹²⁷⁰ Žr. priedą Nr. 17.

¹²⁷¹ Vladas Drėma, *Dingęs*, p. 163–167.

įsitaisiusį pusiaugulomis¹²⁷². Figūros sėdi ne prie pačios pilies, o šalia už jų buvusios mūrinės tvoros. Šiame piešinyje taip pat nėra vienas asmuo netiesia rankos išmaldai, tačiau jokių praeivių, vėlgi, nėra.

Kiek vėliau, 1791 m., gyvenimo prie Vilniaus sienos fragmentą įamžino oberbombardyras Vaitiekus Ivaškevičius (*W. Iwaszkiewicz*)¹²⁷³. Anot meno istorikės Rūtos Janonienės, Ivaškevičius miestą piešė ne iš natūros. Kūrinyje vaizduojami Totorių vartai iš priemiesčio pusės, o jų dešinėje stūkso Pilies ir Bekešo kalnai – tokia kompozicija neatitinka šių objektų padėties realybėje¹²⁷⁴. Piešinyje Vilniaus pastatai apgriuvę, tačiau gyvenimas yra idiliškas ir ramus. Čia galima išvysti ir kareivius, ir valstiečius, ir patį Ivaškevičių – vaizduojami tiek konkretūs asmenys, tiek įvairūs gyventojų tipai¹²⁷⁵. Įsižiūrėjus, prie miesto vartų matyti elgeta¹²⁷⁶. Tai, kad vaizduojamas išmaldos prašantis žmogus, indikuoja išmaldai ištiesta ranka ar joje laikoma lėkštelė¹²⁷⁷. Nors asmuo įsitaisęs pusiau ant tiltelio, ši siužetą taip pat galima laikyti frazės „po mūru“ iliustracija. Kadangi Ivaškevičiaus piešinys yra iš dalies imaginacinis, veikiausiai būtent tokiose Vilniaus vietose jis matydavo žmones elgetaujant. Smuglevičiaus ir Ivaškevičiaus piešiniai vienas kitą papildė ir atliepia bei yra vertingi liudijimai, bylojantys apie tai, kur galėjo būti tas „mūras“, po kuriuo amžininkai regėdavo vargšus ir vargšes.

Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo akvarelių serijoje kelis vaizdelius iš XVIII–XIX a. sandūros Vilniaus užfiksavo Juozapas Peška (*Józef Peszka*). Vienoje jų, nulietoje 1797 m., dailininkas pavaizdavo Vilniaus rotušės aikštėje „verdantį“ gyvenimą – pasivaikščiojimus, pokalbius, transportą, prekybą, tarpusavyje sąveikaujančius skirtingų konfesijų bei socialinių sluoksnių atstovus. Pirmame akvarelės plane pasirėmęs ramentais ranką išmaldai tiesia įamžėjęs vyras¹²⁷⁸. Sunku pasakyti, ar tai, jog miesto elgetą Peška nusprendė pavaizduoti rotušei skirtoje akvarelėje, yra atsitiktinumas. Gali būti, kad elgetos tuo metu iš tiesų buvo pastebimi šioje miesto dalyje – žinoma, kad Imbaruose veikė „Elgetų brolijos“ smuklė, o Lietuvos špitolių komisijos atstovai tais pačiais 1797 m. galvojo, kad vienas

¹²⁷² *Ibid.*, p. 125. Žr. priedą Nr. 18.

¹²⁷³ Rūta Janonienė, „Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2020, t. 6, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 323–333.

¹²⁷⁴ *Ibid.*, p. 327.

¹²⁷⁵ *Ibid.*, p. 331.

¹²⁷⁶ Žr. priedą Nr. 19. Už galimybę disertaciją iliustruoti Vaitiekaus Ivaškevičiaus piešinio skaitmenine kopija dėkoju dr. Rūtai Janonienei ir Juliiui Sasnauskui OFM.

¹²⁷⁷ Robert Jütte, *Poverty and Deviance*, p. 14.

¹²⁷⁸ Žr. priedą Nr. 20.

iš čia stovėjusių namų priklausė elgetų organizacijai¹²⁷⁹. Peškos akvarelėje elgeta yra „vertikalioje“ pozicijoje – ramentai leidžia manyti, kad vyras turėjo judėjimo negalią, tačiau jis nesėdi palei sieną, yra ne gatvės pakraštyje, o jos centre, greta dviejų nuo jo nusisukusių vyrų. 1808 m. Peška nulejo dar vieną akvarelę, kurioje Vilniaus rotušė vaizduojama iš to paties kampo¹²⁸⁰. Sugretinus akvareles matyti aikštės pokyčiai laikui bėgant, pvz., neišlikęs prekybininkų paviljonas, suvešėję medžiai ir t. t. Įdomu tai, kad tiek 1797 m., tiek 1808 m. akvarelėse atsikartoja tie patys veikėjai. Dešiniajame apatiniame kampe šnekučiuojasi barzdoti vyrai, už jų rieda karieta, gatve eina tą patį nešulį ant nugaros užsimetęs asmuo, vėlesniame piešinyje išliko net du nuo elgetos nusisukę vyrai su cilindrais, tačiau paties elgetos jame simboliškai nebeliko.

4.6.2. Gyvenamosios vietos

Tai, ar asmuo elgetaudavo judėdamas po miestą, ar išmaldos prašydavo konkrečioje vietoje, nulemti galėjo patys įvairiausi veiksniai – nuo įvairių fizinių negalių, bendruomenių, kurioms jis ar ji priklausydavo, iki gyvenamosios vietos. Panašu, jog bent dalis miesto elgetų gyvendavo „pamūriuose“. Veikiausiai čia glausdavosi patys skurdžiausi ir vargingiausi žmonės. Tai iliustruoja dalies šaltiniuose minimų „po mūru“ gulėjusių asmenų būklės aprašymas – dažnai jie būdavo pasiligoję. Negaluojančios elgetos iš „po mūro“ minimi jau elgetų organizacijos privilegijoje, kuria botagininkai buvo įpareigoti jais ir jomis pasirūpinti bei pristatyti į Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolę¹²⁸¹. 1732 m. organizacijos sueigos protokole taip pat nurodyta, kad vyresnieji turi rūpintis pasiligojusiais elgetomis, buvusiais „po mūru“¹²⁸². Į špitolę vargšus iš „po mūro“ priglauzdavo ir bonifratrai – pirmoje amžiaus pusėje elgetavusius čia gydytus asmenis galima atskirti tik pagal šį apibūdinimą, tuo tarpu konkretus būtent elgetoms įvardinti skirtas terminas (*mendicus*), tiesiogiai nesusijęs su „mūru“ ir ligonio lokacija, registruose atsirado tik antroje amžiaus pusėje¹²⁸³. 1772 m. bazilijonai išlaidų registre užfiksavo išlaidas „po mūru“ rasto negyvo asmens laidojimui¹²⁸⁴. Nežinia, nei kas ji(s) buvo, nei tai, ar iš tiesų glaudėsi „pamūriuose“, nei nuo ko mirė – ar nuo pašlijusios sveikatos, ar dėl natūralių priežasčių, ar, pvz., smurto. Bet

¹²⁷⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-3/143c, l. 1r.

¹²⁸⁰ Žr. priedą Nr. 21.

¹²⁸¹ *ABAK*, t. 10, p. 164.

¹²⁸² VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1v.

¹²⁸³ Pvz., čia: VUB RS, f. 4, b. A3827, l. 48r.

¹²⁸⁴ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 65v.

kuriuo atveju, gyvenimas „po mūru“, neturint stogo virš galvos ir galimybių apsisaugoti nuo oro temperatūros pokyčių¹²⁸⁵, turėjo būti ypač nekomfortiškas.

Apskaičiuoti ir įvertinti, kokia dalis mieste elgetavusių asmenų XVIII a. neturėjo namų ir gyveno gatvėse palei sienas, bent šiuo metu galimybės nėra. Tačiau kartais stogo virš galvos neturėję asmenys pasinaudodavo galimybėmis jį „susiveikti“. Štai 1690 m. vasarą sudarytame Vilniaus magistrato jurisdikai priklausiusių namų ir posesijų sąrašė pažymėta, kad Šv. Stepono priemiestyje, už Rūdninkų vartų stovėjusiame apleistame Stepono Rinkevičiaus (*Stephan Rynkiewicz*) „namelyje“ (*domek*) gyveno vienas neįvardytas vargšas¹²⁸⁶. Įsikurdimas negyvenamuose namuose Vilniuje buvo jei ir ne įprasta praktika, tai tikrai nieko naujo – žinoma atveju, kai apleistuose pastatuose žmonės apsistodavo tiek santykinai ramesniais laikotarpiais, tiek po įvairių negandų¹²⁸⁷. XVIII a. Vilniaus padūmės mokėtojų registruose taip pat pasitaiko užuominų apie tai, esą apleistame ar apgriuvusiame name gyvena vargšai arba elgetos, pvz., 1731 m. pirmojoje kvateroje¹²⁸⁸ buvusiam sugriuvusiam (*zruynowana*) *Pawłowiczowska* vadintame dideliame name (*wielka kamienica*), stovėjusiame dab. Karmelitų gatvėje¹²⁸⁹, minimi padūmės mokesčių sumokėję čia gyvenę vargšai¹²⁹⁰.

Nors 1690 m. tuščių namų ir vargš(i)ų posesorių buvo galima rasti visame mieste, viena teritorija išsiskyrė tiek vargš(i)ų, tiek negyvenamų pastatų skaičiumi. Nuo Išganytojo arba Spaso vartų keliaujant tolyn į Užupį sąrašė iš viso pažymėti 40 objektų – plytinė (*ciegielnia*), trys detaliau nepristatyti „pastatai“ (*budynek*) ir 36 namai ar „nameliai“¹²⁹¹. Penki iš šių objektų buvo tušti (*pusty*), dar penkių savininkais buvo vargšai. Galima numanyti, kad santykinė tuščių namų ir čia gyvenusių vargš(i)ų gausa nebuvo atsitiktinumas.

¹²⁸⁵ XVIII a. pradžioje fiksuotos pačios atšiauriausios žiemos per visą temperatūros fiksavimo istoriją. Jürg Luterbacher, Daniel Dietrich, Elena Xoplaki, Martin Grosjean, Heinz Wanner, „European Seasonal and Annual Temperature Variability, Trends, and Extremes since 1500“, in: *Science*, 2004, t. 303, p. 1500.

¹²⁸⁶ *ABAK*, t. 20, p. 475.

¹²⁸⁷ David Frick, „The Witches of Wilno: Constant Litigation and Conflict Resolution“, in: *Slavic Review*, Vol. 73, No. 4, p. 889.

¹²⁸⁸ Kvateros termino Vilniaus dalims įvardinti naudojimą pagrindė ir skirtumus nuo „kvartalo“ paaiškino Elmantas Meilus. XVII a. viduryje miestas buvo suskirstytas kvateromis, siekiant palengvinti miestiečiams svečių apgyvendinimo savo namuose prievolę – svečiai turėjo apsistoti vienoje iš kvaterų, kasmet šias rotuojant. Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni K. Urmański, Oksana Valionienė, *Vilniaus sociotopografijos metmenys XIV–XVIII a.*, Vilnius, 2021, p. 105.

¹²⁸⁹ *Vilniaus senamiesčio*.

¹²⁹⁰ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 109, l. 3r.

¹²⁹¹ *ABAK*, t. 20, p. 478–479.

Tikėtina, kad dėl didesnių negandų ar stichijų ištuštėdavo ištisos miesto ar priemiesčių erdvės, pvz., Tvano ar vieno iš gaisrų metu¹²⁹², o apleista infrastruktūra netrukdamo pasinaudoti tos ar tie, kurie įprastomis sąlygomis tokios galimybės neturėtų. Beveik po šimto metų, 1786 m., keliaudama į Vilnių Liudvika Byševska svarstė, kad čia „gatvės ankštos, užverstos griuvusių nuolaužomis, mūriniai namai apleisti, apgriuvę, kelia pavojų praeiviams“¹²⁹³. Gali būti, kad bent dalyje tokių pastatų neturėję kur apsistoti, nepriteklyje gyvenę ir aplinkybių priversti elgetauti asmenys pastogę rasdavo ir XVIII a. pabaigoje.

Toli gražu ne visais atvejais įmanoma nustatyti padūmės mokesčio registruose ar kituose panašaus pobūdžio šaltiniuose „vargšais“ ar „vargšėmis“ įvardintų asmenų tapatybę, o kartais net ir nustačius nėra aišku, elgetaudavo jie, ar ne. Minėtame 1731 m. Vilniaus padūmės registre, minimas penktojoje kvateroje, Šv. Stepono priemiestyje už Rūdninkų vartų stovėjęs apleistas (*plac pusty*) vargšo Žydkos namelis (*domek Żydka*)¹²⁹⁴. 1690 m. posesijų sąrašė pažymėta, kad Šv. Stepono priemiestyje už Rūdninkų vartų stovėjo vargšui *elgetai* Mikalojui Žydkai priklausęs namelis (*domek Mikołaja Żydka, ubogiego żebraka*)¹²⁹⁵. Visgi šis pavyzdys neįgalina ir visų „vargšais“ padūmės ar kituose registruose įvardintų žmonių laikyti elgetomis, veikiau parodo termino lankstumą ir atskleidžia vieną iš galimų jo reikšmių, aktualių šio tyrimo kontekste.

Dalis Vilniuje elgetavusių asmenų bent XVIII a. pabaigoje buvo apgyvendinti špitolėse. Tai liudija šiame darbe išsamiai aptarti 1792 m. Vilniaus špitolių deputacijos sudaryti Švč. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių sąrašai. Žinoma, kad Vilniuje špitolininkai ir špitolininkės elgetaudavo ir iki tol, o išmalda galėjo tapti papildomu špitolių pajamų šaltiniu¹²⁹⁶. Pažymėtina, kad savo bendruomenių špitolėse besiglaudusiems vargšams ir vargšėms elgetauti pabrėžtinai draudė tik Vilniaus protestantų bendruomenės¹²⁹⁷. Apie tai, kad špitolėse gyvendavę asmenys elgetaudavo, liudija įrašai Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje. Štai 1743 m. krikštąėviais tapo „Vilniaus miesto elgetos“ (*Vilnensis urbis mendici*) Regina Fiodorovska (*Regina Fiodorowska*) ir Jonas

¹²⁹² Andrzej Karpinski sudarytame gaisrų sąrašė minimas iki 1689 m. Vilniuje vykęs gaisras, tačiau daugiau detalių apie jį nepateikta. Andrzej Karpinski, *Pożary*, p. 190.

¹²⁹³ Liudvyka Byševska, *1786 metų*, p. 71.

¹²⁹⁴ *Ibid.*, l. 20r.

¹²⁹⁵ *ABAK*, t. 20, p. 476.

¹²⁹⁶ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 131–132.

¹²⁹⁷ *Ibid.*, p. 132.

Steponavičius iš „Šv. Kazimiero špitolės“ (*de Xenodochio S[ancti] Casimiri*)¹²⁹⁸. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo krikšto metrikų knygoje 1783 m. „Šv. Jono bažnyčios vargšė“¹²⁹⁹, t. y. elgetų organizacijos nare įvardinta Marijona Narkevičiūtė ar Narkevičienė pačios Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygoje 1786 ir 1793 m. buvo apibūdinta kaip vargšė „iš Švč. Trejybės špitolės“¹³⁰⁰. Gali būti, kad moters „afiliacijos“ laikui bėgant keitėsi, tačiau neatmestina ir tai, kad jos tiesiog persidengė¹³⁰¹, o Marijona buvo špitolėje besiglaudusi elgeta. Pagaliau kartais elgetauti špitolių globotinius priversdavo ir netikėtos aplinkybės – jau minėta, kad dėl 1737 m. Vilnių nuniokojusio gaisro Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolei padarytos žalos, šios globotiniams ir globotinėms teko elgetauti¹³⁰².

1795–1796 m. sudaryti reviziniai sąrašai liudija, kad elgetavę asmenys glausdavosi ir pavieniuose, kitiems asmenims priklausiusiuose pastatuose kaip kampininkai ar kampininkės (*kontnik, na kacie mieszka, kątnik, kątnica*)¹³⁰³. Kampininkės ar kampininkai – savo būsto neturėję laisvi asmenys¹³⁰⁴, gyvendavę kitų žmonių namuose, padėdavę jiems su įvairiais ūkiu ar kitais kasdieniais darbais. Iš 47 reviziniuose sąrašuose įrašytų Vilniuje gyvenusių elgetų, neskaičiuojant vargšais ar vargšėmis įvardintų vyrų bei moterų, 21 buvo įvardinti kampininkais ar kampininkėmis, 2 moterys kaip kaimynės (*sąsiedż, sąsiadka*) ir dar 2 kaip „kamarininkės“ (*komornica*)¹³⁰⁵. Dalies asmenų gyvenamasis statusas apskritai nebuvo niekaip pažymėtas, tad 21 kampininkas ar kampininkė ir 4 panašaus neįvardinto statuso asmenys (iš viso 25) šioje imtyje sudaro daugiau, negu pusę. Tikėtina, kad dalis elgetavusių asmenų, kurių gyvenamasis statusas kitų namuose nebuvo patikslintas, taip pat buvo kampininkai ir kampininkės. Apskritai, istoriografijoje jų padėtis aprašyta kaimo ar menkiausiai urbanizuotose vietovėse¹³⁰⁶, miestuose šis reiškinys sulaukė nedaug dėmesio, kampinink(i)ų

¹²⁹⁸ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 6, l. 596r.

¹²⁹⁹ LMAVB RS, f. 318, b. 9832, l. 17v.

¹³⁰⁰ LVIA, f. 604, ap. 10, b. 13, l. 186v; b. 19, l. 19r.

¹³⁰¹ Įdomu tai, kad 1792 m. Deputacijos sudarytame Švč. Trejybės špitolės globotinių registre Marijona nebuvo pažymėta – gal ji prieš ir po gyveno, o Deputacija ją kur nors arba iškėlė, arba pamiršo pažymėti, bet jei iškėlė, tai deputacijai nustojus veikti, moteris grįžo į špitolę.

¹³⁰² LNMMB RKRS, f. 190, b. 2935, l. 1v.

¹³⁰³ P vz., čia: LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 7r, 86v, 99r, 160r.

¹³⁰⁴ Laurynas Giedrimas, *Žemaitijos gyventojų šeimos ir namų ūkio dydis, tipas ir gyvenimo ciklas XIX a. I pusėje*, daktaro disertacija, Vilnius, 2025, p. 35, 37.

¹³⁰⁵ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 118r, 203r; f. 515, ap. 15, b. 4, l. 143v.

¹³⁰⁶ P vz., čia: Liudas Truska, „Kernavės apylinkių gyventojai XVIII amžiaus pabaigoje“, in: *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, sud. Stanislovas Buchaveckas, Vilnius, 2005, p. 176–183.

veiklas ir funkciją miesto ir gretimų priemiesčių namų ūkiuose kol kas galima tik įsivaizduoti.

Reviziniuose amžiaus pabaigoje sudarytuose sąrašuose užfiksuoti du atvejai, kai elgetavimu vertėsi registruojamos posesijos savininkas ir savininkė. Pirmasis, jau aptartas Kazimieras Javorovskis, atvykęs į Vilnių ir kartu su šeima įsikūręs Antakalnio priemiestyje. Antroji – penkiasdešimtmetė našlė Kristina Jonienė Savickienė (*Krystyna Ianowa Sawicka*)¹³⁰⁷. Moteris Šnipiškėse turėjo medinį namą, kurio numeris buvo 1089 (prie dab. Kalvarijų bibliotekos). Pastatą įsigijo jos velionis vyras. Nors našlė ir neturėjo savo vaikų, namą administravo jos įsūnis, mieste gyvenęs felčeris Aleksandras Savickis (*Alexander Sawicki*). Iš viso name gyveno 14 asmenų – 6 vyrai ir 8 moterys, įskaitant savininkę. 4 iš jų buvo vaikai – 3 mergaitės ir berniukas. Dauguma suaugusiųjų buvo kamininkai ir vertėsi padieniu darbu. Tiesa, be Kristinos elgetavo dar viena namo gyventoja – keturiasdešimtmetė našlė Barbora Šalkovska (*Barbara Szalkowska*). 1089 namo gyvenimo situacija leidžia truputėlį geriau įsivaizduoti kamininkų „bendrabūvį“ mieste. Manant, kad kamininkai pasidalindavo ir atlikdavo įvairius ūkio bei tvarkos darbus, galima numanyti, kad gausi kompanija bent šiek tiek palengvindavo vienišos, nepritekliaus gyvenusios našlės buitį bei kasdienybę.

Reviziniai 1795–1796 m. sąrašai įgalina pasižiūrėti, kuriose Vilniaus vietose ir kuriuose namuose gyveno Vilniuje elgetavę asmenys. Sąrašuose posesijos sunumeruotos tais pačiais numeriais, kuriuos 1808 m. sudarytame Vilniaus plane sužymėjo Karolis Grunertas¹³⁰⁸. Nors sąrašus ir Grunerto planą skiria daugiau, nei dešimt metų, per šį laikotarpį miestas nepatyrė dramatiškų transformacijų, tad planu naudojamosi ir šiame tyrime. Remiantis minėtu planu, surinkta medžiaga ir informacija apie 48 elgetavusių žmonių bei 42 vargš(i)ų gyvenamąsias vietas, pabandžiau nustatyti, kur tiksliai XVIII a. pabaigos Vilniuje gyveno skurstantys asmenys. Šio bandymo rezultatas yra priede Nr. 22 esanti vizualizacija. Naudojant *QGIS* programą dabartiniame Vilniaus žemėlapyje preliminariai pažymėjau miesto sienos ribas, Vilniaus vartų lokacijas ir žinomas vargš(i)ų bei elgetų gyvenamąsias vietas minėtu laikotarpiu; žymenų reikšmės nurodytos priede esančioje legendoje. Kadangi žemėlapyje taškais sužymėtos ne posesijos, o žmonių gyvenamosios vietos, tose pačiose posesijose gyvenę žmonės pažymėti atskirais taškeliais. Devynių žmonių gyvenamosios vietos žemėlapyje nurodytos preliminariai, jų neradus

¹³⁰⁷ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 196r.

¹³⁰⁸ 1808 m. Vilniaus planas, projektas „Vilniaus DNR“ [interaktyvus], in: <https://zemelapiai.vplanas.lt/vilniausdnr/lt/maps/compare/swipe/42e1492a-d5ac-4d09-ac03-90a6efb54d6e/2870c7c8-1516-487f-9007-491b20965e40> (2026 01 20).

Grunerto plane, tačiau žinant numeracijoje greta buvusių posesijų lokacijas. Du žmonės gyveno nesunumeruotuose pastatuose, tačiau reviziniuose sąrašuose nurodytos gatvės, kuriose tie pastatai stovėjo – šios posesijos žemėlapyje taip pat pažymėtos preliminariai. Poros reviziniuose sąrašuose aprašytų pastatų lokacijų apskritai nepavyko nustatyti. Pirmuoju atveju vienam savininkui buvo priskirtos kelios skirtingose Vilniaus vietose buvusios posesijos (numeriai 1371, 1372, 1377, 1404, 614, 615)¹³⁰⁹, tačiau nepatikslinkta, kurioje gyveno visi aprašyti gyventojai bei pavaldiniai. Antruoju atveju nurodytas konkretus posesijos numeris (929), tačiau Grunerto plane tokiu skaičiumi pažymėtos vietos neradau – šaltinyje patikslinkta, kad ji buvusi Lukiškėse, tačiau namai gretimais numeriais stovėjo Šnipiškėse. Galiausiai, į priede esantį žemėlapiį neįtraukiau špitolėse besiglaudusių vargš(i)ų.

Dauguma reviziniuose sąrašuose aprašytų elgetų gyveno Vilniaus priemiesčiuose, miesto siena apribotoje teritorijoje gyveno 10 iš 47, vos daugiau, nei penktadalis šiuose šaltiniuose sutiktų elgetavusių asmenų. Daugiausiai, 12 elgetų, gyveno vakarinėje Šnipiškių dalyje, Antakalnyje gyveno 7, Užupyje ar Paplavose ir Lukiškėse¹³¹⁰ po 5, Stepono priemiestyje 3, Tymo kvartale 3 elgetos, dar 2 elgetavę asmenys gyveno Šeškinėje. Vakarų Šnipiškėse taip pat gyveno daugiausiai vargšais ar vargšėmis įvardintų asmenų – iš viso 13. 12 vargš(i)ų gyveno mieste, po 4 Lukiškėse ir Užupyje, 3 Tymo kvartale, po 2 Pilies kalno papėdėje į miesto pusę, priemiestyje už Trakų vartų ir Antakalnyje, Sluškų rūmuose.

Manant, kad ši informacija yra bent kažkiek reprezentatyvi, galima daryti kelis apibendrinimus. Atrodo, kad nuo XVII a. skurdo topografija mieste galėjo šiek tiek pasikeisti. Frickas nustatė, kad nors griežtos teritorinės stratifikacijos pagal gyventojų turtą Vilniuje ir nebuvo, skurdesni žmonės telkėsi miesto šiaurės rytuose – Bernardinų ir Skapo gatvėse, Antakalnio ir Sereikiškių priemiesčiuose¹³¹¹. Revizinių sąrašų duomenys rodo, kad XVIII a. pabaigoje didžiausia skurdo koncentracija galėjo vyrauti šiauriniuose Vilniaus priemiesčiuose, jei konkrečiai – šiaurės vakarinėse Šnipiškėse. Elgetomis įvardinti asmenys gyvendavo toliau nuo miesto – nuo Šeškinės kalvų iki Sapiėgų rūmų apylinkių Antakalnyje, tuo tarpu vargšai ir vargšės „būrėsi“ arčiau miesto. Toks skurdžiausiai gyvenusių asmenų „stūmimas“ iš miesto į priemiesčius buvo būdingas visos Europos miestams. Galima pastebėti, kad 1799 m. duris atvėrusi generalinė Vilniaus špitolė taip pat buvo įkurdinta į

¹³⁰⁹ VUB RS, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 55v.

¹³¹⁰ Lukiškėmis čia laikoma teritorija kairiajame Neries krante į vakarus nuo Vilniaus katedros ir į šiaurę nuo Vilniaus vartų, stovėjusių greta Šv. Kotrynos bažnyčios.

¹³¹¹ David Frick, *Kith*, p. 351.

šiaurės vakarus nuo miesto. Neatmestina, kad tokia skurdo topografija ir nepritekliuje gyvenusių asmenų koncentracija galėjo turėti įtakos ir generalinės špitolės lokacijos pasirinkimui – tuo metu Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčia buvo santykinai toli nuo miesto, tačiau vis dar šiapus Neries. Gali būti ir taip, kad generalinės špitolės įkurdinimas Lukiškėse sutvirtino nepritekliaus ir miesto šiaurės vakaruose buvusių priemiesčių tarpusavio ryšį – Aelita Ambrulevičiūtė pastebėjo, kad Šnipiškėse ir XIX a. daugiausiai kūrėsi ypač vargingi miesto gyventojai¹³¹².

4.7. Mirtis

Antrajame disertacijos skyriuje išsamiai aptarta, kokios buvo Vilniuje elgetavusių asmenų dalyvavimo kitų žmonių laidotuvėse aplinkybės. Jų pageidauta ne tik melstis ir tokiu būdu padėti velioniams užsitikrinti amžinąjį gyvenimą, bet ir skambinti varpais, nešti karstus ar kūnus leisti į kapų duobes. Paradoksalu, kad laidotuvių pamoksluose bei testamentuose dažnai sušmėžuodavo „lygintoja-mirtis“, tačiau apie pasiturinčių asmenų mirties aplinkybes ir išlydėjimo ritualus šiandien žinoma žymiai daugiau, nei apie vargš(i)ų. Nors apie elgetas mirties kontekste svarstyta nuolat, jų pačių mirtys nebūdavo sureikšminamos.

Informacijos apie XVIII a. Vilniuje elgetavusių asmenų mirtį šaltiniuose nėra daug. Fragmentiškai pildytose ir dar fragmentiškiau išlikusiose XVIII a. mirties metrikų knygose velionių socialinė padėtis registruota nenuosekliai, jei apskritai būdavo registruojama, o mirties priežastys apskritai dažniausiai nepatekdavo į jokių šaltinius. Elgetavusių ar nepriteklių kentusių asmenų mirtys būdavo aprašomos tik tais atvejais, kai jos kokiomis nors aplinkybėmis įsiterpdavo į kitų Vilniaus gyventojų kasdienybę ir ją sutrikdydavo. Gali būti, kad elgetų organizacijos raštininkai žymėdavosi mirusius narius ir nares bei jų mirčių aplinkybes ar laidotuvėms skirtas išlaidas, tačiau atliekant šį tyrimą nepavyko rasti jokių organizacijai priklausiusių registrų, nors žinoma tokius egzistavus¹³¹³.

Daugiausiai informacijos apie Vilniuje elgetavusių asmenų mirties priežastis suteikia bonifratrų špitolės ligonių registras. Štai aštuoniolikmetis Pranciškus Šimonovičius (*Franciszek Szymonowicz*) 1710 m. į bonifratrų špitolę „iš po mūro“ buvo priimtas dėl „sunkumo krūtinėje“. Praėjus kiek daugiau, nei mėnesiui, jaunas vyras mirė špitolės taip ir nepalikęs¹³¹⁴. 1736 m.

¹³¹² Aelita Ambrulevičiūtė, „Vilniaus sociotopografija: pramonės zonų sklaida 1870–1914 metais“, in: *Lituanistica*, 2018, t. 64, Nr. 3(113), p. 191.

¹³¹³ Žr. poskyrį 3.2.

¹³¹⁴ VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 11r.

spalį pas bonifratrus patekęs kaltūną turėjęs ir vėžiu sirgęs trisdešimtmetis elgeta Mykolas Narkevičius (*Michał Narkiewicz*) taip pat mirė špitolėje¹³¹⁵. Iš viso žinoma 16 bonifratrų špitolėje gydytų, taip ir nepasveikusių elgetavusių asmenų. Atrodo, kad registre aprašytos ligonių sveikatos problemos, dėl kurių šie ir buvo priimti gydyti, tapo jų mirčių priežastimis. Deja, šaltinis byloja apie labai nedidelę dalį per visą amžių Vilniuje elgetavusių vyrų, kurių sveikatos problemos dažnu atveju amžininkams atrodė pagydomos ir kuriems pavykdavo gauti gydymo paslaugas, tad jis yra visiškai nereprezentatyvus. Kiek kitų miesto elgetų mirdavo tiek nuo pagydomų, tiek nuo nepagydomų ligų, dėl smurtinių aplinkybių ar natūraliai, bent šiuo metu nėra galimybės patikrinti.

Atsakomybė už Vilniuje elgetavusių asmenų laidojimą 1636 m. buvo patikėta elgetų organizacijai. Jos nariai turėjo rūpintis pasiligojusiais, mirties slenkstį mynusiais broliais ar seserimis, pakviesti jiems ar joms dvasininką bei palaidoti prie bažnyčios arba lauke (*w polu*) „pagal galimybes“¹³¹⁶. Dokumentu aptakiai numatyta ir laidotuvių tvarka. Jose dalyvauti privalėjo visi organizacijos nariai ir narės, karsto nešikai taip pat turėjo būti parinkti iš organizacijos narių tarpo. Tiek nedalyvavusioms ir nedalyvavusiems laidotuvėse, tiek ir atsakiusiems nešti mirusįjį grėsė pusės svoro (*funt*) vaško bauda. Apie tai, kad elgetų organizacija iš tiesų rūpindavosi bent dalies saviškių laidotuvėmis, liudija vėlesni šaltiniai, pvz., 1730 m. organizacijos vyresniųjų ginčo su Mikalojumi Jasinskiu dokumentacija. Tuometinis Šv. Jono bažnyčios klebonas Steponas Juozapas Mašovskis prisakė organizacijos nariams stengtis taupyti išdo pinigų ir pranešti apie laidotuvių išlaidas, kad pagal galimybes dalį jų padengtų pats (*plebanowi aby znac bracia dali dla expensy pogrzebowey który na siebie bierze według możności*)¹³¹⁷.

Mieste elgetavusius asmenis laidodavo ne tik elgetų organizacijos nariai. Retkarčiais išlaidų registruose vargš(i)ų laidojimui skirtas sumas pažymėdavo vienuoliai. Daugiausiai tokių įrašų aptikau bazilijonų išlaidų registre. Leidę pinigų vargš(i)ų laidojimui 1772–1775 m. vienuoliai pažymėjo keturis sykius. 1772 m. birželį „kažkokio po mūru mirusio“ (*jakiego pod muremu umarlego*) asmens laidotuvėms vienuoliai skyrė 3 auksinus¹³¹⁸, likusios pavienių vargš(i)ų laidojimui (*na pochowanie ubogiego*) skirtos sumos nesiekė nė vieno auksino¹³¹⁹. Santykinį sumų dydį įvertinti leidžia kitos tuo pačiu metu darytos išlaidos. Štai 1774 m. liepos 21 d. bazilijonai pasižymėjo

¹³¹⁵ *Ibid.*, 184v.

¹³¹⁶ *ABAK*, t. 10, p. 162.

¹³¹⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-4/6, l. 2v.

¹³¹⁸ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1, l. 65r.

¹³¹⁹ *Ibid.*, l. 102v, 116v, 119r.

išleidę 5 grašius vargšo laidotuvėms, tą pačią dieną už pieną vienuoliai sumokėjo 8 grašius, o 1775 m. gegužės 6–7 d. broliai išleido po 20 grašių „pienui virtuvei“, muilui ir vargšo laidotuvėms¹³²⁰. Nežinia, ar visais čia paminėtais atvejais laidojimu rūpinosi tik bazilijonai. Tikėtina, kad taip galėjo nutikti pirmuoju atveju, kai laidotas galimai pačių brolių „po mūru“ rastas asmuo, tai liudytų ir atitinkamai didesnė šiuo tikslu skirta pinigų suma. Gali būti, kad vienuoliai pagelbėdavo ir kitiems laidojant vargšus ar vargšes, apmokėdami dalį laidotuvių išlaidų. Mirusiojo laidojimas taip pat laikytas vienu iš gailestingumo darbų, tad galima sakyti, kad prisidėdami prie laidotuvių išlaidų vienuoliai tam tikra prasme aukodavo išmaldą.

Vienuoliai už vargš(i)ų laidojimą gaudavo ir pajamų. Lukiškių dominikonai 1762 m. du sykius pažymėjo gautas sumas už „vargšo laidojimą“ – vienu atveju suma neįskaitoma, kitu atveju žinoma, kad už „paslaugas“ vienuoliams buvo sumokėti 3 auksinai 24 grašiai¹³²¹. Porą kartų su vargš(i)ų laidotuvėmis susijusių pajamų gavo ir pranciškonai. Jų pajamų knygoje abu sykius aiškiai pažymėta, už ką konkrečiai vienuoliai buvo atsakingi laidotuvių metu ir už ką jiems mokėtos atitinkamos sumos. 1760 m. liepą broliai gavo 4 auksinus už procesiją „gabenant vargšės moters kūną nuo Trakų vartų iki mūsų bažnyčios“, o 1763 m. gegužę – 3 auksinus už „vargšo žmogaus [laidotuvių] procesiją“ (*za Kondukt człowieka ubogiego*)¹³²². Sudėtinga nustatyti, kada tokie įrašai byloja apie elgetų, kada apie kitų, neelgetavusių miesto vargš(i)ų, špitolinink(i)ų laidotuves.

Elgetų organizacijos privilegijoje minimas abstraktus „laukas“, kuriame galėjo būti laidojami Vilniuje elgetavę vargšai ar vargšės¹³²³. XVII a. pradžios Lietuvoje buvo paplitusi praktika artimuosius laidoti laukų kapinaitėse¹³²⁴. Katalikiškosios Reformos įkarštyje katalikų dvasininkai stengėsi kovoti su šia praktika, tokios kapinės šventintos, jose steigtos koplyčios, ilgainiui galėjo rasti ir bažnyčios. Istoriografijoje įsitvirtinęs teiginys, esą Vilniaus Lukiškių priemiestyje Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčios vietoje iki 1642 m. veikė būtent tokios vargš(i)ų kapinės¹³²⁵. Deja, mėginant pagrįsti tokį teiginį įprastai

¹³²⁰ *Ibid.*, l. 102v, 116v, 117r.

¹³²¹ VUB RS, f. 4, b. A2502, l. 255r, 256v.

¹³²² VUB RS, f. 4, b. A3822, l. 131v, 152v.

¹³²³ *ABAK*, t. 10, p. 162.

¹³²⁴ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius, 2006, p. 208–209.

¹³²⁵ Pvz., čia: Dovydas Jovaišas, Linas Girlevičius, „Vilniaus Šv. apaštalo Jokūbo ir Pilypo bažnyčios, dominikonų vienuolyno ansamblio ir Šv. Jokūbo ligoninės statinių aplinka“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2022 metais*, 2023 (toliau – „Vilniaus Šv. apaštalo“), p. 243; Vytautas Jogėla, Elmantas Meilus, Virgilijus Pugačiauskas, *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV a.–XX a. pradžia)*, Vilnius,

cituojama kita istoriografija bei vėlesni, nevienalaikiai šaltiniai¹³²⁶. Dokumentuose, kuriuose užfiksuota su bažnyčios bei vienuolyno steigimo aplinkybėmis susijusi informacija, anksčiau toje vietoje neva buvusios vargš(i)ų kapinaitės neminimos. 1642 m. Jurgis Liutauras Chreptavičius užrašė sumas, kurios Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje turėjo būti skirtos mišioms už čia palaidotus fundatorius bei kitus mirusiuosius bei tų mišių periodiškumas¹³²⁷. Galbūt kitų mirusiųjų įvardinimas fundacijoje ir liudija, kad bažnyčia iš tiesų „išdygo“ tokių lauko kapinių vietoje, tai bent iš dalies patvirtina ir archeologinė medžiaga¹³²⁸. Visgi savalaikiuose dokumentuose neminama, jog anksčiau toje vietoje buvusios būtent vargš(i)ų kapinės¹³²⁹.

Tiesa, šaltiniuose pasitaikantis terminas „laukas“ galėjo reikšti nebūtinai kapinaites. 1728 m. patvirtintuose privilegijų papildžiusiuose punktuose minimas „laukas“, kuriame gyveno elgetavę asmenys, esą organizacijai kartais nenorėdavę paklusti tiek mieste, tiek priemiesčiuose, tiek ir „lauke [esančiuose] statiniuose gyvenantys“ (*iako y w polu w budynkach mieszkaiący*) elgetavę asmenys¹³³⁰. Atrodo, kad „lauku“ – tiek punktuose, tiek pačioje privilegijoje – laikyta bet kuri neapibrėžta už miesto ribų buvusi erdvė.

Jau minėta, kad mirties metrikų knygose velionių socialinė padėtis registruota nenuosekliai, tačiau jose yra šiek tiek šiam tyrimui aktualios informacijos. Geriausiai išlikęs toks šaltinis yra susijęs su Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo parapija. Knygoje su nedideliais pertrūkiais registruoti palaidojimai bažnyčioje ir prie jos 1711–1799 m.¹³³¹ Mirusiųjų asmeninė informacija šaltinyje rašyta labai nevienodai, kartais nurodant velionių amžių, iš kur jie ar jos buvo ar netgi kokios buvo jų pareigos bei statusas, kartais – praleidžiant vardus. Dalyje įrašų fragmentiškai nurodytos ir laidojimo bei mirties aplinkybės, t. y. ar prieš mirtį buvo suteiktas paskutinis patepimas ir kur asmuo atgulė amžinojo poilsio, bažnyčios viduje, ar

2008 (toliau – *Lukiškės*), p. 30; Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste: Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos*, Vilnius, 1989, in: Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, ap. 11, b. 4481, l. 16r.

¹³²⁶ Pvz., Lukiškių istorijai skirtoje Jogėlos, Meilaus ir Pugačiausko studijoje cituojama 1736 m. dominikonų bylinėjimosi medžiaga. Joje minimos anksčiau toje vietoje veikusios kapinės, kuriose žmonės laidoti be ceremonijų, bet pagal katalikų bažnyčios tvarką, žr.: Vytautas Jogėla, Elmantas Meilus, Virgilijus Pugačiauskas, *Lukiškės*, p. 30.

¹³²⁷ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 12246, l. 14r.

¹³²⁸ Dovydas Jovaišas, Linas Girlevičius, „Vilniaus Šv. apaštalu“, p. 243.

¹³²⁹ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 12246.

¹³³⁰ *ABAK*, t. 10, p. 168.

¹³³¹ LMAVB RS, f. 318, b. 3109.

šventoriuje. Tai, kad prie bažnyčios palaidoti asmenys vertėsi elgetavimu, šaltinyje netiesiogiai pažymėta vos tris sykius¹³³².

Iš 1315 knygoje esančių įrašų, 153-uose minimi palaidoti vargšai, vargšės ir vargšeliai (*pauper*, *paupera*, *paupercula*)¹³³³ arba špitolės globotiniai ir globotinės (*ex xenodochio*, *de xenodochio*)¹³³⁴. Į šį skaičių taip pat įtrauktas vienas asmuo, kuris nors ir neįvardintas vargšu, yra žinomas iš kitų šaltinių, tai – elgetų organizacijos narys Kasparas Žebrovskis¹³³⁵. Terminas *pauper* yra pernelyg talpus, kad būtų galima daryti apibendrinimus apie tai, ar taip įvardinti prie bažnyčios palaidoti asmenys tikrai buvo elgetos, tad sufleriu tapo kai kuriuose įrašuose esanti informacija apie tai, iš kur buvo amžinojo poilsio atgulę velionis *pauper* ar velionė *paupera*. Iki XVIII a. vidurio dažniausiai pasitaikantys tokie vietų aprašymai – „iš špitolės“ (*e xenodochio*, *ex xenodochio*, *penes xenedochio manens*), „iš miesto“ (*ex civitate*, *de civitate*) ir „iš gatvės“ (*ex platea*). Nuo amžiaus vidurio šiame palaidojimų registre atsiranda tikslesni vietų, įvardinimai, pvz., „iš Gurių kaimo“ (*de villa Góry*), „iš Ribiškių“ (*de Hrybiszki*), „iš Rasų gatvės“ (*de Platea Rossa*)¹³³⁶, o paskutinio XVIII a. dešimtmečio įrašai liudija, kad kapinėse dauguma laidotų vargš(i)ų ar špitolinink(i)ų glaudėsi prie kitų miesto globos institucijų. Galima numanyti, kad iki devintojo dešimtmečio pabaigos fraze „iš špitolės“ dažniausiai žymėti būtent Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės globotiniai bei globotinės.

Tokių atvejų yra santykinai nedaug, mat dauguma knygoje minimų vargš(i)ų liko anonimais ir anonimėmis su nežinoma gyvenamąja vieta. Visgi Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo mirties metrikų knygoje užfiksuotas mirusių vargšų „iš špitolės“ priešpastatymas vargšams „iš miesto“ liudija savotišką pastarųjų institucinę nepriklausomybę. Jei miręs asmuo glaudėsi kitoje špitolėje, bent XVIII a. antros pusės įrašuose patikslinama, kurioje (pvz., šaričių)¹³³⁷. Keliuose įrašuose velionių santykis su miestu apibūdintas konkrečiau, pvz., veliones ar velionius vadinant „iš miesto vargšų“ (*ex pauperibus civitatis*, *ex pauperibus de civitate*)¹³³⁸, „miesto vargšus“ suprantant kaip korporaciją. Neatmestina, kad frazėmis „miesto vargšai“ ar „iš miesto“ galėjo būti apibūdinami elgetų organizacijos nariai bei narės.

¹³³² *Ibid.*, l. 110v (*vetulas Pauperes [...] de Confraternit[a]te pauper[orum]*), l. 111r (*vetulae duae sub muro*), l. 113r (*Sub muro accepta vetula*).

¹³³³ Pvz., čia: *Ibid.*, l. 81r, 104v, 106v, 116v.

¹³³⁴ Pvz., čia: *Ibid.*, l. 88r, 118v.

¹³³⁵ Žr. priedą Nr. 5.

¹³³⁶ LMAVB RS, f. 318, b. 3109, l. 94r, 97r–97v.

¹³³⁷ *Ibid.*, l. 76v.

¹³³⁸ *Ibid.*, l. 116r, 117v.

Šaltinyje įvardintas ir vienas konkretus atvejis, kai prie šios bažnyčios iš tikrųjų laidotos organizacijos narės. 1754 m. balandį į knygą įrašytos kelios elgetų organizacijai priklausiusios senutės (*vetulas Pauperes [...] de Confraternit[a]te pauper[orum]*)¹³³⁹.

Vargu ar Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčia vargš(i)ų bei elgetavusių asmenų laidojimo atžvilgiu kažkuo skyrėsi nuo kitų miesto bažnyčių. Deja, bent kol kas neįmanoma palyginti, ar čia vargš(i)ų laidota daugiau, ar mažiau nei kitur, bei daryti jokių apibendrinimų, mat XVIII a. Vilniuje pildytų mirties metrikų knygų išlikę santykinai nedaug¹³⁴⁰. Be abejonės, ypatingos vertės šiam tyrimui turėtų informacija apie laidojimą Šv. Jono bažnyčioje ir jos šventoriuje. Tikėtina, kad papapinės Vilniaus bažnyčios priegose buvo palaidota santykinai nemažai elgetų organizacijos narių, tačiau bent šiuo metu nėra galimybės to patikrinti. Galbūt visai neseniai bažnyčios šventoriuje vykdytų kasinėjimų metu surinktos archeologinės medžiagos tyrimai netolimoje ateityje atskleis ką nors aktualaus šiuo klausimu.

4.8. Dislokacija, arba „uždarymo“ grimasos

Dešimtojo dešimtmečio pabaigos karitatyvinių institucijų reformas Vilniuje ištyręs ir terminologinę painiavą istoriografijoje išsprendęs Jakulis daugiausiai dėmesio skyrė institucinei pertvarkų pusei. Nors ir nepraleido pro akis, kad reformos poveikis žmonių, į kuriuos jos ir buvo orientuotos, gyvenimams ir pastarųjų reakcijos kartais atsispindėdavo šaltiniuose¹³⁴¹, istorikas savo tyrimuose pristatė visų pirma labdaros institucijų pertvarkos iniciatorių perspektyvą. Skaitant paskutiniame XVIII a. dešimtmetyje skirtingų institucijų sudarytus šaltinius ir ieškant informacijos apie Vilniaus elgetas man pasirodė, kad apie šias pertvarkas įmanoma galvoti bei kalbėti ir iš kiek kitos perspektyvos, t. y. vertinant ne jau minėtų institucijų pasiekimus, o tai, kaip jų pastangos bei iniciatyvos tiesiogiai veikė to meto Vilniuje nepriteklių kentusių asmenų gyvenimus nepriklausomai nuo to, ar išsikeltų tikslų galiausiai buvo pasiekta, ar ne. Šiuo poskyriu noriu parodyti, kad nors „totalinė“ uždarymo įstaiga, t. y. generalinė špitolė Lukiškėse, duris atvėrė tik pačioje amžiaus pabaigoje, Lietuvos špitolių komisijos veiklos metais, jos bei

¹³³⁹ *Ibid.*, l. 110v.

¹³⁴⁰ Išlikusi vertinga bei įdomi, tačiau, deja, tik amžiaus pabaigoje pildyta Šv. Stepono bažnyčios mirties metrikų knyga. Joje fiksuota detali informacija apie velionius, pvz., šių amžius (mirusių vaikų amžius nurodytas net savaitėmis). LVIA, f. 1681, ap. 1, b. 3.

¹³⁴¹ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 292.

kitų institucijų veiklą miesto vargšai bei vargšės „savo kailiu“ jautė visą jų veikimo laikotarpį.

Nepaisant to, kad skirtingų institucijų sudarytuose skirtinguose šaltiniuose vargš(i)ų balsas beveik nėra girdimas, besikartojantys tų pačių žmonių paminėjimai įgalina išvysti šių „judėjimo“ po įstaigas ar kitas gyvenamąsias vietas trajektorijas. Keturi skirtingais XVIII a. 10 deš. momentais sudaryti šaltinių blokai, kuriuose surašyti Vilniuje elgetavusių ar tiesiog skurde gyvenusių asmenų vardai, suteikia galimybę ištirti, kaip keitėsi ar buvo keičiamos špitolių globotinių gyvenamosios vietos, pasižiūrėti, kaip amžiaus pabaigoje reformuoti labdaros sistemą Vilniuje turėjusios institucijos veikė žmonių, kurie buvo nuo tos sistemos priklausomi, gyvenimus realybėje, bei kokia buvo jų pačių reakcija į vykstančius pokyčius. Fragmentiška informacija apie tai, kur vargšai ir vargšės gyveno ar buvo apgyvendinti bei apgyvendintos, byloja apie situaciją Vilniuje (1) 1792, (2) 1795–1796, (3) 1798 ir (4) 1799 m. Pažymėtina, kad čia aptariamuose šaltiniuose dažnu atveju nėra aišku, ar užregistruoti bei aprašyti asmenys elgetavo, tad šiame poskyryje elgetos ir kiti vargšai bei vargšės neatskiriamos.

Ankstyviausi šaltiniai, bylojantys apie „uždarymo“ pastangas mieste ir jų įtaką vargš(i)ų bei elgetavusių asmenų gyvenimams, yra Vilniaus špitolių deputacijos 1792 m. sudaryti Švč. Trejybės ir Šv. Juozapo Arimatiečio bei Nikodemo špitolių globotinių registrai (1)¹³⁴². Juose atsispindi tų pačių metų balandį vykusios vargš(i)ų apgyvendinimo minėtose dviejose įstaigose akcijos rezultatai. Svarbu ne tik tai, kad kai kurie vargšai ar vargšės bei elgetos buvo įkurdinti špitolėse, juos ir jas „surinkus“ iš gatvės, bet ir tai, jog dalis asmenų, prieš tai apgyvendinti Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje, gegužės antroje pusėje-birželio pradžioje buvo perkelti į tuo tikslu išnuomotą pono Ridzevskio namą prie Rūdninkų vartų¹³⁴³. Papildomų patalpų prireikė neišsitenkant pačioje špitolėje – panašu, kad Deputacijos atstovai apsiskaičiavo ir į nedidelę erdvę užsimojo sutalpinti kur kas daugiau žmonių, nei tuo metu buvo įmanoma. Antai 1787–1791 m. špitolėje vienu metu glausdavosi apie 6 žmones¹³⁴⁴, o 1792 m. Deputacija šį skaičių „padidino“ iki 18¹³⁴⁵. Šaltinyje pažymėta, kad Ridzevskio namas vargš(i)ų apgyvendinimo tikslu buvo išnuomotas iki Visų Šventųjų, t. y. tų pačių metų lapkričio, taigi

¹³⁴² „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892.

¹³⁴³ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 513.

¹³⁴⁴ LNMMB RKRS, f. 190, b. 2934, l. 3v. Už nuorodą dėkoju Povilui Andriui Stepavičiui.

¹³⁴⁵ Špitolės registre sužymėti 25 asmenys, bet sugretinus vienų asmenų apgyvendinimo špitolėje datas su kitų perkėlimo į Ridzevskio namą, atrodo, kad aptariamam laikotarpiui vienu metu čia negyveno daugiau 18-os vargš(i)ų.

ilgesniam laikui, nei kad veikė pati Deputacija. Ar po jos veiklos pabaigos vargšai pasiliko pastate iki numatyto termino – nežinia. Svarbu prisiminti ir tai, kad daugumą Deputacijos dviejuose špitolėse ir išnuomotoje patalpoje apgyvendintų vargš(i)ų sudarė iki tol elgetavę asmenys – iš 25 Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje bei Ridzevskio name apgyvendintų vargšų 15 anksčiau elgetavo (60 proc.), o iš Švč. Trejybės špitolėje apgyvendintų 35 moterų iki tol iš išmaldos gyveno 25 naujosios globotinės (apie 72 proc.).

Apie tai, kur XVIII a. 10 deš. vidurio Vilniuje gyveno konkretūs vargšai ir vargšės, informacijos suteikia ir 1795–1796 m. sudaryti reviziniai Vilniaus gyventojų sąrašai (2). Revizijos metu sąrašuose registruoti Švč. Trejybės, Spaso (Išganytojo), liuteronų¹³⁴⁶, Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo, šaričių, Vaikelio Jėzaus¹³⁴⁷, Šv. Marijos Magdalenos ir Šv. Petro špitolių globotiniai¹³⁴⁸, taip pat – vargšai ir vargšės, tuo metu gyvenę ar glaudęsi dominikonų (prie Šv. Dvasios bažnyčios), senosios regulos (tiek prie Šv. Jurgio, tiek Visų Šventųjų bažnyčių) ir basųjų karmelitų bei karmeličių, bernardinų, bernardinų, misionierių¹³⁴⁹, pijorų ir trinitorių¹³⁵⁰ vienuolynuose, asmenys, gyvenę kunigų emeritų namuose prie Šv. Kazimiero bažnyčios¹³⁵¹, bei privačiuose namuose¹³⁵² gyvenę elgetos ir vargšai bei vargšės. Špitolių globotinių sąrašuose nurodoma vargš(i)ų kilmės vieta, santuokinė padėtis, tėvų vardai bei amžius, kartais nurodytas ir socialinis sluoksnius, kuriam jie ar jos priklausę – kilmingųjų, miestiečių ar valstiečių. Pvz., sąrašo duomenimis, iš 43 Švč. Trejybės špitolėje besiglaudusių asmenų bent 20 buvo kilmingi, 11 miestiečiai ir 4 valstiečiai¹³⁵³.

Nors šiuose šaltiniuose beveik nėra informacijos apie vargš(i)ų ap(si)gyvendinimo minėtose vietose aplinkybes, vieną apie tai bylojančią užuominą derėtų laikyti reikšminga. Vilniaus dvasininkijos reviziniame sąrašė vienuolynuose gyvenę vargšai ar vargšės kartais vadinti „seniais“ (*dziad*), „laisvais našlaičiais“ (*wolne sieroty*), „turto neturinčiomis gyventojomis“ (*rezydentki bez posesji*) ir pan., priklausomai nuo institucijos¹³⁵⁴. Pastaruoju apibūdinimu sąrašė aprašytos bernardinų vienuolyne prie Šv. Mykolo bažnyčios gyvenusios moterys. Tačiau viena iš jų, septyniasdešimtmetė Teresė

¹³⁴⁶ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 34r–34v, 244r, 81r–81v.

¹³⁴⁷ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 24r–24v, 39r–41r, 43r–45r.

¹³⁴⁸ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 19v–20r, 56v–57r.

¹³⁴⁹ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 10v, 19v, 21r, 30v, 35v, 38r, 47v–48r, 49v.

¹³⁵⁰ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 9, l. 1r, 5v.

¹³⁵¹ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 58v.

¹³⁵² LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374; f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4.

¹³⁵³ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 34r–34v.

¹³⁵⁴ Pvz., čia: LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 10v, 35v.

Grincevičiūtė (*Teresa Gryncewiczowna*), buvo įvardinta kaip „komisijos paskirta vargšė“ (*uboga z Komisii dana*)¹³⁵⁵. Gali būti, kad 1795 m. lapkritį Vilniuje įsteigtas Špitolių komisijos Vilniaus skyrius¹³⁵⁶ ne tik planavo tęsti Deputacijos pradėtą „uždarymą“, bet ir ėmėsi veiksmų gyvenamosios vietos neturėjusius vargšus ar vargšes apgyvendinant pagal savo nuožiūrą.

Galiausiai, žinių apie tai, kokiose įstaigose 1798 (3) ir 1799 (4) m. buvo apgyvendinti konkretūs vargšai ir vargšės, suteikia Lietuvos špitolių komisijos intendantas Zacharijus Serebrenikovas sudaryti sąrašai¹³⁵⁷. 1798 m. sąraše suregistruotos vargšės ir vargšai, apgyvendinti Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje bei Šv. Marijos Magdalenos špitolėse ir laikinose patalpose prie šių (*na stancyach*), taip pat – Spaso, Švč. Trejybės, Šv. Petro, Šv. Pilypo ir Jokūbo špitolėse bei keliose atskirai šiuo tikslu išnuomotuose patalpose (*w domu naiętych, na stancyach mieszkaięce*)¹³⁵⁸. Veikiausiai šios patalpos turėjo funkcionuoti panašiai, kaip 1792 m. Deputacijos išnuomotas pono Ridzevskio namas prie Rūdninkų vartų – asmenims, kuriuos planuota apgyvendinti vienoje ar kitoje institucijoje, neišsitenkant, jie buvo formaliai priskirti konkrečios špitolės globai, tačiau apgyvendinti atskirai. 1799 m. sudarytame sąraše išvardintos institucijos kartoja, tik atskirai nepažymėti asmenys, kurie būtų buvę įkurdinti laikinose patalpose greta Šv. Marijos Magdalenos špitolės, tokios patalpos šį kartą paminėtos prie Šv. Jokūbo ir Pilypo špitolės¹³⁵⁹. Taip pat antrajame sąraše įvardinti keli asmenys, apgyvendinti bazilijonų ir karmelitų (veikiausiai senosios regulos) vienuolynuose. Šio vargš(i)ų sąrašo pabaigoje pateikti dar keli skaičiai – kiek vargš(i)ų gyveno kituose vienuolynuose ar špitolėse: basųjų karmelitų, bernardinų, pranciškonų, dominikonų, bazilijonų, augustinų, misionierių vienuolynuose glaudėsi nuo 2 iki 10 asmenų, bonifratrai gydė 26 pasiligojusius vyrus, rokitai – 30 vyrų ir 28 moteris, šaritės – 200 žmonių (lytimis skaičiai neišskirti), o Vaikelio Jėzaus špitolėje „jaunuolių ir mažamečių [buvo] virš šimto“¹³⁶⁰. Nors jokių detalių apie visus šiuos suskaičiuotus asmenis Serebrenikovas neužrašė, galima įsivaizduoti, kad, kaip ir Deputacija, 1792 m. dviejose špitolėse apgyvendinusi daugiausiai elgetavusius asmenis, taip ir Komisija stengėsi iš miesto į špitolės „surinkti“ ir jose apgyvendinti visų pirma elgetas – tai liudytų ir pirmajame disertacijos skyriuje aptarta intendantas retorika bei pasirinkimas visus špitolėse

¹³⁵⁵ *Ibid.*, l. 35v.

¹³⁵⁶ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 282–283.

¹³⁵⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 2r–5v, 40r–44r.

¹³⁵⁸ *Ibid.*, l. 2r–5v.

¹³⁵⁹ *Ibid.*, l. 40r–44r.

¹³⁶⁰ *Ibid.*, l. 44r.

apgyvendintus asmenis vadinti elgetomis¹³⁶¹. Reikia pažymėti, kad intendanto sąrašai buvo sudaryti prieš oficialų generalinės špitolės Lukiškėse atidarymą, tad kaip greitai ir kurie konkrečiai asmenys iš skirtingų vietų buvo perkelti į generalinę špitolę jai pradėjus veiklą, kol kas nežinoma.

Akivaizdu, kad sąrašuose esanti informacija yra fragmentiška. 1792 m. registruose aprašyta tik nedidelė dalis visų Vilniaus vargš(i)ų, 1795–1796 m. sąrašai – kur kas išsamesni, tačiau juose niekaip neatsispindėjo „po mūru“ gyvenusių, t. y. konkrečios gyvenamosios vietos neturėjusių asmenų padėtis, dalis čia paminėtų špitolių globotinių nebūtinai gyveno nepritekliuje, paprasčiausiai konkrečiu momentu galėjo būti pasiligoję ar pasiligojusios (pvz., materialinė šaričių špitolėje gydytų ligonių padėtis niekaip neaprašyta), kartais sąrašuose būdavo nurodomas vien tik asmens vardas (arba apskritai nenurodytas), na o Zacharijo Serebnikovo sąrašuose taip pat buvo sužymėta tik dalis kai kuriose institucijose apgyvendintų miesto varguomenės atstov(i)ų. Šiuose XVIII a. 10 deš. sudarytuose sąrašuose užfiksuota apie 790 „unikalių“ vargš(i)ų. Bent 86 iš jų tikrai elgetavo, tačiau neabejotina, kad elgetų tarp minėtų vargš(i)ų būta ir daugiau – ne visuose čia aptariamuose sąrašuose žymėta, kuo vertėsi vienas ar kitas asmuo. Bet koku atveju, pateiktas bendras „unikalių“ vargš(i)ų skaičius tėra apytikslis. Vardus bei pavardes skaičiavau ir gretinau mėgindama stebėti šių judėjimą per skirtingas institucijas. Gali būti, kad skirtinguose šaltiniuose tos pačios moterys galėjo būti įvardintos skirtingai, pvz., viename – mergautine pavarte ar tėvavardžiu, kitame – jau su vyro pavarde. Taip pat tikėtina, kad painiavos ir klaidų į sąrašus įvelti galėjo ir patys registruojantieji. Galiausiai, klaidų skaičiuodama galėjau palikti ir aš pati¹³⁶².

¹³⁶¹ *Ibid.*, l. 6r.

¹³⁶² Tokių painių atvejų pavyzdžiais galima laikyti moteris, kurios šaltiniuose įvardintos kaip Teresė Grincevičiūtė (*Teressa Gryncewiczowna*), Teresė Hrīnevičienė (*Teressa Hryniewiczowa*), Teresė Hrīlevičienė (*Teressa Hrylewiczowa*), Teresė Gricevičienė (*Teresa Grycewiczowa*) ir Teresė Grīnevičienė (*Teressa Gryniecowa*). Dvi iš šių Teresių – Hrīnevičienė ir Gricevičienė, 1795 m. gydytos pas šarites. Revizinių sąrašų santykinio detalumo dėka, žinoma, kad tai buvo skirtingi žmonės: Gricevičienė tuo metu buvo 39 metų amžiaus, jos tėvo vardas buvo Adomas, o Hrīnevičienės tėvo vardas buvo Ignatas, tuo metu moteriai buvo 22 metai. Jau minėta pas benediktines apgyvendinta Grincevičiūtė buvo kiek vyresnė, 70 metų amžiaus. 1798 ir 1799 m. Serebnikovo sąrašuose Šv. Petro špitolėje minimos Teresė Hrīlevičienė ir Teresė Grīnevičienė. Deja, intendantas vargšus ir vargšes aprašinėjo kur kas mažiau išsamiai, tad žinomas tik 1798 m. aprašytos Hrīlevičienės amžius – moteriai tuo metu buvo apie 40 metų. Tikėtina, kad Hrīlevičienė ir Grīnevičienė galėjo būti tas pats asmuo. Akivaizdu, kad tai nebuvo septyniasdešimtmetė, 1795 m. pas benediktines atsідūrusi Teresė, tačiau labai gali būti, kad Šv. Petro špitolėje Serebnikovas įkurdino vieną iš 1795 m. šaričių gydytų moterų, turbūt Gricevičienę.

Iš XVIII a. 10 deš. sudarytų sąrašų žinomi 790 asmenų nesudaro prielaidų teigti, esą Vilniuje vienu metu buvo apie 790 vargš(i)ų. Dešimtmetis žmogaus gyvenime yra pakankamai ilgas laikotarpis, per kurį gali nutikti pačių įvairiausių dalykų. 659 žmonės minėtuose šaltiniuose aptikau vos vieną kartą. Tikėtina, kad dalis 1792 ar 1795 m. sąrašuose aprašytų asmenų amžiaus pabaigos galėjo ir nesulaukti, tuo tarpu dalis 1798 ir 1799 m. sąrašuose atsidūrusių žmonių dešimtmečio pradžioje ar viduryje nebūtinai gyveno nepritekluije ar apskritai buvo Vilniuje. Iš viso pavyko nustatyti 122 asmenis, kurie arba paminėti porą kartų skirtinguose šaltiniuose, arba tame pačiame šaltinyje galima apčiuopti jų judėjimą iš vienos vietos į kitą. Omenyje turiu, kai, pvz., tame pačiame šaltinyje asmuo minimas buvęs špitolėje, o vėliau – perkeltas į tos špitolės administruojamą nuomojamą patalpą, pvz., 1792 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės atveju. Remiantis čia aptartais sąrašais, žinoma, kad iš tų 122, buvimo vietą pakeitė 40 žmonių.

Vilniaus špitolių deputacijos 1792 m. sudaryti sąrašai leidžia išvysti, kad kai kurie asmenys gyvenamosios vietos nekeitė bent septynerius metus. Iš 35 Švč. Trejybės špitolėje 1792 m. užregistruotų moterų, 1795–1796 m. čia tebegyveno 13 moterų. 1798 m. Serebrenikovo sudarytame sąraše atsikartoja 7, o 1799 m. – 8 jų vardai. 1798 m. registruojant globotinius ir globotines, buvo praleistos dvi moterys – Marijona Mišyliovska (*Maryanna Miszyliowska*) bei Marijona Stanevičienė ar Stacevičienė (*Maryanna Stacewiczowa*)¹³⁶³. Nežinia, ar tuo laikotarpiu moterys gyveno kur nors kitur, ar jų paprasčiausiai nebuvo vietoje registruojant konkrečios institucijos globotinius. Visgi dalis 1792 m. Švč. Trejybės špitolėje apgyvendintų moterų laikui bėgant keitė gyvenamąsias vietas. Štai Kristina Verbicka¹³⁶⁴ bei Rozalija Žebrovskas (*Rozalia Żebrowska*)¹³⁶⁵ 1795–1796 m. gyveno privačiuose namuose, Marijona Bžozovska (*Maryanna Brzozowska*) – Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje¹³⁶⁶ ir t. t. Nuo 1792 m. gyvenamąsias vietas pakeitė 4 čia dešimtmečio pradžioje apgyvendintos moterys, o absoliuti dauguma, t. y. 18 jų, jokiuose vėlesniuose sąrašuose nefigūravo.

Reikia pažymėti, kad vargš(i)ų amžių Serebrenikovas 1798 m. vertino „iš akies“ – 136 iš 177 asmenų amžius nurodytas kaip apvalus skaičius (pvz., 60 ar 90 metų), tad negalima užtikrintai teigti, jog šaričių Gricevičienė ir Šv. Petro Hrilevičienė ar Grinevičienė buvo ta pati Teresė. Laimei, tokių abejones keliančių atvejų šaltiniuose pasitaikė santykinai nedaug. LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 35v, 44r, 44v; LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 3r, 43r.

¹³⁶³ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 41v.

¹³⁶⁴ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 2r; f. 458, ap. 1, b. 373, l. 99r.

¹³⁶⁵ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 8v; f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 18r.

¹³⁶⁶ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 24v.

Atrodo, kad Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje globotinių kaita buvo šiek tiek intensyvesnė, tačiau tam įtakos turėti galėjo apskritai mažesnis vietų skaičius. Iš 1792 m. pačioje špitolėje bei Ridzevskio name, kurį ši administravo, apgyvendintų 25 asmenų 1795 m. čia buvo likę tik 2 tie patys žmonės: kelis dešimtmečius iki tol špitolėje praleidęs ilgametis jos gyventojas Pranciškus Adomavičius (*Franciszek Adamowicz*)¹³⁶⁷ ir Kotryna Juškevičienė (*Katerzyna Juskiewiczowa*)¹³⁶⁸. Dalis 1792 m. čia besiglaudusių asmenų 1795–1796 m. pažymėti buvę kitose institucijose, pvz., elgetos Simonas Kulikovskis (*Szymon Kulikowski*)¹³⁶⁹ bei Pranciškus Kozakevičius (*Franciszek Kozakiewicz*)¹³⁷⁰ tuo metu gyveno Švč. Trejybės špitolėje¹³⁷¹. 1798 m. iš „senųjų“ globotinių Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolėje tebegyveno vienintelis Adomavičius, o 1799 m. tokių tiesiog neliko – visi špitolės gyventojai buvo pasikeitę. Neskaičiuojant atvejų, kai špitolės globotiniai tais pačiais 1792 m. buvo perkelti į Ridzevskio namą, vėlesniuose registruose, jau kitose vietose figūravo 6 asmenys, 17 asmenų jokiuose kituose sąrašuose aptikti nebepavyko.

Nepaisant to, kad vienose institucijose globotinių kaita buvo santykinai mažesnė, jie buvo pastovesni, nei kitose, sudėtinga kalbėti apie tokio stabilumo priežastis ar pasekmes nežinant daugiau informacijos bei detalių apie pačius globotinius ar globotines. Bet koku atveju – verta pakartoti, kad beveik trečdalis asmenų, kurie čia aptariamuose šaltiniuose paminėti bent porą kartų, gyvenamoji vieta XVIII a. 10 deš. buvo keičiama, o kaitoje dažnu atveju dalyvavo galios pozicijoje buvusios institucijos. Taip pat reikia pastebėti, kad tai, jog asmuo čia aptariamuose šaltiniuose paminėtas vos vieną kartą, arba tai, kad skirtingais laikotarpiais gyveno toje pačioje vietoje, nereiškia, kad valdžios institucijos šio atžvilgiu nenaudojo ar neplanavo naudoti prievartos. Pirmajame skyriuje trumpai pristatyti Mykolas Geinė (*Michał Gieyne*) ir Jokūbas Novickis (*Jakob Nowicki*)¹³⁷², kuriuos Lietuvos špitolių komisija 1799 m. norėjo iškeldinti iš greta Aštriųjų vartų stovėjusių „lūšnų“ jas nusavinus. Intendanto Serebrenikovo sąrašai suteikia daugiau informacijos apie šiuos asmenis. Visų pirma, intendanto sąrašuose jie atsidadė jau 1798 m., metais anksčiau, nei buvo surašytas Komisijos raštas Vilniaus

¹³⁶⁷ Tai, kad vyras gyveno šioje špitolėje 1792 m., sąraše ranka prirašyta tik 1795 m. „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 509.

¹³⁶⁸ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 5, l. 24v.

¹³⁶⁹ „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“, p. 510.

¹³⁷⁰ *Ibid.*, p. 511.

¹³⁷¹ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 34r.

¹³⁷² Vyrų vardai žinomi iš Serebrenikovo sudarytų sąrašų.

miesto policijai¹³⁷³. Elgetavę asmenys tuo metu glaudėsi išnuomotose patalpose, kurias administravo Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė¹³⁷⁴. „Darbui tinkamas“ penkiasdešimtmetis Novickis ir keturiasdešimtmetis judėjimo negalią turėjęs Geinė (*Heno*) minimi ne tik 1798, bet ir 1799 m. vasarį sudarytuose sąrašuose – vyrai metus praleido toje pačioje vietoje¹³⁷⁵. Visgi 1799 m. rugpjūtį komisija teigė, esą vyrai gyveno nuosavose lūšnose (*chalupy [...] do Possessyi ubogich Gieyny y Nowickiego należne*)¹³⁷⁶. Tiek vyrų namai, tiek Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė buvo tame pačiame priemiestyje, t. y. už Aštriųjų (Aušros) vartų, tikėtina, kad ir špitolės administruotos patalpos, kuriose bent metus glaudėsi Geinė su Novickiu, buvo ten pat. Skaitant šaltinius gali pasirodyti, kad Komisijos atstovai kreipimesi į policiją galėjo susipainioti ir paprašyti išskeldinti vyrus iš špitolės administruotų patalpų, tačiau laiške aprašytos detalės byloja ką kita. Laiške minimas ne vienas vargšams priklausęs pastatas, o keli, taip pat atkreiptas dėmesys, kad Geinė ir Novickis juose gyveno su vaikais, dalis kurių buvo mažamečiai – Serebrenikovo sąrašė mažamečių vaikų, kurių amžius būtų leidęs „kandidatuoti“ į vietą Vaikelio Jėzaus špitolėje, nėra. Taip pat Komisijos rašte minimi tik šie du vyrai, o iš intendanto sąrašų žinoma 1798–1799 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolės administruotame name gyvenus daugiau asmenų. Gali būti, kad dalis formaliai konkrečios institucijos globai nominaliai priskirtų vargšų kurį laiką buvo bent iš dalies savarankiški. Neatmestina, kad Geinė ir Novickis galėdavo pasinaudoti kai kuriomis špitolės globotiniams skirtomis „privilegijomis“, pvz., galimybe pavalgyti, tačiau dalį laiko praleisdavo ir nuosavuose namuose. Gali būti ir taip, kad minėti vyrai toje pačioje vietoje kelis kartus buvo apgyventi iš naujo, t. y. į ją patekę paprasčiausiai neužsibūdavo ir iškeldavo į netoliese buvusius namus.

Serebrenikovo sąrašuose minimos ir kelios špitolėse „neužsibuvusios“ vargšės. Štai 1798 m., išnuomotame name (*w domu naiętym*) gyvenusi penkiasdešimtmetė Viktorija Ostrouchova (*Wiktorya Ostrouchowa*) įvardinta kaip „išėjusi iš špitolės“¹³⁷⁷. Įsivaizduoti, ką galėjo reikšti frazė „išėjo iš špitolės“, leidžia 1798 m. tame pačiame name apgyvendintos penkiasdešimtmetės Onos Zyberkaitės (*Anna Zyberkowna*) pavyzdys. Šaltinyje pažymėta, kad moteris nenorėjusi būti špitolėje (*niechce bydz w*

¹³⁷³ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 83r.

¹³⁷⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 2r.

¹³⁷⁵ *Ibid.*, l. 40v.

¹³⁷⁶ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 83r.

¹³⁷⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 2v, 40v.

szpitalu)¹³⁷⁸. Dalies Komisijos „surinktų“ ir apgyvendinti įvairiose institucijose planuotų asmenų tokia galimybė nevilioti galėjo dėl pačių įvairiausių priežasčių, pvz., disciplinos, asmeninių pažiūrų ar nenoro atlikti religines prievoles. Diskomfortą špitolėse ar kitose vietose apgyvendintiems asmenims kelti galėjo ir jų „kambariokai“ ar „kambariokės“. Gali būti, kad tokiomis aplinkybėmis, t. y. ne savo noru artimai susidūrus nepažįstamiems žmonėms, tarp jų rasdavosi trintis bei galėjo kilti konfliktinės situacijos

Apie kai kurių vargš(i)ų noro palikti špitolos priežastis ataskaitose užsiminė ir pats Serebrenikovas. 1798 m. balandį Komisija iš jo sudaryto vargš(i)ų sąrašo atrinko 32 asmenis, kuriuos kas savaitę rotuojant po 10 planuota pristatyti prie darbų „Šv. Jokūbo vienuolyne“ – veikiausiai omenyje turėti generalinės špitolės įrenginėjimo darbai. Intendantas buvo įpareigotas vargšus darbui pradėti rotuoti nuo Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo špitolės, tačiau kunigas Novickis (*xiędz Nowicki*) pasipriešino ir nesutiko siųsti špitolinink(i)ų dirbti teigdamas, kad jie ir jos dėl amžiaus ir sveikatos tokia veikla užsiimti negali, be to, dėl tokios Komisijos iniciatyvos kilus nepasitenkinimui dalis jų planavo apleisti špitolę¹³⁷⁹. Panašu, kad kai kurie vargšai iš tiesų įgyvendindavo tokius planus. Štai 1798 m. Serebrenikovo sudarytame vargš(i)ų sąrašė vardu ir pavarde neįvardintas „Špitolių Komisijos atsiųstas *nebylys*“, apgyvendintas Šv. Marijos Magdalenos špitolėje, iš jos pabėgo (*uciekl*)¹³⁸⁰. Kadangi daugiau jokios informacijos apie šį asmenį, be to, kad turėjo klausos negalią, nėra, nežinia, ar jo pabėgimas buvo sėkmingas ir ar jam pavyko išvengti Komisijos. 1799 m. Švč. Trejybės špitolėje apgyvendintas Jokūbas „*Nebylys*“ (*Jakub Niemy*) iš jos taip pat pabėgo¹³⁸¹. Tiesa, šiame sąrašė suregistruotų vargš(i)ų sveikatos būklė niekaip neaprašyta, tad tiksliai teigti, jog Jokūbas iš tiesų buvo kurčias, negalima. Darant prielaidą, kad p(r)avardė jam „prilipinta“ pagal turėtą negalią, galima tik spėlioti, ar 1798 ir 1799 m. pabėgėliai buvo tas pats asmuo.

Šie pabėgimai iliustruoja dalies vargš(i)ų nuomonę apie Komisijos veiklą ir nepritimą jos veiksams savo pačių atžvilgiu. Panašų požiūrį iš dalies liudija ir veiklą pradėjusioje generalinėje špitolėje apgyvendintų vargš(i)ų apeliacijos Komisijai, prašant leisti išvykti iš Vilniaus ir grįžti pas savo artimuosius ar artimašias. Nuo 1799 m. gegužės iki spalio Komisijos posėdžiuose svarstyti bent vienuolika tokių prašymų¹³⁸². Leidimo išvykti prašydavo tiek pavieniai asmenys, tiek šeimos, pvz., vyrai kreipdavosi į

¹³⁷⁸ *Ibid.*, l. 2v.

¹³⁷⁹ *Ibid.*, l. 9r–9v.

¹³⁸⁰ *Ibid.*, l. 4v.

¹³⁸¹ *Ibid.*, l. 41v.

¹³⁸² LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 52v, 53r, 58v, 70v, 71r, 90v, 99v, 123r, 123v.

Komisiją norėdami iš Vilniaus išvykti kartu su žmonomis ar vaikais, kartą su tokiu prašymu į Komisiją kreipėsi aklas vargšas Jonas Lukoševičius kartu su vedliu Tomu Kšemenskiu¹³⁸³, norėję išvykti į Stakus (*Stoki*)¹³⁸⁴. Daugiausiai besikreipiančiųjų buvo vyrai, tačiau pasitaikė ir dvi moterys – Ona Jurcevičiūtė (*Anna Jurcewiczowna*), norėjusi išvykti į Deltuą¹³⁸⁵, bei Pranciška Tomaševska (*Franciszka Tomaszewska*), turėjusi artimųjų Ašmenoje¹³⁸⁶.

Iš dvylikos Komisijos protokoluose paminėtų vargš(i)ų penkių vardai figūruoja ir šiame poskyryje aptariamuose sąrašuose, likusių vardų kituose šaltiniuose aptikti nepavyko¹³⁸⁷. Tai – jau minėti Lukoševičius, Kšemenskis, Jurcevičiūtė ir Tomaševska, taip pat – Andriejus Ostrouchas (*Andrzej Ostrouch*), norėjęs vykti į Lydos pavietą¹³⁸⁸, Jonas Kuzmickis (*Jan Kuzmicki*) į Merkinę¹³⁸⁹ bei Jonas Jakubovskis (*Jan Jakubowski*), prašęs galimybės keliauti į Lydos pavietą¹³⁹⁰. Gali būti, kad šie asmenys arba 1799 m. buvo „surinkti“ iš gatvės ir anksčiau jokiose špitolėse nesiglaudė, arba prieš patekdami į generalinę špitolę gyveno tose institucijose, kurių globotinių Serebrenikovas nesuregistravo.

Vienas iš anksčiau žinomų, generalinėje špitolėje nepanorusių likti asmenų – trisdešimtmetis elgeta Stanislovas Zenkevičius (*Stanisław Zienkiewicz*). 1795–1796 m. vyras gyveno netoli Totorių vartų stovėjusiame dominikonams priklausiusiame name, 419 posesijoje¹³⁹¹. Reviziniuose sąrašuose neminima, kad Stanislovas būtų turėjęs šeimą, tačiau Komisija iš Vilniaus išvykti vyrui leido „su vaikeliu“ (*z dzieckiem*)¹³⁹². Galbūt per kelerius metus vyras spėjo sukurti šeimą, ir, suprasdamas, kad Vilniuje jiedu su vaiku būtų apgyvendinti atskirai (arba jau buvo atskirti), paprašė leidimo kartu išvykti iš miesto. Apie iš Vilniaus išvykti panorusį Vincentą Sinkevičių (*Wincenty Sinkiewicz*) taip pat žinoma iš kitų šaltinių¹³⁹³. 1795–1796 m. dvidešimtmetis valstietis iš Kėdainių glaudėsi Švč. Trejybės špitolėje¹³⁹⁴, o

¹³⁸³ *Ibid.*, l. 52v–53r.

¹³⁸⁴ Vyrų prašymas išvykti kartu skaičiuotas kaip bendras, ne atskiri.

¹³⁸⁵ *Ibid.*, l. 70v.

¹³⁸⁶ *Ibid.*, l. 90v.

¹³⁸⁷ Nei šiame skyriuje pasitelktuose sąrašuose, nei priede Nr. 6 esančiame vargš(i)ų sąrašė.

¹³⁸⁸ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 58v.

¹³⁸⁹ *Ibid.*, l. 58v.

¹³⁹⁰ *Ibid.*, l. 70v.

¹³⁹¹ LVIA, f. 515, ap. 15, b. 3a, l. 143v.

¹³⁹² LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 99v.

¹³⁹³ *Ibid.*, l. 99v.

¹³⁹⁴ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, l. 34r.

1798 m. Komisijos intendantas vyrą apgyvendino patalpose, kurias administravo Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo špitolė¹³⁹⁵, ten pat jis gyveno ir 1799 m. pradžioje¹³⁹⁶. Iš 1798 m. intendanto sudaryto vargš(i)ų sąrašo žinoma, kad Vincentas nevaldė rankos (*kaleka na ręką*). 1799 m. rugsėjį vyras paprašė leidimo kartu su žmona išvykti atgal į Kėdainius, pas savo artimuosius¹³⁹⁷. Nuo 1795 m. skirtingose špitolėse gyvenęs vyras iš miesto iškelti nusprendė tik 1799 m. antroje pusėje. Neaišku, ar jis jau buvo perkeltas į generalinę špitolę – kai kurių prašymų svarstymo protokoluose ši aplinkybė pažymėta¹³⁹⁸, kai kurių – ne. Bet kuriuo atveju akivaizdu, kad tokia perspektyva vyro neviliojo.

Sunku pasakyti, ar Sinkevičius iš tiesų planavo grįžti į Kėdainius. Toks prašymas galėjo būti priedanga, leidusi bent kuriam laikui dingti iš Komisijos akiračio ir išvengti špitolės Lukiškėse. Tą patį galima pasakyti apie kitus Komisijos leidimo išvykti iš miesto prašiusius vargšus ir vargšes. Visos žinomos tokios 1799 m. apeliacijos buvo patenkinamos. Komisijos atstovai vylėsi, kad iš miesto pasitraukę asmenys į jį daugiau nebegrįš (*bez powrotu na zawsze*)¹³⁹⁹, o anksčiau elgetavę – tuo daugiau nebesivers, pvz., Pranciškos Tomaševskos prašymas išleisti iš generalinės špitolės bei leisti išvykti iš Vilniaus buvo patenkintas tik su šia sąlyga¹⁴⁰⁰. Visgi vargu ar ši sąlyga galėjo būti įgyvendinta praktiškai nepašalinus moterį į skurdą pastūmėjusių priežasčių¹⁴⁰¹. Siekiant suvaldyti išvykstančiųjų judėjimą jiems ir joms būdavo išduodami pasai, tačiau sunku pasakyti, kiek tokia kontrolė buvo efektyvi. Nežinoma ir tai, ar iš miesto išvykusių vargš(i)ų artimieji laukdavo išskėstomis rankomis bei ilgesniam laikui priimdavo į namus.

Kiek anksčiau pristatytos migracijos teorijos autorius Everettas S. Lee atkreipė dėmesį į tai, kad kiekvienai migracijos srovei ilgainiui atsiranda kontrastrovė (angl. *stream* ir *counterstream*), t. y. susiklosto migracija atgaline kryptimi. Tam įtakos turi traukos veiksnių nykimas ir vietoje, į kurią buvo vykstama, pasikeitęs stūmos bei traukos veiksnių balansas¹⁴⁰². Geresnio gyvenimo galimybių Vilniuje ieškojusių nepasiturinčių žmonių situaciją

¹³⁹⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 2r.

¹³⁹⁶ *Ibid.*, l. 40v.

¹³⁹⁷ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 99v.

¹³⁹⁸ Pvz., čia: *Ibid.*, l. 90v.

¹³⁹⁹ *Ibid.*, l. 58v.

¹⁴⁰⁰ *Ibid.*, l. 90v.

¹⁴⁰¹ XVIII a. pradžioje Prancūzijoje buvo numatytos skirtingos bausmės už elgetavimą pagavus pirmą, antra ir trečią sykius. Tai liudija, kad net ir gavę nuobaudų už elgetavimą, žmonės ir toliau tuo užsiimdavo. Thomas McStay Adams, *Bureaucrats*, p. 30.

¹⁴⁰² Everett S. Lee, „A Theory“, p. 54.

neabejotinai keitė mieste vykusi labdaros iniciatyvų pertvarka, elgetavimo kriminalizavimas ir, pagaliau, generalinės špitolės atidarymas.

XVIII a. 10 deš. veikusių labdaros sistemą turėjusių reformuoti institucijų veikla daliai vargš(i)ų ar anksčiau elgetavusių asmenų buvo nemaloni, tačiau neturėjusiems galimybių savimi pasirūpinti bei stokojuosiems pagalbos ar priežiūros, stogas virš galvos bei garantuotas kasdienis maitinimas galėjo atrodyti kaip išsigelbėjimas. Deja, toks vargš(i)ų požiūris į minėtų institucijų veiklą šaltiniuose niekaip neatsispindi. Visgi aiškūs yra keli dalykai. Pirmasis – šiuo laikotarpiu vargš(i)ų bei anksčiau elgetavimu besivertusių asmenų judėjimas tarp įvairių įstaigų bei priverstinis vietos keitimas buvo iš tiesų intensyvus. Antrasis – karitatyvinę sistemą Vilniuje pertvarkyti turėjusių, kad ir neilgai veikusių institucijų įtaka skurdusiems žmonėms galėjo būti reikšminga, pvz., dalis moterų, kurias vos kelis mėnesius veikusi Deputacija 1792 m. apgyvendino Šv. Trejybės špitolėje, čia pragyveno bent septynerius metus. Trečiasis – toks judėjimas ir dislokacija daliai vargš(i)ų kėlė nepatogumų, kurių jie bei jos stengėsi išvengti. Net jei, institucijų požiūriu vertinant, „uždarymas“ patyrė „fiasko“¹⁴⁰³, ilgai užtrukusi vargš(i)ų dislokacija šių gyvenimus paveikė net labai tiesiogiai.

¹⁴⁰³ Martynas Jakulis, *Špitolės*, p. 281; Tadeusz Srogosz, „Próby reform szpitalnictwa w Wilnie u schyłku I Rzeczypospolitej“, in: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. S. Górczyński i M. Nagielski, Warszawa, 2014, p. 410.

IŠVADOS

1. Elgetavusių asmenų kontrolės iniciatyvas ankstyvųjų naujųjų laikų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir, atitinkamai, Vilniuje galima skirstyti į du etapus: (1) XVI–XVII a. mėginimus suvaldyti „laisvųjų“, t. y. konkrečios veiklos ir gyvenamosios vietos neturėjusių asmenų, judėjimą valstybėje; (2) XVIII a. pabaigoje vykdytas miesto ir valstybės karitatyvinių sistemų reformas. Istoriografijoje išsamiai aptarta 1636 m. Vilniaus magistrato surašyta, Vladislovo Vazos patvirtinta iki pat XVIII a. pabaigos galiojusi privilegija miesto elgetoms sietina su pirmuoju etapu. Dokumentu siekta (a) pasirūpinti institucinės pagalbos negaudavusiais jos „vertais“ Vilniaus vargšais ir vargšėmis, (b) nustatyti elgetavimo mieste taisykles, (c) įsteigti šių laikymąsi turėjusį užtikrinti mechanizmą, (d) užtikrinti pomirtinę geradarių gerovę teisiškai įpareigojant elgetas už juos ir jas melstis bei (e) suvaldyti į miestą vykstančių „laisvųjų“ srautus. Nors XVIII a. pirmoje pusėje ir atsirado galimybė dalį elgetavusių asmenų įkalinti Rotušės kalėjime, teisinė ir faktinė Vilniaus elgetų padėtis esmingai pasikeitė tik XVIII a. 9–10 deš. Daugiausiai įtakos miesto elgetoms turėjo Vilniaus špitolių deputacijos ir Lietuvos špitolių komisijos veikla. Abi institucijos siekė (a) eliminuoti elgetas iš viešųjų Vilniaus erdvių, (b) juos ir jas įvietinti, (c) galinčius ir galinčias dirbti įveiklinti. Deputacijos veikla žymėjo kokybinį valdžios požiūrio į elgetavimą pokytį – siekta ne tiek pašalinti nepageidaujamus elgetavusius asmenis, kiek juos ir jas perauklėti, elgetavimą viešose erdvėse likviduoti transformuojant tuo besivertusią žmonių elgesį, tačiau nelegalia veikla mieste elgetavimas tapo tik Komisijos veiklos metais.

2. Ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėje išmaldos dalinimas buvo ne vien tik spontaniškas geros valios veiksmas – kaip meilės artimui išraiška jis turėjo ir aiškų religinį krūvį. Sistemiškai dalintą išmaldą tirti įgalino vienuolynų finansinė dokumentacija. Nors metų ciklas ir įvairios sezoninės tendencijos reikšmingos įtakos Vilniaus vienuolių dalintai išmaldai neturėjo, panašu, jog bent dalis vienuolių planuodavo išmaldos biudžetą ir kas mėnesį elgetoms skirtinas sumas numatydavo iš anksto. Užuominos naratyviniuose šaltiniuose leidžia manyti, kad taip daryti galėjo ir kai kurie pasiturintys pasauliečiai bei pasaulietės. Visą tiriamąjį laikotarpį vienuoliai ir vienuolės išmaldą dalino pagalbos „vertais“ ir „vertomis“ vargšėmis laikytoms ir laikytiems elgetoms, piligrimams, konvertitams ar konvertitėms ir nuskurdusiems bajorams ar bajorėms, tačiau fragmentiškai šaltiniuose sušmėžuoja ir kitos su konkrečiais įvykiais ar politinėmis pervartomis susijusios išmaldos gavėjų kategorijos. Pavieniams asmenims dalintoms sumoms įtakos turėjo (1) konkrečiu metu apyvartoje cirkuliuavę nominalai, (2)

išmaldos recipientų ir recipientių „vertumas“ gauti pagalbą dalintojų akimis, (3) simbolinė sumų vertė ir (4) lokacija, kurioje išmalda buvo dalinama. Nors pavieniams vargšams ir vargšėms išdalintos sumos visą XVIII a. augo, tiriamuoju laikotarpiu vienuoliai retai kada vienam ar vienai elgetai duodavo daugiau, nei vieną auksiną.

3. Vilniaus elgetų bendruomenė nebuvo hermetiška, o elgetavę asmenys XVIII a. nebuvo izoliuoti nuo kitų miesto gyventojų. Elgetos dalyvaudavo (1) kitų žmonių krikštynose, (2) jiems ir joms sudarant santuoką ir (3) juos bei jas laidojant. (1) Vilniaus Šv. Jono bažnyčios, su kuria miesto elgetos buvo itin glaudžiai susisaisę, krikšto metrikų knygų tyrimas atskleidė, kad bent du penktadaliai visų šioje parapijoje krikštą tėvais ir krikštamotėmis tapusių vargš(i)ų turėjo ryšių su elgetų organizacija ar jai priklausė. Nors daugiau nei pusė visų žinomų vargš(i)ų buvo moterys, „etatiniais“ krikštą tėvais dažniau tapdavo vyrai – tai sietina su vyrų galimybėmis užimti pareigas elgetų organizacijoje. Elgetos ir vargšai bei vargšės dalyvaudavo krikštijant įvairaus socialinio statuso tėvų vaikus – nuo miesto elito atstov(i)ų iki kitų elgetų. Dažniausiai krikštą tėvais ir krikštamotėmis vargšai ir vargšės tapdavo sekmadieniais – tai galėjo nulemti pragmatinės paskatos, mat dauguma miesto gyventojų būtent sekmadieniais įprastai dalyvaudavo mišiose. (2) XVIII a. elgetos liudydavo ir Šv. Jono bažnyčioje sudaromas santuokas. „Etatiniais“ santuokų liudytojais tapdavo parapijai reikšmingi asmenys. Tai, kad tarp tokių liudytojų pasitaikydavo ir vargšų ar elgetų, leidžia numanyti šių svarbą parapiinės bažnyčios tikinčiųjų bendruomenėje. (3) Elgetos kitų asmenų laidotuvėse dalyvaudavo ne vien pasyviai rinkdami ar rinkdamos išmalda – jie ir jos giedodavo, kalbėdavo poterius, per naktį budėdavo prie karsto, pageidauta, kad jie neštų velionių karstus bei leistų juos į duobes, skambintų bažnyčių varpais ir tokiu būdu kviestų melstis už mirusiųjų sielas. Už dalyvavimą laidotuvėse jiems ir joms būdavo atsilyginama ne tik pinigėmis aukomis, bet ir maistu bei gėrimais. Elgetos, vargšai ir vargšės laidotuvėse „dalyvaudavo“ ir kaip retorinės figūros, leidusios aukštinti velionio ar velionės dorybes.

4. Ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniuje geri darbai ir gailėstingumas sieti su Velykų laikotarpiu. Tai liudija švelnesni elgetavimo apribojimai šiam periodui, Vilniaus vyskupo tradicija Didįjį ketvirtadienį plauti kojas dvylikai vargšų ir įvairios jos atmainos, praktikuotos žemesnio rango dvasininkų ir pasauliečių. Panašių su Šv. Kalėdomis susijusių gailėstingumo tradicijų tiriamuoju laikotarpiu nustatyti nepavyko.

5. Vilniuje, kaip ir visoje Europoje, elgetavę asmenys skirstyti į „vertus“ ir „nevertus“ pagalbos. Nors šaltiniuose neigiamas vilniečių požiūris į patį elgetavimą ir neatsispindi, kai kurie su elgetavimu tiesiogiai ar iš dalies susiję

reiškiniai buvo vertinami itin negatyviai. Iki XVIII a. vidurio turtą ir skurdą Vilniaus pamokslininkai laikė natūralios, Dievo sukurtos pasaulio tvarkos dalimis, tačiau XVIII a. paskutinį ketvirtį Katalikų bažnyčios atstovų laikysena skurdo atžvilgiu pasikeitė. Švietėjiškai nusiteikę dvasininkai mokė, kad skurdo įmanoma išvengti ir kokiais būdais tai galima padaryti, o nepritekliaus likvidavimą gretino su Apšvietai būdinga laimingos valstybės idėja. Vilniaus gyventojų požiūrį į skurdą pačioje XVIII a. pabaigoje keisti bandė ir pasaulietinė valdžia bei miesto labdaros sistemą reformuoti turėjusios institucijos, kurių retorikoje atsirado tokios frazės, kaip miesto „švarinimas“ ar „valymas“ nuo elgetų.

6. Vilniaus elgetų organizacija funkcionavo iki pat XVIII a. pabaigos. Ilgainiui faktiniu organizacijos globėju tapo Šv. Jono bažnyčios klebonas. Panašiai kaip ir kitose ano meto miestietiškosiose korporacijose, dalies oficialiai patvirtintų elgetų organizacijos veiklos gairių ir nuostatų įgyvendinimas laikui bėgant patyrė įvairias metamorfozes – nuo intensyvėjančio privalomų mišių „grafiko“ iki vyresniųjų atsakomybių stratifikacijos. Pirmojoje amžiaus pusėje elgetų organizacijos sueigos vykdavo pas Magdeburgo teisei pavaldų miestietį, o bent nuo vidurio – smuklėje, kuri veikė Imbaruose stovėjusiame Šv. Jono bažnyčios klebonui priklausiusiame mūriniame name. Nors organizacijos veiklą liudijančiuose šaltiniuose minimi tik jai priklausiusių vyrų vardai, Šv. Jono bažnyčios krikšto metrikų knygų analizė leido įvardinti 192 organizacijai potencialiai priklausiusias moteris.

7. XVIII a. miesto elgetų organizacijos išdas sėkmingai pildytas kur kas įvairesniais būdais, nei tai numatyta 1636 m. privilegijoje. Jis gausintas (a) kartą per metus rinktu narystės mokesčiu, (b) į organizacijos aukų dėžutes suaukota išmalda, (c) palūkanomis, už kurias Šv. Jono bažnyčios klebonai įvairiems žmonėms skolindavo organizacijos turtą. Organizacijos nariai ir narės išdo pinigų leisdavo (a) rūpindamiesi pasiligojusiais ar rūpesčio stokojusiais ir stokojusiomis elgetomis, (b) altoriaus išlaikymui ir mišioms Šv. Jono bažnyčioje, (c) vartojimo prekėms sueigoms, (d) atlygiui vyresniesiems už veiklą, (e) įvairioms nerutinėms išlaidoms. XVIII a. pabaigoje organizacijos išdo pinigų nusavino Lietuvos špitolių komisija.

8. Šaltiniuose įprastai atsispindi vizualiai pastebimos skurdo priežastys arba su skurdu sieti veiksniai, kuriuos amžininkai galėjo matyti plika akimi – senatvė ir įvairios įgimtos ar įgytos fizinės negalios. Ne visais atvejais įmanoma atskirti, kada aprašyti sveikatos sutrikimai pastūmėdavo vieną ar kitą asmenį į skurdą, o kada atsirasdavo jau patekus į nepriteklių. Visgi būtent regimos negalios ir sveikatos problemos dažniausiai tapdavo „vertumo“ gauti pagalbą indikatoriumi kitų akyse. Karų, epidemijų ar stichinių nelaimių

sukeltas ir elgetauti pastūmėdavęs nepriteklius šaltiniuose fiksuotas tik praėjus santykinai nedaug laiko po šių.

9. Elgetavusių žmonių nepritekliui įtakos turėjo ir gyvenimo ciklas. XVIII a. 10 deš. Vilniuje elgetavusių asmenų amžiaus tyrimas parodė, kad dauguma elgetavusių asmenų į skurdą pateko antroje gyvenimo pusėje, tačiau jaunesnės nei 40 metų amžiaus moterys į skurdą patekdavo rečiau, nei vyrai. Didžiąją dalį skurdą kentusių ar elgetavusių žmonių, kurių amžius yra žinomas, sudaro būtent daugiau nei 40 metų sulaukusios moterys. Tiriamuoju laikotarpiu sudaryti Vilniaus vargš(i)ų registrai liudija, kad šiuo laikotarpiu nepritekliuje gyvenusios moterys „senomis“ būdavo pradedamos laikyti anksčiau, nei vyrai. Visa tai byloja, kad moterų materialinė padėtis buvo tiesiogiai susijusi su šeimine padėtimi ir vyro darbingumas, senyvas amžius ar netektis galėjo šią ženkliai pabloginti.

10. XVIII a. Vilniuje pavienės moterys elgetaudavo kur kas rečiau, nei pavieniai vyrai. Tam įtakos galėjo turėti kelios priežastys: (1) tikėtina, kad saugumo sumetimais moterys neelgetaudavo vienos – tai darydavo su šeimos nariais ar kitais artimos aplinkos asmenimis, (2) Vilniuje veikė kur kas daugiau būtent moterims skirtų labdaros institucijų ir tai galėjo šiek tiek „amortizuoti“ moterų skurdą, (3) dalis skurde atsidūrusių moterų galėjo ieškoti alternatyvų elgetavimui, pvz., laikinai verstis prostitucija. Specialiai vyrams skirtų karitatyvinių institucijų ar fundacijų stoka mieste galėjo prisidėti prie didesnio elgetavusių pavienių vyrų skaičiaus.

11. Elgetavę asmenys šeimas kurdavo tiek prieš patekdami į skurdą, tiek jau atsidūrę nepritekliuje. Atvejų, kai prieš sudarant santuoką skurde gyventų tik vienas iš sutuoktinių, nustatyti nepavyko. XVIII a. pabaigos šaltiniuose užfiksuotos šešios nepritekliuje gyvenusių sutuoktinių poros, keturiose iš jų vyrai už žmonas buvo vyresni bent dviem dešimtėmis metų. Didžiausią dalį elgetavusių asmenų, kurių santuokinė padėtis žinoma, sudarė našlavusios moterys. 1792 m. špitolių globotinių registrų analizė atskleidė, kad elgetavusių asmenų vaikai versdavosi ypatingos meistrystės ar kvalifikacijos nereikalavusiomis veiklomis. Kartais suaugę vaikai pagelbėdavo elgetavusiems tėvams ir motinoms. Vis dėlto tai, kad 1792 m. dviejose špitolėse apgyvendinti suaugusių vaikų turėję asmenys neturėjo nei kur glaustis, nei iš ko gyventi, liudija, kad taip būdavo toli gražu ne visada.

12. Absoliuti dauguma Vilniuje elgetavusių asmenų, kurių kilmės vieta žinoma, buvo iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Daugiau nei pusė jų buvo iš Vilniaus vaivadijos. Tik nedidelė dalis Vilniuje elgetavusių asmenų, kurių kilmės vieta žinoma, nurodė ją buvus Vilnių. Tai leidžia manyti, kad čia gimę, nuo mažų dienų konkrečioms bendruomenėms priklausę žmonės buvo geriau įsitinkinę ir galėjo kliautis įvairiais apsaugos ir pagalbos

mechanizmais, padėdavusiais tiek išvengti skurdo, tiek lengviau jį išgyventi. Remiantis daugiausiai XVIII a. pabaigoje sudarytais šaltiniais nustatyta, kad dažniausiai elgetavę asmenys į Vilnių atvykdavo iš į pietryčius nuo miesto buvusių Kunigaikštystės teritorijų.

13. XVIII a. Vilniuje elgetos būdavo matomi ir matomos tiek konkrečiose miesto vietose, tiek po jį judantys ar judančios. Šaltiniuose atsispindinčios elgetų buvimo vietos yra šios: bažnyčios, jų prieigos ir šventoriai, tarpuvartės, visgi dažniausiai minima lokacija yra abstraktus įvardinimas „po mūru“. „Mūru“, po kuriuo miesto gyventojai ar svečiai matydavo įsitaisius elgetas, galėjo būti kulto pastatų prieigos, tačiau vizualinių šaltinių analizė atskleidė, kad tokiais „pamūriais“ tapdavo ir miestą juosusi siena. Judantys elgetos būdavo regimi visame mieste – tiek centrinėje jo dalyje, tiek priemiesčiuose greta savo namų. Neturintys kur prisiglausti elgetos galėjo gyventi lauke, palei sienas, tačiau kartais tokie žmonės pasinaudodavo proga ir apsistodavo apleistuose pastatuose. 1795–1796 m. dalis miesto elgetų gyveno kitiems žmonėms priklausiusiuose namuose kaip kampininkai ar kampininkės. Visgi žinomi du atvejai, kai priemiesčiuose nekilnojamo turto posesoriumi ir posesore buvo elgetos. Atrodo, kad šiuo laikotarpiu dauguma špitolėse nesiglaudusių miesto elgetų ir vargš(i)ų gyveno į šiaurės vakarus nuo Vilniaus buvusiuose priemiesčiuose, didžioji dalis – Neries dešiniajame krante, Šnipiškėse.

14. Rūpintis elgetų laidotuvėmis turėjo elgetų organizacija. Jos nariai kurį laiką bent iš dalies vykdė šį įpareigojimą, tačiau neaišku, kokia apimtimi. Panašu, kad elgetos pasirūpindavo ne visais mirusiais vargšais ir vargšėmis ar bent padengdavo ne visas laidotuvių išlaidas – tai liudija vienuolynų išlaidų registruose įrašytos vargš(i)ų laidojimui skirtos sumos. Vienuoliai ne tik savo lėšomis laidodavo vargšus ir vargšes, bet ir gaudavo pajamų už įvairius patarnavimus vargš(i)ų laidotuvėse. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bažnyčios mirties metrikų knygos analizė atskleidė, kad elgetos būdavo laidojami šios bažnyčios kapinėse. Tikėtina, kad kitų bažnyčių mirties metrikų knygų analizė suteiktų panašios informacijos apie vargš(i)ų ir elgetų laidojimą. Šaltiniuose nepavyko rasti istoriografijoje įsitvirtinusių teiginių, esą iki XVII a. vidurio vargšai ar vargšės buvo laidojami Lukiškėse buvusiose lauko kapinaitėse, patvirtinančios informacijos.

15. Visos XVIII a. pabaigoje reformuoti karitatyvinę miesto sistemą turėjusios institucijos tiesiogiai veikė Vilniuje elgetavusių ir nepriteklių kentusių asmenų gyvenimus nepriklausomai nuo to, ar joms pilnai pavyko įgyvendinti išsikeltus tikslus, ar ne. 1792 m. prasidėjo iki 1799–1800 m. trukęs miesto vargš(i)ų ir elgetų dislokacijos ir perkėlinėjimo po skirtingas globos įstaigas procesas. Per šį laikotarpį bent 40 vargš(i)ų pagyveno skirtingose

špitolėse ar valdžios institucijų specialiai vargš(i)ų įkurdinimui išnuomotuose namuose. Tokią gyvenamųjų vietų kaitą dažnu atveju nulemdavo ne pačių vargš(i)ų ar elgetų valia, o galios pozicijoje buvusios institucijos. Atvejai, kai vargšai ar vargšės galėjo būti patenkinti 1797 m. veiklą pradėjusios Lietuvos špitolių komisijos veikla ar generalinės špitolės Lukiškėse atidarymu, šaltiniuose neatsispindi, tačiau žinoma, kad dalis Vilniaus elgetų ir vargš(i)ų ja buvo tikrai nepatenkinti ir tokią savo poziciją vienokiu ar kitokiu būdu išreiškėdavo.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai šaltiniai

Archiwum Główne Akt Dawnych (Varšuva)

Archiwum Królestwa Polskiego, Nr. 315.

Archiwum Radziwiłłów, dz. III, Nr. 14589; dz. V, Nr. 17445/II; dz. XVIII, Nr. 251, 265.

Tzw. Metryka Litewska, dz. VII, Nr. 75.

Zbiór Adama Mieleszki-Maliszkiewicza, Nr. 69.

Archiwum SS. Benedyktynek w Żarnowcu (Žarnovecas)

b. D46.

Biblioteka Narodowa w Warszawie (Varšuva)

Magazyn Mikroform, mf. 78748.

Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie, Fundacja XX Czartoryskich (Krokuva)

1236 Perg.

Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (Vilnius)

f. 43, b. 665, 766, 3630, 3633, 3641, 3642, 19352, 20458, 27440.

f. 318, b. 1369, 3109, 9832, 12549, 15002.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (Vilnius)

f. 190, b. 2934, 2935.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Vilnius)

f. 8, ap. 1, b. 891, 892, 893.

f. 22, ap. 1, b. 16.

f. 23, ap. 1, b. 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 47, 48, 51, 53, 54, 55.

f. 390, ap. 135, b. 2, 3, 4.

f. 458, ap. 1, b. 77, 109, 168, 174, 180, 262, 303, 307, 373, 374, 380.

f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4, 5, 9.

f. 604, ap. 1, b. 249, 12246; ap. 3, b. 121, 131, 132; ap. 10, b. 5, 6, 8, 9, 13, 19, 20; ap. 87, b. 98.

f. 694, ap. 1, b. 56, 3276, 3390, 3465.
f. 1178, ap. 1, b. 1.
f. 1199, ap. 1, b. 5.
f. 1681, ap. 1, b. 3.

Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie (Varšuva)
zes. 29, sygn. 1.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (Vilnius)

f. 2, b. DC6.
f. 4, b. A1189, A2502, A3822, A3827, A3828, A12-2765-2766.
f. 5, b. F-32358, F-32413, F-32428, F-32487, F-32488, F-33023.
f. 328, b. 207.
f. 57, b. 54-341 55-2/190, 55-2/191, 55-2/195, 55-2/200, 55-2/201, 55-2/205,
55-2/206, 55-2/208, 55-2/230, 55-2/242, 55/3, 55-3/143a, 55-3/143c, 55-4/6,
55-4/7, 55-4/8, 55-4/9, 55-4/81, 55-5/54.
f. 69, b. 154.

Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius (Vilnius)
b. IV 40755.

Senieji spaudiniai

Abramowicz Adam, „Kazanie na dzień Poświęcenia Kościoła“, in:
*Kazania niedzielne Jasnie Wielmożnemu w Bogu Nayprzewielebnieyszemu
Jego Mości X. Hrabi na Zaslaviu, Bychowie, Dąbrownie, &c. &c. Jozefowi
Sapiezie, Biskupowi Dyocezaryeńskiemu Koadjutorowi Biskupstwa
Wileńskiego, Referendarzowi Wielkiemu W. X. L. Od Autora Ofiarowane*, t. I,
Wilno, 1753, p. 565–581.

Antoni Marcin Biejkowski, *Kazanie na Pogrzebie Jasnie Oswieconego
Xiążęcia Jmci Pawła Karola Lubartowicza Sanguszka, Marszałka Wielkiego
W. X. Lit: Miane w Lublinie Dnia 26. Maja, Roku Pańskiego 1751*, Lublin,
post 1751 05 26.

Antoni Marcin Biejkowski, *Ostatnia Usługa Kaznodziejska pełnym
wdzięczności sercem, y usty Ostatniemu z Domu Xiążąt Wiśniowieckich Jasnie
Oswieconemu Xiążęciu IMci Michałowi Serwacemu Korybuthowi
Wisniowieckiemu, Na Dolsku, Dąbrowicy, Brahiniu, y Komarnie &c. Hrabi
Woiewodzie Wilenskiemu Hetmanowi Wielkiemu W. X. Litewskiego
Gliniańskiemu, Tucholskiemu, Wołkowiskiemu, Wilkiskiemu, Wilkowskiemu,*

Kirśnieńskiemu, Simnieńskiemu, Metelskiemu, Mereckiemu, &c. Staroscie Fundatorowi Swojemu Pogrzebowym Kazaniem Oświadczona, Przez X. Antoniego Bieykowskiego, Societatis Iesu. W Wiśniowcu w Kościele OO. Karmelitów Bossych. Roku 1745. Dnia 7. Pazdziernika, Sandomierz, post 1745 10 07.

Elementarz dla małych dziatek nowym sposobem y użytecznym osobliwie dla szkół parafialnych ułożony Za pozwoleniem Zwierzchności, Wilno: W Drukarni J. K. Mci Akademickiej, 1791.

Juwenalis Charkiewicz, Kazanie na pogrzebie w Bogu zeszcley J. W. J. M. Pani Anny z Tyszkiewiczów Kociołłowy Oszmianskiej Sądowej y Markowskiej Starosciny Petyhorskiej Woysk W. X. L. Znaku J. K. M. Pułkownikowy, miane w Bienicy Przez X. Juwenalisa Charkiewicza Exprowincyała i Kustosza Prowincyi Litewskich Z. O. S. Franciszka Braci Mniejszych Regularnej Obserwancji, Wilno, 1772.

Piotr Stanisław Dunin, „Kazanie Przy Exekwiach Iaśnie Oświeconey na Ołyce y Niświeżu Xiężny, JMści Pani Katarzyny Radziwiłłowy W. X. L. Podkanclerzyny y Hetmanowy. Hrabiny na Biały y Mierze &c. w Kościele Skaryszowskim nad Wsłą miane. Zkąd do Nieświeża solennie wyprowadzona“, in: Kazania Pogrzebne X. Piotra Dunina e Societate Jesu. ku wygodzie Kościelnych y Politycznych Oratorów do Druku w iednym Tomie Podane. De Expressa Escelestissimi Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Episcopi Posnaniensis Licentia, Warszawa, 1700, p. 1–21 (Ar–C3r).

Bazyli Bonifacy Jachimowicz, Relacya O straszhliwym upadku Stołecznego Miasta Wileńskiego w Wielkim Xięstwie Litewskim, oraz po pilney rewizyi z roskazania Szlachetnego Tuteyszego Magistratu, Krotkie Spisanie Kościołow, Klasztorow, pałacow, kamienic, domow, ludzi, etc. etc. w fatalnych zagrzebionych ruinach tegoż Stołecznego Miasta Wileńskiego J. K. M. od niewiernego żyda Rubina, na Zarzeczcu we Dworku Im. P. Narbuta Łowczego Wileńskiego mieszkającego, z browaru, iak piekielney otchłani wybuchającym ogniem, funditus Spalonego, w dzień wtorkowy koło godziny dziewiętey z rana dnia 11 Junii, Roku Pańskiego 1748, Wilno, 1748.

Bazyli Bonifacy Jachimowicz, Swiatło okropne, w przeraźliwym wszystkich serca przeniknieniu przez zawzięty pożar, nienagrodzonw klęski y szkody Miasta Wileńskiego w powtorney Relacyi obiasniaiące. Pod wstecznym Raka w Miesiącu Junii obrotem w smutnym spectaculu, Roku 1749 Dnia 8 Junii Panującego Marsa upałyz przeszłorocznych iskrzących się popiołow zażarte, z przedmieścia Subocz zaczęte, a z Rady Szlachetnego Magistratu Wileńskiego po pilney rewizyi przez tegoż Autora Ogłoszone, oraz Relacya pożaru całego Miasta tego Stołecznego J. K. M. Wileńskiego przeszłego Roku Uczyniona, Wilno, post 8 VI 1749.

Kapłan Sługa Boży, y Pasterz Dusz czyli List xiędza plebana do xiędza brata swego zamykający w Krótkim zebraniu obowiąski Kapłańskie, i Pasterza Dusz, cz. 1, Wilno, 1793.

Michał Franciszek Karpowicz, „Dnia 14. Octobris w kościele czwartym jubileuszowym“, in: *Kazania x. Michała Karpowicza, t. II, Religii y Społeczności, Wilno, 1777, p. 203–225.*

Michał Fraciszek Karpowicz, *Kazanie Na Pogrzebie Ciała Świętej Pamięci J. W. Jmci Pani Franciszki z Chaleckich Pocięjowy Wojewodziny Witebskiej Miane w Kościele S. Katarzyny WW. PP. Benedyktynek Wileńskich dnia 31. Stycznia Roku 1774. Przez X. Michała Franciszka Karpowicza w Congregatione Missionis. Teologii y Historii Kościelney w Generalnym Wileńskim Seminarium Professora, Wilno, post 1774 02 07.*

Michał Franciszek Karpowicz, *Na Pogrzebie Świętej Pamięci Antoniego Na Łohoysku y Berdyczewie Hraby Tyszkiewicza Generała Leytenanta w Woysku, Komendanta Jazdy Narodowej, Kawaleryi Brygady Ussarskiej Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kazanie X. Michała Karpowicza Dnia 22. Marca 1779. W Minsku. W Kosciele Imienia Maryi Po Jezuickim, Wilno, post 1779 03 31.*

Jan Nepomucen Kossakowski, „Kazanie Jana Nepomucena Korwina Kossakowskiego, biskupa wileńskiego przy otwarciu nowego szpitala wileńskiego SS. Filipa i Jakuba dnia 16 czerwca roku 1799 miane“, in: *Kazania święteczne i przygodne z rękopismow wydrukowane, Wilno, 1824, p. 418–432.*

Książka jubileuszowa na diecezją wileńską z rozkazu Jasnie Oświeconego Pasterza roku 1776, Wilno, 1776.

Dominik Morykoni, „Exhorta Wieczorna“, in: *Termin Szczęśliwy Traktu śmiertelności, Herbowną Podkową naznaczonego, Jasnie Wielmożney JMci Pani, P. Krystyny z Abramowiczow Oginskiej, Wojewodziny Witebskiej, Borysowskiej &c. Starościny, Przy Pogrzebowym Akcie w Kościele Witebskim Societatis Jesu, z Kaznodzieyskiej Ambony Ogłoszony, na uśmierzenie rozrzuwionych żalów Jasnie Wielmożnemu JMci Panu, P. Marcyanowi z Kozielska Oginskiemu Wojewodzie Witebskiemu; dla Niewygasłej Pamięci Opisany Roku Pańskiego 1739, Wilno, 1739, p. Ar–C2r.*

Jakub Olszewski, *Kazanie na Pogrzebie Prześwietnego y Przewielebnego w Christuśie Oyca y Pana I. M. X. Ewstachego Wołowicza Biskupa Wileńskiego, prymasa W. X. Litews. Mianem Kościele Kathedralnym Wileńskim 7 dnia Lutego Roku Pańskiego 1630, Wilno, 1630.*

Mikołaj Olszewski, *Broma atwert Ing wiecznasti, par atminima paskutiniu dayktu. Su spasabays Disponawojma mirsztanciu, and ściesliwa smercia. Su spasabays ratawojma dusiu Ciściu kientanciu. Teypogi apie kitus*

Artykułus Wiero Szwętos, su trumpays pamokslays, ir prikloday, isz pawoźniu Authoriu iszrinktays, Wilniuy, 1753.

Giovanni Pietro Pinamonti, *Droga do nieba wprzód od przeszkód uprzątniona, a podym przez cnoty teologiczne y moralne prosto do chwały wieczney prowadząca*, opiszana przez X. Jana Poszakowskiego, Wilno, 1756.

Giovanni Pietro Pinamonti, *La via del cielo appianata, Con esporre gl'impedimenti, che vi s'attraversano, e la maniera di superarli. Operetta. Tratta dal Libro degli Esercizi Spitali di S. Ignazio Proposti alle Persone Secolari*, Bologna, 1737.

Giovanni Pietro Pinamonti, *Via Coeli complanata, seu detecta salutis impedimenta, et methodus eadem superandi. Xenium almae congregationi majori sub titulo B. V. Mariae ab angelo salutatae Fuldae oblatum*, Fuldae, typis Josephi Antonii Köss, 1730.

Szymon (X. Łukasz od S. Franciszka) Rosołecki, *Kazanie Przy solennym z Merecza do Wiśniowca wyprowadzeniu Ciała, Świętey pamięci Jasnioswieconego Xiążęcia Na Zbarażu y Wiśniowcu Michała Serwacego Korybuta Wisniowieckiego. Hrabiego na Dolsku, Dąbrowicy, Brahiniu y Komarnie, Woiewody Wileńskiego, Hrabiego na Dolsku, Dąbrowicy, Brahiniu y Komarnie, Woiewody Wileńskiego, Hetmana Wielkiego W. X. L, Gliniańskiego, Tucholskiego, Wilkowskiego Wilkiskiego, Wilkowskiego, Kirśnińskiego, Simnieńskiego, Metelskiego Mereckiego &c. &c. Starosty. Roku 1744. dnia 28. Wrzesnia Miane Przez Xiędza Łukasza od Świętego Franciszka Scholarum Piarum Assystenta Prowincyi Litewskiej, Warszawa, post 1745 03 17.*

Innocenty Rudnicki, *Kazanie Na Pogrzebie Ciała S. P. Wielmożnego Imci P. Marcina Wołodkowicza Stolnika Wdztwa Min: Miane W Kosciele XX. Dominikanow w Mińsku Roku 1780. Dnia 7. Czerwca Przez X. Innocentego Rudnickiego Tegoż Zakonu*, Wilno, post 1780 08 26.

Nepomucen Sadowski, *Kazanie Na Pogrzebie ś. P. Jasnie Wielmożney Pauli z Szembekow Pierwszym Łubiński Drugim Potocki Trzecim ślubem Oginski Woiewodziny Trockiey Starosciny Guzowskiej Orderu Krzyża Gwiazdzistego Damy. W Kościele Miedniewickim XX. Reformatów, Dnia 13. Lutego R. P. 1797. Przez X. Nepomucena Sadowskiego Reformata w Konwencie Warszawskim S. T. Lektora Powiedziane Za Pozwoleniem Zwierzchności do Druku Podane*, Warszawa, 1797.

Porfiriusz Skarbek Wazynski, *Kazanie na Obchodzie Pogrzebowym Od Wielmożnego Jmść Xiędza Porfirego Skarbka Wazynskiego, Z. S. Bazylego W. Kongregacyi Ruskiej Generała Odprawionym, Po Striyu Swoim Jasnie Wielmożny, Michale Skarbku Wazynskim, W. W. X. Litewskiego Pisarzy, Mowione, Jasnie Wielmożnemu Benedyktowi Skarbkowi Wazynskiemu*

Pulkownikowi Xięstwa Zmuydzkiego, Niegdys Skarbnemu W. X. Lit. Staroscie Tyrkszlewskiemu Ofiarowane, Wilno, 1773.

Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego, naprzód, za najjasniejszego hospodara Zygmunta III, w Krakowie w roku 1588. Drugi raz w Wilnie, w Roku 1619 z pokazaniem zgódy i różnice Statutow Koronnych i W. X. L. Trzeci raz, za najjasniejszego Władysława IV w Warszawie, w Roku 1648 z przydaniem Kostytucyi od Roku 1550 do 1647. Czwarty raz, za najjasniejszego Jana Trzeciego w Wilnie w Roku 1698 z przyłożeniem pod Artykuły Konstytucyi Swymowych od Seymu Roku 1550 aż do Seymu Roku 1690 Oboyg Narodom służących. (textu samego w niwczym nie naruszaiąc). Piąty raz za najjasniejszego Augusta Trzeciego. Teraz zas za najjasniejszego krola Stanisława Augusta Szczęśliwie Nam Panującego, Powtórnie z przydatkiem Summaryuszow, Praw i Konstytucyi od roku 1764 do roku 1786 Przedrukowany, Wilno, 1786.

Zbior praw y przywilejow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych Na żądanie wielu Miast Koronnych jako też Wielkiego Xięstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego, Wilno, 1788.

Antoni Żebrowski, Kazanie W dzień Pogrzebu Jaśnie Wielmożney Jmći Pani Eleonory z Buynickich Oginskiej Starosciny Jaśmońskiej, w Kościele Połockim Societatis Jesu Miane, Na obligacyą caley Familii Wielmożnych Ichmćw Panow Buynickich Braći y Siostr zeszeley w Bogu J. W. Pani Do druku Podane, Na umiarkowanie sprawiedliwego żalu Temuż Wielmożnemu Imieniowi Ofiarowane. Przez X. Antoniego Zebrzowskiego Societatis Jesu, Filozofii Doktora, Teologii y Świętych Praw Kościelnych w tymże Collegium Professora, Wilno, 1755.

Senoji periodika

Gazety Wileńskie, 1765, Nr. XV; 1771, Nr. XI, XIV; 1773, Nr. XVII; 1775, Nr. XVI; 1776, Nr. XV; 786, Nr. XXVIII.

Supplement do Gazet Wileńskich, 1761, Nr. VIII.

Publikuoti šaltiniai

„1792. Vilniaus Šv. Nikodemo prieglaudos (špitolės) varguolių sąrašas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos*

istorijos skaitinių chrestomatija, sud. Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius, 2001, p. 509–513.

Akty cechów wileńskich 1495–1795, cz. 1–2, zebrał i przygotował do druku Henryk Łowmiański przy współudziale Marii Łowmiańskiej i Stanisława Kościalkowskiego, przedmową i skorowidzami opatrzył Jan Jurkiewicz, Poznań, 2006.

Walenty Bartoszewski, „Bezoar z łez ludzkich czasu powietrza morowego w roku Pańskim 1624 utworzony i zacnemu Magistratowi miasta Wileńskiego oferowany“, in: *Utwory Poetyckie*, wyd. Monika Kardasz, 2019, Warszawa, p. 149–180.

Liudvyka Byševska, *1786 metų kelionės į Vilnių dienoraštis*, parengė Piotras Jacekas Jamskis, Vilnius, 2008.

Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie. Część pierwsza: Diarius actorum parochiae Vilnensis, opracowanie i wstęp Bernadetta Manyś, Poznań, 2018.

Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie. Część druga: Dyjariusz albo notacyje roku całego, to jest 1742, opracowanie i wstęp Bernadetta Manyś, Poznań, 2018.

Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jey służącemi, R. 2, Nr. 23, Listopad 1821, Wilno, p. 2167–2176.

Rimantas Jasas, Liudas Truska, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.*, Vilnius, 1972.

Josephas Frankas, *Vilnius XIX amžiuje: atsiminimai*, t. I, Vilnius, 2013.

Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus, sud. ir vert. Jonas Kilius, Vilnius, 1988.

Bartłomiej Groicki, *Tytuły prawa majdeburskiego*, op. Arkadiusz Piskorz, Weronika Barabasz, Kraków, 2022.

Wilhelm Kaliński, *Dziennik 1787–1788*, op. Łukasz Kurdybacha, Wrocław, 1968.

„Karaliaus dvarui skirtą namų per valdovo apsilankymą Vilniuje 1636 m. surašymas“, in: Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius, 2006, p. 85–205.

Jan Nepomucen Kossakowski, *Pamiętnik życia mojego zaczęty w Rzymie roku 1782*, wyd. J. Weyssenhoff, „Biblioteka Warszawska“, t. 2, Warszawa, 1895.

Lietuvos istorijos šaltiniai, t. VIII, *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu*, sud. Sigintas Jegelevičius, red. Mindaugas Paknys, Vilnius, 2009; t. X, *Žemaičių vyskupo*

Kazimiero Paco 1675–1677 sudaryti vizitacijų aktai, sud. Mindaugas Paknys, Vilnius, 2011.

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, sud. Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2021.

Pirmasis Lietuvos Statutas, sud. Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius, 2001.

Povilas Andrius Stepavičius, „Gyvenimo Puškarnioje taisyklės iš XVII amžiaus“, in: Lietuvos istorijos studijos, 2025, Nr. 55, p. 157–166.

Paweł Szczerbic, *Ius municipale, to jest prawo miejskie maideburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wydał Grzegorz M. Kowalski, Kraków, 2011.

Paweł Szczerbic, *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiedadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wydał Grzegorz M. Kowalski, t. 1–2, Kraków, 2016.

Konstantinas Širvydas, *Pirmasis Lietuvių kalbos žodynas. Dictionarium Trium Linguarum*, ats. red. A. Lyberis, Vilnius, 1979.

Trys XVI–XVIII a. Vilniaus valdžios ir gyventojų sąrašai, sud. Mindaugas Klovas, par. Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni Urmański, Vilnius, 2021.

Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai, sud. Eugenija Ulčinaitė, vert. Irena Katilienė, Vilnius, 2005.

Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 metais. Sąrašas, sud. Agnius Urbanavičius, Vilnius, 2009.

„Vilnius, 1647 07 19. Vilniaus miesto pajamos iš prekybininkų ir amatininkų“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas: Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija*, sud. Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius, 2001, p. 561–563.

Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów, W Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego, t. II, Petersburg, 1859; t. t. III, Petersburg, 1859; t. V, Petersburg, 1860.

Акты издаваемые виленскою археографическою комиссією, т. 9: Акты виленскаго земскаго суда, Вильна, 1878; т. 10: *Акты виленскаго магистрата и магдебургии*, Вильна, 1879; т. 20: *Акты касающіеся города Вильны*, Вильна, 1893.

Первый Литовский Статут (1529 г.), sud. Станисловас Лазутка, Ирена Валиконите, Эдвардас Гудавичюс, Vilnius, 2004.

Literatūra

1. Władysław Abraham, *Zaręczyny i małżeństwa w najnowszym ustawodawstwie kościelne*, Lwów, 1913.
2. Guido Alfani, Agnese Vitali, Vincent Gourdon, „Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe“, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2012, Vol. 51, No. 3, p. 482–504.
3. Aelita Ambrulevičiūtė, „Vilniaus sociotopografija: pramonės zonų sklaida 1870–1914 metais“, in: *Lituanistica*, 2018, t. 64, Nr. 3(113), p. 179–199.
4. Aelita Ambrulevičiūtė, Giedrė Polkaitė-Petkevičienė, „Vilniaus fenomenas ar skaudulys: eksdiviziniai namai 1795–1940 m.“, in: *Istorija*, 2023, t. 129, p. 5–34.
5. Vytautas Andriulis, *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*, Vilnius, 2003.
6. Konstantinas Avižonis, *Rinktiniai raštai*, t. IV, Vilnius, 1994.
7. Tamara Bairašauskaitė, „Ludność Wilna w świetle spisu mieszkańców z 1795 r.“, in: *Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań XVI–XVIII wiek*, red. Tomasz Cieselski i Anna Filipczak-Kocur, Warszawa–Opole, 2008, p. 231–242.
8. Lina Balaišytė, „Vilniaus pasaulietinės iškilmės ir jų apipavidalinimas XVIII a. viduryje“, in: *Viešosios ir privačios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos didžiojoje kunigaikštystėje*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 121–147.
9. Ieva Balčiūnė, *Augintiniai. Atsikratymas vaikais sovietmečio Lietuvoje*, Vilnius, 2024.
10. Zigmas Balevičius, „Vilniaus ubagų cechų“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1962, Nr. 5, p. 44–45.
11. Łukasz Bednarski, „Statuty Wielkiego Księstwa Litewskiego“, in: *Przegląd Wschodnioeuropejski*, 2012, Nr. 3, p. 29–40.
12. Augustus Lee (Leon) Beier, *Masterless Men. The vagrancy problem in England 1560–1640*, London, 1985.
13. Marc Bloch, *The Royal Touch. Sacred Monarchy and Scrofula in England and France*, Chatham, 1793.
14. Maria Bogucka, *Women in Early Modern Polish Society*, New York, 2004.
15. John Bossy, „Godparenthood: the Fortunes of a Social Institution in Early Modern Christianity“, in: *Religion and Society in Early*

Modern Europe 1500–1800, ed. by Kaspar von Greyerz, London, 1984, p. 194–201.

16. Lynn Botelho, „Old women and sex: fear, fantasy and a defining life course in Early Modern Europe“, in: *Clio. Women, Gender, History*, No. 42, 2015, p. 189–199.

17. Jeremy Boulton, „London widowhood revisited: the decline of female remarriage in the seventeenth and early eighteenth centuries“, in: *Continuity and Change*, 1990, Nr. 5, p. 323–355.

18. Peter Brown, *Poverty and Leadership in the Later Roman Empire*, Hanover, 2001.

19. Eduardas Brusokas, „Už vientisą ir laisvą Respubliką: Vilniaus miestiečiai 1794 metų sukilime“, in: *Darbai ir dienos*, 2004, t. 37, p. 149–180.

20. Reda Bružaitė, „Klebonų rezidavimo problema Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose XV amžiuje–XVI amžiaus trečiajame ketvirtyje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2012, Nr. 29, p. 54–70.

21. Sławomir Brzozewski OP, „Klasztor Dominikanów na Łukiszkach w Wilnie 1624–1844“, in: *Litvano-Slavica Posnaniensia*, 2008, t. XIII, p. 217–286.

22. Laima Budzinauskienė, Alicja Dacevič, „Vilniaus pranciškonų ordino muzikinio gyvenimo atspindžių šaltiniai ir jų komentarai. Pajamų ir išlaidų registracijos knygos“, in: *Lietuvos muzikologija*, 2017, t. 18, p. 123–134.

23. Richard Butterwick-Pawlikowski, „Jesuits and Former Jesuits in the Polish-Lithuanian Commonwealth, c. 1750–1795“, in: *Jesuit Survival and Restoration. A Global History, 1773–1900*, ed. by Robert A. Maryks, Jonathan Writht, Leiden, 2014, p. 51–66.

24. Mark R. Cohen, „Introduction: Poverty and Charity in past Times“, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, 2005, Vol. 35, No. 3, p. 347–360.

25. Marcin Czajkowski, „Instytucjonalna opieka nad chorymi psychicznie w Warszawie w drugiej połowie XVIII wieku“, in: *Wśród córek Eskulapa. Szkice z dziejów medycyny i higieny w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, cz. II, pod red. Andrzeja Karpińskiego, Warszawa, 2015, p. 143–217.

26. Antanas Rimvydas Čaplinskas, *Valdovų kelias, pirmą knygą. Rūdninkų gatvė*, Vilnius, 2001.

27. Norbertas Černiauskas, *Nedarbas Lietuvoje 1918–1940 metais*, daktaro disertacija, Vilnius, 2014.

28. Mintautas Čiurinskas, „Jono Pašakauskio SJ (1684–1757) veiklos tyrimai ir pirmasis jo gyvenimo aprašymas (*compendium vitae*)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2022, kn. 53, p. 213–232.

29. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, red. Stasys Keinys, Vilnius, 2021, [interaktyvus], in: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/elgetauti,%20~~avimas?paieska=elgetauti&i=b40fcd12-b719-4dcd-a783-7177d2041941> (2025 05 02).
30. Emilija Derškutė, „Elgetų cechų Vilniuje“ [interaktyvus], in: <https://www.musuzodis.lt/mz/201206/str10.htm> (2024 09 30).
31. Ben Dew, „Conceptions of Polish and Russian poverty in the British Enlightenment“, in: *Ideas of Poverty in the Age of Enlightenment*, ed. by Niall O’Flaherty and R. J. W. Mills, Manchester, 2024, p. 168–187.
32. Diaulos, „Nowe do sobieścianów wileńskich przyczynki“, in: *Kurjer Wileński*, 24 września 1933, R. 10, Nr. 256, p. 2.
33. Vladas Drėma, *Dinges Vilnius*, Vilnius, 2013.
34. Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
35. Arūnas Dumalakas, „Tiek mažai prašančių išmaldos Vilniuje dar niekada nebuvo“ [interaktyvus], in: <https://www.lrytas.lt/lietuvsdiena/aktualijos/2011/12/17/news/tiek-mazai-prasanciu-ismaldos-vilniuje-dar-niekada-nebuvo-4213771> (2024 09 30).
36. Vita Džekčioritė, „Elgeta XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės Lietuvoje“, in: *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 5, p. 76–87.
37. *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. X: *Wileński słownik biograficzny. Suplement*, op. Mieczysław Jackiewicz, Bydgoszcz, 2012.
38. *The Essential Aquinas: Writings on Philosophy, Religion, and Society*, ed. by John Y. B. Good, London, 2002.
39. Romualdas Firkovičius, *Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste: Katalikų bažnyčių ir vienuolynų istorijos apybraižos*, Vilnius, 1989, in: Vilniaus apskrities archyvas, f. 1019, ap. 11, b. 4481.
40. Walter L. Fleming, „The Religious and Hospitable Rite of Feet Washing“, in: *The Sewanee Review*, 1908, Vol. 16, No. 1, p. 1–16.
41. Shawn Floyd, „Aquinas and the Obligations of Mercy“, in: *The Journal of Religious Ethics*, 2009, Vol. 37, No. 3, p. 449–471.
42. Michel Foucault, „Lives of Infamous Men“, in: *Power. The Essential Works of Foucault, 1954–1984*, Vol. 3, ed. by James D. Faubion, New York, 2001, p. 157–175.
43. Michel Foucault, *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*, New York, 1988.
44. Mirosław Frančič, *Ludzie luźni w osiemnastowiecznym Krakowie*, *Studia z historii społeczno-gospodarczej Małopolski*, Vol. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1967.
45. Kamil Frejlich, *Pod przysądem horodnictwa Wileńskiego. O jurydyce i jej mieszkańcach w XVII wieku*, Toruń, 2022.

46. David Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca and London, 2013.
47. David Frick, „The Witches of Wilno: Constant Litigation and Conflict Resolution“, in: *Slavic Review*, Vol. 73, No. 4, p. 881–902.
48. Christopher R. Friedrichs, *The Early Modern City 1450–1750*, New York, 2013.
49. David Garrioch, „Sounds of the city: the soundscape of early modern European towns“, in: *Urban History*, 2003, Vol. 30, No. 1, p. 5–25.
50. Arnold von Gennep, *The Rites of Passage*, Chicago, 1960.
51. Bronisław Geremek, *Poverty. A History*, Cambridge, 1997.
52. Laurynas Giedrimas, *Žemaitijos gyventojų šeimos ir namų ūkio dydis, tipas ir gyvenimo ciklas XIX a. I pusėje*, daktaro disertacija, Vilnius, 2025.
53. Carlo Ginzburg, Carlo Poni, „The Name and the Game: Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace“, in: *Microhistory and the Lost Peoples of Europe: Selections from Quaderni Storici*, ed. by E. Muir, G. Ruggiero, Baltimore, 1991, p. 1–10.
54. Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms. The Cosmos of a Sixteenth-century Miller*, Maryland, 1992.
55. Veronika Girininkaitė, „Juozapas Legavičius (1743–1812). Gyvenimas ir raštai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2017, kn. 40, p. 191–213.
56. Liudas Glemža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789–1792 metais*, Kaunas, 2010.
57. Liudas Glemža, „Policinių institucijų raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1775–1794 m.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2011, 2012*, Nr. 2, p. 31–49.
58. Liudas Glemža, „Socialinių grupių susidūrimai LDK miestuose“, in: *Darbai ir dienos*, 2001, Nr. 28, p. 33–50.
59. Liudas Glemža, „Vilniaus Pilies įgula XVIII amžiaus antrojoje pusėje“, in: *Lietuvos pilys*, 2010, Nr. 5(2009), p. 146–167.
60. Jerzy Gordziejew, „Civilinės karinės tvarkos komisijos“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2008, p. 254–263.
61. Richard Gorski, „A Methodological Holy Grail: Nominal Record Linkage in a Medieval Context“, in: *Medieval Prosopography*, 1996, Vol. 17, No. 2, p. 145–179.
62. Andrea Griffante, „Lazy or diseased? Changing conceptions of beggars and vagrants in the Lithuanian discourse from the end of the nineteenth century to 1940“, in: *Journal of Baltic Studies*, 2020, Vol. 51, No. 1, p. 1–15.

63. Vera Henkelmann, „Candles of Death and the Death of the Virgin Mary as a Model of the Ideal Death on the Threshold of the Early Modern Era“, in: *The Moment of Death in Early Modern Europe, c. 1450–1800. Contested Ideals, Controversial Spaces, and Suspicious Objects*, ed. by Benedikt Brunner and Martin Christ, Leiden, 2024, p. 165–192.
64. David Hitchcock, „The Vagrant Poor“, in: *The Routledge History of Poverty, c. 1450–1800*, ed. by David Hitchcock and Julia McClure, London and New York, 2021, p. 60–78.
65. Hugh D. Hudson, Jr., „A Failure of Modernization: Police Reform, the „Common Good“, and Serfdom in Eighteenth-Century Russia“, in: *Russian History*, 2015, Vol. 42, No. 3, p. 249–271.
66. Olwen Hufton, „Women Without Men. Widows and spinsters in Britain and France in the eighteenth century“, in: *Between Poverty and the Pyre. Moments in the history of widowhood*, ed. by Jan Bremmer and Laurens van den Bosch, London, 2002, p. 122–151.
67. Regina Jakubėnas, „Początki i sytuacja prasy w Europie w Rzeczypospolitej obojga narodów“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2005, kn. 20, p. 159–202.
68. Martynas Jakulis, „*Advenit, et susceptus est ad nostram infirmariam*: Vilniaus bonifratrų špitalės ligoniai XVIII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2014, Nr. 34, p. 48–61.
69. Martynas Jakulis, „*Našlaičiams vaikams reikalinga pagalba*: pamestinukų žindytės Vilniuje XVIII amžiaus antroje pusėje“, in: *Moteris prie istorijos šaltinio*, sud. Eugenijus Saviščevas, Vilnius, 2024, p. 356–374.
70. Martynas Jakulis, „‘Our Gracious Benefactors’: The Charitable Activities of the Vilnius Cathedral Chapter in the Sixteenth to Eighteenth Centuries“, in: *Istorija*, 2017, t. 108, Nr. 4, p. 22–39.
71. Martynas Jakulis, „Pamestinukų globa XVIII amžiaus Vilniuje“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2016, t. 3, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 193–209.
72. Martynas Jakulis, „Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2010, t. 33, Vilnius, p. 59–95.
73. Martynas Jakulis, *Špitalės Vilniuje: labdara, gydymas ir skurdas XVI–XVII a.*, Vilnius, 2019.
74. Martynas Jakulis, *Špitalės Vilniuje XVI–XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2016.
75. Martynas Jakulis, „Vilniaus liuteronų špitalės globotiniai XVIII a.“, in: *Lituanistica*, 2015, t. 61, Nr. 2(100), p. 102–114.

76. Iwona Janicka, *Kultura higieniczna Wilna w latach 1795–1915*, Gdańsk, 2009.
77. Giedrė Jankevičiūtė, „Vilniaus dailės žemėlapis: nuo Lukiškių iki Žvėryno“, in: *Vilniečių albumas. 20 esė ir 150 vaizdų Vilniui*, sud. Algė Andriulytė, Rasa Antanavičiūtė, Arūnas Gelūnas, Giedrė Mickūnaitė, Vilnius, 2023.
78. Rūta Janonienė, „Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2020, t. 6, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 323–333.
79. Vytautas Jogėla, Elmantas Meilus, Virgilijus Pugačiauskas, *Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV a.–XX a. pradžia)*, Vilnius, 2008.
80. Rytis Jonaitis, „Orthodox Churches in the Civitas Rutenica Area of Vilnius: the Question of Location“, in: *Archaeologia Baltica: Settlements and towns*, 2011, Vol. 16, p. 110–128.
81. Ugnė Jonaitytė, „Adoptarunt et levarunt: nesantuokinių vaikų krikštavėliai XVIII amžiaus Vilniaus dekanate“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2024, Nr. 53, p. 19–37.
82. Ugnė Jonaitytė, *Nesantuokiniai vaikai Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2025.
83. Liudas Jovaiša, „Abipus kordono: Baltarusijos jėzuitų ir Lietuvos buvusių jėzuitų ryšiai po 1773 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2025, t. 48, p. 7–42.
84. Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius, 2001, p. 109–128.
85. Liudas Jovaiša, „Eustachijus Valavičius: neįvertinto herojaus curriculum vitae“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2018, t. IX, p. 86–167.
86. Liudas Jovaiša, Kotryna Korzeniewska, „Piligrimystė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius, 2001, p. 464–478.
87. Liudas Jovaiša, „Tridento susirinkimas ir Lietuva“, in: *Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. 16, Vilnius, p. 35–48.
88. Dovydas Jovaišas, Linas Girlevičius, „Vilniaus Šv. apaštalo Jokūbo ir Pilypo bažnyčios, dominikonų vienuolyno ansamblio ir Šv. Jokūbo ligoninės statinių aplinka“, in: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2022 metais*, 2023, p. 241–245.

89. Robertas Jurgaitis, „Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla Abiejų Tautų Respublikos seime 1717–1793 m.“, in: *Lituanistica*, 2010, t. 56, Nr. 1–4(79–82), p. 28–41.
90. Juozas Jurginis, Vytautas Merkys, Adolfas Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968.
91. Jan Jurkiewicz, „Wybory starszych rocznych w cechach Wileńskich (XVI–XVII w.)“, in: *Praeites pēdsakais. Skiriama Profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, sud. Edmundas Rimša, Vilnius, 2007, p. 155–183.
92. Robert Jütte, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge, 1994.
93. Auksė Kaladžinskaitė-Vičkienė, „XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2004, t. 24, p. 104, p. 89–113.
94. Algimantas Kaminskas-Krinčius, Mindaugas Klovas, „Įvadas“, in: *Vilniaus Šv. Jono bažnyčios 1611–1616 metų krikšto metrių knyga*, sud. Algimantas Kaminskas-Krinčius ir Mindaugas Klovas, Vilnius, 2022, p. 8–37.
95. Vaida Kamuntavičienė, „Punsko parapijos sielovada XVII a. antrojoje pusėje“, in: *Soter. Religijos mokslo žurnalas*, 2012, Nr. 42, p. 83–94.
96. Jolanta Karpavičienė, „Magdeburgo teisėje gerada turi dukrai tekti“: turtinė moters padėtis Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmoje pusėje“, in: *Lituanistica*, 2001, Nr. 3(47), p. 3–19.
97. Jolanta Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius, 2005.
98. Andrzej Karpiński, *Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku*, Warszawa, 1983.
99. Andrzej Karpiński, *Požary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Katalog*, współpraca Emil Kalinowski, Elżbieta Nowosielska, Warszawa, 2020.
100. Andrzej Karpiński, „Wileńska skrzynka św. Mikołaja z XVII wieku i jej podopieczne“, in: *Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok, 2004, p. 219–228.
101. Tadeusz Kasabuła, „Cech ubogich czyli Bractwo Miłosierdzia w Wilnie“, in: *Studia Teologiczne*, 2002, Nr. 20, p. 363–375.

102. Tadeusz Kasabuła, *Ignacy Massalski: biskup wileński*, Lublin, 1998.
103. Tadeusz Kasabuła, „*Proces do Dyecezyi i względem ubogich biskupa wileńskiego Ignacego Massalskiego z dnia 17 XII 1786 roku*“, in: *Wiadomości Kościelne Archidiecezji Białostockiej*, 2000, Nr. 1(116), p. 193–196.
104. Deimantas Karvelis, „Laidotuvės Biržų Radvilų dvaro aplinkoje XVI–XVII a.: socialinės komunikacijos reiškiny“, in: *Žiemgala*, 2008, Nr. 1, p. 13–16.
105. Elena Keidošiūtė, „*Mariae Vitae* kongregacijos misionieriška veikla“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, Nr. 24, p. 38–49.
106. Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius, 1991.
107. Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni K. Urmański, Oksana Valionienė, *Vilniaus sociotopografijos metmenys XIV–XVIII a.*, Vilnius, 2021.
108. Mindaugas Klovas, Antoni K. Urmański, „Vilniaus teisminė autonomija ir 1566 m. sausio 16 d. Žygimanto Augusto privilegija – savivaldos teisių garantas teismo reformos metu“, in: *Moteris prie istorijos šaltinio. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas profesorės Irenos Valikonytės 75 metų jubiliejui*, sud. Eugenijus Saviščevas, Vilnius, 2024, p. 232–246.
109. Marceli Kosman, „Litewskie kazania pogrzebowe z pierwszej połowy XVII wieku“, in: *Odrodzenia i reformacja w Polsce*, 1972, t. XVII, Wrocław, p. 87–114.
110. Juzefas Ignacas Kraševskis, *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 metų*, t. III, Vilnius, 2020.
111. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius, 2006.
112. Jadwiga Krzyżaniakowa, Jerzy Ochmański, *Jogaila*, Vilnius, 2010.
113. Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie: od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezyi wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno, 1912.
114. Ivanas Lappo (Иван Иванович Лаппо), *1588 metų Lietuvos Statutas (Литовский статутъ 1588 года)*, t. 1: *Tyrinėjimas (Изследование)*, Kaunas, 1936.
115. Everett S. Lee, „A Theory of Migration“, in: *Demography*, 1966, Vol. 3, No. 1, p. 47–57.
116. Ulrich L. Lehner, *Katalikų Apšvieta*, Kaunas, 2018.

117. Carole Levin, „Would I Could Give You Help and Succour“: Elizabeth I and the Politics of Touch“, in: *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies*, 1989, Vol. 21, No. 2, p. 191–205.
118. Ina Liaudanskaitė, *Vilniaus istorinis priemiestis Antakalnis. Kiniškas sodas ir teritorija, vadinama „Kinija“: istorinė – urbanistinė analizė ir paveldosaugos galimybės*, magistro darbas, Kaunas, 2022.
119. Adele Lindenmeyr, *Poverty is not a Vice: Charity, Society, and the State in Imperial Russia*, Princeton, 1996.
120. *The Locus of Care. Families, communities, institutions and the provision of welfare since antiquity*, ed. by Peregrine Horden and Richard Smith, London, 1998.
121. Maria Łowmianska, „Dubiński Piotr“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1939, t. V, p. 433.
122. Jürg Luterbacher, Daniel Dietrich, Elena Xoplaki, Martin Grosjean, Heinz Wanner, „European Seasonal and Annual Temperature Variability, Trends, and Extremes since 1500“, in: *Science*, 2004, t. 303, p. 1499–1503.
123. Jevgenij Machovenko, „Viduramžių Vilniaus universiteto teismas pasaulietinės ir bažnytinės jurisdikcijos atskyrimo kontekstu“, in: *Teisė*, 2010, Nr. 74, p. 57–66.
124. Kristina Mačiulytė, „Viešo ir privataus gyvenimo akcentai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Apšvietos pamoksluose“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, 2008, p. 85–103.
125. Agnė Malinauskaitė, „Žmonės sode: ankstyvojo Vilniaus universiteto Botanikos sodo ir jo kūrėjų istorija (1782–1802)“, in: *Naujasis židinys-Aidai*, 2025, Nr. 5, p. 29–35.
126. Monika Małudzińska, *Żebracy i włóczędzy w stanisławowskiej Warszawie*, Warszawa, 2014.
127. Monika Małudzińska, *Kraj jest nieszczęśliwy, że ma ludzi próżnujących. Walka z ubóstwem w Warszawie na tle sytuacji społeczno-gospodarczej Rzeczypospolitej w dyskursie publicystycznym drugiej połowy XVIII wieku*, Warszawa, 2015.
128. Bernadetta Manyś, „1760 metų gaisro Vilniuje pasekmės, remiantis *Kurier Litewski* pranešimais“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*. 2017, 2018, Nr. 2, p. 167–179.
129. Jonas Mardosa, „Elgetos ir elgetavimas XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Seredžius*, sud. Vida Girininkienė, Margarita Baršauskienė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius, 2003, p. 847–856.

130. Marinko Marić, „Traditional marriage and the role of witnesses in the Parish of Ravno in the first half of nineteenth century“, in: *Dubrovnik Annals*, 2017, Nr 21(21), p. 73–95.
131. Józef Maroszek, „Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w.“, in: *Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok, 2004, p. 191–218.
132. Gražina Marija Martinaitienė, „XIV–XV a. LDK varpai“, in: *Menotyra*, 2007, t. 14, Nr. 3, p. 1–15.
133. Julia McClure, „Poverty and Empire“, in: *The Routledge History of Poverty, c. 1450–1800*, ed. by David Hitchcock and Julia McClure, New York, 2020, p. 39–59.
134. Julia McClure, „The Rights of the Poor. Taking the Long view“, in: *Social Rights and the Politics of Obligation in History*, ed. by Steven L. B. Jensen and Charles Walton, 2022, Cambridge, p. 29–46.
135. Thomas McStay Adams, *Bureaucrats and Beggars*, Oxford, 1990.
136. Vytautas Misevičius, „Ubagų cecho bizūnininkas. Senovinės Vilniaus istorijos“, in: *Literatūra ir menas*, 1988 rugpjūčio 27, Nr. 35(2180), p. 8–9.
137. Rūta Miškinytė, „Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a.“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2024, t. 10, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 186–211.
138. Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dvasininkų reikšmė miesto elgetų gyvenime XVIII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2022, Nr. 50, p. 74–88.
139. Michel Mollat, *The Poor in the Middle Ages. An Essay in Social History*, New Haven, 1986.
140. James Monti, *The Week of Salvation*, Huntington, 1993.
141. Józef Morzy, „Geneza i rozwój cechów wileńskich do końca XVII w.“, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. Historia*, 1959, zes. 4.
142. Edward Muir, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge, 2005.
143. *Negaliai jautrios kalbos gairės, adaptuotos Lietuvos kontekstui* [interaktyvus], in: https://anta.lrv.lt/public/canonical/1761890596/1824/negaliai-jautrios-kalbos-gaires_adaptuotos-lietuvos-kontekstui-2024_Galutin%C4%97s.pdf (2026 02 22).

144. „Neregys Jasinskis“, in: *Aš esu vilnietis*, sud. Evelina Bukauskaitė, Diana Streikuvienė, Vilnius, 2002, p. 100–101.
145. Christian Alexander Neumann, „Introduction. Old Age before Modernity“, in: *Old Age before Modernity. Case studies and Methodological Perspectives, 500 BC–1700 AD*, ed. Christian Alexander Neumann, Heidelberg, 2023, p. 13, p. 1–30.
146. Elżbieta Nowosielska, *Melancholia, szaleństwo i inne „choroby głowy“ w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa, 2021.
147. Mindaugas Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, Vilnius, 2008.
148. Aistė Paliušytė, „XVII–XVIII amžiaus Kauno miestiečių paveikslų rinkiniai: temos ir funkcijos“, in: *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, sud. Aistė Paliušytė, Vilnius, 2010, p. 492–506.
149. Violeta Pansevič, „XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2022, t. 8, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 132–162.
150. Parodos „Dangaus miestas“ audiogidas [interaktyvus], in: <https://gidas.bpmuziejus.lt/prodaktai/turai/dangaus-miestas/> (2026 02 03).
151. Zbigniew Perzanowski, „Kanonik krakowski ks. Jan Długosz o Królowej Jadwidze“, in: *Analecta Cracoviensia*, 1980, t. XII, p. 193–267.
152. Jovita Pivoriūnaitė, „Vilniaus Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis XVI a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. 16, p. 117–126.
153. Rima Praspaliauskienė, *Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje*, Vilnius, 2000.
154. Virgilijus Pugačiauskas, „Magistrat Wileński w pierwszych latach pod zaborem rosyjskim (1794–1808)“, in: *Biuletyn Historii Pogranicza*, 2001, Nr. 2, p. 19. p. 19–29.
155. Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus miesto policijos kaita XVIII a. pab.–XIX a. pr.: pareigūnai, struktūra, funkcijos“, in: *Istorija*, 2022, t. 126, Nr. 2, p. 46–62.
156. Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus savivaldos institucijos XIX a. I pusėje: istorinis-teisinis aspektas“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2000*, 2001, Vilnius, p. 147–163.
157. Virgilijus Pugačiauskas, „Vilniaus statybininkų amatų cechai XIX a. I pusėje: organizacinė struktūra, gamybos pobūdis, kolektyvinė biografija“, in: *Lituanistica*, 2007, t. 53, Nr. 3(71), p. 29–43.

158. Brian Pullan, „Catholics, Protestants, and the Poor in Early Modern Europe“, in: *The Journal of Interdisciplinary History*, 2005, Vol. 35, No. 3, p. 441–456.
159. Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademija“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 317–334.
160. Paulius Rabikauskas, „Vilniaus akademijos rektoriai (1569–1579–1773)“, in: *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sud. Liudas Jovaiša, Vilnius, 2002, p. 127–189.
161. Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis. Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius, 2015.
162. Tojana Račiūnaitė, „Lukiškių Dievo Motinos atvaizdo istorija“, in: *Lukiškių Dievo Motina. Atvaizdo istorijos studija, stebuklų knyga ir jos vertimas*, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius, 2017, p. 15–184.
163. Tojana Račiūnaitė, „Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2010, Nr. 57, p. 21–41.
164. Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto socialinio žemėlapių XVII a. pirmojoje pusėje–XVIII a.: elgetų organizacijos pobūdis“, in: *Istorija*, 2007, t. 67, p. 15–23.
165. Aivas Ragauskas, „Kaip gyveno elgetos XVII–XVIII a. Vilniuje: turėjo net savo broliją“ [interaktyvus], in: https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/ar-zinai/kaip-gyveno-elgetos-xvii-xviii-a-vilniuje-turejo-net-savo-brolija-1634-1552210?utm_medium=copied (2024 09 30).
166. Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius, 2002.
167. Eligijus Raila, „Gegužės 3 d. konstitucija: *Valdymo įstatymas ir Abiejų Tautų tarpusavio išipareigojimas*“, in: *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos Konstitucija*, sud. Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius, 2022, p. 9–25.
168. Eligijus Raila, *Ignotus Ignotas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*, Vilnius, 2010.
169. Jill Raitt, „Three Inter-Related Principles in Calvin’s Unique Doctrine of Infant Baptism“, in: *The Sixteenth Century Journal*, 1980, Vol. 11, No. 1, p. 51–62.
170. Philip Rawlings, „Policing before the police“, in: *Handbook of Policing*, ed. by Tim Newburn, London, 2011, p. 47–71.

171. Hermann Rebel, „Between *Heimat* and *Schubsystem*: Walking the Homeless to Death in Early Modern Austria“, in: *Central European History*, 2015, Nr. 48, p. 461–471.
172. Ritchie Robertson, *The Enlightenment. The Pursuit of Happiness 1680–1790*, Dublin, 2022.
173. Michał Rożek, ks. Jan Kracik, *Hultaje, złoczyńcy, wszeteczności w dawnym Krakowie*, Kraków, 1986.
174. Giedrė Sabaitytė, „*Užribio žmonės*“ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje, daktaro disertacija, Kaunas, 2010.
175. Darius Sakalauskas, *Private Capital Management: a Case of Vilnius in the 17–18th Centuries*, doctoral dissertation, Vilnius, 2019.
176. Eglė Sakalauskaitė-Juodeikienė, *Pamišimas ir epilepsija paūmėja šviečiant mėnesienai. Nervų ligos Vilniuje XIX a. pirmoje pusėje*, Vilnius, 2022.
177. Stasys Samalavičius, „Užeigos“, in: *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sud. Almantas Samalavičius, Vilnius, 2011, p. 173–183.
178. Stasys Samalavičius, „XVII–XVIII a. Vilniaus smuklės“, in: *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sud. Almantas Samalavičius, Vilnius, 2011, p. 168–172.
179. Jolita Sarcevičienė, „Antano Kazimiero Sapiegos dienoraštis: tapatybė ir autokreacija“, in: *Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1730–1733 metų dienoraštis*, parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2024, p. 7–18.
180. Jolita Sarcevičienė, „Knygos vilniečių namuose XVII a. paskutiniame ketvirtyje: nuo paausotos Biblijos iki herbariumo“, in: *Vilnius ir jo bendruomenės. Žvilgsnis į 700 metų miesto istoriją*, sud. Mindaugas Klovas, Jolita Sarcevičienė, Jurgita Šiaučiūnaitė-Verbickienė, 2025, Vilnius, p. 407–422.
181. Jolita Sarcevičienė, „Knygos Vilniaus miestiečių namuose XVIII a. pirmoje pusėje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2019, kn. 47, p. 249–278.
182. Jolita Sarcevičienė, „Krikštas – tai ne gimimas, o laidotuvės – tai ne mirtis“: parapijų metrikų knygos istorinės demografijos ir šeimų tyrimų kontekste“, in: *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose*, sud. Zigmantas Kiaupa, Jolita Sarcevičienė, Vilnius, 2013, p. 451–471.
183. Jolita Sarcevičienė, *Lietuvos didikės proginėje literatūroje: portretai ir įvaizdžiai*, Vilnius, 2005.

184. Jolita Sarcevičienė, „Vaikas Vilniuje XVII a. antroje pusėje–XVIII a.“, in: *Pasakojimai apie Vilnių ir Vilniečius*, VI dalis, sud. Zita Medišauskienė, Vilnius, 2024, p. 35–64.
185. Jolita Sarcevičienė, „Vaikas XVI–XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje: galimi auklėjimo ir socializacijos metodai“, in: *Menotyra*, 2003, t. 31, Nr. 2, p. 4–10.
186. Robert M. Schwartz, *Policing the Poor in Eighteenth-Century France*, Chapel Hill, 1988.
187. Pamela Sharpe, „Survival strategies and stories: poor widows and widowers in early industrial England“, in: *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*, ed. by Sandra Cavallo and Lyndan Warner, New York, 1999, p. 220–239.
188. Allan Silver, „The Demand for Order in Civil Society: A Review of Some Themes in the History of Urban Crime, Police and Riot“, in: *Theories and Origins of the Modern Police*, ed. by Clive Emsley, Burlington, 2011, p. 23–46.
189. Lesley Silvester, „The Experience of Single Women in Early Modern Norwich: „Rank Beggars, Gresse Maydes and Harlots“, in: *Experiences of Poverty in Late Medieval and Early Modern England and France*, ed. by Anne M. Scott, New York, 2016, p. 85–103.
190. Gintautas Sliesoriūnas, Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Aivas Ragauskas, Jolita Sarcevičienė, Oksana Valionienė, *Vilniaus istorija*, t. I: *XIII a.–1795 m.*, Vilnius, 2023.
191. *Spalvink Vilnių. Miestiečiai*, sud. Laima Bačkienė, Dalia Sirgedaitė, Vilnius, 2022.
192. Adam Spodaryk, „1647 m. Jono Breitelio nulietos patrankos inskripcija“, in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, 2018, Vol. 4, 2018 p. 444–453.
193. Tadeusz Srogosz, „Próby reform szpitalnictwa w Wilnie u schyłku I Rzeczypospolitej“, in: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, red. S. Górzyński i M. Nagielski, Warszawa, 2014, p. 403–419.
194. Ramunė Šmigelskytė Stukienė, Eduardas Brusokas, Liudas Glemža, Robertas Jurgaitis, Valdas Rakutis, *Modernios administracijos tapsmas Lietuvoje: valstybės institucijų raida 1764–1794 metais*, Vilnius, 2014.
195. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, „Laisvė išvykti: asmens judumo kontrolė Tado Kosciuškos sukilimo metu“, in: *Istorija*, 2018, t. 112, Nr. 4, p. 4–32.

196. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003.
197. Marian Surdacki, „Rodzaje i formy jałmużny w Polsce przedrozbiorowej“, in: *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 2016, Nr. 105, p. 275–301.
198. Andželika Ščemeliova, *Sutuoktinių santykiai stačiatikių kilmingųjų šeimoje ir jų reguliavimo raida Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pasaulietinėje teisėje XV a. vid.–XVI a. pab.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2023.
199. „Šv. Nikodemo ir Šv. Juozapo bažnyčios pastatas“ [interaktyvus] in: <https://kvr.kpd.lt/> (2024 09 30).
200. Magdalena Ślusarska, „Ku odnowie życia religijno-moralnego wiernych i poprawie ich obyczajów. Duchowieństwo diecezji Wileńskiej w okresie pontyfikatu biskupa Ignacego Jakuba Massalskiego (1762–1794) jako oświeceniowa reforma Katolicka“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, kn. 33, p. p. 171–211.
201. Karolina Tatarzyńska, „Dyrektorka czy pani dyrektor. Która forma jest lepsza?“ [interaktyvus], in: <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,19726613,dyrektorka-czy-pani-dyrektor-ktora-forma-jest-lepsza.html> (2026 01 19).
202. Magdalena Teter, „Jewish Conversions to Catholicism in the Polish-Lithuanian Commonwealth of the Seventeenth and Eighteenth Centuries“, in: *Jewish History*, 2003, Vol. 17, No. 3, p. 257–283.
203. Henry Theiler, *The Candle as a Symbol and Sacramental in the Catholic Church*, New York and Cincinnati, 1909.
204. Edward Palmer Thompson, *The Making of the English Working Class*, London, 1963.
205. Antanas Tyla, „Sostinės Vilniaus apsaugos ir gynybos reglamentavimas nepaprastosios padėties sąlygomis XVI a. viduryje–XVII a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis. 2015*, 2016, Nr. 2, p. 33–48.
206. Liudas Truska, „Kernavės apylinkių gyventojai XVIII amžiaus pabaigoje“, in: *Musninkai. Kernavė. Čiobiškis*, sud. Stanislovas Buchaveckas, Vilnius, 2005, p. 176–183.
207. Karolis Tumelis, „Neišsipildžiusios viltys: skundai dėl nutrauktų sužadėtuvių Vilniaus vyskupijos konsistorijoje XVIII a. antroje pusėje“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, 2016, t. VIII, p. 77–112.
208. Victor Turner, *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*, London, 1982.

209. Victor Turner, *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, London, 2011.
210. Agnius Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai 1661–1795 m.*, Vilnius, 2005.
211. *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy, t. 2, Województwo Trockie: XIV–XVIII wiek*, red. Andrzej Rachuba, op. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym, Warszawa, 2009.
212. Tomas Vaiseta, *Vasarnamis. Vilniaus psichiatrijos ligoninės socialinė istorija 1944–1990*, Vilnius, 2018.
213. Viktorija Vaitkevičiūtė, *LDK katalikiškas baroko pamokslas: tarp ars vivendi ir ars moriendi*, Vilnius, 2008.
214. Viktorija Vaitkevičiūtė, „Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo nutarimai ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikiškas baroko pamokslas“, in: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius, 2009, p. 156–173.
215. Irena Valikonytė, *Rex Iustissimus. Valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje–XVI a.*, Vilnius, 2023.
216. Irena Valikonytė, „Prokuratorius XVI a. pirmoje pusėje: bylos šalies pavaduotojas, kalbovas ar „teisingumo riteris“, in: *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, Vilnius, 2005, p. 135–151.
217. Artūras Vasiliauskas, „Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid.–XVIII a. vid.)“, in: *Lietuvos vidaus reikalų istorija*, Vilnius, 2008, [interaktyvus], in: https://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Veikla/Vidaus%20reikal%C5%B3%20istorija/3dalis.pdf (2025 08 04).
218. Darius Vilimas, „Bylininkų įgaliotiniai Žemaitijos teismuose XVII a. pradžioje“, in: *Lituanistica*, 2023, t. 69, Nr. 2(132), p. 89–106.
219. Gina Viliūnė, *Žmogžudystė batsiuvio dirbtuvėje*, Vilnius, 2020.
220. *Vilniaus universiteto lyčiai jautrios kalbos gairės* [interaktyvus], in: https://www.kf.vu.lt/dokumentai/VU_ly%C4%8Diai_jautrios_kalbos_gair%C4%97s.pdf (2026 02 22).
221. Tim Wales, „Poverty, poor relief and the life-cycle: some evidence from seventeenth-century Norfolk“, in: *Land, Kinship and Life-Cycle*, ed. By Richard M. Smith, Cambridge, 2002, p. 351–404.
222. Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe. Second edition*, Cambridge, 2000.

223. Anne Winter, Thijs Lambrecht, „Migration, Poor Relief and Local Autonomy: Settlement Policies in England and the Southern Low Countries in the Eighteenth Century“, in: *Past & Present*, 2013, Vol. 218, Nr. 1, p. 91–126.
224. Michał Tomasz Wójciuk, „Zjawiska atmosferyczne, elementy meteorologiczne i klęski żywiołowe na Litwie w latach 1697–1763 w wybranych źródłach narracyjnych“, in: *Rocznik Lituanistyczny*, 2015, Nr. 1, p. 115–169.
225. Stanisław Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. IV, Kraków, 1905.
226. Luca Zenobi, „Mobility and Urban Space in Early Modern Europe: An Introduction“, in: *Journal of Early Modern History*, 2021, No. 25, p. 1–10.
227. Eglė Zicari, „VU lyčiai jautrios kalbos gairės: pažangos ženklas ar radikalus eksperimentas?“ [interaktyvus], in: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lyciai-jautri-kalba-tarp-pagarbos-visiems-ir-tradicines-gramatikos-56-1586510> (2026 01 19).
228. Zofia Zielińska, „Morawski Ignacy Feliks“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, 1976, t. XXI, p. 718–719.
229. Robertas Zilinskas, „Renesanso laikotarpio statybos Vilniuje klausimu“, in: *Urbanistika ir architektūra*, 2008, Nr. 32 (2), p. 125–137.
230. Gintautas Žalėnas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bažnyčių varpai ir jų gamintojai*, daktaro disertacija, Kaunas, 2015.
231. Dorota Żołądz-Strzelczyk, *Dziecko w dawnej Polsce*, Poznań, 2006.
232. Юлиан Фомич Крачковский, „Предисловіе“, in: *АВАК*, т. 20: *Акты касающіеся города Вильны*, Вильна, 1893, p. XXI–CCXXVI.

Skaitmeniniai ištekliai

1. 1808 m. Vilniaus planas, projektas „Vilniaus DNR“ [interaktyvus], in: <https://zemelapiai.vplanas.lt/vilniausdnr/lt/maps/compare/swipe/42e1492a-d5ac-4d09-ac03-90a6efb54d6e/2870c7c8-1516-487f-9007-491b20965e40> (2026 01 20).
2. Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Oksana Valionienė, *Vilniaus senamiesčio posesijų raida XVI–XVIII a.* [interaktyvus], in: <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2020/06/vilniaus-senamiescio48dio-posesiju5b3-raida-xvi-xviii-a-duomenc5b3-bazc497.zip> (2024 10 07).

3. „Vilniaus miesto gyventojų duomenys“ [interaktyvus], in:
<https://vilnius.lt/lt/statistika/>;
<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjojOTE2Mzk5MjEtZGU5Yi00MTU1LWFKOGEtYmQ2M2ZiM2RmYzQxIiwidCI6ImFmZjM2MzMxLTNINWUtNDdlOC1hZjZLTE4NTFkNmQxZmUzYiIsImMiOjh9> (2025 01 08).

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1. Vilniaus Lukiškių, Šv. Dvasios dominikonų ir bazilijonų elgetoms dalintos išmaldos sezoniškumas.
2. 1735–1741 m. vizičių per mėnesį išmaldai išdalintos sumos.
3. Marijos Leščinskos „išmaldinė“.
4. Vilniaus Lukiškių ir Šv. Dvasios dominikonų, pranciškonų konventualų, bazilijonų ir bernardinų vienuolynų skirtingoms išmaldos gavėjų grupėms priklausiusiems pavieniams asmenims dalinta išmalda.
5. Žinomi elgetų organizacijos vyresnieji, raštininkai ir įgaliotiniai.
6. Šv. Jono bažnyčioje 1692–1800 m. krikštaitėiais ir krikštamotėmis tapusių vargš(i)ų vardų sąrašas.
7. Savaitės dienos, kuriomis vargšai ir vargšės Šv. Jono bažnyčioje tapdavo krikštaitėiais ir krikštamotėmis.
8. Asmenų, kurių laidotuvių registrais naudotasi rengiant poskyrį 2.2.3, statusas arba užsiėmimas.
9. Šv. Jono bažnyčioje prie „elgetų“ altoriaus aukotos mišios.
10. Klebono Adomo Ancypos testamentuose įrašytos paskolintos sumos iš elgetų organizacijos išdo.
11. Lietuvos špitolių komisijos intendantas Zacharijus Serebrenikovo 1798 m. sudarytame vargš(i)ų sąrašė senais ir senomis įvardintų vyrų ir moterų amžius.
12. Vilniaus Lukiškių, Šv. Dvasios dominikonų, pranciškonų konventualų ir bazilijonų pavieniams vyrams ir moterims XVIII a. dalinta išmalda.
13. Amžius, kada elgetauti pradėjo 1792 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių registruose įrašyti elgetos.
14. 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose įrašytų elgetų ar vargš(i)ų amžius.
15. XVIII a. 10 deš. Vilniuje elgetavusių asmenų vedybinis statusas.
16. XVIII a. Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietos.
17. Pranciškus Smuglevičius. Aštrieji (Aušros) Vartai.
18. Pranciškus Smuglevičius. Žemutinė pilis Vilniuje.
19. Vaitiekus Ivaškevičius. Vilniaus vaizdelis ties Totorių vartais.

20. Juozapas Peška. Vilniaus rotušės vaizdas iš priekio.
21. Juozapas Peška. Vilniaus rotušės pastato, [suprojektuoto] lietuvių architekto Gucevičiaus, vaizdas.
22. 1795–1796 m. Vilniaus vargš(i)ų ir elgetų gyvenamųjų vietų žemėlapis.

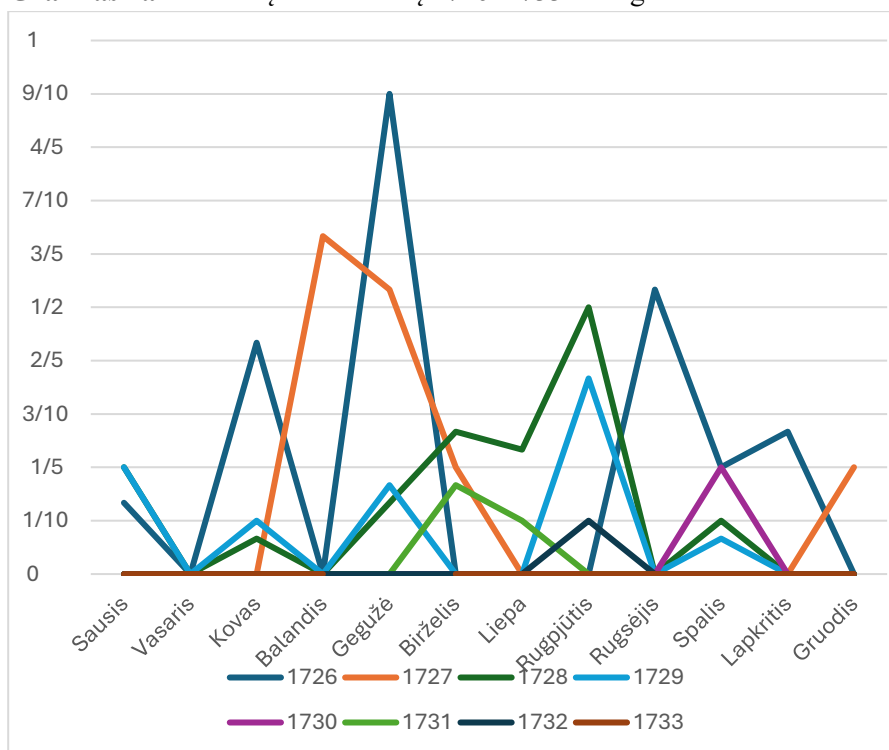
PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Vilniaus Lukiškių, Šv. Dvasios dominikonų ir bazilijonų elgetoms dalintos išmaldos sezoniškumas.

Šį priedą sudaro trylika grafikų, parengtų remiantis Vilniaus Lukiškių dominikonų¹⁴⁰⁴, Šv. Dvasios dominikonų¹⁴⁰⁵ ir bazilijonų Švč. Trejybės¹⁴⁰⁶ vienuolynų išlaidų registrais. Grafikai sudaryti laikotarpius, kuriais pildyti minėti registrai, išskirsčius į ne ilgesnes nei 10 metų atkarpas, idant išmaldos sezoniškumo dinamika juose gerai matytųsi. Į apskaitą neįtraukti 1790 m. birželį Šv. Dvasios dominikonų paaukotų 8 auksinų – dėl tokios neįprastai didelės sumos išsikreipia grafiko vaizdas ir visa kita informacija tampa sunkiau įžiūrima.

Lukiškių dominikonai

Grafikas 1a. Lukiškių dominikonų 1726–1733 m. elgetoms dalinta išmalda.

¹⁴⁰⁴ VUB RS, f. 4, b. A2502; f. 5, b. F-32487, F-32488, F-33023.

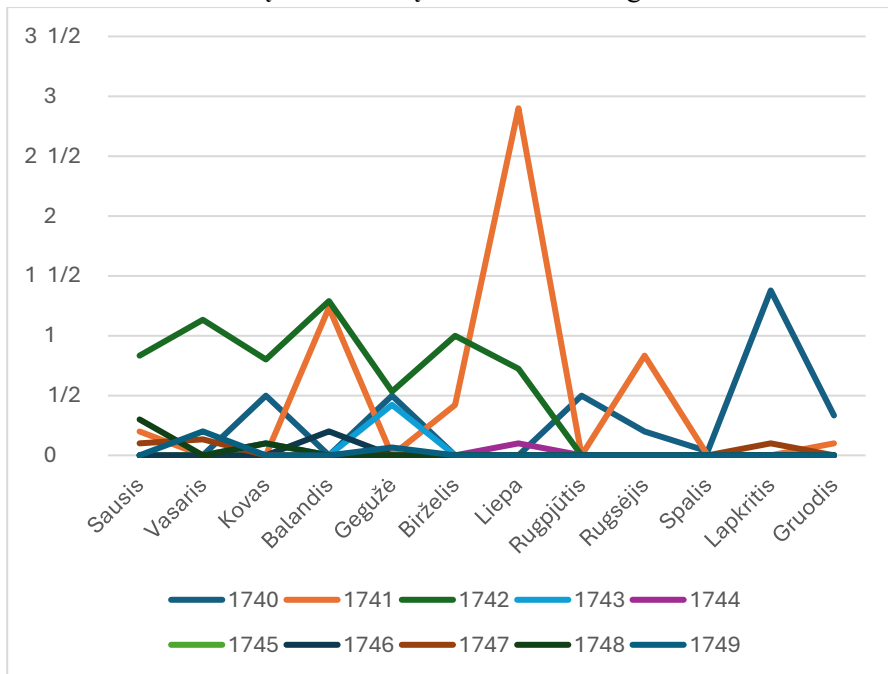
¹⁴⁰⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56.

¹⁴⁰⁶ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1.

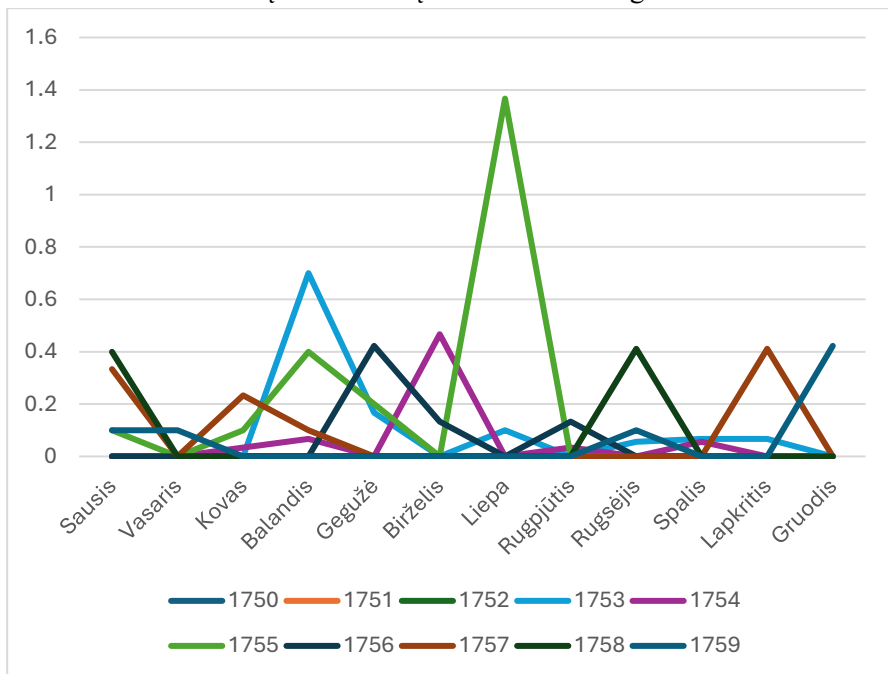
Grafikas 1b. Lukiškių dominikonų 1735–1739 m. elgetoms dalinta išmalda.

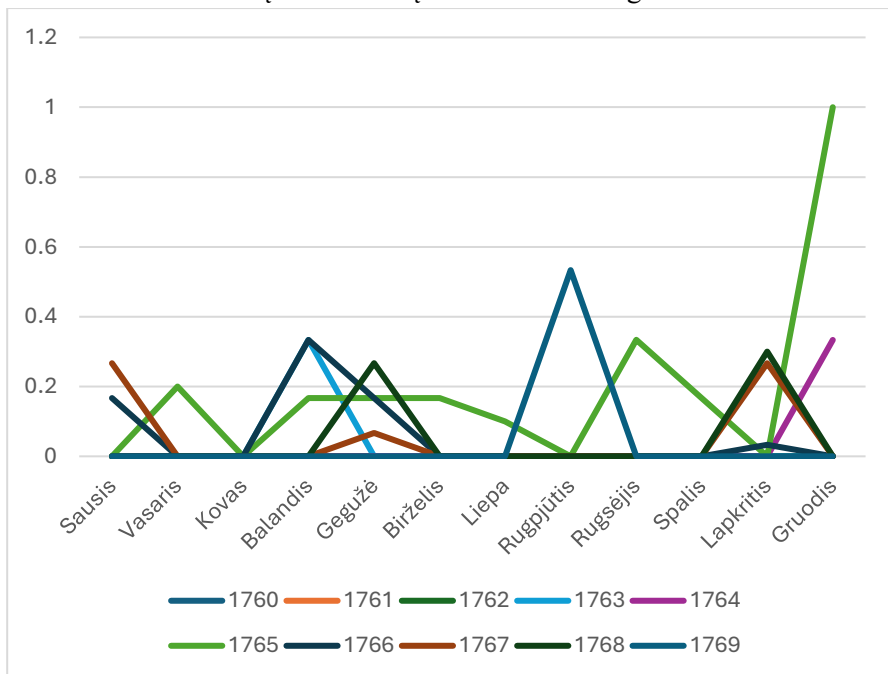
Grafikas 1c. Lukiškių dominikonų 1740–1749 m. elgetoms dalinta išmalda.

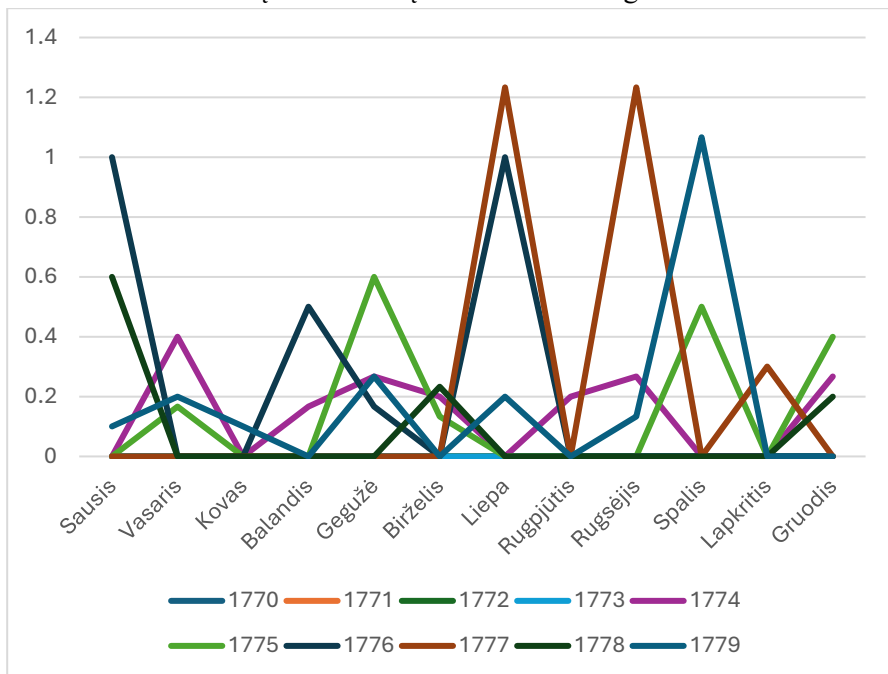
Grafikas 1d. Lukiškių dominikonų 1750–1759 m. elgetoms dalinta išmalda.

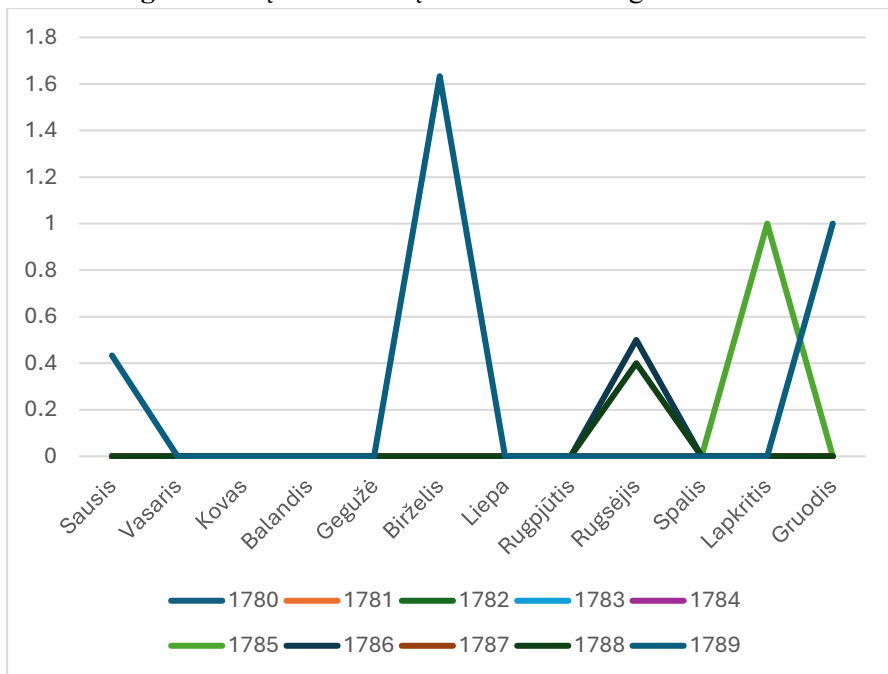
Grafikas 1e. Lukiškių dominikonų 1760–1769 m. elgetoms dalinta išmalda.

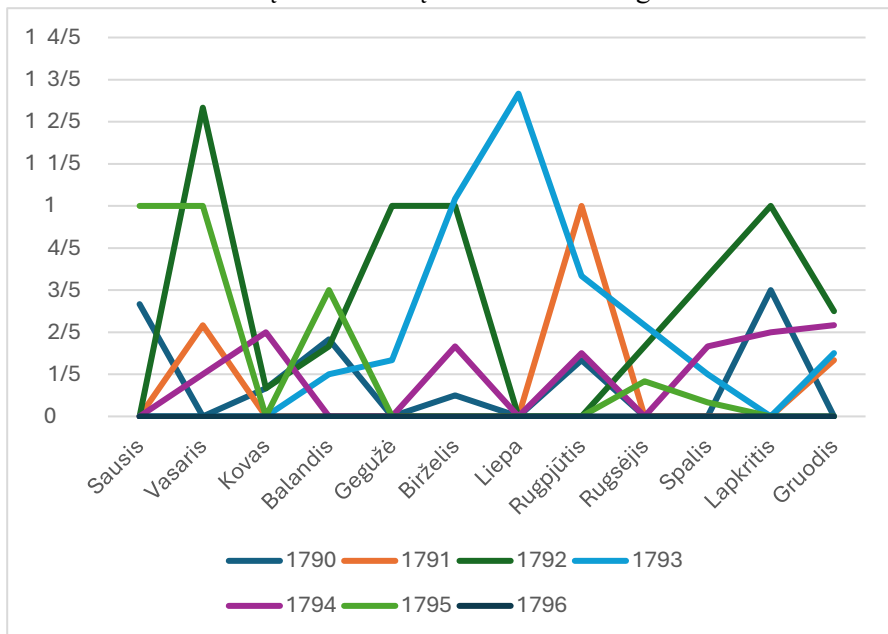
Grafikas 1f. Lukiškių dominikonų 1770–1779 m. elgetoms dalinta išmalda.

Grafikas 1g. Lukiškių dominikonų 1780–1789 m. elgetoms dalinta išmalda.

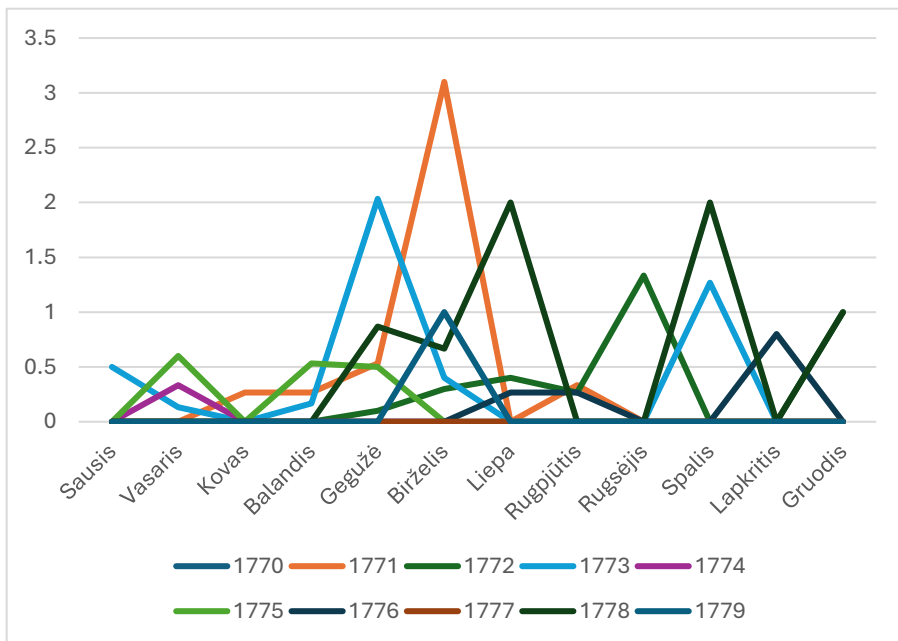

Grafikas 1h. Lukiškių dominikonų 1790–1796 m. elgetoms dalinta išmalda.

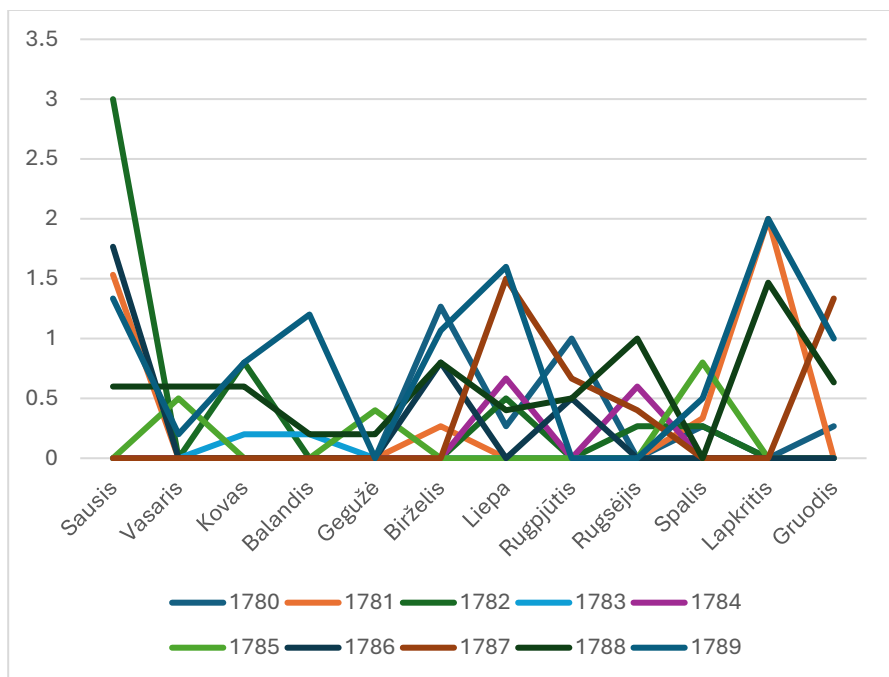

Šv. Dvasios dominikonai

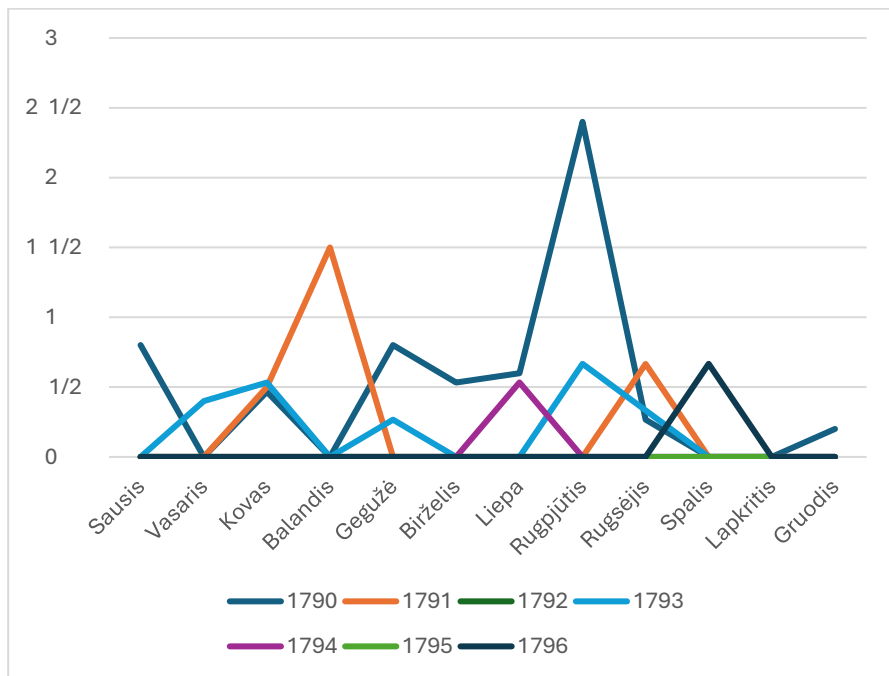
Grafikas 1i. Šv. Dvasios dominikonų 1770–1779 m. elgetoms dalinta išmalda.

Grafikas 1j. Šv. Dvasios dominikonų 1780–1789 m. elgetoms dalinta išmalda.

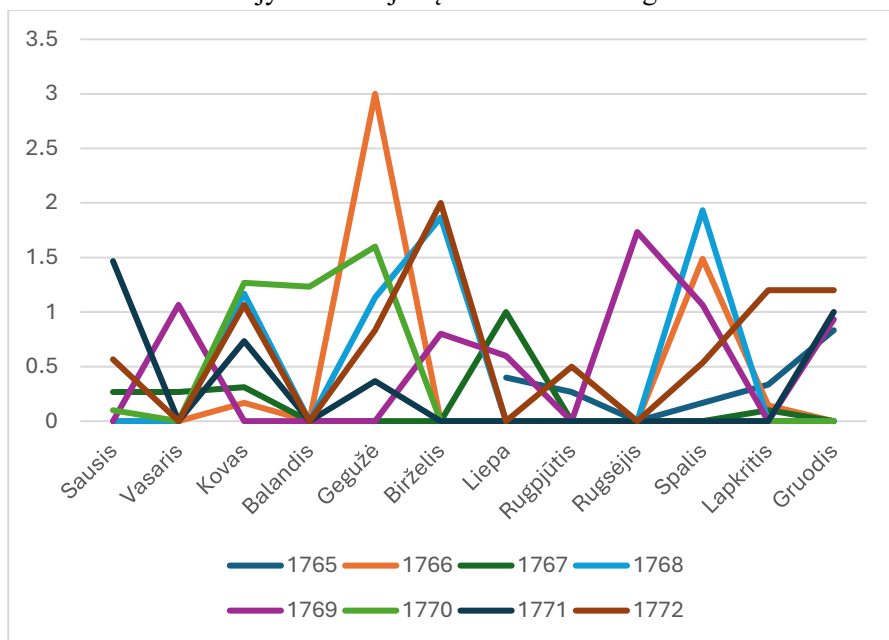

Grafikas 1k. Šv. Dvasios dominikonų 1790–1796 m. elgetoms dalinta išmalda.

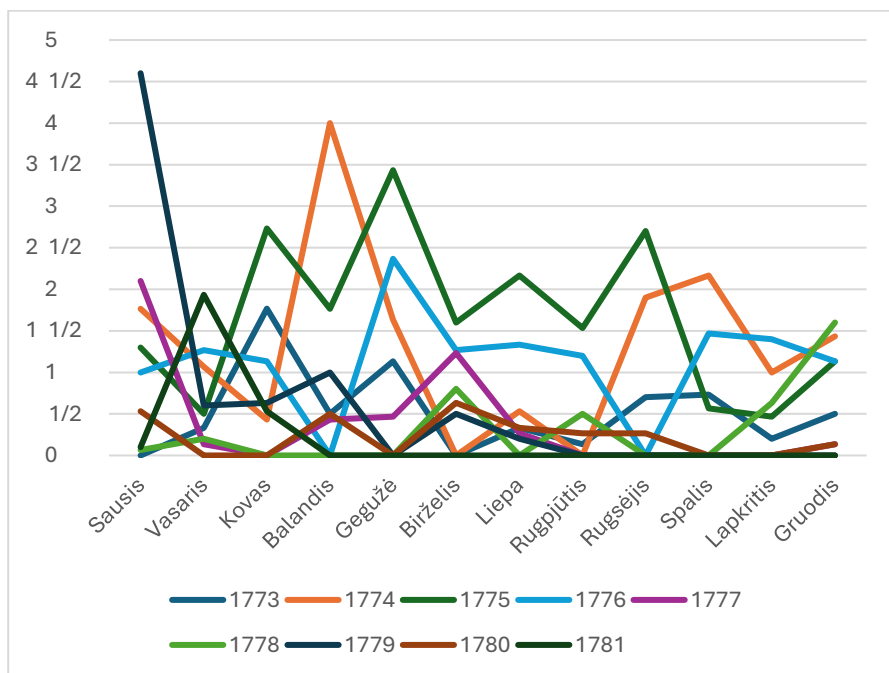

Bazilijonai

Grafikas 1l. Švč. Trejybės bazilijonų 1765–1772 m. elgetoms dalinta išmalda.

Grafikas 1m. Švč. Trejybės bazilijonų 1773–1781 m. elgetoms dalinta išmalda.

Priedas Nr. 2. 1735–1741 m.¹⁴⁰⁷ vizičių per mėnesį išmaldai išdalintos sumos.

Rengiant šį priedą neįtraukti įrašai, kuriuose elgetoms bei kitoms gavėjų grupėms dalintą išmaldą vienuolės pažymėjo kartu.

Per mėnesį išdalinta suma	Kiek kartų dalinta
1 auksinas	12
1 auksinas 13 grašių	7
2 auksinai 8 grašiai	3
2 auksinai 26 grašiai	2
2 auksinai 20 grašių	2
1 auksinas 12 grašių	2
1 auksinas 3 grašiai	2
21 auksinas	1
4 auksinai 6 grašiai	1
4 auksinai 4 grašiai	1
4 auksinai	1
2 auksinai 13 grašių	1
1 auksinas 27 grašiai	1
1 auksinas 25 grašiai	1
1 auksinas 24 grašiai	1
1 auksinas 21 grašis	1
1 auksinas 6 grašiai	1
1 auksinas 5 grašiai	1
1 auksinas 2 grašiai	1

¹⁴⁰⁷ Archiwum SS. Benedyktynek, b. D46.

Priedas Nr. 3. Marijos Leščinskos „išmaldinė“.

XVIII a. antras ketvirtis. Ekspонатas saugomas Kurniko pilies muziejuje, Lenkijoje. Už pasidalinimą dėkoju dr. Martynui Jakuliui.

Priedas Nr. 4. Vilniaus Lukiškių ir Šv. Dvasios dominikonų, pranciškonų konventualų, bazilijonų ir bernardinų vienuolynų skirtingoms išmaldų gavėjų grupėms priklausiusiems pavieniams asmenims dalinta išmalda.

Priedą sudaro 28 lentelės, parengtos remiantis Lukiškių ir Šv. Dvasios dominikonų, pranciškonų konventualų, bazilijonų ir bernardinų išlaidų registruose esančia informacija. Šaltiniuose žymėta ne vienam, o keliems asmenims dalinta išmalda į apskaitą įtraukta tik tuo atveju, jei įrašuose nurodytas konkretus gavėjų skaičius ir įmanoma apskaičiuoto vidurkį. Pavyzdžiui, jei minima dviem elgetoms skirta 6 grašių suma, manoma, kad du pavieniai ar pavienės elgetos gavo po 3 grašius. Retkarčiais žinoma, kad vienuoliai aukėjo pinigus pavieniams asmenims, tačiau dėl fizinės šaltinių būklės jos neįmanoma įskaityti – tokie atvejai į lenteles neįtraukti. Vidurkiai skaičiuoti apvalinant. Pranciškonai konventualai 1779–1785 m.¹⁴⁰⁸ tik vieną kartą registravo pavieniam elgetai dalintą išmaldą, tad rengiant šį priedą šis šaltinis nenaudotas.

Naudojamos santrumpos: zł. – auksinai, gr. – grašiai, sz. – šilingai

Lukiškių dominikonai

1726–1733 m.¹⁴⁰⁹

Lentelė 4a. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	13 gr.	6 gr.	5 gr.	4 gr.	3 gr.	2 gr.	1 gr.
Kiek kartų	1	1	1	1	12	6	5

Viso: 8 zł. 21 gr. Viso kartų: 27. Vidurkis: 3 gr.

Lentelė 4b. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	15 gr.	13 gr.	12 gr. 2 sz.	10 gr.	6 gr.	3 gr.
Kiek kartų	1	1	2	1	1	3

Viso: 2 zł. 18 gr. 1 sz. Viso kartų: 9. Vidurkis: 8 gr. 2 sz.

¹⁴⁰⁸ VUB RS, f. 5, b. F-32413.

¹⁴⁰⁹ VUB RS, f. 5, b. F-32487.

Lentelē 4c. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	2 zł.	1 zł. 8 gr.
Kiek kartų	1	1

Viso: 3 zł. 8 gr. Viso kartų: 2. Vidurkis: 1 zł. 19 gr.

Lentelē 4d. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams padegėliams ar padegėlėms.

Suma	25 gr. 1 sz.
Kiek kartų	2

Viso: 1 zł. 20 gr. 2 sz. Viso kartų: 2. Vidurkis: 25 gr. 1 sz.

1735–1752 m.¹⁴¹⁰

Lentelē 4e. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	12 gr. 2 sz.	8 gr.	6 gr. 1 sz.	6 gr.	4 gr.	3 gr.	2 gr.	1 gr.
Kiek kartų	13	1	1	8	1	45	5	6

Viso: 12 zł. 22 gr. Viso kartų: 80. Vidurkis: 4 gr. 2 sz.

Lentelē 4f. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	25 gr. 1 sz.	12 gr. 2 sz.	6 gr.	3 gr.
Kiek kartų	2	16	4	1

Viso: 9 zł. 10 gr. 1 sz. Viso kartų: 23. Vidurkis: 12 gr.

Lentelē 4g. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	12 gr. 2 sz.
Kiek kartų	8

Viso: 3 zł. 11 gr. 1 sz. Viso kartų: 8. Vidurkis: 12 gr. 1 sz.

Lentelē 4h. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams padegėliams ar padegėlėms.

Suma	1 zł. 8 gr.	25 gr. 1 sz.	12 gr. 2 sz.
Kiek kartų	1	1	1

Viso: 2 zł. 16 gr. Viso kartų: 3. Vidurkis: 25 gr. 1 sz.

¹⁴¹⁰ VUB RS, f. 5, b. F-32488.

Lentelė 4i. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	16 gr.	10 gr.	8 gr.	7 gr. 1 sz.	6 gr. 1 sz.	6 gr.	5 gr.	4 gr.	3 gr.	2 gr.	1 gr. 2 sz.	1 gr.
Kiek kartų	1	1	2	1	3	3	6	6	30	3	3	14

Viso: 8 zł. 15 gr. 1 sz. Viso kartų: 73. Vidurkis: 3 gr. 1 sz.

Lentelė 4j. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	1 zł.	24 gr.	20 gr.	8 gr.	6gr.	3 gr.	1 gr.
Kiek kartų	2	1	1	1	1	1	1

Viso: 4 zł. 2 gr. Viso kartų: 8. Vidurkis: 15 gr. 1 sz.

Lentelė 4k. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	13 gr.	12 gr. 2 sz.	10 gr.	8 gr. 2 sz.	8 gr.	5 gr.	3 gr.
Kiek kartų	1	2	3	1	1	1	1

Viso: 3 zł. 3 gr. Viso kartų: 10. Vidurkis: 9 gr. 1 sz.

Lentelė 4l. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams padegėliams ar padegėlėms.

Suma	12 gr. 2 sz.	10 gr.	6 gr. 1 sz.
Kiek kartų	3	1	1

Viso: 1 zł. 24 gr. 1 sz. Viso kartų: 5. Vidurkis: 10 gr. 2 sz.

¹⁴¹¹ VUB RS, f. 4, b. A2502.

Lentelė 4m. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	1 zl.	20 gr.	17 gr.	16 gr.	15 gr.	14 gr.	11 gr.	10 gr.	8 gr.	7 gr.	6 gr.	5 gr.	4 gr.	3 gr.	2 gr.	1 gr.
Kiek kartų	3	1	1	1	1	1	1	7	13	1	9	3	12	26	9	5

Viso: 19 zł. 12 gr. Viso kartų: 94. Vidurkis: 6 gr.

Lentelė 4n. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	2 zł	20 gr.	10 gr.	8 gr.	4 gr.
Kiek kartų	2	4	4	5	1

Viso: 7 zł. 14 gr. Viso kartų: 16. Vidurkis: 14 gr.

Lentelė 4o. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	18 gr.	12 gr.	8 gr.	6 gr.
Kiek kartų	1	1	2	1

Viso: 1 zł. 22 gr. Viso kartų: 5. Vidurkis: 10 gr. 1 sz.

Padegėliams ir padegėlėms išdalintos išmaldos Lukiškių dominikonai šiuo laikotarpiu neregistravo.

¹⁴¹² VUB RS, f. 5, b. F-33023.

Pranciškonai konventualai

1758–1763 m.¹⁴¹³

Lentelė 4p. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	1 zł. 20 gr. 2 sz.	1 zł. 8 gr.	25 gr. 1 sz.	12 gr. 2 sz.	12 gr.	6 gr.	3 gr.
Kiek kartų	1	4	1	3	1	1	1

Viso: 9 zł. 17 gr. Viso kartų: 12. Vidurkis: 24 gr.

Lentelė 4q. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	12 gr. 2 sz.
Kiek kartų	1

Viso: 12 gr. 2 sz. Viso kartų: 1. Vidurkis: 12 gr. 2 sz.

Lentelė 4r. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	1 zł. 8 gr.
Kiek Kartų	1

Viso: 1 zł. 8 gr. Viso kartų: 1. Vidurkis: 1 zł. 8 gr.

Lentelė 4s. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams padegėliams ar padegėlėms.

Suma	25 gr. 1 sz.
Kiek kartų	1

Viso: 25 gr. 1 sz. Viso kartų: 1. Vidurkis: 25 gr. 1 sz.

Šv. Dvasios dominikonai

1770–1796 m.¹⁴¹⁴

Lentelė 4t. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	Kiek kartų
8 zł.	1

¹⁴¹³ VUB RS, f. 4, b. A3822.

¹⁴¹⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56.

2 zł.	1
1 zł. 15 gr.	1
1 zł.	13
24 gr.	8
20 gr.	6
19 gr.	1
18 gr.	5
16 gr.	5
15 gr.	16
14 gr.	1
12 gr.	7
10 gr.	4
9 gr.	2
8 gr.	27
6 gr.	11
5 gr.	1
4 gr.	5
3 gr.	2
2 gr.	3
1 gr.	1

Viso: 75 zł. 11 gr. Viso kartų: 122. Vidurkis: 19 gr.

Lentelė 4u. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	4 zł.	3 zł.	1 zł. 8 gr.	1 zł.	24 gr.	18 gr.	15 gr.	10 gr.	8 gr.	6 gr.	3 gr.
Kiek kartų	1	1	1	11	1	4	9	3	3	1	1

Viso: 29 zł. 2 gr. Viso kartų: 36. Vidurkis: 1 zł. 4 gr.

Lentelė 4v. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	3 zł.	10 gr.	8 gr.
Kiek kartų	1	2	2

Viso: 4 zł. 6 gr. Viso kartų: 5. Vidurkis: 25 gr.

Lentelė 4w. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams padegėliams ar padegėlėms.

Suma	1 zł.	12 gr.	10 gr.	8 gr.
Kiek kartų	1	1	1	2

Viso: 2 zł. 8 gr. Viso kartų: 5. Vidurkis: 14 gr.

Bazilijonai

1765–1781 m.¹⁴¹⁵

Lentelė 4x. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	3 zł.	1 zł. 20 gr.	1 zł.	24 gr.	18 gr.	17 gr.	16 gr.	15 gr.	10 gr.	8 gr.	6 gr.	5 gr.	4 gr.	3 gr.	2 gr.
Kiek kartų	1	1	1	1	1	1	4	3	5	15	3	2	17	32	9

Viso: 23 zł. 28 gr. Viso kartų: 96. Vidurkis: 7 gr.

Lentelė 4y. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams nuskurdusiems bajorams ar bajorėms.

Suma	Kiek kartų
6 zł.	1
4 zł.	1
2 zł.	2
1 zł. 20 gr	1
1 zł. 18 gr.	1
1 zł. 17 gr.	1
1 zł. 15 gr.	1
1 zł.	7
24 gr.	1
20 gr.	2
16 gr.	1
15 gr.	4
11 gr.	1
10 gr.	10
8 gr.	9
7 gr.	1
6 gr.	2
5 gr.	1
4 gr.	2
2 gr.	2

Viso: 41 zł. 19 gr. Viso kartų: 51. Vidurkis: 27 gr.

¹⁴¹⁵ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1.

Lentelė 4z. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams konvertitams ar konvertitėms.

Suma	2 zł.	15 gr.	10 gr.	8 gr.	4 gr.	2 gr.
Kiek kartų	2	1	1	1	1	1

Viso: 3 zł. 9 gr. Viso kartų: 7. Vidurkis: 14 gr.

Lentelė 4aa. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams padegėliams ar padegėlėms.

Suma	2 zł.	1 zł. 2 gr.	1 zł.	16 gr.
Kiek kartų	1	1	1	1

Viso: 4 zł. 18 gr. Viso kartų: 4. Vidurkis: 1 zł. 5 gr.

Bernardinai

1790–1794 m.¹⁴¹⁶

Lentelė 4ab. Kiek kartų kokio dydžio išmalda duota pavieniams ar pavienėms elgetoms.

Suma	2 zł.	1 zł.	12 gr.
Kiek kartų	1	3	1

Viso: 5 zł. 12 gr. Viso kartų: 5. Vidurkis: 1 zł. 2 gr.

Nuskurdusiems bajorams ar bajorėms, konvertitams ar konvertitėms ir padegėliams ar padegėlėms išdalintos išmaldos bernardinai šiuo laikotarpiu neregistravo.

¹⁴¹⁶ LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1307.

Priedas Nr. 5. Žinomi elgetų organizacijos vyresnieji, raštininkai ir įgaliotiniai.

Lentelėje pristatyti visi žinomi Vilniaus elgetų organizacijos vyresnieji, jų pareigybės ir laikotarpis, kada žinoma juos priklausius organizacijai. Į lentelę taip pat įtraukti asmenys, kuriuos Šv. Jono bažnyčios klebonas Adomas Ancypa siuntė į Gardiną bylinėtis dėl įskolinto organizacijos turto su našle Stanevskiene-Klimanskiene. Nežinoma, ar šie asmenys užėmė kokias nors oficialias pareigas organizacijoje, ar ne, tad lentelėje jie įvardinti kaip organizacijos įgaliotiniai.

Elgeta	Pareigybė	Kada priklausė organizacijai
Petras Rodkevičius (<i>Petrus Rodkiewicz</i>) ¹⁴¹⁷	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1663
Baltramiejus Slotvinskis (<i>Bartholomeus Słowiński</i>) ¹⁴¹⁸	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1663
Jonas Vindziulas (<i>Joannes Windziul</i>) ¹⁴¹⁹	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1663
Elijas Menčinskis (<i>Helias Męczyński</i>) ¹⁴²⁰	Raštininkas (<i>notarius</i>)	1663
Juozapas Andruškevičius (<i>Josephus Andruszkiewicz</i>) ¹⁴²¹	Komensalis (<i>commensalis</i>)	1663
Grigalius Volinckevičius (<i>Gregorius Wołynckiewicz</i>) ¹⁴²²	Komsensalis (<i>commensalis</i>)	1663
Mikalojus Jasinskis (<i>Mikołaj Jasiński</i>)	Vyresnysis* (<i>starsi</i>)	1713(?) ¹⁴²³ /1716(?) ¹⁴²⁴ – 1730 ¹⁴²⁵

¹⁴¹⁷ ABAK, t. 10, .p 162.

¹⁴¹⁸ Ibid., p. 162.

¹⁴¹⁹ Ibid., p. 162.

¹⁴²⁰ Ibid., p. 162.

¹⁴²¹ Ibid., p. 162.

¹⁴²² Ibid., p. 162.

¹⁴²³ 1730 m. vyresniųjų konflikto su Jasinskiu metu teigta, esą jis vyresniuojų perrenkamas jau septynioliktus metus: „*Pan Iasinski będąc starszym od lat siedmnastu Obranym*“. VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 1r.

¹⁴²⁴ Šv. Jono bažnyčios klebono Antano Konstantino Kosakovskio 1721 m. sausio 7 d. įrašas: „*confirmat[us] est na starszeństwie Jasiński, ślepy obogi już od lat siedmiu in eodem co rok konfirmowany starszeństwa officio*“. *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28.

¹⁴²⁵ 1730 m. kovo 7 d. VUB RS, f. 57-B55-4/7, l. 1r.

Juozapas Piotrovskis (<i>Józef Piotrowski, Iożef Piotrowski</i>)	Vyresnysis* (<i>starsi</i>), ekonomas (<i>szafarz</i> , 1730)	1722(?) ¹⁴²⁶ –1732(?) ¹⁴²⁷
(Mykolas) Javorskis (<i>Michał Iaworski, Jaworski staruszek</i>) ¹⁴²⁸	Raštininkas (<i>Pisarz</i>)	1722
Jokūbas Juodka (<i>Jakub Jodko, Iakub Iotke, Iacobus Iotko</i>) ¹⁴²⁹	Ekonomas (<i>szafarz</i> , 1728), bendrastalis (<i>stolowy</i> , 1732)	1728(?) ¹⁴³⁰ –1732(?) ¹⁴³¹
Simonas Rychlickis (<i>Symon Rychlicki, Szymon Rychlicki</i>)	Bendrastalis (<i>stolowy</i> , 1728), ekonomas (<i>szafarz</i> , 1730)	1728(?) ¹⁴³² –1730(?) ¹⁴³³
Kasparas Žebrovskis (<i>Kasper Żebrowski</i>) ¹⁴³⁴	Vyresnysis* (<i>starszy</i>)	1732
Martynas Narkevičius (<i>Marcin Narkiewicz</i>) ¹⁴³⁵	„Bažnytinis“ vyresnysis (<i>kościelny</i>)	1732
Florijonas iš Daumantų Matusevičius (<i>Floryan z Dowmonwow Matusiewicz</i>) ¹⁴³⁶	Raštininkas (<i>pisarz</i>)	1732

¹⁴²⁶ *Ibid.*, p. 28.

¹⁴²⁷ VUB RS, f. 57-B55-4/8, l. 1r.

¹⁴²⁸ *Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza*, p. 28; VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 91r.

¹⁴²⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 12549, l. 93v.

¹⁴³⁰ *ABAK*, t. 10, p. 167p.

¹⁴³¹ VUB RS, f. 57-B55-4/8, l. 1r.

¹⁴³² *ABAK*, t. 10, p. 167.

¹⁴³³ VUB RS, f. 57-B55-4/6.

¹⁴³⁴ VUB RS, f. 57-B55-4/8, l. 1r.

¹⁴³⁵ VUB RS, f. 57-B55-4/8, l. 1r.

¹⁴³⁶ VUB RS, f. 57-B55-4/8, l. 1r.

Jokūbas Jeglinskis (<i>Jacobus Jegliński, Jacobus Jedliński</i>) ¹⁴³⁷	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1744
Andrius Narkevičius (<i>Andreas Narkiewicz</i>) ¹⁴³⁸	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1744
Motiejus Godlevskis (<i>Mathias Godlewski</i>) ¹⁴³⁹	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1744
Jonas Roževičius (<i>Ioannes Rozewicz, Ioannes Rożewicz</i>)	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1763 ¹⁴⁴⁰ –1764 ¹⁴⁴¹
Fabijonas Godlevskis (<i>Fabianus Godlewski</i>)	Vyresnysis (<i>senior</i>)	1763 ¹⁴⁴² –1764 ¹⁴⁴³
Antanas Pacevičius (<i>Antoni Pacewicz</i>) ¹⁴⁴⁴	<i>Organizacijos įgaliotinis</i>	1776
Jonas Hrinčevičius (<i>Jan Hryniewicz</i>) ¹⁴⁴⁵	<i>Organizacijos įgaliotinis</i>	1776
Stanislovas Kotkovskis (<i>Stanisław Kotkowski</i>) ¹⁴⁴⁶	<i>Organizacijos įgaliotinis</i>	1778
Antanas Kasperavičius (<i>Antoni Kasperowicz</i>) ¹⁴⁴⁷	<i>Organizacijos įgaliotinis</i>	1778
Jokūbas Narvičius (<i>Jakub Narwicz</i>) ¹⁴⁴⁸	Vyresnysis	1797
Juozapas Tarlevskis ar Terleckis (<i>Jozef Tarlewski, Jozef Terlecki</i>) ¹⁴⁴⁹	Vyresnysis	1797
Antanas Losovskis (<i>Antoni Łosowski</i>) ¹⁴⁵⁰	Vyresnysis	1797

¹⁴³⁷ ABAK, t. 10, p. 160.

¹⁴³⁸ *Ibid.*, p. 160.

¹⁴³⁹ *Ibid.*, p. 160.

¹⁴⁴⁰ LVIA, f. 604, ap. 87, b. 98, l. 7r.

¹⁴⁴¹ *Ibid.*, l. 8r.

¹⁴⁴² *Ibid.*, l. 7r.

¹⁴⁴³ *Ibid.*, l. 8r.

¹⁴⁴⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-2/201, l. 1r.

¹⁴⁴⁵ *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴⁴⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-2/200, l. 1r.

¹⁴⁴⁷ *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴⁴⁸ VUB RS, f. 57-B55-4/9, l. 1v.

¹⁴⁴⁹ *Ibid.*, l. 1v; LMAVB RS, f. 43, b. 20458, l. 9v.

¹⁴⁵⁰ *Ibid.*, l. 1v.

Stanislovas Farenkimovičius (<i>Stanisław Farenkimowicz</i>) ¹⁴⁵¹	Vyresnysis	1797

¹⁴⁵¹ *Ibid.*, l. 1v.

Priedas Nr. 6. Šv. Jono bažnyčioje 1692–1800 m. krikštatėviais ir krikštamotėmis tapusių vargš(i)ų vardų sąrašas.

Asmenys, kuriuos žinoma priklausius elgetų organizacijai, įrašyti pilkuose langeliuose. Sudarant sąrašą J ir I nevienodintos, lentelėje palikti tokie vardų ir pavardžių rašybos variantai, kokie aptikti krikšto metrikų knygoje.

Lentelės stulpelių reikšmės:

1. Pavardė, vardas, užrašymų variacijos šaltiniuose.
2. Kiek mažiausiai kartų asmuo tapo krikštatėviu ar krikštamote.
3. Ar asmuo šaltiniuose bent kartą įvardintas vargšu ar vargše.
4. Ar asmuo bent sykį krikštijo su elgetų organizacijos nariais arba numanomais nariais.
5. Bylų, kuriose rasti asmens įvardinimai, numeriai. Visos bylos saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyvo 604 fonde (ap. 10).

1.	2.	3.	4.	5.
Abramowicz Casimirus	11	+		13, 19
Abramowicz Martinus (Martinus Abramuk, Martinus Abramowski)	14	+	+	6
Abraniey Michael	1	+		6
Adamowicz Iosephus	1	+		13
Adamowicz Thomas	2			9
Adamowicz Marianna	1	+	+	9
Adamowiczowa Constantia	1	+		6
Adamowiczowa Eleonora (Eleonora Adamowiczowna, Laonora Adamowiczowa)	7			13, 19
Adranowski Andreas	1	+		13
Ałatkowska Theodora (Łatkowa Theodora)	2	+		6
Alechnowicz Petrus	1	+		6
Alechowski Casimirus	1	+		6
Aleszkiewiczowa Eva	1	+		9
Alexandrowa Appolonia	1	+		6
Alexandrowiczowa Marjanna (Marianna Alexandrowiczowna)	2	+		9
Ambrożewicz Joannes	1	+		9
Andecka Marianna	1	+		6
Andruszkiewiczowa Anna	1	+	+	13

Aniprowski Laurentius	1	+		13
Anna	1	+		6
Antoniewicz Zachieus (Zacheus Antoniewicz)	3	+		6
Antoniewiczowna Constantia	1	+		9
Antonowicz Josephus (Jozephus Antonowicz)	48	+		13
Antonowiczowa Eva	1	+		6
Arawinkowa Ludowica	1	+	+	6
Arcijewski Laurentius	3	+		13, 19
Arentt Iacobus	1	+		6
Asipowiczowa Catharina (Catharina Sipowiczowa)	2			9
Atrachimowicz Stanislaus (Stanislaus Trachimowicz)	23	+		13, 19
Backinkowa Cristina	1	+		6
Baginska Anna	18	+	+	6
Baginska Catharina	2	+		19
Baginski Ioannes	61	+	+	6
Bagudzka Catharina	1	+		6
Bakarewiczowa Eva (Eva Bakowiczowa, Eva Bakewiczowa)	3	+		9
Balcer Martinus	1	+		6
Balcewicz Antonius	5	+		13
Bałcewiczowna Iadwiga	1	+	+	9
Balczewska Marianna	1	+	+	6
Balsacie Marianna (Marianna Balzacie, Marianna Balsacze)	8	+		6
Bałtromiewiczowa Cristina	1	+		6
Bałwinowa Christina	1	+		6
Baniewicz Antonius (Antonij Baniewicz, Antonius Baniewski)	13	+		9
Baniewiczowa Anna	2			9
Baniszkievicz Antonij	1	+		9
Bankowska Marianna	1	+	+	13
Baranowska Marianna	1	+	+	6
Baranowski Nicolaus	1	+		6
Baron Joannes	1	+		9
Barszczewski Christophorus (Christophorus Barsczeski, Christophorus Barszewski)	3	+	+	6
Bartoszewicz Georgius	2	+		6
Bartoszewicz Martinus	1	+		9
Bartoszewiczowa Anna	1	+		6

Bartoszewiczowna Elisabet	1	+	+	6
Bękowska Christina	2		+	13
Bena[...] Elisabetha	1	+		9
Benadowska Marianna	1	+		6
Berk Alexander	1	+		6
Berlowiczowna Anna	1	+		5
Bertuszewiczowa Marianna	1	+	+	5
Biekiwiczowa Zofia (Zofia Bikiewiczowa)	2			9
Bielecka Anna (Anna Bielawska)	6	+		6
Bielecki Constantinus	3	+		9
Bielecki Laurentius	1	+		9
Bieykiewicz Simon	1	+		6
Bieykiewiczowa Catharina (Catharina Bakiewiczowa, Catharina Bekiewiczowa, Catharinna Bekiewiczowa, Catharina Bykiewiczowa, Catharina Beykiewicz, Catharina Beykiewiczowa, Catharina Beykiewiczowna, Catharinna Biekiewiczowna, Catharinna Bekiewiczowa)	13		+	6
Bikelewiczowa Anna	1	+		6
Bilecka Anna	1	+		6
Biwoyniowa Catharina (Catharina Biwoniowa)	4		+	9
Bychowcowa Catharina (Catharina Bachowcowa, Catharina Bychowowa, Cath. Bychowcowa)	4	+		6
Byczkowski Stephanus (Stefanus Biczkowski)	2			19
Byczynski Ioannes	2	+		6
Byczynski Matthias	5	+	+	6
Bylinska Catharina (Catharina Bilinska)	8			9
Błazewiczówna Anna (Anna Błazewiczowa)	3	+	+	13, 19
Bobinszcza Marianna	1	+		19
Bochdziewiczowna Ludovica (Ludovica Bogdziewiczowa)	2	+		19
Bocwinkowa Mikołaiowa Cristina	1	+		6
Bogdanowiczowa Ana	1	+	+	6
Bogdaszewicz Joannes	2	+		9
Bogrucka Agata	1	+		6
Bogucka Marianna	3			9
Bohuszewiczowa Marianna	1	+	+	5
Bohuszewicz Antonius (Antonius Bouszko, Antonius Bohuszko, Antonius Bohuszkiewicz, Antoni Bohuszko)	26	+		9
Bolcewicz Ioannes	3			6

Bolcewiczowa Sibilla (Sybilla Bolcewiczowa, Sibilla Balcewiczowa, Sibilla Balewiczowa, Sibilla Bocewiczowa)	5		+	+	6
Bołciński Michael	1		+		9
<i>Boliszenin</i> Michael	1		+		13
Bordziewska Constantia	1		+		6
Borkowski Michael	2		+		13
<i>Borowska</i> Catharina (Catharina Bogowska)	2		+	+	9, 13
Borowska Magdalena	4		+		6
Borowska Marjanna	1		+		9
Borowski Michael	1		+		13
Bortkiewicz Iozepus (Iozepus Bortkiewicz, Iosephus Bortkiewicz, Josephus Bortkiewicz)	32		+		9
Brandenska Catharina	1		+		6
Brazowa Dorothea	1		+	+	6
<i>Bro[s]esowa Qwiedora</i>	1		+		5
Bryndzowna Catharina (Catharina Bryndzowa, Cathar Bryndzowna, Catharina Brundziowna, Catharina Bridzowna, Catharina Brindzowna, Catharina Brindowna, Catharina Bryndzewiczna, Catharina Brondzowna, Gatharinna Grizowna, Catharina Bryndowa, Catharina Vryndzowna)	83		+	+	6
Brzozkowa Marianna (Marianna Brzazowska)	2		+		9
Brzozowicz Paulus	1		+		6
Bubkiewicz Ioannes	1		+	+	6
Bucewiczowa Theressia (Teressia Buchniewiczowa, Teressia Babcewiczowa)	3		+		13
Buchanowicz Petrus (Petrus Bochanowicz, Petrus Bachanowicz)	25		+		13
Buclowiczowa Anna	1		+	+	5
Bukowska Catharina (Catharina Bukowska, Catherina Buchowska, Catharina Bogowska, Catharina Bachowska)	14		+	+	13, 19
Bulhakiewicz Jacobus	1		+		13
Burakowska Helena (Helena Barakowska, Helena Baranowska, Helena Borakowska, Helena Borkowska)	16		+	+	6
Burba Casimirus	1		+		9
Burzynska Angela (Angela Burzyńska)	4		+		13
Burzynski Matthias (Matthias Budzynski, Matthias Buczynski)	3		+		6
Butkiewicz Ioannes	3		+		6
Butkiewiczowa Catharina (Catharina Bilcewiczowna, Catharina Buckowiczowa)	4		+		6

Buynicka Anna	1	+	+	13
Chiniewiczowa Theressia	1	+		13
Chockowa Rosalia (Rosa Chockowa, Roza Chockowa)	10	+	+	6, 9
Chodorowicz Casimirus (Casimirus Chodarewicz, Casimirus Kodorowicz, Casimirus Kozorowicz)	12	+		13
Chodorska Constancia	1	+		6
Chonkiewiczowa Elisabetha	1	+		13
Chrapowicki Bartholomeus	1	+		6
Chwatt Michael (Michael Chwat)	6	+	+	6
Chwiedziejewicz Ioannes	1	+		6
Chwiedzka Georgius	1	+		9
Chylewiczowna Zofia (Zofia Hilewiczowna, Zophia Chylewiczowna, Zophia Chichowiczowna)	5	+		9
Chylinski Adalbertus	1	+		19
Ciechanowicz Georgius	1	+		9
Ciechocki Ioannes	1	+		13
Cielaszowski Ioannes (Ioannes Cielezewski, Jan Cielezewski, Ioannes Cielezewski)	4	+		9
Cielenkiewiczowna Marianna	1	+		19
Ciesnielewicz Ioannes	1	+		6
Ciwinska Anna	1	+		9
Czackowa Regina	1	+		9
Czaplinska Anna	1	+		6
Czarnecki Stanislaus	1	+		6
Czarniewiczowna Antonina	1	+		13
Czarniewska Marianna (Marjana Czeniewska)	2	+		9
Czarnita Urbanus (Urbanus Czarnota, Urbanus Czernota, Urbanus Carnota)	4	+	+	6
Czaykowski Stephanus	2	+		6
Czępinski Paulus (Paulus Czenpinski)	3	+	+	9
Czerniawska Anna	1	+		5
Czukoswiczowna Christina	1	+	+	5
Dąbrowa Mathias	1	+		9
Dachnowski Ignatius	2	+		9
Daniłowiczowa Anna (Anna Duniłowiczowa)	5	+	+	6
Daraszkievicz Mathias	1	+		13
Daylidowicz Mathias	1	+		19
Diakiewiczowna Margarita (Margarita Diakiewiczowa)	4		+	13

Dirmontowa Elisabetha (Elisabetha Dimentowa, Elisabetha Dyrmontowa)	4	+		19
Dyskretna Eva	1	+	+	6
Dobrzycka Constancia	1	+	+	6
Dolnicki Bartholomeus (Bartholomeus Dolinski)	2	+	+	6
Domaturowiczowa Marianna	1	+	+	6
Dombinski Michael (Michael Dębinski)	2	+		13
Domborowna Barbara	1	+		6
Dombrowska Anna	1	+		6
Dombrowska Helena	1	+		6
Domeka Anna	1	+		9
Domowojowna Barbara (Barbara Donawoiowna, Barbara Donowacowna)	4	+		6
Donszotka Anna	1	+		6
Dorniak Martinus	1	+		6
Dorniak Matthias (Mathias Dorniak)	58	+	+	6
Dorowczycha Teodora	1	+	+	6
Dorowczycha Teressia	1	+		6
Dorowczycha Dorothea	1	+	+	6
Draugiell Bartholomeus	1	+	+	6
Dudulewicz Michael	2	+		13
Duszeńska Cathar[ina]	1	+		9
Dziekiewiczowa Anna	1	+		6
Dziejumski Casimirus (Casimiris Dziejumski, Casi Dziejumski, Casimirus Dercunski, Casimirus Dercinski, Casimirus Derwinski)	21	+		6
Eymont Casimirus	2	+		6
Faszczeński Bartholomaeus	1	+		6
Fiedorowiczowa Anna (Anna Chwiedorowiczowa, Anna Fedorowiczowa)	11	+		6
Fiedorowiczowa Marianna	1	+		6
Filicewiczowa Catharina	1	+		13
Filimowiczowa Marianna (Marianna Vilniewiczowna)	2	+	+	5
Filipowiczowa Helena (Elena Filipowiczowa)	2	+	+	6
Fiodorowska Regina	1	+		6
Gabowicz Iosephus (Iozephus Gabowicz)	4	+	+	6, 9
Gacewicz Antonius	1	+		9
Galinkiewiczowna Catharina	1	+	+	13
Galisowa Anna	1	+		6
Gasciewiczowa Ewa	1	+		6

Gauriłowicz Vladislaus (Bładislaus Gavryłowicz, Bładislaus Gawryłowicz, Vladislaus Gavryłowicz, Bładislaus Gawriłowicz, Vladislaus Gauriłowicz, Ladislaus Gauriłowicz, Władislaus Gawryłowicz, Ladislaus Gawryłowicz, Władislaus Hauryłowicz, Bładislaus Gavoryłowicz, Vladislaus Gawryłowicz, Władislaus Gauryłowicz, Władislaus Gauriłowicz, Władislaus Gabryłowicz, Ladislaus Gauryłowicz, Ladislaus Gavryłowicz, Władislaus Gauriłowicz, Władislaus Gabriłowicz, Ladislaus Gabrielowicz, Władislaus Gawriłowicz, Vladislaus Gawrylowicz, Vladyslaus Gauriłowicz)	47			
		+		9
Gauryłowiczowa Catharina	1	+	+	13
Gawroncka Agatha	1	+		13
Gaydziowa Anna	1	+		6
Gelec Antonius	1	+		9
Gibertowa Anna (Anna Zyberkowa, Anna Zybartowa)	5			9
Giecewicz Ioannes (Ioannes Gosciewicz, Ioannes Giecewicz, Ioannis Giecewicz)	23	+		6
Giedrowiczowa Sophia (Sophia Giedroyciowa, Sophia Gedroyciowa)	5		+	6
Giełwanowski Iosephus	1	+	+	6
Gieystorowniczowa Cristina	1	+		6
Gilewiczowa Christina	1	+		13
Gilewizow[?]a Catharina	1	+		9
Ginczewska Magdalena	2	+		6
Ginelewicz[?] Catharina	1	+		9
Gineytowa Ludowica (Ludovica Gineytowna)	2			19
Godlewska Marianna	8	+	+	6
Godlewski Fabianus (Fabian Godłewski)	9	+		9
Godlewski Matias (Matthias Godlewski, Mathias Gadlewski, Mathias Godlewski)	9			6, 9
Golenska Barbara	1	+		13
Goscicki Martinus (Martinus Kościć, Martini Kończyć, Martini Koszczyc, Martius Gosczie, Martinus Gośczyć)	6			6, 9
Gosowski Simon	1	+		6
Grafowna Marianna	1	+		9
Gramacka Marianna (Mariana Gramacka, Marianna Gramackowa, Marianna Gromackowa, Marianna Gromadzkowa, Mariana Gromadzkowa, Marian: Gromackowa)	36		+	5, 6
Gregorowa Elisabet	1	+		6
Grudzinski Iacobus	1	+		6

Grunweltowna Barbara	1	+	+	6
Grunweltowna Teresa	1	+	+	6
Grzyszkowa Marianna (Marianna Gruszkowa, Marianna Gryszkowa)	5	+		5
Guminski Josephus (Iosephus Guminski, Jozephus Guminski)	10	+	+	9, 13
Gunklewicz Matias (Mathias Ganklewicz, Matthias Gunklewicz)	4	+		6
Gurska Anastazja	1	+		19
Gurski Iacobus	2		+	6
Gutkowniowa Marianna	1	+		9
Hajewski Stephanus	1	+		9
Halewska Anna (Anna Halenna)	2	+		6
Hanszowa Barbara	1	+		9
Hapanowiczowa Theodora	3	+		9
Heymantowa Catharina (Catharina Eymontowa, Catarina Emantowa)	3	+	+	6
Heromowiczowa Marianna (Marianna Heronowna)	2	+		6
Hilerowa Marianna	1	+	+	6
Hillaszewicz Ioannes	1	+		6
Hinczewska Magdalena	1	+		6
Hołodowiczowa Marianna	1	+		13
Hołubowiczowa Justina	1	+		13
Hołubowski Antonius	1	+		13
Horbaczewski Adalbertus (Adalbertus Herbaczewski)	2	+		13
Hryhierowiczowa Marcianna	1	+		13
Hryncewicz Matheusz	1	+		9
Hryniewicz Iacobus	1	+		6
Hryniewiczowna Marciana (Marianna Hryniewiczowna, Marianna Hriniewiczowa)	3	+		9, 13
Hruzdowska Sophia (Sofia Hruzdowska)	2	+		9
Hrzałkowska Catarina	1	+		6
Hulecka Anna	1	+		6
Hulecka Elisabetha	1	+		6
Iabłonowski Stephanus (Stephan Iabłonowski, Stephanus Jabłonowski)	4	+		9
Iabłonski Ioannes	1	+		9
Iachimowicz Christophorus (Cristophorus Iechimowicz; Christophorus Jachimowicz)	3		+	5
Iachimowiczowna Teresa	1	+		6
Iacinska Agatha	1	+		9

Iacobus	1	+		6
Iadugowiczowna Catharina (Catarina Iadagowiczowa, Catherina Iagudowiczowna, Catharina Iagudowiczowna, Catharina Iadogiewiczowa, Catharina Judagowiczowa, Catarina Jadugowiczowa, Catharina Jadgowiczowna, Catharina Jadugewiczowa, Catharina Jadogowiczowna, Catharina Iadugowiczowa, Catarina Iadugowiczowa, Catharina Iogodowiczowna, Catharina Jadugowiczowna, Catharina Iadukiewiczowa, Catharina Giedykiewiczowna, Catharina Giedokewiczowa)	33			6
Iadugowiczowna Teressia	1	+		6
Iakowska Rosalia	1	+		13
Iakubowa Catharina	1	+		6
Iakubowiczowa Apollonia (Apollonia Jakubowiczowa)	2	+	+	6
Iakubowski Cristophorus (Crystophorus Iakubowski, Christophorus Iakubowski)	8	+		9
Iakucewiczowna Clara	1	+		6
Iakutowiczowna Ewa (Ewa Jakutowiczowa, Ewa Jakutowiczowna, Eva Iatutowiczowna, Eva Iadugowiczowna, Ewa Iakutowiczowa)	10	+	+	6
Iankiewicz Simon	1	+		6
Iankowska Helena	2			6
Ianowa Catharina	1	+	+	6
Ianowiczowa Sophia	1	+		6
Ianuszewiczowa Magdalena	1	+		9
Iarmałowiczowa Marianna (Marianna Iarmołowiczowa, Mariana Iarmałowiczowa)	5	+	+	6
Iaroszewska Cristina	1	+	+	6
Iasinska Elisabeta	6			6, 9
Iasinski Ioannes	1	+		6
Iasinski Laurentius	2	+		6
Iasinski Nicolaus	5	+		6
Iasinski Paulus (Paulus Wasinski, Paulus Iesienski)	5	+		6
Iasmontowa Cristina	1	+	+	6
Iaszyńska	1	+		9
Iaugielanka Catharina	1	+	+	6
Iaworowska Catharina (Catharina Iaworska)	5	+		6
Iaworski Andrzej	1	+		6
Iaworski Michael	1			6
Iegielewiczowa Catharina	1	+		6
Ieka Antonius	1	+		9

Ieniszewska Anna (Anna Ianiszewska, Anna Ianuszevska, Anna Iemuszevska)	17	+	+	6, 9
Iesmont Alexander	2	+		6
Igirska Barbara	1	+		9
Ignatowiczowna Francisca	1			9
Ilcewicz Thomas	1	+		6
Innawitowtowna Francisca	1	+		9
Iodko Iacobus (Iacobus Iotko)	2	+		6
Iodkowa Marianna	1	+	+	6
Iosephowiczowna Sophia (Zophia Iozefowiczowna)	3	+	+	5
Iosiewicz Matthias	1	+	+	6
Iotko Laurentius	1	+		6
Iucewicz Martinus	1	+		6
Iuchniewiczowa Anna	1	+		13
Iuchniewiczowa Elisabetha	1	+		9
Iulian Andreas	1	+		6
Iurewiczowa Christina	1	+		6
Iurgierowna Magdalena	1	+		6
Iurgiewiczowna Apollonia	1	+	+	13
Iuruciowa Catharina (Catharina Iubuciowa)	2	+	+	6
Iuskiewicz Iozephus (Iosephus Juszkiewicz)	3			6
Iuszkiewiczowa Anna	1	+		6
Iuszkiewiczowa Catharina	1	+		6
Iwaszkiewicz Antonius	1	+		9
Iwaszkiewicz Joannes (Ioannes Iwaszkiewicz, Ioannis Iwaszkiewicz)	5	+	+	9, 13
Iwaszkiewiczowa Elisabetha (Elizabeta Iwaszkiewiczowna, Elisabeth Iwaszkiewiczowna, Elizabetha Iwaszkiewiczowa)	5		+	9
Iwaszkiewiczowna Marcianna (Marianna Iwaszkiewiczowna, Marcianna Iwaszkiewiczowa)	8		+	13
Jablńska Barbara	1	+		13
Jablńska Magdalena	1	+	+	6
Jablński Antonius	1	+		9
Jacewicz Martinus (Martinus Iancewicz)	2	+		6
Jacewicz Nicholas	1	+		19
Jagandzik Iacobus	1	+		9
Jakiewicz Theodorus	1	+		9
Jałowski Andreas	1	+		9
Janiewiczowa Christina	1	+		13

Jankowska Regina	1	+		6
Januszewska Anna	2	+		13, 19
Januszkiewicz Basilius	1	+		13
Jasielewicz Casimirus (Casimirus Iasieliewicz)	3	+		6
Jatkowski Joannes	1	+		13
Jawoyz Benedictus	1	+		9
Jerzyna Helena	1	+	+	6
Jotko Mathias	2	+	+	9
Jotko Mathias	10	+	+	9
Juchniewicz Michael	1	+		9
Jurewiczowa Marianna	1	+		9
Juszkiewiczowna Anna (Anna Iuszkiewiczowna, Anna Juszkiewiczowa)	7	+		19
Kaczanowska Catharina	1	+		6
Kadziejewiczowna Rosalia (Rosa Kadziejewiczowa)	2			13
Kałmaczewski Josephus	6	+	+	13
Kaminska Agatha	3	+	+	5, 6
Kaminska Anna	2	+		6
Kaminska Marianna	2	+		6, 9
Kaminska Regina	2	+		6
Kanklerowna Anna	1	+		6
Kantulewiczowa Marianna	1	+	+	6
Karabiński Petrus	1	+		9
Karasiewiczowa Rosalia	1	+	+	13
Karczewski Ioannes	1	+		9
Karelkiewicz Mathias	1	+		13
Kasecki Josephus (Iosephus Kasicki)	2	+		13
Kasperawiczowa Elisabetha (Elisabetha Kasperowiczowa)	5	+	+	6
Kasperowicz Antonius	3	+		13
Kasperowicz Laurentius (Laurentius Kasparowicz)	17	+		9, 13
Kasperowiczowa Marianna (Marianna Kasperowiczowna)	2	+		13
Kaszczyk Stephanus (Stephanus Kaszczyć)	2	+	+	9
Kauzowa Anna	1	+		6
Kazimierzowa Catharina	1	+		6
Kazimierzowa Regina	2	+	+	6
Kiełpszowa Anastasia	1	+	+	6
Kierowicz Stanislaus	1	+		13

Kierwanowicz Stanislaus	1	+		6
Kilewicz Stanislaus (Stanislaus Kilewski)	2	+		9
Kirschanski Alexander	1	+		5
Kiselnicka Cecellia	1	+		6
Kizielewiczowa Christina	2	+		19
Klanowska Anna	4	+	+	9, 13
Klanowska Constantia	1	+		6
Klimowa Catharina (Catha Klimowiczowa)	2	+		6
Klimowiczowa Anna (Anna Klimowiczowna)	2	+		6
Klinowska Constancia	1	+		9
Klukiewicz Franciscus	1	+		13
Kocianowiczowa Hristina	1	+		9
Kodzinski Ioannes	1	+		6
Kolendzinski Paulus	1	+		6
Kołotowska Rosalia	1	+		13
Kołucki Thomas	1	+		9
Kondratowiczowa Regina	1	+	+	13
Korbutowa Anna	1	+		13
Koreywa Raphael	1	+		6
Koreywo Andreas (Andreas Koreywa)	2	+		13
Korzeniewska Apollonia	1	+		13
Korzeniewska Clara	1	+		13
Korzeniewska Marianna (Marianna Konarzewska)	2	+	+	6
Korzeniewska Susana	1	+	+	13
Korzeniewska Tecla	1	+		6
Kosecki Josephus	1	+		13
Kostrowicki Josephus (Josephus Kostrowski)	5	+		13
Kotkowski Michael	1	+		19
Kotkowski Stanislaus	5	+		13
Kowalewska Catharina	1	+		6
Kowalewska Marjanna	1	+		9
Kozakiewicz Bartholomeus (Bartholomaeus Kozakiewicz, Bartholomeus Kazakiewicz)	9	+		6
Kozakiewicz Laurentius	1	+	+	6
Koziatulska Rosa	1	+		9
Kozłowska Agata	2			19
Kozłowska Anna	2			9
Kozłowska Constantia	1	+		9
Kozłowska Cristina (Christina Kozłowska)	5		+	9

Kozłowska Elisabetha	2	+	+	13
Kozłowska Marianna	1	+		13
Kozłowski Andreas	1	+		6
Kozyński Simon	1	+		6
Kralekiewiczowa Catharina	1	+		9
Krapowicki Bartholomeus	1	+		6
Krasowski Daniel (Danielus Krasowski, Danielius Krasowski, Daniel Karasowski)	59	+		6, 9
Krasowski Michael (Michael Krassowski, Michael Krapowski)	6	+		6
Kreierowa Catharina	1	+	+	6
Kreierowa Elisabeth (Helisabetha Kreierowa, Elisabeta Kreierowa, Elisabeth Kreierowa, Elisabet Kreierowa, Elisabhet Kreierowa, Helisabet Kreyierowa, Elisabet Kreyerowa, Elisabhet Kreie, Elisabet Krejerowa, Elisabeth Krejerowa, Elizabett Krejerowa, Elisabeth Krejerowa, Elizabetha Krijerowa, Elisabeth Kryjerowa)	20			6
Kruczkowska Anna	3	+	+	9
Kruhły Georgius	11	+		6
Kruhły Ignatius	1	+		6
Krukowska Anna	3	+	+	6
Krupowiczowa Susana	1	+		13
Kruzynska Marianna	2	+		6
Krysztofowa Magdalena	1	+		6
Krzyżanowska Clara	4	+	+	13, 19
Kubielewiczowa Anna	1	+		6
Kuczeńska Eufrosina	1	+		6
Kuczynska Elisabet (Elisabeth Kuczynska)	2	+		6
Kuczynski Matheus (Mateas Kuczynski, Mateusz Kuczynski)	7	+	+	6
Kuklesz Thomas	1	+	+	6
Kukowiczowa Catharina	2		+	6
Kuśkowski Andreas	1	+		19
Kulikowska Elisabetha	2	+		9
Kulowna Catharina	2		+	6
Kunciewiczowa Magdalena	1	+	+	6
Kunkiewiczowa Anna (Anna Chonkiewiczowa)	1	+		13
Kurapowicz Iacobus	1	+		6
Kurczycki Josephus	2	+		9
Kurowski Michael	1	+		9

Kusnierzewski Georgius (Georgius Kusznerzewski)	16	+	+	6
Kutna Magdalena	1	+		6
Kuzmicki Ioannes	3	+		6
Kwiatkowski Adalbertus	1	+		6
Kwiatowski Michael	1	+		6
Łabanowska Anna	2	+		13
Łabanowska Marianna	2	+		9
Łabenski Josephus	1	+		19
Łabinski Petrus	1	+		9
Łabowicz Georgius	1	+		9
Łabuć Casimirus	1	+		6
Łąkiewicz Stephanus	1	+		9
Łapianka Marta	1	+		13
Łasinska Anna	1	+		9
Łatczewska Marianna	1	+		6
Latkowska Marianna	1	+	+	6
Laudanska Ewa (Eva Laudanska)	2	+	+	6
Lauruszewiczowa Catharina (Catharina Laurynowiczowa, Catharina Łauruszewiczowa)	4	+		6
Lekonowa Teresa	1	+	+	6
Lekszyzna Cristina	1	+		6
Leszczyńska Marianna	6	+		13
Leszczyński Ignatius	1	+		19
Letkowiczówna Jadviga	1	+	+	13
Lipska Teresia	1	+		6
Lisiewski Laurentius (Laurentius Lisowski)	3	+		13
Lisniewski Petrus	1	+		13
Lisowska Christina	1	+		9
Lisowski Thomas	1	+		9
Łomocka	1	+		9
Łosiowa Helena	1	+		6
Łowmianska Catharina (Catharina Łowminska, Catharina Łowaniewska)	3	+		9
Lubicka Elisabeth	1	+		6
Lubicka Elisabeth	1	+		9
Łukaszewiczowa Jadviga (Jadviga Łukaszewicz)	2	+		13, 19
Łukaszewiczówna Rosalia	2			9
Mabulewiczowa Anna	1	+	+	6
Macieiowa Sophia	1	+		6

Maciejowa Paszkiewiczówna	1	+		9
Macijewski Andreas	1	+		13
Mackiewicz Joannes (Ioannes Mackiewicz)	2	+	+	9
Mackiewicz Petrus	96	+	+	6
Mackiewiczowa Anna	1	+	+	6
Mackiewiczowa Magdalena	17	+	+	9
Mackiewiczowa Marianna	1	+		6
Mackiewiczowa Martha	2	+	+	6
Mackiewiczówna Eufrozyna (Eufrozyna Mackiewiczowa, Eufrosina Mackiewiczowa, Eufrasina Mackiewiczówna, Eufrosina Mackiewiczowa)	7			
		+	+	9
Majewska Juliana	1	+		19
Makarewiczowa Constantia (Constantia Makarewiczówna, Constancia Makarewiczowa)	3		+	13
Makarewiczowa Reina	3			9
Makarski Gregorius	1	+		9
Makowiecki Helias (Helias Makowicki)	2	+		6
Makowski Georgius	2	+		9
Małachowska Marianna	1	+	+	6
Małachowski Joannes (Joannes Małachowski, Joannes Małuchowski)	12		+	13
Maldziewiczowa Magdalena	1	+	+	6
Marcinkiewiczowa Agata	1	+		5
Marcinkiewiczowa Regina	10	+	+	6
Marcinowa Sofia	1	+		5
Markowska Anna (Markowska)	12	+		9
Marszkiewiczowa Antonina	1	+		13
Martusewiczowa Elisabetha	1	+		6
Martuszewicz Georgius	1	+		6
Marzynski Adam	1	+		9
Matulewicz Iacobus	2	+		6
Matulewiczówna Barbara	2	+		9
Matusewicz Florianus z Dowmątów	1	+		6
Matusewiczowa Anna	1	+		9
Matuszewiczowa Catharina (Catharina Mocasewiczowa)	2		+	6
Mątwiłł Dominicus	1	+		19
Maximowicz Casimirus	1	+		9
Mazalewska Catharina	1	+		13

Mazalewski Laurentius (Larentius Mazalewski, Laurencius Mazalewski, Lawrentius Mazalewski, Laurentius Mazalewicz, Laurentius Mazilewski, Laurens Mazalewski)	11 5			
		+		6
Menczynska Anna (Anna Męczinska)	6	+	+	9, 13
Micewicz Petrus	1	+		5
Michalewiczowa Magdalena	1	+		13
Michałowska Marianna (Marianna Missołowska)	2			19
Michałowski Casimirus (Casimirus Michalkiewicz)	2	+		6
Michniewicz Antonius	3			13, 19
		+		
Michniewiczowa Anna	2	+		6
Mickowski Samuel	1	+		9
Miedzienska Eva	1	+		6
Mielwidowa Helena	1	+		13
Mikołajowa Helena (Helena Mikołajowa, Helena Mikołowska)	3			6
		+		
Miksza Thomas	1	+		6
Mikszyna Ewa	1	+		6
Milewiczowa Helena	1	+		6
Milewska Anna	1	+		9
Miloslawska Marianna	1	+		9
Miniewiczowa Agatha	1	+	+	6
Minucewiczowa Anna	1	+		6
Misiewicz Iosephus (Jozephus Misiewicz, Iosephus Misiewicz, Iosephi Misiewicz, Josephus Mincewicz, Iosephus Mysiewicz, Iosephus Misewicz, Josephus Misewicz)	85			
		+		6
Misiukiewicz Ioannes (Ioannes Misukiewicz, Ian Misiukiewicz)	5			9
		+		
Misiukiewiczowa Anna	1	+	+	6
Miskowski Josephus (Iosephus Miszka, Iosephus Myszka)	3			
		+	+	5
Miszyszkowa Anna	1	+		5
Młotkowska Marianna	1	+	+	6
Moczulski Bartholomeus	1	+		13
Mogilnicka Anna	1	+		13
Mokszecki Ioannes	1	+		6
Montrimowiczowa Helena	1	+		6
Moslicki Casimirus	1	+		6
Musniewiczowa Ana	1	+		6
Nadarzinska Agnes	1	+		6

Naherski Casimirus	1	+		9
Narbuttowa Rosalia	1	+		13
Nareyko Theodorus (Theodorus Narecki)	2	+		9
Narkiewicz Andreas (Andreas Markiewicz)	6	+		6
Narkiewicz Ioannes	1	+		6
Narkiewicz Martius (Martinus Narkiewicz)	9	+		6
Narkiewiczowa Anna	9	+	+	6
Narkiewiczowna Marianna (Marjanna Narkiewiczowna, Marjanna Narkiewiczowa, Marianna Narkewiczowna, Mariana Narkiewiczowna, Marianna Narkiewiczowa, Marian: Narkiewiczowa)	43			
		+	+	9, 13
<i>Natar[?]</i> wiczowa Agata	1	+		6
Nawacki Andreas	2	+		9, 13
Neciszewska Anna	2	+		6
Neciszewska Marjanna (Marjanna Niedziszewska, Marianna Nieyszewska, Marianna Nieczszewska, Marianna Neciszewska)	11		+	9
Nientowska Marianna	1	+		19
Nieśliwska Marianna (Marianna Nisiłowska)	5	+		19
Nietecka Teressia	1	+	+	9
Niewdaszewski Gregorius	1	+	+	13
Nikraszowiczowa	1	+		9
Niszczyńska Marianna (Marianna Niszczyńska)	4	+	+	9, 13
Nizdaynicka Anna	1	+		9
Niziołek Sebastianus	1	+		6
NN. Marjanna	1	+	+	13
Nowacki Andreas (Andreaus Nowacki)	3	+	+	9, 13
Nowicka Helena	1	+		6
Nowicka Magdalena (Magdalena Nawicka, Magdalena Niwicka)	7			9
Nowicka Rosa (Rosalia Nowicka)	4		+	13, 19
Nz Paulus	1	+		6
Obuchowiczowna Catharina	1	+		13
Obuchowska Marianna (Marjanna Obukiewska, Marjanna Buchowska, Marianna Buchowska, Marianna Buchowa, Marjanna Bychowska)	11		+	9, 13
		+	+	
Okuniewicz Andreas (Andrus Okuniewicz, Andreus Okuniewicz)	30			9
Okuszkowa Martha	2	+		6
Olechnowicz Petrus (Petrus Oleknowicz)	4	+		6
Olszewska Catarina	1	+		6

Orbaczeńska Edwiga (Edwigis Arbaczewska)	2	+		6
Ordynski Thomas	1	+		9
Orłowska Marianna	3	+	+	13
Orłowska Sophia	1	+		9
Orłowski Casimirus	1	+		13
Orszewska Anna	1	+	+	6
Orzechowski Iacobus	2	+		9
Osowska Anna	2	+		9
Ostrowska Catharina (Catharina Ostrovska, Catarina Ostrowska, Catherina Ostrowska, Cataryna Ostromowska)	23			
		+	+	6, 9
Ostrowska Rosalia	1	+		13
Ostrowski Simon	2	+	+	6
Pacewicz Antonius	23	+		9, 13
Pakietura Nicolaus (Nicolaus Pokietura)	7	+	+	6
Pankowska Anna	1	+		6
Panoniusz Andreas	1	+		6
Pastawiczowa Marianna	2	+		13
Paszkiewicz Antonius	1	+		9
Paszkiewicz Samuel	1	+		6
Paszkiewicz Stanislaus	2			13
Paszkiewiczowa Anna (Anna Paszkiewiczowna)	5	+	+	6
Paszkiewiczowna Catharina (Catharinae Paszkiewiczowa)	5			9
Paszkiewiczowna Helena	1	+		9
Paszkowska Anna	1	+		9
Paszkowski Michael	1	+		9
Paucinchowna Apolonia	1	+	+	6
Paulowa Martha	1	+		6
Paulowa Regina	1	+		6
Paulowa Regina	5	+	+	6
Pawarkow[?]a Agata (Anna Powerkowa)	2			9
Pawełkowska Ioanna	1	+		9
Peciulowa Anastasia (Anastasia Pieciulowa)	3	+	+	6
Petelceykowa Ludovica	1	+		9
Petrowiczowa Marianna	1	+		9
Philipawicz Iosephus (Iosephus Filipowicz)	2	+		6
Piątowski Casimirus	3	+		9
Piepilewiczowa Catharina	1	+		9
Pietkiewiczowna Agnes	1	+		9

Pietraszewski Michael	1	+		19
Pietrowska Marjanna	1	+	+	13
Pietrusewiczowa Marianna	1	+		13
Pigłaski Casim[irus]	1	+		9
Pikertowna Sophia	1	+	+	6
Pilecki Martinus	1	+		6
Piotrowa Regina (Regina Petrusewiczowa)	2	+		6
Piotrowska Anna (Anna Pietrowska)	5	+		9
Piotrowska Clara	5	+		9, 13
Piotrowska Marta	1	+		9
Piotrowski Iosephus	9	+		6
Plepowicz Casimirus (Casimirus Klepowicz, Casimirus Klukowicz)	4	+		6
Podwinski Antonius	1	+		13
Popowiczowna Anna	1	+		9
Powiarski Iozephus	1	+		9
Pozarycka Marianna	1	+	+	6
Prokopowiczowa Marianna	1	+		6
Prokopowiczowna Agata	1	+	+	13
Protka[?] Ioannes	1	+		9
Puczynska Effemia (Effemina Kuczynska, Ellena Puczinska, Efemia Kuczinska, Eufemia Kuczynska, Eufemia Kuczyńska, Euffemia Kuczynska)	9	+		9
Puławowska Helena	1	+	+	6
Puzenianka Anna	1	+		6
Radzikiewiczowa Marianna	1	+		9
Radziwaninski Iosephus	1	+		6
Radzwiłowna Dorothea (Dorothea Rodzwiłowa, Dorothea <i>Radziutowna</i> , Dorothea Radzwiłowna, Dorothea Radzwiłowna, Dorotea Radziwiłowa, Dorothea Radwiłowna, Dorotea Radzitowna)	8	+	+	6
Rakowicz Antonius	1	+		9
Rakowiczowa Anna	1	+		9
Rakowski Alexander	1	+		5
Ralewska Marianna	1	+		6
Ralikowska Marianna (Marianna Ranilewska, Marianna Rulikowska, Maryanna Ralikowska, Marianna Ratikowska, Marianna Rakikowska)	14	+	+	6
Raszkutowna Dorothea	1	+	+	6
Ratomski Josephus (Iosephus Ratomski)	27	+	+	13
Rekodowicz Michael	1	+		5

Reksza Petrus (Petrus Reka)	21	+	+	6
Rekszowa Cristina (Cristina Rekszyna, Krystina Rekszowa)	6	+	+	6
Remakowska Anna	1	+		6
Reporowicz Michael (Michael Rohorowicz)	3	+	+	6, 9
Rychlicki Simon	3	+		6
Ryckiewicz Andreas	1	+		19
Rydzewska Helena	1	+		6
Rymaszewski Ioannes (Jan Rymaszewski, Joannes Rymaszewski)	7	+		9
Rynkiewicz Ioannes	1	+		6
Ryzewiczowa Anna	2	+	+	6
Ryzunowiczowa Helena	1	+		6
Rodziewicz Samuel	3			6
Rodziewicz Simon (Symon Rodziewicz, Simon Rodzewicz, Simon Rozdzewicz)	70	+		5, 6
Rodziewiczowa Christina (Cristina Rodziewiczowa)	2	+	+	6
Rodziewiczowa Dorotta (Dorothea Radziewiczowna)	2	+	+	6
Roginska Ioanna (Anna Roginska)	3			6
Roginska Rosalia	1	+		9
Romanowska Barbara	1	+	+	6
Romanowska Cristina	1	+	+	6
Romanowska Marianna	2	+		6
Romanowski Anna	1	+		19
Rozanski Petrus	1	+		9
Rozentelowa Marjanna (Mariana Rozentelowa)	3	+		9
Rożewicz Ioannes (Ioannis Rożewicz, Ioannes Rodziewicz, Ioannes Rozewicz)	8	+		9
Rozmysłowiczowa Catharina	1	+	+	6
Rudnikowiczowa Agnes	1	+		9
Rudziszewski Josephus	1	+		9
Rukiewiczowa Regina	1	+	+	6
Rulikowska Elisabetha	1	+		9
Rulikowska Regina	1	+	+	6
Rutackowa Apolonia	1	+	+	6
Rutkowska Elisabetha	2			9
Ruzynowiczowa Helena	1	+	+	6
Sadowska Anna	1	+		9
Sadowska Magdalena	2	+		6
Sakowczowna Ludovica	1	+		13

Sakowiczowa Anna	1	+		9
Sakowska Agatha (Agata Sakowska)	5	+		13, 19
<i>Samisluza</i> Georgius (Georgius <i>Samiszoza</i>)	2	+	+	9
Samolewski Theodor	1	+		9
Samowski Iosephus	1	+		13
Samukowna Christina	1	+		6
Sarakiewicz Nicolaus	1	+		9
Saroka Andreus	1	+		9
Sawicka Cathrina	1	+		9
Sawicki Iacobus	2	+		9
Sawicz Ioannes	1	+		6
Sawiczowna Petronilla	1	+		9
Sawinska Teressa	1	+		13
Sawulska Anna	1	+		6
Sęcewiczowa Anna	1	+	+	13
Siderowiczowa Marcianna	1	+	+	13
Sienkowska Teressa	1	+		6
Siniawska Joanna	1	+		13
Sinicka Marianna	1	+		13
Sinkiewiczowa Teodora (Theodora Sinkiewiczowa, Theodora Sienkiewiczowa, Theodora Szynkiewiczowa)	9		+	13
Sinkiewiczowna Antonina (Antonina Sinkiewiczowa)	8	+		13, 19
Siwicka Christina (N Siwicka)	4	+	+	13
Siwicki Ioannes	2	+		6, 9
Symonowiczowa Anna	1	+		9
Skaczynski Antonius	1	+		9
Skańska Feliciana	1	+		13
Skartniowa Catherina	1	+		9
Skarzynska Christina	1	+		13
Skarzynski Adamus (Adamus Skarżynski)	10	+	+	13
Skarzynski Andreas	1	+		13
Skaystel Martinus (Martinus Skayster)	2	+	+	6
Skibina Marianna	1	+		6
Skidlewicz Andreas	23	+		6
Skirgayła Casimirus	1	+	+	6
Sklenikowa Teresa	1	+		9

Skopien Adamus (Adam Skopien, Adamus Skopin, Adamus Skop)	20	+	+	6
Skopin Petrus	1	+		6
Skopinowa Teressa (Teressia Skopinowa, Teressia Skopniowa)	4	+		6
Skoruppa Lucas	1	+		6
Skrabieniowa Catharina (Catharina Skrabuniąwa, Catharina Skierbutowa, Catharina Skrabuniowa)	5	+		9
Skrzeszewska Helena (Chelena Zekrzykiewiczowa, Helena Skrzeszowska)	8	+		9
Skrzypczynski Ignatius	1	+		13
Słotwinska Theressia	1	+		13
Slowiacka Sophia	1	+		5
Smolakowa Helena (Helena Smolukowa)	5	+		6
Snarski Thomas	1	+		13
Sochorski Adalbertus	1	+	+	5
Sokołowska Anna	1	+		6
Sokołowska Elisabeth	1	+		6
Sokołowska Teressa	1	+		6
Sokonowska Elisabeth (Elisabeth Sakonowska)	2	+	+	5
Sokowska Mariana	1	+		13
Soskiewiczow[?]a Anna	1	+	+	6
Spalawiczowa Cristina	1	+		6
Stąbrowski Andreas (Andreas Stumbrowski, Andreas Sząbrowski, Andreas Stąbrow)	8	+		5
Stachowska Anna	1	+		6
Stachowski Ioannes	1	+		6
Stanisławowa Cristina	1	+	+	6
Stankiewicz Carolus (Carol Stankiewicz, Carol Sankiewicz)	3	+		13
Stankiewicz Casimirus	1	+		9
Stankiewicz Martinus	2	+		6
Stankiewiczowa Anastasia	1	+		13
Stankiewiczowa Catharina (Catarina Stankiewiczowa, Catharina Stankiewiczowa, Catharina Sankiewiczowa)	11		+	6
Stankiewiczowa Cristina	1	+	+	6
Stankiewiczowa Elisabeth (Elisabeta Stankiewiczowa, Elisabetha Staniuko, Elisabetha Stankiewiczowa)	4	+	+	6
Stankiewiczowa Marianna	2	+	+	5, 6
Stankiewiczowna Marianna (Marianna Stanikiewiczowa)	7	+	+	13, 19
Starosielska Marianna	1	+		6

Staszewska Magdalena	1	+		13
Stasziewicz Christophorus	1	+		13
Statkiewiczowa Francisca	1	+		19
Stecki Hieronimus	1	+		6
Stefanowa Anastasia (Annastasia Stefanowa, Anastasia Steffanowa)	16		+	6
Stefanowicz Ioannes (Ioannes Sciepanowicz, Ioannes Stephanowicz, Ioannes Stafanowicz, Ioannes Stepanowicz)	8		+	6, 9
Stefanowicz Laurentius	1	+		9
Stęperowiczowa Marianna	1	+		9
Stephanowa Marianna (Stephanowa)	2	+		5
Stephanowa Paszkiewiczowa	1			9
Stopeykowa Praxeda	1	+		13
Strepayko Stephanus	1	+		6
Strypikowska Catharina	1	+	+	13
Strupczewska Praxeda (Praxeda Straczewska, Praxedis Strupciwska, Praxeda Stropczewska, Praxeda Strupciowska, Praxeda Struteczewska, Praxeda Struczowska)	10		+	13, 19
Strzałkowska Katharzyna	1	+		6
Strzałkowska Theressia	1	+	+	13
Sudkiewicz Joannes (Joannes Sutkiewicz, Joannes Satkiewicz, Joan: Sudkiewicz, Joanes Sudkowicz, Joanes Sutkiewicz, Joanne Sudkiewicz)	42		+	13, 19
Suffromowicz Basilius	1	+		6
Suknel Martinus	1	+		6
Sumiszcz Georgius	1	+		13
Surgiewiczewa Zofia	1	+		9
Swiacka Felicianna	1	+		5
Swiacki Michael	1	+		6
Swider Marianna	1	+	+	6
Swiderska Catharina (Catharzyna Swiderska, Cataryna Swiderska, Catarina Swider, Catarina Swiderska, Catharina Swider, Catharina Swirska, Catharina Sidorska, Catarina Siderska, Catarine Sviderska, Catharina Zwiderska, Katharina Szwiderska)	44		+	6, 9
Swieckiewicz Iosephus	1	+	+	6
Swiedowna Catharina	1	+		6
Swieredowiczowa Anna	1	+		6
Swinkowski Paulus	1	+		6

Swintulewiczowa Magdalena	1	+	+	6
Swirski Paulus	1	+		6
Szablewska Constantia (Constantia Szablowska, Constantia Szablowska, Constantia Szablowska, Constantia Szeblowska, Constantia Szablowska, Constantia Szablewska, Constacia Szablowska, Constantia Szablewska, Constantia Szablowska)	23			
		+	+	9, 13
Szablinska Eva	1	+		9
Szaciernicki Antonius	1	+		9
Szancewiczowa Anna	1	+	+	13
Szarzwska Elizabeth	1	+		6
Szaskiewiczowa Catharina	2	+		6
Szawlowna Zofia	1	+		9
Szawulanka Ludowica	1	+	+	6
Szczerba Matthias	2	+	+	5
Szczerbianka Helena (Elena Szczerbianka)	3			6
Szczesna Marta	1	+		6
Szczurski Wladyslaus (Ladislaus Szczurski)	7	+		9
Szczybrowna Marciana	1	+		19
Szewerowski Ioannes	1	+		6
Szydłowska Anna	1	+		13
Szymanowska Rosalia	1	+		19
Szymanska Joanna	1	+		13
Szymanski Michael	3	+		6
Szymkiewicz Paulus	1	+		6
Szymonowa Cristina	1	+		6
Szynkiewicz Martinus	1	+		5
Szynkiewiczowa Anna (Anna Szymkiewiczowa)	2	+	+	6
Szyszka Antonius	1	+		13
Szyszkowska Helena	1	+		5
Szyzewiczowa Anna	1	+		6
Szkleńnikowa Catharina (Catharina Szlenikowna, Catharina Szklenikowna, Catharina Szklenikowna)	4		+	13
Szłęrowa Marianna	1	+		5
Szliszewski Jan	1	+		9
Sznakowiczowa Marianna	1	+	+	6
Sznakowiczowa Teressia (Teresa Snakowiczowa, Teressa Snakowiczowa, Teresa Sznakowiczowa, Teressa Szankowiczowa, Teressa Sznakowiczowna, Teressia Szniukowiczowna, Teressa Snukoczowa)	14			
		+		6
Szoloszewski Ioannes	1	+		9

Szostak Martinus (Martinus Szostakowski)	10	+	+	6
Szostak Michael (Michael Szostakowski, Michael Szastakowski, Michal Szastakowski)	9	+	+	6
Szostakowicz Dominicus (Dominicus Szostak)	31	+	+	13
Szostakowski Joannes	1	+		13
Szteynowa Dominica	1	+		19
Szubrachowa Anna	1	+		6
Szuksztowa Teressa	1	+		6
Szulc Petrus	3			13, 19
Szuniszczowa Barbara (Barbara Szawiszczowa)	2			9
Szwintulewicz Christophorus (Christoforus Szwintulewicz, Christophorus Swintulewicz, Christophorus Szwętlewicz, Christophorus Świętlewicz, Christophorus Szwintulewicz, Christophorus Szwymtalewicz, Christophorus Szyntulewicz, Christophorus Szwintul, Christophorus Szwyndulewicz)	28			
Szwintulewiczowa Magdalena (Magdalena Szwintulewiczowa)	8	+	+	6
Szwintulewiczowa Marianna (Marianna Szwintulowa)	4	+	+	6
Tamuczok Petrus	1	+		6
Taraszkiewiczowna Anna	2			9
Targomska Helena	1	+		6
Tarlecki Alexandrus (Alexander Terlecki, Alexander Tarlecki, Alexan: Tarlecki, Alexander Talecki)	12	+	+	6
Tarlecki Josephus (Josephus Tyrlecki, Josephus Tarlecki, Josephus Tarlicki)	8	+		13, 19
Tarnowska Apollonia (Apolonia Tarnowska)	2	+		9
Tarserowa Anna	1	+		6
Tasewicz Stephanus	1	+		6
Tasynowa Catharina	1	+		5
Thomowska Theodora	1	+	+	5
Tinginis Venceslaus (Venceslaus Tynginis)	2			6
Tiszkiewiczowna Marianna	1	+		13
Tomaszewiczowa Elisabetha	1	+	+	13
Tomaszewska Helena	2	+	+	6
Tomaszowa Cristina	1	+		6
Tomkiewicz Petrus (Tomkiewicz)	4	+		6
Trafalowicz Simon	1	+		6
Trzeciakowa Anna	1	+		6
Trzeciakowa Constancia (Constantia Trzeciakowa)	2	+		6

Tuczkowska Marianna	1	+		6
Tumalawiczowa Agnes	1	+		13
Ulanowska Agata	1	+		13
Ulanowska Aniela (Angela Ulanowska, Angiela Ulanowska)	5	+		13, 19
Urbanowiczowa Dorothea	2		+	5, 6
Urbanowiczowa Eva	1	+	+	6
Urbanowiczowa Magdalena	1	+		13
Us Ioannes (Iwan Us, Iwan Hus, Ivan Hus, Ivvan Us, Ivanus Us)	42	+		5, 6
Usakowska Rosalia (Rosa Usakowska, Rosa Ussakowska)	5	+		9, 13
Węcewiczowa Anna (Anna Węcewiczowa, Anna Więcewiczowa, Anna Wincewiczowa, Anna Więcewiczowna)	5	+		6
Walencewicz Adalbertus (Woyciech Walenowicz, Adalbertus Walęcewicz, Adalbertus Walentewicz)	14			6
Wąleszkiewiczowa Marianna	1	+		6
Walulewicz Stephano (Stephanus Walukiewicz, Stephanus Walulewicz, Stephanus Walilewicz, Stephanus Balulewicz, Stephanus Wasilewicz)	7	+	+	13
Wasilewska Anna	2	+		9
Wasilewska Rosa (Rosalia Wasilewska)	11	+		13, 19
Wasilewski Franciscus	3	+	+	13
Wasilewski Joannes (Ioannes Waliszewski, Ioannes Wasilewski)	3	+		9
Wasilowna Anna (Ana Wasilewska)	2	+		6
Wazdaszkiewiczowna Christina	1	+		13
Węsowska Helena	1	+		9
Weyszgiełło	1	+		9
Wiercinski Selvester (Silvester Wiercinski, Silvestius Wiercinski, Silvester Wircinski, Silvester Wierszczynski)	19	+		13, 19
Wierzbicki Iosephus	2	+		19
Wiktorowska Catharina	1	+		6
Wilczewska Anna	1	+		9
Winszowata Anna	1	+	+	13
Wirwicz Joannes	1	+		9
Wisniewska Sophia	2			6
Wiszniewska Catharina	1	+		13
Wiszniewska Elisabetha	1	+		6

Wiszniewska Marianna	3	+		13, 19
Wiszniewska Teresia	1	+	+	13
Wiszniewski Casimirus	1	+		6
Wiszniewski Petrus	2	+		13
Wysocka Bogumila	1	+		6
Wysocka Catharina	4	+		13
Wysocki Martinus	1	+		9
Wyszyńska Teressia	1	+		9
Wołeykowa Catharina (Cathar Woleykowa)	3	+	+	6
Wołockowa Catharina	1	+		13
Wolośewiczowna Catharina	1	+		5
Woronecki Georgius (Gregorij Woronecki, Gregorius Woronecki)	3		+	6
Woronecki Ioannes (Joannes Woronecki, Joan: Woronecki)	5		+	6
Woronowiczowa Anna	1	+		6
Wowczynski Andreas	1	+		9
Wowk Felicianus	1	+		9
Woyciechowa Helena	1	+		5
Woyciechowiczowna Anna (Anna Woyciechowa)	2	+	+	5
Woyciechowiczowna Cristina	1	+	+	6
Woyciechowska Catharina (Catharina Woyciechowa)	2	+		6
Woyciechowska Josephata (Josepha Woyciechowska)	2			19
Woyciechowska Marianna (Marianna Woycikowska, Maryanna Woyciechowska)	17	+	+	13, 19
Woyciechowski Stephanus	1	+		6
Woyciukowicz Ioannes	1	+		5
Woynicka Susana	1	+		13
Woytkiewiczowa Anna	2	+		9
Woytowiczowna Sophia (Zophia Woytowiczowa, Zophia Woytowiczowna, Zophia Woytowiczowa, Sophia Woydowiczowna)	17	+		6
X Bartholomeus	1	+		6
Zabielina Cristina	1	+		6
Zabłocka Magdalena	6	+		13
Zablocki Samuel	1	+		5
Zacharewicz Bartholomeus	6	+	+	13
Zacharowicz Joannes	1	+		13
Zadowiczowna Edwiga	1	+		6
Zahorska Barbara	1	+		6

Zaiączkowska Christina	1	+		6
Zaięczkowski Josephus (Josefus Zajączkowski, Josephus Zajączkowski)	14	+		13, 19
Zaleska Anna	1	+	+	6
Zaleska Constantia	1	+		13
Zalewski Iacobus	1	+	+	6
Zawacka Regina	1	+		19
Zbrożek Ioannes	1	+		6
Zdanowicz Felicianus (Felix Zdanowicz)	2			6
Zdanowicz Raphael	2	+		13
Zdanowiczowa Catharina	1	+		6
Zdanowiczowa Marianna	1	+	+	13
Zenkiewicz Samuel	1	+		6
Zeybadowa Marianna	1	+		6
Zgorski Iacobus	1	+	+	6
Ziękiewiczowa Anna	1	+		6
Zielinska Franciska	1	+		13
Zielonka Franciscus	1	+		13
Zienowicz Stephanus (Stephanus Ziemowicz, Stephanus Żienowicz)	3	+	+	6
Zygmontowiczowa Anna	1	+		9
Zylinski Bartholomaeus	1	+		13
Zubricki Ioannes	1	+		9
Zuczycka Catharina	1	+	+	6
Żudz Andreas	2	+	+	6
Żarączkowska Anna	1	+	+	6
Żebrowska Catharina	1	+	+	6
Żebrowski Casparus (Caspar Żebrowski)	3	+		6
Żylwiczowa Sophia (Żylewiczowa)	2	+		9
Żypinski Casimirus (Casimirus Ziepinski)	2	+		6
Żubkowa Anastasia (Anastasia Zupkowa)	2	+		5
Żubkowska Magdalena	1	+		5

**Priedas Nr. 7. Savaitės dienos, kuriomis vargšai ir vargšės Šv. Jono
bažnyčioje tapdavo krikštatėviais ir krikštamotėmis XVIII a.¹⁴⁵²**

	Pr	A	T	K	P	Š	S	Neaišku	Viso:
1692– 1699	7	7	7	12	6	11	10	-	59
1700– 1709	35	34	25	41	28	48	47	2	260
1710– 1719	28	42	35	36	20	42	47	6	256
1720– 1729	26	40	29	55	37	27	59	1	274
1730– 1739	12	23	14	23	9	21	25	1	128
1740– 1749	17	13	10	15	9	7	10	2	83
1750– 1759	29	33	28	37	31	29	55	10	253
1760– 1769	8	16	14	20	14	16	21	17	126
1770– 1779	14	14	10	20	8	10	27	4	107
1780– 1789	25	37	18	45	17	25	57	-	224
1790– 1800	19	28	20	35	13	16	42	1	174
Viso:	220	287	210	339	192	252	400	44	1944

¹⁴⁵² LVIA, f. 604, ap. 10, b. 5, 6, 9, 13, 19.

Priedas Nr. 8. Asmenų, kurių laidotuvių išlaidų registrais naudotasi rengiant poskyrį 2.2.3¹⁴⁵³, statusas arba užsiėmimas.

Trimis atvejais, kai šaltiniuose velionių statusas ar veikla nebuvo įvardinti, juos nustačiau naudodamasi Agniaus Urbanavičiaus parengtu naujųjų miestiečių sąrašu¹⁴⁵⁴.

Velionių statusas ar veikla	Kiekis
Burmistras	2
Tarėjas	1
Suolininkas	1
Miesto svėryklos raštininkas	1
Vaitas	1
Valdančiojo elito atstovų žmona	2
Pirklys (miestietis)	4
Amatininkas	2
Didikas	1
Statusas nežinomas	2

¹⁴⁵³ LVIA, f. 23, ap. 1, b. 21, 22, 25, 33, 38, 47, 51, 54; *Merkinės seniūno*, p. 131–139.

¹⁴⁵⁴ *Vilniaus naujieji miestiečiai*, p. 29, 91, 334.

Priedas Nr. 9. Šv. Jono bažnyčioje prie „elgetų“ altoriaus aukotos mišios.

Lentelė Nr. 9a. Savaitės dienos, kuriomis prie Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus Šv. Jono bažnyčioje aukotos mišios, pažymėtos klebono Antano Konstantino Kosakovskio 1721–1732 m. pildytame dienoraštyje¹⁴⁵⁵.

Savaitės diena	Kartai
Pirmadienis	2**
Antradienis	1
Trečiadienis	1*
Ketvirtadienis	0
Penktadienis	8
Šeštadienis	2*
Sekmdienis	4

* *Viena diena sutapo su Šv. Pranciškaus arba Švč. Mergelės Marijos Snieginės minėjimu.*

** *Viena diena sutapo su Šv. Pranciškaus minėjimu, kita – su Švč. Mergelės Marijos Snieginės švente.*

Lentelė Nr. 9b. Savaitės dienos, kuriomis prie Švč. Mergelės Marijos Snieginės altoriaus aukotos Šv. Jono bažnyčios mišių registre 1733–1776 m. sužymėtos mišios¹⁴⁵⁶.

Savaitės diena	Kartai
Pirmadienis	10*
Antradienis	6**
Trečiadienis	3
Ketvirtadienis	2*
Penktadienis	18**
Šeštadienis	2*
Sekmdienis	6

* *Viena diena sutapo su Šv. Pranciškaus arba Švč. Mergelės Marijos Snieginės minėjimu.*

** *Vienas diena sutapo su Šv. Pranciškaus minėjimu, kita – su Švč. Mergelės Marijos Snieginės švente.*

¹⁴⁵⁵ Dwa XVIII-wieczne diariusze. Część pierwsza.

¹⁴⁵⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-5/54.

Priedas Nr. 10. Klebono Adomo Ancypos testamentuose įrašytos paskolintos sumos iš elgetų organizacijos išdo.

Testamento sudarymo data	Suma auksiniais	Pas ką saugomi pinigai / kam paskolinta
1766 12 15 ¹⁴⁵⁷	140	Vilniaus vaivadijos arklidininkas Benediktas ¹⁴⁵⁸ <i>Oganovskis (Panu Oganowskiemu Koniuszemu Wojewodztwa Wileńskiego)</i>
1769 04 30 ¹⁴⁵⁹	2200	Upytės pavieto seniūnas Kristupas Judickis-Puzinas (<i>u Jasnie Wielmożnego Jmc Pana de Kozielsk Puzyny Starosty Upickiego</i>)
	2000	Vilniaus žemės teismo teisėjas Chodzkevičius (<i>U wielmożnego Jmc Pana Chodzkiewicza Sędziego Ziemskiego W[ojewodz]twa Wilen[skiego]</i>)
	600	Gardino pilies teisėjas Juozapas Stanevskis (<i>w Wielmożnego Jmc Pana Staniewskiego Sędziego Grodzkiego Grodzień[skiego]</i>)
	500	Juozapas Koščicas, Žagarės seniūnas (<i>u Wielmożnego Jmc Pana Jozefa Koszczyca, St[aros]ty Zahor[skiego]</i>)
	100	Vilniaus žemės teismo teisėjas (Ignotas) ¹⁴⁶⁰ Horodenskis (<i>u wielmożnego Jmc Pana Horodeńskiego Sędziego Ziemskiego W[ojewodz]t[w]a Wileńskiego</i>)
1770 03 10 ¹⁴⁶¹	200	Vilniaus žemės teismo teisėjas (Ignotas) Horodenskis (<i>W Jmc Panu Horodeńskiemu Sędziemu Ziem[skiemu] Wilen[skiemu]</i>)
1773 05 22 ¹⁴⁶²	200	Vilniaus žemės teismo teisėjas (Ignotas) Horodenskis (<i>Jmc Panu Horodeńskiemu Sędziemu Zemskiemu Wileńskiemu</i>)

¹⁴⁵⁷ VUB RS, f. 57, b. 55-2/190.

¹⁴⁵⁸ VUB RS, f. 69, b. 154.

¹⁴⁵⁹ VUB RS, f. 57, b. 55-2/191.

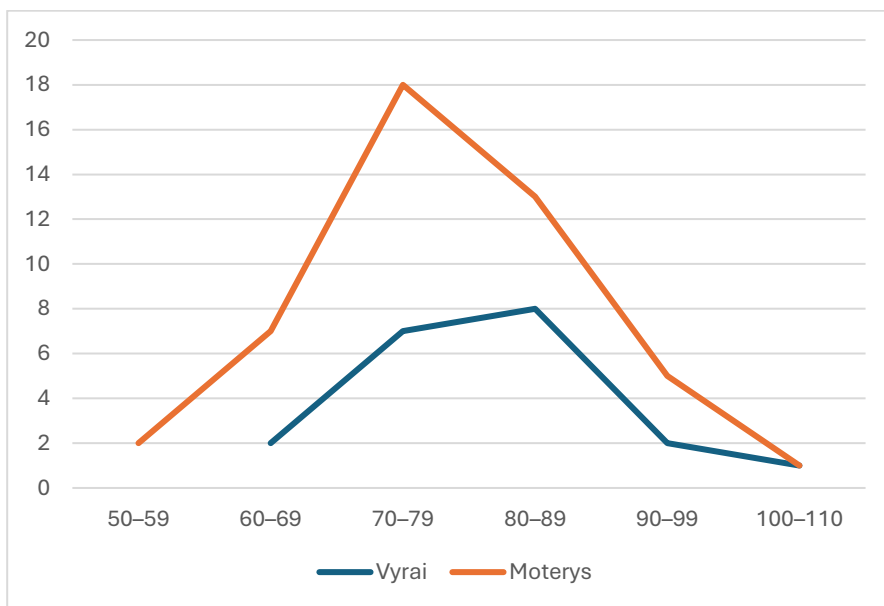
¹⁴⁶⁰ Robertas Jurgaitis, „Vilniaus seimelio pasiuntinių parlamentinė veikla Abiejų Tautų Respublikos seime 1717–1793 m.“, in: *Lituanistica*, 2010, t. 56, Nr. 1–4(79–82), p. 34.

¹⁴⁶¹ VUB RS, f. 57, b. 55-2/192.

¹⁴⁶² VUB RS, f. 57, b. 55-2/194.

1774 02 04 ¹⁴⁶³	200	Vilniaus žemės teismo teisėjas (Ignotas) Horodenskis (<i>Panu Horodeńskiemu Sędziemu Ziemskiemu Wileńskiemu</i>)
1774 12 12 ¹⁴⁶⁴	200	Vilniaus žemės teismo teisėjas (Ignotas) Horodenskis (<i>Horodeńskiemu Sędziemu Ziemskiemu Wileńskiemu</i>)
1776 11 20 ¹⁴⁶⁵	-	-
1780 09 12 ¹⁴⁶⁶	200	Vilniaus žemės teismo teisėjas (Ignotas) Horodenskis (<i>a Wnuka takoz mego przyłączam y Przydaję Dwiescie Złt.ch Pol.ch mojej własney Summy pozyczoney na Oblig zesłemu w Bogu W.u Horodeńskiemu Sędziemu Ziem[skiemu] Wileń[skiem]u y dotąd nie odebraney pozyskawszy rozdał na Ubogich</i>)

Priedas Nr. 11. Lietuvos špitolių komisijos intendantas Zacharijo Serebrenikovo 1798 m. sudarytame vargš(i)ų sąrašė¹⁴⁶⁷ senais ir senomis įvardintų vyrų ir moterų amžius.

¹⁴⁶³ VUB RS, f. 57, b. 55-2/195.

¹⁴⁶⁴ VUB RS, f. 57, b. 55-2/196.

¹⁴⁶⁵ VUB RS, f. 57, b. 55-2/197.

¹⁴⁶⁶ VUB RS, f. 57, b. 55-2/198.

¹⁴⁶⁷ LMAVBRS, f. 43, b. 20458.

Priedas Nr. 12. Vilniaus Lukiškių, Šv. Dvasios dominikonų, pranciškonų konventualų ir bazilijonų pavieniams vyrams ir moterims XVIII a. dalinta išmalda.

Sudarant lenteles ir skaičiuojant, kiek kartų pavieniams vyrams ar moterims vienuoliai dalino išmalda, įtraukti ir tokie paminėjimai, kaip *rochicie y ubogiemu*, tačiau jais nesinaudota skaičiuojant vidurkius – neįmanoma nustatyti, kuri paaukotos sumos dalis teko kuriam gavėjui. Taip pat elgtasi ir tais atvejais, kai šaltinyje išlaidos paskirtis įskaitoma, tačiau suma – ne. Tokie atvejai pažymėti asteriskiu. Vedant vidurkius, šilingai apvalinti į grašius. Skaičiuojant Šv. Dvasios dominikonų pavieniams vyrams dalintos išmaldos vidurkį, neįtraukti 1790 m. birželį paaukoti 8 auksinai. Skaičiuojant bazilijonų pavieniams vyrams dalintos išmaldos vidurkį, neįtraukti 1775 m. liepą paaukoti 4 auksinai ir 3 grašiai.

Naudojamos santrumpos: zł. – auksinai, gr. – grašiai.

Lentelė Nr. 12a. Lukiškių dominikonų pavieniams vargšams ir pavienėms vargšėms dalinta išmalda.

	1726–1733 m. ¹⁴⁶⁸		1735–1752 m. ¹⁴⁶⁹		1752–1773 m. ¹⁴⁷⁰		1773–1797 m. ¹⁴⁷¹		Viso kartų
	Kiek kartų	Vidurkis	Kiek kartų	Vidurkis	Kiek kartų	Vidurkis	Kiek kartų	Vidurkis	
Pavieniams vyrams	23	3 gr.	57	5 gr.	78*	4 gr.	88*	6 gr.	246
Pavienėms moterims	2	3 gr.	3	9 gr.	5*	3 gr.	1	8 gr.	11

Lentelė Nr. 12b. Pranciškonų konventualų pavieniams vargšams ir pavienėms vargšėms dalinta išmalda.

	1758–1763 m. ¹⁴⁷²		1779–1785 m. ¹⁴⁷³		Viso kartų
	Kiek kartų	Vidurkis	Kiek kartų	Vidurkis	
Pavieniams vyrams	12	24 gr.	1	8 gr.	13

¹⁴⁶⁸ VUB RS, f. 5, b. F-32487.

¹⁴⁶⁹ VUB RS, f. 5, b. F-32488.

¹⁴⁷⁰ VUB RS, f. 4, b. (A2502)35838.

¹⁴⁷¹ VUB RS, f. 5, b. F-33023.

¹⁴⁷² VUB RS, f. 4, b. (A3822)36405.

¹⁴⁷³ VUB RS, f. 5, b. F-32413.

Pavienėms moterims	-	-	-	-	-

Lentelė Nr. 12c. Bazilijonų pavieniams vargšams ir pavienėms vargšėms dalinta išmalda.

	1765–1781 m.¹⁴⁷⁴	
	Kiek kartų	Vidurkis
Pavieniams vyrams	81*	7 gr
Pavienėms moterims	3	8 gr.

Lentelė Nr. 12d. Šv. Dvasios dominikonų pavieniams vargšams ir pavienėms vargšėms dalinta išmalda.

	1770–1796 m.¹⁴⁷⁵	
	Kiek kartų	Vidurkis
Pavieniams vyrams	109*	13 gr.
Pavienėms moterims	4	1 zł. 3 gr.

Priedas Nr. 13. Amžius, kada elgetauti pradėjo 1792 m. Šv. Juozapo Arimatiečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių registruose¹⁴⁷⁶ įrašyti elgetos.

Sudarant lentelę neįtrauktas Švč. Trejybės špitolėje apgyvendintos Teodoros Zajančkovskos (*Teodora Zaiączkowska*)¹⁴⁷⁷ atvejis, moteris nenurodė, kiek metų iki tol praleido skurde.

Amžius	0–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80–89
Moterys	1	-	-	1	8	8	7	1	-
Vyrai	1	1	2	-	2	-	1	5	1
Viso:	2	1	2	1	10	8	8	6	1

¹⁴⁷⁴ LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 1.

¹⁴⁷⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 56.

¹⁴⁷⁶ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“.

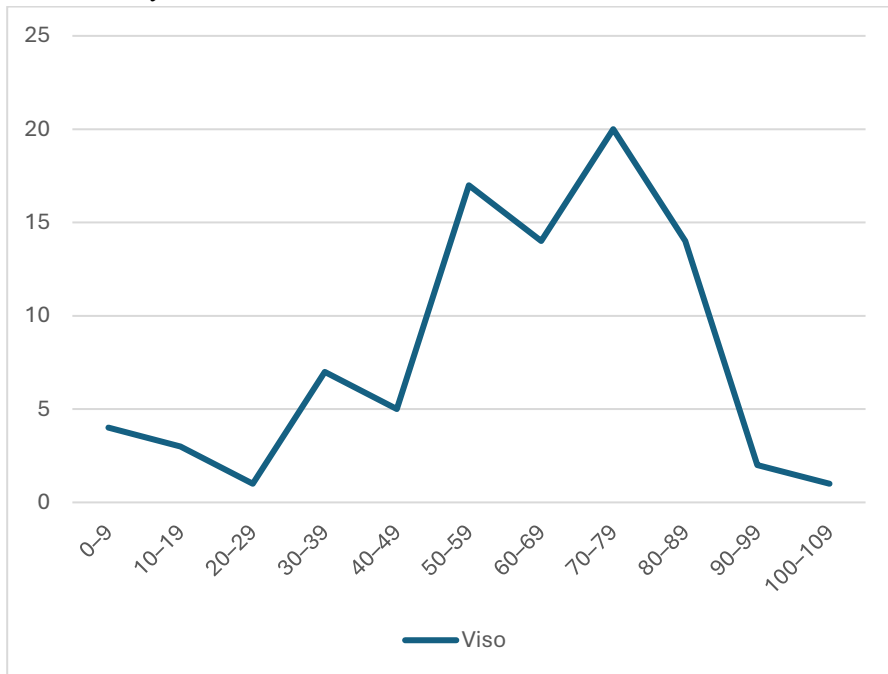
¹⁴⁷⁷ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 892, l. 16r.

Priedas Nr. 14. 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose¹⁴⁷⁸ įrašytų elgetų ar vargš(i)ų amžius.

Lentelė Nr. 14a. 1795–1796 m. sąrašuose įrašytų elgetų ir vargš(i)ų amžiaus statistika.

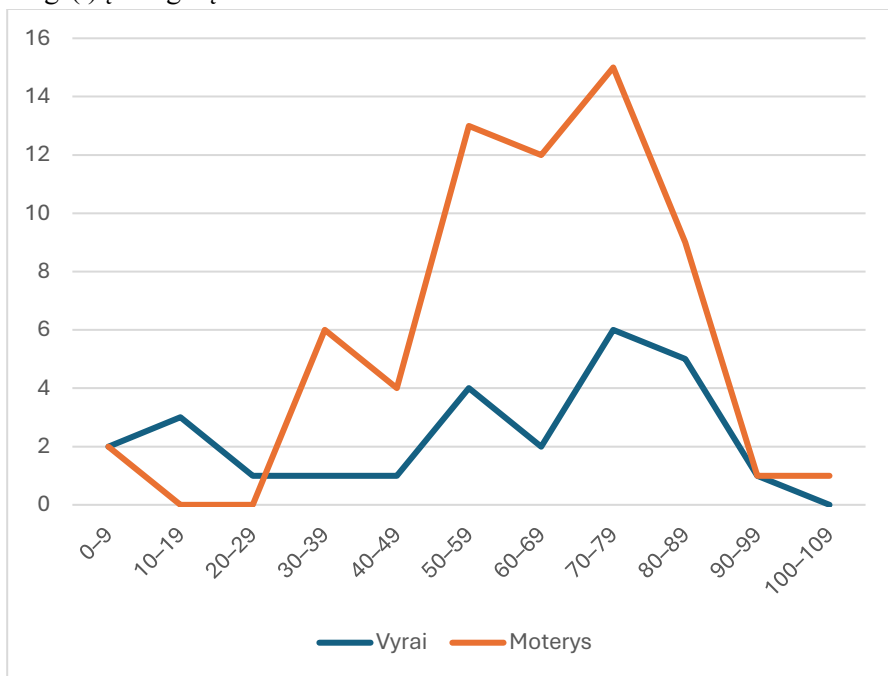
Amžius		0–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80–89	90–99	100–109
Elgetos	Vyr.	1	1	-	1	-	2	2	2	3	1	-
	Mot.	1	-	-	3	3	7	8	6	4	1	1
Vargšai ir vargšės	Vyr.	1	2	1	-	1	2	-	4	2	-	-
	Mot.	1	-	-	3	1	6	4	8	5	-	-
Viso		4	3	1	7	5	17	14	20	14	2	1

Grafikas Nr. 14b. Visų sąrašuose esančių elgetų ir vargš(i)ų amžius, neskirstant lytimis.

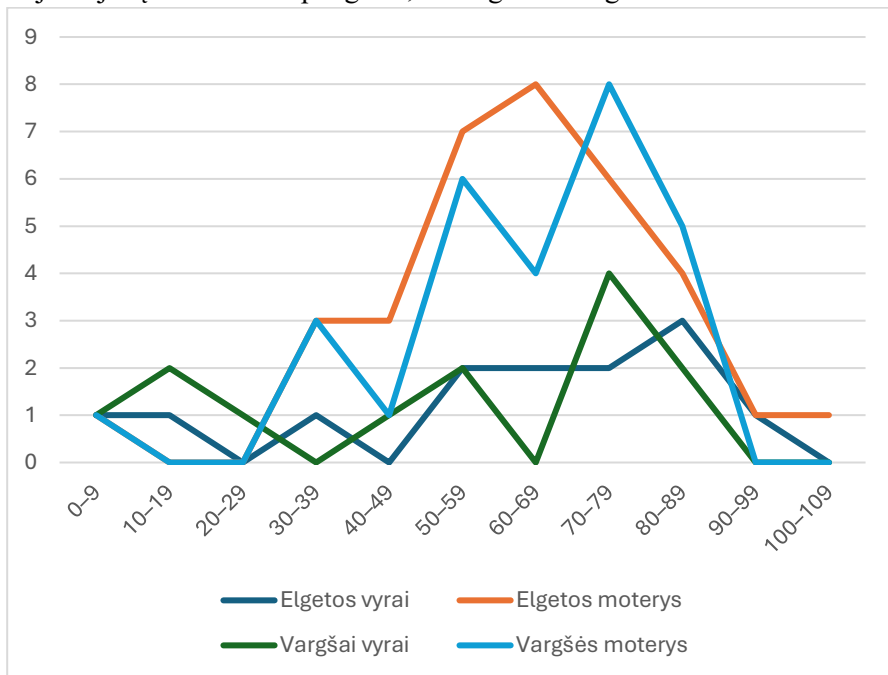

¹⁴⁷⁸ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374; f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4.

Grafikas Nr. 14c. Sąrašuose esančių asmenų amžius pagal lytis, neatskiriant vargš(i)ų ir elgetų.

Grafikas Nr. 14d. Sąrašuose esančių asmenų amžius pagal lytis ir pagal tai, ar jie ir jos įvardintos kaip elgetos, ar vargšai ir vargšės.

Priedas Nr. 15. XVIII a. 10 deš. Vilniuje elgetavusių asmenų vedybinis statusas.

Lentelė sudaryta remiantis 1792 m. Šv. Juozapo Arimatečio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių¹⁴⁷⁹ globotinių ir 1795–1796 m. sudarytais reviziniais¹⁴⁸⁰ Vilniaus gyventojų sąrašais. Į lentelę neįtraukti pastaruosiuose esantys vaikai – du 11 ir 4 metų amžiaus berniukai ir viena 5 metų mergaitė.

	Vyrų				Moterų			
	Nežinia	Nevedę	Vedę	Našliai	Nežinia	Netekėjusios	Ištekėjusios	Našlės
1792 m.	-	5	3	5	-	5	4	18
1795–1796 m.	6	-	4	1	10	2	4	17
Viso:	6	7	7	6	10	8	8	35

¹⁴⁷⁹ LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“.

¹⁴⁸⁰ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374; f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4.

Priedas Nr. 16. XVIII a. Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietos.

Sudarant priedą remtasi bonifratrų špitolės ligoninių registrais¹⁴⁸¹, 1792 m. Vilniaus špitolių deputacijos sudarytais Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo bei Švč. Trejybės špitolių globotinių¹⁴⁸² ir 1795–1796 m. reviziniais Vilniaus gyventojų¹⁴⁸³ sąrašais.

Lentelė Nr. 16a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje buvusios elgetavusių asmenų kilmės vietos.

Vaivadija	Pavietas ar kitas administracinis vienetas	Bonifratrų registrai	1792 m.	1795–1796 m.	Viso	Viso iš vaivadijos
Vilniaus vaiv.	<i>Vilniaus vaiv.</i>	-	15	-	15	66
	Vilnius	8	1	9	18	
	Vilniaus pav.	1	2	2	5	
	Ašmenos pav.	3	3	7	13	
	Breslaujos pav.	-	1	1	2	
	Lydos pav.	1	5	5	11	
	Vilkmergės pav.	2	-	-	2	
Trakų vaiv.	Trakų pav.	1	-	3	4	14
	Gardino pav.	2	5	-	7	
	Kauno pav.	-	2	1	3	
Žemaitijos sen.	-	3	-	1	4	4
Naugarduko vaiv.	<i>Naugarduko vaiv.</i>	-	1	-	1	8
	Naugarduko pav.	-	2	1	3	
	Slanimo pav.	1	1	1	3	
	Valkavisko pav.	1	-	-	1	
Brastos vaiv.	Brastos pav.	-	-	1	1	1
Minsko vaiv.	<i>Minsko vaiv.</i>	-	2	-	2	3
	Minsko pav.	1	-	-	1	
Viso:						96

¹⁴⁸¹ VUB RS, f. 5, b. F-32428; f. 4, b. A3827, A3828.

¹⁴⁸² LVIA, f. 8, ap. 1, b. 891, 892; „1792. Vilniaus Šv. Nikodemo“.

¹⁴⁸³ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374; f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4.

Lentelė Nr. 16b. Lenkijos teritorijoje buvusios Vilniuje elgetavusių asmenų kilmės vietos.

Vieta	Bonifratų registrai	1792 m.	1795–1796 m.	Viso
<i>Sandomiro vaiv.</i>	1	-	-	1
<i>Palenkė</i>	1	-	2	3
<i>Gdanskas</i>	-	-	1	1
<i>Krokuva</i>	1	-	-	1
Viso:				6

Priedas Nr. 17. Pranciškus Smuglevičius. Aštrieji (Aušros) vartai.

1785 m. Władysławo Zahorskio nuotr., Biblioteka Narodowa.

Priedas Nr. 18. Pranciškus Smuglevičius. Žemutinė pilis Vilniuje.

1785 m. Władysławo Zahorskiego nuotr., Biblioteka Narodowa.

Priedas Nr. 19. Vaitiekus Ivaškevičius. Vilniaus vaizdelis ties Totorių vartais.

1791 m. Privati kolekcija. Už galimybę disertacijoje panaudoti ir publikuoti oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus piešinį dėkoju dr. Rūtai Janonienei ir Juliui Sasnauskui OFM.

Priedas Nr. 20. Juozapas Peška. Vilniaus rotušės vaizdas iš priekio.

1797 m. Vilniaus universiteto biblioteka.

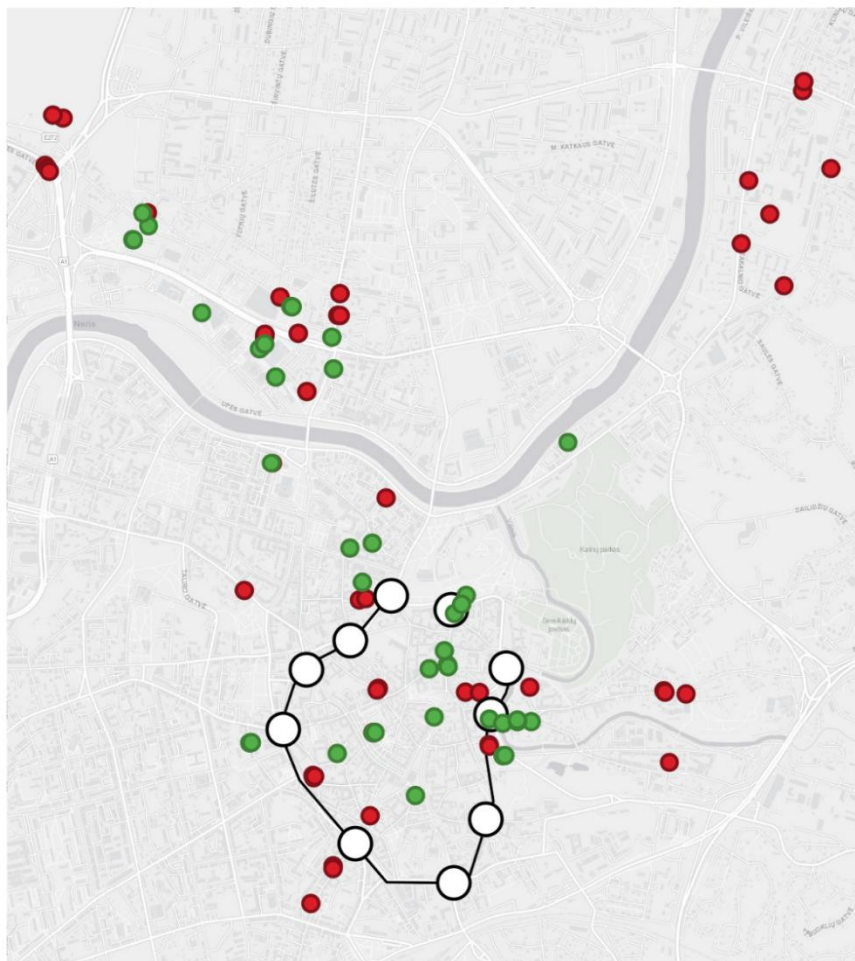
**Priedas Nr. 21. Juozapas Peška. Vilniaus rotušės pastato,
[suprojektuoto] lietuvių architekto Gucevičiaus, vaizdas.**

1808 m. Vilniaus universiteto biblioteka.

Priedas Nr. 22. 1795–1796 m. Vilniaus vargš(i)ų ir elgetų gyvenamųjų vietų žemėlapis.

Vizualizacija parengta naudojant *QGIS* programą pagal 1795–1796 m. reviziniuose sąrašuose esančią informaciją¹⁴⁸⁴. Lokacijos sužymėtos dabartiniame Vilniaus žemėlapyje.

Vargš(i)ų gyvenamosios vietos ●

Elgetų gyvenamosios vietos ●

Vilniaus vartų vietos ○

¹⁴⁸⁴ LVIA, f. 458, ap. 1, b. 373, 374; f. 515, ap. 15, b. 1, 2, 3a, 4.

SUMMARY

Relevance and the problem. In medieval Christianity the poor had been considered useful and necessary. They were thought of as having a particular purpose, which was to help their benefactors with salvation and reaching Heaven in the afterlife. The situation changed in the early modern period, the role of the poor in the society had lost its importance as the Enlightenment progressed and unwanted people became increasingly persecuted or repressed in what Michel Foucault has named the Great Confinement. Although the phenomenon of begging in this dynamic period has interested many scholars for over half a century, there is still a lack of research on the matter in Lithuanian context.

Most historians that wrote about beggars in the Grand Duchy of Lithuania and premodern Vilnius based their research on a particular source, the privilege for the beggars of Vilnius granted by the Grand Duke Władysław Vasa in 1636. This document not only set the legal framework for begging in the city for the upcoming century and a half, but also established the organization of beggars, which was supposed to control begging in the city. Due to the normative character of this source researchers have missed other aspects, sources and intricate details regarding the early modern history of poverty and mendicancy in Vilnius. They did not try to find out whether these rules were carried out in practice or not, what the relationship between the beggars and other members of society was, where such people lived, what their family status was, etc.

It is not to say that beggars had completely avoided attention. They, however, have appeared in its periphery or as a background in numerous works on the history of nobility, death, religion and other intriguing subjects. The inversion of focus is not only essential for our understanding of the history of poverty and the poor in the Grand Duchy of Lithuania, a different point of view could also bring new insights to the general history of the early modern Vilnius and Lithuania.

Finally, Lithuanian institutions of memory such as museums and galleries have recently developed an interest in portraying people from all walks of life that have been living in Vilnius since its establishment, including the poor and beggars. Unfortunately, there has been a lack of research and, therefore, of knowledge that such institutions could have used in creating their own compelling narratives. The study of beggars and begging in early modern Vilnius can become a crucial instrument in the toolbox for narrating such stories.

The object of this research is beggars and begging in the 18th century Vilnius. Beggars can be defined as people who live in poverty and whose main source of income is (or was) personally gathered alms. However, such a definition is problematic both because it is not always possible to verify whether those criteria were met and because the archive is always subjective. People who contributed to different sources could have seen the same people from a variety of perspectives, thus the descriptions and testimonies in different documents or texts do not necessarily align. Although alms-gathering is still considered the main signifier of beggars in this research, I have purposefully attempted to look at such people from different angles in order to better understand how did they participate in the lives of other people, how did the law affect their lives and possibilities, who were they and, finally, how did they experience the reforms of the charity network in the end of the 18th century Vilnius.

The aim of this research is to systematically investigate and examine begging as a complex phenomenon, its traits and features as well as people, who earned their living by begging in 18th century Vilnius. To reach this goal six objectives have been set. (1) To determine, how did the legal framework for begging in Vilnius change from the 16th to 18th centuries and what were the institutional measures to control begging in the city. (2) To investigate the beggars' practices and possibilities of participation in other people's lives and determine likely ties and bonds between beggars and others. (3) To uncover and explore the features of Vilnius beggars' organization and the changes that its functioning had experienced throughout time. (4) To examine who were the people begging in the 18th century Vilnius: (a) to determine what were the causes of their destitution; (b) to examine the relationship between poverty or begging and sex, age, family situation; (c) to find out what were the circumstances of such people's death and how were they buried. (5) To analyze the beggars' places of origin, locations where they lived and collected alms in the city. (6) To find out what impact did the institutions that were set to reorganize the networks of charity in the late 18th century Vilnius have on beggars.

The chronological scope encompasses the whole 18th century. This period has been chosen both due to the relative abundance of sources as well as the possibility to explore shifts and transformations of the position that the beggars were in, in the context of Enlightenment. A particular starting point for the research was not set. There were no events of great significance for the beggars of Vilnius at the beginning of the century, thus choosing any specific date would have been only nominal or far-fetched. However, such an event did take place at the end of the century. The General Hospital of Vilnius started

operating in the year 1799, thus one year after its opening was chosen as an end date for this research, the year 1800.

A variety of **methods and approaches** were employed while carrying out the research. *Historical analysis* and *synthesis* of both sources and historiography were used to put relevant findings into broader perspective and context. While researching the beggar's organization in the 18th century *retrospective* outlook was of great importance. *Qualitative* approach was used while trying to distinguish the dynamics of the almsgiving, the age of the beggars and their origin locations. *Nominal record linkage* was indispensable while tracking down particular people in the church record books and searching for the beggars' names. Closely related to the record linkage was so-called *prosopography from below*, or a variation of prosopography that can be applied not only to the research of the elites but also to the research of the less privileged.

The **conclusions** of the research. The analysis of the normative sources revealed that the initiatives to regulate begging in the Grand Duchy of Lithuania can be divided into two periods: (1) the attempts to control the mobility of so-called "loose" or masterless people (*ludzie luźni*) that did not have a long-term occupation or a fixed place to live; (2) the reforms of the charity networks that took place both in Vilnius as well as in the entire Commonwealth at the end of the 18th century. The privilege of 1636 that was put together by the Vilnius magistrate and granted by the Grand Duke Władysław Vasa can be linked to the first period. The goals of this document were (a) to take care of the "worthy" poor that did not have the access to the institutional aid, (b) to implement the rules for begging in the city, (c) to establish a mechanism that was to see that the rules were followed, (d) to grant the *post mortem* wellbeing of the benefactors by making participation in the mass offered for their souls obligatory to the beggars, (e) to manage the flow of the masterless people into the city. After confirming the supplemental articles put together by the beggars' organization in 1728, the control of begging in the city was tightened as imprisonment for illegal begging became an option. *De jure* the status of Vilnius beggars changed in 1786, when Stanisław Augustus Poniatowski released a decree addressed to the whole Commonwealth regarding begging. Poniatowski's aim was to limit the mobility of beggars and masterless men, to visually distinguish the "worthy" poor from the "unworthy", and to force the latter to work. However, this initiative was not successful. Actual changes happened in the last decade of the 18th century and were related to the reforms of the city's charity network. The most influential institutions in this regard became the Vilnius Deputation of Hospitals (1792) and the Lithuanian Commission of Hospitals (since 1797).

Both institutions had the same goals: (a) to remove begging from Vilnius' public spaces, (b) to pinpoint the beggars to a certain location and (c) to put the able-bodied beggars to work. The actions of the Deputation marked a significant change in the authority's perspective regarding begging – instead of kicking the beggars out of the city, the Deputation decided to try and transform people's behavior. However, begging became illegal in the city when the Commission was in charge.

The investigation of Vilnius monasteries' expense books did not reveal any seasonal tendencies of almsgiving in the city. However, it looks like some religious orders planned their monthly budget for alms in advance. Some clues in the narrative sources indicate that wealthy laypeople may have done so as well. The expense books show that some categories of people who received alms were constant throughout the 18th century, such as beggars, convertites, impoverished nobles and pilgrims. Some of the categories were temporary and can be traced to certain events, such as the Confederation of Bar. The amount of money that the monks handed out to solitary recipients, was influenced by (1) denominations that circulated in the market in certain periods, (2) "worthiness" of the recipients from the perspective of benefactors, (3) symbolic value of numbers, (4) location in which the alms were distributed. Amounts of money handed out to solitary recipients grew throughout the 18th century, but the monks seldom handed out more than one zloty.

The beggars of Vilnius participated in (1) baptisms, (2) weddings and (3) funerals of other people throughout the 18th century. (1) Analysis of the baptismal records revealed that at least 908 paupers became godparents in the parochial church of St. John the Baptist. Out of them, at least 229 people had ties to Vilnius beggar's organization or were its members. Approximately 40 percent of the registered paupers became godparents at least twice. Although more than a half of the identified paupers were female, men became "regular" godfathers more often. It can be linked to men's positions in the beggar's organization. Paupers and beggars participated in the christening of infants from various social backgrounds, in most known cases, beggars became godparents on Sundays. It can be explained by the fact that most people usually attended mass on Sundays. (2) The beggars also witnessed weddings that took place in the same church. People of importance to the parish tended to become "regular" witnesses. The fact, that some members of the beggars' organization also became "regular" witnesses show that they might have been considered as somewhat important to the community as well. (3) Qualitative analysis of the last wills and funeral expenses revealed the circumstances in which beggars participated in funerals. They used to sing hymns or psalms, read prayers, and stay in the wake overnight. It was requested of them to carry

the coffins or lower them into the graves, ring church bells and thus not only pray for the souls of the deceased, but to invite others to do so as well. For participating in funerary rites beggars were provided not only with alms, but also with food and drinks. Paupers and beggars also “participated” in the funerals of others as rhetoric figures. They were used to praise the virtues of the deceased. It was done both in the last wills and in the funeral sermons by comparing the departed to the destitute and emphasizing the close connection between them.

Compassion, charity and mercy in the early modern Vilnius were associated with the Easter period. Not only the bishops of Vilnius used to wash the feet of twelve paupers, supposedly beggars, on Maundy Thursday, but also legal restrictions to beg in this time were loosened. Variations of Maundy Thursday tradition were practiced by the lower clergy as well as laypeople. No similar traditions of charity that could be linked to Christmas in the early modern Vilnius were noticed.

Beggars in the early modern Vilnius were classified into “worthy” and “unworthy”. Other residents of Vilnius saw some phenomena related to begging in a negative way: people without a constant occupation or a place to live were considered suspicious, various calamities and misfortunes were attributed to them. Until the mid-18th century, preachers in Vilnius considered both poverty and wealth as parts of natural word order. The stance of the Catholic Church in this regard changed in the last quarter of the century. Enlightened clergy started preaching that poverty can be avoided and how it could be done. The elimination of poverty was linked to the idea of public happiness that was characteristic of Enlightenment. At the very end of the century secular authorities also began putting effort into shaping the public opinion regarding begging. Such ideas as “cleansing” or “sanitizing” the city from beggars became prominent in their rhetoric.

Beggars’ organization had functioned since 1636 until the end of the 18th century. Although specific functions regarding the organization were intended for two catholic institutions – hospital of St. Joseph of Arimathea and Nicodemus, and main parochial city’s church, eventually the parish priest of the latter became the patron of the organization. List of mandatory masses for the beggars of Vilnius gradually became longer, and the new, prolonged list was legally fixed in the year 1728. The responsibilities of the elders of the organization that were established in the privilege eventually changed. The analysis of the sources written in the third and fourth decades of the 18th century revealed that during this period they closely mimicked the ones in the craftsman guilds. Although the position of the whippers existed until the end of the 18th century, not much is known about how their duties were carried out

or who they were. The same can be said about the bellringers or the “church” elders. In the first half of the century the gatherings of the organization took place at the houses of citizens that were the subjects of Magdeburg city law, mid-century onward they took place in an inn at *Imbary* that belonged to the parish priest of Vilnius. At the end of the century, not only the inn, but the house which encompassed this inn was associated with the organization of beggars. Although the sources that were directly linked to the organization mention only the names of the men, the analysis of the St. John’s church baptismal records revealed the names of 192 women that had potential ties to the organization or were its members.

Funds of beggars’ organization were increased by (a) annual “membership” fee, (b) alms, collected to communal boxes belonging to the organization, (c) interest, for which the priests of St. John’s used to lend organization’s money. The money was spent (a) in order to take care of the ill or completely destitute members of the organization, (b) to look after the “beggars” altar at the Church of St. John the Baptist, (c) for food and drinks at the meetings, (c) to pay the elders and, later, chancellors for their services, (d) for various non-ordinary expenses. The funds were forfeited by the Lithuanian Commission of Hospitals at the end of the 18th century.

Usually, the written sources indicate visual reasons of poverty that could have been seen by contemporaries with their own eyes, such as old age or various physical disabilities. The most common was movement impairment, impairments of sight and hearing are also mentioned in the written sources. It is not always possible to identify when such impairments or disabilities were the causes of poverty and when they were the outcomes. However, obvious impairments signified one’s “worthiness” to receive help in the eyes of others. Such causes of poverty as wars, epidemic diseases or natural disasters appear in the written sources only during such misfortunes or soon after. Lists of the poor that were put together at the end of the 18th century show that poor women considered “old” were younger than men.

The analysis of Vilnius monasteries’ expense books revealed that throughout the 18th century solitary women did not beg as often as solitary men. This could be attributed to these factors: (1) it is possible that women simply did not collect alms alone and used to beg with other people, such as members of their families; (2) some charitable institutions in early modern Vilnius were oriented towards helping women and this might have softened female poverty in the city, whereas lack of male-oriented charitable institutions might have contributed to greater numbers of solitary male beggars; (3) some of the impoverished women might have looked for alternatives to begging, such as temporarily relying on prostitution.

Inquiry on the age of paupers and beggars in the last decade of the 18th century has revealed that life cycle might have influenced poverty. Most known paupers and beggars became impoverished in the second halves of their lives. However, there were some differences between the male and the female poor. Women that were younger than 40 were impoverished more seldom than men of the same age. However, most known paupers from that period were women that were older than 40. This shows that the material situation of women was directly influenced by their matrimonial situation. Loss of a husband, his deteriorating health or ability to work might have significantly worsened the situation of the wife.

Beggars created families both before and after becoming impoverished. Six married couples of paupers and beggars were identified from the written sources of the last decade of the century. Husbands were older than wives by at least 20 years in four of them. Most paupers whose marital status is known were widows. Analysis of the 1792 resident registers of the St. Joseph of Arimathea and Nicodemus, and Holy Trinity hospitals revealed that adult children of beggars worked mostly unqualified jobs that did not require special training. Sometimes adult children helped their impoverished parents but that was not always the case.

Most beggars in the 18th century Vilnius whose place of origin is known were from the Grand Duchy of Lithuania (86,4 percent). More than half of such people were from the voivodeship of Vilnius. Only a small amount of such people was from the city Vilnius – only 18 out of 111 people. This suggests that the locals who were born here and were part of certain communities since birth could have relied on various safety networks which might have helped not only after becoming impoverished, but in avoiding poverty at all. Most beggars came to Vilnius from territories that were in the Southeast of the city. Since most of the sources used for this analysis were created in 1790s, one of the reasons for such westward movement could have been partitions of the Commonwealth or other calamities.

Beggars in the 18th century Vilnius were seen both in particular locations as well as moving around. Locations where contemporaries saw people begging were churches, churchyards, gateways. The most common abstract location mentioned in the written sources is “under the brick wall” (*pod murzem*). Such walls could have been surroundings of cult buildings, but analysis of visual sources revealed that in some cases beggars were also seen gathering alms near the city walls. Mobile beggars were seen both in the center parts of the city as well as in suburbs or where they might have lived. Beggars without residency used to live outside, but sometimes such people settled in the abandoned buildings. In 1795–1796 some beggars used to live in the

houses that belonged to other people. Two cases, when beggars themselves were the landlords, are known. At the end of the 18th century most paupers and beggars that lived outside of hospitals resided in Northwestern suburbs of Vilnius.

Responsibility for burying beggars in Vilnius was given to the beggars' organization. It is known that in the 1730s the organization at least partially carried out this responsibility, but it is not known to what extent. It seems that the organization did not manage to look after all the deceased or at least to cover funeral expenses, for sometimes some such expenses were covered by monks. They did not only spend money on burying paupers but also received donations for various services on such occasions. Analysis of the Church of St. Joseph of Arimathea and Nicodemus death records revealed that beggars were buried in the cemetery of this church throughout the 18th century. However, it is not unlikely that analyses of the records of other churches would bring similar results. Historical sources did not provide any information regarding the widespread historiographical claim that until the mid-17th century the poor of Vilnius had been buried in the cemetery in Lukiškės. Unfortunately, at least now there is no possibility to examine the causes and circumstances of the death of the poor.

All the institutions that were established to reform Vilnius' charity network in the last decade of the 18th century had a direct influence on the lives of the poor in spite of not necessarily reaching their set goals. The process of the dislocation of the poor started in 1792 and lasted at least until 1800. It is known that during this period at least 40 paupers stayed in different hospitals or other temporary lodgings set up by different authorities. Such changes in place of residence were often determined by the institutions in positions of power. Although sources do not disclose any cases when the poor might have liked their new accommodation provided by different institutions, it is known that some people disapproved of the changes that awaited them, especially the ones that were caused by the work of the Lithuanian Commission of Hospitals. Such cases are witnessed both in the reports of the intendant Zachary Serebrenikov, who described a few cases of the poor running away from the hospitals, as well as in the appeals of the poor asking to let them leave Vilnius.

CURRICULUM VITAE

RŪTA MIŠKINTYTĖ

Education

2021–2025 PhD studies: Doctoral studies at the Faculty of History (VU) and the Lithuanian Institute of History

2016–2021 Master studies: MA in History at the Faculty of History (VU).

2012–2016 Bachelor studies: BA of History at the Faculty of History (VU).

Conferences

25–27 10 2023, international academic conference „Vilnius ir jo bendruomenės XIII–XXI a.: septyni sugyvenimo mietė istorijos šimtmečiai“.

01–02 12 2022, 18th annual conference of the researchers of the Grand Duchy of Lithuania „Vilnius – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė“.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Rūta Miškinytė, „Elgetos Vilniaus visuomenėje XVIII a.“, in: *XVIII amžiaus studijos*, 2024, t. 10, sud. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, p. 186–211.
2. Rūta Miškinytė, „Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dvasininkų reikšmė miesto elgetų gyvenime XVIII amžiuje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2022, Nr. 50, p. 74–88.

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
bookshop.vu.lt, journals.vu.lt
Tiražas 15 egz.